

แนวทางการบริหารจัดการเส้นทางสายพระธาตุเพื่อการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม จังหวัดขอนแก่น

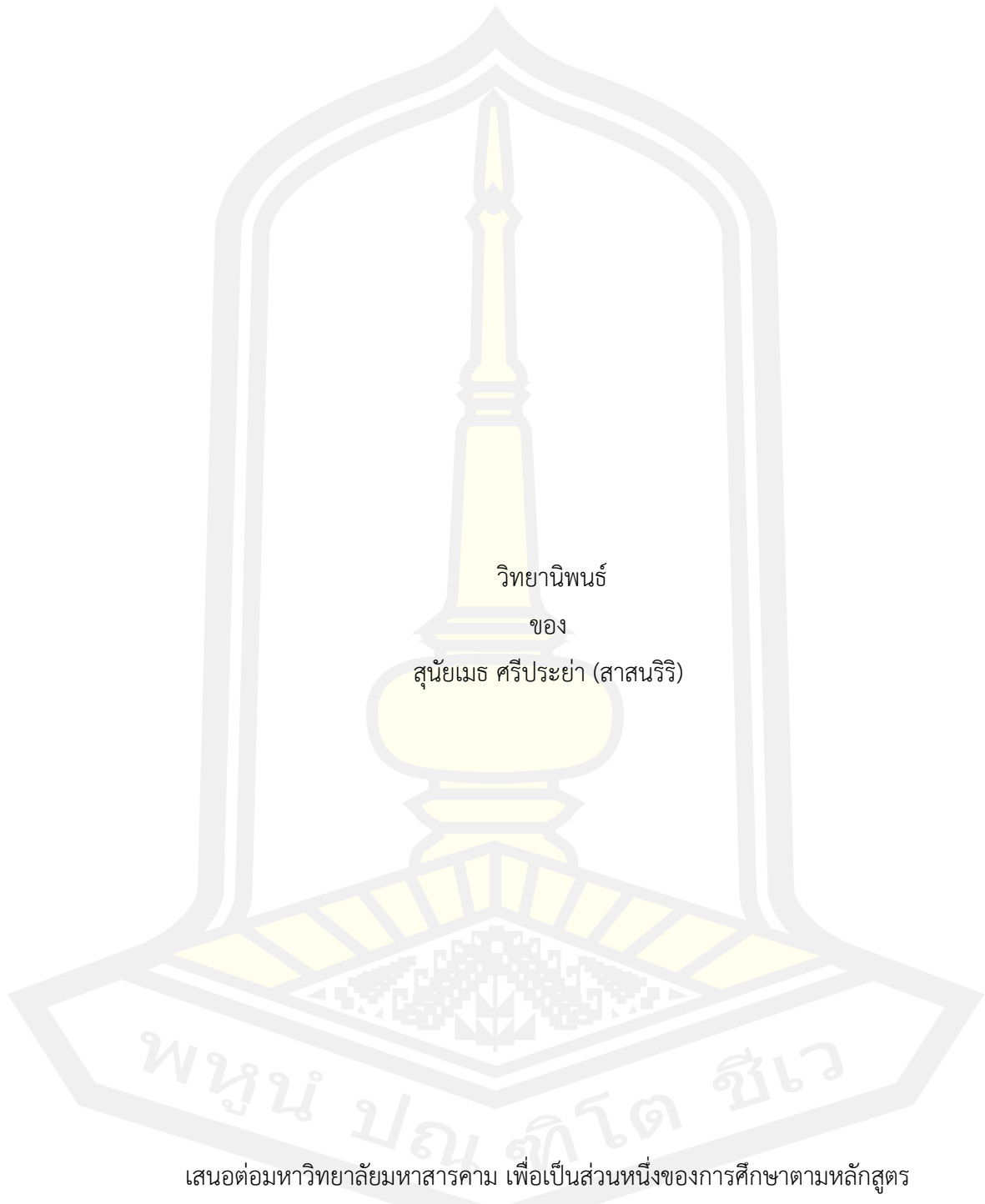
วิทยานิพนธ์
ของ
สุนัยเมธ ศรีประยง (สาสนวิจิ)

เสนอต่อมหาวิทยาลัยมหาสารคาม เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาวัฒนธรรมศาสตร์

พฤษภาคม 2565

ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาสารคาม

แนวทางการบริหารจัดการเส้นทางสายพระธาตุเพื่อการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม จังหวัดขอนแก่น

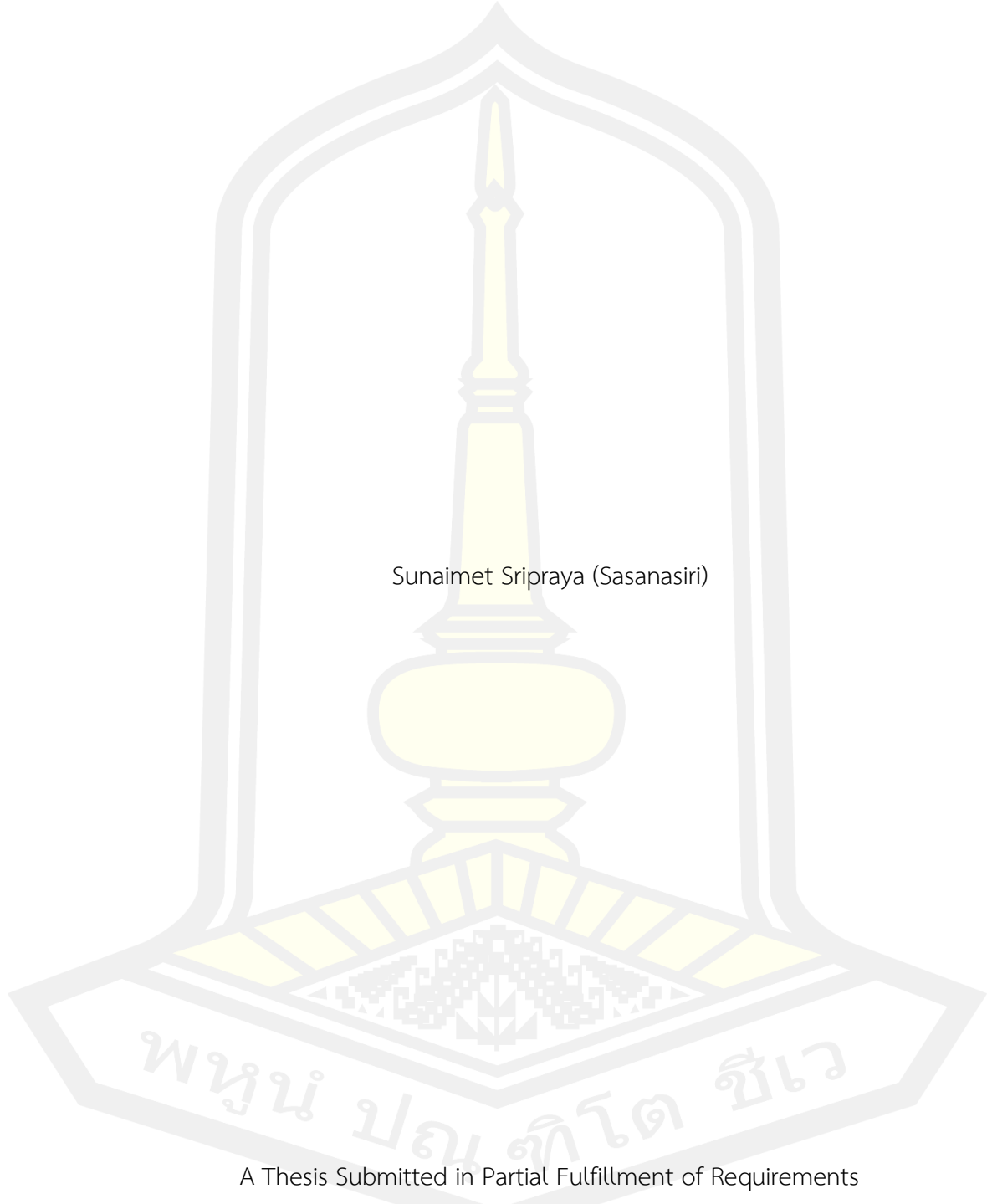
เสนอต่อมหาวิทยาลัยมหาสารคาม เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาวัฒนธรรมศาสตร์

พฤษภาคม 2565

ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาสารคาม

A study on the development of the Phra That Tourist Route for Cultural Tourism of
Khon Kaen Province

Sunaimet Sripraya (Sasanasiri)

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of Requirements
for Master of Arts (Cultural Science)

May 2022

Copyright of Mahasarakham University

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์ ได้พิจารณาวิทยานิพนธ์ของพระสุนัยเมธ ศรีประยา (สา
สนิริ) แล้วเห็นสมควรรับเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาวัฒนธรรมศาสตร์ ของมหาวิทยาลัยมหาสารคาม

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

..... ประธานกรรมการ

(อ. ดร. ควันเทียน วงศ์จันทร์)

..... อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก

(อ. ดร. สมคิด สุขเอิบ)

..... กรรมการ

(รศ. ดร. สิทธิศักดิ์ จำปาแดง)

..... กรรมการ

(อ. ดร. บุญสม ยอดมาลี)

มหาวิทยาลัยอนุมัติให้รับวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
ปริญญา ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาวัฒนธรรมศาสตร์ ของมหาวิทยาลัยมหาสารคาม

.....
(ศ. ดร. ศุภชัย สิงห์ยะบุศย์)

คณบดีคณะศิลปกรรมศาสตร์และวัฒนธรรม

ศาสตร์

.....
(รศ. ดร. กริสน์ ชัยมูล)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

ชื่อเรื่อง	แนวทางการบริหารจัดการเส้นทางสายพระธาตุเพื่อการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม จังหวัดขอนแก่น		
ผู้วิจัย	สุนัยเมธ ศรีประยา (สาสนวิริ)		
อาจารย์ที่ปรึกษา	อาจารย์ ดร. สมคิด สุขเอิบ		
ปริญญา	ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต	สาขาวิชา	วัฒนธรรมศาสตร์
มหาวิทยาลัย	มหาวิทยาลัยมหาสารคาม	ปีที่พิมพ์	2565

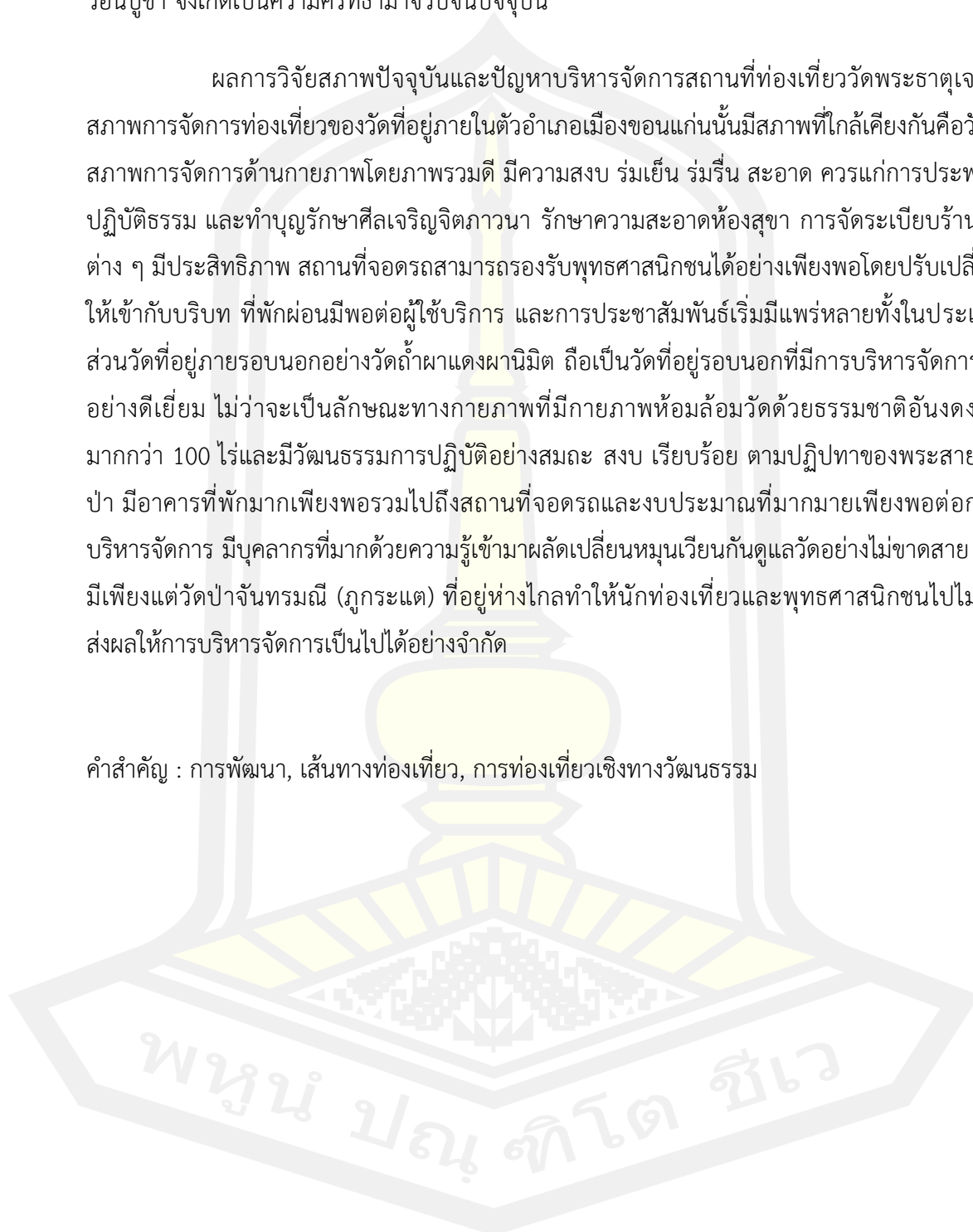
บทคัดย่อ

การศึกษาการพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวสายพระธาตุเพื่อการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของจังหวัดขอนแก่น ผู้วิจัยได้กำหนดพื้นที่การวิจัยแบบเจาะจงในจังหวัดขอนแก่น จำนวน 3 อำเภอ ประกอบด้วย อำเภอเมือง อำเภอน้ำพองและอำเภอกระนวน ซึ่งเป็นพื้นที่ทางวัฒนธรรมที่มีพระธาตุเจดีย์ที่สำคัญของจังหวัดขอนแก่นเชื่อมต่อไปในเส้นทางเดียวกัน ทำให้ง่ายต่อการเดินทางไปกราบสักการะและมีพระธาตุที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ของพระพุทธศาสนาที่เชื่อมโยงไปยังพระธาตุพนม จังหวัดนครพนม โดยเริ่มที่อำเภอน้ำพอง ประกอบด้วย 1) พระธาตุนครเดิม วัดธาตุ พระอารามหลวง 2) พระมหาธาตุราชมีชัยมาเฉลิมพระเกียรติ วัดกลาง 3) พระมหาธาตุแก่นนครอนุสรณ์สารุชน(เจดีย์ 9 ชั้น) วัดหนองแวง พระอารามหลวง 4) พระมหาเจดีย์ศรีไตรโลกธาตุ วัดทุ่งเศรษฐี ต่อมาในพื้นที่อำเภอน้ำพอง ประกอบด้วย 1) พระธาตุขามแก่น วัดเจติยภูมิ 2) พระธาตุตั้งคเจดีย์ วัดถ้ำผาแดงผานิมิต และในพื้นที่อำเภอกระนวน คือ พระมหาเจดีย์ศรีวิจิตรการ วัดป่าจันทรมณี (ภูกระแต) รวมทั้งสิ้น 7 สถานที่ ซึ่งมีประวัติความเป็นมา ที่ตั้งและสภาพแวดล้อม รูปแบบและโครงสร้างของพระธาตุเจดีย์อันนำไปสู่เส้นทางท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมสายพระธาตุจังหวัดขอนแก่น สามารถสรุปความเป็นมาขององค์พระธาตุทั้ง 7 แห่งคือประวัติความเป็นมาและมูลเหตุของการสร้างพระธาตุ ทั้งนี้ก็เพื่อเป็นที่ประดิษฐานของพระบรมสารีริกธาตุขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าและอัฐิธาตุของพระอรหันต์สาวกของพระพุทธเจ้าตลอดจนอัฐิธาตุของเกจิอาจารย์ ซึ่งสร้างขึ้นเพื่อเป็นสถานที่ให้ผู้คนได้สักการะกราบไหว้ปวารณาปวารณาตนเข้าสู่พระนิพพานในอนาคตกาลเบื้องหน้า โดยพระธาตุที่เก่าแก่ที่สุดคือพระธาตุขามแก่นที่มีอายุมากกว่า 2000 ปีและได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นโบราณจากกรมศิลปากรเข้ามาบูรณะและให้การดูแล ส่วนพระธาตุองค์อื่นที่สร้างขึ้นในยุคหลังก็ล้วนแล้วแต่มีจุดประสงค์เดียวกัน คือเพื่อเป็นการระลึกถึงคุณงามความดีขององค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่ตรัสรู้และประกาศศาสนาเพื่อให้เป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของพุทธศาสนิกชน ซึ่งในความเชื่อของคนไทยเชื่อว่าสิ่งที่

บูชาและปรารถนาเป็นอำนาจที่มองไม่เห็นหวังความปลอดภัยและความผาสุกในชีวิตจึงทำการอ้อนวอนบูชา จึงเกิดเป็นความศรัทธามาจวบจนปัจจุบัน

ผลการวิจัยสภาพปัจจุบันและปัญหาบริหารจัดการสถานที่ท่องเที่ยววัดพระธาตุเจดีย์สภาพการจัดการท่องเที่ยวของวัดที่อยู่ภายในตัวอำเภอเมืองขอนแก่นนั้นมีสภาพที่ใกล้เคียงกันคือวัดมีสภาพการจัดการด้านกายภาพโดยภาพรวมดี มีความสงบ ร่มเย็น ร่มรื่น สะอาด ควรแก่การประพฤติปฏิบัติธรรม และทำบุญรักษาศีลเจริญจิตภาวนา รักษาความสะอาดห้องสุขา การจัดระเบียบร้านค้าต่าง ๆ มีประสิทธิภาพ สถานที่จอดรถสามารถรองรับพุทธศาสนิกชนได้อย่างเพียงพอโดยปรับเปลี่ยนให้เข้ากับบริบท ที่พักผ่อนมีพอต่อผู้ใช้บริการ และการประชาสัมพันธ์เริ่มมีแพร่หลายทั้งในประเทศ ส่วนวัดที่อยู่ภายนอกอย่างวัดถ้ำผาแดงผานิมิต ถือเป็นวัดที่อยู่รอบนอกที่มีการบริหารจัดการได้อย่างดีเยี่ยม ไม่ว่าจะเป็นลักษณะทางกายภาพที่มีกายภาพห้อมล้อมวัดด้วยธรรมชาติอันงดงามมากกว่า 100 ไร่และมีวัฒนธรรมการปฏิบัติอย่างสมถะ สงบ เรียบร้อย ตามปฏิปทาของพระสายวัดป่า มีอาคารที่พักมากเพียงพอรวมไปถึงสถานที่จอดรถและงบประมาณที่มากมายเพียงพอต่อการบริหารจัดการ มีบุคลากรที่มากด้วยความรู้เข้ามาผลัดเปลี่ยนหมุนเวียนกันดูแลวัดอย่างไม่ขาดสาย จะมีเพียงแต่วัดป่าจันทรมณี (ภูกระแต) ที่อยู่ห่างไกลทำให้นักท่องเที่ยวและพุทธศาสนิกชนไปไม่ถึงส่งผลให้การบริหารจัดการเป็นไปได้อย่างจำกัด

คำสำคัญ : การพัฒนา, เส้นทางท่องเที่ยว, การท่องเที่ยวเชิงทางวัฒนธรรม

TITLE	A study on the development of the Phra That Tourist Route for Cultural Tourism of Khon Kaen Province		
AUTHOR	Sunaimet Sripraya (Sasanasiri)		
ADVISORS	Somkhit Suk-erb , Ph.D.		
DEGREE	Master of Arts	MAJOR	Cultural Science
UNIVERSITY	Maharakham University	YEAR	2022

ABSTRACT

A study on the development of the Phra That Tourist Route for Cultural Tourism of Khon Kaen Province The researcher defined research areas specifically in Khon Kaen Province, consisting of 3 districts, comprising Muang District, Nam Phong District and Kranuan District. which is a cultural area with important Phra That Chedi of Khon Kaen Province connected in the same path Makes it easy to travel to pay respect and have historical relics of Buddhism that are linked to Phra That Phanom. Nakhon Phanom Province Starting at Mueang Khon Kaen District, consisting of 1) Phra That Nakhon Doem, Wat That Phra Aram Luang, 2) Phra Mahathat Ratchamatchima Chaloe Phrakiat. 3) Phra Mahathat Kaen Nakhon Anusorn Sathuchon (9-storey chedi), Wat Nong Wang, Phra Aram Luang 4) Phra Maha Chedi Si Trai Lokthat Wat Thung Setthi Later, in the Nam Phong district, consisted of 1) Phra That Kham Kaen, Jetiyaphum Temple 2) Phra Thutangka Chedi. Wat Tham Pha Daeng Pha Nimit and in the area of Kranuan District is Phra Maha Chedi Si Wichitkan Wat Pa Chanmanee (Phu Kratae), a total of 7 places with history Location and environment The form and structure of Phra That Chedi leading to the cultural tourism route of Phra That Chedi in Khon Kaen Province Able to summarize the history of the 7 relics, namely the history and cause of the creation of the relics This is to enshrine the relics of the Lord Buddha. and the relics of the Arahants, the disciples of the Lord Buddha, as well as the relics of the masters which was built to be a place for people to worship and wish to enter Nirvana in the future The oldest relic is Phra That Kham Kaen, which is over 2000 years old and has been registered as an ancient by the Fine Arts Department to restore and care for. As

for the other relics that were built in the latter era, they all have the same purpose. is to commemorate the virtues of Lord Buddha who attained enlightenment and preached religion in order to anchor the minds of Buddhists Which in the belief of Thai people believe that what they worship and desire is an invisible power hoping for safety and well-being in life, therefore praying for worship therefore became a faith until the present

The results of research on current conditions and problems in tourism management of Wat Phra That Chedi Temple The tourism management of the temples within Mueang Khon Kaen District is similar, which is that the temple has a good overall physical management condition, is peaceful, cool, shady, clean, suitable for practicing dharma. and make merit, keep the precepts, develop the mind and pray keep the toilet clean Efficient organization of various stores Parking places can accommodate Buddhists sufficiently. by modifying to fit the context There is enough rest for the service users. And public relations began to spread throughout the country. As for the outer temples such as Wat Tham Pha Daeng Pha Nimit It is a temple on the periphery that is well managed. Whether it is a physical appearance that is physically surrounded by the temple with more than 100 rai of beautiful nature and has a culture of austerity, peace and order according to the teachings of Phra Sai Wat Pa There are enough accommodation buildings including parking spaces and a large enough budget to manage. There are personnel who are very knowledgeable, constantly turning and taking care of the temple. There will be only Wat Pa Chanmanee (Phu Kratae) in the distance, making it impossible for tourists and Buddhists to reach. As a result, the management possibilities are limited.

Keyword : Development, Tourist Route, Cultural Tourism

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์สำเร็จลงได้ด้วยความรู้ของ ดร.สมคิด สุขเอิบ ประธานกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ รองศาสตราจารย์ ดร.สิทธิศักดิ์ จำปาแดง ที่ให้คำปรึกษาข้อคิด คำแนะนำ ตลอดจนแก้ไขสิ่งที่บกพร่องต่างๆ และเป็นกำลังใจอันมีค่าสำหรับผู้วิจัยตั้งแต่เริ่มศึกษาค้นคว้า จนกระทั่งสำเร็จเป็นงานวิจัยที่สมบูรณ์ ซึ่งได้กรุณาให้ข้อเสนอแนะที่ทำให้วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

ขอกราบขอบพระคุณมหาวิทยาลัยมหาสารคาม เจ้าอาวาสทุกวัดที่ทำการวิจัย ครูอุปฌาย์ อาจารย์ ทุกรูป ทุกองค์ คุณบิดา มารดา ที่เมตตาการวิจัยซึ่ง

คุณค่าและประโยชน์ที่พึงได้รับจากวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ผู้วิจัยขอมอบเป็นเครื่องบูชาบูชาผู้ให้ชีวิต ความรัก ความอบอุ่น ตลอดจนบูรพาจารย์ และผู้มีพระคุณทุกท่านและวิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จได้ก็ด้วยกำลังใจที่ได้รับให้ผู้วิจัยทำวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ประสบความสำเร็จ

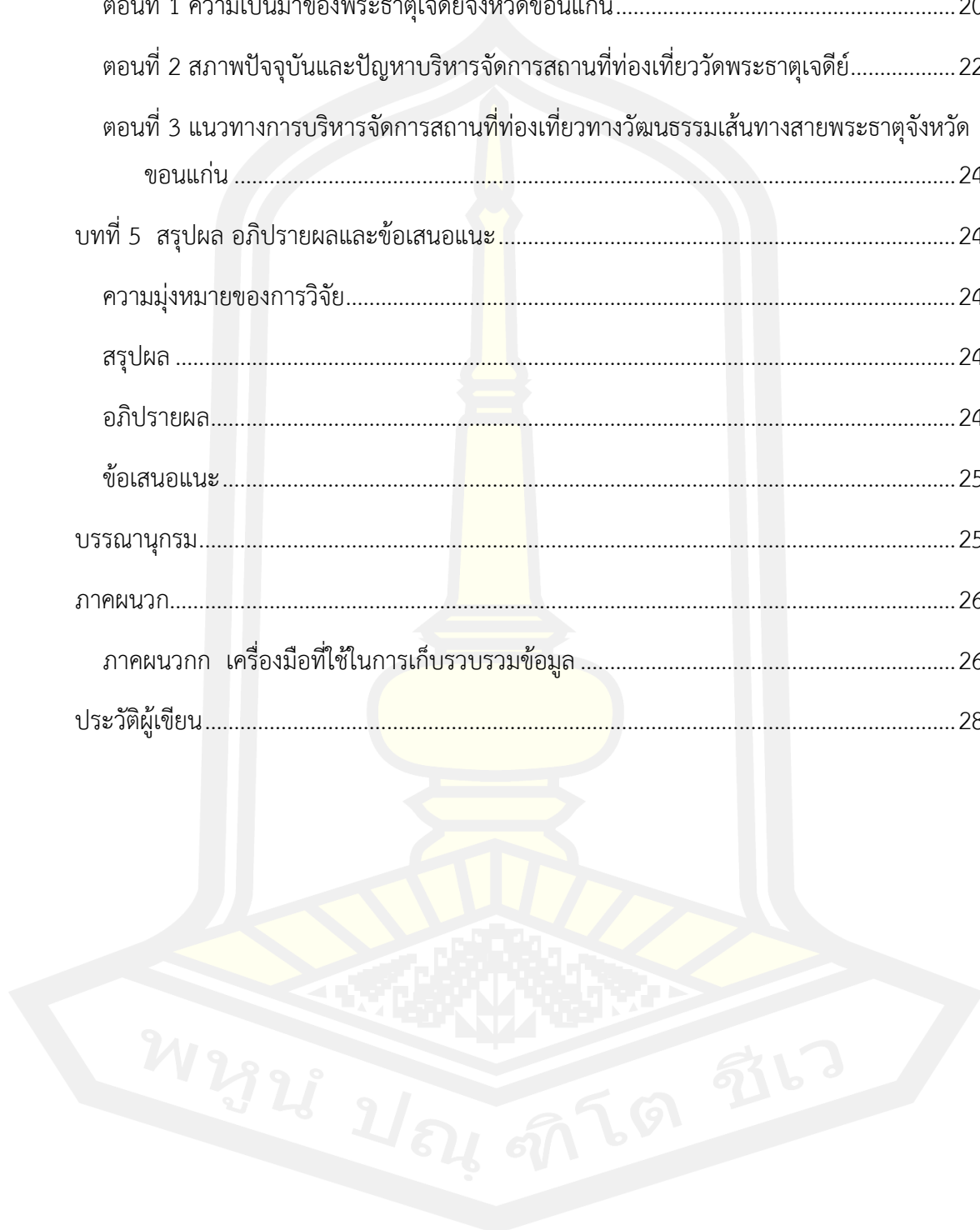
สุนัยเมธ ศรีประยา (สาสนิริ)

สารบัญ

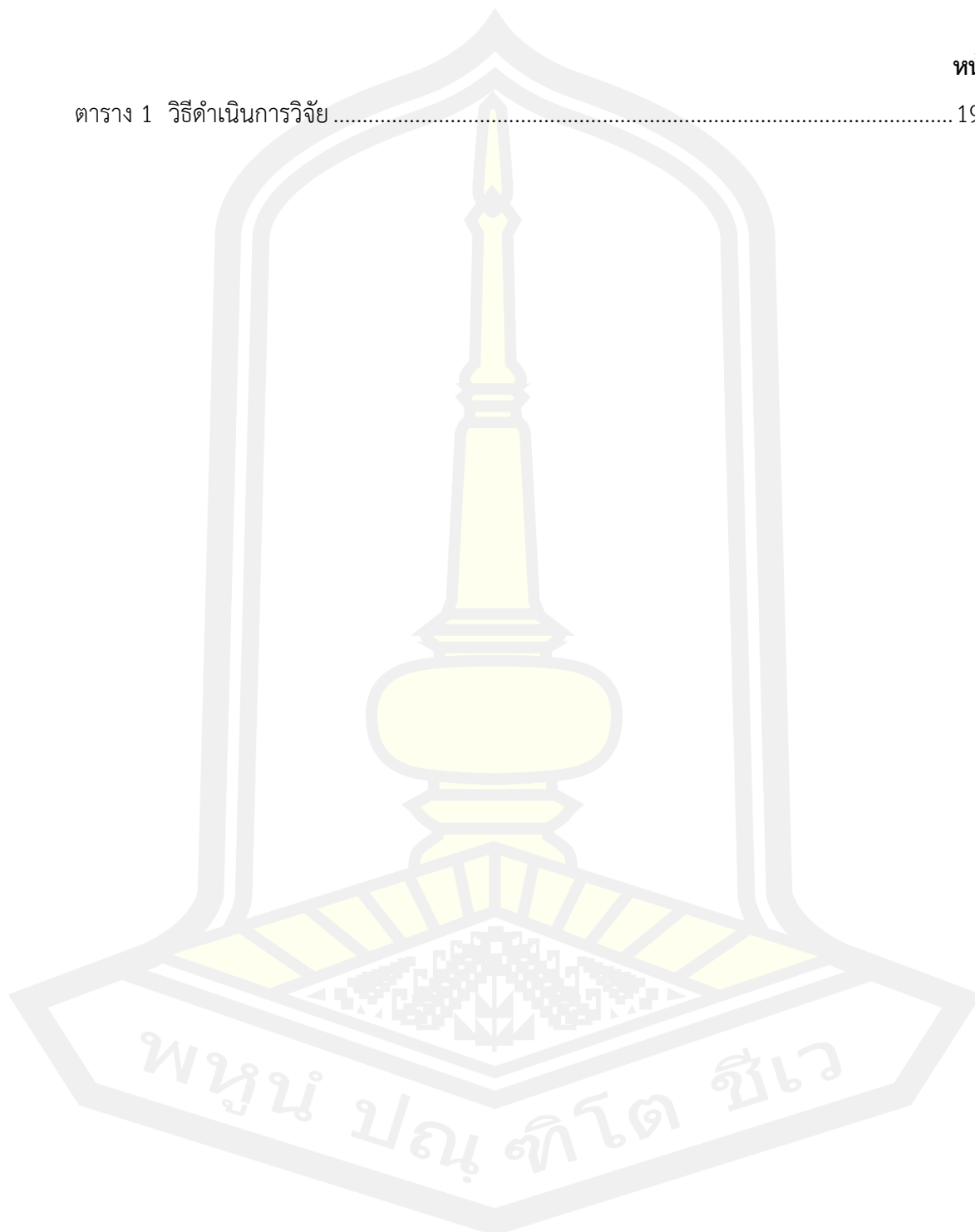
	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	ฉ
กิตติกรรมประกาศ.....	ช
สารบัญ.....	ฅ
สารบัญตาราง.....	ฉ
สารบัญภาพประกอบ.....	ฅ
บทที่ 1 บทนำ.....	1
ภูมิหลัง.....	1
ความมุ่งหมายของการวิจัย.....	5
คำถามการวิจัย.....	6
ความสำคัญของการวิจัย.....	6
นิยามศัพท์เฉพาะ.....	6
กรอบแนวคิดในการวิจัย.....	7
บทที่ 2 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	8
องค์ความรู้เกี่ยวกับเรื่องที่ศึกษาวิจัย.....	8
นโยบายและกฎหมายที่เกี่ยวข้อง.....	121
แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง.....	129
งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	148
บทที่ 3 วิธีดำเนินการวิจัย.....	193
ขอบเขตของการวิจัย.....	193
วิธีดำเนินการวิจัย.....	196

บทที่ 4 ผลการวิเคราะห์ข้อมูล.....	200
ตอนที่ 1 ความเป็นมาของพระธาตุเจดีย์จังหวัดขอนแก่น.....	203
ตอนที่ 2 สภาพปัจจุบันและปัญหาบริหารจัดการสถานที่ท่องเที่ยววัดพระธาตุเจดีย์.....	227
ตอนที่ 3 แนวทางการบริหารจัดการสถานที่ท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมเส้นทางสายพระธาตุจังหวัด ขอนแก่น.....	241
บทที่ 5 สรุปผล อภิปรายผลและข้อเสนอแนะ.....	245
ความมุ่งหมายของการวิจัย.....	245
สรุปผล.....	245
อภิปรายผล.....	248
ข้อเสนอแนะ.....	250
บรรณานุกรม.....	251
ภาคผนวก.....	260
ภาคผนวกก เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล.....	261
ประวัติผู้เขียน.....	280

สารบัญตาราง

	หน้า
ตาราง 1 วิธีดำเนินการวิจัย	198

สารบัญภาพประกอบ

	หน้า
ภาพประกอบ 1 กรอบแนวคิดในการวิจัย	7
ภาพประกอบ 2 องค์ประกอบสำคัญของการท่องเที่ยว	87
ภาพประกอบ 3 พระธาตุนครเดิม วัดธาตุ พระอารามหลวง	207
ภาพประกอบ 4 พระมหาธาตุราชัมชฌิมาเฉลิมพระเกียรติ วัดกลาง	209
ภาพประกอบ 5 ชั้นที่ 1 ภายในพระมหาธาตุราชัมชฌิมาเฉลิมพระเกียรติ วัดกลาง	210
ภาพประกอบ 6 บริเวณชั้นที่ 1 ของพระมหาธาตุแก่นนคร	212
ภาพประกอบ 7 บริเวณชั้นที่ 2 ของพระมหาธาตุแก่นนคร	213
ภาพประกอบ 8 บริเวณชั้นที่ 3 ของพระมหาธาตุแก่นนคร	214
ภาพประกอบ 9 บริเวณชั้นที่ 4 ของพระมหาธาตุแก่นนคร	215
ภาพประกอบ 10 บริเวณชั้นที่ 5 ของพระมหาธาตุแก่นนคร	215
ภาพประกอบ 11 บริเวณชั้นที่ 6 ของพระมหาธาตุแก่นนคร	216
ภาพประกอบ 12 บริเวณชั้นที่ 7 ของพระมหาธาตุแก่นนคร	217
ภาพประกอบ 13 บริเวณชั้นที่ 8 ของพระมหาธาตุแก่นนคร	217
ภาพประกอบ 14 บริเวณชั้นที่ 9 ของพระมหาธาตุแก่นนคร	218
ภาพประกอบ 15 พระมหาเจดีย์ศรีไตรโลกธาตุ วัดทุ่งเศรษฐี	220
ภาพประกอบ 16 พระพุทธรูปนลวรรโณศีโลทรมุขม หรือ หลวงปู่ดำ	221
ภาพประกอบ 17 พระธาตุขามแก่น วัดเจติยภูมิ	224
ภาพประกอบ 18 พระธาตุตั้งคเจติย์ วัดถ้ำผาแดงผานิมิต	225
ภาพประกอบ 19 พระมหาเจดีย์ศรีวิจิตรการ วัดป่าจันทรมณี (ภูกระแต)	227
ภาพประกอบ 20 หลวงพ่อพระลับ (พระศรีสัตนาคนหุต)	229
ภาพประกอบ 21 เส้นทางสายพระธาตุจังหวัดขอนแก่น	241

บทที่ 1

บทนำ

ภูมิหลัง

ยุคแรกนั้นยังไม่มีการสร้างพระพุทธรูป หากแต่เป็นสิ่งของที่เป็นเชิงสัญลักษณ์มากกว่า ดังเช่นหลักฐานทางโบราณคดี เช่น ธรรมจักรและสถูปเจดีย์ที่ปรากฏในรัชสมัยของพระเจ้าอโศกมหาราช และไม่ปรากฏหลักฐานที่แสดงว่ามีการสร้างพระพุทธรูปในสมัยนั้นเลย ทั้งนี้สิ่งต่างๆที่ใช้เป็นสัญลักษณ์แทนพระพุทธรูปในยุคแรกเริ่มอาจมาจากแนวคิดในเรื่อง เจดีย์ 4 ได้แก่ ธาตุเจดีย์, ธรรมเจดีย์, บริโภคเจดีย์, และ อุเทศิกเจดีย์ (เสนอ นิลเดช, ประวัติสถาปัตยกรรมไทย, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2543 : 2)

สถูปเจดีย์ ถือเป็นปูชนียสถานหรือวัตถุเพื่อระลึกถึงพระพุทธรูป หรืออาจจะหมายถึงตัวแทนของพระพุทธรูป มีความมุ่งหมายให้เป็นที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุหรือบรรจุพระบรมธาตุ การสร้างเจดีย์แล้วบรรจุพระบรมสารีริกธาตุไว้ภายในถือเป็นพุทธประสงค์ของ พระพุทธรูปโดยตรง ในมหาปริณิพพานสูตรได้กล่าวถึงพุทธดำรัสที่พระพุทธเจ้าตรัสเกี่ยวกับการ สร้างสถูปกับพระอานนท์ว่า “พวกเขาพึงปฏิบัติต่อสรีระของพระตถาคต เหมือนอย่างที่เราปฏิบัติต่อ พระบรมศพพระเจ้าจักรพรรดิ พึงสร้างสถูปของตถาคตไว้ที่ทางใหญ่สี่แพร่ง ชนเหล่าใดจักยกกระเปาะดอกไม้ของหอม หรือ จูณ จักอภิวัต หรือจักทำจิตให้เลื่อมใสในสถูปนั้น การ กระทำนั้นจักเป็นไปเพื่อเกื้อกูล เพื่อสุขแก่ชนเหล่านั้นตลอดกาลนาน” นอกจากนี้พระพุทธเจ้ายังตรัสถึงการสร้างสถูปแก่บุคคล 4 จำพวก ที่เรียกว่าอุปารหบุคคล คือ 1. พระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า 2. พระปัจเจกพุทธเจ้า 3. พระสาวกของพระตถาคต 4. พระเจ้าจักรพรรดิ บุคคลทั้ง 4 ประเภทนี้ เป็นบุคคลที่ควรแก่การสร้างสถูปบรรจุอัฐิ ธาตุไว้ให้เป็นที่สักการบูชาของมหาชน พระบรมธาตุหรือพระบรมสารีริกธาตุคือ พระธาตุ (กระดูก) ส่วนย่อย ซึ่งบังเกิดแต่ องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าโดยเฉพาะ เป็นมงคลวัตถุสูงสุดทรงอานุภาพที่สุดที่จะพึงหาได้ ในโลก ซึ่งองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทรงอธิษฐานไว้ก่อนปริณิพพานเพื่อให้มนุษย์เทพ พรหม ทั้งหลายได้มีไว้สักการบูชา เป็นเครื่องน้อมนำไปสู่สวรรค์ พรหม และนิพพาน ในอดีตนั้น เป็นแหล่งที่กษัตริย์ขุนนางข้าราชการ และประชาชนได้ร่วมกันเสียสละแรงกายแรงใจและ ทรัพย์สมบัติต่างๆ สร้างเจดีย์บรรจุพระบรมสารีริกธาตุไว้ภายในเพื่อเป็นพุทธบูชาเป็นที่พึ่งเป็น สิริมงคลและเป็นแหล่งกราบไหว้บูชาของสรรพสัตว์ทั้งหลาย เป็นสิ่งช่วยเจริญพุทธานุสสติและ ปลงสังขาร ช่วยเจริญธรรมมานุสสติว่าธรรมะหรือธรรมจักรอันบริสุทธิ์นั้นเองเป็นเหตุแห่งพระธาตุอานุภาพของพระบรมธาตุสามารถป้องกันภัยอันตรายต่าง ๆ ช่วยให้เกิดสัมมาทิฐิและเป็นยอดสิริมงคลแก่บุคคลผู้บูชา (สุด ศรีสมวงศ์, 2519: 125) การบรรจุพระบรมธาตุ หรือ พระธาตุลงในสถูป

เจดีย์เป็นธรรมเนียมที่กระทำกับอิฐธาตุของบุคคล สำคัญมีมาก่อนพุทธกาล ในพุทธศาสนามีคติการสร้างพระธาตุเจดีย์ โดยมีจุดมุ่งหมายหลักเพื่อใช้บรรจุพระบรม ธาตุนั้นแพร่หลายตั้งแต่พระเจ้าอโศก แฉกพระบรมธาตุเป็นต้นมา ระยะเวลาแรกพระบรมธาตุ และ พระธาตุจะถูกบรรจุ ไว้ในกล่อง และประดิษฐานในสถูปเจดีย์ บางครั้งเรียกว่า “ธาตุครรถ” หรือ “ครรถธาตุ” ต่อมาได้มีการบรรจุ พระบรมธาตุภายในสถูปจำลองครอบกันเป็นชั้น ๆ และประดิษฐานในสถูปเจดีย์ใหญ่่อีกที่ พร้อมกับฝังลงในดินลึก ลงมาจากกระดบโดมสถูป ทำเป็นห้องหรือกรุเฉพาะ ในระยะหลังเนื่องจากความสำคัญของพระบรมธาตุมีบทบาท หน้าทีสัมพันธ์กับวัฒนธรรมทางพุทธศาสนาและการเมือง การปกครอง อย่างลึกซึ้ง คติการสร้างพระธาตุเจดีย์เพื่อ บรรจุพระบรมธาตุ พระธาตุ รวมทั้งสิ่งที่เชื่อว่าเป็น พระบรมธาตุ จึงแพร่หลายไปทั่วรัฐหรือเมืองต่าง ๆ โดยเฉพาะ ชุมชนที่เน้นความสำคัญของศาสนาเป็นใหญ่ (Theocratic State) ถือเป็นตัวแทนของพระพุทธเจ้าตามนิยามเรื่อง พระวรกาย ของพระพุทธเจ้าในพุทธศาสนานิกายหินยาน (เถรวาท) พระธาตุเจดีย์จึงมีความสำคัญ ในฐานะเป็น สัญลักษณ์ของพระพุทธเจ้าในระดับต่างๆ และการดำรงอยู่ของพระองค์

แนวความคิดที่ใช้พระบรมธาตุในคติเถรวาทเป็นเกณฑ์ในการกำหนดนิยามได้จัดประเภทของสถูปเจดีย์ที่เหลือ แบ่งออกเป็น บริโภคเจดีย์ ธรรมเจดีย์ และอุ เทสิกะเจดีย์ และถือว่าสถูปเจดีย์ในพุทธศาสนานิกายมหายานที่สร้างขึ้นภายหลังจากการแจกพระบรมสารีริกธาตุ ไปประดิษฐานเป็น “อุเทสิกะเจดีย์” แต่สัญลักษณ์ของสถูปเจดีย์ในพุทธศาสนานิกายมหายาน มีความหมายใน ฐานะของพระพุทธเจ้า โดยนัยยะบางประการสอดคล้องกับความหมาย พระธาตุเจดีย์ และธรรมเจดีย์ในพุทธศาสนานิกายเถรวาท (หินยาน) กล่าวคือตามแนวคิดเรื่องพระกายของพระพุทธเจ้าในคติมหายานมีความหมาย หลากหลายและซับซ้อนกว่าคติหินยาน (เถรวาท) ดังได้กล่าวมาแล้ว สถูปเจดีย์จำนวนมากในคติมหายานจึงมีความหมายในฐานะเป็นสัญลักษณ์ของพระพุทธเจ้าในภาวะต่าง ๆ ทั้งนิรมลกาย ธรรมกาย และสัมโภคกาย รวมทั้งนัยยะที่สัมพันธ์กับภูมิจักรวาล (ศราวุธ ดรุณวัตติ. วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ จัหวัดลพบุรี. 2544. หน้า 24-29)จากที่กล่าวมาข้างต้น จะเห็นได้ว่า พระธาตุหรือเจดีย์นั้น มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อชาวพุทธ ในฐานะที่เป็นสถานที่ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุขององค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ตลอดถึงพระอรหันตธาตุและอิฐธาตุของพระสงฆ์ผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ และในจังหวัดขอนแก่นนั้นมีการสร้างพระธาตุเจดีย์ขึ้นอย่างมาก เป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นว่าชาวพุทธในจังหวัดขอนแก่นนั้น มีความเคารพในพระพุทธศาสนาเป็นอย่างมากจึงได้สร้าง ศาสนสถานอันเป็นที่เคารพอย่างยิ่ง

พระพุทธศาสนา ให้ความสำคัญแก่จิตใจ นั่นคือให้ความสำคัญแก่ความรู้สึก เมื่อจิตใจรวมอยู่ที่ใด ความศักดิ์สิทธิ์ก็รวมที่นั่น ข้อสำคัญที่สุดคือการรวมจิตใจ นั่นคือรวมพลังศรัทธา จุดเด่นของเจดีย์คือเป็นที่รวมพลังศรัทธา รวมพลังจิตใจ รวมพลังศักดิ์สิทธิ์ เจดีย์ถือเป็นสิ่งดึงดูดใจที่ดีที่สุดของสังคมไทย ยังจะต้องมีการสร้างต่อเนื่องไม่ขาดสาย วัดที่มีคนหลังไปไปรวมกันกราบไหว้บูชาไม่

ขาดสายนั้น ล้วนมีเจตีย์เป็นศูนย์รวมจิตใจทั้งสิ้น คนไปวัด ไม่เห็นอะไร ไม่ได้ดูอะไร ไม่ได้กราบไหว้ อะไรอื่น ขอเพียงได้เห็นเจตีย์ ได้ดูเจตีย์ ได้กราบไหว้เจตีย์ก็พอใจแล้ว ในเมืองไทย พุทธศาสนิกชนได้เห็นเจตีย์ก็มีความชื่นใจ พยุงศรัทธาไว้ได้ ข้อสังเกตสำคัญอย่างยิ่ง คือ เจตีย์เป็นจุดเชื่อมหรือจุดลดช่องว่างระหว่างสังคมพระกับสังคมฆราวาสให้ห่างกันน้อยลง อย่างที่ได้กล่าวไว้แล้ว ฆราวาสที่ประกอบอาชีพที่ไม่ผิดกฎหมาย แต่อาชีพนั้นเกี่ยวข้องกับการทำลายชีวิตสัตว์ เช่น เป็นชาวประมงเลี้ยงไหม ทำฟาร์มหมูฟาร์มไก่ ฆราวาสเหล่านั้นไม่ประสงค์จะติดต่อสัมพันธ์กับพระภิกษุสามเณรมากนัก แต่พวกเขาก็เป็นพุทธศาสนิกชนที่ดี ก็ได้อาศัยเจตีย์เป็นที่บูชาสักการะ ทำให้รู้สึกว่าตัวเองยังเป็นพุทธศาสนิกชนที่ดีอยู่ โดยสรุปแล้ว เจตีย์เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์คู่กับสังคมไทย เป็นศูนย์รวมแห่งคุณความดีหลายอย่าง (พระมหาสมจินต์ สมมาปัญญา 2547) พระพุทธศาสนาเป็นพื้นฐานของจารีตประเพณีและวิถีชีวิตของชนชาติไทยมาเป็นเวลายาวนานกว่า 2,500 ปีจนถึงปัจจุบัน เป็นศาสนาที่มีส่วนสำคัญในการสร้างสรรค์พัฒนาประเทศไทยและชนชาติไทยในทุก ๆ ด้านมาแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน หลักธรรมคำสอนในพระพุทธศาสนา เป็นหลักธรรมที่ทันสมัยและสามารถประยุกต์ใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาชีวิต สังคม และประเทศชาติได้อย่างเหมาะสมอย่างไม่จำกัดกาลเวลา สถาบันสงฆ์ในพระพุทธศาสนาตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน ถือเป็นสถาบันสำคัญในการสร้างภูมิปัญญาและขัดเกลาสังคมไทยให้เป็นสังคมอารยะมาตามลำดับ ๆ ได้ช่วยยกฐานะของสังคมไทยมิให้เป็นสังคมป่าเถื่อนล้าหลัง และไร้มนุษยธรรมตรงกันข้ามกลับช่วยชี้แนะแนวทางที่ถูกต้อง ทั้งแก่ผู้ปกครองและผู้ถูกปกครองในอดีต กระทั่งถือเป็นสถาบันหลักในด้านการวางพื้นฐานจริยธรรมทางการเมืองการปกครองให้แก่ชนชาติไทยตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน โดยเฉพาะแก่ประชาชนชาติไทย พระพุทธศาสนานั้นมีอิทธิพลต่อทำดีและการประพฤติปฏิบัติต่าง ๆ ของคนไทยอยู่มากเหตุการณ์สำคัญ ๆ ในชีวิตประจำวันของคนไทยส่วนใหญ่นั้น ย่อมมีความผูกพันอยู่กับพระพุทธศาสนาเกือบทั้งสิ้นด้วยเหตุนี้พระพุทธศาสนาจึงมีส่วนช่วยขัดเกลาจิตใจลักษณะนิสัยและวัฒนธรรม ในด้านจิตใจ ของชาวไทยอยู่นานัปการ (ทินพันธ์ นาคะตะ: 2544,16) ประเทศไทยได้รับวัฒนธรรมมาจากพระพุทธศาสนาเป็นอันมาก ทั้งทางด้าน คุณธรรมจริยธรรม และการดำเนินชีวิต โดยใช้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเป็นที่ยึดเหนี่ยว จิตใจ มีการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ เพื่อแสดงความที่ตนนับถือพระพุทธศาสนา บางที่ได้แสดงความเคารพศรัทธาศาสนาโดยสร้างพระสถูปเจตีย์และนำพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธองค์มาประดิษฐานในพระสถูปเจตีย์ ซึ่งมีการสันนิษฐานว่าพระปฐมเจตีย์เป็นพระธาตุแรกที่มี การสร้างขึ้นในประเทศไทยและได้บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ ในยุคต่อมาได้มีการสร้างพระธาตุขึ้น ในหลายที่ เช่น พระบรมธาตุไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานีพระบรมบรรพต (ภูเขาทอง) กรุงเทพมหานคร พระธาตุหริภุญชัย จังหวัดลำพูน พระธาตุพนม จังหวัดนครพนม เป็นต้นปัจจุบันวัดมีบทบาทเพิ่มมากขึ้นกว่าเดิม คือเป็นแหล่งท่องเที่ยวประเภทศาสนสถานที่สำคัญประเภทหนึ่ง ซึ่งมีศิลปวัฒนธรรมที่สะท้อนให้เห็นถึงอารยธรรมและความเจริญของชาติ ที่สามารถย้อนกลับได้ทั้งทางด้านประวัติศาสตร์ โบราณคดี วัฒนธรรม ศิลปกรรม

สถาปัตยกรรม รวมทั้งเชื่อมโยงความเป็นมาทางวัฒนธรรมกับชุมชนและการตั้งถิ่นฐานของชุมชน ทำให้มีนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศนิยมมาท่องเที่ยววัดเป็นจำนวนมาก ทั้งที่มาเพื่อหาความรู้และเป็นสถานที่พักผ่อนหย่อนใจ ในทางกลับกันผลกระทบจากการท่องเที่ยวที่มีต่อวัดก็มีมากขึ้นด้วย เช่น ด้านสังคมและวัฒนธรรม ซึ่งส่วนใหญ่เป็นผลมาจากพฤติกรรมนักท่องเที่ยวที่ไม่เหมาะสมของนักท่องเที่ยว โดยเฉพาะอย่างยิ่งนักท่องเที่ยวต่างชาติที่ไม่เข้าใจขนบธรรมเนียมประเพณีไทย และการละเลยวัฒนธรรมอันพึงประสงค์ เช่น การแต่งกาย การขึ้นปีนปายไปบนสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ หรือการล่องล่ำไปในเขตหวงห้าม และด้านกายภาพและการจัดบริการสาธารณะต่าง ๆ เพื่อรองรับนักท่องเที่ยว เป็นต้น (สุนิสา ฐานพรอนันต์. 2540 : 2-5)

การท่องเที่ยวเป็นกิจกรรมที่สำคัญที่ก่อให้เกิดการพัฒนาประเทศและเป็นผลทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจ การเมือง สังคม วัฒนธรรม การท่องเที่ยวเป็นอุตสาหกรรม ที่ทำให้เกิดการสร้างงาน สร้างอาชีพ และการเกิดการกระจายรายได้อย่างมาก สามารถนำเงินตราเข้าสู่ประเทศเป็นรายได้อันดับหนึ่ง เมื่อเปรียบเทียบกับสินค้าส่งออกสำคัญที่ทำรายได้เข้าสู่ประเทศ นอกจากนี้การท่องเที่ยวยังทำให้เกิดการหมุนเวียนและการกระจายรายได้ออกสู่ท้องถิ่นต่าง ๆ อย่างแท้จริงก่อให้เกิดการสร้างสรรคสิ่งใหม่ๆ ในท้องถิ่นเพื่อรองรับการท่องเที่ยว เช่น โรงแรม ภัตตาคาร ร้านอาหาร ร้านขายของที่ระลึก และอื่น ๆ นอกจากนี้ยังเป็นการสร้างงานสร้างอาชีพขึ้นอย่าง กว้างขวาง และแก้ปัญหาการว่างงานได้ การท่องเที่ยวนอกจากจะมีบทบาททางเศรษฐกิจแล้ว ยังเป็นการเสริมสร้างความสัมพันธ์ระหว่างมนุษยชาติ ทำให้เกิดความเป็นมิตรและความเข้าใจอันดีระหว่างเจ้าของบ้านและผู้มาเยือน ก่อให้เกิดการอนุรักษ์และฟื้นฟูมรดกทางวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมซึ่งเป็นการสร้างความเจริญให้แก่สังคมประชาชาติอีกทางหนึ่ง (ธรรมนุญ ประจวบเหมาะ. 2529 : 3)

ในปัจจุบันการท่องเที่ยวในประเทศไทยมีการแข่งขันที่รุนแรงมากขึ้นทั้งภายในประเทศและต่างประเทศเนื่องจากนักท่องเที่ยวเปลี่ยนแปลงความต้องการจากการท่องเที่ยวเพื่อพักผ่อนหรือพบเห็นสิ่งแปลกใหม่ ลายเป็นการท่องเที่ยวที่เน้นประสบการณ์โดยตรงโดยการเข้าไปเรียนรู้และ ส่วนร่วมในกิจกรรมทางวัฒนธรรมของสังคมที่ตนไปท่องเที่ยวอย่างลึกซึ้งมากขึ้น ซึ่งประเทศไทยมีความได้เปรียบจากการมีวัดอุทิศทางทรัพยากรการท่องเที่ยวมากมาย มีความหลากหลายทางวัฒนธรรม ประเพณี ซึ่งเกิดจากวิถีชีวิตและศาสนาของคนไทย ทั้งนี้คนไทยส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ มีวิถีชีวิตที่ผูกพันกับศาสนาพุทธ จึงมีการสร้างสิ่งก่อสร้างต่างๆ เพื่อปฏิบัติกรรมทางศาสนา ประเพณีประจำท้องถิ่นตามวันสำคัญทางพุทธศาสนา ตลอดจนศิลปกรรมจำนวนมาก (มณีวรรณ ฝูนิม. 2546 : 5-9) ในส่วนของการท่องเที่ยว ปัจจุบันกล่าวได้ว่า วัดในพุทธศาสนาเป็นทรัพยากรการท่องเที่ยวประเภทโบราณสถานที่สะท้อนให้เห็นอารยธรรมและเทคโนโลยีของชนชาติ อันเป็นแหล่งรวมที่สามารถศึกษาย้อนกลับได้ในด้านประวัติศาสตร์ โบราณคดีวัฒนธรรม ศิลปกรรม

สถาปัตยกรรม รวมทั้งเชื่อมโยงความเป็นมาของวัฒนธรรมกับชุมชนและการตั้งถิ่นฐานของชุมชน นอกจากนี้วัด บางแห่งยังเป็นทรัพยากรการท่องเที่ยวที่ประกอบด้วยสภาพแวดล้อมที่สวยงาม สงบ สันโดษ ตามลักษณะของพระพุทธศาสนา (อรศิริ ปาณินท์. 2528 : 1) จังหวัดขอนแก่นมีวัดที่มีพระธาตุที่สร้างมาตั้งแต่สมัยโบราณและสร้างขึ้นในสมัยหลัง วัดพระธาตุเป็นสถานที่ยึดเหนี่ยวในจิตใจรวมไปถึงการพัฒนาศักยภาพวัดด้านศิลปกรรมและองค์ประกอบที่สามารถดึงดูดผู้คน พระอธิการสุพจน์ ศรีปัญญา.(2552 : 5) วัดมีโบราณสถานและโบราณวัตถุ เช่น เกี่ยวกับพระพุทธรูปที่เก่าแก่โบราณที่ชาวบ้านนับถือกันว่าศักดิ์สิทธิ์ตามคติความเชื่อแต่เก่าซึ่งถือได้ว่าเป็นความเชื่อที่มีแบบแผนและอีกประการหนึ่งคือการมีกิจกรรมเด่นในสมัยโบราณจนถึงปัจจุบันจะต้องมีพิธีกรรมต่างๆ ตามมานั้นก็คือกลุ่มชนตามชนบทจะมีพิธีกรรมต่างๆ เช่น การเทศน์มหาชาติในเดือนสาม เป็นต้น สภาพาสสิ่งแวดล้อมภายในวัดให้อยู่ในสภาพธรรมชาติ สำนักวิปัสสนากัมมัฏฐาน

การศึกษาวิจัยในครั้งนี้ได้นำประเด็นด้านการจัดการพัฒนาศักยภาพวัดไว้ 7 แห่ง การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษาเกี่ยวกับความเป็นมาพระธาตุเจดีย์ตลอดถึงสภาพปัจจุบัน และแนวทางการบริหารจัดการเส้นทางสายพระธาตุ เพื่อการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม และจัดทำเส้นทางสายพระธาตุขึ้นเพื่อให้ผู้ที่สนใจในการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมแต่ยังไม่รู้ ได้มีความสะดวกในการเดินทางมากขึ้น โดยยึดเอาพระธาตุที่อยู่ในเขต 3 อำเภอในจังหวัดขอนแก่น ที่มีเส้นทางเชื่อมถึงกันอย่างสะดวก ได้แก่ อำเภอเมืองขอนแก่น อำเภอน้ำพอง อำเภอกระนวน ประกอบด้วยพระธาตุ 7 แห่ง คือ พระธาตุนครเดิม พระมหาธาตุราชมีชัยเฉลิมพระเกียรติ พระมหาธาตุแก่นนครอนุสรณ์ สาธุชน พระมหารัตนเจดีย์ศรีไตรโลกธาตุ พระมหาเจดีย์ศรีวิจิตรการ พระธุดงค์เจดีย์ และพระธาตุขามแก่น ว่ามีปัจจัยด้านใดที่มีส่วนทำให้เกิดความสำเร็จในการบริหารจัดการพัฒนาศักยภาพวัดเพื่อแนวทางการบริหารจัดการสถานที่ท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมต่อไป

ความมุ่งหมายของการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ได้กำหนดความมุ่งหมายของการวิจัย

1. ศึกษาความเป็นมาของพระธาตุเจดีย์จังหวัดขอนแก่น
2. สภาพปัจจุบันและปัญหาบริหารจัดการสถานที่ท่องเที่ยววัดพระธาตุเจดีย์
3. แนวทางการบริหารจัดการสถานที่ท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมเส้นทางสายพระธาตุจังหวัด

ขอนแก่น

คำถามการวิจัย

การพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวสายพระธาตุเจดีย์ มีศักยภาพในการจัดการท่องเที่ยวในเชิงวัฒนธรรมหรือไม่ ถ้ามีควรจัดทำอย่างไรให้เกิดการกระตุ้นการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

ความสำคัญของการวิจัย

งานวิจัยเรื่อง แนวทางการบริหารจัดการเส้นทางสายพระธาตุเพื่อการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม มีความสำคัญดังนี้

1. ผลจากการวิจัยทำให้ทราบถึงข้อมูลประวัติความเป็นมาของพระธาตุเจดีย์ทั้ง 7 แห่ง เช่น ประวัติความเป็นมา ที่ตั้งและสภาพแวดล้อม รูปแบบและโครงสร้างของพระธาตุเจดีย์ ของพระธาตุเจดีย์ทั้ง 7 แห่ง ได้แก่ พระธาตุนครเดิม พระมหาธาตุราชัมชฌิมาเฉลิมพระเกียรติ พระมหาธาตุแก่นนครอนุสรณ์สาธุชน พระมหารัตนเจดีย์ศรีไตรโลกธาตุ พระมหาเจดีย์ศรีวิจิตรการ พระธาตุตั้งคเจดีย์ และพระธาตุขามแก่น
2. ผลจากการวิจัยทำให้ทราบถึงสภาพปัจจุบันของพระธาตุเจดีย์ทั้ง 7 แห่ง
3. ผลจากการวิจัยทำให้ทราบถึงข้อมูลที่เป็นประโยชน์เพื่อใช้ในการพัฒนาพระธาตุเจดีย์ทั้ง 7 แห่ง ให้กลายเป็นสถานที่ท่องเที่ยวในเชิงวัฒนธรรม สามารถดึงดูดพุทธศาสนิกชนให้เข้าวัดมากขึ้น

นิยามศัพท์เฉพาะ

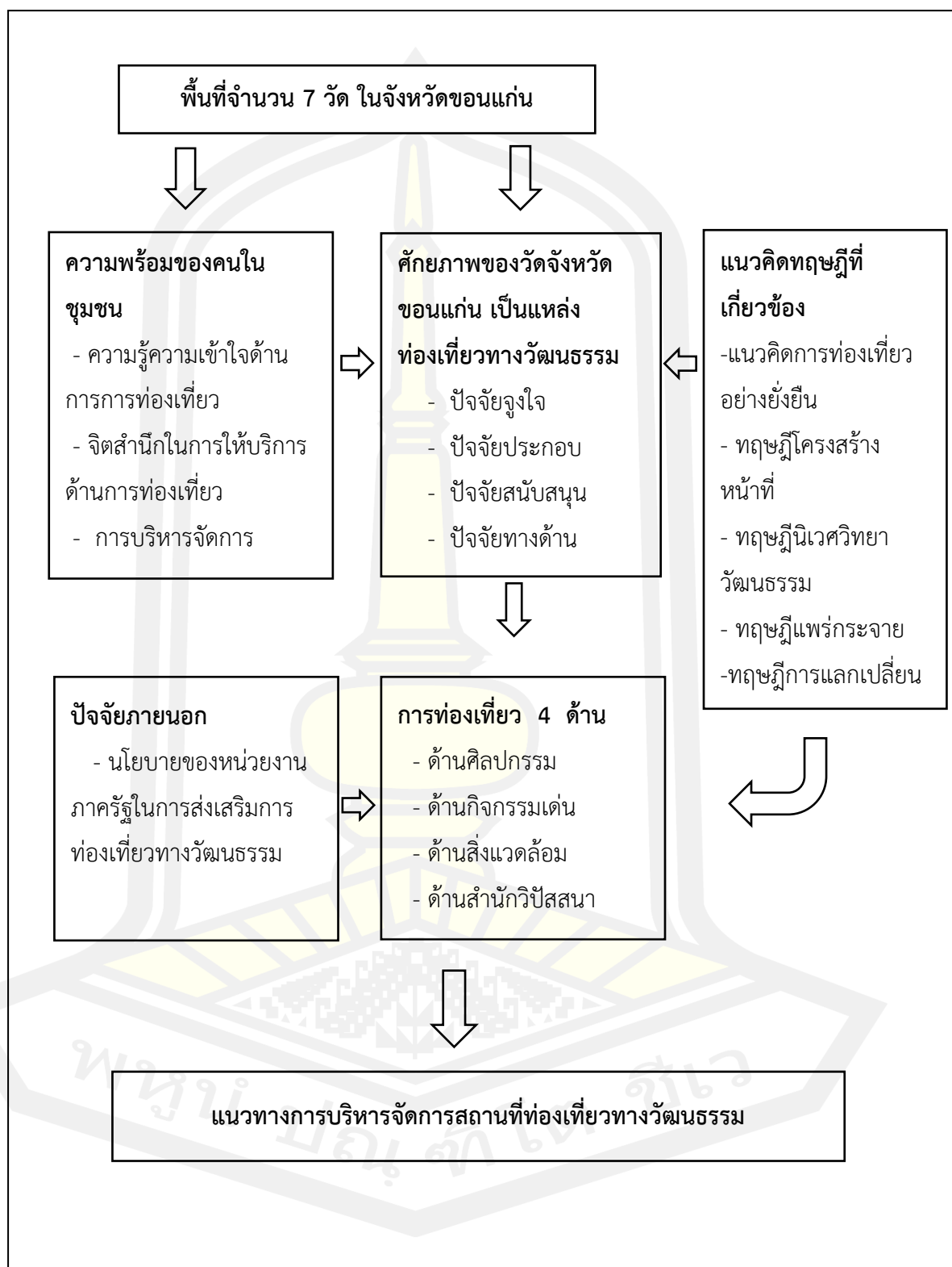
แนวทางการบริหารจัดการ หมายถึง แนวทางการปฏิบัติในการบริหารหรือดำเนินการจัดการภายในวัดที่มีพระมหาธาตุเจดีย์ประดิษฐานอยู่ เพื่อให้มีการดำเนินงานเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ

เส้นทางสายพระธาตุ หมายถึง เส้นทางหรือแนวทางที่มีพระมหาธาตุเจดีย์ประดิษฐานอยู่ในเส้นทางที่สามารถเชื่อมต่อกันอย่างต่อเนื่อง ทำให้การเดินทางไปกราบนมัสการพระธาตุหรือท่องเที่ยวในเชิงวัฒนธรรมได้อย่างต่อเนื่องไม่วกวน

พระธาตุ หมายถึง พระธาตุหรือเจดีย์ซึ่งเป็นที่ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้า พระอรหันตธาตุ ตลอดถึงอัฐิธาตุของพระสงฆ์ผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ พระธาตุที่วิจัยนำมาวิจัยได้แก่ พระธาตุที่ตั้งอยู่ในเขตพื้นที่ อำเภอเมือง อำเภอกระนวน และอำเภอน้ำพอง ประกอบด้วยพระธาตุนครเดิม พระมหาธาตุราชัมชฌิมาเฉลิมพระเกียรติ พระมหาธาตุแก่นนครอนุสรณ์สาธุชน พระมหารัตนเจดีย์ศรีไตรโลกธาตุ พระมหาเจดีย์ศรีวิจิตรการ พระธาตุตั้งคเจดีย์ และพระธาตุขามแก่น

การท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม หมายถึง การท่องเที่ยวและการเยี่ยมชมสถานที่ที่แสดงถึงความเป็นวัฒนธรรม เช่น โบราณสถาน โบราณวัตถุ ปราสาทพระราชวัง วัด ประเพณี ศิลปวัฒนธรรม รวมถึงวิถีชีวิตของบุคคลในแต่ละยุคสมัย

กรอบแนวคิดในการวิจัย

ภาพประกอบ 1 กรอบแนวคิดในการวิจัย

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องที่ได้นำเสนอในการวิจัยเรื่อง แนวทางการบริหารจัดการเส้นทางสายพระธาตุเพื่อการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม จังหวัดขอนแก่นในครั้งนี้ เป็นการรวบรวมข้อมูลจากหลายแหล่ง ทั้งเอกสารของหน่วยงานต่าง ๆ โดยเน้นวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมในด้านต่าง ๆ โดยมีสาระสำคัญตามลำดับ ดังนี้

1. องค์ความรู้เกี่ยวกับเรื่องที่ศึกษาวิจัย
  - 1.1 วัดกับวิถีวัฒนธรรม
  - 1.2 ความรู้เกี่ยวกับพระธาตุหรือพระมหาเจดีย์ทางพระพุทธศาสนา
  - 1.3 ความรู้เกี่ยวกับการท่องเที่ยว
2. นโยบายและกฎหมายที่เกี่ยวข้อง
3. แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง
  - 3.1 แนวคิด
  - 3.2 ทฤษฎี
4. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
  - 4.1 งานวิจัยในประเทศ
  - 4.2 งานวิจัยต่างประเทศ

องค์ความรู้เกี่ยวกับเรื่องที่ศึกษาวิจัย

ความหมายของวัด

คะนิงนิตย์ จันทรบุตร (2532 : 2) วัดเป็นที่อยู่ของพระสงฆ์ผู้ประพฤติพรหมจรรย์ เป็นสถานที่สงบ ร่มรื่น ร่มเย็นทั้งกายและใจ เหมาะแก่การบำเพ็ญสมณธรรม

พลสันท์ โพธิ์ศรีทอง (2539 : 197) วัด คือศาสนสถาน ที่ประกอบกิจกรรมของชาวพุทธ เป็นที่อยู่ของพระสงฆ์ สามเณรและฆราวาสที่เกี่ยวข้อง เป็นที่ศึกษาปฏิบัติธรรม ตลอดจนการเผยแพร่ศาสนาธรรมของชาวพุทธ

กรมการศาสนา (2540 ก : 199) วัดในพระพุทธศาสนา หมายถึงสถานที่ทางศาสนาซึ่งมีเสนาสนะและอาคารถาวรวัตถุต่าง เป็นที่พำนักอยู่อาศัยศึกษาปฏิบัติธรรมวินัย และประกอบศาสนกิจของพระภิกษุสงฆ์ ตลอดจนเป็นที่บำเพ็ญกุศลต่าง ๆ ของศาสนิกชน

ไพบูลย์ เสียงก้อง (2544 : 46) วัด คือ หน่วยงานของศาสนา ที่เป็นสถาบันหลักของชุมชน ทำหน้าที่หลักในการถ่ายทอดศีลธรรม จริยธรรม ให้การศึกษาอบรม ให้ความรู้ และศิลปกรรมต่าง ๆ ของชุมชน

จากความหมายของวัดดังกล่าวมา สรุปได้ว่า วัดคือสถานที่ทางพระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นที่พำนักของพระภิกษุสงฆ์และนอกจากเป็นที่ประกอบศาสนกิจของพระภิกษุสงฆ์แล้ว ยังเป็นที่ให้พุทธศาสนิกชนประกอบพิธีกรรมทางศาสนา และเป็นสถานที่ที่เฝ้าชม ศิลธรรมแก่ประชาชนอีกด้วย

1.2 ความสำคัญของวัด

วัดมีความผูกพันกับวิถีชีวิตของคนไทยมาช้านาน ถึงแม้สังคมจะเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็วเพียงใดก็ตาม ความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับชุมชนก็มีให้เห็นอย่างชัดเจน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในชนบทนั้นความสัมพันธ์ระหว่างวัด พระสงฆ์ และประชาชนยังไม่เปลี่ยนแปลงไปมาก ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าวัดและพระสงฆ์เป็นตัวแทนของพุทธศาสนา เป็นศูนย์กลางชุมชนและเป็นที่พึ่งทางจิตใจของประชาชน ซึ่งมีผู้กล่าวถึงความสำคัญของวัดที่มีต่อสังคม ดังนี้

สมเด็จพระธีรญาณมุนี (2527 : 199) ได้กล่าวถึงความสำคัญของวัดที่มีต่อพุทธศาสนิกชนทั่วไป ดังนี้

1. เป็นวัดตถสถาน คือเป็นที่ประพาศพรหมจรรย์ กล่าวคือเป็นที่กุลบุตรไปบรรพชาอุปสมบท และเป็นที่ที่ชาวบ้านไปถือศีลฟังธรรม บำเพ็ญความดีความงาม
2. เป็นบุญเขต คือเป็นสถานที่ที่ชาวบ้านไปบำเพ็ญกุศล
3. เป็นรูปสมสถาน คือสถานแห่งความสงบ ใครมีเรื่องเดือดร้อน เมื่อเข้าหาวัดก็มักจะเกิดความรู้สึกสงบ ไม่วุ่นวาย
4. เป็นสาธารณูปการสถาน คือ สถานที่ที่ชาวบ้านใช้สาธารณูปโภค เช่น ได้อาศัยน้ำกินน้ำใช้ในถึงที่บ่อ ที่สระของวัด
5. เป็นสถานศึกษา คือเป็นที่เล่าเรียนวิชาความรู้ตั้งแต่ชั้นต่ำจนถึงชั้นมหาวิทยาลัย ทั้งในด้าน ศาสนศึกษา สามัญศึกษา และวิสามัญศึกษา
6. เป็นสโมสรสถานหรือสมาคม คือเป็นที่ไปชุมนุมหย่อนใจ หย่อนอารมณ์ในบางโอกาส เช่น ข้าราชการที่ออกจากราชการแล้ว หรือชาวบ้านที่แก่เฒ่าว่างกิจการแล้วก็ดี หรือชาวบ้านที่ยังมีหน้าที่การงานอยู่ แต่เมื่อมีเวลาว่างก็มักหาโอกาสไปวัด เพื่อสนทนากับพระที่รู้จักคุ้นเคยกันในวันปกติ หรือในคราวมีงานมีการที่วัดก็ไปพบปะกันที่วัด
7. เป็นสุขศาลา โรงพยาบาล หรือแพทย์สถาน กล่าวคือในวัดหนึ่ง แต่ก่อนมักจะมีพระศึกษาทางการแพทย์แผนโบราณอยู่ และโดยมากแพทย์พระนั้นมักจะเป็นจำพวกยาขอหมอวาน เป็นทางเมตตา กรุณา ขอบุญกยา พระก็มีกอนุเคราะห์ด้วยเมตตากรุณาเรื่องนี้ถ้าเป็น

ชนบทด้วยแล้ว ดูเหมือนว่าวัดเป็นที่พึ่งของชาวบ้านในเรื่องนี้มาก แต่เวลานี้รู้สึกว่าจะเสื่อมไป เพราะทางการเข้มงวดกวดขันในเรื่องประกอบโรคศิลป์มากขึ้น ผู้ที่จะรับหน้าที่ทางนี้จะต้องได้รับอนุญาต และมีหลักฐานรับรองจากผู้มีความรู้

8. เป็นอนาถสถาน คือ เป็นที่พึ่งของคนไม่มีที่พึ่ง เช่น คราวต้องอัคคีภัย น้ำท่วม ชาวบ้านก็ได้อาศัยวัดช่วยเหลือ

9. เป็นภยัตถ์ชิตนาถสถาน คือเป็นที่พึ่งของคนผู้ถูกภัยคุกคาม เช่นในระหว่างสงคราม คราวที่แล้วมานี้ ขณะหิวขึ้น (เปิดสัญญาณมัย) คนพากันวิ่งเข้าไปอาศัยวัด โดยมาก เช่น วัดจักรวรรดิราชาวาส วัดสุทัศนเทพวราราม มีคนอุ้มลูกงูลานหอบสิ่งของเข้าไปอาศัยล้นหลามเหมือนมิงานวัด

10. เป็นมตามตนาถสถาน คือ เป็นที่พึ่งของผู้ตายและญาติของผู้ตายซึ่งยังมีชีวิตอยู่ โดยมากสำหรับคนตาย ญาติยอมไปฝังหรือไปเก็บหรือเผาในป่าช้าของวัด จึงชื่อว่าเป็นที่พึ่งของคนตายส่วนญาติพี่น้องของผู้ตายเล่าก็ได้อาศัยเป็นที่นำศพของญาติที่ตายนั้นไปฝัง เก็บหรือเผาที่สุสานของวัด และได้บำเพ็ญกุศลทักษิณานุประทาน และฃาปนกิจ ณ ที่วัดนั้น

11. เป็นกีฬาสถาน หรือสนามเด็กเล่น ที่วัดไม่ว่าบ้านไหนเมืองไหนก็ตาม มักถือว่าเป็นสาธารณสถาน เข้าไปเที่ยวเล่นได้

12. เป็นโรงแรมตามหัวเมืองหรือตามชนบท พวกพ่อค้าที่เดินเที่ยวค้าขาย ย่อมพากันไปขอพักที่วัด หรือแม้ในกรุงเทพมหานครนี้ก็ดี ชาวชนบทเข้ากรุงด้วยกิจการใดก็ตาม เช่น เพื่อเยี่ยมญาติ เยี่ยมบุตรในกรุง ก็มักขอพักอาศัยตามวัด เสมือนหนึ่งวัดเป็นโรงแรมฉะนั้น

13. เป็นศาล ในสมัยก่อนหรือแม้ในสมัยนี้ ตามชนบท เมื่อมีเรื่องมีราวหรือมีคดีเกิดขึ้น มักจะไปหาพระซึ่งเป็นที่เคารพนับถือ โดยมากเป็นสมภารเจ้าวัด ขอให้ช่วยเปรียบเทียบความให้ หรือทำการวินิจฉัยคดีให้ โดยมากมักจะเป็นที่พอใจและสิ้นสุด หรือตกลงกันเพียงนั้น

ไม่ต้องไปขึ้นโรงขึ้นศาล โดยที่วัดทำหน้าที่เป็นโรงเป็นศาลดังกล่าวแล้ว

14. เป็นยุวายุวดีทสสนสถาน คือ เป็นที่มาพบกันแห่งชายหนุ่มหญิงสาว ในสมัยโบราณ พ่อแม่มักกักหญิงสาวไม่ให้เที่ยวเตร่ทางไหน จะไปไหนก็ต้องไปกับผู้ใหญ่ และสมัยกระนั้นไม่มีโรงมหรสพเหมือนสมัยนี้ เพราะฉะนั้น แดนที่ชายหนุ่มหญิงสาว จะพบกันที่ไหนไม่ดีเท่าวัด คือวัดย่อมมีการประชุมทำบุญตักบาตรกันเนื่อง ๆ นอกนั้นยังมีงานที่วัด เช่น งานศพ งานเมรุ เป็นต้น

15. เป็นศูนย์กลางแห่งวัฒนธรรม และเป็นจุดสำคัญของสังคม

พระมหาประยูรต์ ปยุตโต (2513 : 16) ได้กล่าวถึงบทบาทของพระสงฆ์ไว้ว่า

1. เป็นสถานศึกษา สำหรับชาวบ้านส่งกุลบุตรมาอยู่รับใช้พระสงฆ์

รับการฝึกอบรมทางศีลธรรม และเล่าเรียนวิชาการต่าง ๆ ตามที่มีสอนในแต่ละยุคสมัย

2. เป็นสถานสงเคราะห์ ที่บุตรหลานชาวบ้านที่ยากจนได้มาอาศัยเลี้ยงชีวิต และศึกษาเล่าเรียนด้วย ตลอดจนผู้ใหญ่ที่ยากจนมาอาศัยเลี้ยงชีพ
3. เป็นสถานพยาบาล ที่รักษาผู้เจ็บป่วยตามภูมิปัญญาความรู้ของพระสงฆ์
4. เป็นที่พักของคนเดินทาง
5. เป็นสโมสร ที่ชาวบ้านมาพบปะสังสรรค์ พักผ่อนหย่อนใจหาความรู้

เพิ่มเติม

6. เป็นสถานบันเทิง ที่จัดงานเทศกาลและงานมหรสพ สำหรับชาวบ้าน
7. เป็นที่ไกล่เกลี่ยข้อพิพาท เป็นที่ปรึกษาแก้ปัญหาชีวิต ครอบครัว และความทุกข์ต่าง ๆ
8. เป็นศูนย์ศิลปวัฒนธรรม ที่รวบรวมศิลปกรรมต่าง ๆ
9. เป็นคลังพัสดุ สำหรับเก็บของใช้ซึ่งชาวบ้านได้ใช้ร่วมกันเมื่อมีงานที่วัด หรือยืมไปใช้เมื่อคนจัดงาน
10. เป็นศูนย์กลางการบริหาร การปกครอง ที่กำนันผู้ใหญ่บ้านเรียก ลูกบ้านมาประชุม
11. เป็นที่ประกอบพิธีกรรมหรือบริการด้านพิธีกรรมอันเป็นเรื่องผูกพันกับ วิถีชีวิต

พระธรรมปิฎก ป.อ. ปยุตโต (2541 ก : 18-19) การที่วัดกลายเป็น ศูนย์กลางของสังคม ทำให้พระสงฆ์กลายเป็นผู้นำทางจิตใจเป็นศูนย์รวมความร่วมมือ อาจเกิด จากปัจจัยหลายอย่าง เช่น การเป็นที่ประกอบพิธีกรรมพระภิกษุสงฆ์เป็นผู้มีสติปัญญารอบรู้วิชาการ ต่าง ๆ เป็นที่ปรึกษาแนะนำชาวบ้านในปัญหาต่าง ๆ ได้ และในฐานะเป็นศิษย์กับอาจารย์ทำให้ สังคมไทยเชิดชูฐานะของพระสงฆ์ในสังคม คือ ความบริสุทธิ์ ความเสียสละบำเพ็ญผลประโยชน์ และความเป็นผู้นำทางสติปัญญา

จ้านง อติวัฒน์สิทธิ์ (2525 : 149) ได้กล่าวถึงบทบาทของวัดโดยทั่วไป คือ

1. สถาบันวัดเป็นสถานที่ที่ให้การศึกษแก่ประชาชน โรงเรียนประชาบาล หลายแห่งตั้งอยู่ในบริเวณวัด สมภารเป็นผู้ให้การอุปถัมภ์ และแม้กระทั่งศาลาก็เป็นที่เรียนหนังสือ นอกจากนี้วัดยังเป็นที่อยู่อาศัยเล่าเรียนของพระภิกษุสามเณรและเด็กทั่วไป
2. วัดเป็นประดุจโรงพยาบาลให้การรักษาพยาบาลแก่คนเจ็บไข้ได้ป่วย ทั้งที่เป็นโรคทางจิตและทางกาย
3. วัดเป็นประดุจพิพิธภัณฑสถาน คือ เป็นที่เก็บและรวบรวมสมบัติโบราณ อันล้ำค่าและมีประโยชน์ต่อการศึกษาวฒนธรรมของชาติ

4. ศาลาวัดหรืออุโบสถ บางครั้งถูกใช้เป็นสถานที่ประชุมราษฎร์ เพื่อจะได้รับข่าวสารต่าง ๆ

5. วัดเป็นสถานที่ที่แสดงความสามัคคี เป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันของประชาชน เพราะถือเป็นสมบัติส่วนรวมของประชาชน เป็นที่ประชาชนพบปะแลกเปลี่ยนความคิดเห็นซึ่งกันและกัน

6. วัดเป็นสถานสวัสดิการสงเคราะห์แก่คนยากจน และคนไร้ที่พำนักพักพิง อีกทั้งยังเป็นหอพักให้แก่นักศึกษาทั่วไป

กิริติ ศรีวิเชียร (2527 : 111) ได้กล่าวถึงบทบาทของวัดที่อาจจะเป็นในอนาคตในอนาคตอันใกล้ที่จะสร้างความเลื่อมใสศรัทธาแก่ประชาชน และเป็นที่ยอมรับของประชาชนว่าประกอบด้วย

1. บทบาทในการเป็นผู้นำและแบบอย่างแก่ชุมชนในเรื่องของความเป็นระเบียบเรียบร้อย สะอาด ปลอดภัย และประหยัด

2. บทบาทในการเป็นสถานที่เรียนพระพุทธศาสนาทั้งพระ ชาวบ้าน และลูกหลานของชาวบ้านรอบวัด

3. บทบาทในการเป็นสถานที่เรียนเพื่ออ่านออกเขียนได้ของชาวบ้านรอบวัด

4. บทบาทในการเป็นแหล่งรวบรวม เก็บรักษาและศึกษาค้นคว้าวัฒนธรรมแขนงต่าง ๆ ทั้งศิลปกรรม จิตรกรรม ประติมากรรม และวรรณกรรมท้องถิ่น

5. บทบาทในการให้การสอน ฝึกฝนอาชีพที่จำเป็นในท้องถิ่นแก่ชาวบ้านรอบวัด

6. บทบาทในการเป็นผู้นำเอาหลักการและแนวคิดใหม่ ๆ มาช่วยเหลือด้านการเกษตร

1.3 ความเป็นมาของวัด

วัดในสมัยพุทธกาล

1. วัดเวฬุวันนั้นเป็นวัดที่มีบทบาทมากวัดหนึ่ง เพราะเป็นวัดแรกในพระพุทธศาสนา ที่พระพุทธเจ้าใช้เป็นศูนย์กลางบริหารงานประดิษฐานพระพุทธศาสนาให้มั่นคงถาวรและได้บัญญัติพระวินัย รวมทั้งได้ประกาศโอวาทพระปาติโมกข์ อันเป็นหัวใจของพระพุทธศาสนาหรือเป็นหลักในการปฏิบัติ ทำให้พระพุทธศาสนาแพร่หลายไปได้อย่างกว้างขวางตราบเท่าทุกวันนี้

2. วัดเชตวัน เป็นวัดที่พระพุทธเจ้าจำพรรษามากที่สุด คือ 19 พรรษา ในจำนวนพรรษาที่ทรงบำเพ็ญพุทธกิจทั้งหมด 45 พรรษา พระสูตรและพระธรรมเทศนาต่าง ๆ ส่วนมากพระพุทธเจ้าจะตรัสที่วัดเชตวันนี้ และที่วัดเชตวันมีเหตุการณ์สำคัญ คือ พระพุทธเจ้าทรง

แสดงยมกปาฏิหารย์ เพื่อปราบพวกเดียรถีย์ในวันเพ็ญเดือน 8 เมื่อพวกเดียรถีย์พ่ายแพ้ทำให้ผู้ศรัทธาในพระพุทธศาสนาเพิ่มมากขึ้น และเมื่อพระเทวทัตป่วยหนักใกล้ตายก็ขอให้พระสงฆ์ที่เป็นสาธุศิษย์พามาที่วัดเชตวัน เพื่อขอขมาพระพุทธเจ้า เมื่อมาถึงสระโบกขรณีนอกวัดพระเชตวัน พระเทวทัตก็ถูกแผ่นดินสูบเสียก่อนจะได้ไปขอขมา สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมปรมาณูชิตชินโรส (วันดี ยงชยุศ. 2529 : 26-27 ; อ้างอิงมาจาก สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมปรมาณูชิตชินโรส. 2529 : 20)

วันดี ยงชยุศ (2529 : 27) เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นที่วัดเชตวันนี้ ล้วนเป็นเหตุการณ์ที่ส่งเสริมให้พระพุทธศาสนาได้รับความเลื่อมใสศรัทธามากยิ่งขึ้น พุทธศาสนากลับมั่นคงและเผยแผ่ได้กว้างขวาง นอกจากนั้นท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐีก็ยังได้เป็นกำลังสำคัญในการประดิษฐานพระพุทธศาสนาเนื่องจากท่านเศรษฐีมีความศรัทธาในพระพุทธศาสนาอย่างมั่นคงและจริงจัง มีจิตตั้งมั่นที่จะอุทิศชีวิตเพื่อพระพุทธศาสนา ประารถนาจะทำนุบำรุงศาสนาให้เจริญรุ่งเรืองดังเห็นได้จากการซื้อที่ดินสร้างวัดและอุปัถม์พระสงฆ์โดยไม่จำกัดจำนวน พระพุทธเจ้าได้สนองศรัทธาของท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐีโดยจำพรรษาที่วัดนี้มากที่สุดเกิดกิจกรรมที่เป็นไปเพื่อประดิษฐานพระพุทธศาสนาให้มั่นคง ณ วัดเชตวันนี้ วัดเชตวันจึงเป็นศูนย์กลางในการบริหารกิจการพระพุทธศาสนาที่สำคัญ

3. วัดชีวกัมพวัน หรือวัดป่ามะม่วง ที่เมืองราชคฤห์ มีบทบาทสำคัญคือ เป็นวัดที่พระพุทธเจ้าประทับครั้งที่พระเทวทัตดักข่มบองร้าย โดยกลิ้งก้อนหินลงจากเขาศิขณภู เพื่อทับพระพุทธองค์ สะเก็ดหินก้อนหนึ่งกระเด็นมากระทบพระบาทถึงห่อพระโลหิต พระพุทธเจ้าจึงได้เสด็จไปประทับที่วัดชีวกัมพวันแห่งนี้ซึ่งเป็นสวนของหมอชีวกโกมารภัจจ์ หมอชีวกโกมารภัจจ์ได้ถวายอาหารบิณฑบาตและรักษาพยาบาลบาดแผลของพระพุทธองค์จนหายเป็นปกติ และได้สนทนาโต้ถามปัญหาธรรมกับพระพุทธเจ้าจนบรรลุโสดาบันแล้วได้ถวายสวนมะม่วงให้เป็นวัดเป็นที่รู้จักกันทั่วไปว่า วัดชีวกัมพวัน เลื่อน วรรณรัตน์ (2512 : 34-35)

พระธรรมโกศาจารย์ (วันดี ยงชยุศ. 2529 : 27-28 ; อ้างอิงมาจาก พระธรรมโกศาจารย์. 2529 : 22) ที่วัดชีวกัมพวันนี้มีเหตุการณ์ที่สำคัญเกิดขึ้นคือ เมื่อพระเจ้าอชาตศัตรูผู้ส่านึกผิดที่ได้ คบคิดกับพระเทวทัตทำร้ายพระพุทธเจ้าและไม่สบายพระทัยที่ได้ทำปิตุมาต หมอชีวกโกมารภัจจ์ได้แนะนำให้ไปเฝ้าพระพุทธเจ้าที่ชีวกัมพวันารามพระพุทธเจ้าได้ทรงเทศนาสามัญญผลสูตร ทำให้

พระเจ้าอชาตศัตรูเกิดความเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนา และได้เป็นกำลังอุปัถม์บำรุงพระพุทธศาสนาในกาลต่อมา

4. วัดโฆสิตาราม เป็นอารามที่ทานโฆสก เศรษฐี สร้างครวตั้งอยู่เมือง โกสัมพี เป็นวัดที่มีบทบาทต่อพระพุทธศาสนาอีกวัด คือมีหน้าสำคัญเกิดขึ้นดังนี้ คือ ขณะที่พระพุทธเจ้า

เสด็จประทับที่วัดโฆสิตาราม ถูกนางมาคันทิยาพระมเหสีองค์ที่ 3 ของพระเจ้าอุเทน จ้างวานพวก
 อันธพาลให้ตำว่าก่อการทะเลาะวิวาทจนพระอานนท์กราบทูลให้เสด็จไปประทับที่เมืองอื่น แต่
 พระพุทธเจ้าไม่เสด็จไป และสามารถชนะบุคคลเหล่านั้นได้ในที่สุด เหตุการณ์ที่พระสงฆ์ฝ่ายธรรม
 กถิกกับฝ่ายวินัยธร เกิดเหตุทะเลาะวิวาทแตกแยกเป็นสองฝ่าย สาเหตุเพราะพระธรรมกถิกรูปหนึ่ง
 เหลื่อน้ำชำระไว้ในห้องสุขา ซึ่งพระวินัยธรบอกว่าไม่ให้เหลื่อน้ำชำระไว้ พระวินัยธรปรับอาบัติพระ
 ธรรมกถิก จึงได้เกิดการโต้เถียงกันจนแตกแยกออกเป็นสองฝ่าย เหตุการณ์นี้ได้ขยายขอบเขตไปถึง
 พุทธบริษัท พุทธบริษัทก็แตกแยกออกเป็นสองฝ่ายตามพระภิกษุ พระพุทธเจ้าตรัสห้ามไม่ให้ทะเลาะ
 กัน แต่ไม่เป็นผลสำเร็จ พระพุทธเจ้าจึงเสด็จลี้กหนีไปจำพรรษาที่ป่าลิลเยยะกะ เมืองโกสัมพี
 แคว้นวังสะแต่เพียงพระองค์เดียว เรื่องพระสงฆ์ชาวโกสัมพีแตกแยกกันครั้งนี้ นับว่าเป็นเรื่องใหญ่ใน
 วงการคณะสงฆ์ไม่แพ้เรื่องพระเวทตัดต์ ยังคณะสงฆ์ให้แตกแยกกัน พระศาสนโสภณ
 (วันดี ยงชูยศ. 2529 : 19 ; อ้างอิงมาจาก พระศาสนโสภณ. 2529 : 22))

5. วัดบุพพาราม สร้างถวายโดย นางวิสาขามหาอุบาสิกา ตั้งอยู่เมืองสาวัตถี
 นางวิสาขามหาอุบาสิกา ได้ฟังธรรมจากพระพุทธเจ้าแล้วก็เกิดความศรัทธา เลื่อมใสใน
 พระพุทธศาสนาอย่างมาก ได้สร้างวัดเป็นแบบประสาทโอ้อ่าสวยงาม คล้ายที่อยู่อาศัยของพระ
 เศรษฐี ในสมัยนั้น ดั่งมีข้อความที่ปรากฏว่า พระพุทธเจ้าเสด็จประทับที่บุพพาราม ประสาทของ
 นางวิสาขามหาอุบาสิกา แทนคำว่า อารามหรือวิหาร นางวิสาขามหาอุบาสิกาเป็นผู้ที่มีความเลื่อมใสใน
 พระพุทธศาสนาอย่างแท้จริง โดยการเอาใจใส่ในกิจการของพระสงฆ์ คือสิ่งใดที่นางเห็นว่าพระสงฆ์
 ควรมี ควรได้ แต่ขัดต่อพุทธานุญาต ก็ทูลขอให้พระพุทธเจ้าทรงอนุญาต แล้วนาง ก็เป็นผู้จัดทามา
 ให้ ในทางตรงกันข้าม ถ้านางได้พบเห็นพระสงฆ์รูปใดปฏิบัติในสิ่งที่ไม่ควร นางก็ทูลให้พระพุทธเจ้า
 ทรงบัญญัติสิกขาบทห้ามการกระทำสิ่งนั้น นับได้ว่านางพยายามมุ่งทะนุบำรุงพระศาสนาให้
 เจริญรุ่งเรืองสืบต่อไป พระพุทธเจ้าได้จำพรรษาที่วัดบุพพาราม 6 พรรษา ได้แสดงพระสูตร และ
 พระธรรมเทศนา

6. วัดนิโครธาราม วัดที่พระเจ้าสุทโธทนะ และศากยวงศ์ สร้างถวายตั้งอยู่
 นครกบิลพัสดุ์ พระพุทธเจ้าได้เสด็จจำพรรษาที่นี้ในพรรษาที่ 14 มีเหตุที่เกิดขึ้นคือ พระนันทะพระ
 ญาติของพระองค์หนึ่งของพระพุทธเจ้าได้อุปสมบท เป็นศากยวงศ์องค์แรกที่มาบวชเป็นพระสงฆ์ใน
 พระพุทธศาสนา ซึ่งต่อมาทำให้ศากยวงศ์ทั้งชายหญิงได้ออกบรพชา อุปสมบทตามเป็นอันมาก
 รวมทั้งเจ้าชายราหุลก็ได้บวชเป็นสามเณรรูปแรกในพระพุทธศาสนา โดยมีพระสารีบุตรเป็นพระ
 อุปัชฌาย์พระพุทธองค์ได้ทรงบำเพ็ญ ญัตตถจริยา คือสงเคราะห์พระญาติ โดยการระงับการวิวาท
 ระหว่างพระประยูรญาติ ในเรื่องการแบ่งน้ำจากแม่น้ำโรหิณีเพื่อใช้ทำนา สมเด็จพระบรมวงศ์เหา
 กรมพระปรมาณูชิตชินโนรส (วันดี ยงชูยศ. 2529 : 31-32 วันดี ยงชูยศ. 2529 : 27-28 ;
 อ้างอิงมาจาก พระธรรมโกศาจารย์. 2529 : 22))

7. วัดอัมพปาลีวัน เป็นวัดที่โสภณีนามว่า “อัมพปาลี” สร้างถวายตั้งอยู่ที่เมือง เวสาลี นางอัมพปาลีได้สดับพระธรรมเทศนาของพระพุทธเจ้าครั้งแรกเกิดความเลื่อมใสศรัทธา ยกอุทยานอัมพปาลีถวายเป็นที่ประทับของพระพุทธเจ้า และพระสงฆ์สาวก ตนเองก็เข้ามาบวชเป็นภิกษุณีในพระพุทธศาสนาและได้สำเร็จเป็นพระอรหันต์ ในเวลาต่อมา การที่พระพุทธเจ้าทรงรับวัดอัมพปาลี ที่นางโสภณีสร้างถวาย แสดงให้เห็นว่าพระพุทธศาสนา ไม่กีดกันเรื่องชนชั้น วรรณะทุกคนมีสิทธิ์ทำความดีเท่าเทียมกัน พระองค์ได้ประทับอยู่ที่วัดอัมพปาลีหรือวัดทำให้ประชาชนสนใจอย่างกว้างขวาง จึงทำให้สามารถประดิษฐานพระพุทธศาสนาอย่างมั่นคง จะเห็นได้ว่าวัดที่มีบทบาทเป็นศูนย์กลางเผยแผ่พระพุทธศาสนา เป็นสถานที่ติดต่อสนทนาธรรม ถามปัญหาระหว่างประชาชนกับพระสงฆ์ ทำให้พระสงฆ์ได้ทำหน้าที่สงเคราะห์ประชาชนให้ได้รับการพัฒนาทางด้านจิตวิญญาณ และบางครั้งประชาชนมีปัญหาพระสงฆ์ได้ช่วยชี้แนวทางแก้ไข โดยมุ่งหวังให้ประชาชนได้รับประโยชน์และความสุข เลื่อน วรรณรัตน์ (2512 : 114)

1.4 หน้าที่ของวัด

ผลงานที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาเรื่องบทบาทของวัดต่อชุมชนในปัจจุบัน ได้มีผู้ศึกษาค้นคว้า และเรียบเรียงไว้เป็นจำนวนมาก แต่ในที่นี้ผู้ทำวิจัยใคร่ขอสรุป ดังนี้

พระมหาประยูร ปยุตโต (2513 : 7-69) ได้กล่าวถึงบทบาทของวัดและพระสงฆ์ว่า พระสงฆ์จะทำการแนะนำสั่งสอนผู้อื่นให้ดำรงชีวิตอยู่ได้ด้วยดีซึ่งต้องอาศัยความรู้ทางโลกและทางธรรมเป็นการสืบต่อประเพณีในสังคมไทยเดิม วัดในสมัยก่อนมีลูกเจ้านาย ขุนนาง เศรษฐี ลูกคนสามัญอยู่รวมกันมาก แต่เดี๋ยวนี้เกือบไม่มีแล้ว มีก็บวช 3 เดือนเป็นอย่างมาก จะเหลือแต่ลูกชาวไร่ ชาวนาในชนบท สังเกตจากวัดทุกวัดในกรุงเทพมหานครทุกวันนี้ พระที่บวชนานเกินกว่าพรรษาขึ้นไป และเกิดให้ตระกูลชาวไร่ชาวนา หมายความว่า สถาบันสงฆ์ได้ทำหน้าที่สำคัญเกินกว่าที่คาดคิดกัน คือช่วยแก้ปัญหาการศึกษาของรัฐด้วยการให้โอกาสในการศึกษาแก่ชาวนาและชาวชนบทที่ยากจน ช่วยให้มีโอกาสแห่งโอกาสในการได้รับการศึกษา และวัดในกรุงเทพมหานครยังเป็นที่พักของเด็กชนบทให้ได้มีโอกาสเล่าเรียนศึกษาไม่น้อย ศิษย์วัดเหล่านี้สำเร็จการศึกษาแล้ว มีฐานะทางสังคมดีขึ้นยังช่วยญาติพี่น้องต่างจังหวัดเข้ามาเรียนต่อไปอีก นอกจากนี้มหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้ง 2 แห่ง คือ สภากาชาดศึกษา มหาวิทยาลัย และมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยได้จัดการศึกษาสำหรับพระภิกษุสามเณรถึงระดับปริญญาตรีแล้ว ยังมีโครงการส่งเสริมพระภิกษุผู้สำเร็จปริญญาตรีไปช่วยสอนในมหาวิทยาลัยบางส่วน ส่งไปช่วยปฏิบัติศาสนกิจ สอนงานของคณะสงฆ์ต่างจังหวัด มีการสอนนักรธรรม บาลี โรงเรียนรัฐ โรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์ งานเผยแผ่ งานพัฒนา เป็นต้น ในการที่พระสงฆ์ร่วมเข้ามาช่วยสังคมเช่นนี้มีความสอดคล้องกับคำกล่าวของ ม.ร.ว ศุภฤทธิ์ ปราโมช (2517 : 15) ที่ได้กล่าวถึงพระภิกษุสงฆ์ในศาสนาพุทธในสังคมไทย ว่าเป็นผู้ให้วิชาความรู้มากมายหลายอย่างแก่สังคมไทยอย่างไม่มีที่สิ้นสุดโดย

ประการแรก สอนให้เกิดปัญญา ตามความหมายของศาสนาพุทธสอนให้รู้จักตนเอง สอนให้รู้จักใช้เหตุผลในการกระทำอย่างใดทุกอย่างใดผิด

ประการที่สอง สอนศีลธรรม พระสงฆ์สอนให้คนรู้บาปรู้บุญ สอนว่าสิ่งใดควรกระทำสิ่งใดไม่ควรกระทำเป็นผู้คอยตักเตือนให้สังคมรู้ผิดชอบชั่วดี

ประการที่สาม สอนหนังสือ ทั้งนี้เพราะว่า พระสงฆ์ในพุทธศาสนานั้น จะต้องศึกษาพระไตรปิฎก ศึกษาพระธรรมปริยัติ ต้องศึกษาจากตำรา จึงจำเป็นที่พระสงฆ์ต้องรู้หนังสือ และเมื่อพระสงฆ์รู้หนังสือก็เป็นครูชาวบ้าน ใครมีลูกอยากให้อ่านหนังสือก็ส่งไปอยู่กับพระ และพระมีหน้าที่สอนหนังสือแก่สังคมไทยมาเป็นเวลานานหลายร้อยปี ฉะนั้นพระเป็นแหล่งแรกที่สอนหนังสือให้แก่เด็กในสังคมให้รู้หนังสือ สมเด็จพระปฐมบรมมหาชนก ซึ่งเป็นกวีที่ยิ่งใหญ่องค์หนึ่งของไทยก็เป็นพระอยู่วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม และเป็นพระอยู่ตลอดพระชนม์ชีพแสดงให้เห็นว่า ในวรรณคดีของไทยอาจจะมีกวีอยู่หลายท่าน ซึ่งอยู่ในพระพุทธศาสนา เป็นพระภิกษุหรือมีฉะนั้นก็เคยบวชเรียนมาแล้วและมีความรู้ทางหนังสือทางกวี ทางวรรณคดีจากพุทธศาสนาที่มีต่อสังคมไทย

ประการที่สี่ พระเป็นผู้อสอนศิลปะ ศิลปะของไทยนั้นไม่ว่าจะเป็นภาพเขียน ภาพนั้นเป็นศิลปะที่อยู่ในศาสนาพุทธทั้งสิ้น สถาปัตยกรรมใหม่ ๆ ซึ่งก่อสร้างด้วยถาวรวัตถุนั้น เริ่มต้นด้วยเป็นโบสถ์วิหารก่อน จิตรกรรมก็เช่นกัน เริ่มต้นจากการเขียนภาพในคัมภีร์สมุดข่อย จากนั้นก็ขยายกว้างออกไปจนถึงภาพผนังโบสถ์ แม้แต่ประติมากรรมก็เป็นเรื่องของศาสนาพุทธโดยตรง ซึ่งส่วนใหญ่เป็นพระพุทธรูป นอกจากนั้นพระยังเป็นช่างในทางอื่น ๆ อีกมาก

ประการที่ห้า ความเป็นอยู่ของคนไทย คือความสัมพันธ์ระหว่างคนในสังคมต่อกันและกัน กิริยามารยาทและการปฏิบัติตน การรักษาความสะอาดร่างกายความสะอาดบ้านเรือน เกือบจะเรียกได้ว่ามาจากพระพุทธศาสนาทั้งสิ้น เพราะในศาสนาพุทธในหมวดพระวินัยมีอยู่หมวดหนึ่งเรียกว่า “เสขียวัตร” คือเป็นพระวินัยเกี่ยวกับมารยาทและความประพฤติของพระสงฆ์ เป็นต้นว่า เวลาค้นห้ามเอามือตวงข้าวแล้วมาป้ายที่ปาก นอกจากนั้นวิธีลูบนั่งอย่างสุภาพ ก็มีบอกไว้ มารยาทการใช้ชีวิตอย่างเรียบร้อยที่บัญญัติไว้ในศาสนาพุทธได้ถูกนำมาใช้เป็นมารยาทของคนไทยทุกวันนี้ เพราะฉะนั้นความเป็นอยู่ของคนไทย การปฏิบัติตนของคนไทย ซึ่งถือว่าเป็นมารยาทดีเป็นที่นิยมกันแม้จะไปต่างประเทศก็ใช้ได้ เหล่านี้เป็นสิ่งมาจากการสอนทางพระพุทธศาสนาโดยพระสงฆ์มีหน้าที่สั่งสอน

นอกจากนี้บทบาทของพระภิกษุสงฆ์ในด้านการเผยแพร่และอบรมจริยธรรมยังได้ขยายสู่สังคมในลักษณะอื่น ดังที่ พระศรีวิสุทธิโมลี (2516 : 58-63) ได้กล่าวถึงบทบาทของพระสงฆ์ในช่วงเมื่อ 30 ปีที่ผ่านมาว่า พระสงฆ์มีบทบาทในการเผยแพร่ธรรมดังนี้ คือ

1. งานพระธรรมทูต จัดเป็นกองงานหนึ่งของคณะสงฆ์ ปัจจุบันแบ่งออกเป็น 9 สาย ส่งพระธรรมทูตไปจาริก เผยแผ่และสงเคราะห์ประชาชนชั่วคราว ประมาณ 1-3 เดือน ในระยะฤดูแล้งกรมการศาสนาและมหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้ง 2 มีส่วนร่วม
2. งานพระธรรมจาริก กรมประชาสงเคราะห์เป็นผู้อุปถัมภ์ โดยส่งพระนิสิต นักศึกษา นักเรียน ในมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พระภิกษุวัดเบญจมบพิตร และพระภิกษุสามเณร ในท้องถิ่นภาคเหนือออกไปอบรมสั่งสอนและสงเคราะห์ชาวเขาในภาคเหนือ และภาคตะวันออกเฉียงเหนือประจำปีชั่วคราวประมาณ 2-3 เดือน ในฤดูแล้ง
3. อบรมจริยธรรมนักเรียนตามโรงเรียน กรมการศาสนาเป็นศูนย์กลางประสานงานระหว่างโรงเรียนกับสถาบันเผยแผ่ เช่น พุทธสมาคม มหาวิทยาลัยสงฆ์ นำวิทยากรไปอบรมนักเรียนตามโรงเรียนต่าง ๆ ตลอดจนโรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์ เริ่มประมาณ พ.ศ. 2509
4. การเผยแผ่ทางวิทยุและโทรทัศน์ โดยการจัดให้มีพระธรรมเทศนาในวันพระ โดยทางราชการและจัดรายการเผยแผ่ทางวิทยุ โดยสถาบันและเอกชนมากขึ้น
5. วารสารและนิตยสารเผยแผ่ธรรม มีสถาบันและหน่วยงานจัดเผยแผ่เป็นจำนวนมาก เช่น พุทธจักร เสียงธรรม เป็นต้น
6. งานเผยแผ่ต่างประเทศ เป็นงานที่รัฐมีส่วนส่งเสริมอุปถัมภ์ เริ่มตั้งแต่การตั้งวัดไทย และจัดโครงการอบรมพระธรรมทูตไปต่างประเทศ

นอกจากนี้ พระศรีวิสุทธิโมลี (2516 : 58-63) ยังได้กล่าวอีกว่า งานสงเคราะห์ที่พระสงฆ์จะทำได้โดยตรงคือ งานสงเคราะห์ที่จิตใจเป็นหลัก ส่วนการสงเคราะห์ทางวัตถุมีโดยอ้อม ด้วยการแนะนำชักจูงผู้อื่นให้กระทำหรือนำสิ่งของมาบริจาค แบ่งปันกันแต่เป็นกิจกรรมชั่วคราว ส่วนการสงเคราะห์ทางจิตใจของพระสงฆ์ที่ทำได้ คือ

1. การให้คำแนะนำทางจิตใจ เป็นที่ปรึกษาเกี่ยวกับปัญหาชีวิต
2. การเป็นที่พึ่งให้ความร่มเย็นทางจิตใจ ด้วยการประพฤติเป็นตัวอย่างตลอดจนสถานที่ของวัดสงฆ์เป็นองค์ประกอบด้วย ที่จะหล่อเลี้ยงจิตใจได้
3. การให้คำแนะนำปรึกษาทางวิชาการ
4. ในสังคมชนบทที่กำลังพัฒนา พระซึ่งเป็นผู้นำในท้องถิ่น พระจะเป็นผู้นำชี้ช่องทาง เสนอแนะ ให้ความคิดริเริ่ม เป็นศูนย์รวมชักชวนประชาชนทำงาน ตลอดจนอาจเป็นที่ปรึกษาชาวบ้านได้ ถ้าพระมีความรู้ มีโอกาสเตรียมพร้อมจะเป็นการให้ความอบอุ่นใจแก่ประชาชนได้
5. การสงเคราะห์บำรุงขวัญ บทบาทประกอบพิธีกรรมซึ่งเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับประชาชนทั่วไป เพื่อเป็นสิ่งปลอบประโลมจิตใจซึ่งบทบาทในด้านสังคมสงเคราะห์ของ

พระสงฆ์เช่นนี้สอดคล้องกับ คามหุโน (2519 : 6) ที่กล่าวว่า พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาเพื่อการสังคมสงเคราะห์แน่นอน บทพิสูจน์คือศาสนาพุทธไม่ว่าระดับสูงที่ใช้สอนปัญญาชน และคนที่เปื้อนหน่วยชีวิตการครองเรือนแล้วออกบวชหรือระดับที่ใช้สอนคฤหัสถ์ มีวัตถุประสงค์อย่างเดียวกันคือ เพื่อสังคมสงเคราะห์ ทั้งนี้จะเห็นได้จาก

5.1 “พุทธปฏิมา” ซึ่งหมายถึง พระพุทธเจ้าตั้งแต่ตรัสรู้จนถึงวันปรินิพพาน จะอยู่ประจำเฉพาะ 3 เดือน ในฤดูเข้าพรรษา นอกนั้นออกจาริกโปรดประชาชนแทบทั้งสิ้น ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทุกพระองค์ จะต้องช่วยเหลือเกื้อกูลประชาชนเป็นส่วนใหญ่ เพื่อยังความสุขแก่ประชาชน เพื่อช่วยเหลือประชาชนเป็นส่วนใหญ่

5.2 แนวปฏิบัติของสงฆ์ศาสนาพุทธ พระสงฆ์เป็นผู้เป็นสาวก และผู้อยู่สืบศาสนาต่อมาก็เจริญรอยตามพระพุทธเจ้า โดยการออกไปช่วยเหลือประชาชนด้วยการเผยแผ่ความรู้ทางศาสนาให้เขาารู้เหตุรู้ผล และให้เกิดสติปัญญา

5.3 แนวคำสอนโดยทั่วไปของศาสนานี้มุ่งช่วยเหลือประชาชนทั้งสิ้น สอนให้ผูกพันกันด้วยเครื่องผูกพัน 4 “สังคหวัตถุ 4” คือ ทาน ได้แก่ การแบ่งปันกันอยู่ แบ่งปันกันกิน แบ่งปันกันใช้, ปิยวาจา คือ พูดกันบอกกันด้วยความปรารถนาดีให้เกิดสามัคคี ให้เกิดความรัก, อตถจริยา คือ ทำตนให้เป็นคนมีประโยชน์, สมานตตา คือ การวางตนให้เหมาะสม นอกจากนี้ยังมีคำสอนของพระพุทธเจ้าที่กล่าวเป็นภาษาบาลีว่า “เนกาสิ ลภตัง สุขัง” ซึ่งแปลว่า กินคนเดียวไม่มีความสุข ต้องแบ่งกันกิน

1.5 บทบาทของวัด

มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช (2533 : 217) ได้กล่าวไว้ดังนี้

1. วัด เป็นสถานที่ที่ชาวบ้านส่งบุตรหลานเข้ารับการฝึกอบรมทางศีลธรรม
2. วัด เป็นสถานที่ที่พ่อแม่ตลอดจนคนแก่เฒ่าและสตรี มารับความรู้ด้วยการสดับพระธรรมเทศนา
3. วัด เป็นสถานพยาบาลที่รักษาผู้เจ็บป่วย ตามภูมิรู้ โดยวัดเป็นแหล่งตำราแพทย์
4. วัด เป็นสถานสงเคราะห์แก่บุตรหลานชาวบ้านที่ยากจน ได้มาอาศัยและศึกษาเล่าเรียน
5. วัด เป็นสถานที่พักอาศัยของคนเดินทาง
6. วัด เป็นสถานที่ที่ชาวบ้านได้มาพบปะสังสรรค์และพักผ่อนหย่อนใจ โดยการจัดบริเวณวัดเป็นระเบียบเรียบร้อย สะอาดร่มรื่น

7. วัด เป็นสถานที่จัดงานเทศกาลและมหรสพสำหรับชาวบ้าน เช่น สงกรานต์ เทศน์มหาชาติ

8. วัด เป็นบ่อเกิดและศูนย์กลางของศิลปกรรม เช่น จิตรกรรม ประติมากรรม สถาปัตยกรรม

พระมหาสุภา อุทโย (2542 : 57) ได้กล่าวถึงบทบาทของวัดที่มีต่อสังคม ดังนี้

1. บทบาทการพัฒนาจิตใจของประชาชน คือการให้คำแนะนำทางจิตใจ เป็นที่ปรึกษาเกี่ยวกับปัญหาชีวิต และการเป็นที่พึ่งให้ความร่มเย็นทางจิตใจ

2. บทบาทการส่งเสริมการศึกษาของประชาชนและเยาวชน

3. บทบาทการช่วยพัฒนาชุมชนให้เป็นแผ่นดินธรรมแผ่นดินทอง

4. บทบาทการเป็นผู้ช่วยส่งเสริมความสามัคคีในหมู่บ้าน โดยการช่วยขจัดความขัดแย้งที่เกิดขึ้นแก่ประชาชนในหมู่บ้าน

5. บทบาทในการเป็นผู้ช่วยสั่งสอนเทคนิคขั้นพื้นฐาน เช่น สถาปัตยกรรม ช่างไม้ ช่างก่ออิฐถือปูน ปรับปรุงการเกษตร และการรักษาโรคด้วยยาแผนใหม่ เป็นต้น

6. บทบาทการเป็นผู้หน้าที่ไม่เป็นทางการของหมู่บ้าน คือการช่วยวางแผน แนะนำและสนับสนุนงานของชาวบ้านในโครงการพัฒนา

7. บทบาทการสงเคราะห์ชุมชน คือการช่วยเหลือสังคม ในปัจจุบันพระภิกษุหลายรูปที่ทำบทบาทด้านนี้ เช่น พระครูวิจิตรธัญญกุล เจ้าอาวาสวัดพวงแก้ว จังหวัดปทุมธานี ได้ทำการรักษาผู้ป่วยซึ่งไม่สามารถพึ่งบริการได้จากรัฐ หรือพระจำรูญ ปานจันทร์ แห่งสำนักสงฆ์ ถ้ำกระบอก ที่ดำเนินสงเคราะห์ประชาชน โดยการรักษาคนติดยาเสพติด

อาทร จันทวิมล (2543 : 57) กล่าวถึงบทบาทของวัดในฐานะเป็นศูนย์รวมและถ่ายทอดภูมิปัญญาชาวบ้าน ดังนี้

1. วัดเป็นสถานที่ขัดเกลานิสัยและจิตใจของคนโดยผ่านทางภูมิปัญญาชาวบ้าน

2. วัดเป็นแหล่งถ่ายทอดสายใยความสัมพันธ์ของคนในท้องถิ่น

3. วัดเป็นศูนย์รวมในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ

4. จัดวัดให้เป็นอุทยานการศึกษา

5. จัดวัดให้เป็นศูนย์รวมทางจิตใจของประชาชน

6. จัดวัดให้เป็นสถานที่ฝึกอาชีพ

สิริวัฒน์ คำวันสา (2543 : 39) ได้กล่าวถึงบทบาทของวัด ดังนี้

1. เป็นสถานที่บำเพ็ญกุศล เช่น ให้ทาน รักษาศีล ฟังธรรม สวดมนต์ไหว้พระ เป็นต้น รวมทั้งเป็นที่ประกอบพิธีทางพุทธศาสนาด้วย

2. เป็นศูนย์ศิลปวัฒนธรรม ทำหน้าที่ทั้งผู้ผลิต ผู้อนุรักษ์และผู้สอนศิลปะแก่ประชาชน
3. เป็นที่ปรึกษาด้านครองตน อาชีพ ปัญหาชีวิต ปัญหาสังคม แม้กระทั่งปัญหาครอบครัว
4. เป็นสถานสงเคราะห์ประชาชน ผู้ยากไร้ หรือในคราวมีภัย เช่น น้ำท่วม ไฟไหม้ สงคราม เป็นต้น
5. เป็นสถานพยาบาล
6. เป็นที่พักคนเดินทาง
7. เป็นสโมสรให้ชาวบ้านมาพบปะกัน หนุ่มสาวมาพบกันเวลาว่าง
8. เป็นสถานบันเทิง จัดงานเทศกาลหรืองานฉลอง ของชาวบ้าน
9. เป็นที่ใกล้เคียงข้อพิพาทของชาวบ้าน
10. เป็นคลังพัสดุ เช่น ถ้วยชาม โต๊ะ เก้าอี้ ชาวบ้านมาขอยืมเมื่อมีงาน
11. เป็นศูนย์การปกครองของท้องถิ่น กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน หรือฝ่ายปกครองใช้เป็นที่ประชุม
12. เป็นสถานศึกษาของชุมชน พระภิกษุ สามเณร ลูกหลานชาวบ้านอาศัยเรียนที่วัด กวี ศิลปิน หมอตุ๋น นักมวย นักฟันดาบ ก็มาจากวัด
13. เป็นห้องสมุดชาวบ้าน วัดเป็นที่เก็บเอกสารตั้งแต่ตำรายา ตำราหมอคุณนิทานธรรม ไปจนถึงพระไตรปิฎก

จากที่กล่าวมา จะเห็นได้ว่า วัดมีบทบาทต่อชุมชนและสังคมมากมาย โดยบทบาทสำคัญของวัดและพระสงฆ์ก็คือด้านเป็นสถานที่ ศึกษาอบรมคุณธรรม จริยธรรม การเผยแผ่พุทธศาสนา ซึ่งนอกจากนั้นวัดยังเป็นสถานที่ให้บริการด้านสาธารณสุข เช่น การบำบัด รักษา และฟื้นฟูผู้ติดยาเสพติด ซึ่งบทบาทด้านนี้ นับวันแต่จะเพิ่มภาระมากขึ้น ด้านการศึกษา ด้านสาธารณสุขสงเคราะห์ และการเป็นศูนย์กลางของการพัฒนาอีกด้วย

กรมการศาสนา (2541 ก : 14) กล่าวว่า จากสภาพการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ทำให้พระสงฆ์ต้องปรับตัวเองที่จะเสริมสร้างบทบาทในด้านต่าง ๆ เพื่อชดเชยบทบาทที่สูญเสียไป ซึ่งพอจะสรุปบทบาทของพระสงฆ์ในปัจจุบันได้ดังนี้

1. เผยแผ่หลักธรรมคำสอน เช่น งานพระธรรมทูต งานพระธรรมจาริก การเผยแผ่ทางวิทยุและโทรทัศน์ วารสาร และนิตยสารเผยแผ่ธรรม การเผยแผ่ในต่างประเทศ
2. การให้คำแนะนำทางด้านจิตใจ เป็นที่ปรึกษาเกี่ยวกับปัญหาชีวิต
3. การเป็นที่พึ่งให้ความร่มเย็นทางจิตใจ เป็นที่พึ่งทางจิตวิญญาณ ประพฤติตนเป็นแบบอย่างที่ดี

4. การให้คำแนะนำปรึกษาวิชาการ เป็นต้น
5. ในสังคมชนบทที่กำลังพัฒนา เป็นผู้นำทางด้านการพัฒนาต่าง ๆ เช่น
  - จัดตั้งศูนย์ฝึกอาชีพให้แก่ประชาชน
6. ให้การสงเคราะห์ทางด้านวัตถุ เช่น ให้ทุนการศึกษาและทางด้านพิธีกรรม
7. ทำหน้าที่เป็นครูสอนศีลธรรม จริยธรรมตามโรงเรียน หรือตั้งโรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์ขึ้นภายในวัด
8. ให้การอบรมแก่เยาวชนในโอกาสและบรรพชาสามเณรภาคฤดูร้อน
9. งานด้านการค้นคว้าและวิจัยเป็นผลงานทางด้านวิชาการที่ออกมาเป็นรูปเล่มหนังสือ ให้พุทธศาสนิกชนได้นำไปศึกษา

2. พระภิกษุสงฆ์

จากการเปลี่ยนแปลงของสังคมโลกที่เป็นไปอย่างรวดเร็ว พระสงฆ์ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของสังคมไทย จึงควรปรับบทบาทให้สอดคล้องและเท่าทันต่อการเปลี่ยนแปลงของสังคม และขณะเดียวกันก็ต้องไม่ผิดหลักการพระธรรมวินัยด้วย ซึ่งมีผู้กล่าวถึงบทบาทของพระสงฆ์ ดังนี้

2.1 บทบาทของพระสงฆ์

คะนิงนิตย์ จันทบุตร (2532 : 52) ได้กล่าวถึงบทบาทของพระสงฆ์ไว้ดังนี้

1. การพัฒนาคุณภาพของพลเมืองด้านคุณธรรมและจริยธรรม
  - 1.1 การให้การบรรพชาอุปสมบทแก่กุลบุตร
  - 1.2 การเทศนาอบรมสั่งสอนประชาชน
  - 1.3 จัดการศึกษาพระภิกษุสามเณรและประชาชน
2. การสงเคราะห์ประชาชน
  - 2.1 การให้ความสะดวกในการบำเพ็ญกุศล
  - 2.2 การช่วยประกอบศาสนพิธี
  - 2.3 การให้ที่พักอาศัยแก่นักเรียน นิสิต นักศึกษา และผู้เดินทาง
  - 2.4 การดูโชคชะตาราศี
  - 2.5 การให้ทางราชการหรือส่วนรวมใช้สถานที่วัด
  - 2.6 การรักษาโรคภัยไข้เจ็บ
  - 2.7 การให้ที่พักพิงแก่ผู้ประสบภัย
3. การช่วยเหลือทางราชการ
  - 3.1 ช่วยในการอบรมชี้แจงราษฎร
  - 3.2 ช่วยในกิจกรรมบริหารตามปกติของเจ้าหน้าที่รัฐบาล
  - 3.3 สงเคราะห์ประชาชน

3.4 ช่วยเหลือราชการเกี่ยวกับกิจการความมั่นคง

กรมการศาสนา (2538 : 24) บทบาทของพระสงฆ์ในด้านการให้บริการด้านสวัสดิการแก่ประชาชน ดังปรากฏในรายงานสภาพสังคมไทยด้านศาสนา ดังนี้

1. การให้ที่พักอาศัยตลอดจนอาหาร เครื่องนุ่งห่ม และทุนการศึกษาเล่าเรียนแก่เด็กจากครอบครัวที่ยากจน เป็นศิษย์วัดเพื่อได้ศึกษาเล่าเรียน
2. การให้สถานศึกษาของรัฐและท้องถิ่น ใช้ที่ดินและอาคารของวัดเป็นสถานที่ตั้งและเป็นอาคารเรียน
3. การช่วยสอนศีลธรรมในโรงเรียนโดยคณะสงฆ์
4. การจัดตั้งโรงเรียนเด็กก่อนเกณฑ์
5. การสาธารณสงเคราะห์ เช่น ใช้สถานที่จัดงานกุศล หรือสงเคราะห์

ผู้ประสพภัย

พระมหาสุภา อุธโท (2542 : 57) ได้กล่าวถึงบทบาทของพระสงฆ์ ซึ่งก็คือว่าเป็นบทบาทของวัดที่มีต่อสังคม ดังนี้

1. บทบาทการพัฒนาจิตใจของประชาชน คือการให้คำแนะนำทางจิตใจเป็นที่ปรึกษาเกี่ยวกับปัญหาชีวิตและการเป็นที่พึ่งให้ความร่วมมือทางจิตใจ
2. บทบาทการส่งเสริมการศึกษาของประชาชนและเยาวชน
3. บทบาทการช่วยพัฒนาชุมชนให้เป็นแผ่นดินธรรมแผ่นดินทอง
4. บทบาทการเป็นผู้ช่วยส่งเสริมความสามัคคีในหมู่บ้าน โดยการช่วยขจัดความขัดแย้งที่เกิดขึ้นแก่ประชาชนในหมู่บ้าน
5. บทบาทในการเป็นผู้ช่วยสั่งสอนเทคนิคขั้นพื้นฐาน เช่น สถาปัตยกรรม
6. บทบาทการเป็นผู้นำที่ไม่เป็นทางการของหมู่บ้าน คือการช่วยวางแผนแนะนำและสนับสนุนงานของชาวบ้านในโครงการพัฒนาต่าง ๆ
7. บทบาทการสงเคราะห์ชุมชน คือการช่วยเหลือสังคม ปัจจุบันมีพระภิกษุหลายรูปที่ทำบทบาทด้านนี้ เช่น พระครูวิจิตรธัญญกุล เจ้าอาวาสวัดพวงแก้ว จังหวัดปทุมธานี ได้ทำการรักษาผู้ป่วยซึ่งไม่สามารถพึ่งบริการได้จากรัฐ หรือพระจำรูญ ปานจันทร์ แห่งสำนักสงฆ์ถ้ำกระบอก ที่ดำเนินสงเคราะห์ประชาชนโดยการรักษาคนติดยาเสพติด

อรรถชัย สกลสุภาภรณ์ (2542 : 45) ได้กล่าวถึงบทบาทของพระสงฆ์ในด้านอาชีพ ดังนี้

1. พระสงฆ์ได้จัดการอบรมฝึกหัดให้ชาวบ้านประกอบงานด้านอาชีพ
2. พระสงฆ์จัดสนับสนุนและบริการ ในการจัดหาเอกสารคู่มือในการอาชีพ
3. พระสงฆ์ให้ใช้วัดในการฝึกฝนอาชีพ

4. พระสงฆ์บริการให้คำปรึกษาแก่คนในชุมชน หรือหน่วยงานของรัฐ

และเอกชน

สรุปได้ว่า พระสงฆ์มีหน้าที่ในการศึกษาพระธรรมวินัยและเผยแผ่แก่ พุทธศาสนิกชน ช่วยเหลือพัฒนาสังคม โดยการร่วมแก้ไขปัญหาสังคม ปัญหาเศรษฐกิจ พระสงฆ์ก็ ใช้บทบาทของความเป็นผู้นำช่วยเหลือในด้านการศึกษา ด้านอาชีพ ด้านปัญหาชีวิตและบทบาทใน การสงเคราะห์ประชาชน บทบาทอบรมคุณธรรม จริยธรรมให้ประชาชนเป็นคนดีของสังคม

พินิจ ลากธนานนท์ (2529 : 30) พระสงฆ์เป็นองค์ประกอบหลักของสถาบัน พระพุทธศาสนา เพราะเป็นผู้ทำให้เกิดความเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลง เป็นผู้ที่ทำให้พระพุทธศาสนา หยั่งรากฝังลึกลงในสังคม จนเป็นสถาบันสำคัญหนึ่งของสังคม เมื่อศึกษาวิเคราะห์องค์ประกอบของ ความเป็นสถาบันทางศาสนาองค์ประกอบที่มีความสำคัญยิ่งคือ วัดและพระสงฆ์ วัดและพระสงฆ์ มีอิทธิพลและบทบาทต่อวิถีชีวิตของประชาชนมาก เพราะวัดและพระสงฆ์เป็นศูนย์รวมทางจิตใจ ศิลธรรมและพฤติกรรม

สมพร เทพสิทธา (2538 : 35-36) ได้เสนอบทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนา ชุมชนดังนี้

1. เป็นผู้นำทางจิตใน ศรัทธาและปัญญา เนื่องจากความเจริญทางวัตถุและ ความรวดเร็วของข้อมูล ข่าวสาร พุทธศาสนิกชนขาดความรู้ความเข้าใจในหลักธรรม คำสั่งสอนของ พระพุทธศาสนา ไม่มีหลักธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธศาสนาเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจไม่มีศรัทธาและ ปัญญาที่ถูกต้อง พระสงฆ์จึงควรเป็นผู้นำทางจิตใจของประชาชนและชุมชน เพื่อยกระดับจิตใจของ ประชาชนด้วยหลักธรรมคำสั่งสอนทางศาสนาให้สามารถมีชีวิตอย่างเป็นสุข มีศรัทธา และปัญญาที่ ถูกต้อง

2. พัฒนาจิตใจของประชาชน ด้วยกระบวนการให้การศึกษาอบรม และส่งเสริมประชาชนให้เกิดสุขภาพจิตที่ดี มีสมรรถภาพที่เข้มแข็ง มีความเอื้ออาทรต่อบุคคล ครอบครัวยุ ลังคม ประเทศชาติ

3. ส่งเสริมการศึกษาของเยาวชนและประชาชน เช่น โรงเรียนพระปริยัติ ธรรม โรงเรียนประถมศึกษา และมัธยมศึกษาในวัด ศูนย์อบรมเด็กก่อนเกณฑ์ในวัด รวมทั้งการจัด ให้วัดเป็นอุทยานการศึกษา เป็นแหล่งความรู้แก่เยาวชน และประชาชน

4. ส่งเสริมศาสนา ศิลปะ และวัฒนธรรม พระพุทธศาสนาเป็นศาสนา ประจำชาติไทยต่อเนื่องยาวนานมาแต่โบราณกาล แต่ในปัจจุบันการไหลบ่าทางวัฒนธรรมจาก ต่างประเทศ ทำให้เกิดผลเสียต่อวัฒนธรรมอันดีงามของชาติ พระสงฆ์จึงควรปลูกจิตสำนึกแก่ ประชาชนทางด้านการสร้างจิตสำนึกในการเป็นศาสนาประจำชาติของพุทธศาสนา จิตสำนึกในหน้าที่

ของพุทธศาสนิกชน และจิตสำนึกในการศึกษาอบรมปฏิบัติธรรม ให้เป็นผู้ตื่น ผู้รู้ และผู้เบิกบานอยู่เสมอ

5. ให้การสงเคราะห์แก่ผู้ประสบความทุกข์ยากและเดือดร้อน ในฐานะที่วัดเป็นส่วนหนึ่งในโครงสร้างของสังคมชุมชน เมื่อประชาชนประสบความทุกข์ยากเดือดร้อนพระสงฆ์จึงควรให้การสงเคราะห์แก่ผู้ประสบความทุกข์ยากเท่าที่จะสามารถทำได้ โดยการให้ธรรมะ คำปรึกษา และการให้กำลังใจ

6. ช่วยแก้ไขปัญหาของชุมชน พระสงฆ์ควรมีบทบาทในการแก้ไขปัญหาของชุมชนตามความสามารถ โดยทำเป็นขั้นตอน มีการวางแผนตามหลักอริยสัจสี่ของพระพุทธเจ้า คือ ต้องรู้ทุกข์ รู้สภาพของทุกข์ก่อนว่ามีอะไรบ้าง รู้สมุทัย รู้สาเหตุแห่งทุกข์ รู้นิโรธ ทางแห่งการดับทุกข์ และรู้มรรค วิธีที่จะดับทุกข์

7. ช่วยพัฒนาชุมชนให้เป็นแผ่นดินธรรมแผ่นดินทอง โดยเป็นแกนนำร่วมกับผู้นำชุมชนและชาวบ้าน พัฒนาชุมชนตามอุดมการณ์แผ่นดินธรรมแผ่นดินทอง คือ การพัฒนาด้านจิตใจ การพัฒนาด้านสังคม และการพัฒนาเศรษฐกิจของประชาชน

รชนีกร เศรษฐ์ (2526 : 246-247) กล่าวถึง บทบาทที่เด่นและสำคัญของพระสงฆ์ในชนบทไทยสรุปได้ดังนี้

1. พระสงฆ์ทำหน้าที่สั่งสอนธรรมและส่งเสริมให้ชาวชนบททำบุญกุศล
2. ภิกษุอาวุโสหรือสมภารวัดทำหน้าที่เป็นที่ปรึกษา ผู้ประนีประนอม และบางครั้งทำหน้าที่เยียวยารักษาผู้เจ็บป่วย
3. พระสงฆ์เป็นผู้ช่วยส่งเสริมความสามัคคีในหมู่บ้านโดยช่วยขจัดความขัดแย้งของประชาชนในหมู่บ้านได้ เพราะคนส่วนมากเชื่อฟังพระผู้ทรงศีลอยู่แล้ว
4. พระสงฆ์ทำหน้าที่อบรมสั่งสอนเด็กคือที่พ่อแม่หมดความสามารถจะอบรมได้ด้วยตนเองรวมทั้งอนุเคราะห์เด็กกำพร้า
5. พระสงฆ์เป็นผู้ช่วยสั่งสอนเทคนิคขั้นพื้นฐานซึ่งสามารถเรียนรู้ได้จากวัด เช่น สถาปัตยกรรม ช่างไม้ ช่างก่ออิฐปูน ช่างปรับปรุงการเกษตร เป็นต้น และในปัจจุบันพระสงฆ์ได้เรียนรู้วิธีการสาธารณสุขแล้วนำไปเผยแพร่แก่ประชาชนให้รู้จัก การสร้างบ่อน้ำ การสร้างและใช้ส้วมซึม ตลอดจนรู้จักหลักการสาธารณสุข
6. พระสงฆ์เป็นผู้นำที่มีเป็นทางการของหมู่บ้าน ทำหน้าที่ช่วยวางแผนแนะนำ และสนับสนุนของชาวบ้าน โครงการพัฒนาในเมืองไทยที่สำเร็จไปได้นั้นส่วนหนึ่งเป็นเพราะเจ้าหน้าที่รัฐบาลของความร่วมมือจากชาวบ้านโดยผ่านพระสงฆ์ ซึ่งชาวบ้านเคารพนับถือ
7. พระสงฆ์เป็นผู้นำประชาชนในทางวิญญูณ เป็นที่พึ่งทางจิตใจ พระสงฆ์สามารถแก้ปัญหาส่วนตัวของผู้เดือดร้อนใจ

8. พระสงฆ์ทำหน้าที่เป็นธรรมทูตและพระธรรมจาริกซึ่งไปเผยแผ่หลักธรรมแก่ชาวเขาทำให้ชาวเขาเกิดความรู้จักรักชาติ ไม่ทำไร่เลื่อนลอย และหันมานับถือพุทธศาสนา

กรมการศาสนา (2541 ก. : 14) กล่าวว่า จากสภาพการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ทำให้พระสงฆ์ต้องปรับตัวเองที่จะเสริมสร้างบทบาทในด้านต่าง ๆ เพื่อชดเชยบทบาทที่สูญเสียไป ซึ่งพอจะสรุปบทบาทของพระสงฆ์ในปัจจุบันได้ดังนี้

1. เผยแผ่หลักธรรมคำสอนด้วยวิธีต่าง ๆ เช่น งานพระธรรมทูต งานพระธรรมจาริก การเผยแผ่ทางวิทยุและโทรทัศน์ วารสาร และนิตยสารเผยแผ่ธรรม การเผยแผ่ในต่างประเทศ
2. การให้คำแนะนำทางด้านจิตใจ เป็นที่ปรึกษาเกี่ยวกับปัญหาชีวิต
3. การเป็นที่พึ่งให้ความร่มเย็นทางจิตใจ เป็นที่พึ่งทางจิตวิญญาณ ประพฤติตนเป็นแบบอย่างที่ดี
4. การให้คำแนะนำปรึกษา ทางวิชาการ
5. ในสังคมชนบทที่กำลังพัฒนา เป็นผู้นำทางด้านการพัฒนา เช่น จัดตั้งศูนย์ฝึกอาชีพให้แก่ประชาชน
6. ให้การสงเคราะห์ทางด้านวัตถุ เช่น ให้ทุนการศึกษาและทางด้านพิธีกรรม
7. ทำหน้าที่เป็นครูสอนศีลธรรม จริยธรรมตามโรงเรียนหรือตั้งโรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์ขึ้นภายในวัด
8. ให้การอบรมแก่เยาวชนและบรรพชาสามเณรภาคฤดูร้อน
9. งานด้านการค้นคว้าและวิจัยเป็นผลงานทางด้านวิชาการที่ออกมาเป็นรูปเล่มหนังสือ ให้พุทธศาสนิกชนได้นำไปศึกษา

2.2 บทบาทพระสังฆาธิการ

เสถียรพงษ์ วรรณปก (2538 : 131 -132) บทบาทพระสงฆ์ในอดีตพอสรุปได้ดังนี้

1. บทบาทในการศึกษาพระปริยัติธรรมให้รู้จริง นำไปปฏิบัติให้ถูกต้องสามารถสั่งสอนประชาชน แต่ปัจจุบันได้มีการพัฒนาบทบาทของพระสงฆ์ไปตามความเปลี่ยนแปลงของสังคมมากขึ้น กล่าวคือ พระสงฆ์ได้เป็นผู้นำด้านจิตวิญญาณของประชาชนที่เห็นได้ เช่น การเกิดขึ้นของสวนโมกขพลาราม จังหวัดสุราษฎร์ธานี สำนักกวีปัสสนา กัมภูฐาน ของวัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎ์ กรุงเทพมหานคร และการปฏิบัติธรรมแบบสัมมาอรหังของพระมงคลเทพมุนี (สด จนฺทสโร) วัดปากน้ำ ภาษีเจริญ กรุงเทพมหานคร

2. บทบาทของพระสงฆ์ที่ทำหน้าที่ให้การศึกษาแก่ประชาชนและเยาวชน เช่น การตั้งสำนักเรียน พระปริยัติธรรม แผนกธรรม บาลี สามัญศึกษา และสถาบันอุดมศึกษา ของคณะสงฆ์

3. บทบาทในด้านการพัฒนาชนบทและชุมชนให้เป็นแผ่นดินธรรมแผ่นดินทอง จัดสอนชั้นพื้นฐานด้านอาชีพ เป็นผู้นำชุมชนอย่างไม่เป็นทางการ สงเคราะห์ชุมชนและช่วยเหลือทางราชการในการพัฒนาชุมชน โดยได้รวมกลุ่มเป็นเครือข่ายช่วยเหลือซึ่งกันและกัน เพื่อพัฒนาช่วยเหลือสังคม ธีรวิทย์ ทองโอษฐ์ (2544 : 10-11)

นอกจากจะเป็นที่พึ่งทางด้านจิตใจแล้ว จากข้อมูลของสมศักดิ์ แก้วปู้ กรมการศาสนา (2541 ข : 13) ได้กล่าวถึงบทบาทของพระสงฆ์ซึ่งต้องทำหน้าที่ต่าง ๆ ดังนี้

1. ทำหน้าที่เป็นครูในการอบรมสั่งสอนลูกหลานของชาวบ้านให้ตั้งอยู่ในศีลธรรม ในขณะเดียวกันก็สอนวิชาการต่าง ๆ ทั้งทางด้านภาษาและวิชาชีพ ในข้อนี้วัดเป็นเสมือนสถานศึกษา และพระสงฆ์ก็เป็นผู้บริหารการศึกษาในระดับต่าง ๆ

2. ทำหน้าที่นักร้องสงเคราะห์ผู้ที่ตกทุกข์ได้ยาก ประสบกับปัญหาชีวิต คนที่ยากจนโดยช่วยสงเคราะห์อนุเคราะห์บุตรหลานของชาวบ้านที่ยากจน หรือช่วยสงเคราะห์สังคมในด้านต่าง ๆ เช่น คราวเมื่อมีผู้ประสบภัยต่าง ๆ ให้ทุนการศึกษา เป็นต้น

3. ทำหน้าที่เป็นนายแพทย์รักษาคนไข้ต่าง ๆ ตามความรู้ความสามารถในยุค นั้น ๆ โดยใช้การรักษาแบบแพทย์แผนโบราณ ใช้ยาสมุนไพร บางครั้งก็ใช้การรักษาแบบวิธีทางไสยศาสตร์เข้าช่วยด้วย ในข้อนี้วัดจึงเป็นเสมือนโรงพยาบาลและพระสงฆ์เป็นเหมือนนายแพทย์และพยาบาลที่ประจำอยู่ตามโรงพยาบาลต่าง ๆ ที่คอยให้การช่วยเหลือชาวบ้านตลอดมา

4. ทำหน้าที่ให้การสงเคราะห์ด้านที่พักอาศัยให้การช่วยเหลือชาวบ้านตลอดมา บทบาทมากในข้อนี้ คนที่เดินทางได้อาศัยวัดเป็นที่พำนักในขณะที่เดินทางรอนแรมไปในสถานที่ต่าง ๆ ในกรณีนี้ วัดจึงเป็นเหมือนโรงแรม และพระสงฆ์เป็นเหมือนผู้บริหารของโรงแรม ผิดกันแต่ตรงที่ว่า โรงแรมคิดค่าบริการแก่แขกผู้มาพัก แต่วัดและพระสงฆ์มิได้คิดค่าบริการแต่อย่างใด

5. ทำหน้าที่ผู้พิพากษา ในกรณีชาวบ้านเกิดข้อพิพาทหรือมีเรื่องราวที่ไม่สามารถตกลงกันได้ พระสงฆ์เป็นผู้ที่ได้รับความเคารพนับถือ และการยอมรับจากชาวบ้านว่าเป็นผู้มีศีลธรรม มีความยุติธรรมจึงได้รับเกียรติให้เป็นผู้ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทที่เกิดขึ้นให้ออมชอมกันและให้ได้รับความยุติธรรมแก่คนทั้งสองฝ่าย

6. ทำหน้าที่เป็นที่ปรึกษาของชาวบ้าน เมื่อชาวบ้านมีปัญหาชีวิต เช่นการครองชีพ ปัญหาครอบครัวและความทุกข์ต่าง ๆ พระสงฆ์จะทำหน้าที่ให้คำแนะนำช่วยหาทางออกที่ถูกต้องให้ในการแก้ปัญหาหรือความทุกข์เหล่านั้นโดยยึดหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาเป็นหลักในการแก้ปัญหาชีวิตของผู้ที่เข้ามาขอคำแนะนำ

7. ทำหน้าที่อนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมของชาติที่ล้วนแต่มีบ่อเกิดมาจากวัดเกือบทั้งสิ้น พระสงฆ์จึงเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการสานสืบต่อโดยการอนุรักษ์ศิลปะต่าง ๆ ของชาติไว้ให้คงสืบต่อมาได้จนถึงปัจจุบันนี้

8. ทำหน้าที่เป็นผู้นำทางด้านพิธีกรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา เช่น การบวชพระ เป็นต้น ซึ่งบทบาทนี้ยังเด่นชัดในปัจจุบัน

9. ทำหน้าที่เป็นที่พึ่งทางด้านจิตใจของชาวบ้าน พระสงฆ์เป็นปูชนียบุคคลและเป็นรัศมีหนึ่งในพระรัตนตรัย ทำหน้าที่ที่สำคัญ คือเป็นผู้นำทาง ด้านจิตวิญญาณ โดยการเป็นผู้ปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบ และสั่งสอนให้ศาสนิกชนดำเนินตามหลักคำสอนนั้นด้วย

ประยูรค์ ปยุตโต (2535 : 49) ได้ให้ความเห็นไว้ว่า ตามหลักธรรมของพระพุทธศาสนานั้น พระพุทธศาสนามีใช้เพื่อตัวเอง ถ้าจะทำเราไม่ได้ทำเพื่อพุทธศาสนา เราต้องมีความคิดว่าที่นั่นเราทำเพื่อสังคมไทย และเพื่อมนุษยชาติ เราจะเอาพระพุทธศาสนามาใช้เพื่อแก้ปัญหาสังคม ที่มันเสื่อมโทรมอยู่อย่างนี้ เพื่อสร้างสมสังคมประเทศชาติให้เจริญงอกงามไปในทางที่ดี

สมพร เทพสิทธา (2538 : 35-36) ได้เสนอบทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชนว่าเป็นผู้นำทางจิตใจ ศรัทธาและปัญญา เนื่องจากความเจริญทางวัตถุและความรวดเร็วของข้อมูล ข่าวสาร พุทธศาสนิกชนขาดความรู้ความเข้าใจในหลักธรรม คำสั่งสอนของพระพุทธศาสนา ไม่มีหลักธรรมจึงควรเป็นผู้นำจิตใจของประชาชนและชุมชน เพื่อยกระดับจิตใจของประชาชนด้วยหลักธรรมคำสั่งสอนทางศาสนาให้สามารถมีชีวิตอย่างเป็นสุข มีศรัทธา และปัญญาที่ถูกต้อง

อภิชัย พันธเสน (2539 : 207) กล่าวถึงปัจจัยการเปลี่ยนแปลงบทบาทของพระสงฆ์ไว้ว่าพระสงฆ์ถูกลดบทบาทลงจากการเป็นผู้นำในด้านต่าง ๆ มาเป็นเพียงผู้ประสานเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างรัฐ และประชาชน วัดและพระสงฆ์ ถูกลดบทบาทที่มีต่อการดำรงชีวิตและการพัฒนาของชาชนบทลงมากมาย จนกระทั่งเหลือเพียงบทบาทที่สำคัญเพียงผู้ประกอบพิธีกรรมทางศาสนา และเป็นคลังพัสดุเท่านั้น นอกจากปัจจัยภายนอกจะมีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว ยังมีมูลเหตุจากปัจจัยภายในอีก 2 ประการ คือ

ประการแรก พระสงฆ์ไม่พยายามปรับปรุงตนเอง ให้เข้ากับสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปไม่พยายามประยุกต์ความเจริญต่าง ๆ เหล่านั้น มาเสริมสร้างบทบาทของตนเองขึ้นมาใหม่

อีกประการหนึ่ง การสูญเสียสภาวะผู้นำทางปัญญาของพระสงฆ์ เนื่องจากพระสงฆ์ไม่สนใจ ศึกษาความรู้ และเทคนิควิทยาการสมัยใหม่ การปฏิเสธความรู้เช่นนี้ เป็นผลให้พระสงฆ์ไม่สามารถเข้าใจถึงสภาพปัญหา และโครงสร้างของสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปได้ ฉะนั้นสรุปได้ว่า บทบาท คือ พฤติกรรมที่คาดหวังสำหรับผู้ที่อยู่ในสถานภาพต่าง ๆ ว่าจะต้องปฏิบัติอย่างไร (Role Expectation) เป็นบทบาทที่คาดหวังโดยกลุ่มคน หรือสังคมเพื่อให้คู่

สัมพันธ์มีการกระทำระหว่างกันทางสังคมได้ รวมทั้งสามารถคาดการณ์พฤติกรรมที่จะเกิดขึ้นได้ เช่น ผู้ที่มีตำแหน่งเจ้าอาวาส จะได้รับการคาดหวังจากสังคมให้แสดงบทบาท หรือหน้าที่ต่าง ๆ ของเจ้าอาวาส เช่น จะต้องอบรมสั่งสอนให้พระสงฆ์ สามเณร อยู่ในโอวาทไม่ประพฤติผิดพระธรรมวินัย อันเป็นที่เสียดายแก่คณะสงฆ์ และสังคมโดยรวม ทำหน้าที่กลั่นกรองบุคคลที่จะเข้ามาบวชเป็นพระ และอื่น ๆ อีก เป็นต้น และในการศึกษานี้จะเป็นบทบาทของพระวิทยากรในการส่งเสริมจริยธรรมของเยาวชนเป็นสำคัญสรุป แม้ในทางพุทธศาสนามีความเชื่อว่าทุกคนมีจิตวิญญาณและสำนึกติดตัวมา จะดีหรือไม่ดีส่วนหนึ่งเกิดจากสิ่งแวดล้อมที่เผชิญอยู่ เมื่อหวังที่จะให้สังคมดีด้วยความดีของคนในสังคม จึงต้องมีการอบรมสั่งสอนให้เกิดจิตสำนึกที่ดี และในแนวคิดทฤษฎีที่กล่าวข้างต้นได้ชี้ให้เห็นว่าในการอบรมสั่งสอนให้คนเป็นคนดีนั้นต้องมีเงื่อนไขในการให้ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของความพร้อม อายุ วุฒิภาวะการรับรู้ เช่นเดียวกันกับการอบรมสั่งสอนของศูนย์พัฒนาคุณธรรม ซึ่งเน้นการส่งเสริมจริยธรรมให้กับเยาวชน ได้ใช้แนวคิด ทฤษฎีเหล่านี้ เพื่อเป็นแนวทางในการดำเนินงานด้วยเช่นกัน

ประเวศ วะสี (2540 : 71-82) ได้เสนอบทบาทของพระสงฆ์และวัดไว้ดังนี้

1. พระสงฆ์เป็นผู้สร้างชุมชนสงฆ์ให้เป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้ วัดอุปประสงค์ของการบวช คือเพื่อการเรียนรู้ ดังนั้นสงฆ์คือชุมชนแห่งการเรียนรู้ ซึ่งควรจะเป็น 3 เรื่องใหญ่ ๆ
  - 1.1 เรียนรู้พุทธธรรม ให้ลึกซึ้งที่สุดทั้งทางปริยัติ และปฏิบัติ
  - 1.2 การเรียนรู้สังคมปัจจุบัน ให้รู้เท่าทันสังคมปัจจุบัน เพื่อประโยชน์ในการสอน
  - 1.3 การเรียนรู้การติดต่อสื่อสาร ให้เป็นที่สนใจของผู้คน ให้จับใจผู้คน ให้มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม หรือที่เรียกว่า อนุศาสน์ปาฏิหาริย์ รวมทั้งความสามารถในการใช้เครื่องมือติดต่อสื่อสารสมัยใหม่ด้วย
2. การศึกษาของสงฆ์ เป็นเรื่องที่ต้องกำหนดอยู่ในนโยบายของรัฐบาลในแผนการศึกษาชาติมหาวิทยาลัยสงฆ์ และมหาวิทยาลัยทางโลกควรจะร่วมกันพัฒนาหลักสูตรสำหรับการศึกษาของพระสงฆ์
3. การทำวัดให้เป็นส่วนหนึ่งของชุมชน และส่งเสริมความเข้มแข็งของชุมชน ความสำคัญของวัด คือการเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน ดังนั้นถ้าวัดเข้มแข็งจะทำให้โครงสร้างของชุมชนเข้มแข็งด้วย ทั้งนี้เนื่องจากการมีศีลธรรมอันดีงามของสมาชิกในชุมชน ถ้าวัดลอยตัวออกจากโครงสร้างของสังคมในชุมชน จะทำให้ชุมชน และสังคมอ่อนแอ และส่งผลให้สถาบันอื่น ๆ รวมทั้งสถาบันทางศาสนาอ่อนแอไปด้วย
4. วัดกับการจัดการศึกษา การศึกษาในระบบจากโรงเรียนระดับประถมศึกษา และระดับมัธยมศึกษาจำนวนกว่า 30,000 โรงเรียน ยังไม่สามารถผลิตคนที่มีความเข้มแข็งทาง

ปัญญาและศีลธรรม ในส่วนที่ยังขาดนี้หากวัดสามารถจัดกระบวนการเรียนรู้ที่สามารถพัฒนาคนให้เต็มศักยภาพได้ ก็จะเป็นประโยชน์ต่อสังคมอย่างแท้จริง

5. พระสงฆ์กับการแก้ไขความขัดแย้งด้วยสันติวิธี เนื่องจากโลกในปัจจุบันมีความขัดแย้งกันอย่างรุนแรงในสังคมระดับต่าง ๆ พระสงฆ์ควรศึกษาให้เข้าใจว่าความรุนแรงนั้นหมายถึงอะไร มีขอบเขตแค่ไหน มีที่ประเภท มีสาเหตุอะไรบ้าง มีวิธีป้องกันและแก้ไขอย่างไร วิธีใดได้ผลจะพัฒนาวิธีการป้องกันและแก้ไขปัญหาให้ดีขึ้นได้อย่างไร

6. วัดกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม กระแสการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม เป็นกระแสใหญ่ของโลก ที่มีการระดมศาสตร์ทางด้านต่าง ๆ มาเชื่อมโยง พระสงฆ์จึงควรต้องพยายามศึกษาให้เข้าใจปัญหาสิ่งแวดล้อม และวิธีแก้ไข ให้ลึกซึ้งเพื่อจะได้สอนประชาชนได้ถูกต้องและวัดควรเป็นต้นแบบในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมแก่ประชาชน

7. การบริหารจัดการวัด วัดเป็นทรัพยากรอันทรงค่าของสังคม ดังนั้นระบบการบริหารจัดการที่จะก่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดแก่สังคมตามอุดมการณ์แห่งพุทธศาสนา จึงเป็นอุดมการณ์ที่ผู้เกี่ยวข้องทั้งเจ้าอาวาส คณะสงฆ์ รัฐบาล และผู้เกี่ยวข้องให้ความร่วมมือกันในการจรรโลงพระศาสนาเพื่อสังคมต่อไป

บทบาทพระสงฆ์นั้นจะต้องมีการสร้างชุมชนสงฆ์ให้เป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้ เป็นผู้ชี้นำทิศทางการพัฒนาที่ถูกต้องแก่สังคม ทำวัดให้เป็นส่วนหนึ่งของชุมชนและส่งเสริมให้ชุมชนเข้มแข็งโดยมีระบบการบริหารจัดการวัดและระบบการปกครองพระสงฆ์ที่สนับสนุนให้เกิดปัจจัยต่าง ๆ ที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

2.3 หลักธรรมสำหรับการบริหาร

2.3.1 หลักธรรมของเจ้าอาวาส

ศจี อนันต์นพคุณ (2542 : 19) ได้ให้ความหมายไว้ว่า ภาวะผู้นำ หมายถึง การที่ผู้นำใช้ศิลปะหรือความสามารถในการชักชวน จูงใจผู้อื่น ให้ร่วมมือร่วมใจกับตน ปฏิบัติกิจกรรมด้วยความเต็มใจ จนกระทั่งสำเร็จตามเป้าหมาย

เศวานิต เศวณานนท์ (2542 : 4-5) ให้ความหมายไว้ว่า ภาวะผู้นำ คือ กระบวนการที่บุคคลใดบุคคลหนึ่งหรือมากกว่า พยายามใช้อิทธิพลของตนหรือกลุ่มตน กระตุ้น ชี้นำ ผลักดันให้บุคคลอื่น หรือกลุ่มบุคคลอื่นมีความเต็มใจและกระตือรือร้นในการทำสิ่งต่าง ๆ ตามต้องการโดยมีความสำเร็จของกลุ่มหรือองค์การเป็นเป้าหมาย

อำไพ อินทรประเสริฐ (2542 : 6) ได้ให้ความหมายของการเป็น ผู้นำ (ภาวะผู้นำ) ไว้ว่า การเป็นผู้นำเป็นกระบวนการใช้อิทธิพลทางสังคม ต่อกิจกรรมของกลุ่มบุคคลในสถานการณ์อย่างหนึ่ง เพื่อนำกลุ่มให้บรรลุวัตถุประสงค์ผู้นำจึงต้องรู้จักใช้ศิลปะในสถานการณ์ต่าง

ๆ เพื่อปฏิบัติและอำนวยความสะดวกให้เกิดความร่วมมือในการดำเนินงานจนบรรลุผลสำเร็จตามวัตถุประสงค์ที่วางไว้

พระธรรมวโรดม (2540 : 13) ในบรรดาพระสังฆาธิการ 5 ชั้น 11 ตำแหน่ง ที่เป็นผู้มีหน้าที่บริหารพระศาสนา มีหน้าที่ปกครองคณะสงฆ์นั้น เจ้าอาวาสเป็นพระสังฆาธิการที่อยู่ใกล้ชิดประชาชนมากที่สุด พระพุทธศาสนาจะเจริญก็เพราะความเลื่อมใสของประชาชน หรือพระพุทธศาสนาจะเสื่อมก็เพราะความไม่เลื่อมใสของประชาชน เจ้าอาวาสจึงเป็นตัวจักรสำคัญที่สุดในความเจริญและความเสื่อมของพระพุทธศาสนา เพราะเหตุนี้พระภิกษุผู้สมควรได้รับเลือกเป็นเจ้าอาวาสหรือเป็นสมภารนั้นจึงสมควรมีคุณลักษณะ 3 ประการคือ

1. ดินอก คือ ประชาชนทั้งหลายเลื่อมใสหรือศรัทธาจารย์เรียบร้อย นำเลื่อมใส

2. ดินใน คือ พระภิกษุเลื่อมใสหรือมีน้ำใจงามเป็นนักเสียสละ

3. ยาวด้วย คือ เป็นผู้นำชนบท หรือผู้เห็นการณ์ไกล

ไชย ณฑล (พระสมณีก อนันตวรรังส. 2540 : 18-19 ; อ้างอิงมาจากไชย ณฑล. 2537 : 20) ได้กล่าวถึง คุณสมบัติของเจ้าอาวาสและเจ้าสำนัก ซึ่งมีที่มาจากพระไตรปิฎกฉบับหลวง เล่มที่ 22 หน้า 290-295 ไว้หลายนัยดังนี้

คุณสมบัติของเจ้าอาวาสและเจ้าสำนักนัยที่ 1

1. เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยมารยาท และวัตรปฏิบัติอันถูกต้อง
2. เป็นพหูสูต ศึกษามาก มีความรู้
3. เป็นผู้ประพฤติขัดเกลา ยินดีในความสงบ
4. เป็นผู้ฉลาดพูด มีวาจางาม
5. เป็นผู้ที่มีปัญญา

คุณสมบัติของเจ้าอาวาสและเจ้าสำนักนัยที่ 2

1. มีศีลเคร่งครัดในพระปาฏิโมกข์ เกรงครัดในสิกขาบท
2. เป็นพหูสูต ทรงความรู้
3. เป็นผู้มีความวาจาเป็นธรรม ถ้อยคำงาม
4. ได้สมาธิ คล่องแคล่วในฌาน
5. บรรลุเจโตวิมุตติ และปัญญาวิมุตติ

คุณสมบัติของเจ้าอาวาสและเจ้าสำนักนัยที่ 3

1. มีศีลเคร่งครัดในสิกขาบททั้งหลาย
2. เป็นพหูสูต ทรงความรู้
3. เป็นผู้มีความวาจาเป็นเหตุ เป็นผล

4. สามารถกล่าวธรรมกถา ให้ผู้มาฟังแจ้งไปปฏิบัติ และเบิกบานใจได้
5. ได้สมาธิ คล่องแคล่วในฌาน เป็นเครื่องอยู่เป็นสุขในปัจจุบัน
- คุณสมบัติของเจ้าอาวาสและเจ้าสำนักนัยที่ 4
1. มีศีล สำรวมในพระปาฏิโมกข์ เกรงครัดในสิกขาบททั้งหลาย
  2. เป็นพหูสูต มีความรู้
  3. รู้จักปฏิสังขรณ์เสนาสนะ ให้ใช้ได้การเสมอ
  4. เมื่อมีสงฆ์มาจากต่างถิ่นก็ยินดีต้อนรับ และชวนชวายเป็น
- ชาวบ้านผู้มาทำบุญ
5. ได้สมาธิคล่องแคล่วในฌาน เป็นเครื่องอยู่เป็นสุขในปัจจุบัน
- คุณสมบัติของเจ้าอาวาสและเจ้าสำนักนัยที่ 5
1. สามารถชักนำคฤหัสถ์ให้ถือปฏิบัติในอธิศีล
  2. สามารถชี้แจงคฤหัสถ์ให้เข้าใจธรรมได้ถูกต้อง
  3. เมื่อคฤหัสถ์เจ็บไข้ ไปเยี่ยมให้ได้ดี
  4. เมื่อมีสงฆ์มาจากต่างถิ่น ยินดีต้อนรับ และชวนชวายเป็น
- ชาวบ้านผู้มาทำบุญ
- ไป
5. ชาวบ้านถวายภษาชนะใด ๆ เลวหรือดีก็บริโภคน ไม่ทำศรัทธาให้ตก
- คุณสมบัติของเจ้าอาวาสและเจ้าสำนักนัยที่ 6
1. พิจารณาไตรตรองโดยรอบคอบแล้วว่ากล่าวติเตียนบุคคล
  2. พิจารณาใคร่ครวญโดยรอบคอบแล้วจึงกล่าวยกย่องผู้ที่ควรยกย่อง
  3. พิจารณาใคร่ครวญโดยรอบคอบแล้ว จึงแสดงความไม่เลื่อมใส
- ผู้ควรติเตียน
- ในฐานะอันไม่ควรเลื่อมใส
4. พิจารณาใคร่ครวญโดยรอบคอบแล้ว จึงแสดงความเลื่อมใส
  5. ไม่ยังศรัทธาให้ตกไป
- คุณสมบัติของเจ้าอาวาสและเจ้าสำนักนัยที่ 7
1. พิจารณาใคร่ครวญโดยรอบคอบแล้ว จึงกล่าวติเตียนบุคคล
  2. พิจารณาใคร่ครวญโดยรอบคอบแล้ว จึงกล่าวยกย่องผู้ที่ควรยก
- ผู้ควรติเตียน
- ย่อง

3. ไม่ตระหนี่หวงแหนที่อยู่อาศัย
4. ไม่ตระหนี่หวงแหนตระกูลอุปถัมภ์
5. ไม่ตระหนี่หวงแหนลาภ

คุณสมบัตินี้หลายๆ ประการนี้คือ คุณธรรมเจ้าอาวาสและเจ้าสำนัก เจ้าอาวาสหรือเจ้าสำนักรูปใดมีคุณธรรมทั้งหมดครบถ้วนตามนี้ นับเป็นเจ้าอาวาสและเจ้าสำนักผู้ประเสริฐยิ่ง

นอกจากนั้น พระราชวิสุทธิเวที เจ้าคณะภาค 11 ได้กล่าวถึงภาระหน้าที่ของเจ้าอาวาสไว้ดังนี้ พระราชวิสุทธิเวที (2536 : 4-5)

กิจ แปลว่า หน้าที่-สิ่งที่ควรทำ-หรือสิ่งที่ต้องรับผิดชอบ
กรรม แปลว่า การกระทำ-การดำเนินการ-หรือปฏิบัติการ
รวมคำว่า กิจ กับ กรรม เข้าด้วยกันแล้ว ย่อมมีความหมายว่า การกระทำตามหน้าที่ การดำเนินการในสิ่งที่ต้องทำหรือควรทำ หรือปฏิบัติการในทุกสิ่งทุกอย่างที่ตนต้องรับผิดชอบ

กิจกรรมเกิดขึ้น ณ ที่ใด คนในที่นั้นต้องรับผิดชอบ เช่น กิจกรรภายในวัด เป็นหน้าที่ของสมภาร เป็นสิ่งที่สมภารควรทำ และเป็นสิ่งที่สมภารต้องรับผิดชอบ สมภารจึงเป็นผู้รวบรวมภารกิจต่างๆ ภายในวัดไว้เต็มกำมือ ถ้าทำคนเดียวไม่ไหวก็ต้องแบ่งให้รองสมภารผู้ช่วยสมภารทำช่วย ถ้าเกินกำลังของรองสมภารผู้ช่วยสมภารก็เฉลี่ยแบ่งปันให้พระหนุ่มเณรน้อยช่วยกันทำวัดน้อยกิจกรรมภายในวัดก็น้อย วัดใหญ่กิจกรรมภายในวัดก็ใหญ่การบริหารงานภายในวัด ขึ้นอยู่กับขนาดของวัด

สมภารต้องสอดส่องตรวจสอบเรื่องราวต่างๆ ภายในวัดอย่างรอบคอบละเอียดถี่ถ้วน ข้อสำคัญก็คือต้องเกิดความคล่องในการบริหารงาน ใช้คนให้เหมาะสมกับความรู้และความประพฤติ อย่าใช้งานคนอย่างสะเปะสะปะจนเกิดสมภารเงาขึ้นในวัดอย่างมากมาย อุปสรรคอันตรายความขัดขวางขัดข้องต่างๆ มักเกิดขึ้นในวัดเป็นประจำ เพื่อพิสูจน์ความเก่งกล้าสามารถและท้าทายภูมิปัญญาของสมภาร คนภายในวัดถ้าควบคุมไม่ดีหรือไม่ถ่วงถึงยอมสับสนไม่เป็นสำ วุ่นวายยุ่งยากยิ่งกว่าจับปูใส่กระด้ง สมภารจึงต้องเรียนรู้วิชามัดตีนปูให้ดี มิเช่นนั้นแล้ววัดจะกลายเป็นบ่อนพนัน เป็นโรงหนังโรงละคร เป็นสนามม้า สนามมวย สนามฟุตบอล โต๊ะสนุก เป็นบาร์ เป็นคลับอย่างคลาคล่ำแน่นอน

วัดก็พอ ๆ กับบ้าน-ตำบล-อำเภอ-จังหวัด-หรือประเทศทางฝ่ายบ้านเมือง ดูแลกิจกรรมภายในวัดได้เรียบร้อย ก็อาจดูแลกิจกรรมภายในบ้าน-ตำบล-อำเภอ-จังหวัด-หรือประเทศได้เรียบร้อยเช่นกัน โรคแห่งความไม่เรียบร้อยมักจะเกิดขึ้นตามกัน ถ้าวัดไม่เรียบร้อย บ้าน-ตำบล-อำเภอ-จังหวัด-และประเทศทางฝ่ายบ้านเมืองก็ไม่เรียบร้อย ว่าโดยสรุป วัด-บ้าน-

ตำบล-อำเภอ-จังหวัด-และประเทศเหมือนมีคนหัวใจเดียวกัน เจริญก็เจริญด้วยกัน เสื่อมก็เสื่อมด้วยกัน

นอกจากกิจกรรมภายในวัดซึ่งอยู่ในความรับผิดชอบของเจ้าอาวาสแล้ว กิจกรรมภายนอกวัดก็มีความจำเป็น ดังที่ วัชรางกูร ได้เสนอความคิดเห็นเกี่ยวกับเจ้าอาวาสวัดไว้ในหนังสือเพื่อพิทักษ์ความมั่นคงของพระพุทธศาสนา

กรมการศาสนา (2528 : 25) ว่าสมภารที่ดีมีความสามารถนั้นจำต้องแก่งงานภายนอกวัดด้วย โดยสังเขปดังนี้

1. มีความสามารถประสานงานกับวัดข้างเคียงอย่างทั่วถึง
2. มีความสามารถประสานงานกับผู้บังคับบัญชาทุกระดับชั้น
3. มีความสามารถประสานงานภายในวัด-บ้านอย่างดีเลิศ
4. มีความสามารถประสานงานกับประชาชนต่างบ้านอย่างดีด้วยอัธยาศัยไมตรี
5. ขวนขวายรับการอบรมภาควิชาทางศาสนาและวิชาที่เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม
6. ไม่ใจแคบ จักต้องมีจิตใจอันกว้างไพศาล เพื่อความเจริญของวัดและหมู่บ้าน
7. มีสายตาที่ยาวไกล สนใจสิ่งใหม่ๆ ทันทการณ์ ทันทสังคม คล่องตัว
8. เน้นหนักในเป้าหมายอันแท้จริงของพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะ “หลักกฎแห่งกรรม” และ “หลักนำคนให้พ้นทุกข์”
9. สร้างสังคมให้เกิด “ปัญญา” สะอาด-สว่าง-สงบ เว้นขาดเรื่อง “งมงาย”
10. เข้าใจเหตุการณ์ สถานการณ์ของวัด นอกวัดของบ้านเมือง ของโลก ตามสมควร

นอกจากนั้น พระวิบูลธรรมวาที (2537 : 31-33) ได้กล่าวถึงงานและความรับผิดชอบที่เจ้าอาวาสพึงปฏิบัติและมีต่อผู้บังคับบัญชา ตลอดจนบุคคลภายนอกนั้น มีอยู่มากมาย ซึ่งเจ้าอาวาสต้องเอื้อเฟื้อเอาใจใส่ในฐานะเป็นพระสังฆาธิการซึ่งได้แก่

1. งานด้านการปกครอง ถ้าเจ้าอาวาสไม่ได้เป็นพระอุปัชฌาย์เอง เมื่อมีคนจะมาขอบวชอยู่ในวัด เมื่อได้รับมอบนาคแล้ว ให้พานาคไปหาพระอุปัชฌาย์ล่วงหน้าก่อนวันบวชอย่างน้อย 15 วัน ไม่ใช่ไปถึงงานวันบวชจึงพานาคไปหาพระอุปัชฌาย์ ซึ่งเจ้าอาวาสมักจะละเลยเรื่องนี้ ถ้าจะนิมนต์พระอุปัชฌาย์ไปบวชที่วัดของตนจะต้องไปนิมนต์ท่านเป็นกิจจะลักษณะด้วย

อนึ่ง เจ้าอาวาสต้องทำบัญชีสำรวจพระภิกษุสามเณรและศิษย์วัดประจำปี ส่งเจ้าคณะตำบลภายใน เวลาที่กำหนด อย่าให้เจ้าคณะตำบลเสียเวลาไปทวงถาม

2. งานด้านการศึกษา เจ้าอาวาสต้องทำบัญชีนักเรียนและธรรมศึกษาส่ง เจ้าคณะตำบล เพื่อว่าเจ้าคณะตำบลจะได้รวบรวมทำส่งอำเภอตามลำดับ อย่าให้เจ้าคณะตำบล เสียเวลาไปทวงถาม และเป็นหน้าที่อย่างหนึ่งของเจ้าอาวาส ที่จะต้องเอาใจใส่ในเรื่องการจัดการศึกษาเล่าเรียนพระปริยัติธรรม

3. งานด้านการเผยแพร่ ถ้าหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล (อ.ป.ต.) ตั้งอยู่ที่วัดนั้น เจ้าอาวาสต้องเป็นประธานกรรมการโดยการตำแหน่ง ต้องเอาใจใส่หน่วยงานนี้ ด้วย เช่น จัดกิจกรรมอบรมศีลธรรมแก่ประชาชนสม่ำเสมอ ต้องรายงานกิจกรรมประจำปีตามที่ กำหนดให้ทำ

อนึ่ง งานพระธรรมทูต ซึ่งเป็นงานของคณะสงฆ์ เจ้าอาวาสต้องเอาใจใส่ เวลาพระธรรมทูตออกไปปฏิบัติงาน เจ้าอาวาสต้องอำนวยความสะดวก ต้องให้ความร่วมมือเต็มที่ หน้าที่ของเจ้าอาวาสอีกอย่างหนึ่งก็คือ การให้การศึกษอบรมแก่ประชาชนเป็นประจำ

4. งานด้านสาธารณูปการ เจ้าอาวาสต้องเอาใจใส่ดูแลรักษาเสนาสนะ เวลาจะทำการก่อสร้างสิ่งใดต้องปรึกษาหารือกับผู้บังคับบัญชาเสียก่อน เช่น การทำสัญญาก่อสร้าง ปรากฏว่าทางวัดเสียเปรียบมาก บางวัดจ่ายเงินไปก่อน แต่เขาไม่มาก่อสร้างให้ สูญเสียเงินวัดไป เปล่าๆเพราะเจ้าอาวาสทำไปโดยพลการ ไม่ให้ผู้หลักผู้ใหญ่ทราบด้วย เมื่อถูกเขาต้มจิ้งจอกผู้ใหญ่ มันจะช่วยอะไรได้

5. งานด้านศึกษาสงเคราะห์ เจ้าอาวาสควรจัดให้มีขึ้น เช่น การตั้ง ศูนย์ศึกษาศาสนาวันอาทิตย์การสร้างที่อ่านหนังสือประจำวัด การให้ความร่วมมือกับทางราชการใน การส่งเสริมวิชาชีพ ตลอดจนการจัดหาทุนการศึกษามอบให้นักเรียนที่เรียนดีแต่ขาดแคลนเป็นต้น

6. งานด้านสาธารณสงเคราะห์ เจ้าอาวาสอย่าปฏิเสธการเป็นอยู่ของ สังคม อย่าเมินเฉยกับกิจกรรมของชาวบ้าน อย่าดูดายความทุกข์ความเดือดร้อนของประชาชน ต้องเป็นผู้นำด้านสร้างสรรค์พัฒนาสาธารณูปการ เห็นสังคมได้รับความเดือดร้อน ไฟไหม้ น้ำท่วม ต้องหาทางช่วยเหลือ

ประการสำคัญที่สุด คือ เจ้าอาวาสต้องมีความเคารพเอื้อเฟื้อต่อพระ ธรรมวินัย ต่ออำนาจหน้าที่ของตน และต่อผู้บังคับบัญชาของตน อย่าเป็นพระสังฆาธิการหัวต่อแข็ง กระด้าง และต้องหมั่นศึกษาการงานตำแหน่งหน้าที่ให้ดี ต้องศึกษาหาความรู้อยู่ตลอดเวลา

2.3.2 หลักธรรมในพระไตรปิฎก

พระไตรปิฎกในตอนหนึ่งได้กล่าวถึง ภาวะผู้นำ และภารกิจของผู้เป็นเจ้า อาวาสไว้ว่าจะต้องมี

บุญศรี พานะจิตต์ (2544 : 34) โดยกำหนดคุณสมบัติของเจ้าอาวาสไว้ตามพระไตรปิฎก (จากพระสุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ปัญจกนิบาต) ซึ่งว่าด้วยธรรมหลาย ๆ ประการดังต่อไปนี้

1. อวาสิกสูตร ว่าด้วย ธรรมของเจ้าอาวาส
  - 1.1 เป็นผู้เพียบพร้อมด้วยมารยาท เพียบพร้อมด้วยวัตร
  - 1.2 เป็นพหูสูต ทรงสุตะ
  - 1.3 เป็นผู้ประพฤตินิคมเถลา ยินดีในการหลักธัมม
  - 1.4 เป็นผู้ยินดีในกัลยาณธรรม มีวาจาจาม เจริญจถ้อยคำไพเราะ
  - 1.5 มีปัญญา ไม่โง่เขลา ไม่เป็นคนเซอะ
2. โสภณสูตร ว่าด้วย ธรรมที่เป็นเหตุให้อาวาสงตงาม
  - 2.1 เป็นผู้มึศีล สำรวม ฯลฯ ศึกษาอยู่ในสิกขาบททั้งหลาย
  - 2.2 เป็นพหูสูต ฯลฯ แทงตลอดดีด้วยทวิภูติ
  - 2.3 เป็นผู้มึวาจาจาม เจริญจถ้อยคำไพเราะอันประกอบด้วยวาจา
ชาวเมืองที่สละสลวย ไม่หยาบคาย ให้ความหมายได้
  - 2.4 เป็นผู้สามารถชี้แจงบุคคลผู้เข้าไปหาให้เห็นชักชวนให้อยากรับ
เอาไปปฏิบัติเข้าใจให้อาจหาญแก่กล้า ปลอดภัยใจให้สดชื่นร่าเริงด้วยธรรมิกถา
3. พหุการสูตร ว่าด้วย ธรรมที่เป็นเหตุให้มีอุปการะมากแก่เจ้า
อาวาส
  - 3.1 เป็นผู้มึศีล ฯลฯ สมาทานศึกษาอยู่ในสิกขาบททั้งหลาย
  - 3.2 เป็นพหูสูต ฯลฯ แทงตลอดดีด้วยทวิภูติ
  - 3.3 ปฏิสังขรณ์เสนาสนะที่ปรักหักพัง
  - 3.4 เมื่อภิกษุสงฆ์จำนวนมากเข้ามาถึง หรือภิกษุจากต่างแคว้น
เข้ามาถึงเธอเข้าไปบอก พวกคฤหัสถ์ว่า “ผู้มีอายุทั้งหลาย ภิกษุสงฆ์จำนวนมากเข้ามาถึงแล้ว ภิกษุ
จากต่างแคว้นเข้าถึงแล้ว ขอเชิญพวกท่านทำบุญเถิด นี่เป็นกาลสมัยที่จะทำบุญ”
  - 3.5 เป็นผู้ได้มาน 5 อันมีในจิตยิ่ง ซึ่งเป็นเครื่องอยู่เป็นสุขใน
ปัจจุบันตามความปรารถนา ได้โดยไม่ยาก ได้โดยไม่ลำบาก
4. อนุกัมปสูตร ว่าด้วย ธรรมที่เป็นเหตุอนุเคราะห์คฤหัสถ์
  - 4.1 ให้อุทิศสมาทานอธิศีล
  - 4.2 ให้อุทิศตั้งอยู่ในการเห็นธรรม
  - 4.3 เข้าไปหาคฤหัสถ์ผู้เป็นไข้ให้สติว่า “ท่านทั้งหลายจงตั้งสติไว้
ต่อพระรัตนตรัยที่ควรแก่สักการะ” และเมื่อภิกษุสงฆ์จำนวนมากเข้ามาถึง หรือภิกษุจากต่างแคว้น

เข้ามาถึง เธอเข้าไปบอกพวกคฤหัสถ์ว่า “ผู้มีอายุทั้งหลายภิกษุสงฆ์จำนวนมากเข้ามาถึงแล้ว ขอเชิญพวกท่านทำบุญเถิด นี่เป็นกาลสมัยที่จะทำบุญ”

4.4 ฉันทโนภชนะที่พวกคฤหัสถ์นำมาถวาย จะเลวหรือประณีตก็ตาม ด้วยตนเอง

4.5 ไม่ทำศรัทธาไทยให้ตกไป ดังนั้น ภาวะผู้นำของเจ้าอาวาส ตามหลักพระธรรมวินัยดังที่กล่าวแล้ว คือ ผู้นำทางจิตวิญญาณ ที่ทำให้ทั้งพระสงฆ์ในปกครองและ พุทธศาสนิกชนไม่เพียงแต่ยกย่องศรัทธาเท่านั้น แต่หมายรวมถึงการเคารพบูชาและเชื่อฟัง ยอม ปฏิบัติตามคำสั่งสอน และนำอย่างสิ้นสงสัยสรุปได้ว่า ภาวะผู้นำ หมายถึง กระบวนการใช้บารมี รวมทั้งความสามารถทางกาย ทางใจ และสมอง อย่างมีศิลปะ ในการบริหารวัดพัฒนาตัวอย่าง ให้ บรรลุเป้าหมายตามสถานการณ์ต่าง ๆ โดยการจูงใจให้ผู้อื่นยอมรับและให้ความร่วมมือด้วยความ เต็มใจ จนงานสำเร็จตามเป้าหมาย

2.3.3 หลักธรรมเกี่ยวกับการสังคัมสงเคราะห์

หลังจากที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ได้ตรัสรู้ธรรมแล้วพระองค์มีพระเมตตา พระกรุณาที่จะประกาศสัจธรรม เพื่อประโยชน์และความสุขแก่ชาวโลก เพื่ออนุเคราะห์หมู่สัตว์ เพื่อประโยชน์แก่อุปถัมภ์ และความสุขแก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ดังปรากฏตามพุทธจริยาวัตรของ พระพุทธเจ้าที่ทรงบำเพ็ญประโยชน์ในฐานะเป็นพระพุทธเจ้าตลอด 45 พรรษา ซึ่งมีอยู่ 3 ประการ คือ

- 1) โลกัตถจริยา การบำเพ็ญประโยชน์แก่ชาวโลก
- 2) ญาติัตถจริยาการบำเพ็ญประโยชน์แก่พระญาติ
- 3) พุทธัตถจริยาการบำเพ็ญประโยชน์โดยฐานะเป็นพระพุทธเจ้า

พระเทพเวที ประยูร ปยุตโต (2531 : 191)

และหากพิจารณาจากพุทธกิจประจำวันที่พระพุทธเจ้าทรงบำเพ็ญทุกวัน ตลอด 45 พรรษา มีอยู่ 5 ประการ คือ

1. ปุพฺพัตถะ ปิณฑะปาตัญจะ เวลาพระพุทธเจ้าเสด็จบิณฑบาตเพื่อโปรดสัตว์
2. สายัณฺเห ธัมมะเทศนัง เวลาเย็นทรงแสดงธรรมแก่เหล่าภิกษุ
3. ปโทเส ภิกขุโถวาหัง เวลาค่ำประทานโอวาทแก่เหล่าภิกษุ
4. อัชฌะรัตเต เทวรูปัญหานัง เวลาเที่ยงคืนทรงตอบปัญหาเทวดา
5. ปัจจุสเสวะ คะเตกาเล ภัทพาทัพเพ เวลาจนสว่างตรวจพิจารณา

สัตว์ที่สามารถและที่ยังไม่สามารถบรรลุธรรมอันควรจะเสด็จไปโปรดหรือไม่

จากพุทธจริยานี้จะเห็นว่าพระองค์มีพระประสงค์จะสงเคราะห์ อนุเคราะห์ สัตว์โลกให้ได้รับประโยชน์และความสุขอย่างแท้จริงการสงเคราะห์ในทางพระพุทธศาสนาเรียกว่า “สังคหะ” แบ่งออกเป็น 2 ประการ คือ

1. อามิสสังคหะ คือการสงเคราะห์ด้วย อามิสหมายถึง การสงเคราะห์ด้วยวัตถุ สิ่งของอันมีปัจจัย 4 มี เครื่องนุ่งห่ม อาหาร ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค เป็นต้น

2. ธัมมะสังคหะ คือการสงเคราะห์ด้วย ธรรม หมายถึง การสงเคราะห์ด้วยการให้คำแนะนำสั่งสอนให้รู้ดี รู้ชั่ว อะไรควร อะไรไม่ควร ตลอดจนบรรลुพระอรหันต์

หลุดพ้นจากอำนาจกิเลสทั้งหมด (หนังสือพระไตรปิฎก เล่ม 20 ข้อ 393 หน้า 108)

หลักคำสอนของพระพุทธศาสนาทั้งหมด จึงสงเคราะห์ในการสงเคราะห์ทั้ง 2 ประการนี้ ซึ่งมีมาในหมวดธรรม ดังต่อไปนี้

1. บุญกิริยาวัตถุ 3 คือ ทางแห่งการบำเพ็ญบุญมี 3 ประการคือ

1.1 ทานมัย คือ ทำบุญด้วยการให้ปันสิ่งของ

1.2 ศีลมัย คือ ทำบุญด้วยการรักษาศีล หรือประพฤติดีมีระเบียบ

วินัย

1.3 ภาวนามัย คือ ทำบุญด้วยการเจริญภาวนา คือ ฝึกอบรมจิตใจ

(หนังสือพระไตรปิฎก เล่ม 11 ข้อ 228 หน้า 200)

2. อัปมัญญา 4 เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า พรหมวิหาร 4 คือ ธรรมเป็นเครื่องอยู่ของพรหมธรรมประจำใจอันประเสริฐ หรือธรรมประจำใจของผู้มีความดียิ่งใหญ่มี 4 ประการ คือ

2.1 เมตตา ความรักใคร่ปรารถนาจะให้คนอื่น สัตว์อื่นเป็นสุข

2.2 กรุณา ความสงสาร คิดจะช่วยให้คนอื่น สัตว์อื่นพ้นจากทุกข์

2.3 มุทิตา ความพลอยยินดี เมื่อผู้อื่นหรือสัตว์อื่นได้ดี

2.4 อุเบกขา ความวางเฉย ไม่ดีใจ ไม่เสียใจ เมื่อคนอื่นหรือสัตว์อื่นถึงความวิบัติ (หนังสือพระไตรปิฎก เล่ม 11 ข้อ 234 หน้า 209-210)

3. สังคหวัตถุ 4 เรื่องการสงเคราะห์กัน หรือ หลักการสงเคราะห์ช่วยเหลือกัน ยึดเหนี่ยวใจกันไว้ ซึ่งเป็นเสมือนว่าเป็นเครื่องเกาะกุมประสานโลกคือ สังคมแห่งหมู่สัตว์ไว้ มี 4 ประการคือ

3.1 ทาน การแบ่งปันเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่กัน

3.2 ปิยวาจา การพูดจาน่ารัก นานับถือ

3.3 อุตถจริยา การบำเพ็ญในสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่กัน

3.4 สมานัตตดา การวางตนเสมอคือ ไม่ถือตัว มีมนุษยสัมพันธ์ดี

4. ราชสังคหัตถ 4 คือสังคหัตถของพระราชา หรือหลักการ

สงเคราะห์ประชาชนของนักปกครอง มีดังนี้

4.1 อัสสมะระ ความฉลาดในการบำรุงพืชพันธุ์ธัญญาหารหรือ

การเกษตร

4.2 ปริสเมระ ความฉลาดในการบำรุงข้าราชการ รู้จักส่งเสริมคนดีมี

ความสามารถ

4.3 สัมมาปาสะ ความรู้จักประสานใจประชาชนด้วยการส่งเสริม

อาชีพในด้านต่าง ๆ

4.4 วจาเปยยะ ความเป็นผู้มีวาจาที่พูดดีมีน้ำใจ คือ รู้จักพูดรู้จัก

ปราศรัยไพเราะสุภาพนุ่มนวล ประกอบด้วยเหตุผล มีประโยชน์ เป็นคำที่นำไปสู่ความสามัคคีทำให้เกิดความเข้าใจกันดีและความนิยมเชื่อถือ

5. ฆราวาสธรรม 4 คือธรรมสำหรับฆราวาส หรือธรรมสำหรับการ

ครองเรือนหรือครองชีวิตของคฤหัสถ์ มีดังนี้

5.1 สัจจะ ความจริงใจ ซื่อสัตย์ พูดจริง ทำจริง

5.2 ทมะ การข่มใจ การรู้จักควบคุมจิตใจตนเอง การรู้จักปรับปรุง

ตัวเอง

5.3 ขันติ ความอดทนและเข้มแข็งในการทำงานด้วยความพากเพียร

ไม่หวั่นไหวหรือทอดถอย

5.4 จาคะ ความเสียสละความสุขสบายและผลประโยชน์ส่วนตนได้

พร้อมที่จะรับฟังความทุกข์ ความคิดเห็นและความต้องการของผู้อื่น พร้อมทั้งจะร่วมมือช่วยเหลือเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ไม่คับแคบ ไม่เห็นแก่ตัว ไม่เอาแต่ใจตัวเอง (หนังสือพระไตรปิฎก, เล่ม 15 ข้อ 845 หน้า 316)

6. โภควิภาค 4 คือหลักการแบ่งทรัพย์ โดยจัดสรรเป็น 4 ส่วน คือ ส่วนที่ 1

เอเกน โภเค ภุญชเยย 1 ส่วน ใช้จ่ายเลี้ยงตน เลี้ยงคนที่ควรบำรุง เช่น บิดา มารดา เป็นต้น และทำประโยชน์ เช่น เสียภาษีแก่รัฐ เป็นต้น

ส่วนที่ 2 และ 3

ทวิหิ กมมํ ปโยชเย 2 ส่วน ใช้ลงทุนประกอบการงาน
ส่วนที่ 4

จตุตถญจ นิธาเปยย อีก 1 ส่วนเก็บไว้ใช้ในคราวจำเป็น
(หนังสือพระไตรปิฎก, เล่ม 11 ข้อ 197 หน้า 202)

7. อธิษฐานธรรม 4 คือ ธรรมที่ควรใช้เป็นที่ประดิษฐานตน เพื่อให้
สามารถยึดเอาผลสำเร็จอันเป็นที่หมายไว้ได้ โดยไม่เกิดความสำคัญผิด และไม่เกิดสิ่งมัวหมอง
หมกมุ่นทับถมตนเอง มีดังนี้

7.1 ปัญญา ความรู้ที่หยั่งรู้ในเหตุและผล

7.2 สัจจะ การดำรงมั่นในความจริงที่รู้ชัดด้วยปัญญา

7.3 จาคะ ความเสียสละ มีการเสียสละอามิส (สิ่งของ) รวมไปถึง

สละกิเลส

7.4 อุปสมะ ความสงบ คือ รู้จักรงับโทษข้อขัดข้องมัวหมอง
วุ่นวายที่เกิดจากกิเลสทั้งหลายแล้วทำจิตใจให้สงบได้ (หนังสือพระไตรปิฎก เล่ม 14 ข้อ 682
หน้า 437)

8. โภคอาทियะ 5 คือ ประโยชน์ที่ควรได้รับจากโภคทรัพย์ที่หามาได้
ด้วยน้ำพักน้ำแรง ด้วยความขยันหมั่นเพียรและสุจริตชอบธรรม ซึ่งมีดังนี้

8.1 เลี้ยงตัวเอง เลี้ยงบิดา มารดา บุตร ภรรยา และคนใน

ปกครองทั้งหลายให้เป็นสุข

8.2 บำรุงมิตรสหายและผู้ร่วมกิจการงานให้เป็นสุข

8.3 ใช้ป้องกันภัยอันตราย

8.4 ใช้ทำพลี 5 อย่าง คือ

ญาติพลี ใช้สงเคราะห์ญาติ

อดิธิพลี ใช้ต้อนรับแขก

ปุพพเปตพลี ใช้ทำบุญอุทิศให้ผู้ล่วงลับ

ราชพลี ใช้บำรุงราชการด้วยการเสียภาษีเป็นต้น

เทวดาพลี ใช้สักการะบูชา ทำบุญอุทิศสิ่งทีเคารพนับถือตาม

ความเชื่อ

9. ศิล 5 หรือเบญจศีล คือ หลักความประพฤติชอบทางกายและวาจา
หรือการรักษากายวาจาให้เรียบร้อย ซึ่งศีล 5 ถือเป็นหลักมนุษยธรรมที่เป็นไปเพื่อสงเคราะห์ตน
และสังคมด้วย มีดังนี้

9.1 ปาณาติปาตา เวรมณี เว้นจากการฆ่าหรือการประทุษร้ายกัน

9.2 อทินนาทานา เวมณี เว้นจากการถือเอาของที่เจ้าของเขามีได้
ให้ รวมไปถึงเว้นจากการคดโกง

9.3 กาเมสุมิฉฉาจารา เวมณี เว้นจากการประพฤติดีในกาม

9.4 มุสาวาทา เวมณี เว้นจากพูดเท็จ

9.5 สุราเมรยมัชชปมาทัฏฐานา เวมณี เว้นจากการดื่มน้ำเมา คือ
สุราและเมรัย อันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท (หนังสือพระไตรปิฎก, เล่ม 11 ข้อ 286 หน้า
247)

10. อริยวัฑฒิ 5 คือ หลักความเจริญของอารยชนทั้งหลาย มีดังนี้

10.1 ศรัทธา ความศรัทธาเชื่อมั่นในพระรัตนตรัย หรือในหลัก
แห่งคุณงามความดีที่มีเหตุผล

10.2 ศีล ความประพฤติดี มีวินัย และเลี้ยงชีพ โดยสุจริต

10.3 สุตตะ การศึกษาเรียนรู้และฟังเพื่อหาความรู้

10.4 จาคะ การเสียสละ เอื้อเฟื้อ ช่วยเหลือ ไม่คับแคบ

10.5 ปัญญา ความรอบรู้ด้วยเหตุ ด้วยผล รู้โลกและชีวิตตามความ
เป็นจริง (หนังสือพระไตรปิฎก เล่ม 22 ข้อ 63-64 หน้า 91-92)

11. ทิศ 6 คือ บุคคลระดับต่าง ๆ ที่เราต้องเกี่ยวข้องสัมพันธ์ทาง
สังคม ซึ่งเปรียบเหมือนทิศที่อยู่รอบตัว มีดังนี้

11.1 ปรัตถิมทิศ คือ ทิศเบื้องหน้า ได้แก่ บิดา มารดา เป็นผู้
อุปการะคุณแก่เรามาก่อน

11.1.1 บุตรธิดาพึงบำรุงมารดาบิดา ผู้เป็นทิศเบื้องหน้า ดังนี้
ท่านเลี้ยงเรามาแล้วเลี้ยงท่านตอบ

ช่วยทำกรงานของท่าน

ดำรงวงศ์สกุล

ประพฤติตนให้เหมาะสมที่จะสืบทอดมรดก

เมื่อท่านล่วงลับไปแล้ว ทำบุญอุทิศให้ท่าน

11.1.2 เมื่อมารดาบิดาได้รับการบำรุงจากบุตรธิดาดังนี้แล้ว พึง
อนุเคราะห์บุตรธิดา ดังนี้

ห้ามปรามจากความชั่ว

ให้ตั้งอยู่ในความดี

ให้ศึกษาศิลปวิทยา

หาคู่ครองที่สมควรให้

มอบทรัพย์สินสมบัติให้ในโอกาสอันสมควร

11.2 ทักขินทิส หรือทิสเบื้องขวา ได้แก่ ครูอาจารย์ ถือเป็น
ทักษิณบุคคลที่ควรแก่การบูชาคุณ

11.2.1 ศิษย์พึงบำรุงครูอาจารย์ ผู้เป็นทิสเบื้องขวา ดังนี้

ลุกขึ้นต้อนรับ

เข้าไปคอยรับใช้และรับคำแนะนำ

ใส่ใจในการเรียน

ปรนนิบัติ ช่วยการทำงานตามสมควร

เรียนศิลปวิทยาด้วยความเคารพ

11.2.2 เมื่อครูอาจารย์ได้รับการบำรุงจากศิษย์และ พึงอนุเคราะห์

ศิษย์ดังนี้

ฝึกฝนแนะนำให้เป็นคนดี

สอนให้เข้าใจแจ่มแจ้ง

สอนศิลปวิทยาให้โดยไม่ปิดบัง

ยกย่องให้ปรากฏในหมู่คณะ

ให้ความคุ้มครองป้องกันภัยให้

11.3 ปัจฉิมทิส คือ ทิสเบื้องหลัง ได้แก่ บุตร- ภรรยา เป็น

ผู้ติดตามเป็นกำลังอยู่เบื้องหลัง

11.3.1 สามีพึงบำรุงภรรยา ผู้เป็นทิสเบื้องหลัง ดังนี้

ยกย่องให้เกียรติสมกับฐานะที่เป็นภรรยา

ไม่ดูหมิ่น

ไม่นอกใจภรรยา

มอบความเป็นใหญ่ในงานบ้านให้

หาเครื่องประดับมาให้เป็นของขวัญตามโอกาส

11.3.2 เมื่อภรรยาได้รับการบำรุงจากสามีแล้ว ภรรยาย่อมตาม

อนุเคราะห์สามี ดังนี้

จัดงานบ้านให้เรียบร้อย

สงเคราะห์ญาติมิตรทั้งสองฝ่ายด้วยดี

ไม่นอกใจสามี

รักษาทรัพย์สินสมบัติที่สามีหามาได้ด้วยดี

ขยันไม่เกียจคร้านในงานทั้งปวง

11.4 อุตตรทิศ คือ ทิศเบื้องซ้าย ได้แก่ มิตรสหาย ซึ่งเป็นผู้ช่วยให้ข้ามพ้นอุปสรรคและภัยอันตราย อีกทั้งเป็นกำลังสนับสนุนให้บรรลุความสำเร็จ

11.4.1 บุคคลพึงบำรุงมิตรสหาย ผู้เป็นทิศเบื้องซ้าย ดังนี้

เพื่อแผ่แบ่งปัน

พุดจามีน้ำใจ

ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน

มีตนเสมอ ร่วมสุขร่วมทุกข์กันได้ทุกเมื่อ

ซื่อสัตย์จริงใจต่อกัน

11.4.2 มิตรสหายเมื่อ ได้รับการบำรุงด้วยดีและยอมอนุเคราะห์

ตอบ ดังนี้

เมื่อเพื่อนประมาท ช่วยรักษาป้องกัน

เมื่อเพื่อนประมาท ช่วยรักษาทรัพย์ของเพื่อน

ในคราวมีภัย เป็นที่พึ่งได้

ไม่ละทิ้งในยามทุกข์ยาก

นับถือตลอดถึงวงศ์ญาติของมิตร

11.5 เหฏฐิมทิศ คือ ทิศเบื้องล่าง ได้แก่ คนรับใช้และคนงาน

11.5.1 นายควรมุ่งบำรุงคนใช้และคนงาน ผู้เป็นทิศเบื้องล่าง ดังนี้

ให้ทำงานที่เหมาะสมตามความสามารถ

ให้ค่าจ้างและรางวัลตามงานและความเป็นอยู่

ให้สวัสดิการ มีการรักษาพยาบาล เป็นต้น

ได้ของพิเศษมาควรแบ่งปันให้

ให้มีวันพักผ่อนหย่อนใจตามโอกาสอันควร

11.5.2 คนรับใช้และคนงานยอมอนุเคราะห์นาย ดังนี้

เริ่มทำการงานก่อนนาย

เลิกงานทีหลังนาย

ถือเอาแต่ของที่นายให้

ทำการงานให้เรียบร้อยและดียิ่งขึ้น

นำเกียรติคุณของนายไปเผยแพร่

11.6 อุปริมทิศ คือ ทิศเบื้องบน ได้แก่ สมณพราหมณ์ มีพระสงฆ์ เป็นต้น ซึ่งเป็นผู้สูงด้วยคุณธรรม และเป็นผู้นำทางจิตใจ

11.6.1 คฤหัสถ์ยอมบำรุงพระสงฆ์ หรือสมณพราหมณ์ ดังนี้

จะทำสิ่งใด ก็ทำด้วยเมตตา

จะพูดสิ่งใด ก็พูดด้วยเมตตา

จะคิดสิ่งใด ก็คิดด้วยเมตตา

ต้อนรับด้วยความเต็มใจ

อุปถัมภ์ด้วยปัจจัย 4

11.6.2 เมื่อพระสงฆ์ ได้รับการบำรุงด้วยดี ย่อมอนุเคราะห์

คฤหัสถ์ ดังนี้

ห้ามปรามจากความชั่ว

ให้ตั้งอยู่ในความดี

อนุเคราะห์ด้วยความปรารถนาดี

ให้ได้ฟังสิ่งที่ยังไม่เคยฟัง

ทำสิ่งที่เคยฟังแล้วให้แจ่มแจ้ง

บอกทางสวรรค์ให้ คือ แนวทางในการดำเนินชีวิตที่ดีงาม

(หนังสือพระไตรปิฎก, เล่ม 11 ข้อ 198-204 หน้า 202-206)

12. อริยทรัพย์ 7 คือ ทรัพย์คือ คุณธรรมประจำใจอย่างประเสริฐ มี

ดังนี้

12.1 ศรัทธา ความเชื่อที่มีเหตุผล

12.2 ศีล การรักษาวาจาให้เรียบร้อย

12.3 หิริ ความละอายใจต่อการทำความชั่ว

12.4 โอตตปัปะ ความเกรงกลัวต่อความชั่ว

12.5 พาหุสัจจะ ความเป็นผู้ได้ศึกษาเล่าเรียนมาก

12.6 จาคะ ความเสียสละ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่

12.7 ปัญญา ความรู้ความเข้าใจในเหตุผล (หนังสือพระไตรปิฎก

เล่ม 11 ข้อ 326 หน้า 264)

13. สปัปฺริสทาน 8 คือทานหรือการให้อย่างสัตบุรุษ มีดังนี้

13.1 สุจี เทติ ให้ของที่สะอาด

13.2 ปณิตฺ เทติ ให้ของปราณีต

13.3 กาเลน เทติ ให้ของที่เหมาะกาล หรือให้ถูกเวลา

13.4 กปติยฺ เทติ การให้ของที่ควรแก่ผู้รับ

13.5 วิเจยฺย เทติ เลือกคนและของที่จะให้ เพื่อให้เกิดประโยชน์มาก

ที่สุด

13.6 อภินันท์ เทติ ให้เนื่องนิตย์คือมีปกติให้อยู่เสมอ

13.7 ทพ จิตต์ ปสาเทติ เมื่อให้ก็ทำจิตให้ผ่องใส

13.8 ทตวา อตตมโน โหติ เมื่อให้แล้วก็เบิกบานใจ (หนังสือพระไตรปิฎก, เล่ม 23 ข้อ 127 หน้า 248)

14 ราชธรรม 10 หรือ ทศพิชราชธรรม คือ กิจวัตรที่พระเจ้าแผ่นดินควรประพฤติ หรือ คุณธรรมของผู้ปกครองบ้านเมือง มีดังนี้

14.1 ทาน การให้คือ สละทรัพย์สมบัติ สิ่งของบำรุงเลี้ยง ช่วยเหลือประชาราษฎร์และบำเพ็ญสาธารณประโยชน์

14.2 ศีล ความประพฤติที่ต้งามทางกายและวาจา

14.3 ปริจจาคะ การบริจาค หรือการเสียสละความสุขสำราญเป็นต้นตลอดจนชีวิตของตน เพื่อประโยชน์สุขของประชาชน และความสงบเรียบร้อยของบ้านเมือง

14.4 อาชชวะ ความซื่อตรง ไร้มายา ปฏิบัติภารกิจโดยสุจริต มีความจริงใจ ไม่หลอกลวงประชาชน

14.5 มัททวะ ความอ่อนโยน ไม่เย่อหยิ่งหรือหยาบคาบกระด้างมีความสง่างามที่เกิดจากท่วงทีกิริยาสุภาพนุ่มนวลละมุนละไม ให้ความรักภักดีและความยำเกรง

14.6 ตปะ มีความทรงเดช คือ แผดเผากิเลสตัณหา มิให้เข้ามาครอบงำอำยิจิต ระวังยับยั้งข่มใจได้ ไม่ยอมให้หลงไหลหมกมุ่นในความสุขสำราญและความปรนเปรอ มีความเป็นอยู่สม่าเสมอ มุ่งมั่นบำเพ็ญเพียร ทำกิจให้บริบูรณ์

14.7 อักโกธะ ความไม่โกรธไม่กริ้วกราด หรือลู่อ่านาจความโกรธจนเป็นเหตุให้เกิดความผิดพลาดเสียธรรม ให้มีเมตตาประจำใจไว้ระงับความเคืองชุ่น

14.8 อวิหิงสา ความไม่เบียดเบียน คือไม่บีบบังคับกดขี่ ไม่หลงระเรีงในอำนาจจนขาดความกรุณา หรือหาเหตุเบียดเบียนลงโทษอาชญาแก่ผู้หนึ่งผู้ใด

14.9 ชันติ ความอดทนต่อการงานที่ตรากตรำ ถึงจะลำบากกายน่าเหนื่อยหน่ายเพียงไร ก็ไม่ทอดอย ไม่ยอมละทิ้งกรณีย์ที่บำเพ็ญโดยชอบธรรม

14.10 อวิโรธนะ ความไม่คลาดธรรม คือวางองค์เป็นหลัก หนักแน่นในธรรม คงที่ไม่มีความเอนเอียงหันไหวเพราะถ้อยคำที่ตีร้าย สติมั่นในธรรมทั้งส่วนยุติธรรม คือ ความเที่ยงธรรมนิติธรรม คือ ระเบียบแบบแผนหลักการปกครอง ตลอดจนขนบธรรมเนียมประเพณีอันดีงาม ไม่ประพฤติให้เคลื่อนคลาดไปจากธรรม (หนังสือพระไตรปิฎก, เล่ม 28/240/86)

15. บารมี 10 หรือ ทศบารมี คือ คุณธรรมที่ประพฤติปฏิบัติอย่างยั่งยืนยวด เพื่อให้บรรลุถึงจุดหมายอันสูงยิ่ง เช่น ให้ถึงความเป็นพระพุทธเจ้า เป็นต้น มีดังนี้

15.1 ทาน การให้ทาน การเสียสละ

- 15.2 ศิล การรักษาศิล
- 15.3 เนกขัมมะ การออกบวช ปลีกตัวออกจากกาม
- 15.4 ปัญญา ความหยั่งรู้ด้วยเหตุผลในสภาวะตามเป็นจริงของสิ่ง
ทั้งหลาย
- 15.5 วิริยะ ความเพียร ความแก่กล้า
- 15.6 ขันติ ความอดทน
- 15.7 สัจจะ ความจริงคือ พุดจริงทำจริงและจริงใจ
- 15.8 อธิษฐาน ความตั้งใจมั่น การตัดสินใจเด็ดเดี่ยว
- 15.9 เมตตา มีความเมตตา มีความปรารถนาดีและคิดกุศลเกื้อให้ผู้อื่น
และเพื่อนร่วมโลกให้มีความสุขความเจริญ
- 15.10 อุเบกขา ความวางใจเป็นกลาง ไม่มีความลำเอียง (หนังสือ
พระไตรปิฎก เล่ม 33 ข้อ 1 หน้า 414 และ เล่ม 33/36/596)

หลักธรรมสำคัญที่ได้กล่าวมาแล้วนี้ เป็นหน้าที่ของพระภิกษุสงฆ์ที่จะได้ทำการศึกษาแล้ว
เอามาประยุกต์ใช้ในการบริหารจัดการวัดและเผยแผ่ให้กับพุทธศาสนิกชน เพื่อให้เกิดความสุข วัดซึ่ง
เป็นองค์กรสำคัญที่จะพัฒนาสังคมให้เจริญในด้านจิตใจจะได้กล่าวถึงรายละเอียดในด้านต่าง ๆ ของ
วัดต่อไป

องค์ความรู้เกี่ยวกับการบริการชุมชนและพระราชบัญญัติคณะสงฆ์

1. วัดกับการบริการ

คำเลื่อง วุฒิจันทร์ (2525 : 18) วัดในอดีตนั้นเป็นแหล่งประสิทธิ์ประสาทวิทยาการ
ภิกษุเป็นผู้นำแห่งปัญญาจนกลายเป็นประเพณี ที่ผู้ชายไทยทุกคนต้องบวชเรียน เพื่อรับ
การศึกษา และอบรมจริยธรรม คุณธรรม คุณค่าของพระพุทธศาสนาในอดีตจึงสูงมาก เพราะวัด
เกิดขึ้นจากการมีผู้บรรลุลหกรรม ผู้เข้าใจธรรมชาติและชีวิต มีความเลื่อมใสในพระพุทธเจ้าผู้มีความ
มหากรุณาธิคุณ พระบริสุทธิคุณ พระปัญญาคุณ มุ่งทำประโยชน์เพื่อความสุขของมหาชนในสังคม
วัดจึงเป็นสัญลักษณ์ของความสงบร่มเย็น ความสะอาด ร่มรื่น ทั้งกาย วาจา ใจ เพราะเป็นที่
พำนักของผู้มีบาปกรรมอันสงบระงับแล้ว ที่เรียกว่า สมณะ” เป็นที่อยู่ของผู้เห็นภัยในวัฏฏะและ
ปัญหาที่เป็นภัยต่อสังคม ที่เรียกว่า “ภิกษุ” เป็นผู้เว้นไกลจากความชั่วทุกรูปแบบที่เรียกว่า
“บรรพชิต”

คำเลื่อง วุฒิจันทร์ (2525 : 25) วัดจึงเป็นสถาบันอุดมคติ เพราะเป็นตัว
เปลี่ยนแปลงทัศนคติด้านพื้นฐานของมนุษย์เปลี่ยนแปลงทัศนคติของสังคม โดยการตั้งสังคมาธิสงฆ์

ซึ่งมีปัญหาและกรณายเป็นตัวนำ มีความบริสุทธิ์สะอาดเป็นพื้นฐาน หน้าที่ของพระสงฆ์คือ ศึกษา และปฏิบัติเพื่อสืบต่อพระศาสนา ในการศึกษาและเผยแผ่พระพุทธศาสนาตลอดจนการให้การ สงเคราะห์ประชาชนการให้การสงเคราะห์ประชาชนหรือการบริการชุมชน ซึ่งเป็นบทบาทของวัดนั้น ผู้วิจัยจะกล่าวถึงบทบาทใหญ่ ๆ 3 ด้าน คือ

1. บทบาทด้านพัฒนาจิตวิญญาณ
  2. บทบาทด้านการศึกษา
  3. บทบาทด้านพัฒนาชุมชนและสงเคราะห์ประชาชน
- โดยจะกล่าวถึงรายละเอียดต่าง ๆ ตามลำดับ ดังนี้

1. บทบาทด้านพัฒนาจิตวิญญาณ

พระราชวรมณี อ่างถึงใน อนันต์ วิริยะพินิจ (2525 : 45-46) แนวคิดเกี่ยวกับ บทบาทของพระสงฆ์ในสังคมไทย ด้านพัฒนาทางจิตวิญญาณงานที่พระสงฆ์จะทำได้โดยตรงคือ “การสงเคราะห์ทางจิตใจ” ส่วนการสงเคราะห์ทางวัตถุจะทำได้ก็โดยทางอ้อม ด้วยการแนะนำชักจูง ผู้อื่นให้กระทำหรือนำสิ่งของหรือบริการที่ได้รับจากผู้อื่นมาเฉลี่ยแบ่งปันให้เกิดประโยชน์กว้างขวาง ออกไปโดยการสงเคราะห์นั้น ต้องคำนึงถึงความเหมาะสมและกาลเทศะ บทบาทของพระสงฆ์ในการ สงเคราะห์ชุมชนตามแนวคิดของพระราชวรมณี ประกอบด้วย

1. การให้คำแนะนำทางจิตใจ เป็นที่ปรึกษาเกี่ยวกับปัญหาต่าง ๆ
2. การเป็นที่พึ่งให้ความร่มเย็นทางจิตใจ ด้วยความประพฤติเป็นตัวอย่าง ตลอดจนสถานที่ของวัดวาอารามที่สงบร่มรื่นเป็นองค์ประกอบสำหรับหล่อเลี้ยงจิตใจของสังคมอย่าง หนึ่ง
3. การให้คำแนะนำปรึกษาด้านอื่น ๆ เท่าที่ทำได้ เช่น ในทางวิชาการ เป็นต้น ที่ผู้ปรึกษาสะดวกใจและสนิทใจ
4. ในสังคมที่กำลังพัฒนา เมื่อชาวบ้านยังไม่พร้อมที่จะช่วยตนเอง ถ้าได้พระ ผู้นำท้องถิ่นที่มีโอกาสเตรียมตัวพร้อม เป็นศูนย์กลางจะเป็นผู้นำชี้ช่องทางให้กับท้องถิ่นให้ได้รับความ เจริญใหม่ ๆ ได้ บทบาทนี้อาจประกอบด้วย การเสนอแนะให้ความคิดริเริ่มว่า ในท้องถิ่นนั้นมีอะไร ที่จะทำให้เกิดประโยชน์แก่ส่วนรวม ทำให้ชีวิตความเป็นอยู่ดีขึ้น แล้วเป็นศูนย์รวมชักชวนประชาชน มาทำงานหรือเป็นที่ปรึกษาที่ชาวบ้านมาขอความเห็นว่าจะทำสิ่งนั้นสิ่งนี้ขึ้นในถิ่นจะควรหรือไม่ควร
5. การสงเคราะห์ทางจิตใจเป็นสิ่งสำคัญในศาสนาทั้งหลาย และยังเป็น สิ่งจำเป็นอยู่สำหรับประชาชนทั่วไป แม้ที่เป็นพุทธศาสนิกชนในฐานะเป็นเครื่องปลอบประโลมใจ สืบเนื่องมาจากความแร้นแค้นของชีวิต อย่างที่บางท่านเรียกว่า การบำรุงขวัญอันได้แก่ บทบาท ประเภทพิธีกรรมต่าง ๆ

พุทธศาสนิก (ม.ป.ป : 4) บทบาทด้านการพัฒนาจิตวิญญาณหรือจิตใจนั้น เป็นหลักของพระพุทธศาสนาที่จะพัฒนาคนจากภายในตัวเอง กล่าวคือ เป็นการพัฒนาด้าน “นามธรรม” พระสงฆ์จะสามารถชี้แนะ อบรมสั่งสอนประชาชนในชุมชนต่าง ๆ ให้รู้ถึงหลักธรรมที่ทุกคนจะสามารถค้นหาได้ สำหรับผู้ต้องการความเจริญในฐานะที่เกิดมาในโลก และได้ชื่อว่าเป็นมนุษย์ ก็ควรเสาะแสวงหาวิธีการ หลักการ การกระทำและผลของการกระทำที่จะปรับปรุงตนเอง ให้เป็นผู้มีมนุษย์เป็นเครื่องประดับกาย วาจา และจิตใจ ตามหลักพระพุทธศาสนา ซึ่งได้แก่ กุศลกรรมบท 10 ประการ ก่อนจึงจะสามารถก้าวสู่แนวทางการปฏิบัติธรรมในระดับสูงได้ ซึ่งเป็นการเพิ่มพลังจิตให้สูงขึ้น ท่านพุทธทาสภิกขุ ได้กล่าวถึงประโยชน์ของการทำสมาธิว่าขอให้สนใจ สิ่งที่เราเรียกว่าสมาธินี้ไม่ใช่สำหรับคนอยู่ป่าเพียงบางคน หรือคนที่จะไปนิพพานเพียงบางคนอะไรแต่บางคน แต่มีประโยชน์สำหรับทุกคน แม้ว่าจะอยู่ในโลกนี้ถ้าอยู่ด้วยจิตที่เป็นสมาธินั้นข้อหนึ่งมันสบายมาก ข้อที่สองมันป้องกันกิเลสไม่เป็นโรคนอนไม่หลับ เป็นต้น

พระราชันนทมนี (2517 : 3) ส่วนพระราชันนทมนี กล่าวว่า พระพุทธศาสนา สอนให้พัฒนาจิตใจซึ่งเป็นหน้าที่ของพระสงฆ์ ต้องไปพัฒนาจิตใจของประชาชนให้ตื่นตัว ให้ก้าวหน้า ในทางธรรม เร่งให้เขาศึกษาธรรม เร่งให้เขาปฏิบัติธรรม เป็นการส่งเสริมคุณงามความดี การพัฒนาด้านจิตใจนั้น ต้องส่งเสริมให้มีการปฏิบัติ ประพฤติธรรมในชีวิตประจำวัน เพื่อให้เกิดความสงบ ด้วยอำนาจธรรมอย่างแท้จริง เพราะถ้าคนเข้าถึงธรรมปฏิบัติธรรมแล้ว จะรู้จักคุณค่าของชีวิต รู้ว่าเกิดมาเพื่ออะไร อยู่เพื่ออะไร สิ่งดีงามอันควรทำนั้นคืออะไร เขาจะใช้ชีวิตให้เป็นประโยชน์ต่อไป พระสงฆ์ต้องช่วยให้คนฉลาด ให้คนก้าวหน้า ให้ใช้ปัญญาพิจารณาตัวเองให้มากขึ้น โดยการพัฒนาเอาความเชื่อเหลวไหลออกไป ควรให้อุบาสก อุบาสิกามีศรัทธา มีศัลบิริสุทธิ ไม่ถ่อมมกคลตันข้าว เชื้อกรรม เพราะเมื่อเราได้ประพฤติตามคำสอนของพระพุทธเจ้า เรียกได้ว่า เราประพฤติธรรม เมื่อเราประพฤติธรรม ธรรมก็รักษาเรา คัมภีร์ของเราให้พ้นภัย พระพุทธศาสนาจะเน้นในเรื่องการจำกัด กิเลสให้หมดไปจากจิตใจเนื่องจากกิเลสเป็นเหตุทำให้เกิดทุกข์ จึงมีหลักคำสอนอยู่มากมายที่สอนให้ สละไม่เห็นแก่ตัว บางครั้งก็เป็นคำสอนที่แอบแฝงอยู่เบื้องหลังการปฏิบัติโดยผู้ปฏิบัติไม่รู้ตัวเช่น การทำบุญ ให้ทาน เป็นต้น ซึ่งถือเป็นการขัดเกลากิเลสอีกวิธีหนึ่ง

วัดในสมัยปัจจุบันก็ได้ดำเนินรอยตามที่จะยกระดับจิตวิญญาณของพุทธศาสนิกชน เช่นกัน เพียงแต่กิจกรรมบางอย่างจะเปลี่ยนแปลงไปบ้างก็เพื่อให้เหมาะกับกาลเวลาและยุคสมัยที่ เปลี่ยนไป แต่วัดต่าง ๆ ก็ยังคงดำรงบทบาทด้านนี้อย่างมั่นคงตลอดมา.

2. บทบาทด้านการศึกษา

พระราชวรมนี (2517 : 39) การศึกษาถือว่าเป็นบทบาทที่สำคัญยิ่งของสถาบัน สงฆ์อย่างหนึ่ง เป็นบทบาทที่สังคมคาดหวัง เนื่องจากสังคมไทยกำลังเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว

ซึ่งการเปลี่ยนแปลงนี้มาจากสาเหตุทั้งจากภายนอกและภายใน สังคมไทยจึงได้รับผลกระทบนี้ด้วย ในสภาพเช่นนี้ สังคมไทยจะต้องเพิ่มขีดความสามารถ เสริมสร้างสมรรถนะของตน คนในสังคมจึงต้องมีความพร้อมที่จะปรับตัวให้ก้าวทันทันโลกในยุคโลกาภิวัตน์จึงจะอยู่ในสังคมได้อย่างปกติสุข

บทบาทด้านการศึกษาที่สถาบันสงฆ์หรือวัดควรจัดกิจกรรมด้านนี้ให้แก่ชุมชน ซึ่งสามารถพิจารณาได้ 2 ลักษณะ คือ

1. บทบาทในการให้บริการทางการศึกษาโดยตรง ได้แก่
  - 1.1 โรงเรียนพระภิกษุสงฆ์และสามเณร
  - 1.2 โรงเรียนสำหรับฆราวาส
  - 1.3 โรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์
  - 1.4 สำนักปฏิบัติธรรม
2. บทบาทในด้านการให้บริการทางการศึกษาโดยทางอ้อม ได้แก่
  - 2.1 การเผยแผ่ธรรม
  - 2.2 การให้บริการห้องสมุดและพิพิธภัณฑ์

การศึกษาถึงบทบาททั้ง 2 ลักษณะนี้ผู้วิจัยได้วิเคราะห์เป็นภาพรวมพอสรุปได้ ดังนี้

2.2.1 โรงเรียนสำหรับพระภิกษุและสามเณร

โรงเรียนสำหรับภิกษุและสามเณรนั้นมีความสำคัญ เพราะว่าเป็นการจัดการศึกษา สำหรับภิกษุสามเณรโดยตรง เพื่อให้เป็นศาสนทายาทที่เหมาะสมแก่กาลสมัยทั้งด้านปริยัติ และด้านปฏิบัติ โรงเรียนประเภทนี้จึงมีพระภิกษุเป็นผู้อำนวยการและอบรมอย่างใกล้ชิด โดยเฉพาะอย่างยิ่งการจัดหลักสูตรในด้านความรู้ภาษาบาลี เพื่อผลิตผู้รู้ภาษาบาลี และวิชาศาสนา ออกสู่สังคมและไม่ให้เกิดการสูญเปล่าแก่บุคคลที่เข้ามาบวชเรียนในสถาบันสงฆ์

ดังนั้นวัดทั้งหมดจึงตั้งโรงเรียนพระปริยัติธรรมเพื่อให้การศึกษาทางศาสนาเฉพาะภิกษุสามเณร นอกจากนี้บางวัดยังมีการเปิดสอนพระไตรปิฎก และบางวัดได้ริเริ่มให้ภิกษุสามเณรได้มีการศึกษาสายสามัญด้วย เพื่อให้รู้ถึงความเป็นไปในทางโลก ซึ่งอาจจะมีประโยชน์ในการปรับปรุงวิธีสอนศาสนา เพื่อการเผยแผ่ศาสนาในสมัยใหม่

2.2.2 โรงเรียนสำหรับฆราวาส

ดวงเดือน พิศาลบุตร (2520 : 2) เนื่องจากสังคมไทยเป็นสังคมพุทธ เมื่อมีสถาบันสงฆ์และวัดเกิดขึ้น คนไทยจึงผูกพันกับสถาบันนี้ โดยถือเอาวัดเป็นศูนย์กลางของชุมชน การกระทำกิจกรรมเรื่องราวต่าง ๆ จึงมักไปกระทำที่วัด และในสมัยก่อนยังไม่มีจัดการศึกษาเป็นระบบอย่างไรปัจจุบัน วัดจึงเป็นสถาบันทางสังคมทุกรูปแบบที่จะทำประโยชน์ให้แก่ชุมชนในสังคมได้ รวมไปถึงบทบาททางการศึกษาด้วย เนื่องจากสมัยก่อนยังไม่มีโรงเรียน ดังนั้นสถานที่ให้การศึกษาแก่ประชาชนก็คือ วัด ผู้ทำหน้าที่ในการอบรมสั่งสอน ก็คือพระภิกษุ ซึ่ง

ทำหน้าที่อบรมสั่งสอนศิลปวิทยาการต่าง ๆ ทั้งทางโลกและทางธรรมทุกระดับ ทั้งชั้นต้น ชั้นกลาง และชั้นสูงให้เหมาะสมกับความต้องการของประชาชน ผู้ปกครองนิยมส่งบุตรหลานของตนไปอยู่วัด เพื่อเรียนและเขียนหนังสือไทย บาลี ขอม เรียนเลข และได้รับการอบรมทางศาสนา จริยศึกษา และขนบธรรมเนียมประเพณี คือ ในสมัยก่อนจะเน้นหนักในด้านการอบรมสั่งสอนให้เป็นผู้มีศีลธรรม ให้ยึดมั่นในศาสนา รู้ขนบธรรมเนียมประเพณีไทย

พระเทพเวที (2532 : 5) มากกว่ามุ่งออกไปทำมาหาเลี้ยงชีพดังในปัจจุบัน ดังนั้นการศึกษากับศาสนาจึงมีความสัมพันธ์และเกี่ยวข้องกันอย่างใกล้ชิด ผู้ที่สนใจจะศึกษาหาความรู้ก็จะไปเป็นศิษย์พระเพื่อรับการฝึกอบรม เมื่อถึงอายุครบบวชก็จะบวชให้เป็นสามเณร หรือภิกษุต่อไป สำหรับผู้ที่ต้องการจะบวชเรียน ส่วนผู้ที่ไม่ประสงค์จะบวชอีกต่อไปเมื่อสึกออกมาก็สามารถเข้ารับราชการได้ จะเห็นได้จากในตอนปลายกรุงศรีอยุธยาสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศทรงกวาดขันการศึกษาทางพระพุทธศาสนา บุตรหลานข้าราชการคนใดที่จะถวายตัวทำราชการ ถ้ายังไม่ได้อุปสมบทก็ไม่ทรงแต่งตั้งให้เป็นข้าราชการ ดังนั้นเหตุผลที่สำคัญข้อหนึ่งในการอุปสมบท ก็คือ “บวชเพื่อเรียน” หรือที่พูดกันติดปากว่า “บวชเรียน” นั่นเอง ในสมัยก่อนคนที่ผ่านการบวชเรียนมาแล้วจะได้รับการยกย่องและยอมรับจากผู้คนในสังคมค่อนข้างสูง เพราะถือว่าคนที่ผ่านวัดย่อมได้รับการอบรมสั่งสอนทางด้านจริยธรรมศีลธรรมมาพร้อม และเชื่อว่าเป็นคนดีเนื่องจากได้ใกล้ชิดกับพระศาสนา สามารถนำหลักธรรมในทางศาสนาเป็นหลักในการดำเนินชีวิตได้ และถือว่า ผู้ที่ผ่านการบวชเรียนมาแล้วจะทำงานด้วยความรับผิดชอบ ด้วยเหตุที่ศาสนาจะสอนให้รู้จักรับผิดชอบชั่วดีมีความซื่อสัตย์ เป็นต้น สมัยก่อนจึงยึดถือเอาความเก่งทางธรรมเป็นหลักมากกว่าจะถือเอาความเก่งในทางวิชาชีพ

ในประเทศไทยตั้งแต่อดีตมา พระสงฆ์ได้บำเพ็ญสมณกิจเพื่อประโยชน์ แก่สังคมอย่างมาก จึงทำให้วัดวาอารามซึ่งเป็นที่ตั้งของสถาบันศาสนานั้น กลายเป็นศูนย์รวมจิตใจและศูนย์กลางทางสังคม เป็นส่วนประกอบที่ขาดไม่ได้ของชุมชนทุกขนาด เช่น แม้สร้างหมู่บ้านเล็ก ๆ ขึ้นใหม่ก็ต้องสร้างวัดขึ้นด้วย เป็นต้น กล่าวได้ว่าวัดทำหน้าที่เป็นสถาบันสังคมครบทุกแบบ เช่น โรงเรียน โรงพยาบาล สภา สโมสร ที่พักแรมคนเดินทาง สถานบันเทิง พิพิธภัณฑสถาน เป็นต้น เรียกได้ว่าเป็นทุกอย่างของชุมชน พระสงฆ์ มีฐานะเป็นผู้นำทั้งทางจิตใจและทางสังคมได้รับความเคารพนับถือและบูชาเป็นที่เชื่อถือสูงสุด ความจริงในเรื่องนี้เป็นที่ยอมรับกันทั่วไป และมีหลักฐานที่ยังให้เห็นผลสืบมาจนถึงปัจจุบันนี้ วัดจึงเป็นศูนย์รวมชีวิตจิตใจของชุมชน

พระราชวรมณี ประยูรต์ ปยุตโต (2517 : 10) ต่อมาเมื่อประเทศไทยรับอารยธรรมตะวันตก และได้เริ่มจัดการศึกษาตามระบบใหม่อย่างตะวันตกแล้ว แม้ระยะแรกจะเป็นงานร่วมกันระหว่างรัฐกับบงช แต่ต่อมาไม่นาน รัฐก็เข้ารับผิดชอบจัดการศึกษาของสังคมไทยเองโดยสิ้นเชิง บทบาทในการให้การศึกษาแก่ประชาชนในรูปที่เป็นระบบถูกแยกออกไปจากวัด และแยก

ขาดจากวัด พระสงฆ์ซึ่งประสบปัญหาในการปรับตัวเพื่อให้พร้อมที่จะเป็นผู้ให้การศึกษาในระบบใหม่ ตั้งแต่ระยะเริ่มแรกอยู่แล้ว เมื่อไม่ต้องเป็นภาระที่จะต้องจัดทำไม่ซ้ำไม่นานก็หมดความสนใจในทางการศึกษา ความสัมพันธ์ระหว่างพระสงฆ์กับประชาชนก็ลดน้อยลง

พระราชวรมณี ประยุทธ์ ปยุตโต (2517 : 11) ความเปลี่ยนแปลงทางสังคม ต่อมาก็คือ สถาบันสงฆ์ตามสภาพที่เป็นอยู่ในปัจจุบันแตกต่างจากสมัยก่อน วัดในสมัยก่อน มีลูกเจ้านาย ขุนนาง เศรษฐี ลูกคนสามัญอยู่รวมกัน แต่ขณะนี้ถ้าสำรวจจากชื่อสมณารวัดต่าง ๆ แล้ว ลูกเจ้านาย ลูกขุนนาง คหบดี เกือบไม่มีอยู่แล้ว มีก็บวช 3 เดือนเป็นอย่างมาก ที่เหลือก็คือลูกชาวไร่ ชาวนาในชนบท และเมื่อสำรวจวัดทุกวัดในกรุงเทพฯ ปัจจุบันนี้ถ้านับพระที่บวชเรียนเกินกว่าพรรษาขึ้นไป ก็จะเป็นพระจากชนบท 90 เปอร์เซ็นต์ แล้วก็เป็ลลูกชาวไร่ชาวนาทั้งนั้น บทบาททางการศึกษาของวัดจึงเปลี่ยนไป กล่าวคือ เป็นการจัดการศึกษา เพื่อเด็กในท้องถิ่น ห่างไกลกันดารที่ยากจนหรือมาอาศัยวัดเรียนในเมืองใหญ่ ๆ พระในเมืองในกรุงเทพฯ ซึ่งมีทางเจริญก้าวหน้าในชีวิต และได้ใช้สติปัญญาของตนให้เกิดประโยชน์แก่สังคมต่อไป การศึกษาที่ไม่ทั่วถึงของรัฐ ทำให้ประชาชนบางส่วนถูกปล่อยปละละเลย วัดได้ทำหน้าที่นี้ ก็ถือว่าได้ช่วยกู้หรือค้ำจุนสังคมไว้แก่สังคมไทยด้วยการอำนวยโอกาสในการศึกษาเล่าเรียนแก่ลูกและชาวชนบทที่ยากจนช่วยให้มีความเสมอภาคแห่งโอกาสในการได้รับการศึกษา ในขณะที่ระบบการศึกษารัฐและบ้านเมืองดูเหมือนจะกำลังทำลายความเสมอภาคด้านนี้ลงทุกวัน ๆ โดยไม่เจตนาเพราะถ้าไม่มีวัด ชาวชนบทและคนยากจนมากมายเท่าใดก็จะมีโอกาสได้เล่าเรียนวัดในกรุงเทพฯ และเมืองใหญ่ ๆ นอกจากให้โอกาสในการศึกษาแก่ชาวชนบทในเขตพระภิกษุสามเณรแล้ว ยังเป็นที่พักพิงของเด็กชนบทให้ได้มีโอกาสเล่าเรียนศึกษาอีกไม่น้อย

ประเวศ วะสี (2536 : 30) ปัจจุบันรัฐได้เริ่ม แสดงความต้องการเข้ามาขอรับความร่วมมือในการศึกษา จากวัดและคณะสงฆ์ใหม่อีก เนื่องจากว่ากระแสสังคมไทยกำลังต้องการความดีงามอันเป็นสัจธรรมที่มีอยู่ในพุทธธรรม เพื่อให้เกิดทางเลือกแห่งการพัฒนาที่เหมาะสมสำหรับรากฐานของสังคมไทย อันจะทำให้สังคมมีความเข้มแข็ง และผู้คนมีศีลธรรม มีความสุขอย่างแท้จริง ยั่งยืนต่อไปในอนาคต เมื่อพิจารณาบทบาทด้านการศึกษาของวัดในปัจจุบันแล้วจะพบว่าวัดซึ่งเป็นสถาบันทางศาสนามีบทบาทและหน้าที่ช่วยเหลือสังคมไทยในด้านต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

1. เป็นที่ตั้งสถานศึกษาของรัฐหลังจากระบบการศึกษาของชาติได้ถูกแยกออกจากวัด โดยมีหน่วยราชการเข้ามาจัดดำเนินการแทนที่พระสงฆ์ บทบาทที่พระสงฆ์เคยมีต่อการจัดการศึกษาของราษฎรก็พลอยหมดสิ้นไปด้วย เหลือเพียงบทบาทด้านการอนุญาตให้ใช้ที่ดินของวัดเป็นสถานที่ตั้งโรงเรียน ซึ่งมีจำนวนถึงร้อยละ 90 ของวัดทั้งหมด ในประเทศไทย เป็นที่ตั้งของโรงเรียนหรือสถานศึกษาประเภทใดประเภทหนึ่ง ที่สำคัญ ได้แก่ เป็นที่ตั้งโรงเรียนสังกัดกรุงเทพมหานคร โรงเรียนที่สังกัดกรมสามัญศึกษา โรงเรียนสังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษา

แห่งชาติ (สปช.) นอกจากนี้ยังมี โรงเรียนอาชีวศึกษา โรงเรียนราษฎร์อื่น ๆ และโรงเรียน การศึกษาผู้ใหญ่ ซึ่งได้รับความนิยมมากขึ้นในปัจจุบัน

2. โรงเรียนวัดสอนเด็กก่อนเกณฑ์ ซึ่งจัดตั้งโดยวัดและพระสงฆ์ เป็น ผู้ดำเนินการสอนหนังสือเบื้องต้นง่าย ๆ ให้เหมาะสมแก่วัยสำหรับเด็กชาย หญิง ที่มีอายุตั้งแต่ 5 ปี ถึงย่าง 8 ปี โดยสอนเกี่ยวกับคณิตศาสตร์ ภาษาไทย สังคมศึกษา สุขศึกษา ธรรมชาติ ศึกษา ศิลปะศึกษา ดนตรีและการขับร้อง นอกจากนี้ยังมีฝึกหัดอบรมกิริยามารยาท การสวดมนต์ไหว้ พระ

โรงเรียนวัดสอนเด็กก่อนเกณฑ์ เป็นโรงเรียนที่จัดขึ้นในวัดเพื่อเป็นการกุศล โดยไม่เก็บค่าธรรมเนียมการเรียนแต่อย่างใด อันเป็นนโยบายของคณะสงฆ์และกระทรวงศึกษาธิการ โดยได้รับการสนับสนุน ในด้านวิชาการ การเงิน อุปกรณ์ บางส่วนจากกรมการศาสนา และได้จากการบริจาคหรือจัดเป็นมูลนิธิการกุศลขึ้นในวัด

3. โรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์ เป็นโรงเรียนที่วัดต่าง ได้จัดขึ้นตามความคิด และการนำของมหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้ง 2 แห่ง โดยเริ่มต้นที่มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เป็นแห่ง แรก เพื่อให้การอบรมจริยศึกษาแก่เด็กและเยาวชนให้มีความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับพุทธศาสนา ศิลปธรรม ศาสนพิธี จรรยา มารยาท วัฒนธรรมประเพณีไทย และวิชาความรู้ทั่วไป ซึ่งปรากฏว่า กิจกรรมนี้ได้รับความนิยมอย่างแพร่หลาย และเพิ่มจำนวนมากขึ้นเรื่อย ๆ สำหรับชั้นเรียนที่มี นักเรียนเข้าเรียนมากที่สุด คือระดับประถมศึกษาปีที่ 4-5-6 และรองลงมาได้แก่ระดับที่สูงกว่า มัธยมปลายจนถึงระดับอุดมศึกษา ศิษย์เก่าที่สำเร็จการศึกษาแล้วมักจะหาโอกาสกลับมาช่วยเหลือ กิจกรรมของโรงเรียนอีกด้วย

4. โรงเรียนราษฎร์ของวัด เปิดสอนตามหลักสูตรของกระทรวงศึกษาธิการ โดยมีท่านเจ้าอาวาสหรือพระสงฆ์บางองค์เป็นเจ้าของ เป็นผู้จัดตั้งและดำเนินการรับภาระในการจัดหา รายได้มาบำรุงโรงเรียน เพื่อเป็นการกุศลช่วยเหลือชุมชน และเพื่อช่วยสงเคราะห์เยาวชนผู้ยากไร้ ผู้ด้อยโอกาสทางสังคม เป็นการช่วยพัฒนาสังคมอีกทางหนึ่ง สถิติโรงเรียนราษฎร์ของวัด ทั่วประเทศมีจำนวน 43 โรงเรียน (43 วัด) และที่อยู่ในเขตกรุงเทพฯ มี 2 โรงเรียน คือ โรงเรียนกุศล ศึกษา เปิดสอนระดับ ป.1- ป.6 โรงเรียนวัดชัยพฤกษ์มาลาราชวรวิหาร และโรงเรียนอัมพวัน ศึกษาซึ่งเปิดสอนระดับประถมต้นเช่นเดียวกัน ส่วนโรงเรียนที่เหลืออยู่ในจังหวัดอื่น ๆ และได้เปิด สอนในระดับนี้ หรือสูงกว่านี้ คือระดับมัธยมศึกษา นอกจากนี้ยังมีโรงเรียนราษฎร์ที่โอนไปให้ กระทรวงศึกษาธิการอีกจำนวนมาก และโรงเรียนที่เกิดขึ้นใหม่ยังขึ้นทะเบียนตามกฎหมาย และทาง กระทรวงศึกษาธิการก็ยังไม่มียกประมวลพอที่จะส่งครุไปให้อีกหลายแห่ง

5. ให้การอุปการะโรงเรียนที่ตั้งอยู่ในวัดหรือตั้งอยู่ในท้องที่เดียวกับที่วัดตั้งและ ในชนบทที่ห่างไกลออกไปที่ขาดแคลนทุนทรัพย์ โดยพระสงฆ์เจ้าอาวาสหรือพระสงฆ์ในวัดเป็นผู้นำ

ในการหาเงิน วัสดุอุปกรณ์ที่จำเป็นต่าง ๆ มาช่วยเหลือโรงเรียนในกรณีที่ยังขาดงบประมาณสนับสนุนจากรัฐมีไม่เพียงพอ นอกจากนี้ยังได้จัดกองทุน หรือสงเคราะห์ช่วยเหลือนักเรียนยากจนโดยทางวัดจัดมอบทุนเองบ้าง หรือส่งต่อให้สถานศึกษาที่จะสงเคราะห์จัดการเองบ้าง และมอบให้ส่วนราชการที่เกี่ยวข้องช่วยจัดดำเนินการแทนบ้าง แม้แต่โรงเรียนประถมศึกษาและโรงเรียนมัธยมศึกษาของรัฐบาลหลายแห่ง ก็อยู่ในรายการสงเคราะห์นี้ด้วย

พระสงฆ์เจ้าอาวาส หรือ เจ้าคณะที่ได้รับแต่งตั้งเป็นผู้อุปการะโรงเรียน โดยมากมักจะเป็นผู้ริเริ่มก่อตั้งโรงเรียนเป็นครั้งแรก โดยการเป็นผู้นำในการขอเปิดหรือขอตั้งโรงเรียนเป็นผู้ประสานงานกับหน่วยราชการและชาวบ้านในการหาทุนทรัพย์ที่สร้างโรงเรียนหาวัสดุอุปกรณ์สร้างอาคารเรียนและให้การอุปการะแก่โรงเรียนตลอดอายุขัยของท่าน ซึ่งนับเป็นบทบาทด้านการบริการสังคมของวัดและพระสงฆ์ที่ช่วยดำเนินงานด้านการศึกษาของชาติให้กระจายออกไปสู่เยาวชนและประชาชนได้ทั่วถึงมากยิ่งขึ้น

6. ให้อุปการะนักเรียน นักศึกษาจากชนบท หรือจากครอบครัวที่ยากจน ให้เป็นศิษย์วัด เพื่อเข้าศึกษาในสถานศึกษาต่าง ๆ โดยการสงเคราะห์ด้วยปัจจัยต่าง ๆ คือให้ที่พักอาศัย อาหาร เครื่องนุ่งห่ม และทุนในการศึกษาเล่าเรียน เป็นต้น การรับเด็กมาเป็นศิษย์วัด และจัดให้เข้าศึกษาเล่าเรียนนี้นับเป็นบทบาทด้านบริการสังคมสงเคราะห์ของพระสงฆ์และวัดอย่างหนึ่งที่ทำมานานนับตั้งแต่สมัยพุทธกาล (ในรูป ของการบวชสามเณร – โดยพระสารีบุตรและพระอานนท์) จนถึงปัจจุบันและจะยังคงมีต่อไปเรื่อย ๆ ในอนาคต

7. การเป็นครูช่วยสอนวิชาศีลธรรมและวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม ประเพณีในโรงเรียน และสถานศึกษาระดับต่าง ๆ ถึงเป็นกิจกรรมที่สำคัญยิ่งกิจกรรมหนึ่งของคณะสงฆ์ที่ให้บริการแก่เยาวชน โดยทางสถานศึกษาไม่ต้องเสียค่าใช้จ่ายใด ๆ จะมีพระนิสิตของสถาบันสงฆ์ออกไปช่วยสอนตามโครงการนี้ ทั้งในและต่างจังหวัด

8. โรงเรียนปริยัติธรรมของวัดต่าง ๆ ยังได้เปิดสอนธรรมศึกษา แก่นักเรียน นิสิต นักศึกษา ในสถาบันการศึกษาต่าง ๆ ทั่วประเทศในหลักสูตรธรรมศึกษาตรี โท เอก เพื่อให้เข้าถึงหลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนาได้ลึกซึ้งยิ่งขึ้น เพื่อจะได้นำมาประพฤติปฏิบัติในชีวิตประจำวัน เป็นการช่วยส่งเสริมให้เยาวชนของชาติมีพัฒนาการด้านจิตใจที่สูงส่งยิ่งขึ้น นับได้ว่าเป็นการสงเคราะห์ด้านจริยศึกษาที่มีประโยชน์มากในสถานการณ์ปัจจุบัน ที่ศีลธรรมของนักเรียน นักศึกษา และประชาชนเสื่อมโทรมลงมาก ซึ่งมีผลให้เกิดความเดือดร้อนจากปัญหาเสื่อมโทรมด้านจิตใจ ปัญหายาเสพติด อาชญากรรมต่าง ๆ การข่มขืน การปล้น ฆ่าชิงทรัพย์ การฉ้อราษฎร์บังหลวง การขาดระเบียบวินัยของคนในชาติ ฯลฯ และนับวันปัญหาดังกล่าวมีแต่จะเพิ่มมากขึ้น ทางคณะสงฆ์ตระหนักถึงปัญหาที่เกิดขึ้นเป็นอย่างดี จึงได้ดำเนินการส่งเสริมในเรื่องจริยธรรมขึ้นเป็นพิเศษ เพื่อช่วยแก้ไขปัญหาดังกล่าว โดยมติของมหาเถรสมาคมให้เบิกค่าใช้จ่ายต่าง ๆ ในการ

ดำเนินงานด้านนี้จากงบประมาณศาสนสมบัติกลาง ประเภทกลางโดยผ่านทางกรมการศาสนา ไปใช้จ่ายในการนี้

9. สถาบันการศึกษาของคณะสงฆ์ เช่น โรงเรียนปริยัติธรรม วิทยาลัยสงฆ์ มหาวิทยาลัยสงฆ์ เป็นแหล่งการศึกษาที่ช่วยให้ผู้ที่ยากไร้ด้อยโอกาสทางการศึกษาเมื่อเป็นคฤหัสถ์ก็ได้มีโอกาสศึกษาในตอนที่ยังเป็นพระภิกษุสามเณร ซึ่งเป็นโอกาสให้ได้สร้างฐานะทางการศึกษาและสังคมขึ้นมา จึงเป็นการบวชเพื่อให้ได้เรียนตามคติเดิม เพื่อที่จะสึกไปเป็นฆราวาสตามเดิมถึง ร้อยละ 95 วัดจึงเป็นสถาบันการศึกษาที่ผลิตคนทำงานส่วนหนึ่งให้แก่รัฐอีกด้วย เพราะปัญญาชนที่สำเร็จการศึกษาจากสถาบันสงฆ์เหล่านี้ส่วนใหญ่ได้ลาสิกขาออกไปเป็นคฤหัสถ์ ไปทำงานตามหน่วยงานราชการต่าง ๆ ในสถาบันการศึกษาชั้นสูง เช่น มหาวิทยาลัยและวิทยาลัยต่าง ๆ เป็นจำนวนมากที่เหลือส่วนน้อยก็ยังคงอยู่ในสมณเพศ ทำประโยชน์ให้แก่สถาบันสงฆ์และประชาชนต่อไป บัณฑิตที่สำเร็จจากสถาบันสงฆ์ทั้งที่ยังคงเป็นบรรพชิตและลาสิกขาไปเป็นคฤหัสถ์ ที่มีบทบาทและมีชื่อเสียงในปัจจุบันก็มีมากมาย เช่น พระเทพวิสุทธิเมธี (พุทธทาส ภิกขุ) พระราชวรมุนี (ประยูร ธรรมปุตโต) พระโสภณคณาภรณ์ (ระแบบ วิฑิตญาโณ) อาจารย์ธนิต อัญโญ ศ.จ.เสฐียร พันธรังษี อาจารย์สุชีพ ปุญญานุภาพ อาจารย์วศิน อินทสระ ฯลฯ

10. การศึกษาอบรมด้านวิปัสสนาธุระ เป็นการศึกษาภาคทฤษฎี และภาคปฏิบัติเกี่ยวกับกรรมฐานทั้งสมถะและวิปัสสนากรรมฐานอันเป็นการฝึกอบรมพัฒนาทางจิตใจให้เกิดปัญญาขั้นสูงสุดในพระพุทธศาสนา

11. การศึกษาพระอภิธรรม เป็นการศึกษาคำสอนของพระพุทธศาสนาฝ่ายปริยัติธรรม ซึ่งเป็นการอธิบายหลักธรรมด้วยหลักวิชาล้วน ๆ ไม่เกี่ยวกับบุคคล เหตุการณ์ สถานที่ เช่น คำสอนเรื่องจิต เจตสิก รูป นิพพาน มีวัดหลายแห่งที่เปิดสอนพระอภิธรรมขึ้น เช่น วัดมหาธาตุฯ มีโรงเรียนพระอภิธรรมโศติกะวิทยาลัย วัดพระเชตุพน (วัดโพธิ์) มีโรงเรียนมงคลทิพยอภิธรรมมูลนิธิ มีผู้สนใจศึกษาเป็นจำนวนมากทั้งฝ่ายบรรพชิต และฝ่ายคฤหัสถ์ ผู้เรียนมีทุกวัย ตั้งแต่วัยรุ่น จนถึงวัยสูงอายุ แต่ที่มากที่สุดก็คือ วัยผู้ใหญ่อายุระหว่าง 26-39 ปี รองลงมาได้แก่ อายุ 50-60 ปี เนื่องจากการเรียนอภิธรรมต้องใช้ระยะเวลาเรียนนานถึง 9 ปี จึงมีผู้เรียนไม่ครบหลักสูตรเป็นจำนวนมากแต่ก็ยังมีผู้ที่ตั้งใจเรียนจนจบหลักสูตรถึง 20 % จากทั้งหมดที่สมัครเรียน (วันดี ยงชูยศ. 2529 : 99)

12. บทบาทในด้านให้การศึกษอบรมแก่ผู้ที่ยังอยู่ในระยะสั้น ในประเทศไทย เคยมีการให้ชายหนุ่มบวชชั่วคราวเป็นระยะเวลา 3 เดือน ซึ่งประเพณีนี้ยังเป็นที่ยอมรับปฏิบัติกันอยู่ แม้ในปัจจุบัน แม้ในระยะเป็ยบของทางราชการก็เปิดโอกาสให้ข้าราชการชายมีสิทธิลาบวชได้ 1 พรรษา (3 เดือน) เพื่อให้ได้มีโอกาสศึกษาหลักธรรมคำสั่งสอนในพระพุทธศาสนาให้มีความรู้ความเข้าใจมากยิ่งขึ้นเพื่ออบรมด้านจิตใจ ให้เป็นผู้มีคุณธรรม มีความประพฤติที่ดีงามเรียบร้อยยิ่งขึ้น

กว่าเดิม เพื่อจะได้กลับมาปฏิบัติหน้าที่ราชการอย่างมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น แต่สำหรับประชาชนทั่วไปที่เศรษฐกิจรัดตัวมีหน้าที่การงานที่ต้องแข่งขันมาก แม้การบวช 3 เดือน ก็นานเกินไปเสียแล้ว กลายเป็นการบวชชั่วคราวเพียง 1 เดือน 15 วัน 7 วัน 3 วัน ฯลฯ ซึ่งยิ่งเวลาบวชน้อยลงเท่าใดโอกาสในการศึกษาอบรมธรรมก็น้อยลงเท่านั้น แต่ส่วนใหญ่ที่บวชก็คงไม่สนใจเรื่องนี้มากนัก หากแต่เป็นการบวชตามประเพณีเพื่อเอาบุญตามความต้องการของบิดามารดา ปู่ย่า ตายาย หรือผู้ปกครองที่อุปการะเลี้ยงดูมา ซึ่งเป็นคนรุ่นเก่าย่อมมีคติความเชื่อเรื่องตายแล้วจะได้เกาะชายผ้าเหลืองของลูกหลาน หรือผู้ที่ตนบวชให้เป็นเณรเป็นพระขึ้นสวรรค์ คติความเชื่อนี้ยังสูงมากในหมู่ประชาชนทั่วไป

นอกจากนี้ในปัจจุบันยังมีการบวชภาคฤดูร้อนของนักเรียน นิสิต นักศึกษา โดยเฉพาะในระดับอุดมศึกษานั้นวันจะมีจำนวนเพิ่มมากขึ้นทุกปี อย่างเช่น ที่วัดพระธรรมกาย วัดเบญจมบพิตรฯ วัดสุทัศน์ หรือที่ชุมนุมพุทธศาสนาของสถาบันการศึกษาต่าง ๆ จัดขึ้น และยังมีหน่วยงานอื่น ๆ อีก ที่มีการจัดกิจกรรมประเภทนี้

ฉะนั้นผู้บวชชั่วคราวนี้จึงมีเป็นจำนวนมากตลอดปี โดยเฉพาะในช่วงระหว่างเข้าพรรษา ซึ่งไม่ใช่ผู้ที่ปฏิบัติหน้าที่ของพระสงฆ์ที่มีบทบาทต่อสังคม หากแต่ถือเป็นการบริการของบสถานซึ่งไม่ต่ำกว่าร้อยละ 60 ของจำนวนตัวเลขพระภิกษุสามเณรทั้งหมด ซึ่งตกประมาณแสนกว่ารูปถึงสองแสนรูปทีเดียว

13. เป็นที่ตั้งโรงเรียนแพทย์แผนโบราณหรือสมาคมแพทย์ แผนโบราณโรงเรียนประเภทนี้มีการสอบการตรวจโรค (เวชกรรม) การปรุงยาสมุนไพรต่าง ๆ (เภสัชกรรม) การผดุงครรภ์ การนวดเส้นสายตาม กายวิภาคแบบโบราณ (กายภาคบำบัด) เพื่อรักษาอาการเจ็บป่วยที่เกิดขึ้น เมื่อเรียนจบแล้วจะเข้าสอบเพื่อให้ได้ใบทะเบียนผู้ประกอบการโรคศิลป์ จากกระทรวงสาธารณสุข เป็นผู้มียุทธวิธีประกอบอาชีพเป็นแพทย์แผนโบราณได้ วัดที่มีโรงเรียนประเภทนี้ได้แก่วัดมหาธาตุฯ วัดพระเชตุพนฯ วัดปรีณายก. วัดสามพระยา วัดใหม่อมตรส ฯลฯ และที่พัฒนาให้ทันสมัยขึ้นก็คือ ได้นำการแพทย์แผนโบราณมาผสมผสานประยุกต์ใช้ร่วมกับการแพทย์สมัยใหม่แบบตะวันตก ก็มี เช่นโรงเรียนอายุรเวทวิทยาลัย วัดบวรนิเวศ ซึ่งเริ่มเปิดดำเนินการเมื่อวันที่ 2 ธันวาคม พ.ศ. 2525 โดยการริเริ่มของ นพ.อวย เกตุสิงห์ กับคณะแพทย์แผนปัจจุบัน และแผนโบราณอีกหลายท่านร่วมกันก่อตั้งขึ้น มีการคิดค้นศึกษาออกไปฝึกนอกสถานที่ตามโรงพยาบาลของรัฐด้วย มีแพทย์แผนใหม่มาร่วมสอนร่วมกับแพทย์แผนโบราณ เช่น โรงพยาบาลศิริราช, โรงพยาบาลพระมงกุฎฯ ให้อู้จักในเครื่องมือแพทย์สมัยใหม่เข้าช่วยการวินิจฉัยโรค เช่นเครื่องวัดความดันเลือด เครื่องฟังการเต้นของหัวใจ พรอทวัดอุณหภูมิ การนับชีพจร แต่ให้การรักษาด้วยยาสมุนไพร ซึ่งประกอบด้วย พืช สัตว์ แร่ธาตุ และการนวดไทย เริ่มเปิดรักษาคนไข้เมื่อ 20 ก.พ. 2527 รับรักษาโรคทุกชนิด ยกเว้นโรคที่ต้องทำการผ่าตัด (ศัลยกรรม) โรงเรียนแพทย์แผนโบราณ

และอายุเวทวิทยาลัยมีบทบาทในการช่วยอนุรักษ์วิชาแพทย์แผนโบราณให้คงอยู่สืบไปและยังช่วยส่งเสริมให้แพร่หลายมากยิ่งขึ้น เป็นการช่วยลดการเสียดุลยการค้าจากต่างประเทศได้ปีละเป็นจำนวนมาก

14. เป็นที่ตั้งสมาคมโหราศาสตร์และหัตถศาสตร์ (เป็นการดำเนินงานโดยเอกชนไม่ใช่ของวัดโดยตรง)

ซึ่งเปิดเป็นโรงเรียนสอนวิชาโหราศาสตร์และหัตถศาสตร์ ทำนายลายมือ โศกชะตา ราศี ผูกดวง ดูกฤกษ์ยาม มีผู้สนใจสมัครเรียนเป็นอันมาก ทั้งที่ศึกษาด้วยความสนใจส่วนตัวและที่ต้องการนำไปประกอบอาชีพ ทำให้มีรายได้และเป็นงานสุจริตช่วยประชาชนอีกด้านหนึ่ง

1.3 บทบาทด้านพัฒนาชุมชนและสงเคราะห์ประชาชน

เนตรนภิศ นาควัชระ (2525 : 1) บทบาทวัดในสังคมพุทธของชาวไทยนั้น วัดเป็นส่วนหนึ่งของสถาบันศาสนาซึ่งนอกจากจะเป็นที่พำนักของพระภิกษุสงฆ์แล้ว ยังเป็นศูนย์รวมทางจิตใจ เป็นศูนย์กลางของชุมชน วัดจึงเป็นส่วนหนึ่งของสังคมที่ขาดไม่ได้ไม่ว่าจะเป็นหมู่บ้าน ละแวกบ้านใดต่างก็มีวัดเป็นสมบัติร่วมกันประชาชนในแต่ละ ละแวกบ้านต่างก็มีความสัมพันธ์ ความผูกพันอย่างแน่นแฟ้นกับวัดที่ซึ่งให้ความอนุเคราะห์บริการแก่ชุมชนทั้งในด้านสติปัญญา จิตใจและแม้ในด้านวัตถุซึ่งเป็นสมบัติร่วมกันของชุมชน ท้องถิ่นนั้น ๆ

พินิจ ลาภานานนท์ (2529 : 125-129) ในเรื่องการพัฒนาของพระภิกษุสงฆ์นั้น เฉลิม อุตกฤษฎ์ ได้ศึกษาบทบาทของพระในงานการพัฒนาชุมชน ในระหว่างปี 2517-2519 พบว่า พระภิกษุมีบทบาทในงานพัฒนาชุมชนมากที่สุดในเรื่องต่าง ๆ ดังนี้

1. เรื่องการพัฒนาวัดนั้น พระภิกษุสงฆ์มีบทบาทมากที่สุด คือการสร้างปรับปรุงที่อยู่อาศัยและการคมนาคมภายในวัด
2. เรื่องการพัฒนาหมู่บ้าน พระภิกษุสงฆ์มีบทบาทมากที่สุด คือ การปรับปรุงการคมนาคมในหมู่บ้าน
3. เรื่องการพัฒนาหมู่บ้าน พระภิกษุสงฆ์มีบทบาทมากที่สุดคือ การสร้างปรับปรุงบริเวณโรงเรียนและจัดหาอุปกรณ์การศึกษาให้
4. เรื่องการพัฒนาการศึกษา พระภิกษุสงฆ์มีบทบาทมากที่สุดในด้านการอบรมศีลธรรมให้ประชาชน

เฉลิม อุตกฤษฎ์ (2521 : 31-34) ปัจจัยสำคัญที่ผลักดันให้พระภิกษุสงฆ์เข้ามามีบทบาทในการพัฒนาชุมชนนั้น คือ การที่ได้พบเห็นสภาพปัญหาและความทุกข์ยากของชาวบ้าน จึงต้องการเข้ามาช่วยแก้ไขปัญหาก็แก่ชาวบ้าน จากการศึกษาวิเคราะห์บทบาทของพระสงฆ์ที่ดำเนินกิจกรรมการพัฒนาในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ของพินิจ ลาภานานนท์ พบว่า

1. บทบาทผู้ส่งเสริมพัฒนา คือ บทบาทที่พระภิกษุสงฆ์พัฒนาดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ โดยที่ตนเองเป็นผู้จัดหาทรัพยากร และบริหารโครงการต่าง ๆ ด้วยตัวตนเอง ชาวบ้านไม่ได้มีส่วนร่วมในการตัดสินใจเลือกโครงการศึกษาต่าง ๆ

2. บทบาทผู้นำการพัฒนาเป็นบทบาทที่พระภิกษุสงฆ์เป็นผู้นำชาวบ้านเข้ามาทำกิจกรรมส่งเสริมพัฒนาชนบทต่าง ๆ โดยท่านจะเป็นผู้คิดค้นโครงการหรือติดต่อโครงการพัฒนาต่าง ๆ มาดำเนินการโดยจะเปิดโอกาสให้ชาวบ้านร่วมปรึกษาหารือบ้าง ในการศึกษาพบว่าพระภิกษุสงฆ์พัฒนาที่มีบทบาทเช่นนี้อยู่มากที่สุด

3. บทบาทผู้ประสานงาน โดยกิจกรรมและโครงการส่งเสริมพัฒนาต่าง ๆ มักจะเป็นการดำเนินการโดยพยายามชักนำความร่วมมือ และความสนับสนุนจากหลายฝ่าย และพยายามร่วมมือกับผู้นำชุมชนในการชักจูงชาวบ้านเข้ามามีส่วนช่วยในการพัฒนาตนเอง

4. บทบาทที่เป็นพี่เลี้ยงสนับสนุนการพัฒนาในหมู่บ้าน โดยชาวบ้านมีส่วนร่วมในการพัฒนาตนเองเป็นสำคัญ พระภิกษุสงฆ์พัฒนามีบทบาทเป็นพี่เลี้ยงที่คอยให้คำแนะนำปรึกษา และประสานการสนับสนุนความภายนอกตามที่ชาวบ้านเห็นชอบร่วมกัน บทบาทแบบนี้ถือว่าเป็นแนวทางที่สอดคล้อง เหมาะสมต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตตามหลักการพึ่งตนเองเพราะชาวบ้านจะเป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญทั้งในการตัดสินใจ คัดเลือกโครงการการปฏิบัติงาน และติดตามรับผิดชอบในผลที่จะเกิดขึ้น

2. วัดกับการพัฒนา

2.1 สิ่งที่วัดควรเร่งดำเนินการ

กรมการศาสนา (2541 ค : 257-258) ได้กำหนดวัตถุประสงค์ของการพัฒนาวัด เพื่อให้วัดเป็นศูนย์กลางของชุมชน โดยวัดควรดำเนินการถึงสิ่งต่าง ๆ ได้แก่

1. จัดและพัฒนากิจกรรมของวัดให้เกิดประโยชน์แก่ประชาชน ชาวบ้านรอบวัดให้มากที่สุด

2. จัดการปกครองพระภิกษุสามเณรในวัดให้เป็นระเบียบเรียบร้อย ส่งเสริมคนรอบวัดหรือคนในชุมชนนั้นให้มาบวชเรียนศึกษาพระธรรมวินัยที่วัดนั้นให้มากที่สุด

3. จัดการพัฒนาบริเวณอาคารสถานที่ เสนาสนะของวัดให้สะอาดเรียบร้อยร่มรื่นเหมาะสมกับสภาพความต้องการและความจำเป็นให้มากที่สุด

2.2 สิ่งที่วัดควรสร้างให้เกิดขึ้นภายในชุมชน

กรมการศาสนา (2541 ค : 257-258) ยังได้กำหนดแนวทางการพัฒนาวัดเพื่อให้เป็นศูนย์กลางของชุมชน โยวัดจะต้องดำเนินการพัฒนาวัดให้มีความสะอาด สงบ ร่มรื่น สร้างความรู้สึกแก่ชุมชนในท้องถิ่นว่าวัดเป็นของตน มีการจัดกิจกรรมเพื่อประชาชน ให้เกิดการยอมรับว่าวัดกับชุมชนนั้น ๆ เป็นหน่วยเดียวกัน ให้ความช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกัน

1. พัฒนาวัดให้เกิดความรู้สึกแก่ชุมชนในท้องถิ่นว่า วัดเป็นของตน มีความรู้สึกหวงแหน รัก และช่วยกันดูแลรักษา
2. สร้างภาพวัดให้มีความหมาย 5 ประการ ดังที่กล่าวข้างต้น คือ เป็นที่พักอาศัยของพระภิกษุสามเณร เป็นที่บวชเรียนศึกษาปฏิบัติธรรม เป็นที่ทำบุญบำเพ็ญกุศลของชาวบ้าน เป็นที่ที่ชาวบ้านนั้นได้เข้ามาหาความสงบทางกายและใจ เป็นศูนย์กลางสำหรับทำกิจกรรมทางสังคมร่วมกันของชาวบ้าน
3. สร้างความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับประชาชนในท้องถิ่น วัดต้องสะอาด ร่มรื่น มีการจัดกิจกรรมเพื่อประชาชน มีความพร้อมที่จะให้บริการและแก่ประชาชนในท้องถิ่นที่มีความต้องการเข้าวัด เพื่อบำเพ็ญกุศล ศึกษาพระธรรมวินัย และหลักพระพุทธศาสนา ประชาชนจะได้เห็นคุณค่าและเข้าวัดมากขึ้น
4. สร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันระหว่างวัดกับประชาชนในท้องถิ่น วัดควรเป็นแกนนำของประชาชนในท้องถิ่น ในการติดต่อกับหน่วยงานอื่น ๆ การจัดกิจกรรมเพื่อนการสาธารณูปโภค ตลอดจนการส่งเสริมอาชีพซึ่งควรใช้วัดเป็นศูนย์กลาง
5. ให้เกิดการยอมรับตลอดไปว่า วัดกับชุมชนนั้น ๆ เป็นหน่วยเดียวกัน ให้ความช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกัน

สรุปได้ว่า พระสังฆาธิการ หมายถึง เจ้าอาวาสที่ได้รับการแต่งตั้งตามหลักเกณฑ์ และวิธีการที่กำหนดในกฎหมายอาชญากรรมให้ทำหน้าที่ปกครองวัดพัฒนาตัวอย่าง

2.3 หลักการพัฒนาวัด

เมื่อพูดถึงวัดพัฒนา น่าจะนึกถึงสภาพวัดที่มีความเจริญงดงาม สวยสะอาดด้วยอาคารและบริเวณ มีอาคารเสนาสนะที่มั่นคงเป็นระเบียบ ร่มรื่น จัดการปกครองพระภิกษุสามเณร และศิษย์วัดอย่างมีระเบียบ มีการจัดกิจกรรมเพื่อส่งเสริมคุณธรรม จริยธรรม เอื้ออำนวยประโยชน์แก่ชุมชนวัดพัฒนาตัวอย่างมีความเป็นมาโดย รัฐบาลเริ่มมีนโยบายในการพัฒนาวัด พร้อมกับพัฒนาบ้านเมือง เมื่อปี พ.ศ. 2503 ในครั้งนั้นจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ เป็นนายกรัฐมนตรี ได้พิจารณาเห็นว่าวัดวาอารามอันเป็นที่ดำรงพระพุทธศาสนา มีความเสื่อมโทรมไม่เรียบร้อยเหมาะสมอยู่หลายประการ และโดยที่รัฐบาลมีนโยบายที่จะรักษาความสะอาดและความเป็นระเบียบเรียบร้อยของบ้านเมือง จึงพิจารณาเห็นว่าเรื่องพระศาสนาเป็นเรื่องสำคัญประการหนึ่ง ซึ่งน่าจะมีแผนและโครงการบำรุงพระศาสนาเช่นเดียวกับแผนและโครงการพัฒนาเศรษฐกิจ หรือการศึกษาของชาติที่ได้ทำสำเร็จไปแล้ว

กรมการศาสนา (2530 : 11) กระทรวงศึกษาธิการจึงมีวิธีการแก้ปัญหาเฉพาะหน้าในกิจการ 3 ประเภท คือ

1. กิจการที่ลงมือทำได้ทันที เช่น การรักษาความสะอาดตามสุขลักษณะ

การกำจัดสิ่งโสโครก จัดทำความเป็นระเบียบเรียบร้อย ปลูกและรักษาพฤกษชาติ และซ่อมแซมสิ่งปรักหักพังเล็ก ๆ น้อย ๆ กิจกรรมดังกล่าวนี้ลงมือทำทันทีและทำตลอดไป

2. กิจกรรมที่ใช้เวลาและเงินมากต้องค่อยทำค่อยไป เช่น การบูรณะเจดีย์สถาน โบสถ์ วิหาร และเสนาสนะสงฆ์ ที่ทรุดโทรมให้กลับคืน รัฐบาลจะพยายามตั้งงบประมาณให้ ถ้าวัดมีเงินแล้วก็ควรทำตามกำลังเงินและความจำเป็น เพื่อบำรุงรักษาถาวรวัตถุอันมีค่าของวัดและให้มีเสนาสนะที่สมควรแก่สมณเพศ

3. งานรักษาความศักดิ์สิทธิ์ของสถาบัน จะต้องรีบทำทันทีเหมือนกันวัดต้องเป็นที่อยู่ของพระภิกษุสามเณรผู้ทรงศีล คนธรรมดาอยู่ในวัดได้เฉพาะศิษย์วัด เพื่อปฏิบัติพระสงฆ์และเล่าเรียนจริง คนประเภทอื่นไม่ให้พักอาศัยทำความไม่สะดวกแก่พระภิกษุ และอาจทำความเสื่อมเสียแก่พระศาสนาได้ ในการสนองตอบนโยบายของรัฐบาล คณะรัฐมนตรีในสมัยนั้น ได้มีมติแต่งตั้งคณะกรรมการบริหารส่วนกลางฝ่ายอาณาจักร ตามโครงการเชิดชูและบำรุงรักษาวัด ในด้านพัฒนาบำรุงวัด ประกอบด้วยรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการเป็นประธานกรรมการ ปลัดกระทรวง อธิบดีกรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องเป็นกรรมการ มีอธิบดีกรมการศาสนาเป็นกรรมการ และเลขานุการ คณะกรรมการชุดนี้มีหน้าที่ปรับปรุงเชิดชูวัดวาอารามในพระพุทธศาสนาให้เป็นที่ตั้งแห่งศรัทธา

ส่วนในด้านพุทธจักร ก็มีความเคลื่อนไหวที่จะสนองตอบนโยบายรัฐบาลในเรื่องการพัฒนาวัดเช่นกัน โดยคณะสังฆมนตรีได้ร่วมกันพิจารณาโครงการเชิดชูและบำรุงพระศาสนา ในด้านการบำรุงรักษาวัดขึ้น และได้รับอนุมัติจากคณะรัฐมนตรีเมื่อวันที่ 23 มิถุนายน 2504 โครงการดังกล่าวมีวัตถุประสงค์เพื่อปรับปรุงเชิดชูวัดวาอาราม และกิจกรรมทางพระพุทธศาสนา พร้อมทั้งปรับปรุงเสนาสนะสงฆ์ และปูชนียสถานในอาราม โดยยึดหลักการ 4 ประการ คือ

1. ให้วัดต่าง ๆ ทั่วราชอาณาจักรได้รู้จักพัฒนาบำรุงรักษาวัดด้วยวิธีการช่วยตนเอง
2. อบรมพระคณาธิการในท้องถิ่นให้รู้จักหลักการและวิธีการดำเนินงานพัฒนา การบำรุงรักษาวัด เพื่อให้เป็นหัวแรงในการปรับปรุงพัฒนาวัด
3. คณะกรรมการบริหารส่วนกลาง และคณะกรรมการบริหารส่วนท้องถิ่น เป็นผู้ช่วยเหลือสนับสนุนแนะนำทางวิชาการ และจัดอุปกรณ์สำคัญเท่าที่จำเป็นมาร่วม
4. เน้นให้มีความร่วมมือ และการประสานงานระหว่างคณะกรรมการเจ้าหน้าที่ฝ่ายวิชาการด้านต่าง ๆ ในส่วนภูมิภาค

ในการพัฒนาก็ได้กระทำตามความสำคัญก่อนหลัง ดังนี้

1. พระอารามหลวงที่มีปูชนียสถานและมีชาวต่างประเทศไปชม
2. วัดราษฎร์ที่มีปูชนียสถาน และมีชาวต่างประเทศไปชม

3. พระอารามหลวงที่ตั้งอยู่ย่านชุมชนและมีชาวต่างประเทศผ่านไปมาเสมอ
4. วัดราษฎร์ที่ตั้งอยู่ย่านชุมชนและมีชาวต่างประเทศผ่านไปมาเสมอ
5. พระอารามหลวงทั่วไป
6. วัดราษฎร์ทั่วไป

สำหรับรูปแบบการบริหารโครงการนั้น ก็ได้จัดให้มีคณะกรรมการดำเนินการ
ขึ้นมา 2 คณะ คือ

1. คณะกรรมการส่วนกลาง ประกอบด้วยกรรมการฝ่ายพุทธจักร และ
กรรมการฝ่ายอาณาจักร คณะสังฆมนตรีเป็นกรรมการฝ่ายพุทธจักรโดยตำแหน่ง ส่วนกรรมการฝ่าย
อาณาจักรนั้นคณะรัฐมนตรีเป็นผู้แต่งตั้ง โดยมีอธิบดีกรมการศาสนาเป็นเลขานุการคณะกรรมการ
2. คณะกรรมการบริหารส่วนท้องถิ่น ได้แก่ จังหวัด อำเภอ ตำบลและวัด
โดยมีคณะกรรมการในระดับต่าง ๆ รับผิดชอบดำเนินงานและเพื่อให้งานนี้บรรลุผลตามวัตถุประสงค์
ของโครงการจำต้องมีการใช้จ่ายตามความเหมาะสมและจำเป็น จึงได้กำหนดงบประมาณวัดดังนี้

2.1 เงินศาสนสมบัติของวัด

2.2 เงินศรัทธาบริจาคของประชาชน

2.3 งบประมาณแผ่นดิน

ส่วนการตรวจสอบและวัดผลการดำเนินงานนั้น กำหนดให้กระทำทั้งก่อน
ดำเนินงานขณะที่กำลังดำเนินงานรวมทั้งที่ดำเนินงานไปแล้ว และมีการรายงานผลในรอบเดือนหนึ่ง
ๆ เป็นอย่างน้อยหรือเมื่อดำเนินงานพัฒนานั้น ๆ สำเร็จตามโครงการแต่ละประเภท โดยรายงาน
ผลต่อคณะกรรมการเจ้าหน้าที่ตามลำดับ

จากความเป็นมาของวัดพัฒนาหรือวัดพัฒนาตัวอย่าง จะเห็นว่ารัฐบาลในสมัย
นั้นได้เล็งเห็นถึงความสำคัญในการที่จะพัฒนาวัดให้เป็นแบบอย่างแก่ชุมชนให้เป็นประโยชน์แก่สังคม
โดยการเน้นการมีส่วนร่วมจากหลายฝ่าย และเน้นความเป็นเจ้าของร่วมกัน ซึ่งสังเกตได้จากการให้
ประชาชนมีส่วนในการบริจาคเพื่อปรับปรุงพัฒนาวัด

ต่อมาในระหว่างแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 5 (พ.ศ.
2525 – 2529) กรมการศาสนาได้รับอนุมัติ ให้บรรจุโครงการพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์กลางของชุมชน
และดำเนินการเรื่องนี้มาโดยตลอด โดยมีเอกสารแนะนำการพัฒนาวัด การประชุมถวายเป็นกุศล
สังฆาธิการ การจัดเจ้าหน้าที่ไปเยี่ยมเยียนให้คำแนะนำ ตลอดจนจัดเงินช่วยอุปัชฌาย์วัดขึ้นมา
(กรมการศาสนา. 2530 : ไม่มีเลขหน้า) เป้าหมายที่สำคัญของการพัฒนาวัดก็คือให้วัดจัดสภาพ
ให้เหมาะสมกับสภาพสังคมในปัจจุบัน ใครเห็นสภาพของวัดแล้วก็ต้องมีความรู้สึกนิยมชมชื่น เมื่อ
ก้าวเข้าไปสู่วัดพัฒนาแล้ว ย่อมเห็นความสำคัญของการสำรวจ รมณ์ระวาง ตนเอง มิให้ทำความ
เสื่อมเสีย ไม่งดงามให้เกิดขึ้นในวัดได้

กรมการศาสนา (2542 ข : ไม่มีเลขหน้า) การพัฒนาวัดตามโครงการพัฒนา วัดทั่วราชอาณาจักรของกรมการศาสนาตั้งเป้าหมายเพื่อพัฒนาวัดอย่างจริงจัง วัดพัฒนาจึงสมควรอย่างยิ่ง ที่จะจัดกิจกรรมอันเป็นประโยชน์ต่อชุมชนทั้งด้านวัตถุและจิตใจ เน้นการเผยแผ่ศาสนาธรรม ให้ประชาชนปฏิบัติตาม คำสอนทางพระพุทธศาสนาให้มากที่สุด

ฉะนั้นเพื่อให้เกิดพลังเกื้อกูลเกิดความปิติ แก่เจ้าคณะพระสังฆาธิการ ตลอดจน พุทธศาสนิกชนที่ให้การอุปถัมภ์ทำนุบำรุงวัดจนสามารถพัฒนาวัดเป็นแหล่งการศึกษา อบรมศีลธรรม จริยธรรม จัดบริเวณภายในวัดและรอบวัดให้สะอาด ร่มรื่น สวยงาม บำรุงรักษาเสนาสนะให้ สะอาด มั่นคง แข็งแรง สามารถเผยแผ่กิจกรรมของวัด ในด้านการพัฒนาศาสนสถาน พัฒนา ศาสนวัตถุและพัฒนาศาสนบุคคล เพื่อเป็นตัวอย่างแก่วัดทั่วไปได้ กรมการศาสนา จึงประกาศขึ้น ทะเบียนให้เป็นวัดพัฒนาตัวอย่างต่อไป

2.4 คุณสมบัติของวัดพัฒนา

การที่วัดทั่วไปจะสามารถเป็นวัดพัฒนาตัวอย่างได้นั้น จะต้องเป็นวัดที่จะเป็น อุทยานการศึกษามาแล้ว 2 ปี สำนักงานศึกษาธิการจังหวัดนครราชสีมา (2544 : 2) และ คุณสมบัติดังนี้

1. เป็นวัดที่ถูกต้องตามกฎหมาย มีชื่อในทะเบียนวัดของกรมการศาสนาและ เจ้าอาวาสของวัดนั้น จะต้องได้รับการแต่งตั้งอย่างถูกต้องตามกฎหมายมาครบ 5 ปี
2. มีพระภิกษุอยู่ประจำตลอดปี ไม่น้อยกว่า 7 รูป เป็นเวลาติดต่อกันไม่น้อย กว่า 5 ปี
3. ได้รับการคัดเลือกให้เป็นอุทยานการศึกษาในวัดมาไม่น้อยกว่า 2 ปี
4. ไม่เคยได้รับการคัดเลือกเป็นวัดพัฒนาตัวอย่างและไม่เป็นพระอารามหลวงมา ก่อน
5. เป็นวัดที่ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมาแล้ว
6. มีอาคารเสนาสนะมั่นคง เป็นระเบียบ บริเวณวัดสะอาด สงบ ร่มรื่น สวยงาม
7. จัดการปกครองพระภิกษุสามเณร และศิษย์วัดอย่างมีระเบียบ
8. มีการจัดกิจกรรมเพื่อส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรมและเอื้ออำนวยประโยชน์แก่ ชุมชน

2.5 การจัดวัดให้เป็นอุทยานการศึกษา

ในการที่จะพัฒนาปรับปรุงวัดให้เป็นวัดพัฒนาตัวอย่างนั้น จำเป็นจะต้องจัดวัดให้ เป็นอุทยานการศึกษา โดยการจัดบริเวณวัด เสนาสนะและถาวรวัตถุให้เป็นระเบียบเรียบร้อยสวยงาม

และมีบรรยากาศที่เหมาะสมต่อการศึกษาปฏิบัติธรรม และสร้างความสงบทางจิตในแก่ประชาชน เหมาะแก่การเป็นวัดพัฒนาตัวอย่าง

วัดเป็นแหล่งให้การศึกษาดูแบบ ให้ความรู้และศิลปกรรมต่าง ๆ ของชุมชนและเป็นที่สงเคราะห์ทางจิตใจแก่ประชาชน ตามที่แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2540-2544) ที่เน้นคนเป็นเป้าหมายสุดท้ายของการพัฒนา และแนวทางของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9 (พ.ศ. 2545- 2549) เน้นการส่งเสริมสนับสนุนศาสนศึกษา และศาสนทายาทเพื่อเผยแผ่ศาสนาธรรม รวมทั้งสนับสนุนให้มีการพัฒนาศาสนสถานให้สะอาด ร่มเย็น สงบสุข เพื่อให้เป็นประโยชน์ด้านจิตใจต่อชุมชน เพื่อเป็นการสนองนโยบายดังกล่าว กรมการศาสนา ได้มีนโยบายในการพัฒนาและเสริมสร้างศาสนสถานให้เป็นศูนย์กลางชุมชนในการเผยแผ่หลักธรรม โดยมีมาตรการเร่งรัดพัฒนาวัดให้ถาวรมั่นคง เป็นศูนย์กลางชุมชนในการประกอบศาสนกิจ และการจัดกิจกรรมของท้องถิ่น ตลอดจนเป็นที่พักผ่อนจิตใจ และเป็นอุทยานการศึกษาสิ่งแวดล้อมที่อยู่รอบตัวภายใน วัดจึงมีบทบาทสำคัญในการให้การศึกษ การพัฒนาบุคคลในชุมชนทั้งด้านร่างกาย จิตใจ สติปัญญาและสังคม จึงควรปรับสภาพแวดล้อมให้อยู่ในสภาพที่ดี คือ มีความสะอาด มีระเบียบ สงบ ร่มรื่น สวยงาม เพื่อให้ผู้ที่สัมผัสสิ่งแวดล้อมนั้น ได้มีจิตใจละเอียดอ่อน สงบ ร่าเริง แจ่มใส และจิตใจดี

ไพบุลย์ เสียงก้อง (2544 : 49) กล่าวถึงการจัดอุทยานการศึกษาในวัดมีจุดประสงค์ ดังต่อไปนี้

1. จัดและพัฒนาบริเวณอาคารสถานที่ เสนาสนะของวัด ให้เป็นอุทยานการศึกษา โดยเน้นบริเวณวัดให้สะอาด ร่มรื่น สวยงาม สงบ
2. มีบริเวณสถานที่ที่มีธรรมชาติสิ่งแวดล้อมที่ดี เอื้อต่อการเข้ามาใช้บริการของประชาชน
3. ส่งเสริมและพัฒนาให้วัดเป็นศูนย์กลางของชุมชน ให้บริการความรู้ ข่าวสาร ข้อมูลและเกิดความเข้าใจที่ดี แก่ประชาชนในชุมชน
4. ให้การศึกษาตามอัธยาศัย โดยการเรียนรู้ว่าจะอาศัยธรรมชาติสิ่งแวดล้อม และแหล่งวิทยาการชุมชน ภูมิปัญญาชาวบ้านที่เกี่ยวข้องกับชีวิตของคนในชุมชนมาเป็นองค์ประกอบในการเรียนรู้

กรมการศาสนา (2539 : 181) กำหนดแนวทางการพัฒนาวัดให้เป็นอุทยานการศึกษา ดังนี้

1. เป็นวัดที่ตั้งอยู่ในแหล่งชุมชน
2. จัดไว้ให้มีบริเวณร่มรื่น สวยงามสงบ และมีสภาพเป็นอุทยานหรือสวนป่าที่มีความร่มรื่นและเป็นธรรมชาติมากที่สุด

3. จัดวางผังวัดให้เป็นสัดส่วน โดยแบ่งเขตพุทธาวาส สังฆาวาส และสถานสงเคราะห์ให้เป็นระเบียบ

4. จัดให้มีแหล่งน้ำ สระน้ำ ไว้บริการแก่พระภิกษุสามเณรและประชาชน

5. จัดทำห้องสมุดหรือมุมหนังสือ ไว้บริการแก่ พระภิกษุ สามเณรและประชาชน

6. จัดให้มีหอกระจายข่าวเพื่อสอดแทรกความรู้ และบริการข่าวสารต่าง ๆ ให้แก่ชุมชน

7. จัดทำพิพิธภัณฑ์ให้วัด ซึ่งอาจเป็นพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น เพื่อเป็นแหล่งอนุรักษ์มรดกทางศิลปกรรม จัดแสดงโบราณวัตถุ ศิลปวัตถุและวัฒนธรรมท้องถิ่น

8. จัดทำธรรมสถานหรือสวนธรรม เพื่อเป็นที่ฝึกอบรมศีลธรรมแก่ประชาชนหรือคนในท้องถิ่นขณะนั้นอุทยานการศึกษาในวัด จังเน้นไปในด้านของบริเวณอาคาร สถานที่ การจัดความเป็นระเบียบ สะอาด ร่มรื่น การใช้พื้นที่ของวัดให้เกิดประโยชน์ต่อชุมชนอย่างคุ้มค่า

2.6 วัดพัฒนาตัวอย่างกับกิจกรรม 5 ส.

การนำกิจกรรม 5 ส. มาเป็นพื้นฐานในการบริหารงาน เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพประสิทธิผลของการพัฒนาวัด และศาสนาสถานก็จะทำให้การพัฒนามีผลปรากฏเป็นรูปธรรม โดยเฉพาะในการพัฒนาสถานที่ทางกายภาพให้สะอาดสวยงามมีระเบียบ สะดวกต่อการปฏิบัติภารกิจ และให้บริการเป็นการสร้างนิสัย ให้ผู้ปฏิบัติติดเป็นนิสัย ที่จะทำการดูแลรักษาเป็นประจำ ประกอบกับกิจกรรม 5 ส. ไม่ยุ่งยากซับซ้อน สอดคล้องกับสังคมประชาธิปไตย คือให้ทุกฝ่ายมีส่วนร่วมในกิจกรรม มิใช่มอบหมายหน้าที่ให้ผู้ใดผู้หนึ่งเท่านั้น แต่หากเป็นหน้าที่ของทุกคนที่จะต้องปฏิบัติจนเกิดเป็นนิสัย

คณะสงฆ์และกรมการศาสนา ได้สนับสนุนการพัฒนาวัด โดยจัดโครงการพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์กลางชุมชน และอุทยานการศึกษา ซึ่งกรมการศาสนาได้สนับสนุนแก่วัดที่ได้รับการคัดเลือกเป็นวัดพัฒนาตัวอย่าง และวัดพัฒนาตัวอย่างดีเด่น ปีละประมาณ 150 วัด ซึ่งก็จัดว่ายังน้อยอยู่ การขยายผลการพัฒนาวัด ต้องได้รับความร่วมมือจากองค์กรชุมชนพร้อมทั้งศาสนิกชนสนับสนุนทรัพยากร ดังนั้นรูปแบบกิจกรรม 5 ส. จึงเป็นกลยุทธ์สำคัญในการวางแผน ที่จะพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์กลางของชุมชนอย่างยั่งยืน และมั่นคง รูปแบบกิจกรรม 5 ส. ในการพัฒนาวัด

บุญศรี พานะจิตต์ (2544 : 46) ได้เสนอแนะไว้ ดังนี้

ส. ที่ 1 สะสาง เพื่อขจัดของที่ไม่มีค่า ไม่มีประโยชน์ และหมดความจำเป็นที่จะใช้สอยออกไปจากพื้นที่ ซึ่งอาจอยู่บริเวณวัด อาคารเสนาสนะ หรือโบสถ์ วิหาร ให้สำรวจและควรขจัดออกโดย ทิ้ง บริจาค หรือขาย โดยเฉพาะที่บริเวณ กุฏิ ศาลา และที่พักของลูกศิษย์วัด จะต้องขจัดสิ่งของที่ไม่มีประโยชน์ใช้สอย หรือมีมากเกิดความจำเป็นออกไป

ส. ที่ 2 สะดวก เพื่อให้วัดมีความเป็นระเบียบเรียบร้อย จัดวางสิ่งของให้ถูกต้อง และถูกต้อง เนื่องจากวัดเป็นสถานที่บริการพุทธศาสนิกชน ในการบำเพ็ญกุศล ย่อมต้องมีอุปกรณ์ให้เพียงพอ จึงควรมีห้องเก็บพัสดุ อุปกรณ์เครื่องครัว เครื่องนอน วัสดุครุภัณฑ์สำหรับศาสนพิธี เขตบริเวณวัดนอกจากแบ่งเขตพุทธาวาส และสังฆาวาส แล้วควรจัดบริเวณวัดให้มีไม้ดอก ไม้ประดับ มีสถานที่ฟังเทศน์เป็นพิเศษ เช่นมีสวนป่ายาคติธรรม ศาลา หนังสือธรรมะ ประวัติวัดที่สำคัญคือจุดมุ่งหมายหลักของวัดในการเป็นสถานที่ประพฤติธรรม

ส. ที่ 3 สะอาด เพื่อให้วัดมีสภาพแวดล้อมที่ดี ถูกสุขอนามัย สร้างบรรยากาศความน่าอยู่ ดูงามตา ความสะอาดจัดเป็นหัวใจสำคัญของปัจจัยพื้นฐาน ในการพัฒนาวัด พระสังฆาธิการจะต้องคำนึงถึงการบริหารบริเวณเป็นเรื่องแรกเริ่มตั้งแต่กฎจนถึงบริเวณวัดวาอาราม

ส. ที่ 4 สุขลักษณะ เพื่อรักษาสภาพวัดให้คงความสะอาดมีระเบียบแล้ว จะต้องพัฒนาปรับให้วัดมีสภาพดียิ่งขึ้น ทำวัดให้เป็นรมณีสถาน สะอาด รมรื่น สวยงามเป็นศูนย์กลางชุมชนทั้งด้านวัตถุและจิตใจ

ส. ที่ 5 สร้างนิสัย คือการรักษาและปฏิบัติให้ถูกต้องจนติดเป็นนิสัย เมื่อผู้เกี่ยวข้องเห็นความสำคัญ มีทัศนคติที่ดีต่อการปฏิบัติ ส.ที่ 1- ส.ที่ 4 อย่างสม่ำเสมอ มีการปรับปรุงพัฒนาตลอด วัดก็จะมี ความมั่นคง คนที่รักความสะอาด มีระเบียบติดตัว นำไปใช้ในชุมชนและสังคมต่อไป

ฉะนั้นจะเห็นได้ว่า การจะปรับปรุงวัดให้เป็นวัดพัฒนาตัวอย่าง จะต้องปรับปรุงบริเวณ พัฒนาสภาพแวดล้อมให้มีความสะอาด รมรื่น สวยงาม ให้เป็นอุทยานการศึกษา ซึ่งสิ่งที่จะช่วยให้การพัฒนาเป็นรูปธรรมได้ชัดเจนและนำไปสู่ความสำเร็จดังกล่าว คือ 5 ส. นั่นเอง

2.7 การประเมินมาตรฐานวัดพัฒนา

ตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจ และสังคมแห่งชาติฉบับที่ 5 (พ.ศ. 2525-2529) กรมการศาสนาได้อนุมัติให้บรรจุโครงการพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์กลางของชุมชนไว้ในแผนฉบับนี้ด้วย โดยกรมการศาสนาได้ดำเนินการให้คำแนะนำการพัฒนาวัดทั้งเอกสารการจัดประชุม ถวายความรู้ พระสังฆาธิการ จัดเจ้าหน้าที่ออกไปเยี่ยมเยียนให้คำแนะนำ และการจัดเงินงบประมาณช่วยอุปถัมภ์วัดอย่างต่อเนื่องตลอดมา

กรมการศาสนา (2525 : บพนา) เพื่อให้ทราบถึงผลของการพัฒนาวัด กรมการศาสนาจึงได้จัดทำแผนประเมินสภาพการพัฒนาวัดขึ้น เพื่อใช้ประเมินสภาพการพัฒนาของวัด ว่ามีความก้าวหน้าในการพัฒนาในแต่ละด้านอย่างไรบ้าง ซึ่งจะใช้เป็นเกณฑ์เปรียบเทียบผลการพัฒนาวัดโดยทั่วไป แบบการประเมินมาตรฐานวัดแบ่งออกเป็น 5 ด้าน ประกอบด้วย ด้านบริเวณวัด เสนาสนะ ถาวรวัตถุ ด้านการบริหารและการปกครอง ด้านการจัดและดูแลรักษาศาสนสมบัติ

ด้านการศึกษา อบรม และเผยแผ่ และด้านสาธารณสงเคราะห์ ซึ่งมีรายละเอียดการประเมินแต่ละด้าน ดังนี้

2.8 ด้านบริเวณวัด เสนาสนะ ถาวรวัตถุ

2.8.1 แผนผังวัด มีความถูกต้องตามมาตรฐานครบถ้วนทั้งก่อนและหลังการพัฒนา มีขนาดและติดตั้งไว้ในสถานที่ที่เหมาะสมสวยงาม

2.8.2 ป้ายสถิติบอกจำนวนศาสนบุคคลในวัด บอกจำนวนศาสนบุคคลไว้ครบถ้วน ติดไว้ในที่ที่เหมาะสมอ่านง่ายชัดเจนมีขนาดเหมาะสม

2.8.3 ป้ายชื่อวัด ป้ายแสดงรายนามเจ้าอาวาส ป้ายประวัติวัดโดยย่อ ป้ายตั้งอยู่ในที่ที่เหมาะสม ป้ายมีขนาดเหมาะสม ป้ายอ่านง่ายชัดเจน มีความสวยงาม

2.8.4 รั้ววัด ความสมบูรณ์ในการก่อสร้าง มีสภาพความมั่นคง เป็นระเบียบสวยงาม

2.8.5 ถนนและทางเข้าภายในวัด มีสภาพดี ไม่เป็นหลุมเป็นบ่อ มีรางระบายน้ำตามแนวถนน มีความเป็นระเบียบสวยงาม สะอาด

2.8.6 การสาธารณูปโภคภายในวัด มีน้ำดื่ม น้ำใช้เพียงพอ มีไฟให้แสงสว่างพอเพียงตามจุดต่าง ๆ เช่น กุฏิ โบสถ์ วิหาร ศาลาการเปรียญ ทางเดิน มีระบบกำจัดขยะมูลฝอยดี เช่นมีถังขยะพอเพียง มีการทำลายขยะในถังเป็นอย่างดี มีน้ำดื่ม น้ำใช้ที่สะอาด

2.8.7 ห้องสุขาสาธารณะ สะอาดไม่มีกลิ่น ตั้งอยู่ในสถานที่ที่เหมาะสม มีดักไขมันน้ำชำระล้างตลอดเวลา แยกเป็นห้องชาย หญิง

2.8.8 ที่นั่งพักในวัด สะอาด สวยงาม รมรื่น อยู่ในบริเวณที่เหมาะสม

2.8.9 ประมาณพื้นที่ที่ใช้ปลูกต้นไม้เต็มพื้นที่ ที่ควรจะปลูก

2.8.10 มีความเป็นระเบียบในการปลูกต้นไม้ดอกและได้ประดับ

2.8.11 มีป้ายบอกชื่อต้นไม้

2.8.12 สภาพของต้นไม้ มีความเจริญเติบโตของต้นไม้ ความสวยงาม

2.8.13 ประโยชน์ของต้นไม้ที่ปลูก ประโยชน์ทางการศึกษา ประโยชน์ในทางยาสมุนไพร ประโยชน์ในทางการพักผ่อน ประโยชน์ทางการบริโภค ประโยชน์ทางการใช้สอยก่อสร้าง

2.8.14 สภาพของโบสถ์หรือวิหาร ความสะอาด ความเป็นระเบียบเรียบร้อยของวัดต่าง ๆ ที่อยู่ภายใน

2.8.15 สภาพของศาลาการเปรียญและหรืออาคารเรียนพระปริยัติธรรม ความสะอาด ความเป็นระเบียบเรียบร้อยของวัดต่าง ๆ ที่อยู่ภายใน

2.8.16 กุฏิ ความสะอาด ความเป็นระเบียบเรียบร้อยของวัดที่อยู่ภายใน

2.8.17 สภาพโรงครัวและหรือหอดฉันมีความสะอาดและความเป็นระเบียบเรียบร้อยของสิ่งต่าง ๆ ที่อยู่ภายใน

2.8.18 บริเวณนอกวัดและลานวัดมีความสะอาดและเป็นระเบียบเรียบร้อย

2.8.19 สภาพที่อื่น ๆ ของวัด มีความสะอาด ความเป็นระเบียบเรียบร้อยของวัตถุ ต่าง ๆ ที่อยู่ภายในวัด

2.9 ด้านการบริหารและการปกครอง

2.9.1 การประชุมคณะกรรมการของวัด กรรมการวัดต้องได้รับการแต่งตั้งอย่างเป็นทางการ มีการประชุมมากกว่า 5 ครั้งต่อปี

2.9.2 การเข้าประชุมของคณะกรรมการวัด ต้องมีคณะกรรมการเข้าประชุมโดยเฉลี่ย ร้อยละ 50 ของคณะกรรมการ

2.9.3 โครงการพัฒนาวัด มีความชัดเจนในหลักการและเหตุผลในการเขียนโครงการ ความชัดเจนและความเป็นไปได้ของจุดประสงค์และเป้าหมายของโครงการ ความชัดเจนในแนวทางการดำเนินงานของโครงการ ความชัดเจนของแนวทางการติดตามและประเมินผล ความชัดเจนของงบประมาณ ผลสำเร็จของโครงการในปีที่ผ่านมา

2.9.4 ผลสำเร็จของโครงการในปีที่ผ่านมา งานสำเร็จตามเป้าหมายโครงการ และมีความสมบูรณ์ของโครงการ

2.9.5 สมุดเยี่ยม ความเหมาะสมของแบบฟอร์ม การเก็บรักษา สภาพความเรียบร้อยของสมุด การนำคำแนะนำและข้อเสนอแนะในสมุดเยี่ยมไปพิจารณาปฏิบัติ

2.9.6 สมุดบันทึกประวัติวัด ความเรียบร้อยของสมุด การเก็บรักษา รายละเอียดของประวัติวัด

2.9.7 ทะเบียนพระภิกษุสามเณร การจัดทำแบบของมหาเถรสมาคม ความถูกต้องเป็นปัจจุบันของทะเบียนความเป็นระเบียบเรียบร้อยของทะเบียน การเก็บรักษาไว้ในสถานที่ที่ปลอดภัยและหยิบใช้ง่าย

2.9.8 ทะเบียนวัด การจัดทำตามแบบฟอร์มของมหาเถรสมาคม ความถูกต้องและเป็นปัจจุบันของทะเบียนความเป็นระเบียบเรียบร้อยของทะเบียน การเก็บรักษาไว้ในสถานที่ที่ปลอดภัยหยิบใช้ง่าย

2.9.9 การประชุมอบรม ศีลาจารย์วัตร พระภิกษุสามเณร มีการอบรมสม่ำเสมอทุกเดือน และมีการบันทึกการประชุมทุกครั้ง

2.9.10 การเข้าประชุมอบรมศีลาจารย์วัตรพระภิกษุ สามเณร มีพระภิกษุ สามเณร เข้าอบรมศีลาจารย์วัตรโดยเฉลี่ยเกิน ร้อยละ 90

2.9.11 ระเบียบปฏิบัติของพระภิกษุสามเณร คณะกรรมการสงฆ์ของวัดมีส่วนร่วมในการวางระเบียบ จัดทำระเบียบไว้เป็นลายลักษณ์อักษร ประกาศระเบียบให้พระภิกษุสามเณรได้ทราบโดยทั่วกัน กวดขันให้มีการปฏิบัติตามระเบียบ

2.9.12 การทำวัตรเช้า-เย็นของพระภิกษุ สามเณร พระภิกษุสามเณรทำวัตรทุกเช้า-เย็นในรอบปีมากกว่าร้อยละ 90

2.9.13 การทำความสะอาดวัดของพระภิกษุ สามเณร พระภิกษุสามเณรร่วมกันทำความสะอาดวัด มากกว่า 5 วันในรอบสัปดาห์

2.9.14 การประพฤติปฏิบัติของพระภิกษุสามเณร การประพฤติปฏิบัติตามกฎหมายบ้านเมือง การประพฤติปฏิบัติตามคำสั่งของมหาเถรสมาคม การประพฤติปฏิบัติตามระเบียบของวัด การประพฤติปฏิบัติเหมาะสมแก่สมณสาธูป

2.9.15 การประชุมอบรมศิษย์วัด มีการประชุมอบรมศิษย์วัดทุกเดือน

2.9.16 การเข้าประชุมอบรมศิษย์วัด ร้อยละของจำนวนศิษย์วัดที่เข้าประชุมอบรมตลอดปี เกินร้อยละ 90

2.9.17 ระเบียบปฏิบัติของศิษย์วัด คณะกรรมการสงฆ์ของวัดมีส่วนร่วมในการวางระเบียบ จัดทำระเบียบไว้เป็นลายลักษณ์อักษร ประกาศระเบียบให้พระภิกษุสามเณรทราบโดยทั่วกัน กวดขันให้มีการปฏิบัติตามระเบียบอย่างเคร่งครัด

2.9.18 การทำวัตรเย็นของศิษย์วัด ศิษย์วัดที่ทำวัตรเช้า-เย็นในรอบปีมากกว่าร้อยละ 90

2.9.19 การทำความสะอาดวัดของศิษย์ที่วัด ศิษย์วัดร่วมกันทำความสะอาดในรอบสัปดาห์มากกว่า 5 วัน

2.9.20 การประพฤติปฏิบัติของศิษย์วัด ศิษย์วัดมีการประพฤติที่เรียบร้อยดีงาม และประพฤติตามระเบียบของวัดและกฎหมายบ้านเมือง

2.9.21 สวัสดิการภายในวัด มีการจัดสวัสดิการให้แก่พระภิกษุสามเณรและศิษย์วัดตามความเหมาะสม

2.10 ด้านการจัดและดูแลรักษาศาสนสมบัติ

2.10.1 การจัดทำทะเบียนอสังหาริมทรัพย์ การจัดทำทะเบียนอสังหาริมทรัพย์ตามแบบของกรมการศาสนา ความเป็นระเบียบเรียบร้อยของทะเบียน ความถูกต้องเป็นปัจจุบันของทะเบียนอสังหาริมทรัพย์ ความถูกต้องของอสังหาริมทรัพย์ที่นำลงทะเบียน

2.10.2 การจัดทำทะเบียนครุภัณฑ์ ทำตามแบบของกรมการศาสนา โดยการแยกประเภทครุภัณฑ์ไว้เป็นหมวดหมู่ความเป็นระเบียบเรียบร้อยของสมุดทะเบียน ความถูกต้องของทะเบียน ความครบถ้วนสมบูรณ์ของทรัพย์สินที่ลงทะเบียน

2.10.3 การปฏิบัติเกี่ยวกับหนังสือสำคัญแสดงกรรมสิทธิ์ที่ดินของวัด มีหนังสือแสดงครอบครองที่ดิน (สค. 1) มีหนังสือรับรองการทำประโยชน์ที่ดิน (นส. 3) หรือมีโฉนดที่ดิน การฝากหนังสือแสดงกรรมสิทธิ์ที่ดินไว้กับหน่วยราชการ การขอให้หน่วยงานรับฝากและออกหนังสือรับฝากไว้เป็นหลักฐาน การเก็บหนังสือที่หน่วยราชการตอบรับฝากไว้ที่วัดอย่างปลอดภัย

2.10.4 บัญชีการเงิน จัดทำบัญชีตามแบบของกรมการศาสนา ทำถูกต้องเป็นปัจจุบันจัดทำไว้เป็นระเบียบเรียบร้อย เก็บไว้ในที่ปลอดภัย ได้จัดทำบัญชีแยกประเภท บัญชีเงินผลประโยชน์และบัญชีเงินการกุศล

2.10.5 การเก็บรักษาเงิน ไม่เก็บเงินเกินจำนวน 3,000 บาท ไว้ที่วัดฝากเงิน ส่วนเกิน 3,000 บาท ไว้กับกรมการศาสนา/ อำเภอ/ จังหวัดหรือธนาคารหรือนิติบุคคลที่กรมการศาสนาให้ความเห็นชอบ โดยฝากไว้ในนามของวัด การเปิดบัญชีฝากเงิน ไม่ฝากในนามบุคคลหรือระบุชื่อบุคคลหนึ่งเป็นเจ้าของเงินแต่ระบุชื่อบัญชีว่า ในการฝากเงินไว้กับธนาคารมีการระบุชื่อผู้มีอำนาจถอนเงินไว้อย่างน้อย 3 คน การดูแลรักษาเงินการกุศล ให้เป็นไปตามความประสงค์ของผู้รับฝาก

2.10.6 การรับ-จ่ายเงิน มีหลักฐานการรับทุกครั้ง หลักฐานการรับถูกต้อง มีหลักฐานการจ่ายทุกครั้ง มีหลักฐานการจ่ายถูกต้อง การส่งจ่ายถอนเงินจากธนาคาร มีการลงนามในเช็คส่งจ่ายพร้อมกัน 2 คน โดยมีเจ้าอาวาสลงนามด้วยทุกครั้ง

2.10.7 การแต่งตั้งไวยาวัจกร ไวยาวัจกรที่ได้รับแต่งตั้งมีคุณสมบัติตามกฎหมายเถรสมาคม ฉบับที่ 8 การแต่งตั้งได้รับการพิจารณาเห็นชอบจากคณะสงฆ์ภายในวัดได้รับมอบหมายงานเป็นลายลักษณ์อักษร

2.10.8 การออกใบอนุโมทนาบัตร ออกใบอนุโมทนาบัตรทุกครั้งเมื่อมีการบริจาค ต้นข้าวของใบอนุโมทนาบัตรมีการเก็บรักษาไว้เป็นหลักฐาน ใบอนุโมทนาบัตรที่ใช้ถูกต้องตามระเบียบกระทรวงศึกษาธิการ พ.ศ. 2532 ผู้มีอำนาจรับเงินเป็นผู้ลงนามในการกรอกใบอนุโมทนาบัตร มีการทำบัญชีการออกใบอนุโมทนาบัตรไว้ครบถ้วน (กรมการศาสนา. 2539 : 181 - 188)

2.11 ด้านการศึกษา อบรม เผยแผ่

2.11.1 การส่งเสริมการศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกธรรมของพระภิกษุสามเณร พระภิกษุสามเณรที่มีอายุไม่เกิน 40 ปี ยังไม่ได้วุฒิ น.ธ.ตรี-เอก ที่กำลังเรียนพระปริยัติธรรมแผนกธรรมเกินร้อยละ 90

2.11.2 ผลการศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกธรรม ของพระภิกษุสามเณรภายในวัด พระภิกษุสามเณรสอบนักธรรมได้เกินร้อยละ 89 ของผู้เข้าเรียนทั้งหมด

2.11.3 การส่งเสริมการศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกบาลีของพระภิกษุสามเณร ภายในวัด จำนวนพระภิกษุสามเณรที่มีอายุไม่ถึง 40 ปี และยังไม่ได้อุปสมถ์ถึง ป.ธ. 5 ที่กำลังเรียน พระปริยัติธรรมแผนกบาลี เกินร้อยละ 50

2.11.4 ผลการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลีของพระภิกษุสามเณรภายในวัด เกินร้อยละ 50 ของผู้เข้าเรียนทั้งหมด

2.11.5 การศึกษาอบรมพระธรรมวินัย ของพระภิกษุสามเณรภายในวัด ที่มี พรรษาไม่ถึง 5 จำนวนของพระภิกษุสามเณรที่มีพรรษาไม่ถึง 5 และยังไม่ได้นักธรรมตรีหรือ ยังไม่ผ่านการอบรมตามหลักสูตรการอบรมพระธรรมวินัย หรือไม่ได้กำลังเรียนพระปริยัติธรรมแผนก ธรรม เกินร้อยละ 90

2.11.6 ผลการเรียนพระธรรมวินัยของพระภิกษุสามเณรพระภิกษุสามเณรสอบผ่าน การเรียนพระธรรมวินัย เกินร้อยละ 80 ของผู้เรียนทั้งหมด

2.11.7 ระดับความรู้สายสามัญของพระภิกษุสามเณร ในวันที่ 1 มิถุนายนของปีที่มี การประเมิน ระดับประถมศึกษาหรือเทียบเท่า มีน้ำหนัก 1 ระดับมัธยมศึกษาตอนต้นหรือ เทียบเท่า มีน้ำหนัก 2 ระดับมัธยมศึกษาตอนปลายหรือเทียบเท่า มีน้ำหนัก 3 อนุปริญญาหรือ เทียบเท่า มีน้ำหนัก 4 ปริญญาตรีหรือเทียบเท่า ปริญญาโท ปริญญาเอก มีน้ำหนัก 5 ค่าเฉลี่ย เกิน 2.00 ได้ 5 คะแนน

2.11.8 การเรียนวิชาการทางพระพุทธศาสนาของศิษย์วัด จำนวนศิษย์วัดที่ได้เรียน วิชาการทางพระพุทธศาสนา เกินร้อยละ 90

2.11.9) ผลการเรียนวิชาการทางพระพุทธศาสนาของศิษย์วัด จำนวนศิษย์วัดที่ สอบได้วิชาการทางพระพุทธศาสนา เกินร้อยละ 90

2.11.10 การแสดงธรรมเทศนาภายในวัดของพระภิกษุระหว่างเข้าพรรษามีการ แสดงธรรมเทศนาในระหว่างพรรษาตั้งแต่ 12 ครั้งขึ้นไป

2.11.11 การแสดงธรรมเทศนาภายในวัด ของพระภิกษุภายในวัด ระหว่างออก พรรษามีการแสดงธรรมเทศนา ในช่วงระหว่างออกพรรษา ตั้งแต่ 31 ครั้งขึ้นไป

2.11.12 การออกไปอบรมศีลธรรมแก่ครูและนักเรียนในสถานศึกษาของพระภิกษุ สามเณร พระภิกษุสามเณรไปให้การอบรมศีลธรรมแก่ครูและนักเรียนในสถานศึกษาไม่น้อยกว่า 9 ครั้งต่อไป

2.11.13 การออกไปอบรมศีลธรรมแก่ประชาชนตามหมู่บ้านของพระภิกษุ พระภิกษุในวัดออกไปอบรมศีลธรรมแก่ประชาชนตามหมู่บ้านไม่น้อยกว่า 12 ครั้งในรอบปี

2.11.14 การออกไปบวรมศีลธรรมแก่ประชาชน ตามหน่วยงานต่าง ๆ ของ พระภิกษุ พระภิกษุในวัดไปให้การอบรมแก่ประชาชน ตามหน่วยงานต่าง ๆ ไม่น้อยกว่า 5 ครั้งในรอบปี

2.11.15 ผู้มาฟังเทศน์ที่วัดในวันพระระหว่างเข้าพรรษาจำนวนผู้มาฟังเทศน์ คิด เป็นร้อยละของจำนวนพุทธศาสนิกชนทั้งหมดที่มีอายุตั้งแต่ 13 ปี ขึ้นไป เกินร้อยละ 40

2.11.16 ผู้มาฟังเทศน์ที่วัดในวันพระระหว่างออกพรรษา จำนวนผู้มาฟังเทศน์ คิด เป็นร้อยละของจำนวนพุทธศาสนิกชนทั้งหมดที่มีอายุตั้งแต่ 13 ปีขึ้นไป เกินร้อยละ 35

2.11.17 ผู้มาทำบุญและร่วมพิธีในวันสำคัญทางศาสนา จำนวนผู้มาทำบุญและร่วม พิธีคิดเป็นร้อยละของจำนวนพุทธศาสนิกชนทั้งหมดที่มีอายุตั้งแต่ 13 ปีขึ้นไป เกินร้อยละ 50

2.11.18 พระภิกษุที่ไปบวรมศีลธรรมแก่ประชาชนนอกวัด จำนวนพระภิกษุที่มี พรรษาถึง 5 ในวัดที่ไปบวรมศีลธรรมนอกวัด เกินร้อยละ 50

2.11.19 การจัดกิจกรรมในวันมาฆบูชา จัดกิจกรรมทำบุญตักบาตร การแสดง ธรรมเทศนาหรือปาฐกถาธรรม ตอนเช้าหรือบ่าย การแสดงธรรมเทศนาหรือปาฐกถาธรรมตอนค่ำ การจัดนิทรรศการหรือกิจกรรมอื่น ๆ การเวียนเทียน

2.11.20 การจัดกิจกรรมในวันวิสาขบูชา การทำบุญตักบาตร การแสดงธรรม เทศนาหรือปาฐกถาธรรม ตอนเช้าหรือบ่าย การแสดงธรรมเทศนาหรือปาฐกถาธรรมตอนค่ำ การจัด นิทรรศการหรือกิจกรรมอื่น ๆ การเวียนเทียน

2.11.21 การจัดกิจกรรมในวันเข้าพรรษา การทำบุญตักบาตร การแสดงธรรม เทศนาหรือปาฐกถาธรรมตอนเช้าหรือบ่าย การแสดงธรรมเทศนาตอนค่ำ การจัดแสดงนิทรรศการ หรืออื่น ๆ การทำวัตรเย็น

2.11.22 การจัดกิจกรรมในวันอาสาฬหบูชา การทำบุญตักบาตร การแสดงธรรม เทศนาหรือปาฐกถาธรรมตอนเช้าหรือบ่าย การแสดงธรรมเทศนาหรือปาฐกถาธรรมตอนค่ำ การจัด นิทรรศการหรือกิจกรรมอื่น ๆ การเวียนเทียน

2.11.23 การจัดกิจกรรมในวันออกพรรษา การตักบาตรเทโวโรหณะ การแสดง ธรรมเทศนาหรือปาฐกถาธรรมในตอนเช้าหรือบ่าย การจัดนิทรรศการหรือกิจกรรมอื่น เพื่อให้ ความรู้เกี่ยวกับวันออกพรรษา การทำปวารณากรรม การทำวัตรเย็น

2.11.24 การจัดห้องสมุดหรือที่อ่านหนังสือพิมพ์ ความพอเพียงของจำนวนหนังสือ การลงทะเบียนหนังสือทุกเล่มการจัดแยกหนังสือเป็นหมวดหมู่ตามหลักของบรรณารักษศาสตร์ การ มีเจ้าหน้าที่ดูแลโดยเฉพาะการบริการให้แก่ทั้งภิกษุสามเณรและชาวบ้านทั่วไป

2.11.25 จำนวนหนังสือทางพระพุทธศาสนาที่มีภายในวัด สัดส่วนพระภิกษุ สามเณร 1 รูป ต่อหนังสือเกิน 20 เล่ม

1.11.26 จำนวนผู้ที่อยู่ถืออุโบสถศีลที่วัด ในวันเข้าพรรษา จำนวนผู้ที่อยู่ถืออุโบสถศีล เกินร้อยละ 12 ของผู้มาทำบุญทั้งหมด

2.11.27 การฝึกเจริญวิปัสสนาแก่ประชาชน วัดจัดฝึกเจริญวิปัสสนาให้แก่ประชาชน ความเหมาะสมของสถานที่ ความศรัทธาของประชาชนที่มาเข้ารับการฝึก ไม่น้อยกว่าร้อยละ 5

ของจำนวนคนทั้งหมดในหมู่บ้านที่วัดตั้งอยู่ การมีพระภิกษุ เป็นผู้แนะนำและดูแลในการฝึกทุกครั้ง ความสม่ำเสมอของการสอนเพื่อฝึกสมาธิเจริญภาวนา เช่น ทุกวันพระ/ ทุกวันอาทิตย์

2.11.28 การส่งเสริมการศึกษาตามหลักสูตรทางพระพุทธศาสนาแก่เยาวชนและประชาชน จัดกิจกรรมการศึกษาสำหรับเด็กก่อนวัยเรียน การศึกษาพุทธศาสนาวันอาทิตย์ การศึกษาธรรมศึกษา ปริมาณการมีส่วนร่วมในการให้การศึกษาของวัด

2.11.29 จำนวนวัดสำคัญจัดให้มีกิจกรรมพิเศษวัดจัดให้มีกิจกรรมพิเศษในวันสำคัญเกิน 9 วันในรอบปี

2.11.30 ผู้เข้าใช้ห้องสมุดหรือที่อ่านหนังสือของวัด วัดมีผู้เข้าใช้ห้องสมุดหรือที่อ่านหนังสือเฉลี่ยเกิน 20 คนต่อวัน ตลอดปี (กรมการศาสนา. 2539 : 181 - 188)

2.12 ด้านสาธารณสงเคราะห์

การจัดการด้านสาธารณสงเคราะห์ กรมการศาสนา (2539 : 181-188) ได้จัดแบ่งออกเป็น 7 ข้อ ดังนี้

2.12.1 การสงเคราะห์ทางการศึกษา วัดมีการจัดกิจกรรมในการสงเคราะห์จำนวน 5 กิจกรรมในรอบปี กล่าวคือ ให้ทุนการศึกษาแก่นักเรียนและนักศึกษา ให้โรงเรียนยืมอุปกรณ์ต่าง ๆ ของวัดไปใช้ประโยชน์ทางการศึกษา ให้ที่ดินของวัดเป็นที่ตั้งของโรงเรียน ให้โรงเรียนใช้สถานที่ของวัดในการทำกิจกรรมทางการศึกษา มอบสิ่งก่อสร้างหรือวัสดุอุปกรณ์ต่าง ๆ ให้โรงเรียนไว้ใช้ประโยชน์ทางการศึกษากิจกรรมอื่น ๆ ที่เป็นการสงเคราะห์ทางการศึกษา และไม่ขัดต่อพระธรรมวินัย

2.12.2 การสงเคราะห์ทางด้านสุขภาพอนามัย กิจกรรมในการสงเคราะห์ทางด้านสุขภาพอนามัย ได้แก่ ให้ที่ดินของวัดเป็นที่ตั้งของสถานอนามัย หรือสุขศาลา ให้เจ้าหน้าที่สาธารณสุขใช้สถานที่ของวัดในการตรวจ ป้องกัน และรักษาโรคให้แก่ชาวบ้าน ติดต่ोज้างหน้าทีสาธารณสุขมาให้ความรู้ชาวบ้านที่วัด มีอาสาสมัครประจำบ้านไว้บริการแก่ชาวบ้านที่เจ็บป่วยเล็กน้อย ให้ความร่วมมือและช่วยเหลือเจ้าหน้าที่สาธารณสุขในการเผยแพร่ ความรู้และข่าวสารแก่ชาวบ้าน กิจกรรมอื่น ๆ ที่เป็นการสงเคราะห์ทางด้านสุขภาพอนามัย และไม่ขัดต่อพระธรรมวินัย

2.12.3 การสงเคราะห์ทางอาชีพ วัดมีการจัดกิจกรรมสงเคราะห์อาชีพไม่น้อยกว่า 5 กิจกรรม ได้แก่ ติดต่อเจ้าหน้าที่การเกษตรและสหกรณ์ มาให้ความรู้และข่าวสารแก่ชาวบ้านที่วัดให้ความร่วมมือและช่วยเหลือเจ้าหน้าที่ทางการเกษตร และสหกรณ์ในการเผยแพร่ความรู้และข้อมูลข่าวสารแก่ชาวบ้าน เริ่มและ/หรือมีส่วนร่วมในการจัดตั้งธนาคารข้าวและธนาคารเมล็ดพืชไว้บริการแก่ชาวบ้าน ริเริ่มและ/หรือมีส่วนร่วมในการจัดตั้งธนาคารโค-กระบือไว้บริการแก่ชาวบ้านริเริ่มและ/หรือมีส่วนร่วมในการจัดตั้งสหกรณ์การเกษตร ภายในหมู่บ้าน

2.12.4 การสงเคราะห์ทางด้านกฎหมาย วัดมีการจัดกิจกรรมสงเคราะห์ประชาชนด้านกฎหมาย จำนวน 5 กิจกรรมกล่าวคือ ติดต่อเจ้าหน้าที่ของรัฐมาให้ความรู้เกี่ยวกับกฎหมายในชีวิตประจำวันแก่ชาวบ้านที่วัด ให้ความร่วมมือหรือช่วยเหลือ เจ้าหน้าที่ของรัฐในการให้ความรู้เกี่ยวกับกฎหมายในชีวิตประจำวันแก่ชาวบ้าน มีส่วนร่วมในการประนีประนอมข้อพิพาท ของประชาชนในหมู่บ้าน จัดหาหนังสือเกี่ยวกับกฎหมายเบื้องต้นให้ประชาชนได้อ่าน สอดส่องดูแลและอบรมประชาชนในหมู่บ้านไม่ให้ทำผิดกฎหมายของบ้านเมือง

2.12.5 การสงเคราะห์ทางด้านสาธารณสุขโรค วัดมีการจัดกิจกรรมสงเคราะห์ทางด้านสิ่งอุปโภคและบริโภค ได้แก่ ให้ชาวบ้านยืมของใช้บางอย่างเมื่อถึงคราวจำเป็น เช่น เสื้อผ้า หม้อ ภาชนะ ฯลฯ ให้ชาวบ้านมาใช้น้ำบ่อภายในวัด

2.12.6 การสงเคราะห์แก่ผู้เดินทาง วัดจัดกิจกรรมสงเคราะห์ให้แก่ผู้เดินทาง จำนวน 5 กิจกรรม คือ มีศาลาพักร้อนให้ผู้เดินทางได้พักอาศัย จัดหาน้ำดื่มที่สะอาดใส่ไว้ภาชนะตั้งไว้หน้าวัด มีสถานที่สำหรับผู้เดินทางเป็นหมู่คณะได้พักอาศัย ให้ความสงเคราะห์เรื่องอาหารให้ ความสงเคราะห์เรื่องที่พัก

2.12.7 การสงเคราะห์แก่ผู้ประสบความเดือดร้อน วัดจัดกิจกรรมสงเคราะห์ผู้ได้รับความเดือดร้อน จำนวน 5 กิจกรรม คือ จัดหาที่พักในวัดให้แก่ผู้ประสบภัย จัดหาที่พักอาศัยให้แก่คนชรา ที่ขาดญาติพี่น้องดูแลได้พักอาศัย จัดสวนสมุนไพรขึ้นในวัด เพื่อชาวบ้านมาขอใบใช้ทำยาในคราวเจ็บป่วย ให้คำปรึกษาแก่ผู้ประสบปัญหาชีวิต โดยการยึดหลักธรรมของพระพุทธศาสนาเป็นแนวทางแก้ไข จัดตั้งศูนย์ฯ จัดและป้องกันยาเสพติด หรือศูนย์รักษาเยียวยาผู้ที่ติดยาเสพติดขึ้นในวัด กิจกรรมอื่น ๆ ที่พิจารณาได้ว่าเป็นการสงเคราะห์ ทางการศึกษาและไม่ขัดต่อพระธรรมวินัยจากแบบประเมินมาตรฐานวัดของกรมการศาสนาดังกล่าว วัดต้องมีการดำเนินงานให้มีความครอบคลุมการบริหารจัดการทั้ง 5 ด้าน และบทบาทหน้าที่ของเจ้าอาวาสวัดที่จะต้องบริหารจัดการและดูแลด้านบริเวณวัด เสนาสนะ ถาวรวัตถุให้มีความมั่นคง จัดด้านสภาพแวดล้อมให้เป็นอุทยานการศึกษา ด้านการบริหารและการปกครองที่จะต้องดูแลความเป็นอยู่และพฤติกรรมของบุคลากรในวัด ด้านการจัดและดูแลศาสนสมบัติ ซึ่งต้องปฏิบัติให้เกิดความเรียบร้อยตาม

ระเบียบกฎหมาย ด้านการศึกษา อบรม เผยแผ่ ที่จะต้องให้ความสำคัญและดำเนินการอย่าง ต่อเนื่อง

และด้านสาธารณสงเคราะห์ เพื่อให้วัดเข้าไปมีบทบาทในการทำประโยชน์และพัฒนาสังคมให้เห็น เป็นรูปธรรม ชัดเจน วัดก็จะรักษาสภาพของการเป็นวัดพัฒนาตัวอย่าง เป็นศูนย์รวมจิตใจและเป็น ที่พึ่งพิงของประชาชนได้เป็นอย่างดี (กรมการศาสนา. 2539 : 152-181)

3. พระราชบัญญัติคณะสงฆ์

3.1 ว่าด้วยเรื่องเจ้าอาวาส

3.1.1 คุณสมบัติและการแต่งตั้งเจ้าอาวาส

กรมการศาสนา (2527 : 72-74) มาตรา 36 แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 บัญญัติไว้ว่า “วัดหนึ่งให้มีเจ้าอาวาสรูปหนึ่ง และถ้าเป็นการสมควรจะให้มีรองเจ้า อาวาสหรือผู้ช่วยเจ้าอาวาสด้วยก็ได้” ตามกฎหมายเถรสมาคม ฉบับที่ 5 (พ.ศ. 2506) และแก้ไข เพิ่มเติม (พ.ศ.2509 พ.ศ. 2521) ภิกษุผู้จะดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาส รองเจ้าอาวาส ผู้ช่วยเจ้า อาวาส ซึ่งเป็นตำแหน่งพระสังฆาธิการหรือพระภิกษุผู้จะดำรงตำแหน่งปกครองคณะสงฆ์ จะต้องมี คุณสมบัติทั่วไปดังนี้

1. มีพรรษาสมควรแก่ตำแหน่ง
2. มีความรู้สมควรแก่ตำแหน่ง
3. มีความประพฤติเรียบร้อยตามพระธรรมวินัย
4. เป็นผู้ฉลาดสามารถในการปกครองคณะสงฆ์
5. เป็นผู้ไม่มีร่างกายทุพพลภาพ ไร้ความสามารถ หรือมีจิตฟั่นเฟือง

ไม่สมประกอบ หรือเป็นโรคเรื้อน หรือเป็นวิมโรคในระยะอันตรายจนเป็นที่น่ารังเกียจ

6. ไม่เคยต้องอวินิจฉยลงโทษ ในอธิกรณ์ที่พึงรังเกียจมาก่อน
  7. ไม่เคยถูกถอดถอนหรือปลดจากตำแหน่งใด เพราะความผิดใดมาก่อน
- นอกจากนั้น พระภิกษุผู้จะดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสต้องมีคุณสมบัติเฉพาะอีก

ส่วนหนึ่งดังนี้

1. มีพรรษาพ้น 5
  2. เป็นผู้ทรงเกียรติคุณที่เคารพนับถือของบรรพชิตและคฤหัสถ์ในถิ่นนั้น
- การพิจารณาคัดเลือกพระภิกษุผู้สมควรเป็นเจ้าอาวาสวัดในภูมิภาคนั้น

เป็นหน้าที่ของเจ้าคณะตำบลกับเจ้าคณะอำเภอปรึกษาสงฆ์และทายกทายิกาแห่งวัดนั้น พิจารณา คัดเลือกพระภิกษุผู้มีความดีดังกล่าว เสนอให้เจ้าคณะจังหวัดพิจารณาการแต่งตั้ง ในเรื่องนี้ที่ ประชุมมหาเถรสมาคมในการประชุมครั้งที่ 29/2521 วันที่ 1 พฤศจิกายน 2521 มีมติดีความไว้ ดังนี้

1. โดยปกติ ภิกษุที่ควรแก่การพิจารณาคัดเลือกต้องเป็นพระภิกษุในสังกัด
วัดนั้น

2. โดยมีเหตุผลพิเศษ แม้จะมีพระภิกษุที่มีคุณสมบัติในสังกัดในวัดแล้ว
แต่ถ้าเป็นการสมควรจะพิจารณาคัดเลือกพระภิกษุที่สังกัดอยู่ในวัดอื่นได้ แต่ภิกษุนั้นต้อง

2.1 มีใช้พระสังฆาธิการระดับวัด

2.2 มีคุณสมบัติสูงกว่าพระภิกษุที่สังกัดอยู่ในวัด

2.3 ข้อปรึกษาของสงฆ์และทายาททายิกาแห่งวัดนั้น ต้องเป็นความเห็นที่
แสดงถึงความต้องการสูงเกินกว่าโดยชัดเจน

กรมการศาสนา (2527 : 85) ส่วนพระภิกษุผู้จะดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสพระ
อารามหลวงในจังหวัดอื่น นอกจากกรุงเทพมหานคร จะต้องมีคุณสมบัติเพิ่มเติมดังนี้

1. มีพรรษาพัน 10

2. เป็นผู้ทรงเกียรติคุณเป็นที่นับถือของบรรพชิตและคฤหัสถ์ และ

3. มีสมณศักดิ์

3.1 ไม่ต่ำกว่าพระราชาคณะชั้นสามัญ สำหรับพระอารามหลวงชั้นเอก

3.2 ไม่ต่ำกว่าพระครูผู้ช่วยเจ้าอาวาสชั้นเอก สำหรับพระอารามหลวง

ชั้นโท

3.3 ไม่ต่ำกว่าพระครูผู้ช่วยเจ้าอาวาสชั้นโท สำหรับพระอารามหลวง

ชั้นตรี

3.1.2 หน้าที่ของเจ้าอาวาส

พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ.2505 มาตรา 37 ได้บัญญัติหน้าที่ของเจ้า

อาวาสไว้ดังนี้

1) บำรุงรักษาวัด จัดกิจกรรมและศาสนสมบัติของวัดให้เป็นไปด้วยดี

2) ปกครองและสอดส่องให้บรรพชิตและคฤหัสถ์ที่มีอยู่หรือพำนักอาศัยอยู่ใน
วัดนั้นปฏิบัติตามพระธรรมวินัย กฎมหาเถรสมาคม ข้อบังคับ ระเบียบหรือคำสั่งของมหาเถรสมาคม

3) เป็นธุระในการศึกษาอบรมและสั่งสอน พระธรรมวินัยแก่บรรพชิตและ

คฤหัสถ์

4) ให้ความสะดวกตามสมควรในการบำเพ็ญกุศล

จะเห็นได้ว่าตามบทบัญญัติมาตรา 37 แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ.
2505 นี้ ได้จำแนกการบริหารและการจัดการกิจการภายในวัด อันเป็นหน้าที่ของเจ้าอาวาสที่
จะต้องประพฤติ ปฏิบัติและจัดทำ อันเป็นภารกิจประจำตลอดเวลาที่ดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาส ซึ่ง
พอจะแยกออกได้เป็น 6 ประการดังนี้

1. การบำรุงรักษาวัดให้เป็นไปด้วยดี
  2. การจัดกิจกรรมของวัดให้เป็นไปด้วยดี
  3. การจัดหาสนสมบัติของวัดให้เป็นไปด้วยดี
  4. การปกครองและสอดส่องให้บรรพชิตและคฤหัสถ์ในวัดประพฤติดี
- ประเพณีชอบ
5. การเป็นธุระในการศึกษาอบรมและสั่งสอนพระธรรมวินัยแก่บรรพชิตและคฤหัสถ์
  6. การให้ความสะดวกตามสมควรในการบำเพ็ญกุศลของประชาชน
- คฤหัสถ์
- 3.1.3 อำนาจของเจ้าอาวาส
- สำหรับอำนาจของเจ้าอาวาสนั้น ตามบทพระบัญญัติแห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 ได้บัญญัติไว้ในมาตรา 38 ว่าเจ้าอาวาสมีอำนาจดังนี้
- 1) ห้ามบรรพชิตหรือคฤหัสถ์ซึ่งมิได้รับอนุญาตของเจ้าอาวาสเข้าไปอยู่อาศัยในวัด
  - 2) สั่งให้บรรพชิตหรือคฤหัสถ์ ซึ่งไม่อยู่ในโอวาทของเจ้าอาวาสออกไปเสียจากวัด
  - 3) สั่งให้บรรพชิตหรือคฤหัสถ์ที่มีที่อยู่หรือพำนักอาศัยในวัด ทำงานภายในวัดหรือให้ทำทัณฑ์บนหรือให้ขอขมาโทษ ในเมื่อบรรพชิตหรือคฤหัสถ์ในวัดนั้นประพฤติผิดคำสั่งเจ้าอาวาสซึ่งได้สั่งโดยชอบด้วยพระธรรมวินัย กฎมหาเถรสมาคม ข้อบังคับ ระเบียบ หรือคำสั่งของมหาเถรสมาคม
- ตามบทบัญญัติแห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์มาตรานี้ ได้จัดแบ่งจำแนกอำนาจของเจ้าอาวาสออกไว้ดังนี้
1. ห้ามมิให้บรรพชิตและคฤหัสถ์ ซึ่งมิได้รับอนุญาตของเจ้าอาวาสเข้าไปอาศัยอยู่ในวัด
  2. สั่งบรรพชิตและคฤหัสถ์ซึ่งไม่อยู่ในโอวาทของเจ้าอาวาสให้ออกไปเสียจากวัดนั้น
  3. สั่งบรรพชิตและคฤหัสถ์ที่มีที่อยู่หรือพำนักอาศัยในวัด ให้ทำงานภายในวัดนั้น
  4. สั่งบรรพชิตและคฤหัสถ์ที่มีที่อยู่หรือพำนักอาศัยในวัด ให้ทำทัณฑ์บน
  5. สั่งบรรพชิตและคฤหัสถ์ที่มีที่อยู่หรือพำนักอาศัยในวัด ให้ขอขมาโทษ ในเมื่อบรรพชิตและคฤหัสถ์ในวันนั้น ประพฤติผิดคำสั่งเจ้าอาวาส ซึ่งได้สั่งโดยชอบด้วย

พระธรรมวินัย

กฎหมายเถรสมาคม

ข้อบังคับมหาเถรสมาคม

ระเบียบมหาเถรสมาคม

คำสั่งมหาเถรสมาคม

3.1.4 ความรับผิดชอบของเจ้าอาวาส

เจ้าอาวาสมีหน้าที่ต้องรับผิดชอบใน 4 ฐานะ ดังต่อไปนี้

1. เจ้าอาวาส มีฐานะเป็นพระภิกษุในพระพุทธศาสนาจะต้องรับนิคหกรรม เมื่อทำการล่วงละเมิดพระธรรมวินัย ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ.2505 มาตรา 24-30
2. เจ้าอาวาส มีฐานะเป็นตัวแทนวัด จะต้องรับผิดชอบในการปกครองดูแล วัดตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ.2505 มาตรา 37-38
3. เจ้าอาวาส มีฐานะเป็นเจ้าพนักงานตามกฎหมาย ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ.2505 มาตรา 45 ให้ถือว่าพระภิกษุซึ่งได้รับตำแหน่งในการปกครองคณะสงฆ์และไวยาจักร เป็นเจ้าพนักงานตามความในประมวลกฎหมายอาญา
4. เจ้าอาวาส มีฐานะเป็นสังฆาธิการ ต้องปฏิบัติตามจริยา พระสังฆาธิการ ตามบทบัญญัติแห่งกฎหมายเถรสมาคม ฉบับที่ 5 ข้อ 36-42

3.2 วัดตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505

กรมการศาสนา (2540 ก : 223-228) กล่าวว่า วัด คือ สถานที่ทางศาสนา ตามปกติแล้วจะมีเสนาสนะและอาคารวัตถุต่าง ๆ เป็นที่พำนักอยู่อาศัยศึกษาปฏิบัติธรรมวินัย และประกอบศาสนกิจของพระภิกษุสงฆ์ ตลอดจนเป็นที่บำเพ็ญกุศลต่าง ๆ ของพุทธบริษัทโดยทั่วไป นอกจากนี้ วัดยังเป็นศูนย์กลางบริการทางการศึกษาและทางสังคมอีกด้วย วัดมีฐานะทางกฎหมาย คือเป็นนิติบุคคลเท่าเทียมกัน แต่ในทางพระวินัยยังมีฐานะที่แตกต่างกันอยู่อีก ดังนั้น ตามมาตรา 33 แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 ได้จำแนกวัดออกเป็น 2 อย่าง คือ

1. วัดที่ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา ได้แก่ “อาราม” ตามที่ได้บัญญัติไว้ใน มาตรา 5 แห่งพระราชบัญญัติลักษณะปกครอง ร.ศ. 121 และวัดที่เลื่อนฐานะมาจากสำนักสงฆ์ โดยได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา เพื่อเป็นประโยชน์แก่สังฆกรรมตามพระธรรมวินัยสำหรับ พระสงฆ์ นับว่าเป็นวัดที่สมบูรณ์ด้วยฐานะทั้งทางกฎหมาย และทางพระวินัยทุกประการ โดยมีเจ้าอาวาสเป็นผู้แทนของวัดในกิจการทั่วไป
2. สำนักสงฆ์ ได้แก่วัดที่กระทรวงศึกษาธิการได้ประกาศตั้งวัดแล้วแต่ยังมิได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา รวมถึงวัดที่ได้รับพระบรมราชานุญาตให้สร้างขึ้นตามความในมาตรา 9

แห่งพระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. 121 (พ.ศ. 2445) และวัดที่สร้างขึ้นก่อน ร.ศ. 121 ซึ่งยังมีได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมาด้วย

3.3 สภาพฐานะของวัดในปัจจุบัน

กรมการศาสนา (2540 ก. : 223-228) ได้จำแนกประเภทของวัดโดยแบ่งตามสภาพฐานะออกเป็น 3 ประเภท คือ

1. พระอารามหลวง ได้แก่ วัดที่พระมหากษัตริย์ สมเด็จพระราชินี สมเด็จพระยุพราชทรงสร้างและปฏิสังขรณ์เป็นการส่วนพระองค์ก็ดี พระราชทานเพื่อเป็นเกียรติยศแก่ผู้ดำศักดิ์ลงมาหรือแก่วัดเองก็ดี มีอยู่จำนวนหนึ่งที่พระบรมวงศานุวงศ์และข้าราชการผู้ใหญ่ทรงสร้างขึ้นหรือทรงโปรดให้ปฏิสังขรณ์และสร้างขึ้นแล้วน้อมเกล้าน้อมกระหม่อมถวายเป็นพระอารามหลวงรวมทั้งวัดที่ประชาชนสร้าง หรือปฏิสังขรณ์และทรงรับไว้เป็นพระอารามหลวงด้วย

2. วัดราษฎร์ ได้แก่ วัดที่ประชาชนทั่วไปสร้างหรือปฏิสังขรณ์ ซึ่งได้อนุญาตให้สร้างวัดและประกาศตั้งวัด โดยถูกต้องตามกฎหมายจากทางราชการแล้ว และช่วยกันทะนุบำรุงวัดสืบต่อกันมาตามลำดับ วัดราษฎร์หมายถึงวัดทั้งหมดที่ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมาและสำนักสงฆ์ซึ่งมิได้นับเข้าเป็นพระอารามหลวง

3. วัดร้าง ได้แก่ วัดที่ไม่มีพระภิกษุสงฆ์พำนักอาศัยประจำ ซึ่งทางราชการจะขึ้นทะเบียนเป็นวัดร้างได้ วัดร้างโดยสภาพยังเป็นนิติบุคคลอยู่โดยสมบูรณ์และมีโอกาสที่จะเป็นวัดมีพระสงฆ์ได้อีก โดยดำเนินการตามระเบียบกระทรวงศึกษาธิการ ว่าด้วยการยกวัดร้างเป็นวัดมีพระสงฆ์ พ.ศ. 2514

พนม พงษ์ไพบูลย์ (2538 : 25-26) ได้กล่าวไว้ใน “หนังสือจารึกไว้ในพระพุทธศาสนา” ว่าวัดสามารถจำแนกเป็น 3 ประเภท คือ

1. วัดที่มุ่งพัฒนาถาวรวัตถุให้มีความโอ้อ่า มีเสนาสนะใหญ่โต วัดประเภทนี้ใช้ทุนรอนมาก มีผู้อุปถัมภ์เป็นพิเศษหรือเจ้าอาวาสมีคุณลักษณะพิเศษหารายได้เข้าวัดได้มาก เงินที่ได้มาส่วนใหญ่จากคนทั่วไปไม่ใช่คนในท้องถิ่น

2. วัดที่มุ่งเน้นปริยัติ มุ่งให้ประชาชน พระเณรได้ศึกษาในรูปแบบต่าง ๆ วัดประเภทนี้ ทุนรอนไม่มากนักแต่มีกิจกรรมเพื่อการศึกษาในวัดสม่ำเสมอ

3. วัดที่มุ่งการปฏิบัติ เช่น วิปัสสนาธุระ เน้นการสร้าง ความสงบในจิตใจ วัดประเภทนี้ มักทำให้วัดคล้ายธรรมชาติ มักลงทุนในสิ่งก่อสร้างน้อย

จากการที่จะให้วัดเป็นแหล่งศิลปวิทยาการในชุมชน เป็นศูนย์รวมจิตใจของคนในชุมชนและการเรียนรู้พระพุทธศาสนาได้ดีนั้น วัดจะต้องมีองค์ประกอบดังต่อไปนี้ พนมพงษ์ไพบูลย์ (2538 : 30) วัดมีบริเวณกว้างขวางพอสมควร ควรอยู่ห่างไกลจากสิ่งรบกวนต่าง ๆ ต้องมีความสงบร่มรื่น ควรมีความงามตามธรรมชาติ มีความสะอาด มีความเป็นระเบียบมีเสนาสนะตามความ

จำเป็นและเหมาะสม เพื่อการปฏิบัติศาสนกิจของพระสงฆ์และพุทธบริษัท มีสิ่งที่เป็นศูนย์รวมจิตใจของประชาชน เช่น ศิลปวัตถุโบราณหรือของเก่าที่มีค่าหายาก เป็นต้น วัดมีสิ่งอำนวยความสะดวกพื้นฐานพอเหมาะสมกับสภาพ มีพระสงฆ์ที่ปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบ มีพระสงฆ์ที่มีความรู้ความเข้าใจในพระธรรมวินัยอย่างแท้จริง มีกิจกรรมเพื่อศึกษาธรรมให้แก่ประชาชน มีกิจกรรมภาคปฏิบัติ เป็นแหล่งบริการเพื่อเพิ่มพูนการศึกษาและพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชน และวัดควรทำหน้าที่เป็นผู้นำชักจูงให้ประชาชนได้ปรึกษาหารือกัน เพื่อสร้างความสงบสุขและความเจริญของชุมชน

สรุปได้ว่า สถานภาพของวัดทั่วไป นั้นยังคงมีบทบาทต่อการดำรงชีวิตของคนไทย ทั้งในอดีตจนถึงปัจจุบัน นอกจากจะเป็นสถานที่ทำหน้าที่ในการฝึกอบรมพระสงฆ์ เพื่อให้ออกมาทำหน้าที่ในการสืบสานพระพุทธศาสนาแล้ว วัดก็ยังคงเป็นศูนย์กลางแห่งกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชน และมีบทบาทต่อการพัฒนาอาชีพของคนโดยเฉพาะคนในชนบทที่อยู่ห่างไกลนั้นยังคงยึดมั่นให้วัดเป็นแหล่งที่ทำหน้าที่ในการพัฒนาทางจิตใจไว้อย่างเหนียวแน่นเสมอมา

ความรู้เกี่ยวกับพระธาตุหรือพระมหาเจดีย์ทางพระพุทธศาสนา

พระคัมภีร์อุปัฏฐก ตำนานว่าด้วยการสร้างพระสถูปเจดีย์ กล่าวถึงพระเจ้าอโศกมหาราชสร้างพระสถูป 84,000 องค์ 4 ว่า วันหนึ่ง พระเจ้าอโศกมหาราชประทับยืนอยู่ที่ช่องพระแกล ได้ทอดพระเนตรเห็นนิโครธสามเณรผู้ได้รับการฝึกหัดอบรมมาดีแล้ว มีอาภักิริยาเรียบร้อย มีความสงบเสงี่ยมทุกอิริยาบถ เดินมาถึงหน้าพระลานหลวง ทรงมีพระหฤทัยเลื่อมใสและโปรดปรานนิโครธสามเณร นิมนต์เข้าวัง ถวายภัตตาหาร และสนทนาธรรมด้วย และให้สามเณรนิมนต์พระภิกษุมานัณฑ์ภัตตาหารทุกวันเพิ่มขึ้นถึงวันละ 6 หมื่นองค์ ต่อมาได้สร้างวิหารถึง 8 หมื่น 4 พัน กับพระเจดีย์ ถึง 8 หมื่น 4 พันองค์ ใน 8 หมื่น 4 พันเมือง ท่วมพุกทวิปโดยชอบธรรมฝ่ายเดียว หาได้สรรสร้างโดยมิชอบธรรมไม่

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ (2513 : 6) ได้กล่าวไว้ในตำนานพระพุทธเจดีย์ว่า อันพระสถูป (ซึ่งเรามักเรียกกันแต่ว่า “พระเจดีย์” เช่นที่ชอบสร้างตามวัด) นั้นมีประเพณีสร้างสำหรับบรรจุอัฐิธาตุมาแต่ก่อนพุทธกาล ไม่เฉพาะแต่สำหรับบรรจุอัฐิธาตุของพระเจ้าจักรพรรดิเท่านั้น สถูปที่สร้างบรรจุอัฐิธาตุบุคคลอื่น ๆ ก็มีดังปรากฏในคัมภีร์อรรถกถา ธรรมบท ว่าพระพาหิยะเป็นพุทธสาวก ถูกโคชนถึงมรณภาพ พระพุทธองค์โปรดให้สร้างสถูปบรรจุอัฐิธาตุไว้มีเป็นตัวอย่าง ถ้าวัดตามโบราณวัตถุที่ตรวจพบในอินเดีย ถึงพวกที่ถือศาสนาอื่นเช่น พวกเดียรีถีย์ นิครนถ์ ก็สร้างสถูปบรรจุอัฐิธาตุของศาสดาจารย์เป็นทำนองเดียวกัน พิเคราะห์ดูตามลักษณะพระ

สถูปที่สร้างตั้งแต่โบราณ เห็นว่าสถูปชั้นเดิมที่เดียวก็จะเป็นแต่พูนดินขึ้นเป็นโคกตรงที่ฝังอัฐิธาตุ อย่างที่เราก่อพระทราย

ศ.ธรรมรัตน์ (2551 : 13-15) ได้กล่าวไว้ว่า พระธาตุ หมายถึง พระอัฐิของ พระพุทธเจ้าพระปัจเจกพุทธเจ้า และพระอรหันต์ ซึ่งหากเป็นอัฐิของพระพุทธเจ้า จะเรียกว่า พระบรมสารีหรือพระบรมธาตุ แต่ถ้าเป็นอัฐิของพระอรหันต์จะเรียกว่าพระธาตุ แต่โดยทั่วไปแล้วจะเรียกโดยรวมว่าพระธาตุ

วิโรฒ ศรีสุโร (2530 : 112) ได้กล่าวถึงรูปแบบการสร้างธาตุ โดยให้ความหมายไว้ว่า ธาตุเป็นผลงานที่หล่อหลอมวิญญานของช่างโบราณ รูปลักษณะการจัดตั้งอยู่บนพื้นฐานสี่เหลี่ยมจัตุรัส อันมั่นคงและแน่นอนดุจอิทธิบาทสี่ แล้วจะลุ่มมุงสอบขึ้นไปทั้งสี่ทิศ ในลักษณะบัวคว่ำล้นขึ้นไปจนถึงฐานองค์ธาตุซึ่งเห็นส่วนยอดก็จะโน้มพนมเข้าไปหายอดสุดดุจพระอริยสัจ 4 อันเป็นแจ่มแจ้งตลอดแล้วจิตก็หมดบ่วงรังรัดยึดเข้าสู่ยอดอมฤตธรรม

น. ณ ปากน้ำ (2538 : 203) ได้กล่าวไว้ว่า สถูป มาจากคำบาลีว่า ฐปะ คือมูลดิน เป็นกองน่าจะเกิดจากการเผาศพแล้วรวบรวมเอาก้อนเป็นกองไว้แล้วเอาดินเอาหินมาทับไว้เป็นเนินสูง เป็นเครื่องหมายให้เห็นชัด เดิมสมัยก่อนนั้นการก่อมูลดิน สูงเป็นประเพณีที่นิยมมานาน ล่วงมาสมัยพุทธกาลก็ยังคงนิยมสืบต่อกัน โดยสร้างสถูปสำหรับบรรจุพระบรมสารีริกธาตุและอังคารของพระพุทธองค์

ปัญญา เทพสิงห์ (2548 : 25) ได้กล่าวไว้ว่า สถูปมีชื่อเรียกอีกอย่างว่า “เจดีย์” ทั้งสถูปและเจดีย์หากมองในแง่รูปแบบโครงสร้างไม่แตกต่างกัน แต่หากมองในแง่ความหมายจะต่างกันความหมายเดิมของสถูปนั้นเป็นสถานที่สร้างขึ้นเพื่อบรรจุกระดูกหรืออัฐิของผู้ล่วงลับไปแล้ว เพื่อให้ผู้เคารพนับถือได้สักการบูชา ดังเช่นเมื่อครั้งพระพุทธเจ้าปรินิพพาน มีกษัตริย์เมืองต่างๆ เข้าร่วมพิธีถวายพระเพลิงและขอรับพระบรมสารีริกธาตุ (อัฐิ) ไปสักการบูชาประจำเมือง จึงได้สร้างสถูปไว้สำหรับบรรจุพระบรมสารีริกธาตุ ส่วนเจดีย์หรือเจดีย์ยะ หมายถึง สิ่งที่สร้างขึ้นเพื่อระลึกถึงหรือเพื่อเคารพบูชา

ปลาย บุรพาทิศ (2513 : คำนำ) ได้กล่าวไว้ว่า พระบรมธาตุเจดีย์ คือ เจดีย์ที่สร้างขึ้นเพื่อบรรจุพระบรมสารีริกธาตุส่วนต่าง ๆ ของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระบรมสารีริกธาตุนี้ในตำนานมูลศาสนาซึ่งพระเถระชาวล้านนาได้รจนาไว้แต่โบราณกล่าวว่า “กุนีจักหนานิพพานแล้วศาสนากวักกว้างขวางนัก เหตุธาตุกุกุทั้ง 7 ประการ คือว่า กระดูกหน้าผาก เขี้ยวทั้ง 4 และ

กระดุกด้านมี 2 อันนี้ อย่าให้แตกให้ย้อมเถิด ธาตุอันกว้างนี้จึงแตกจงย่อยเท่าเม็ดถั่วลิ้ม (ถั่วเขียว) เท่าเม็ดข้าวสารหักกิ่ง เท่าเม็ดพรรณผักกาด เพื่อให้คนทั้งหลายผูกอันประกอบด้วยศรัทธา เอาไปอุปฐากบูชาในที่อยู่แห่งตนเพื่อเป็นเหตุให้ได้ถึงสุดดีแก่เขาเถิด”

พระมหาสมณินต์ สมมาปณฺโญ (2547 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษาเรื่อง พระธาตุและพระบรมสารีริกธาตุกับคนไทย ได้กล่าวไว้ว่า คำว่า "พระธาตุ" มีความหมายเหมือนกับคำว่า "ธาตุ" แต่มีข้อพิเศษออกไปก็คือเป็นส่วนต่างๆ ของร่างกายคนที่บรรลุนิพพาน มีจิตใจบริสุทธิ์ หมดกิเลสเป็นพระอรหันต์ซึ่งเหลือจากการถูกเผา บางทีเรียกว่า "พระอรหันต์ธาตุ" พระสาวก สาวิกาของพระพุทธเจ้า (หมายรวมถึงพระปัจเจกพุทธเจ้า และอุบาสก อุบาสิกาผู้เป็นอรหันต์ด้วย) คำว่า "พระบรมสารีริกธาตุ" หมายถึงกระดุกของพระพุทธเจ้า (พระสัมมาสัมพุทธเจ้า) เผ่าชนทั้งหลายในอดีตถือว่า กระดุกคนเป็นสังคัมภีร์ ประเพณีนิยมในพระพุทธศาสนาไม่ว่าจะในยุคของพระพุทธเจ้าองค์ไหน นับตั้งแต่พระพุทธเจ้าพระนามว่าที่ปึงกร

2.2 ประเภทของพระธาตุเจดีย์

สมคิด จิระทัศนกุล (2554 : 52-54) กล่าวว่าเจดีย์ในยุคหลังพุทธกาลมีกำหนดให้สร้างขึ้น 4 อย่าง ได้แก่

1. ธาตุเจดีย์ คือ สิ่งก่อสร้างที่เรียกว่า พระสถูป ที่สร้างขึ้นเพื่อบรรจุพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้า
2. ธรรมเจดีย์ คือพระธรรมคำสั่งสอนทั้งหมดของพระพุทธเจ้า ที่จารึกลงเป็นพระคัมภีร์ หรือหนังสือ เช่น พระไตรปิฎก หรือแผ่นจารึกอักษรธรรมอย่างใบลาน
3. บริโภคเจดีย์ คือสถานที่สำคัญ 4 แห่ง ที่เคยเกี่ยวเนื่องกับพระพุทธองค์ ตั้งแต่เมื่อยังทรงพระชนม์ชีพอยู่ ซึ่งทรงอนุญาตให้ใช้เป็นสังเวชนียสถาน สำหรับพุทธศาสนิกชนใช้เป็นที่พักพิงถึงพระองค์ ได้แก่ สถานที่ประสูติ ณ ป่าลุมพินีวัน เมืองกบิลพัสดุ์ สถานที่ตรัสรู้ ณ ต้นโพธิ์ ตำบลพุทธคยา เมืองมคธ สถานที่ปฐมเทศนา ณ ตำบลอิสิปตนมฤคทายวัน เมืองพาราณสี สถานที่ดับขันธปรินิพพาน ณ ตำบลสาละวัน เมืองกุสินารา
4. อุเทสิกเจดีย์ คือสิ่งก่อสร้างที่สร้างขึ้นเพื่ออุทิศต่อพระพุทธองค์ เช่น พระพิมพ์ดินเผา พระพุทธบัลลังก์ เป็นต้น

2.3 ความสำคัญของพระธาตุเจดีย์ในพระพุทธศาสนา

ประเทศไทยได้รับวัฒนธรรมมาจากพระพุทธศาสนาเป็นอันมาก ทั้งทางด้านคุณธรรม จริยธรรม และการดำเนินชีวิตโดยใช้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจ มีการ

ประกอบพิธีกรรมต่างๆ เพื่อแสดงความที่ตนนับถือพระพุทธศาสนา บางที่ได้แสดงความเคารพ ศรัทธาศาสนาโดยสร้างพระธาตุเจดีย์ และนำพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธองค์มาประดิษฐานใน พระธาตุเจดีย์นั้น มีการสันนิษฐานว่า พระปฐมเจดีย์เป็นพระธาตุแรกที่มีการสร้างขึ้นในประเทศไทย และได้บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ ในยุคต่อมาได้มีการสร้างพระธาตุขึ้นในหลายที่ เช่น พระบรมธาตุไชยา พระบรมบรรพต (ภูเขาทอง) พระธาตุหริภุญชัย พระธาตุพนม เป็นต้น และมีความเชื่อว่า พระอรหันต์ทั้ง 5 องค์ได้อัญเชิญพระบรมสารีริกธาตุมาประดิษฐานไว้ 6 แห่ง คือ (พระธรรมราชา นวภัทร. 2530 : 94)

- 1) พระธาตุหอผ้า หอแพ (พระธาตุเขี้ยวฝาง 4 องค์) เมืองหาดทรายฟอง ประเทศลาว
- 2) พระธาตุหลวง (พระธาตุหัวเหน่า 29 องค์) เมืองเวียงจันทน์ ประเทศลาว
- 3) พระธาตุพนม (พระอรุรงค์ธาตุ : หน้าอก) จังหวัดนครพนม
- 4) พระธาตุบังพวน (พระธาตุบังคล : กระเพาะอาหาร) จังหวัดหนองคาย
- 5) พระธาตุโพนจิกเวียงจัว (พระธาตุเขี้ยวฝาง 3 องค์) จังหวัดหนองคาย
- 6) พระธาตุลำหนอง (พระธาตุผ้าเท้า 9 องค์) จังหวัดหนองคาย

สถูปหรือเจดีย์นั้น ในพระพุทธศาสนา ถ้าจะให้ถูกต้องจริง ๆ ต้องเรียกว่า พระสถูป ต้องใช้คำว่า พระ นำหน้าด้วย เพราะเป็นของสูง เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์สูงสุด เป็นที่ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุ การสร้างสถูปหรือเจดีย์เป็นประเพณีของพุทธศาสนิกชน ซึ่งมีได้มีเฉพาะในสมัยพระโคตมพุทธเจ้าเท่านั้น ในสมัยของพระพุทธเจ้าองค์อื่น ๆ ชาวพุทธก็สร้างสถูปหรือเจดีย์เป็นที่ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธองค์เพื่อเป็นที่บูชาสักการะทั้งสิ้น (พระมหาสมจินต สมมาปัญญา. 2547 : 65) สถูปเจดีย์แต่เดิมนั้นสร้างขึ้นเพื่อบรรจุพระบรมสารีริกธาตุเมื่อพระสงฆ์สาวกเดินทางไปประกาศศาสนา ณ ที่ใดหากนำพระบรมสารีริกธาตุไปด้วยก็จะนำพระบรมสารีริกธาตุไปบรรจุในสถูปเจดีย์ที่ก่อไว้เพื่อให้คนเคารพบูชาเป็นหลักยึดเหนี่ยวของจิตใจในประเทศนั้นๆ พระสถูปจึงเกิดก่อนพระพุทธรูป (น.ณ ปากน้ำ. 2516 : 4) ความสำคัญของสถูปเจดีย์ประมวลพอสังเขปได้ดังนี้

- 1) พระสถูปเจดีย์เป็นที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ

ได้มีการสร้างพระสถูปเจดีย์ เพื่อเป็นที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้า ตั้งแต่ภายหลังการถวายพระเพลิงพระพุทธรูปแล้ว และกลายเป็นประเพณีนิยมในการสร้างพระพุทธรูปเจดีย์เพื่อเป็นพุทธบูชาสืบต่อบรรพพระพุทธศาสนาเรื่อยมา เรื่องนี้มีจารึกไว้ในคัมภีร์พระสุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย มหาวรรค มหาปรินิพพานสูตร (ที.ม. (ไทย) 10/204 - 205/152.66) ไต่กล่าวถึงพุทธดำรัสที่พระพุทธเจ้าตรัสกับพระอานนทเกี่ยวกับ การปฏิบัติต่อพระบรมศพและการสร้างพระสถูปว่า

ท่านพระอานนททูลถามว่า “พวกข้าพระองค์จะปฏิบัติต่อพระสรีระของพระตถาคตอย่างไร ? ” พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า “พวกเธออย่ากังวลเพื่อบูชาสรีระของตถาคต จงพยายาม

ชวนขวยทำหน้าที่ของตนเอง อยาประมาณในหน้าที่ มีความเพียร อุทิศกายและใจอยู่เถิด กษัตริย์
พราหมณ์คหบดีผู้เป็นบัณฑิต ผู้เลื่อมใสในตถาคต จะทำการบูชาสรีระของตถาคตเอง”

ทานพระอานนททูลถามว่า “พวกเขาฟังปฏิบัติต่อพระสรีระของพระตถาคตอย่างไร ? ”
พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า “ฟังปฏิบัติต่อสรีระของตถาคต เหมือนอย่างที่เราปฏิบัติต่อพระบรม
ศพของพระเจ้าจักรพรรดิ” ทานพระอานนททูลถามว่า “พวกเขาปฏิบัติต่อพระบรมศพของพระเจ้า
จักรพรรดิอย่างไร ? ” พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า “พวกเขาใช้ผ้าไหมห่อพระบรมศพของพระเจ้า
จักรพรรดิเสร็จแล้วจึงหอดวยสำลีบริสุทธิ์ แล้วจึงหอดวยผ้าไหมอีกชั้นหนึ่ง ทำโดยวิธีนี้จนห่อพระบรม
ศพของพระเจ้าจักรพรรดิด้วยผ้าและสำลีได้ 1,000 ชั้น แล้วอัญเชิญพระบรมศพลงในรางเหล็กเต็มด้วย
น้ำมัน ไขรางเหล็กอีกอันหนึ่งครอบแล้ว ทำจิตกาธานด้วยไมหอมลวน แล้วถวายพระเพลิงพระบรมศพ
พระเจ้าจักรพรรดิ สร้างสถูปของพระเจ้าจักรพรรดิไว้ที่ทางใหญ่สี่แพร่ง ขนเหล่าใดจักยกกระเปียบดอก
ไม้ ของหอม หรือจूरณ จักอภิวัต หรือจักทำจิตให้เลื่อมใสในสถูปนั้น การกระทำนั้นจักเป็นไปเพื่อ
เกื้อกูล เพื่อสุขแก่ชนเหล่านั้นตลอดกาลนาน”

ในมหาปริณิพพานสูตร ยังได้กล่าวถึงเหตุการณ์ภายหลังจากการถวายพระเพลิง พระพุทธ
สรีระเสร็จสิ้นแล้ว สรุปความว่า : “พระราชแห่งแควนมคธพระนามว่าอชาตศัตรูเวเทหิบุตร... พวกเจ
าภิจณวีศูครองกรุงเวสาลี... พวกเจ้าศากยะชาวกบิลพัสดุ... พวกเจ้าถูลีศูครองกรุงอัลลกะปะ... พวกเจ
าโกถียะศูครองกรุงรามคาม... พราหมณ์ศูครองกรุงเวฐฐทีปะ... พวกเจ้ามัลละศูครองกรุงปาวาไตทรง
สดับว่า พระผู้มีพระภาคปริณิพพานในกรุงกุสินารา จึงทรงส่งทูตไปถึง พวกเจ้ามัลละศูครองกรุงกุสินา
ราว่า พระผู้มีพระภาคเป็นกษัตริย์ พวกเราก็เป็นกษัตริย์จึงควรจะได้รับส่วนแบ่งพระบรมสารีริกธาตุ
บางจะได้สร้างพระสถูปบรรจุพระบรมสารีริกธาตุและทำการฉลอง” พวกเจ้ามัลละศูครองกรุงกุสินารา
ได้ตรัสตอบว่า “พระผู้มีพระภาคปริณิพพานในเขตบ้านเมืองของเรา พวกเราจะไม่ไห้ส่วนแบ่งพระบรม
สารีริกธาตุ” (ที.ม. (ไทย) 10/236 /177 - 178.)

โศภพราหมณ์ เห็นเหตุการณ์ดังนั้น จึงได้กล่าวกับหมู่คณะทูตเหล่านั้นว่า : “ทานผู้เจริญ
โปรดฟังคำชี้แจงของข้าพเจ้า พระพุทธเจ้าทรงถือหลักขันติธรรม ไม่ควรที่จะประหัตประหารกัน
เพราะส่วนแบ่งพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้าผู้เป็นอุดมบุคคล ขอให้ทุกฝ่ายพร้อมใจกันแบ่ง
พระบรมสารีริกธาตุออกเป็น 8 ส่วน พระสถูปจะได้แพร่กระจายไปยังทิศต่าง ๆ มีประชาชนจำนวนมาก
ผู้เลื่อมใสในพระพุทธเจ้าผู้มีพระจักขุ” หมู่คณะทูตเห็นตามนั้น โศภพราหมณ์จึงทำหน้าที่แบ่งพระบรม
สารีริกธาตุออกเป็น 8 ส่วนเท่า ๆ กันเรียบร้อยแล้ว จึงได้กล่าวกับหมู่คณะทูตเหล่านั้นว่า “ทานผู้
เจริญทั้งหลาย โปรดให้ทะนุถนอให้โศภพพราหมณ์ พวกเจ้าโมริยะศูครองกรุงปฬลิวัน ไตทรงสดับว่า
พระผู้มีพระภาคปริณิพพานในกรุงกุสินารา จึงทรงส่งทูตไปถึงพวกเจ้ามัลละศูครองกรุงกุสินาราว่า
“พระผู้มีพระภาคทรงเป็นกษัตริย์ พวกเราก็เป็นกษัตริย์ จึงควรจะได้รับส่วนแบ่งพระบรมสารีริกธาตุ

าง จะไดสร่างพระสถูปบรรจุพระบรมสารีริกธาตุและทำการฉลอง” พวกเจ้ามัลละผู้ครองกรุงกุสินาราตอบว่า “บัดนี้ไม่มีสวนแบ่งพระบรมสารีริกธาตุ พระบรมสารีริกธาตุได้แบ่งกันหมดแล้ว พวกท่านจงนำเอาพระอังคาร (เถ้า)ไปจากที่นี่เถิด” พวกทูตเหล่านั้น จึงนำเอาพระอังคารไปจากที่นั่น (ที.ม. (ไทย) 10/237 - 238 /178 - 179.67)

เวลานั้น พระราชาแห่งแควนมคธพราหมณาจารย์ชาวศตวรรษเวททิบุตร ทรงสร้างพระสถูปบรรจุพระบรมสารีริกธาตุและทำการฉลองในกรุงราชคฤห พวกเจ้าลิจฉวีทรงทำการฉลองในกรุงเวสาลี พวกเจ้าศากยะทรงทำการฉลองในกรุงกบิลพัสดุ พวกเจ้าอุลพิทรทรงทำการฉลองในกรุงอัลลกะปยะ พวกเจ้าโกลิยะทรงทำการฉลองในกรุงรามคาม พราหมณผู้ครองกรุงเวภฐที่ปะกะ ทำการฉลองในกรุงเวภฐที่ปะกะ พวกเจ้ามัลละผู้ครองกรุงปาวาทรงทำการฉลองในกรุงปาวา พวกเจ้ามัลละผู้ครองกรุงกุสินาราทรงทำการฉลองในกรุงกุสินาราโศภพราหมณสร้างพระสถูปบรรจุพระอังคารและทำการฉลอง พวกเจ้าไมริยะผู้ครองกรุงปปลิวันทรงสร้างพระสถูปบรรจุพระอังคารและทำการฉลองในกรุงปปลิวัน รวมเป็นพระสถูปที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ 8 แห่ง พระสถูปที่บรรจุพระอังคารเป็นแห่งที่ 9 และพระสถูปที่บรรจุพระอังคารเป็นแห่งที่ 10

กล่าวโดยรวม “พระบรมสารีริกธาตุของพระผู้มีพระภาค ซึ่ง เป็นบุคคลประเสริฐสุดมี 8 ทะนาน ประชาชนบูชากันอยู่ในชมพูทวีป 7 ทะนาน พระราชาเผื่อนาคบูชาอยู่ในรามคาม 1 ทะนาน เทพชั้นดาวดึงส์บูชาพระเขี้ยวแก้วองค์หนึ่ง พระเขี้ยวแก้วอีกองค์หนึ่งบูชากันอยู่ในคันธารบุรี อีกองค์หนึ่งบูชากันอยู่ในแควนของพระเจากาลิงคะ อีกองค์หนึ่งพระราชาเผื่อนาคบูชาอยู่พระหนต 40 องค์ พระเกตสา และพระโลมาทั้งหมดเหล่าเทพนำไปองค์ละองค์ (บูชา) สืบๆ กันไปในจักรวาล ด้วยพระเดชแห่งพระบรมสารีริกธาตุของพระผู้มีพระภาคนี้อันสาธุชนสักการะกันดีแล้ว พระพุทธเจ้าพระองค์ใดอันจอมเทพ จอมนาค และจอมคนบูชาแล้ว อันจอมมนุษย์ผู้ประเสริฐสุดบูชาแล้วเหมือนกัน ทานทั้งหลายจงประณมมือไหวพระบรมสารีริกธาตุขององค์นั้นๆ พระพุทธเจ้าทั้งหลายเป็นบุคคลหาได้ยาก” (ที.ม. (ไทย) 10/239 - 240 /179 - 180.68)

การสร้างพระสถูปเจดีย์บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ เพื่อเป็นที่สักการะของสาธุชน จึงได้มีมาแล้ว นับแต่ภายหลังจากการถวายพระเพลิงพระพุทธรูปพระศรีจลีนแล้ว คติความเชื่อ ความศรัทธา ในการสร้างพระพุทธรูปเจดีย์ เพื่อเป็นพุทธานุชา เป็นสัญลักษณ์ของพระพุทธรูปศาสนา นี้ ได้แพร่หลาย ขยายกว้างไกลออกไป ในทุกหนทุกแห่งที่พระพุทธธรรมแผ่เข้าถึง ทั่วทุกวันนี้

ในมหาปริณิพพานสูตร พระพุทธเจ้าทรงกำหนดสถานที่ 4 แห่ง เป็นสังฆเวชนียสถานเมื่อพระองค์ปรินิพพานแล้ว ได้แก่ สถานที่ ประสูติตรัสรู้แสดงพระปฐมเทศนา และปรินิพพานพระผู้มีพระภาคตรัสว่า : อานนทสังฆเวชนียสถาน 4 แห่งนี้เป็นสถานที่ (เป็นศูนย์รวม) ที่กุลบุตร ผู้มีศรัทธา ควรไปดูแลสังฆเวชนียสถาน 4 แห่งอะไรบ้างคือ (1) สังฆเวชนียสถานที่กุลบุตรผู้มีศรัทธาควรไปดูแลด้วยระลึกว่า ตถาคตประสูติในที่นี้ (2) สังฆเวชนียสถานที่กุลบุตรผู้มีศรัทธาควรไปดูแลด้วยระลึกว่า ตถาคตได้

ตรัสรู้อรุณตรัสสมาสัมโพธิญาณในที่นี้ (3) สังเวชนียสถานทีกุลบุตรผู้มีศรัทธาควรไปดูด้วยระลึกวา ตถาคตทรงประกาศธรรมจักรอันยอดเยี่ยมในที่นี้ (4) สังเวชนียสถานทีกุลบุตรผู้มีศรัทธาควรไปดูด้วย ระลึกวา ตถาคตโตเสด็จดับขันธปรินิพพาน ด้วยอนุปาติเสสนิพพานธาตุในที่นี้ คนเหล่าใดเหล่าหนึ่ง จาริกไปยังเจดีย์จักมีจิตเลื่อมใส ตายไป คนเหล่านั้นทั้งหมดหลังจากตายแล้วจะไปเกิดในสุคติโลก สวรรค (ที.ม. (ไทย) 10/202/150 - 151.)

ดังนั้นจึงมีการสร้างสถูปเจดีย์ขึ้นสี่แห่ง คือ (1) ที่ลุมพินีวัน อันเป็นสถานที่ประสูติ(2) ที่ พุทธคยาอันเป็นสถานที่ ตรัสรู้ (3) ที่ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน อันเป็นสถานที่ที่พระพุทธองค์ทรงแสดง ปฐมเทศนา และ (4) ที่เมือง กุสินารา อันเป็นสถานที่ที่พระพุทธองค์เสด็จดับขันธปรินิพพาน นอกจากนี้ยังมีสถานที่อีก 4 แห่ง สำหรับชาวพุทธผู้จาริกแสวงบุญ คือ สถานที่ที่พระพุทธเจ้าทรง แสดงยมกปาฏิหาริย์ 4 ประการคือ (1) สถานที่ที่พระพุทธเจ้าเสด็จลงจากสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ลง เมือง สังกัส (2) สถานที่ที่พระพุทธเจ้าทรง ทำมหายมกปาฏิหาริย์ ณ เมืองสาวัตถี(3) สถานที่ที่พระพุทธเจ้า ทรงทรมานช้างนาฬาคีรี ณ เมืองราชคฤห์ และ (4) สถานที่ที่พระพุทธเจ้าทรมานพระยายวนร ณ เมืองเวสาลี (กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ, 2514 : 20-21.)

2) พระสถูปเจดีย์เป็นเครื่องอุทิศทางศาสนา

การสร้างและบูชาสถูปเจดีย์เป็นรูปแบบหนึ่งของการทำบุญทำกุศลดังเช่นในอดีตชาติของ พระมหากัสสปเถระ ทานโตสร้างเจดีย์บรรจุพระบรมสารีริกธาตุและได้ทำการบูชาด้วยจิตที่เลื่อมใส ทุกวัน ผลแห่งบุญนั้นทำให้ท่านใดเกิดอยู่ในหมู่มนุษย์และเทวดาเป็นอันมาก จนถึงชาติสุดท้ายนี้ท่าน ใดเกิดในตระกูลพราหมณ์ออกบวชจนได้บรรลุอรหันต (พิบูลย์ ลี้มพานิชย. 2549 : 8)

ผู้ใดสร้างสถูปเจดีย์อุทิศแด่พระศาสนา และบูชาสถูปเจดีย์นั้นด้วยจิตใจที่เลื่อมใส ผลแห่ง บุญที่ได้กระทำนั้น จะนำมาซึ่งประโยชน์และความสุขแก่ผู้นั้น การสร้างสถูปเจดีย์อุทิศแด่พระศาสนา ไม่เพียงแต่เป็นการสร้างบุญกุศลให้กับตนเองแต่ยังเป็นการเผื่อแผ่บุญกุศลให้กับ ผู้อื่นด้วยเพราะเมื่อผู้ อื่นได้กระทำการสักการบูชาสถูปเจดีย์ผู้นั้นก็จะได้รับบุญกุศลด้วย การสร้างสถูปเจดีย์อุทิศแด่พระ ศาสนาจึงเป็นการสืบทอดพระพุทธศาสนาอีกทางหนึ่ง

2.4 คตินิยมในการสร้างพระธาตุเจดีย์ในภูมิภาคต่างๆ

คติการสร้างพระธาตุเจดีย์หรือสถูปนั้น ได้วิวัฒนาการมาจากการปลงศพ ซึ่งแต่เดิมนั้น เมื่อมนุษย์เสียชีวิตลง ก็จะจัดการปลงศพด้วยวิธีฝังอันเป็นวิธีการแบบง่าย ๆ ส่วนการจัดการปลงศพ ของมนุษย์ด้วยการเผานั้นเพิ่งเริ่มขึ้นมาภายหลัง เมื่อมนุษย์มีความเชื่อว่า เมื่อเสียชีวิตไปแล้ว จะไม่ กลับคืนมาในร่างเดิม เพราะร่างกายจะเน่าเปื่อยสูญสลายไป จึงได้จัดการปลงศพด้วยวิธีเผา มีการเก็บ อัฐิและเถ้าถ่านลงมากองรวมกันใช้ดินกลบ หรือขุดหลุมฝังพูนดินให้เป็นเนินตรงที่ฝังหรือกลบอัฐิหรือ เถ้าถ่านนั้น แล้วทำเครื่องหมายไว้เพื่อให้ทราบว่าเป็นสถานที่สำคัญแห่งความระลึกถึง และนานไป

เป็นเนินที่พังทลายจึงได้จัดทำเขื่อนรอบฐานเนินดินกันดินพัง และบนเนินดินนั้นจะปักฉัตรหรือร่มซึ่งถือว่าเป็นของสูงที่ใช้กับบุคคลสำคัญหรือกษัตริย์ไว้เป็นเกียรติยศด้วยขนาดของสลุบที่ใหญ่หรือเล็ก และจะทำได้ด้วยความประณีตบรรจง หรือทำเป็นเพียงเพื่อสถานบรรจุอัฐิถ้าถ่านก็แล้วแต่กำลังของผู้สร้าง ต่อมาจึงมีการพัฒนารูปแบบพระสลุบ ให้งามวิจิตรพิสดารยิ่งขึ้น เช่น ตกแต่งกองดินให้มีรูปทรง ทำเขื่อนให้เป็นฐานและขั้นทักษิณ ทำรูปบัลลังก์ตั้งบนเนินดิน ดัดแปลงฉัตรหรือร่มให้ตั้งเป็นยอด จึงเกิดสลุบเจดีย์ในสมัยที่พระพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรือง จนถึงเป็นประธานของประเทศในสมัยของพระเจ้าอโศกมหาราช เป็นต้น (นารถ โภธิประสาท. 2499 : 10)

ศรีศักร วัลลิโภดม (2539 : 78-81) นักวิชาการด้านประวัติศาสตร์โบราณคดี ได้จำแนกประเภทของสลุบ หรือเจดีย์ในภูมิภาคต่างๆ ของประเทศไทยไว้ 3 ประเภท คือ

1. แบบสลุบทรงกลมที่พัฒนามาแต่สมัยทวารวดี
2. แบบที่ดัดแปลงมาจากปราสาทและเทวาลัยในศาสนาฮินดูและศาสนาพุทธมหายาน
3. แบบที่ในแต่ละท้องถิ่นคิดขึ้นและปรุงแต่งขึ้นให้เป็นลักษณะพิเศษ

ขณะที่ สมคิด จิระทัศนกุล (2554 : 55-62) ได้จำแนกรูปทรงหลักของพระธาตุเจดีย์ที่นิยมสร้างในประเทศไทยออกเป็น 4 หมวด ได้แก่ เจดีย์ทรงกลม เจดีย์แปดเหลี่ยม เจดีย์สี่เหลี่ยม และเจดีย์แบบเบ็ดเตล็ด

สรุป คตินิยมในการสร้างพระธาตุเจดีย์ต่าง ๆ นั้น ได้วิวัฒนาการมาจากการปลงศพ คือเมื่อจากการเผาแล้ว มีการเก็บเถ้าถ่านมาฝังแล้วทำสัญลักษณ์หรือเครื่องหมายไว้เพื่อเป็นที่ระลึกถึง ต่อมาจึงได้มีการพัฒนารูปแบบในการบรรจุอัฐิมาเป็นสลุบเจดีย์

ความรู้เกี่ยวกับการท่องเที่ยว

การท่องเที่ยวมีความสำคัญต่อการความเจริญก้าวหน้า ความทันสมัย และสร้างชื่อเสียงให้กับประเทศ ตลอดจนนำรายได้เข้าสู่ประเทศ ซึ่งการท่องเที่ยวเป็นกิจกรรมอย่างหนึ่งของมนุษย์ที่เกิดขึ้นมายาวนานตั้งแต่สมัยโบราณ จึงมีผู้ให้ความหมายของการท่องเที่ยวไว้ดังนี้

การท่องเที่ยว (Tourism) หมายถึง ผลรวมของปรากฏการณ์และความสัมพันธ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นมาจากปฏิสัมพันธ์ หรือการกระทำต่อกันและกันของนักท่องเที่ยว ผู้ประกอบการรัฐบาล และชุมชนผู้เป็นเจ้าของบ้านในกระบวนการดึงดูดใจ และต้อนรับขับสู้นักท่องเที่ยวและผู้มาเยือนอื่น ๆ (เสวี วงส์ไพจิตร. 2534 : 12)

การท่องเที่ยว คือ การเดินทางจากที่อยู่อาศัยปกติไปยังที่อื่นเป็นการชั่วคราว ด้วยความสมัครใจตามวัตถุประสงค์ใด ๆ ก็ได้ ที่มีค่าใช้จ่ายหรือหารายได้ (เศกสรรค์ ยวงวิชัย. 2536 : 11)

การท่องเที่ยว หมายถึง การเดินทางจากที่อยู่อาศัยตามปกติไปยังที่อื่นเป็นการชั่วคราว เพื่อศึกษาและพักผ่อนหย่อนใจ หรือก่อให้เกิดการกระทำร่วมกันของมนุษย์ทั้งทางธรรมชาติและทางสังคม จนเป็นเหตุดึงดูดใจให้เดินทางไปศึกษาและท่องเที่ยวตามแหล่งต่าง ๆ (ศิริ ฮามสุโพธิ์. 2543 : 19)

การท่องเที่ยว หมายถึง การเดินทางพักผ่อน คลายความเครียด แสวงหาประสบการณ์แปลกใหม่ โดยมีเงื่อนไขว่าการเดินทางนั้นเป็นการเดินทางเพียงชั่วคราว ผู้เดินทางจะต้องไม่ถูกบังคับให้เดินทาง (การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. 2544 : 15)

การท่องเที่ยว หมายถึง กิจกรรมใด ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการเคลื่อนไหวนของการเดินทางของบุคคลจากที่อยู่อาศัยปกติไปยังที่อื่นเป็นการชั่วคราว เพื่อวัตถุประสงค์ใด ๆ ที่มีค่าใช้จ่ายหรือหารายได้ ซึ่งกิจกรรมดังกล่าวก่อให้เกิดปรากฏการณ์และความสัมพันธ์ที่เกิดจากการมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคลที่เดินทาง (นักท่องเที่ยวหรือผู้มาเยือน) ธุรกิจในอุตสาหกรรมท่องเที่ยวที่ผลิตสินค้าและบริการเพื่อตอบสนองความต้องการของนักท่องเที่ยว ภาครัฐบาลที่ดูแลการท่องเที่ยว และชุมชน

ในพื้นที่ท่องเที่ยว (จริญญา เจริญสุขใส และสุวัฒน์ จุฑากรณ์. 2544 : 72)

Douglas (บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา. 2543 : 3-4 ; อ้างอิงมาจาก Douglas. n.d.) ได้กล่าวถึงการท่องเที่ยวในแง่ของความมุ่งหมายในการเดินทางของนักท่องเที่ยวซึ่งแบ่งได้เป็น 8 ประการคือ

1. การท่องเที่ยวเพื่อพักผ่อนในวันหยุด (Holiday-mass Popular Individual)
2. การท่องเที่ยวเพื่อวัฒนธรรมและศาสนา (Cultural Religion) เป็นการเดินทางเพื่อเรียนรู้วัฒนธรรมของสังคมต่าง ๆ เช่น การศึกษาความเป็นอยู่ การชมศิลปะ ดนตรี ละครกรรมนัสการศูนย์ศาสนา เป็นต้น
3. การท่องเที่ยวเพื่อการศึกษา (Educational) เป็นการเดินทางเพื่อการทำวิจัยการศึกษา สอนหนังสือ ฝึกอบรม หรือการดูงาน ซึ่งจะต้องพำนักอยู่ในสถานที่นั้น ๆ เป็นเวลานาน
4. การท่องเที่ยวเพื่อการกีฬาและบันเทิง (Sport and Recreation) คือ การเดินทางไปชมหรือร่วมการแข่งขันกีฬา หรือนันทนาการต่าง ๆ

5. การท่องเที่ยวเพื่อประวัติศาสตร์และความสนใจพิเศษ (Historical and Special Interests)
6. การท่องเที่ยวเพื่องานอดิเรก (Hobbies) หมายถึง การท่องเที่ยวเพื่อทำงานอดิเรก เช่น การวาดภาพ การเขียนนวนิยาย เป็นต้น
7. การท่องเที่ยวเพื่อเยี่ยมญาติมิตร (Visiting Friends and Relative)
8. การท่องเที่ยวเพื่อธุรกิจ (Business) เป็นการเดินทางของนักธุรกิจที่จัดเวลาบางส่วนของการเดินทางหลังจากทำธุรกิจเสร็จสิ้นแล้ว ใช้เวลาในการท่องเที่ยวก่อนเดินทางกลับ

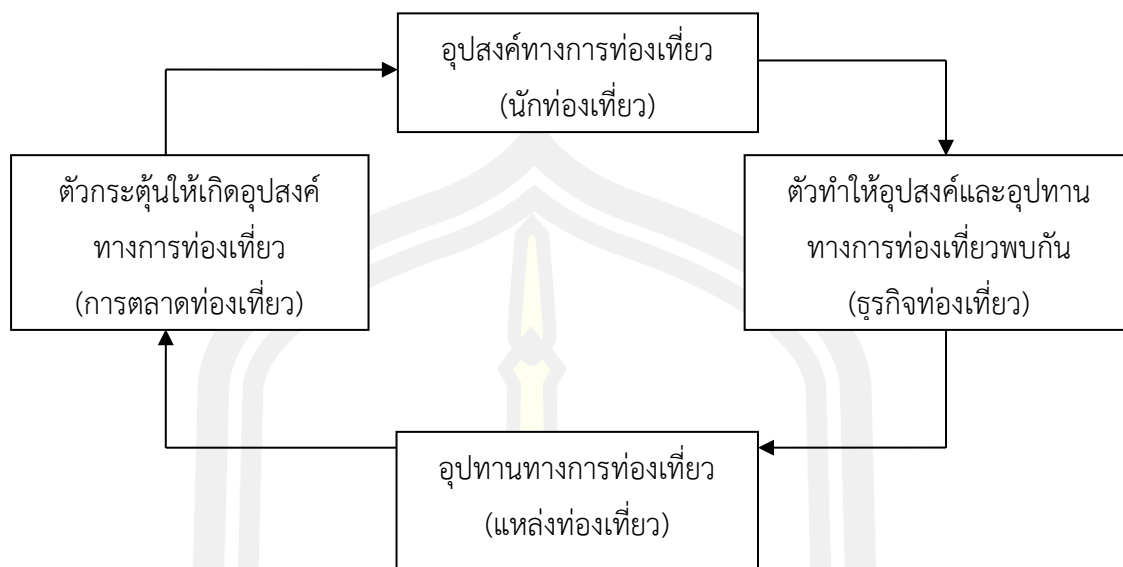
การท่องเที่ยว (Tourism) เป็นกิจกรรมการเดินทางจากจุดหนึ่งไปยังอีกจุดหนึ่ง ซึ่งนับตั้งแต่จุดเริ่มต้นจนถึงปลายทางจะต้องประกอบด้วยปัจจัยสามประการเป็นอย่างน้อย คือ การเดินทาง การพักค้างแรม และการกินอาหารนอกบ้าน (นิศา ชัชกุล. 2550 : 2)

สรุปได้ว่า “การท่องเที่ยว” (Tourism) จึงเป็นคำที่มีความหมายกว้างขวาง มิได้หมายเฉพาะเพียงการเดินทางเพื่อพักผ่อนหย่อนใจ หรือเพื่อความสนุกสนานบันเทิงเริงรมย์ ดังที่ส่วนมากเข้าใจกัน แต่การเดินทางเพื่อการประชุมสัมมนา เพื่อศึกษาความรู้ เพื่อการศึกษา เพื่อการติดต่อธุรกิจ การสัมผัสธรรมชาติที่สวยงาม ตลอดจนการเยี่ยมเยียนญาติพี่น้อง ก็นับว่าเป็นการท่องเที่ยวทั้งสิ้น กล่าวโดยสรุป การท่องเที่ยว คือ เป็นเรื่องที่มีความเกี่ยวข้องกับกิจกรรมการเดินทางของนักท่องเที่ยวที่มีวัตถุประสงค์แตกต่างกัน ทั้งที่เป็นการเดินทางเพื่อพักผ่อน ประกอบกิจกรรมตามความสนใจ

หรือเพื่อประกอบธุรกิจซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของการทำงาน การท่องเที่ยวเป็นการเดินทางออกจากสถานที่ที่อยู่เป็นประจำไปยังแหล่งท่องเที่ยวเป็นการชั่วคราว ได้ประสบกับสิ่งแวดล้อมที่แปลกใหม่ ได้พบปะผู้คนกลุ่มใหม่ ทำให้นักท่องเที่ยวได้รับความสนุกสนานเพลิดเพลินและได้รับความรู้ใหม่ ๆ ในขณะที่เดินทางท่องเที่ยว อีกทั้งได้แลกเปลี่ยนวัฒนธรรมซึ่งกันและกันอีกด้วย

3.2 ความสำคัญของแหล่งท่องเที่ยวต่อการท่องเที่ยว

แหล่งท่องเที่ยวเป็นจุดหมายปลายทางแห่งการเดินทางท่องเที่ยวของนักท่องเที่ยว ถือเป็นองค์ประกอบสำคัญของการท่องเที่ยวที่จะดึงดูดใจให้นักท่องเที่ยวเดินทางเข้ามาท่องเที่ยวสถานที่นั้น อีกทั้งเป็นอุปทานทางการท่องเที่ยวที่จะสนองความต้องการของนักท่องเที่ยว อันเป็นอุปสงค์ทางการท่องเที่ยว หากไม่มีแหล่งท่องเที่ยวก็ไม่มีนักท่องเที่ยวเกิดขึ้น เมื่อไม่มีนักท่องเที่ยวก็ไม่มีนักท่องเที่ยวเกิดขึ้น เนื่องจากองค์ประกอบที่สำคัญของการท่องเที่ยวมี 4 องค์ประกอบ ดังภาพประกอบ 2

ภาพประกอบ 2 องค์ประกอบสำคัญของการท่องเที่ยว

ที่มา : บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา (2549 : 3)

จะเห็นได้ว่าการท่องเที่ยวนั้นจะต้องมีอุปทานทางการท่องเที่ยวหรือแหล่งท่องเที่ยวก่อน แล้วจึงใช้การตลาดท่องเที่ยวเป็นตัวกระตุ้นให้เกิดอุปสงค์ทางการท่องเที่ยว หรือนักท่องเที่ยว จากนั้นนักท่องเที่ยวจะใช้ธุรกิจท่องเที่ยว อันประกอบด้วยธุรกิจขนส่งธุรกิจที่พัก ธุรกิจอาหารและบันเทิง ธุรกิจนำเที่ยวและมัคคุเทศก์ ธุรกิจจำหน่ายสินค้าที่ระลึกโดยใช้การขนส่งเป็นพาหนะ เดินทางเข้ามาท่องเที่ยวแหล่งท่องเที่ยว และใช้บริการของธุรกิจท่องเที่ยวอื่น ๆ ระหว่างการท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวนั้น ทำให้อุปสงค์ทางการท่องเที่ยวและอุปทานทางการท่องเที่ยวได้พบกัน ถ้าหากไม่มีแหล่งท่องเที่ยว ก็จะไม่มีการเดินทางเข้ามาท่องเที่ยว และก็จะไม่มีธุรกิจท่องเที่ยวตามมาด้วย (บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา. 2549 : 4)

จากความสำคัญของการท่องเที่ยวนั้น ถือเป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่งที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวโดยตรง จึงมีผู้กล่าวถึงความสำคัญของการท่องเที่ยวไว้ดังนี้

การท่องเที่ยวที่เป็นกิจกรรมที่มีความสำคัญสูงสุดระดับหนึ่ง ซึ่งถูกพัฒนาให้กลายเป็นธุรกิจ และขยายตัวใหญ่ขึ้นเป็นอุตสาหกรรมท่องเที่ยวตามลำดับ ความสำคัญของการท่องเที่ยวส่งผลต่อด้านเศรษฐกิจ และสังคม ดังรายละเอียดต่อไปนี้ (รชพร จันทรสว่าง.2545 : 16-19)

1. ความสำคัญของการท่องเที่ยวต่อเศรษฐกิจ การท่องเที่ยวที่มีผลเศรษฐกิจโดยรวม โดยเฉพาะในระยะที่ผ่านมา ผลจากการดำเนินธุรกิจให้อุตสาหกรรมท่องเที่ยวก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจในรูปแบบต่าง ๆ ดังนี้

1.1 การสร้างรายได้ในรูปของเงินตราต่างประเทศ ปัจจุบันหลายประเทศเกิดการตื่นตัวและให้ความสำคัญกับเรื่องการประกอบธุรกิจท่องเที่ยว เนื่องจากมีการเล็งเห็นถึงผลตอบแทนที่ได้รับจากการให้บริการการท่องเที่ยว ในทางเศรษฐศาสตร์ถือว่ารายได้ที่เกิดจากการท่องเที่ยวระหว่างประเทศจัดเป็นรายได้สินค้าส่งออก ขณะที่ค่าใช้จ่ายของนักท่องเที่ยวจัดเป็นรายได้ในการนำเงินตราต่างประเทศเข้ามายังประเทศไทย

1.2 การกระจายรายได้และการจ้างงาน การท่องเที่ยวก่อให้เกิดผลทางด้านเศรษฐกิจโดยตรงของประเทศซึ่งกระจายไปสู่ท้องถิ่นทั่วทุกภาค ประเทศไทยมีแหล่งท่องเที่ยวที่กระจายอยู่ทุกพื้นที่ของประเทศซึ่งดึงดูดความสนใจของนักท่องเที่ยวให้เดินทางไปท่องเที่ยว ดังนั้นการท่องเที่ยวจึงช่วยกระจายรายได้ไปสู่แรงงานด้านการผลิตและแรงงานในด้านการบริการการท่องเที่ยว

2. ความสำคัญของการท่องเที่ยวต่อสังคมการท่องเที่ยวมีความสำคัญต่อสังคม เนื่องจากการเดินทางท่องเที่ยวเป็นการเปิดโอกาสให้นักท่องเที่ยวได้เข้าไปสัมผัส เรียนรู้ และแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมซึ่งอาจมีความแตกต่างจากชีวิตความเป็นอยู่ประจำวัน ได้เห็นความแตกต่างในวัฒนธรรมที่หลากหลาย ได้มีโอกาสแลกเปลี่ยนความคิดเห็น ความรู้และทัศนคติ ความเป็นมา และสาเหตุของความแตกต่างในแต่ละท้องถิ่นก่อให้เกิดความเข้าใจอันดีระหว่างเจ้าบ้านและผู้มาเยือน ดังนี้

2.1 การสร้างความเข้าใจอันดีระหว่างนักท่องเที่ยวและเจ้าของท้องถิ่นการท่องเที่ยวมีผลต่อสังคม เนื่องจากวัตถุประสงค์ของการท่องเที่ยวทำให้คนได้มีการเดินทางไปรู้จักสถานที่ใหม่ ๆ ซึ่งมีสภาพแวดล้อมและความเป็นอยู่ที่แตกต่างไปจากชีวิตประจำวัน การได้มีโอกาสเข้าไปสัมผัส เรียนรู้วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม ประเพณี และวิถีชีวิตที่แตกต่าง ทำให้ได้มีโอกาสเรียนรู้ และทำความเข้าใจถึงความแตกต่างของคนแต่ละท้องถิ่น เมื่อการท่องเที่ยวขยายพื้นที่จากต่างถิ่น ต่างภูมิภาค ต่างประเทศ ทำให้ผู้ที่ได้มีโอกาสเดินทางได้เรียนรู้และเข้าใจเอกลักษณ์เฉพาะของแต่ละพื้นที่ อันนำไปสู่ความเข้าใจอันดีระหว่างพื้นที่เล็ก ๆ ซึ่งขยายใหญ่ขึ้นเป็นภูมิภาค ประเทศและทั่วทั้งโลก เช่น การไหว้ ยิ้มสยาม หรือมวยไทย เป็นต้น

2.2 ความสัมพันธ์ด้านการเมืองระหว่างประเทศ การท่องเที่ยว โดยเฉพาะการท่องเที่ยวระหว่างประเทศก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงด้านนโยบายต่าง ๆ เพื่ออำนวยความสะดวกแก่นักท่องเที่ยว รัฐบาลของแต่ละประเทศซึ่งเป็นผู้มีบทบาททางการเมืองจำเป็นต้องปรับเปลี่ยนนโยบายด้านต่าง ๆ เพื่อให้สอดคล้องกับนโยบายสากล เช่น นโยบายการบิน นโยบายการผ่านแดนนโยบายการค้าเสรี เป็นต้น

2.3 การฟื้นฟูและอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่น การท่องเที่ยวมีส่วนช่วยกระตุ้นให้คนในท้องถิ่นเกิดความสามัคคี เพื่อรักษาศิลปวัฒนธรรมของท้องถิ่นโดยตรง

ตัวอย่างเช่น วัฒนธรรมที่บางท้องถิ่นอาละทิ้งหรือขาดผู้สืบทอด กลับถูกรื้อฟื้นขึ้นมาใหม่ เมื่อมีผู้ให้ความสนใจบางครั้งนักท่องเที่ยวมีการศึกษาหาข้อมูลก่อนการเดินทางมาท่องเที่ยว ได้ทราบว่าแต่ละท้องถิ่นมีความเป็นอยู่วัฒนธรรมอย่างไร แต่พอมาถึงปรากฏว่าวัฒนธรรมเหล่านั้นไม่มีการปฏิบัติสืบทอดกันอีกแล้ว เมื่อเป็นเช่นนี้หลายครั้งผู้ที่อยู่ในท้องถิ่นอาจมีการรวมตัวกันจัดวัฒนธรรมโบราณเหล่านั้นขึ้นมาใหม่ เพื่อดึงดูดความสนใจจากนักท่องเที่ยว และยังทำให้อนุชนรุ่นหลังได้ทราบความเป็นมาของท้องถิ่นในอดีต ทำให้ประชาชนเกิดความรักความภาคภูมิใจในท้องถิ่น และช่วยกันสืบสานวัฒนธรรมต่อไป

2.4 การรักษาสีงแวดล้อมในแหล่งท่องเที่ยว การท่องเที่ยวเป็นกิจกรรมที่นักท่องเที่ยวต้องเดินทางไปสัมผัสสถานที่ท่องเที่ยวด้วยตนเอง สถานที่ท่องเที่ยวทางธรรมชาติ ส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ที่มีความเปราะบางต่อการบุกรุกหากขาดการควบคุมดูแลอย่างดี พื้นที่นั้นอาจกลายเป็นพื้นที่เสื่อมโทรมได้ ดังนั้นการท่องเที่ยวมีผลกระทบต่อธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมาก จึงมีการสร้างกระแสการรักษาสิ่งแวดล้อมให้ผู้ที่อยู่ในท้องถิ่นและนักท่องเที่ยวตระหนักถึงความสำคัญของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ก่อให้เกิดการท่องเที่ยวในรูปแบบต่าง ๆ เช่น การท่องเที่ยวเชิงนิเวศเป็นความพยายาม เพื่อก่อให้เกิดการท่องเที่ยวทางธรรมชาติอย่างถูกวิธี การกำหนดขอบเขตพื้นที่ที่นักท่องเที่ยวจะเข้าถึงธรรมชาติได้ โดยป้องกันไม่ให้นักท่องเที่ยวเข้าถึงธรรมชาติส่วนที่เปราะบางหรือพื้นที่สงวน การให้ความรู้แก่นักท่องเที่ยว ขณะเดียวกันชาวบ้านในท้องถิ่นก็ได้รับการเรียนรู้ว่าตนเองต้องรู้จักรักษาสมบัติในพื้นที่ของตนเองไว้อย่างยั่งยืนเช่นกัน

ดังนั้น องค์ประกอบสำคัญของการท่องเที่ยวคือแหล่งท่องเที่ยว ซึ่งหากไม่มีแหล่งท่องเที่ยวก็จะมีนักท่องเที่ยวเข้ามาท่องเที่ยว ไม่มีนักท่องเที่ยวก็ไม่มีการท่องเที่ยวเกิดขึ้น และไม่มีธุรกิจการท่องเที่ยวตามมา การท่องเที่ยวเป็นกิจกรรมที่มีความสำคัญต่อประเทศในด้านเศรษฐกิจและสังคม ซึ่งปัจจุบันหลายประเทศรวมทั้งประเทศไทยต่างเล็งเห็นความสำคัญ ให้การส่งเสริมและพัฒนาการท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวต่าง ๆ เพื่อให้เป็นตัวหลักสำคัญที่จะดึงดูดใจให้นักท่องเที่ยวเข้ามาท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวนั้น ๆ อย่างต่อเนื่อง

สรุปได้ว่า การท่องเที่ยวมีความสำคัญต่อเศรษฐกิจและสังคม ในรูปแบบการสร้างรายได้ในรูปของเงินตราต่างประเทศ การกระจายรายได้และการจ้างงาน การสร้างความเข้าใจอันดีระหว่างนักท่องเที่ยวและเจ้าของท้องถิ่น เกิดความสัมพันธ์ด้านการเมืองระหว่างประเทศ เกิดการฟื้นฟูและอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่น ตลอดจนการรักษาสิ่งแวดล้อมในแหล่งท่องเที่ยว ผู้วิจัยได้นำเอาองค์ความรู้นี้มาใช้ศึกษาถึงสภาพปัจจุบันและปัญหา ตลอดจนกลุ่มนักท่องเที่ยว เพื่อให้เข้าใจถึงสภาพการจัดเทศกาลงานประเพณีและลักษณะของกลุ่มนักท่องเที่ยว ที่ดึงดูดใจให้เลือกเดินทางเข้ามาท่องเที่ยวในสถานที่แหล่งท่องเที่ยวต่าง ๆ ได้มากยิ่งขึ้น

3.3 องค์ประกอบของการท่องเที่ยว

องค์ประกอบของการท่องเที่ยวถือเป็นส่วนสำคัญ นักท่องเที่ยวเป็นองค์ประกอบที่สำคัญที่สุดของการท่องเที่ยว ซึ่งการท่องเที่ยวต้องประกอบด้วย 3 องค์ประกอบหลักที่มีความสัมพันธ์กันคือ นักท่องเที่ยว ทรัพยากรการท่องเที่ยว และธุรกิจในการอุตสาหกรรมท่องเที่ยว (ราณี อธิชัยกุล.2544 : 34-47)

3.3.1 นักท่องเที่ยว (Tourist) หมายถึง ผู้มาเยือนชั่วคราว ซึ่งพักอยู่ ณ สถานที่ที่ไปเยือนอย่างน้อย 24 ชั่วโมง และมีการพักค้างคืนอย่างน้อย 1 คืน แต่ไม่เกิน 1 ปี ส่วนนักท่องเที่ยว (Excursionist) หมายถึง ผู้มาเยือนชั่วคราว ซึ่งพักอยู่ ณ สถานที่ที่ไปเยือนน้อยกว่า 24 ชั่วโมง และไม่ค้างคืน

3.3.1.1 ลักษณะของนักท่องเที่ยว จำแนกออกตามลักษณะของเพศ อายุ อาชีพ ระดับการศึกษา ระดับรายได้ สถานภาพสมรส และถิ่นพำนัก ซึ่งแต่ละปัจจัยจะส่งผลถึงพฤติกรรมการเดินทางและการเลือกแหล่งท่องเที่ยวที่แตกต่างกัน ต่อไปนี้

1) เพศ นักท่องเที่ยวชายเป็นกลุ่มที่เดินทางได้ตามลำพังหรือเดินทางมาเป็นกลุ่มและไปแทบทุกแหล่งท่องเที่ยว และมักทำกิจกรรมการท่องเที่ยวหลากหลายรูปแบบ เช่น กิจกรรมการท่องเที่ยวที่เน้นธรรมชาติ ความตื่นเต้น ความสนุกสนานและบันเทิง เป็นต้น นักท่องเที่ยวหญิงมักเดินทางมากับเพื่อนหรือบริษัทนำเที่ยว โดยมักจะเลือกแหล่งท่องเที่ยวที่มีความปลอดภัยและสามารถเดินทางได้สะดวก นักท่องเที่ยวหญิงชอบกิจกรรมการท่องเที่ยวที่มีการจับจ่ายซื้อสินค้าหรือของที่ระลึกรวมอยู่ด้วย

2) อายุ บุคคลที่มีช่วงอายุแตกต่างกันก็จะมีความสามารถในการเดินทางได้แตกต่างกัน กล่าวคือ

2.1) กลุ่มวัยเด็ก ช่วงอายุต่ำกว่า 15 ปี เป็นกลุ่มที่ไม่สามารถเดินทางได้ตามลำพัง หากเดินทางท่องเที่ยวมักจะมากับพ่อแม่ หรือโรงเรียน กิจกรรมการท่องเที่ยวจะเน้นการศึกษารวมธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

2.2) กลุ่มวัยรุ่น ช่วงอายุ 16-24 ปี เป็นวัยที่กำลังศึกษาอยู่หรือเพิ่งจบการศึกษา จึงยังไม่มีทุนทรัพย์ในการเดินทางด้วยตนเอง ส่วนใหญ่มักเดินทางมากับพ่อแม่ หรือโรงเรียน หรือสถาบันที่จัดอบรมต่าง ๆ หรือเดินทางมาพักอาศัยอยู่กับครอบครัวอุปถัมภ์ตามโครงการแลกเปลี่ยนทางการศึกษาต่าง ๆ กลุ่มนักท่องเที่ยววัยรุ่นจะชอบกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงผจญภัยที่ท้าทายความสามารถและความตื่นเต้น ในทางการตลาดทั้งกลุ่มวัยเด็กและกลุ่มวัยรุ่นเป็นกลุ่มนักท่องเที่ยวที่น่าส่งเสริม แม้ว่าจะยังเป็นกลุ่มที่ใช้จ่ายเงินในการท่องเที่ยวน้อย แต่หากว่านักท่องเที่ยวกลุ่มนี้เกิดความประทับใจในแหล่งท่องเที่ยวเมื่อวัยเด็กแล้ว พวกเขาจะรักการท่องเที่ยวและจะพยายามเดินทางท่องเที่ยวเมื่อมีโอกาสในอนาคต

2.3) กลุ่มวัยทำงานตอนต้น ช่วงอายุ 25-34 ปี เป็นกลุ่มที่มีความสามารถในการใช้จ่ายเงินได้สูง เพราะมีรายได้เป็นของตนเอง ลักษณะกิจกรรมการท่องเที่ยวที่เลือกก็ยังสามารถทำได้หลากหลายตามความสนใจเพราะสุขภาพแข็งแรง เช่น การท่องเที่ยวเชิงนิเวศการศึกษาเชิงศิลปวัฒนธรรมหรือชีวิตความเป็นอยู่ เป็นต้น กลุ่มวัยนี้จะมีการเดินทางท่องเที่ยวมากกว่ากลุ่มวัยอื่น ๆ

2.4) กลุ่มวัยทำงานตอนกลางและตอนปลาย ช่วงอายุ 35-44 ปี และ 45-54 ปี เป็นกลุ่มที่มีการเดินทางค่อนข้างสูง เพื่อการพักผ่อนหย่อนใจและเพื่อเข้าร่วมสัมมนาหรือเจรจาธุรกิจประกอบกับมีฐานะทางการเงินที่ค่อนข้างมั่นคงแล้ว

2.5) กลุ่มวัยเกษียณ ช่วงอายุ 55 ปีขึ้นไป เป็นกลุ่มที่มีเวลาในการท่องเที่ยวมาก เพราะไม่มีภาระการงานที่จะต้องรับผิดชอบแล้ว หากสุขภาพเอื้ออำนวย กลุ่มนี้จะเดินทางท่องเที่ยวแบบประหยัดแต่ไม่เร่งรีบ กิจกรรมการท่องเที่ยวมักเน้นกิจกรรมเชิงศิลปวัฒนธรรมและศาสนา

3) อาชีพ กลุ่มบุคคลที่ทำงานในอาชีพระดับผู้บริหาร ตัวแทนชายหรือกลุ่มนักวิชาชีพที่มีการติดต่อระหว่างประเทศ จะมีโอกาสเดินทางเพื่อวัตถุประสงค์ทางธุรกิจมากกว่ากลุ่มอื่น ๆ

4) ระดับการศึกษา โดยส่วนใหญ่บุคคลที่มีระดับการศึกษาสูง ก็มักจะมีอาชีพและรายได้ดี ส่งผลให้เดินทางได้บ่อยครั้ง นอกจากนี้ระดับการศึกษายังเป็นตัวชี้ให้เห็นถึงคุณภาพของนักท่องเที่ยว ด้วยสมมติฐานที่ว่าผู้ที่มีการศึกษาสูงก็มักจะเป็นผู้ที่มีความคิดและจะแสดงออกถึงทัศนคติและพฤติกรรมการท่องเที่ยวที่ดี เช่น มีแนวคิดเกี่ยวกับการอนุรักษ์รักษาสิ่งแวดล้อมมีความเข้าใจในสังคมและวัฒนธรรมที่แตกต่าง เป็นต้น

5) ระดับรายได้ บุคคลที่มีรายได้สูงย่อมมีโอกาสในการเดินทางท่องเที่ยวได้ระยะไกลและบ่อยครั้งกว่าบุคคลที่มีรายได้ต่ำกว่า โดยทั่วไปกลุ่มรายได้แบ่งออกเป็น 3 กลุ่ม คือกลุ่มรายได้สูง กลุ่มรายได้ปานกลาง และกลุ่มรายได้ต่ำ ซึ่งช่วงรายได้ที่จะกำหนดระดับฐานะนั้นขึ้นอยู่กับสภาพเศรษฐกิจและระดับค่าครองชีพของแต่ละประเทศ

6) สถานภาพสมรส บุคคลโสดจะมีโอกาสในการเดินทางได้บ่อยครั้งและพักค้างแรมได้ยาวนานกว่ากลุ่มที่แต่งงานแล้ว เนื่องจากสามารถตัดสินใจได้เพียงลำพังและไม่มีภาระทางครอบครัวที่จะต้องดูแลมาก ในขณะที่กลุ่มที่แต่งงานแล้วมักจะเดินทางเป็นครอบครัวหรือไปเป็นคู่ ซึ่งมีผลต่อการทำกิจกรรมท่องเที่ยวที่แตกต่างกัน

7) ถิ่นพำนัก บุคคลที่อยู่ในสถานที่ที่มีภูมิอากาศที่แตกต่างกัน มีวิถีชีวิตและวัฒนธรรมที่แตกต่างกัน ก็จะเลือกท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวที่มีสภาพที่แตกต่างไปจาก

ที่ต้นประสบอยู่ เช่น ชาวตะวันตกที่อาศัยอยู่ในบริเวณที่มีอากาศหนาวจัดนิยมเดินทางมาดินแดน ตะวันออกที่มีอากาศอบอุ่นกว่าเพื่อพักผ่อนหย่อนใจ เป็นต้น

3.3.1.2 การกระจายตัวของนักท่องเที่ยว เป็นการศึกษาสถิติจำนวน นักท่องเที่ยวที่มีการเดินทางเข้าไปในแต่ละพื้นที่ท่องเที่ยว ว่ามีจำนวนมากน้อยเพียงใด เพื่อนำมา วางแผนด้านขีดความสามารถในการรองรับของแต่ละพื้นที่ท่องเที่ยว

3.3.1.3 กิจกรรมของนักท่องเที่ยว เป็นสิ่งที่ควรศึกษาเพื่อนำมาวางแผน การสร้างและพัฒนากิจกรรมท่องเที่ยวให้สอดคล้องกับความต้องการของนักท่องเที่ยว เช่น ท่องเที่ยวเพื่อพักผ่อนหย่อนใจ เพื่อเล่นกีฬา เพื่อเยี่ยมญาติ หรือเพื่อเจรจาธุรกิจ เป็นต้น

3.3.1.4 ฤดูกาลท่องเที่ยว ในแต่ละช่วงเดือนนักท่องเที่ยวจะเดินทางไปยัง แหล่งท่องเที่ยวจำนวนมากน้อยแตกต่างกัน ขึ้นอยู่กับสภาพภูมิอากาศในแหล่งท่องเที่ยวและสภาพ ภูมิอากาศในถิ่นที่อยู่ของนักท่องเที่ยว รวมทั้งระยะเวลาวันหยุดพักผ่อนของนักท่องเที่ยว หากช่วงใด แหล่งท่องเที่ยวมีสภาพภูมิอากาศที่ดี และตรงกับช่วงวันหยุดยาว หรือตรงกับสภาพอากาศที่เลวร้าย ในถิ่นที่อยู่ของนักท่องเที่ยว ก็จะมีผลทำให้นักท่องเที่ยวเดินทางเข้าไปยังแหล่งท่องเที่ยวนั้นเป็น จำนวนมาก ซึ่งช่วงเดือนที่มีนักท่องเที่ยวเข้ามามาก เรียกว่า ฤดูท่องเที่ยว ส่วนช่วงเดือนที่มี นักท่องเที่ยวน้อย เรียกว่า นอกฤดูท่องเที่ยว ซึ่งเป็นช่วงที่จะต้องมีการประชาสัมพันธ์ หรือจัด รายการส่งเสริมการท่องเที่ยวเพื่อดึงดูดนักท่องเที่ยวให้เข้ามามากขึ้น

3.3.2 ทรัพยากรการท่องเที่ยว (Tourism Resource) หมายถึง แหล่งท่องเที่ยว กิจกรรมและวัฒนธรรมประเพณีสะท้อนให้เห็นถึงอารยธรรมท้องถิ่นที่มีลักษณะเด่น แต่สามารถ ดึงดูดความสนใจของนักท่องเที่ยวให้มาเยือน ทรัพยากรการท่องเที่ยวจำแนกประเภทตามลักษณะ ของทรัพยากรออกได้เป็น 4 ประเภท คือ

3.3.2.1 ทรัพยากรการท่องเที่ยวประเภทธรรมชาติ หมายถึง แหล่งท่องเที่ยวที่เกิดขึ้นเองและมีความงามตามธรรมชาติ มีความโดดเด่นทางภูมิศาสตร์ ธรณีและระบบป่าไม้ที่ หลากหลาย เช่น ภูเขา ถ้ำ น้ำตก ชายหาด เกาะแก่ง ปะการัง สัตว์ป่า พรรณพืช เป็นต้น ธรรมชาติที่ใช้เป็นทรัพยากรการท่องเที่ยวจะอยู่ในรูปของภูมิทัศน์ ซึ่งประกอบด้วยปัจจัยที่เป็น องค์ประกอบสำคัญ ดังนี้

1) ภูมิประเทศ ที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวสำคัญ ได้แก่

1.1) เทือกเขาสูงที่มีหุบเขา สันเขา ยอดเขา ไหล่เขา หน้าผา ถ้ำ บ่อน้ำพุ ร้อนรวมอยู่ด้วย เช่น เทือกเขาถนนธงชัย เทือกเขาหลวงพระบาง เป็นต้น

1.2) ภูเขาสูง หรือดอยที่นิยมเรียกในภาคเหนือ หรือภู ที่นิยมเรียกในภาค อีสาน เช่น ดอยอินทนนท์ ภูกระดึง ภูหลวง เป็นต้น

1.3) ภูเขาหินปูนที่ก่อให้เกิดถ้ำและหินงอกหินย้อย เช่น ถ้ำพระยานคร ถ้ำลอด เป็นต้น

1.4) ภูเขาหินทรายที่มีหน้าผา เสาหิน เช่น ภูเขาที่มีหน้าผาสามด้านป่าหินงามที่จังหวัดชัยภูมิที่มีเสาหินเป็นจำนวนมาก เป็นต้น

1.5) ภูเขาหินแกรนิตที่เป็นภูเขาสูงมีป่าไม้ปกคลุมทึบ บนภูเขามักมีน้ำตก สัตว์ป่า เช่น เขาสอยดาว เขาสระบาป เขาเขี้ยว เขาหลวง จังหวัดนครศรีธรรมราช เป็นต้น

1.6) ภูเขาที่มีความแคบและความสูงชันของหน้าผาทั้งสองข้างของภูเขา และเบื้องล่างจะมีร่องน้ำที่มีน้ำไหลตลอดเวลา ที่ใช้เป็นเส้นทางปีนป่า เดินป่า และจุดชมวิว เช่น ภูเขาแม่แจ่ม ภูเขาแม่ฮ่องสอน ภูเขาแม่สะเรียง เป็นต้น

1.7) ภูเขาที่เป็นที่สะสมของตะกอนที่ลงมาจากเทือกเขาในอดีตก่อให้เกิดเนินโคกและสัน เช่น สันป่าตอง สันกำแพง สันทราย เป็นต้น

1.8) ที่ราบที่เป็นที่สะสมของแหล่งน้ำ เช่น คลอง แม่น้ำ หนอง บึง ที่ก่อให้เกิดกิจกรรมท่องเที่ยว เช่น เที่ยวทุ่ง ตกปลา ล่องแม่น้ำ ลำคลอง เป็นต้น

2) ภูมิอากาศ มีผลต่อการท่องเที่ยวในเรื่องของอุณหภูมิและความชื้นของบรรยากาศ เพราะอุณหภูมิที่พอเหมาะและแสงสีบนท้องฟ้า ทำให้บรรยากาศการท่องเที่ยวมีชีวิตชีวาสนุกสนานขึ้น เช่น ฤดูหนาวในประเทศไทยช่วยให้นักท่องเที่ยวรู้สึกเย็นสบาย ฤดูฝนจะเป็นอุปสรรคต่อการท่องเที่ยวเนื่องจากฝนตกเฉอะแฉะ แต่เหมาะกับการเที่ยวน้ำตก เป็นต้น

3) แหล่งน้ำ ที่เป็นแหล่งน้ำท่องเที่ยวที่ได้รับความนิยม ได้แก่

3.1) ชายหาดและอ่าว เช่น หาดทรายบนแผ่นดินและในเกาะต่าง ๆ เช่น หาดแม่รำพึง หาดเพ หาดทรายในเกาะเสม็ด เกาะพงัน เกาะสมุย เป็นต้น

3.2) เกาะและหมู่เกาะ เช่น เกาะภูเก็ต เกาะเต่า เกาะสิมิลัน เกาะช้าง เป็นต้น

3.3) ปะการัง เป็นแหล่งท่องเที่ยวใต้ทะเล เช่น หมู่เกาะสิมิลัน หมู่เกาะสุรินทร์ หมู่เกาะชุมพร เป็นต้น

3.4) โบราณคดีใต้น้ำ ในท้องทะเลมีซากเรือจมอยู่มากมาย เรือเหล่านี้เป็นเรือพาณิชย์ที่แล่นค้าขายในอดีต ซากเรือโบราณจึงเป็นทรัพยากรที่มีค่าของชาติและกลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวสำหรับประดาน้ำ

3.5) พืชพรรณและป่าไม้ ก่อให้เกิดการท่องเที่ยว แบบการเดินป่า ที่ทำให้เกิดการพักผ่อนหย่อนใจและทำให้รู้จักชนิดพืชพรรณและสัตว์ป่า แหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติที่ยึดป่าไม้เป็นหลัก และมีการจัดการที่เป็นระบบจะอยู่ในรูปของอุทยานแห่งชาติ วนอุทยาน สวนรุกขชาติ สวนพฤกษศาสตร์ และเขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์ป่า

3.3.2.2 ทรัพยากรการท่องเที่ยวประเภทประวัติศาสตร์ โบราณวัตถุสถาน และศาสนสถาน หมายถึง แหล่งท่องเที่ยวที่มนุษย์สร้างขึ้นและมีความสำคัญในฐานะเป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ โบราณคดีและศาสนาที่แสดงถึงอารยธรรมของท้องถิ่น มีผลดึงดูดให้นักท่องเที่ยว

ไปเยือน ทรัพยากรการท่องเที่ยวประเภทนี้แบ่งย่อยออกเป็น 2 ประเภท ดังนี้

1) โบราณสถาน และโบราณวัตถุ โบราณสถาน หมายถึง อสังหาริมทรัพย์ซึ่งโดยอายุหรือโดยลักษณะแห่งการก่อสร้างหรือโดยหลักฐานเกี่ยวกับประวัติของอสังหาริมทรัพย์นั้นเป็นประโยชน์ในทางศิลปะประวัติศาสตร์หรือโบราณคดี ทั้งนี้ให้รวมถึงสถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ที่เป็นแหล่งโบราณคดีแหล่งประวัติศาสตร์ และอุทยานประวัติศาสตร์ด้วย เช่น เมืองโบราณ พระราชวัง พระตำหนักอนุสาวรีย์ กำแพงเมือง เป็นต้น

โบราณวัตถุ หมายถึง สสังหาริมทรัพย์ที่เป็นของโบราณไม่ว่าจะเป็นสิ่งประดิษฐ์หรือเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ หรือเคยเป็นส่วนใดส่วนหนึ่งของโบราณสถาน ซากมนุษย์ หรือซากสัตว์ ซึ่งโดยอายุหรือโดยลักษณะแห่งการประดิษฐ์หรือโดยหลักฐานเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ของอสังหาริมทรัพย์นั้นเป็นประโยชน์ในทางศิลปะประวัติศาสตร์หรือโบราณคดี เช่น ซากมนุษย์ ซากสัตว์ ภาพเขียน งานศิลปะ เครื่องมือ เครื่องใช้ เครื่องประดับของคนโบราณ ศิลปิน เป็นต้น โบราณวัตถุมักพบเห็นอยู่ในโบราณสถาน จึงมักเรียกทรัพยากรการท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์โดยรวมเรียกว่าเป็นโบราณวัตถุสถาน ซึ่งสามารถแบ่งออกเป็น 2 ยุคคือ

1.1) โบราณวัตถุสถานยุคก่อนประวัติศาสตร์ยุคก่อนประวัติศาสตร์ เป็นยุคที่เริ่มต้นตั้งแต่มีมนุษย์ในโลกจนถึงมนุษย์คิดค้นตัวอักษรเพื่อบันทึกเรื่องราวได้ ทรัพยากรการท่องเที่ยวในยุคนี้จึงเป็นหลักฐานทางโบราณคดีที่ค้นพบ เช่น โครงกระดูกมนุษย์ เครื่องมือเครื่องใช้ที่ทำด้วยหินของมนุษย์โบราณ หรือเป็นแหล่งโบราณคดีที่ค้นพบ เช่น ชุมชนโบราณที่บ้านเชียง อำเภอหนองหาน จังหวัดอุดรธานี ที่มีการค้นพบเครื่องปั้นดินเผา แหล่งโบราณคดี บ้านธารปราสาท จังหวัดนครราชสีมา เป็นต้น หรือร่องรอยงานศิลปะโดยเฉพาะงานเขียนรูปสัตว์ และการล่าสัตว์ตามผนังถ้ำ เช่น ภาพเขียนสีบนหินโบราณที่อำเภอผาแต้ม จังหวัดอุดรธานี เป็นต้น

1.2) โบราณวัตถุสถานยุคประวัติศาสตร์ ทรัพยากรการท่องเที่ยวในยุคประวัติศาสตร์เป็นแหล่งที่แสดงถึงอารยธรรมของมนุษย์หรือหลักฐานสำคัญที่เป็นมรดกทางประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับพระมหากษัตริย์ชนชั้นปกครอง ชุมชนในท้องถิ่น เหตุการณ์สำคัญในอดีต เช่น พระราชวัง ปราสาท กำแพงเมือง คูเมือง อุทยานประวัติศาสตร์ อนุสาวรีย์ อนุสรณ์สถาน พิพิธภัณฑสถาน หอไตร สมรภูมิ บ้านโบราณ เป็นต้น ตัวอย่างโบราณสถานในประเทศไทย ได้แก่

- 1.2.1) เมืองโบราณ เช่น เมืองโบราณที่ตำบล
โคราช จังหวัดนครราชสีมา เมืองโบราณบ้านทุ่งตึก จังหวัดพังงา
- 1.2.2) พระราชวัง เช่น พระบรมมหาราชวัง
พระราชวังบางปะอิน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา
- 1.2.3) พระตำหนัก เช่น พระตำหนักปางตอง
จังหวัดแม่ฮ่องสอน
- 1.2.4) พิพิธภัณฑสถาน เช่น พิพิธภัณฑสถาน
แห่งชาติพระนคร พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติเรือพระราชพิธี
- 1.2.5) สุสาน เช่น สุสานไตรลักษณ์ จังหวัด
ลำปาง
สุสานทหารสัมพันธมิตร จังหวัดกาญจนบุรี
- 1.2.6) หอไตร เช่น หอไตรวัดพระสิงห์
จังหวัดเชียงใหม่
- 1.2.7) ปราสาทหิน เช่น ปราสาทหินพนมรุ้ง
จังหวัดบุรีรัมย์
- 1.2.8) อุทยานประวัติศาสตร์ เช่น อุทยาน
ประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา อุทยานประวัติศาสตร์พิมาย จังหวัดนครราชสีมา
- 1.2.9) อนุสาวรีย์ เช่น อนุสาวรีย์ครูบาศรีวิชัย
จังหวัดเชียงใหม่ อนุสาวรีย์ท้าวสุรนารี จังหวัดนครราชสีมา
- 1.2.10) บ้านของบุคคลสำคัญ เช่น บ้านของ
สุนทรภู่
อำเภอแกลง จังหวัดระยอง บ้านพลเอกเปรม ตินสุสานนท์ จังหวัดสงขลา
- 1.2.11) อนุสรณ์สถาน เช่น พระบรมอนุสรณ์
ดอนเจดีย์ จังหวัดสุพรรณบุรี
- 1.2.12) สมรภูมิ เช่น สะพานข้ามแม่น้ำแคว
สมรภูมิ
ในสงครามโลกครั้งที่ 2 จังหวัดกาญจนบุรี

ตัวอย่างโบราณวัตถุมักค้นพบในโบราณสถาน เช่น
เครื่องมือ เครื่องใช้ เครื่องประดับ งานศิลปะต่าง ๆ ที่มีความงดงามที่แสดงถึงสถาปัตยกรรม
จิตรกรรม ประติมากรรมหัตถกรรมในอดีต เป็นต้น

2) ศาสนสถาน

ศาสนสถาน หมายถึง สถานที่แสดงถึงลัทธิความเชื่อความศรัทธา มนุษย์ที่มีต่อศาสนาอันมีหลักสำคัญ เช่น แสดงกำเนิดและความสิ้นสุดของโลกหรือแสดงหลักธรรม เกี่ยวกับบุญบาป รวมทั้งสถานที่ประกอบพิธีกรรมตามความเห็นหรือตามคำสั่งสอนในความเชื่อถือนั้น ๆ ศาสนสถานเป็นสถานที่ที่มีคุณค่าทางวัฒนธรรมและจริยธรรมจึงกลายเป็นสถานที่ท่องเที่ยว นักท่องเที่ยวที่เดินทางมาท่องเที่ยวมักมีจุดประสงค์เพื่อไปศึกษาหาความรู้เกี่ยวกับศาสนาเพื่อประกอบพิธีกรรมทางศาสนา หรือเพื่อเยี่ยมชมสักการะ เพื่อความสงบในจิตใจ เช่น วัด โบสถ์ วิหาร มัสยิด สถานที่จารึกแสวงบุญ สถานที่เพื่อเคารพสักการะ เป็นต้น นอกจากนี้ในศาสนสถานยังมีการค้นพบโบราณวัตถุสำคัญทางศาสนา เช่น พระพุทธรูป เทวรูป รูปปั้นพระเยซู จิตรกรรมฝาผนัง เป็นต้น

ศาสนสถานที่สำคัญทางศาสนาพุทธมีเป็นจำนวนมากในประเทศไทย เนื่องจากประเทศไทยเป็นเมืองพระพุทธศาสนา เช่น วัดพระศรีรัตนศาสดาราม วัดอรุณราชวราราม วัดพระศรีสรรเพชญ์ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา วัดพระปฐมเจดีย์ราชวรมหาวิหาร จังหวัดนครปฐม วัดโสธรวรารามวรวิหาร จังหวัดฉะเชิงเทรา วัดพระบรมธาตุศอยสุเทพ จังหวัดเชียงใหม่ วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร จังหวัดนครศรีธรรมราช วัดฉลอง จังหวัดภูเก็ต วัดพระธาตุพนม จังหวัดนครพนม เป็นต้น ศาสนสถานที่สำคัญทางศาสนาอิสลาม เช่น มัสยิดกลาง จังหวัดปัตตานี เป็นต้น

3.3.2.3 ทรัพยากรการท่องเที่ยวประเภทศิลปวัฒนธรรมและประเพณี หมายถึง ทรัพยากรการท่องเที่ยวที่มีคุณค่าทางศิลปวัฒนธรรม และขนบธรรมเนียมประเพณีที่มีเอกลักษณ์ และถ่ายทอดกันมาจากอดีตจนถึงปัจจุบัน เป็นกิจกรรมที่เกี่ยวกับการดำเนินชีวิต เช่น วิถีชีวิตความเป็นอยู่ สภาพบ้านเรือน ภาษา การแต่งกาย การละเล่น ดนตรี กีฬา ศิลปะ และขนบธรรมเนียมต่าง ๆ รวมทั้งกิจกรรมที่สร้างขึ้นเพื่อวัตถุประสงค์ต่าง ๆ เช่น ประเพณี งานเทศกาล พิธีกรรม เป็นต้น นอกเหนือจากทรัพยากรการท่องเที่ยวที่เป็นรูปธรรมที่กล่าวถึงแล้ว ยังมีทรัพยากรการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมที่เป็นนามธรรม ที่แสดงออกทางด้านความคิดที่นักท่องเที่ยวให้ความสนใจ เช่น ความเชื่อ ค่านิยม ภูมิปัญญาท้องถิ่น ความเป็นชนเผ่า เป็นต้น ทรัพยากรการท่องเที่ยวประเภทศิลปวัฒนธรรม และประเพณี แบ่งย่อยได้เป็น 2 ประเภทใหญ่ ๆ ดังนี้

1) แหล่งวิถีชีวิตความเป็นอยู่ แหล่งวิถีชีวิตความเป็นอยู่

หมายถึง แหล่งท่องเที่ยวที่แสดงออกถึงลักษณะความเป็นอยู่ของคนในท้องถิ่น เช่น สภาพบ้านเรือนที่อยู่อาศัยที่นักท่องเที่ยวผู้สนใจสามารถศึกษาลักษณะความเป็นอยู่และวิถีชีวิตของชุมชนโดยตนเอง ไม่ต้องเข้าไปมีส่วนร่วม ได้แก่ การเยี่ยมชมหมู่บ้านชาวเขา ชุมชนท้องถิ่น เช่น หมู่บ้านแม่บ้านอาฮา ในภาคเหนือของประเทศไทย หมู่บ้านซาไก จังหวัดยะลา เป็นต้น หรือการเข้าไปมีส่วนร่วมอยู่อาศัย เช่น พักค้างใน Home Stay ในหมู่บ้านคีรีวง จังหวัดนครศรีธรรมราช หมู่บ้านปลายโพงพาง จังหวัดสมุทรสงคราม เป็นต้น นอกเหนือจากรูปแบบการดำรงชีวิตแล้ว กิจกรรมที่

แสดงถึงภูมิปัญญาท้องถิ่นในการสร้างสรรค์และแก้ไขปัญหาชีวิตประจำวันตามความเหมาะสมของสภาพแวดล้อมยังเป็นทรัพยากรการท่องเที่ยวที่นักท่องเที่ยวให้ความสนใจภูมิปัญญาท้องถิ่นปรากฏในหลายด้าน เช่น

- 1.1) การดำเนินชีวิตของชาวบ้าน ที่กลายเป็นศิลปหัตถกรรมท้องถิ่นให้นักท่องเที่ยวศึกษา เช่น
  - 1.1.1) การสร้างบ้านเรือน เรือประเภทต่าง ๆ ยุงข้าว ศาลพระภูมิ เป็นต้น
  - 1.1.2) การปั้นเครื่องปั้นดินเผา เช่น เต่า หม้อ ถ้วย ชาม ตุ่ม คนโท กระถางต้นไม้ ไห ตุ๊กตา เป็นต้น
  - 1.1.3) การแกะสลักไม้ หิน งา เขาสัตว์เพื่อทำเครื่องใช้ต่าง ๆ
  - 1.1.4) การหล่อหลอมโลหะสำริด ทองเหลืองและทองแดง และการตีเหล็ก เพื่อผลิตเครื่องมือเครื่องใช้การเกษตร เครื่องใช้ในครัวเรือนหรือทั่วไป
  - 1.1.5) การทำเครื่องเงิน เครื่องเงิน เครื่องถม เครื่องลงยา
  - 1.1.6) การจักสานเครื่องใช้ต่าง ๆ โดยใช้วัสดุพื้นบ้าน เช่น หวาย ไม้ไผ่ ไม้ลวก ใบลาน กก ย่านลิเภา เป็นต้น ทำเป็นตะกร้า กระเป๋า เข่ง ลอบ ไซ เขี่ยนหมาก เสื่อ โต๊ะ เก้าอี้ พัด เป็นต้น
  - 1.1.7) การถักทอ เช่น ผ้าฝ้าย ผ้าไหม พรหมเช็ดเท้า เสื่อ เป็นต้น
  - 1.1.8) การปรุงอาหารไทยทั้งคาวและหวาน
- 1.2) การรักษาโรค ได้แก่
  - 1.2.1) การรักษาโรคด้วยเวชบำบัด เป็นการรักษาด้วยสมุนไพรในรูปแบบของยากิน ยาทา ยาพอก ยาหยอด เป็นต้น
  - 1.2.2) การรักษาโรคด้วยจิตบำบัด เป็นการรักษาทางไสยศาสตร์ เช่น การใช้เวทมนต์คาถา การเข้าทรง การทำสมาธิและการสะเดาะเคราะห์ เป็นต้น เพื่อขับไล่และป้องกันภูตผีปีศาจไม่ให้มารบกวนจิตใจของผู้ป่วย เป็นการรักษาทางจิตใจที่ส่งผลดีต่อร่างกายของผู้ป่วย
  - 1.2.3) การรักษาโรคด้วยการบำบัด เป็นการรักษาด้วยการบีบนวด ประคบ และออกกำลังกาย
- 1.3) การทำมาหากิน เช่น การทำนา การทำไร่ การทำสวน การประมง การทำเหมืองแร่ การทำสวนยาง เป็นต้น

1.4) ภาษาและวรรณกรรม เช่น ภาษาไทยที่มีเอกลักษณ์ ภาษาท้องถิ่น สุภาษิต คำสอน เพลงพื้นบ้าน นิทาน ตำนาน ซาดก เป็นต้น

2) แหล่งศิลปวัฒนธรรมและประเพณี

วัฒนธรรม (Culture) หมายถึง สิ่งที่ดีงามและที่มีคุณค่า ซึ่งคนในสังคม ประพฤติปฏิบัติหรือแสดงออกมาซ้ำนานในลักษณะที่เป็นขนบธรรมเนียมประเพณี และศิลปกรรม อันมีทั้งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรมที่ควรแก่การอนุรักษ์ วัฒนธรรมเป็นลักษณะที่แสดงถึงความเจริญงอกงาม ความเป็นระเบียบ เรียบร้อย ความกลมเกลียว และศีลธรรมอันดีของประชาชน วัฒนธรรมที่นักท่องเที่ยวให้ความสนใจแบ่งเป็นอย่างน้อย 3 ลักษณะ คือ

2.1) วัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับศาสนา วัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับศาสนาเป็นเรื่องราวทางพุทธประวัติและนิทานอธิบายหลักธรรมที่นำมาพัฒนา เป็นการปฏิบัติประจำจนเป็นที่ยอมรับของคนในสังคม เช่น ประเพณีการแห่เทียนพรรษา ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ประเพณีบวชนาค ประเพณีชักพระ จังหวัดสุราษฎร์ธานี งานสารทเดือนสิบ จังหวัดนครศรีธรรมราช งานตักบาตรเทโว จังหวัดอุทัยธานี เป็นต้น

2.2) วัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อ ความเชื่อส่วนใหญ่เกี่ยวข้องกับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติที่ชาวบ้านเห็นว่าไม่ใช่เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นทั่วไป แต่เนื่องจากไม่สามารถอธิบายได้ว่าเพราะเหตุใดจึงเกิดเหตุการณ์นั้น จึงยกให้เป็นการกระทำจากสิ่งเหนือธรรมชาติ และเมื่อเวลาผ่านไปนานจึงกลายเป็นความเชื่อที่เห็นความจำเป็นของพิธีกรรมต่อเนื่องขึ้น เช่น พิธีบุญบังไฟในภาคตะวันออกเฉียงเหนือเกิดขึ้นตามความเชื่อที่ว่าเป็นการบูชาเทวดาบนสวรรค์ พิธีแห่ผีตาโขน จังหวัดเลย ตามความเชื่อเรื่องขจัดความชั่วร้ายออกไปจากชุมชน เทศกาลไหลเรือไฟจังหวัดนครพนมที่เกิดขึ้นตามความเชื่อที่ว่าคนทำไห้แม่น้ำสกปรก จึงทำพิธีขอโทษแม่น้ำโขง เป็นต้น

2.3) วัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับประเพณี ประเพณีเป็นการปฏิบัติในช่วงเวลาใดเวลาหนึ่งสืบทอดมาเป็นเวลาช้านานจนเป็นที่ยอมรับทั่วไปในชุมชน มักเป็นเรื่องก่อให้เกิดความรื่นเริง และเบิกบานใจ เช่น ประเพณีสงกรานต์ ลอยกระทง การแข่งเรือ การวิ่งควาย การกินเจ เป็นต้น

ทรัพยากรประเภทศิลปวัฒนธรรม และประเพณียังหมายรวมถึง อัญมณีไมตรีและการต้อนรับของประชาชนในท้องถิ่นด้วย ซึ่งมีเอกลักษณ์เฉพาะตัว ไม่ว่าจะป็นรอยยิ้ม หรือความเอื้ออาทรในการช่วยเหลือนักท่องเที่ยว สามารถดึงดูดนักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศได้เป็นจำนวนมาก ส่งผลให้นักท่องเที่ยวที่เคยมาประเทศไทยแล้วกลับมาเยือนซ้ำอีกหลายครั้ง

3.3.2.4 ทรัพยากรการท่องเที่ยวประเภทมนุษย์สร้างขึ้น หมายถึง แหล่งท่องเที่ยวที่มนุษย์สร้างขึ้นเพื่อตอบสนองความต้องการของนักท่องเที่ยว โดยการสร้างกิจกรรมใหม่หรือปรับปรุงดัดแปลงเพื่อให้สถานที่ที่มีความหลากหลายในการทำกิจกรรมการท่องเที่ยว ทรัพยากรการ

ท่องเที่ยวประเภทมนุษย์สร้างขึ้นแบ่งออกเป็น 3 ประเภทย่อย ดังนี้ (รชพร จันทร์สว่าง. 2545 : 25)

1) ทรัพยากรการท่องเที่ยวเพื่อศึกษาสิ่งแวดล้อม เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่สร้างขึ้นเพื่อให้นักท่องเที่ยวไปเพื่อเรียนรู้สิ่งและสภาพการณ์ต่าง ๆ รอบตัวเกี่ยวกับสัตว์ พืช หรือระบบนิเวศ ตัวอย่างแหล่งท่องเที่ยวเพื่อศึกษาสิ่งแวดล้อม ได้แก่

1.1) แหล่งท่องเที่ยวเพื่อศึกษาสัตววิทยา ได้แก่ สวนสัตว์ปิด เช่น สวนสัตว์ดุสิตเขาดินวนา สวนสัตว์ตามต่างจังหวัด และสวนสัตว์เปิด เช่น สวนสัตว์เปิดเขาเขียวที่เป็นหน่วยงานภาครัฐ จังหวัดชลบุรี ซาฟารีเวิลด์ ฟาร์มจระเข้ สวนเสือศรีราชา โอเอซิส ซี วิลด์สวนผีเสื้อที่เป็นของเอกชน เป็นต้น

1.2) แหล่งท่องเที่ยวเพื่อศึกษาพฤกษศาสตร์ ประกอบด้วย แหล่งท่องเที่ยวที่เป็นของภาครัฐ ได้แก่ แหล่งท่องเที่ยวของกรมวิชาการเกษตร เช่น ศูนย์วิจัยเกษตรหลวงเชียงใหม่ขุนวาง สถานีทดลองเกษตรที่สูง ศูนย์บริการท่องเที่ยวเกษตรบ้านร่องกล้า ศูนย์บริการท่องเที่ยวเชิงเกษตร แหล่งท่องเที่ยวเกษตรบ้านมณีพฤกษ์ จังหวัดน่าน เป็นต้น แหล่งท่องเที่ยวขององค์การสวนพฤกษศาสตร์ กรมป่าไม้ เช่น สวนพฤกษศาสตร์สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ จังหวัดเชียงใหม่สวนรวมพรรณไม้ป่า 60 พรรษามหาราชาฯ เป็นต้น แหล่งท่องเที่ยวของโครงการหลวง เช่น สถานีเกษตรหลวงอ่างขาง สถานีวิจัยโครงการหลวงอินทนนท์ เป็นต้น แหล่งท่องเที่ยวขององค์การอุตสาหกรรมป่าไม้ เช่น สวนป่าแม่แจ่ม สวนป่าเขากระยาง เป็นต้น ตลอดจนสวนสาธารณะ เช่น สวนหลวง ร.9 เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีแหล่งท่องเที่ยวเพื่อศึกษาพฤกษศาสตร์ที่เป็นของภาคเอกชน เช่น สวนกล้วยไม้ สวนกุหลาบ สวนสมุนไพรมะลิ ไทร่ก้านจูล ไทร่บีเอ็น เป็นต้น

1.3) แหล่งท่องเที่ยวเพื่อศึกษาความรู้ทั่วไป เป็นพิพิธภัณฑ์สถานที่เก็บรวบรวมศิลปะและวิทยาศาสตร์ ทั้งที่เป็นพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติที่อยู่ในความดูแลของกรมศิลปากร และพิพิธภัณฑ์สถานของเอกชน เช่น พิพิธภัณฑ์สถานหุ่นขี้ผึ้งไทย เมืองโบราณ พิพิธภัณฑ์สถานชาติพันธุ์วิทยาของสยามสมาคม เป็นต้น

2) ทรัพยากรการท่องเที่ยวเพื่อความสนุกสนานเพลิดเพลิน และความบันเทิง เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่สร้างขึ้นโดยแนวคิดจินตนาการเพื่อนำความสำราญให้แก่ผู้ที่เยี่ยมชมแบ่งออกเป็นประเภทย่อย ดังนี้

2.1) สวนสนุกและสถานที่ชมวิทัศน์ เช่น ดรีมเวิลด์ สวนสยาม สถานที่ชมวิทัศน์ที่ชั้นบนของโรงแรมใบหยกสกาย เป็นต้น

2.2) สถานที่บันเทิงและสถานที่ซื้อสินค้า เช่น สถานที่บันเทิง ยามค่ำคืน ไนต์คลับ ดิสโก้เธค โรงละคร โรงภาพยนตร์ ศูนย์หัตถกรรม ตลาดนัด เป็นต้น

2.3) สถานที่เล่นกีฬา แบ่งเป็นสถานที่เล่นกีฬาที่เป็นของภาครัฐ เช่น โรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า จังหวัดนครนายก ค่ายธนะรัชต์ จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ เป็นต้น และสถานที่ที่เป็นของเอกชน เช่น สนามกอล์ฟ สนามแข่งรถ เป็นต้น

3.3.2 ธุรกิจในอุตสาหกรรมท่องเที่ยว หมายถึง ธุรกิจที่เกี่ยวข้องกับการผลิตสินค้า การบริการและการอำนวยความสะดวก เพื่อตอบสนองความต้องการของนักท่องเที่ยว อันจะทำให้ นักท่องเที่ยวเกิดความพึงพอใจ

ธุรกิจในอุตสาหกรรมท่องเที่ยวก็สามารถเป็นตัวดึงดูดใจให้เกิดการเดินทางท่องเที่ยวของนักท่องเที่ยวได้เช่นกัน ธุรกิจในอุตสาหกรรมท่องเที่ยวประกอบด้วย 5 ธุรกิจคือ (บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา. 2548 : 200-201)

3.3.3.1 ธุรกิจการขนส่ง หมายถึง การประกอบธุรกิจให้บริการเคลื่อนย้ายนักท่องเที่ยวจากที่อยู่อาศัยประจำไปยังแหล่งท่องเที่ยวซึ่งเป็นจุดหมายปลายทางที่ต้องการของนักท่องเที่ยวด้วยอุปกรณ์การขนส่งหรือยานพาหนะ เพื่อให้นักท่องเที่ยวสามารถเดินทางถึงแหล่งท่องเที่ยวได้อย่างสะดวกสบาย รวดเร็ว และปลอดภัย

3.3.3.2 ธุรกิจที่พัก หมายถึง การประกอบธุรกิจให้บริการด้านที่พักค้างคืนชั่วคราวแก่นักท่องเที่ยวในระหว่างเดินทางท่องเที่ยว เพื่อให้นักท่องเที่ยวสามารถพักผ่อนในแหล่งท่องเที่ยวได้อย่างสะดวกและปลอดภัย

3.3.3.3 ธุรกิจอาหารและบันเทิง

ธุรกิจอาหาร หมายถึง ผู้ประกอบธุรกิจให้บริการด้านอาหารและเครื่องดื่มแก่นักท่องเที่ยวในระหว่างเดินทางท่องเที่ยว ส่วนธุรกิจบันเทิง หมายถึง ผู้ประกอบธุรกิจให้บริการด้านความบันเทิงรื่นเริงใจแก่นักท่องเที่ยว เพื่อให้นักท่องเที่ยวได้รับความสุขสนุกสนาน

3.3.3.4 ธุรกิจนำเที่ยว หมายถึง การประกอบธุรกิจให้บริการหรืออำนวยความสะดวกเกี่ยวกับการเดินทาง สถานที่พัก อาหาร ทัศนอาจร และมัคคุเทศก์แก่นักท่องเที่ยว

3.3.3.5 ธุรกิจจำหน่ายสินค้าที่ระลึก หมายถึง ผู้ประกอบธุรกิจจำหน่ายสินค้าใด ๆ ที่นักท่องเที่ยวซื้อและนำกลับไปยังภูมิลำเนาของตน ไม่ว่าจะด้วยความมุ่งหมายเพื่อใช้สอยเองหรือเพื่อเป็นของที่ระลึก

องค์ประกอบของการท่องเที่ยว 3 ตัวหลักที่มีความสัมพันธ์กันคือ นักท่องเที่ยว ทรัพยากรการท่องเที่ยว และธุรกิจอุตสาหกรรมท่องเที่ยว ซึ่งนักท่องเที่ยวเป็นองค์ประกอบที่สำคัญที่สุดของการท่องเที่ยว หากมีการศึกษาเพื่อทำความเข้าใจเกี่ยวกับนักท่องเที่ยวในแต่ละกลุ่มย่อมจะเกิดประโยชน์ในการนำข้อมูลที่ได้ไปใช้ในการวางแผนพัฒนาทรัพยากรการท่องเที่ยวให้เหมาะสมเพื่อตอบสนองความต้องการของกลุ่มนักท่องเที่ยวที่แตกต่างกัน อันเป็นการสร้างรายได้ให้กับอุตสาหกรรมท่องเที่ยวของประเทศได้เป็นอย่างดี

นอกจากนี้ บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา (2549 : 10-12) ยังได้กล่าวถึงองค์ประกอบของแหล่งท่องเที่ยวไว้ว่า แหล่งท่องเที่ยวเป็นผลิตภัณฑ์ทางการท่องเที่ยวหลักที่รวมเอาสินค้าและบริการหลากหลาย จึงทำให้แหล่งท่องเที่ยวมีองค์ประกอบที่สำคัญอยู่ 3 องค์ประกอบ หรือ 3A's ดังต่อไปนี้

1. สิ่งดึงดูดใจของแหล่งท่องเที่ยว (Attraction) เป็นสิ่งดึงดูดใจนักท่องเที่ยวให้อยากเดินทางเข้าไปท่องเที่ยวแล้วเกิดความประทับใจ อาจเป็นสิ่งที่ให้ความรู้หรือความเพลิดเพลินแก่นักท่องเที่ยว ซึ่งดึงดูดใจของแหล่งท่องเที่ยวย่อมมีความแตกต่างกันไปตามความต้องการและความสนใจของนักท่องเที่ยวแต่ละคนแต่ละกลุ่ม สิ่งดึงดูดใจของแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญมี 6 ประการคือ

1.1 ทิวทัศน์หรือทัศนียภาพอันสวยงามตามธรรมชาติ เช่น ป่าไม้ ภูเขา แม่น้ำลำคลอง ทะเล น้ำตา หน้าผา บ่อน้ำพุร้อน เกาะแก่ง อุทยาน ทะเลสาบ ถ้ำ ถ้ำหินงอก หินย้อย เป็นต้น

1.2 ความประทับใจจากลมฟ้าอากาศ เช่น อากาศบริสุทธิ์สดชื่นอากาศเย็นสบายปลอดโปร่งหรือไม่หนาวจัดหรือร้อนจัดจนเกินไป เป็นต้น

1.3 คุณค่าทางวัฒนธรรม เช่น มีสิ่งที่น่าสนใจด้านประวัติศาสตร์หรือมรดกทางประวัติศาสตร์ โบราณคดี อนุสาวรีย์ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ สถาบันทางการเมืองสถาบันทางการศึกษา วัดหรือศาสนสถาน คูเมือง กำแพงเมือง อนุสรณ์สถาน ชุมชนโบราณ เป็นต้น

1.4 วิถีชีวิตและความเป็นอยู่ของชุมชน เช่น มีขนบธรรมเนียม ประเพณี ศิลปกรรม งานเทศกาลหรืองานประเพณี การละเล่นพื้นเมืองหรือพื้นบ้าน พิพิธภัณฑสถานพื้นบ้าน การประกอบอาชีพ ศูนย์วัฒนธรรม การทำนา ทำไร่ เป็นต้น

1.5 สถานที่พักผ่อนหย่อนใจ เช่น สวนสนุก สวนสัตว์ โรงละครชีวิตยามราตรี โรงมหรสพ สนามกีฬา สถานเริงรมย์ การแสดงต่าง ๆ ศูนย์การค้า สนามกอล์ฟ สนามเทนนิส โบว์ลิ่ง สวนพฤกษศาสตร์ สวนหย่อม ศูนย์สุขภาพอนามัย สวนสาธารณะ เป็นต้น

1.6 กิจกรรมทางการท่องเที่ยว เช่น การเดินป่า การขี่ช้าง การตก การปีนเขา การเที่ยวถ้ำ การเที่ยวน้ำตก การล่องแพ การพายเรือ การขี่จักรยาน การชมสวนดอกไม้ การชมสวนผลไม้ การชมพื้นที่ปลูกพืชไร่ เป็นต้น

2. การเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยว (Accessibility) เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้นักท่องเที่ยวสามารถเดินทางเข้าไปท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวได้ โดยมีเส้นทางหรือเครือข่ายคมนาคมที่สามารถเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยวได้อย่างสะดวกและปลอดภัย ซึ่งการเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยวจะต้องพิจารณาใน 6 ด้านด้วยกัน คือ

2.1 ประเภทของการคมนาคมขนส่งที่จะให้บริการเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยว

โดยพิจารณาว่าจะใช้การขนส่งประเภทใดเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยว นั้น ๆ จึงจะเหมาะสม หรือจะใช้ขนส่งหลายประเภทร่วมกันไป เช่น การขนส่งทางรถยนต์ การขนส่งทางรถไฟ การขนส่งทางเรือ การขนส่งทางเครื่องบิน เป็นต้น

2.2 เส้นทาง การขนส่งเข้าสู่แหล่งท่องเที่ยว โดยพิจารณาถึงสภาพการเดินทาง ความสะดวกสบาย ความรวดเร็ว ความปลอดภัย และความมีมาตรฐานในระดับสากลของเส้นทางที่จะเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยว

2.3 การคมนาคมขนส่งภายในแหล่งท่องเที่ยว โดยพิจารณาถึงจำนวนที่เพียงพอคุณภาพและมาตรฐาน ตลอดจนความสะดวกสบาย รวดเร็ว และความปลอดภัยของรถสาธารณะและรถนำเที่ยวที่จะให้บริการภายในแหล่งท่องเที่ยว

2.4 แบบแผนการเดินทางเข้าสู่แหล่งท่องเที่ยวของนักท่องเที่ยว โดยพิจารณาถึงยานพาหนะที่ใช้ในการเดินทางของนักท่องเที่ยวที่เข้ามาพักผ่อนเป็นหมู่คณะ ทั้งกลุ่มเล็กและกลุ่มใหญ่ ทั้งการเดินทางของนักท่องเที่ยวแบบส่วนตัวและครอบครัว

2.5 บริเวณที่อำนวยความสะดวกให้แก่ยานพาหนะ เช่น สถานีขนส่งที่จอดรถ ที่ล้างรถ ที่ซ่อมแซมบำรุงรักษารถ เป็นต้น

2.6 ปัญหาการจราจรที่อาจเกิดขึ้นในแหล่งท่องเที่ยว โดยพิจารณาถึงปัญหาการจราจรที่คาดว่าจะเกิดขึ้นในแหล่งท่องเที่ยว เช่น ปัญหาที่จอดรถ ปัญหาการจราจรติดขัดปัญหาเรื่องเสียงรบกวนนักท่องเที่ยว ปัญหาอากาศเป็นพิษ เป็นต้น

3. สิ่งอำนวยความสะดวกในแหล่งท่องเที่ยว (Amenity) เป็นสิ่งอำนวยความสะดวกที่ให้บริการนักท่องเที่ยวที่เดินทางเข้ามาท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยว นั้นอย่างประทับใจเพื่อให้นักท่องเที่ยวอยากจะทำท่องเที่ยววันขึ้น หรือกลับมาเที่ยวซ้ำในโอกาสหน้า ซึ่งสิ่งอำนวยความสะดวกที่สำคัญในแหล่งท่องเที่ยวมี 4 ด้านคือ

3.1 สิ่งอำนวยความสะดวกด้านอาคารและสิ่งก่อสร้างในแหล่งท่องเที่ยว ประกอบด้วย ที่จำหน่ายบัตรเข้าชมแหล่งท่องเที่ยว สำนักงานที่ทำการของแหล่งท่องเที่ยว ศูนย์บริการนักท่องเที่ยว ที่พักนักท่องเที่ยว ห้องน้ำสาธารณะ ศาลาหรือซุ้มนั่งคอย ร้านค้า ร้านอาหาร บ้านพักพนักงาน เป็นต้น

3.2 สิ่งอำนวยความสะดวกด้านบริการในแหล่งท่องเที่ยว ประกอบด้วย ซุ้มเข้าป้ายเครื่องหมาย ลานกิจกรรม สวนหย่อม กระจ่างและที่ปลูกต้นไม้ ม้านั่ง โต๊ะ เก้าอี้ ระบบแสงสว่าง ระบบน้ำใช้ ระบบกำจัดของเสียและน้ำเสีย ระบบกำจัดขยะมูลฝอย รั้ว กำแพง สะพาน ชันบันได เป็นต้น

3.3 สิ่งอำนวยความสะดวกด้านความปลอดภัยในแหล่งท่องเที่ยว ประกอบด้วย ความปลอดภัยจากโจรผู้ร้ายในแหล่งท่องเที่ยว ความปลอดภัยจากอุบัติเหตุในแหล่งท่องเที่ยว ความ

ปลอดภัยจากพืชและสัตว์ภายในแหล่งท่องเที่ยว ความปลอดภัยจากการหลงทางภายในแหล่งท่องเที่ยว และความปลอดภัยจากภัยธรรมชาติในแหล่งท่องเที่ยว

3.4 สิ่งอำนวยความสะดวกด้านป้ายในแหล่งท่องเที่ยว ประกอบด้วยป้ายต้อนรับนักท่องเที่ยวเข้าสู่พื้นที่แหล่งท่องเที่ยว ป้ายแผนที่แสดงที่ตั้งของแหล่งท่องเที่ยว ป้ายแผนที่แสดงจุดที่น่าสนใจของแหล่งท่องเที่ยว ป้ายชี้ทางภายในแหล่งท่องเที่ยว ป้ายสื่อความหมาย ป้ายเตือนอันตรายนักท่องเที่ยว ป้ายประกาศอื่น ๆ ที่ต้องการให้นักท่องเที่ยวทราบ เป็นต้น

กล่าวโดยสรุปได้ว่า องค์ประกอบของแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญมีอยู่ 3 องค์ประกอบ หรือ 3A's คือ สิ่งดึงดูดใจของแหล่งท่องเที่ยว (Attraction) การเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยว (Accessibility) และสิ่งอำนวยความสะดวกในแหล่งท่องเที่ยว (Amenity) แหล่งท่องเที่ยวเป็นสินค้าทางการท่องเที่ยวที่ดึงดูดใจให้นักท่องเที่ยวเดินทางเข้าไปซื้อถึงที่ตั้งแหล่งท่องเที่ยว อีกทั้งความมีมิตรไมตรีของเจ้าของแหล่งท่องเที่ยวนั้น สามารถสร้างความประทับใจให้นักท่องเที่ยวได้เดินทางท่องเที่ยวได้อย่างสะดวกสบายและมีความสุข และกลับมาเที่ยวซ้ำอีก ซึ่งองค์ความรู้ของเอกสารที่ศึกษา ผู้วิจัยจะได้นำไปเป็นกรอบแนวทางการพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวให้นักท่องเที่ยวที่มาท่องเที่ยวเทศกาลงานประเพณีแล้ว ให้สามารถเดินทางท่องเที่ยวเชื่อมโยงไปยังแหล่งท่องเที่ยวมรดกทางวัฒนธรรมลุ่มน้ำโขงได้ โดยคำนึงถึงองค์ประกอบดังกล่าวเป็นหลัก

3.4 ประเภทของการท่องเที่ยว

การท่องเที่ยวจำเป็นต้องใช้แหล่งท่องเที่ยวเพื่อเป็นผลิตภัณฑ์ทางการท่องเที่ยวหลัก ในการดึงดูดใจนักท่องเที่ยวให้มาเยือน ซึ่งนักท่องเที่ยวแต่ละคนแต่ละกลุ่มจะเดินทางไปเยี่ยมชมเยือนแหล่งท่องเที่ยวตามประเภทที่ตนเองชื่นชอบ ซึ่งมีนักวิชาการหลายท่านได้แบ่งประเภทของการท่องเที่ยวไว้ดังนี้

3.4.1 การแบ่งประเภทของแหล่งท่องเที่ยวตามแหล่งที่ตั้งจุดสนใจ สามารถจำแนกได้เป็น 2 ประเภทย่อยคือ (บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา. 2549 : 12-18)

3.4.1.1 แหล่งท่องเที่ยวที่อยู่เป็นจุด ๆ เป็นประเภทแหล่งท่องเที่ยวที่อยู่เป็นจุด ๆ อาจใกล้หรือไกลกันก็ได้ แต่มีจุดศูนย์กลางอยู่ที่จุดหนึ่ง จากจุดศูนย์กลางนักท่องเที่ยวอาจเดินทางไปยังจุดนั้น ๆ ได้ เช่นตัวเมืองเชียงใหม่กับแหล่งท่องเที่ยวรอบ ๆ เมือง โดยตัวเมืองเชียงใหม่เป็นจุดศูนย์กลางแล้วล้อมด้วยบ่อสร้าง สันกำแพง แม่ริม เป็นต้น

3.4.1.2 แหล่งท่องเที่ยวที่อยู่กระจาย เป็นประเภทของแหล่งท่องเที่ยวที่กระจายไปในที่ต่าง ๆ เช่น แหล่งท่องเที่ยวชายทะเลที่กระจายไปตามเมืองต่าง ๆ ที่ตั้งอยู่บริเวณชายทะเล เป็นต้น

3.4.2 การแบ่งประเภทของแหล่งท่องเที่ยวตามลักษณะการผลิต อาจแบ่งได้เป็น 2 ประเภทย่อยคือ

3.4.2.1 แหล่งท่องเที่ยวที่เกิดขึ้นเองโดยธรรมชาติ ได้แก่แหล่งท่องเที่ยวตามสถานที่ที่มีภูมิประเทศและภูมิอากาศเหมาะสม เช่น ทะเล หุบเขา ริมแม่น้ำ สัตว์ป่า น้ำตก บ่อน้ำร้อน เกาะแก่ง เป็นต้น

3.4.2.2 แหล่งท่องเที่ยวที่เกิดขึ้นโดยการกระทำของมนุษย์ ได้แก่ สถานที่และสิ่งก่อสร้างทางประวัติศาสตร์ ศาสนา ศิลปวัฒนธรรม ประเพณี กิจกรรม เป็นต้น

3.4.3 การแบ่งประเภทของแหล่งท่องเที่ยวตามลักษณะกิจกรรม ซึ่งนักท่องเที่ยวจะต้องกระทำกิจกรรมเมื่ออยู่ ณ ที่นั้น สามารถแบ่งออกได้เป็น 5 ประเภทย่อยคือ

3.4.3.1 แหล่งท่องเที่ยวเพื่อการศึกษาค้นคว้า ได้แก่ แหล่งท่องเที่ยวโบราณคดี ศิลปวัฒนธรรม วิถีชีวิต เป็นต้น

3.4.3.2 แหล่งท่องเที่ยวเพื่อศาสนา ได้แก่ สถานที่ที่มีปูชนียสถานสำคัญทางศาสนา ซึ่งมีผู้ไปประกอบพิธีทางศาสนาหรือแสวงหาความสงบทางใจ

3.4.3.3 แหล่งท่องเที่ยวเพื่อพักผ่อนและสุขภาพ ได้แก่ สถานบำบัดรักษาและพักผ่อนสุขภาพให้แข็งแรง

3.4.3.4 แหล่งท่องเที่ยวเพื่อความสนุกสนานและการผจญภัย ได้แก่ การเดินป่า การล่องแพ การขี่ช้าง การดำน้ำ การปีนเขา เป็นต้น

3.4.3.5 แหล่งท่องเที่ยวเพื่อการกีฬา ได้แก่ ศูนย์กีฬา สนามกีฬา หรือสถานที่ที่มีการแข่งขันกีฬานัดสำคัญ ๆ หรือมีการแข่งขันกีฬาระดับโลก เป็นต้น

3.4.4 การแบ่งประเภทของแหล่งท่องเที่ยวตามลักษณะความเป็นเจ้าของ อาจแบ่งได้เป็น 2 ประเภทย่อย คือ

3.4.4.1 แหล่งท่องเที่ยวที่รัฐบาลเป็นเจ้าของ ได้แก่ วัดวาอาราม พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ อุทยานแห่งชาติ อุทยานประวัติศาสตร์ เป็นต้น

3.4.4.2 แหล่งท่องเที่ยวที่เอกชนเป็นเจ้าของ ได้แก่ สวนสนุก รีสอร์ท ศูนย์การค้า เมืองโบราณ เป็นต้น

3.4.5 การแบ่งประเภทของแหล่งท่องเที่ยวตามลักษณะนักท่องเที่ยว อาจแบ่งได้เป็น 3 ประเภทย่อย คือ

3.4.5.1 แหล่งท่องเที่ยวท้องถิ่น เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่นักท่องเที่ยวภายในจังหวัดไปเยี่ยมชม

3.4.5.2 แหล่งท่องเที่ยวภายในประเทศ เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่นักท่องเที่ยวจากจังหวัดอื่นไปเยี่ยมชม

3.4.5.3 แหล่งท่องเที่ยวนานาชาติ เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่นักท่องเที่ยวจากประเทศอื่นไปเยี่ยมชม

3.4.6 การแบ่งประเภทของแหล่งท่องเที่ยวตามลักษณะการพัฒนา อาจแบ่งได้เป็น 3 ประเภทย่อย คือ

3.4.6.1 แหล่งท่องเที่ยวธรรมชาติในสภาพดั้งเดิมปราศจากการดัดแปลงเป็นแหล่งท่องเที่ยวในพื้นที่สันโดษ ซึ่งอยู่ไกลชุมชน คุณค่าอยู่ที่ความอุดมสมบูรณ์เป็นธรรมชาติทำให้ผู้มาเยือนได้สัมผัสกับธรรมชาติและได้รับความรู้ความเข้าใจในปรากฏการณ์ธรรมชาติ เช่น ภูเขา ธารน้ำร้อน สันฐาน อุทยานแห่งชาติ วนอุทยาน เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า ภูมิกาศ ทะเล ธารน้ำแข็ง เป็นต้น

3.4.6.2 แหล่งท่องเที่ยวธรรมชาติที่มีการดัดแปลงปรุงแต่ง แต่ยังรักษาสภาพตามธรรมชาติไว้ เป็นแหล่งท่องเที่ยวในพื้นที่กึ่งสันโดษ ซึ่งมีการปรุงแต่งเพื่อความสะดวกในการเข้าถึงและเพิ่มความสามารถในการรองรับ คุณค่าต่อผู้มาเยี่ยมชมอยู่ที่การได้สัมผัสกับธรรมชาติในระดับภายนอกและได้รับความสะดวกในการเยี่ยมชม เช่น ชายหาด ถ้ำ น้ำตก อ่างเก็บน้ำ น้ำพุร้อน ทุ่งหญ้า เป็นต้น

3.4.6.3 แหล่งท่องเที่ยวธรรมชาติที่มีการดัดแปลงก่อสร้างเพิ่มเติม เป็นแหล่งท่องเที่ยวในพื้นที่ธรรมชาติที่มีการพัฒนาแล้ว ซึ่งมีการจัดกิจกรรมตอบสนองความต้องการของผู้เยี่ยมชม มีสิ่งอำนวยความสะดวกเต็มรูปแบบ คุณค่าต่อผู้มาเยือนอยู่ที่การได้พักผ่อนในสภาพธรรมชาติ แต่ได้รับความสะดวกสบายอย่างครบถ้วน เช่น รีสอร์ท เป็นต้น

3.4.7 การแบ่งประเภทของแหล่งท่องเที่ยวตามการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.) เป็นการแบ่งประเภทเพื่อสะดวกในการวางแผนพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว สามารถแบ่งออกได้เป็น 3 ประเภทย่อย คือ

3.4.7.1 แหล่งท่องเที่ยวประเภทธรรมชาติ เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ โดยเกิดจากสภาพแวดล้อมทางกายภาพตามธรรมชาติที่มีความสวยงามน่าสนใจต่อการเดินทางไปเที่ยวชม ซึ่งรวมถึงบริเวณที่มนุษย์เข้าไปปรับปรุงแต่งเพิ่มเติมจากสภาพธรรมชาติในบางส่วน

3.4.7.2 แหล่งท่องเที่ยวประเภทประวัติศาสตร์ โบราณสถานและโบราณวัตถุเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มนุษย์สร้างขึ้นตามประโยชน์ของมนุษย์เอง ทั้งที่เป็นมรดกในอดีตและได้สร้างเสริมในสมัยปัจจุบัน ซึ่งมีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ โบราณคดี และศาสนา เป็นสิ่งที่แสดงถึงอารยธรรมและความเจริญก้าวหน้าของท้องถิ่นนั้นว่าในสมัยโบราณมีความเจริญด้านใดบ้าง และเหลือเป็นมรดกมายังชนรุ่นหลังอย่างไรบ้าง จึงมีผลดึงดูดให้นักท่องเที่ยวไปเยือนพื้นที่นั้น สามารถแบ่งแหล่งท่องเที่ยวประเภทประวัติศาสตร์ โบราณสถานและโบราณวัตถุออกเป็น 2 ประเภทย่อยที่สำคัญได้ดังต่อไปนี้

3.4.7.2.1 ประเภทโบราณสถาน เป็นสถานที่ที่มีอายุนับร้อยปี หรือโดยลักษณะแห่งการก่อสร้างหรือโดยหลักฐานเกี่ยวกับประวัติของสถานที่นั้น เป็นประโยชน์ในทางประวัติศาสตร์หรือโบราณคดี สำหรับโบราณสถานของไทยนั้นกรมศิลปากรได้แบ่งไว้เป็น 7 ประเภทคือ

3.4.7.2.1.1 โบราณสถานสัญลักษณ์แห่งชาติ หมายถึง โบราณสถานที่มีความสำคัญสูงสุด หากชาติขาดซึ่งโบราณสถานนั้นไปจะเป็นการสูญเสียอย่างใหญ่หลวง เช่น พระบรมมหาราชวัง พระธาตุอภัยสุเทพ พระธาตุพนม เป็นต้น

3.4.7.2.1.2 อนุสาวรีย์แห่งชาติ หมายถึง อนุสรณ์สถานที่ได้สร้างเพื่อบุคคลหรือเรื่องราวที่สำคัญยิ่งในประวัติศาสตร์ หรือเป็นที่เคารพอย่างสูงในชาติ ซึ่งประชาชนจะต้องร่วมรำลึกถึงด้วยกัน เช่น องค์พระแก้วมรกต พระพุทธสิหิงค์ ศาลหลักเมือง เจดีย์ยุทธหัตถี พระบรมรูปทรงม้า เป็นต้น

3.4.7.2.1.3 อาคารสถาปัตยกรรมแห่งชาติ หมายถึง อาคารสิ่งก่อสร้างทางสถาปัตยกรรมและวิศวกรรมอันทรงไว้ซึ่งคุณค่าอย่างสูงทางศิลปะ ซึ่งแสดงถึงการประดิษฐ์คิดค้นใหม่ ๆ ในยุคอดีตที่มีผลต่อการดำเนินชีวิตในปัจจุบัน หรือเกี่ยวพันกับบุคคลสำคัญ หรือเหตุการณ์สำคัญของชาติ เช่น พระที่นั่งอนันตสมาคม สะพานพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก สวนในพระราชวังโบราณ อโยธยา สนามหลวง เป็นต้น

3.4.7.2.1.4 ย่านประวัติศาสตร์ หมายถึง พื้นที่ที่มีความหนาแน่นทางสถาปัตยกรรม เรื่องราวทางประวัติศาสตร์ การวางผังเมือง และสภาพแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้น โดยมีอาคารสิ่งก่อสร้าง ถนนหนทางและองค์ประกอบอื่น ๆ ในพื้นที่รวมอยู่ด้วย ทำให้พื้นที่นั้นจัดอยู่

ได้หนึ่งในลักษณะต่อไปนี้ คือ ย่านประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม ย่านประวัติศาสตร์การพาณิชย์ย่านประวัติศาสตร์อุตสาหกรรม ย่านประวัติศาสตร์ท้องถิ่น และย่านโบราณคดี เช่น ย่านประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมเกาะรัตนโกสินทร์ ย่านประวัติศาสตร์การพาณิชย์ที่ภูเก็ต ย่านโบราณคดีแห่งภาพเขียนสีที่อ่าวพังงา เป็นต้น

3.4.7.2.1.5 อุทยานประวัติศาสตร์แห่งชาติ หมายถึง พื้นที่ที่มีเนื้อหาทางประวัติศาสตร์ องค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมและวิศวกรรม รวมกับสภาพแวดล้อมทั้งที่เกิดตามธรรมชาติและที่มนุษย์สร้างขึ้น อันทำให้สาระทางประวัติศาสตร์ยังคงดำรงไว้ได้ เช่น อุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย อุทยานประวัติศาสตร์กำแพงเพชร เป็นต้น

3.4.7.2.1.6 นครประวัติศาสตร์แห่งชาติ หมายถึง เมืองหรือนคร

ที่มีแบบอย่างทางวัฒนธรรม อำนาจของผังเมือง สำคัญทางประวัติศาสตร์ และองค์ประกอบของเมืองสถาปัตยกรรม วิศวกรรม และ/หรือชีวิตความเป็นอยู่ เช่น เมืองสุโขทัย เมืองอยุธยา เมืองเชียงใหม่ เมืองเชียงใหม่ เป็นต้น

3.4.7.2.1.7 ซากโบราณสถานและแหล่งโบราณคดีประวัติศาสตร์แห่งชาติ หมายถึง แหล่งโบราณคดีประวัติศาสตร์และซากโบราณสถาน ซึ่งเป็นหลักฐานแสดงถึงประวัติศาสตร์สำคัญของชาติในอดีต เช่น แหล่งโบราณคดีบ้านปราสาท เป็นต้น

3.4.7.2.2 ประเภทโบราณวัตถุ เป็นสิ่งประดิษฐ์หรือสิ่งที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ หรือที่เป็นส่วนหนึ่งส่วนใดของโบราณสถาน ซึ่งโดยอายุหรือโดยลักษณะแห่งการประดิษฐ์หรือโดยหลักฐานเกี่ยวกับประวัติของวัตถุนั้น เป็นประโยชน์ในทางประวัติศาสตร์หรือโบราณคดีในแต่ละจังหวัดหรือแต่ละประเภท อาจเก็บสะสมไว้ในพิพิธภัณฑสถานหรือสถานที่เก็บแบบอื่น ๆ เพื่อให้ประชาชนเข้าชม อันเป็นเครื่องชี้ให้เห็นถึงประวัติศาสตร์อันยาวนานของประเทศ และเป็นความภาคภูมิใจของประชาชนในท้องถิ่นที่ได้พบโบราณวัตถุล้ำค่าเหล่านั้น เช่น ภาพเขียนโบราณ สมบัติโบราณ พระพุทธรูปโบราณ รูปปั้นโบราณ เป็นต้น

3.4.7.3 แหล่งท่องเที่ยวประเภทศิลปวัฒนธรรมประเพณีและกิจกรรม เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มนุษย์สร้างขึ้นในรูปแบบของการดำเนินชีวิตของผู้คนในสังคมแต่ละกลุ่มชน ที่มีความแตกต่างกันไปตามสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ โดยยึดถือปฏิบัติสืบทอดต่อกันมา ตลอดจนกิจกรรมต่าง ๆ ของสังคม ที่มีผลต่อการดึงดูดให้นักท่องเที่ยวเดินทางไปเยือน อาจแยกออกเป็นประเภทย่อยที่สำคัญได้ 3 ประเภทดังต่อไปนี้

3.4.7.3.1 ประเภทศิลปวัฒนธรรม ได้แก่ ชุมชน หมู่บ้าน เรือนแพ ตลาด ตลาดน้ำ ศูนย์วัฒนธรรม การละเล่นพื้นบ้าน ดนตรีพื้นเมือง สินค้าพื้นเมือง ไร่สวน เหมือง วิถีชีวิต อธยาศัยไมตรีของประชาชน เป็นต้น

3.4.7.3.2 ประเภทประเพณี ได้แก่ ประเพณีสงกรานต์ ประเพณีแห่เทียนพรรษา เทศกาลกินเจ ประเพณีลอยกระทง งานบุญบั้งไฟ งานพิธีโยนบัว ประเพณีอินทิล เป็นต้น

3.4.7.3.3 ประเภทกิจกรรม ได้แก่ กิจกรรมแข่งขันกีฬา กิจกรรมบันเทิง สวนสนุก สวนสาธารณะเฉพาะทาง สนามกอล์ฟ สนามแข่งรถ เขื่อนพลังไฟฟ้า เป็นต้น สำหรับกิจกรรมการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนนั้นควรเป็นกิจกรรมที่เน้นการศึกษาหาความรู้ในแหล่งธรรมชาติและวัฒนธรรมท้องถิ่นควบคู่ไปกับการได้รับความเพลิดเพลิน ซึ่งมีกิจกรรมการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนอยู่หลายกิจกรรม เช่น การเดินป่า การศึกษาธรรมชาติ การเลี้ยงสัตว์ การดูนก การพายเรือ การดำน้ำ การตั้งแคมป์ การล่องแพ การขี่ช้าง การถ่ายรูป การขี่จักรยาน การไต่เขา การตกปลา การแสวงบุญ การนมัสการสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เป็นต้น

กล่าวโดยสรุปได้ว่า ประเทศไทยเป็นประเทศที่อุดมด้วยทรัพยากรการท่องเที่ยว มีแหล่งท่องเที่ยวที่หลากหลายประเภท ไม่ว่าจะเป็นประเภทแหล่งท่องเที่ยวตามแหล่งที่ตั้งจุดสนใจ ตามลักษณะการผลิต ตามลักษณะของกิจกรรม ตามลักษณะความเป็นเจ้าของ ตามลักษณะนักท่องเที่ยว ตามลักษณะการพัฒนา และตามการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ล้วนแล้วแต่เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่สืบทอดเป็นมรดกล้ำค่าตามท้องถิ่นต่าง ๆ เป็นสิ่งดึงดูดใจให้นักท่องเที่ยวเข้ามาเยี่ยมสัมผัสวัฒนธรรม วิถีชีวิต ได้ชื่นชม ศึกษาเรียนรู้ และเพลิดเพลินไปกับทัศนียภาพของท้องถิ่นนั้น ๆ จนเป็นสิ่งสำคัญทางประวัติศาสตร์อย่างยั่งยืน

สรุป จากการศึกษาประเภทของการท่องเที่ยว พบว่า แหล่งท่องเที่ยวประเภทต่าง ๆ เป็นผลิตภัณฑ์ทางการท่องเที่ยวหลักในการดึงดูดใจนักท่องเที่ยวให้มาเยือน การท่องเที่ยวเกิดขึ้นและดำเนินไปตามธรรมชาติ จนปัจจุบันกลายเป็นอุตสาหกรรมที่มีองค์ประกอบหลายประการเข้ามาเกี่ยวข้อง โดยการพัฒนาและดัดแปลงให้เกิดแหล่งท่องเที่ยวแหล่งใหม่ที่หลากหลาย เพื่อตอบสนองความต้องการและสอดคล้องกับวิถีชีวิตของมนุษย์ ซึ่งทรัพยากรการท่องเที่ยวเหล่านั้นมีการเสื่อมถอยไปตามกาลเวลา หากขาดการดูแลเอาใจใส่ที่จริงจังและยั่งยืนแล้ว ย่อมจะส่งผลกระทบต่อทรัพยากรท่องเที่ยวให้เสื่อมสภาพทรุดโทรมและถูกทำลายได้ง่าย และลดคุณค่าภูมิปัญญาท้องถิ่นดั้งเดิมลงได้ ดังนั้น หน่วยงานที่เกี่ยวข้องตลอดจนชุมชนที่รับผิดชอบทรัพยากรการท่องเที่ยวทุกประเภท จึงจำเป็นต้องร่วมมือกันอนุรักษ์ส่งเสริมและพัฒนา ตลอดจนดูแลรักษาให้คงความเป็นทรัพยากรการท่องเที่ยวที่สมบูรณ์ เพื่อนำมาซึ่งประโยชน์แก่บรรพชนรุ่นหลังได้ศึกษาเรียนรู้ และนักท่องเที่ยวจะเดินทางไปเยี่ยมเยือนแหล่งท่องเที่ยวด้วยความสนุกสนานเพลิดเพลินและได้รับความรู้ตามประเภทที่ตนเองชื่นชอบอย่างยั่งยืนต่อไป

3.5 พฤติกรรมของนักท่องเที่ยว (Behavior of Tourists)

จากทฤษฎีหลักต่าง ๆ นักทฤษฎีมีความเชื่อร่วมกันว่า พฤติกรรมผู้บริโภคหรือพฤติกรรมนักท่องเที่ยวเป็นพฤติกรรมที่มีเป้าหมาย มีอิสระในการเลือกและมีอิสระในการตัดสินใจว่าจะเลือกท่องเที่ยวที่ไหน (เลิศพร ภาระสกุล. 2555 : 159)

ในแง่ของสังคมวิทยาพฤติกรรมหรือการแสดงออกของนักท่องเที่ยวย่อมมีความแตกต่างกัน เนื่องจากเกิดจากสาเหตุที่ต่างต่างกัน เช่น การอบรมเลี้ยงดู ธรรมเนียม การศึกษา เพศ วัย เชื้อชาติ ศาสนา และประสบการณ์ชีวิต ฉะนั้นพฤติกรรมที่พบเห็นโดยทั่วไป ไม่ว่าจะเป็นนักท่องเที่ยวชาวไทยและชาวต่างประเทศมักจะมีพฤติกรรมดังนี้ (เดชา บุญค้ำ และคณะ. 2531 : 8-9)

3.5.1 การชมเมืองโบราณ พฤติกรรมของนักท่องเที่ยวประเภทนี้จะนั่งรถชมเมืองหรือเดินทางชมเมือง หรือใช้ยานพาหนะอื่น ๆ เช่น รถม้า รถสามล้อ เป็นการสัญจรไปตาม

เส้นทางและผ่านบริเวณสำคัญ ๆ ของเมือง ระหว่างทางอาจมีการบรรยายถึงประวัติศาสตร์ ภูมิศาสตร์ วิถีชีวิตของพลเมือง และสถานที่สำคัญของเมือง

3.5.2 การเข้าชมสถานที่สำคัญและสถานที่ที่น่าสนใจ สถานที่ที่นักท่องเที่ยวสนใจ มักเป็นสถาปัตยกรรมในเชิงวัฒนธรรม บ้านบุคคลสำคัญในอดีต พิพิธภัณฑ์ สวนในลักษณะพิเศษ โรงงานผลิตภัณฑ์พื้นเมือง ฯลฯ ต้องมีการจัดเส้นทางเดินให้นักท่องเที่ยวสังเกตเห็นได้ชัด โดยจัดขนาดให้เหมาะสมกับกลุ่ม พร้อมทั้งเตรียมบริเวณเพื่อความสะดวกกับผู้นำทางด้วย โดยทั่วไปแล้ว มักจะมีของที่ระลึกขายอยู่ในบริเวณของสถานที่เหล่านั้น

3.5.3 การขึ้นที่สูงเพื่อชมเมือง อาจเป็นหอคอย เจดีย์สูง ตัวอย่างเช่น ภูเขาทอง พระปฐมเจดีย์ จังหวัดนครปฐม หรือภูเขาที่อยู่ในเมือง เช่น เขารัง จังหวัดภูเก็ต ฯลฯ ความสะดวกในการเข้าชมจะอยู่กับการจัดสถานที่หรือจัดรายการให้สถานที่นั้น ๆ รับกลุ่มนักท่องเที่ยวได้มากพอบางครั้งหากสถานที่มีความเหมาะสม อาจจัดเป็นร้านอาหารหรือจุดชมเมืองในเวลากลางวันได้ด้วย

3.5.4 การชมการละเล่นพื้นเมือง หรือขบวนในงานเทศกาล การจัดสถานที่น่าจะขึ้นอยู่กับรูปแบบและขนาดที่ต้องการของการละเล่น โดยการละเล่นนั้น ๆ อาจเป็นการจัดถาวรหรือการจัดขึ้นเป็นครั้งคราวก็ได้ เช่น ในเทศกาลลอยกระทง เทศกาลประกวดผลไม้ เทศกาลสงกรานต์ เทศกาลการแข่งเรือ ฯลฯ ซึ่งจัดให้มีขึ้นตามจังหวัดต่าง ๆ หรือเทศกาลที่จัดให้มีขึ้นเฉพาะที่ เช่น เทศกาลหุ่นฟางนก จังหวัดชัยนาท เทศกาลแห่สิงโต จังหวัดนครสวรรค์ เทศกาลนบพระเล่นเพลง จังหวัดกำแพงเพชร เป็นต้น

3.5.5 การจำหน่ายซื้อสิ่งของ ส่วนใหญ่เป็นการซื้อของที่ระลึกผลิตภัณฑ์พื้นเมืองต่าง ๆ อาจจัดรวมเป็นบริเวณขายอาหารและจำหน่ายซื้อสินค้าไปด้วยกัน

3.5.6 การนมัสการสิ่งศักดิ์สิทธิ์ พฤติกรรมของนักท่องเที่ยวลักษณะนี้มักเป็นนักท่องเที่ยวชาวไทย กิจกรรมที่ทำได้แก่ การบูชาดอกไม้ธูปเทียน การไหว้พระปิดทอง การเสี่ยงเซียมซี การบริจาคเงิน การรดน้ำมนต์ การขอพร การแก้บน และมักจบลงด้วยการจำหน่ายซื้อสิ่งของที่นำมาวางขายในบริเวณนั้นหรือใกล้เคียง

3.5.7 การแข่งขันกีฬาและดูกีฬา การท่องเที่ยวลักษณะนี้จะพบนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศ ที่ชอบการแข่งขันกีฬาประเภทต่าง ๆ โดยเฉพาะการแข่งขันกอล์ฟการแข่งเรือ และชมการแข่งขันมวยไทยของชาวต่างประเทศ เพราะเป็นศิลปะการต่อสู้ที่แตกต่างไปจากศิลปะการต่อสู้ของตน ตลอดจนการแข่งขันม้า เป็นต้น นักท่องเที่ยวประเภทนี้มักจะมีพฤติกรรมที่รสนิยมและรายได้สูง

3.5.8 การพำนั พุทธิกรรมของนักท่องเที่ยวลักษณะนี้ มีจุดประสงค์เพื่อการพำนัเป็นหลัก ซึ่งมักจะเดินทางไปยังต่างประเทศหรือบ่อนที่ได้รับอนุญาต และมีแรงจูงใจอื่น ๆ ที่เข้ายวนให้ท่องเที่ยวไป ส่วนใหญ่จะเป็นนักท่องเที่ยวที่มีฐานะทางการเงินดี และเป็นผู้ทรงอิทธิพล

3.5.9 การผจญภัย พุทธิกรรมของนักท่องเที่ยวลักษณะนี้ มักจะเดินทางไปตามสถานที่ที่มนุษย์สร้างขึ้น เพื่อแสดงออกถึงการเสี่ยงภัยและการผจญภัย เช่น ดิ่งพสุธา การปีนหน้าผาสูงเพื่อขึ้นไปปีกรัง การเล่นเรือแบบโลดโผน และการกระโดดหอคอย เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีการกำหนดรูปแบบพฤติกรรมนักท่องเที่ยวออกเป็น 2 กลุ่ม ตามลักษณะของพฤติกรรมของการเดินทางคือ การแบ่งว่าบุคคลนั้นเป็น 1) นักท่องเที่ยว (Tourists) 2) นักเดินทาง (Travelers) นักท่องเที่ยวคือ บุคคลซึ่งซื้อรายการนำเที่ยวเหมาจ่ายจากบริษัทนำเที่ยว ในขณะที่นักเดินทางคือ บุคคลซึ่งจัดการการเดินทางท่องเที่ยวด้วยตนเอง เช่น ซื้อตั๋วเครื่องบินเองจองที่พักเองกำหนดสถานที่ท่องเที่ยวด้วยตนเอง เป็นต้น (นุชนารถ รัตนสุวงศ์ชัย. 2548 : 69)

กล่าวโดยสรุปได้ว่า พฤติกรรมของนักท่องเที่ยวมีลักษณะที่แตกต่างกัน ทั้งนี้เกิดจากสาเหตุที่แตกต่างกัน ไม่ว่าจะเป็นการอบรมเลี้ยงดูมาตั้งแต่เด็กและการได้รับประสบการณ์ต่าง ๆ จากสังคมภายนอก และรูปแบบของนักท่องเที่ยวขึ้นอยู่กับลักษณะของพฤติกรรมการเดินทางท่องเที่ยวของนักท่องเที่ยวซึ่งมีอยู่ 2 กลุ่ม

3.6 การตลาดท่องเที่ยว (Tourism Marketing)

การตลาดท่องเที่ยว หมายถึง ความพยายามที่จะวิเคราะห์ให้ทราบถึงสินค้าและบริการทางการท่องเที่ยว อะไรที่จะสามารถขายให้แก่นักท่องเที่ยว เพื่อให้ให้นักท่องเที่ยวเดินทางเข้ามาท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยว (บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา. 2548 : 130)

การที่คนจะเดินทางไปท่องเที่ยวยังสถานที่ใดก็ตาม ย่อมต้องมีสิ่งดึงดูดใจให้เกิดความต้องการเดินทางท่องเที่ยวไปยังสถานที่นั้น ๆ แม้ว่าสถานที่นั้นจะมีสิ่งดึงดูดใจขนาดไหน แต่ถ้าไม่ถูกนำออกไปบอกให้คนอื่นได้รู้ ก็เปล่าประโยชน์ที่จะชักนำให้ใครมาเที่ยวชมได้ ฉะนั้นการตลาดท่องเที่ยวจะช่วยส่งเสริมชักจูงเร้าให้คนเข้ามาท่องเที่ยวที่หนึ่งทีใดมากขึ้น ทั้งนี้เนื่องจากการที่นักท่องเที่ยวจะตัดสินใจเดินทางเพื่อท่องเที่ยวไปยังสถานที่ใดสถานที่หนึ่ง ก็ต้องรู้จักสถานที่นั้นเสียก่อนว่ามีสิ่งที่น่าสนใจอะไรบ้างจึงอยากเดินทางไปเที่ยวชม การตลาดท่องเที่ยวจึงเป็นเรื่องสำคัญที่ควรใช้กลยุทธ์อย่างไรดึงดูดใจให้นักท่องเที่ยวเหล่านั้นเกิดความต้องการอยากเดินทางเข้ามาท่องเที่ยวและซื้อบริการท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวนั้น ๆ โดยทำให้ผู้ประกอบการธุรกิจท่องเที่ยวได้รับผลกำไรตามต้องการจากความพึงพอใจของนักท่องเที่ยว ซึ่งตลาดของนักท่องเที่ยวแบ่งออกเป็น 3 ตลาดใหญ่ ๆ คือ (บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา. 2548 : 115-117)

3.6.1 ตลาดนักท่องเที่ยวภายในท้องถิ่น เป็นตลาดของนักท่องเที่ยวที่เดินทางท่องเที่ยวภายในจังหวัดที่ตนเองมีภูมิลำเนาอยู่ ซึ่งเป็นการเดินทางใกล้ ๆ และค่าใช้จ่ายในการท่องเที่ยวไม่สูงนัก

3.6.2 ตลาดนักท่องเที่ยวภายในประเทศ เป็นตลาดของนักท่องเที่ยวที่เดินทางจากภูมิลำเนาที่อยู่ของตนไปยังจังหวัดอื่น

3.6.3 ตลาดนักท่องเที่ยวระหว่างประเทศ เป็นตลาดของนักท่องเที่ยวที่เดินทางจากภูมิลำเนาของตนไปยังประเทศอื่น

เนื่องจากความต้องการและพฤติกรรมของนักท่องเที่ยวจะเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลา และภาวะแวดล้อมทั้งทางเศรษฐกิจและสังคม ฉะนั้นตลาดการท่องเที่ยวจึงต้องมีการปรับเปลี่ยนให้ก้าวทันกับความต้องการของนักท่องเที่ยวอยู่ตลอดเวลา ซึ่งความต้องการของนักท่องเที่ยวนั้นมี 2 ด้านดังต่อไปนี้ (บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา. 2548 : 117-118)

1. ด้านความต้องการของนักท่องเที่ยว พบว่า นักท่องเที่ยวจะมีความต้องการอยู่ 3 ประการคือ

1.1 นักท่องเที่ยวต้องการไปยังแหล่งท่องเที่ยวที่มีค่าครองชีพถูก แต่มีการบริการที่ได้มาตรฐาน

1.2 นักท่องเที่ยวต้องการความสะดวก โดยเริ่มจากสนามบินควรให้มีความสะดวกในพิธีการเข้า-ออกประเทศ การผ่อนปรนเรื่องระบบภาษีและการอำนวยความสะดวกอื่น ๆ

1.3 นักท่องเที่ยวต้องการความปลอดภัย จะต้องมีการป้องกันและรักษาความปลอดภัยให้แก่นักท่องเที่ยว ควรมีการประกาศเตือนให้ระวัง เมื่อเดินทางเข้าไปในพื้นที่บางแห่งที่อาจไม่ปลอดภัยสำหรับนักท่องเที่ยว

2. ด้านพฤติกรรมของนักท่องเที่ยว พบว่า นักท่องเที่ยวจะมีการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมที่สำคัญอยู่ 4 ประการคือ

2.1 นักท่องเที่ยวที่เคยชอบไปท่องเที่ยวตามลำพัง หรือเฉพาะในกลุ่มครอบครัว จะเปลี่ยนไปชอบการเดินทางท่องเที่ยวกับกลุ่มอื่นแทน

2.2 นักท่องเที่ยวที่เคยชอบใช้บริการมัคคุเทศก์ จะเปลี่ยนไปชอบใช้หนังสือแนะนำการเดินทางท่องเที่ยวแทน

2.3 นักท่องเที่ยวที่เคยได้รับการจูงใจในการท่องเที่ยวจากคำบอกเล่าของญาติมิตร ก็เปลี่ยนไปเป็นได้รับการจูงใจจากการอ่านบทความที่เล่าถึงการท่องเที่ยว หรือภาพยนตร์สารคดีเกี่ยวกับการท่องเที่ยวแทน

2.4 นักท่องเที่ยวที่เคยเน้นการกินอยู่ที่หรูหราเป็นจุดสำคัญในการท่องเที่ยวก็เปลี่ยนไปเป็นการกินอยู่อย่างธรรมดา แต่เน้นการหาความสุขสนุกสนานเพลิดเพลินให้ได้มากที่สุดแทน

กล่าวโดยสรุปได้ว่า การตลาดท่องเที่ยวเป็นอุตสาหกรรมท่องเที่ยวที่เป็นการให้บริการข้อมูลข่าวสารทางการท่องเที่ยวแก่นักท่องเที่ยว พร้อมทั้งชักจูงให้นักท่องเที่ยวเกิดความต้องการอยากเดินทางเข้ามาท่องเที่ยวยังแหล่งท่องเที่ยวของตน และการตลาดท่องเที่ยวจะต้องมีการปรับเปลี่ยนให้ก้าวทันความต้องการและพฤติกรรมของนักท่องเที่ยวแต่ละประเภทที่เปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลาและภาวะแวดล้อมทั้งทางเศรษฐกิจและสังคม

3.7 โครงสร้างพื้นฐานเพื่อการท่องเที่ยว

โครงสร้างพื้นฐานเป็นสิ่งอำนวยความสะดวกที่จำเป็นต่อการยังชีพของประชาชนเป็นองค์ประกอบที่สนับสนุนให้การท่องเที่ยวสามารถดำเนินไปได้ด้วยดี และทำให้เกิดความสะดวกรวดเร็วในการดำเนินธุรกิจเกี่ยวกับการท่องเที่ยว โครงสร้างพื้นฐานเพื่อการท่องเที่ยว หรือเรียกกันว่า สาธารณูปโภคและสาธารณูปการ ประกอบด้วยระบบสาธารณูปโภคที่อำนวยความสะดวกแก่นักท่องเที่ยวในการเดินทางและท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวที่เป็นจุดหมายปลายทางได้อย่างสะดวกและปลอดภัย ประเทศใดมีบริการสาธารณูปโภคและสาธารณูปการที่ดีย่อมทำให้นักท่องเที่ยวได้รับความสะดวกสบายในการเข้ามาเยี่ยมเยือน และเกิดความประทับใจอยากกลับมาท่องเที่ยวอีก โดยปกติในประเทศที่ส่งเสริมและสนับสนุนการท่องเที่ยวจำเป็นต้องลงทุนสร้างด้วยเงินงบประมาณและใช้เวลาในการก่อสร้างนาน ซึ่งที่สำคัญมี 8 ประเภทดังนี้คือ (บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา. 2548 : 52-57)

3.7.1 การสื่อสาร เป็นการให้บริการด้านการสื่อสารแก่ประชาชน เพื่อให้สามารถทำการสื่อสารติดต่อกับบุคคลต่าง ๆ ตามต้องการทั้งภายในประเทศและระหว่างประเทศได้อย่างสะดวกรวดเร็วและเพียงพอ เช่น บริการโทรศัพท์ โทรเลข โทรสาร จดหมาย ไปรษณีย์ เป็นต้น ซึ่งนักท่องเที่ยวก็สามารถใช้บริการด้านการสื่อสารในการส่งข่าวสารไปยังญาติมิตรที่บ้านเกิดเมืองของตนเอง หรือติดต่อสอบถามข้อมูลทางการท่องเที่ยวเพิ่มเติม

3.7.2 ระบบน้ำ เป็นสิ่งจำเป็นที่ต้องมีให้บริการน้ำใช้และน้ำดื่มให้แก่ประชาชน โดยต้องมีบริการน้ำที่มีความสะอาดและเพียงพอ ซึ่งนักท่องเที่ยวสามารถใช้บริการระบบน้ำในการปฏิบัติกิจประจำวัน เช่น ระบบน้ำประปาที่สะอาด พร้อมทั้งมีการวางท่อให้น้ำไหลอย่างไม่ติดขัด เป็นต้น

3.7.3 ระบบไฟฟ้า เป็นการให้บริการด้านกระแสไฟฟ้าแก่ประชาชนเพื่อใช้ในการให้แสงสว่างและใช้กับเครื่องใช้ไฟฟ้าต่าง ๆ ได้อย่างเพียงพอ เช่น เครื่องปรับอากาศ พัดลมเครื่องโกนหนวด เตารีด เครื่องเป่าผม เป็นต้น ดังนั้นแหล่งท่องเที่ยวควรมีการพยากรณ์ปริมาณความ

ต้องการไฟฟ้าสูงสุดก่อนที่จะออกแบบระบบไฟฟ้า เพื่อตอบสนองความต้องการและมีการเตรียมการรองรับที่ดี รวมทั้งมีการกำหนดเวลาเปิด-ปิดไฟฟ้าเพื่อประหยัดพลังงาน

3.7.4 การสุขาภิบาล เป็นการให้บริการดูแลสุขาภิบาลแก่ประชาชนให้มีความสะอาดเรียบร้อยอยู่เสมอ เช่น การกำจัดน้ำเสีย การกำจัดสิ่งขี้ถ่ายจากร่างกาย และการกำจัดขยะมูลฝอย เป็นต้น นับว่ามีความสำคัญต่อการท่องเที่ยว เพราะนักท่องเที่ยวย่อมไม่ชอบเดินทางไปท่องเที่ยวในท้องถิ่นหรือประเทศที่สกปรก การกำจัดสิ่งสกปรกเหล่านี้ต้องกระทำอย่างถูกสุขลักษณะ

3.7.5 ถนนหนทาง เป็นเส้นทางสัญจรไปมาของประชาชน อีกทั้งเป็นเส้นทางของนักท่องเที่ยวที่จะเดินทางไปยังแหล่งท่องเที่ยว รวมถึงสถานีขนส่งทางรถยนต์ ท่าเรือ รถไฟ ท่าอากาศยาน เพื่อให้สามารถเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยวได้อย่างสะดวก รวดเร็ว และปลอดภัย

3.7.6 การสาธารณสุข เป็นการให้บริการด้านสุขภาพอนามัยแก่ประชาชนอาจเกิดการเจ็บป่วยหรือเกิดอุบัติเหตุฉุกเฉิน ซึ่งนักท่องเที่ยวสามารถใช้บริการด้านสาธารณสุขในระหว่างเดินทางท่องเที่ยว เช่น โรงพยาบาล คลินิก ศูนย์อนามัย เป็นต้น ซึ่งสถานพยาบาลเหล่านี้ต้องมีแพทย์และพยาบาลไว้รักษาให้ทันทั่วถึง โดยคำนึงถึงการใช้ภาษาที่ให้นักท่องเที่ยวเข้าใจด้วย

3.7.7 สวนสาธารณะ เป็นสถานที่พักผ่อนหย่อนใจของประชาชนในท้องถิ่น ซึ่งนักท่องเที่ยวสามารถใช้ร่วมกันได้ ซึ่งการจัดสร้างสวนสาธารณะไว้บริการประชาชนและนักท่องเที่ยว นั้นควรจัดให้มีทั้งในตัวเมืองควรสร้างให้กลมกลืนกันระหว่างสิ่งก่อสร้างรอบ ๆ กับบริเวณพื้นที่ว่างเปล่าโล่ง ๆ และสวนสาธารณะนอกเมืองควรสร้างให้กลมกลืนกับสภาพธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

3.7.8 การศึกษาและฝึกอบรม เป็นการให้บริการด้านความรู้แก่ประชาชนในท้องถิ่น เพื่อให้ประชาชนท้องถิ่นมีความรู้ความสามารถที่จะประกอบอาชีพธุรกิจท่องเที่ยว สนองความต้องการของนักท่องเที่ยวได้อย่างมีประสิทธิภาพ อันจะเป็นการสร้างงานให้แก่ประชาชนและพัฒนาการท่องเที่ยวด้วย

กล่าวโดยสรุป โครงสร้างพื้นฐานเพื่อการท่องเที่ยวเป็นสิ่งอำนวยความสะดวกที่สนับสนุนให้การท่องเที่ยวสามารถดำเนินไปได้ด้วยดี และทำให้นักท่องเที่ยวเดินทางท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวที่เป็นจุดหมายปลายทางได้อย่างสะดวกและปลอดภัย จึงจำเป็นอย่างยิ่งต้องมีการกำหนดมาตรฐานให้เหมาะสม มีการกำกับดูแลอย่างเคร่งครัดเพื่อให้โครงสร้างพื้นฐานเพื่อการท่องเที่ยวเกิดประสิทธิภาพต่อนักท่องเที่ยวสูงสุด

3.8 ความรู้เกี่ยวกับการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม

การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมนั้นมีนักวิชาการหลายคนได้แสดงแนวความคิดไว้หลายท่าน ดังนี้

การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม (Cultural Based Tourism) เป็นการเดินทางท่องเที่ยวชื่นชมและศึกษาวัฒนธรรมประเพณีที่มีเอกลักษณ์ของท้องถิ่น โดยชุมชนท้องถิ่นมีส่วนร่วม

ต่อการจัดการท่องเที่ยว นั้น บนพื้นฐานของการมีจิตสำนึกต่อการรักษาสภาพแวดล้อม และ วัฒนธรรมของท้องถิ่น เช่น การเที่ยวชมประเพณีในราชสำนัก (ประเพณีหลวง) หรือประเพณี พื้นบ้าน และการท่องเที่ยวชมวิถีชีวิตในหมู่บ้าน เช่น หมู่บ้านท่าคูม จังหวัดสุรินทร์ ที่มีการเลี้ยง ช้างเป็นเอกลักษณ์ หมู่บ้านทุ่งหลวง จังหวัดสุโขทัย ที่มีการทำเครื่องปั้นดินเผาเป็นอาชีพหลัก และ หมู่บ้านบ่อสร้างจังหวัดเชียงใหม่ ที่มีการทำร่วมเป็นสินค้าประจำท้องถิ่น (ขนัญ วงษ์วิภาค และ คณษะ. 2547 : 126)

การท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม โดยวรรณภา วงษ์วานิช (2546 : 146) ได้กล่าวว่า การท่องเที่ยวรูปแบบนี้จัดขึ้น เพื่อให้นักท่องเที่ยวชมงานเกี่ยวกับขนบธรรมเนียมประเพณี วัฒนธรรมของท้องถิ่น เนื่องในเทศกาลต่าง ๆ เป็นการสืบทอดและรักษามรดกทางวัฒนธรรมของ แต่ละท้องถิ่นไว้ โดยประชาชนมีส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยวเพื่อประโยชน์ของท้องถิ่น ซึ่งมี หลักเกณฑ์สำคัญคือ

1. เป็นประเพณี หรือวัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์ที่เด่นของแต่ละท้องถิ่น และสมควรที่จะดำรงรักษาให้คงอยู่ไว้สืบต่อไป
2. เจ้าของพื้นที่ร่วมกับหน่วยงานต่าง ๆ ทั้งด้านการวางแผน การจัดการ และการอนุรักษ์
3. มีวิทยากรและมัคคุเทศก์ประจำท้องถิ่น
4. มุ่งให้นักท่องเที่ยวได้รับทั้งความรู้ ความสนุกเพลิดเพลิน ความ ประทับใจ และประสบการณ์ในการดำรงชีวิตในสังคมและวัฒนธรรมที่แตกต่างไปจากเดิม

บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา (2543 : 5) กล่าวว่า การท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม เป็นการ ท่องเที่ยวเพื่อมุ่งการให้ความรู้และความภาคภูมิใจที่มุ่งเสนอลักษณะวัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ โบราณคดี และสถานที่ต่าง ๆ ที่มนุษย์สร้างขึ้น โดยเกี่ยวเนื่องกับความเป็นอยู่ของสังคม

ต๋อย ชุมสาย (2527 : 60) กล่าวถึงการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมไว้ว่า เป็นการ เดินทางของนักท่องเที่ยวในสถาบันหรือสถานศึกษาที่มีชื่อเสียงจะท่องเที่ยวไปในประเทศที่มี วัฒนธรรมที่น่าสนใจเพื่อศึกษาพิจารณาชีวิตความเป็นอยู่ในแ่งมานุษยวิทยาและสังคม เพื่อชมโบราณ สถานที่เกี่ยวข้องกับข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์ เพื่อติดตามความเจริญทางวัตถุและเทคโนโลยี ปัจจุบัน เพื่อชมศิลปะนันทนาพรรณในหอศิลป์ เพื่อนมัสการศาสนาที่สำคัญ ๆ

ชาญวิทย์ เกษตรศิริ (2540 : 1-20) ได้กล่าวไว้สรุปได้ว่า การท่องเที่ยวทาง วัฒนธรรม การท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมเป็นแนวคิดใหม่ที่พยายามจะออกจากกระแสการท่องเที่ยวที่ เป็น Mass Tourism ที่คนจำนวนมากนั่งรถโค้ชคันใหญ่มีคน 100-120 คน ไปลงที่ไหนสักแห่ง แล้วก็สร้างความปั่นป่วนโกลาหลให้กับสถานที่นั้น ด้วยการถ่ายรูป ชื้อของที่ระลึกทั้งเงินและคน มหาศาลในแต่ละวัน ได้สร้างผลกระทบมากมายให้กับชุมชน วิถีชีวิตและวัฒนธรรมของผู้คนจากการ

ที่การท่องเที่ยว ในปัจจุบันเป็นเรื่องของการเสพการบริโภค การเบียดเบียนที่มีอิทธิพลมากในสถานที่ ๆ ไป สามารถเปลี่ยนหมู่บ้านเล็ก ๆ ให้กลายเป็นบาร์ เป็นร้านเหล้า เป็นช่องได้ในพริบตา สิ่งเหล่านี้เป็นต้นตอที่เกิดขึ้นจากการท่องเที่ยวแบบ Mass ดังนั้น คนในหลายประเทศจึงพยายามหาทางออกและแสวงหาวิธีการในการท่องเที่ยวแบบใหม่ขึ้นมา เป็นการท่องเที่ยวที่เน้นการพัฒนาด้านภูมิปัญญา สร้างสรรค์ ไม่ทำลายสภาพแวดล้อม ไม่มีการซื้อขายวัฒนธรรมและชีวิตผู้คน ซึ่งนำเสนอมาในรูปแบบของ Ecological Tourism (การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์) และ Cultural Tourism (การท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม) การท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม จึงเป็นคำที่ถูกสร้างขึ้นใหม่ หลังจากการท่องเที่ยวทั่วไป มีปัญหาหรืออีกนัยหนึ่งก็อาจกล่าวได้ว่า แนวคิดส่วนหนึ่งของการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม เป็นความพยายามแสวงหาทางออกและสร้างความชอบธรรมให้กับการท่องเที่ยวที่กำลังประสบปัญหาจะอย่างไรจึงจะเป็นนักท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม

3.8.1 แนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม

แนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนพอสรุปได้ 3 มิติดังต่อไปนี้ คือ (บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา. 2548 : 19-20)

3.8.1.1 มิติด้านการสร้างจิตสำนึกการอนุรักษ์ทรัพยากรท่องเที่ยวและสิ่งแวดล้อมให้แก่ผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่ายในการพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนต้องมีแนวคิดที่จะให้ความรู้ความเข้าใจ และสร้างจิตสำนึกแก่ผู้เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวทุกฝ่ายในการป้องกันรักษาทรัพยากรท่องเที่ยวและสิ่งแวดล้อมเป็นอันดับแรก เพื่อให้คงไว้ซึ่งความสวยงามและคุณค่าทรัพยากรท่องเที่ยว ซึ่งวิธีการสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์ทรัพยากรท่องเที่ยวมีหลายรูปแบบ เช่น การเน้นวิธีการจัดทำโปรแกรมสื่อความหมายธรรมชาติหรือวัฒนธรรมในแหล่งท่องเที่ยว การจัดให้มีนิทรรศการ/แผ่นป้ายบรรยายตามบริเวณหรือจุดท่องเที่ยวต่าง ๆ การจัดให้มีเส้นทางเดินเท้าหรือเส้นทางเดินป่าที่ให้ประสบการณ์ในการเรียนรู้ธรรมชาติหรือวัฒนธรรมแก่ผู้มาเยือน รวมถึงการฝึกอบรมมัคคุเทศก์และเจ้าหน้าที่ของรัฐที่รับผิดชอบแหล่งท่องเที่ยวให้สามารถชี้แนะและอธิบายเกี่ยวกับธรรมชาติและวัฒนธรรมที่นักท่องเที่ยวพบเห็น เป็นต้น

3.8.1.2 มิติด้านการสร้างความพึงพอใจให้แก่นักท่องเที่ยวในการพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน ต้องมีแนวคิดให้นักท่องเที่ยวมีความปรารถนาหรือสนใจที่จะศึกษาเรียนรู้เกี่ยวกับธรรมชาติและวัฒนธรรม เช่น การส่งเสริมการท่องเที่ยวด้วยการจัดให้มีสื่อความหมายธรรมชาติหรือวัฒนธรรม เพื่อให้ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับธรรมชาติและวัฒนธรรม ซึ่งเป็นการเพิ่มพูนความรู้ประสบการณ์แก่นักท่องเที่ยวให้ได้รับความพึงพอใจกลับไป เป็นต้น

3.8.1.3 มิติด้านการสร้างมีส่วนร่วมในผลประโยชน์ให้แก่ชุมชนท้องถิ่นในการพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนต้องมีแนวคิดในการมีบทบาทสำคัญต่อการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของชุมชนท้องถิ่น ด้วยการเปิดโอกาสให้ชุมชนท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการท่องเที่ยว

แบบยั่งยืนและช่วยให้ชุมชนท้องถิ่นได้รับผลประโยชน์จากการท่องเที่ยวทั้งทางตรงและทางอ้อม เช่น การลงทุนด้านสิ่งอำนวยความสะดวกขนาดเล็ก การเป็นมัคคุเทศก์ การนำสินค้าหัตถกรรมพื้นบ้าน มาขาย การจ้างงานในธุรกิจการท่องเที่ยว

3.8.2 องค์ประกอบของการพัฒนาการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม

องค์ประกอบหลักของการพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนพอสรุปได้ 6 ด้าน ดังนี้ (บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา. 2548 : 20-22)

3.8.2.1 องค์ประกอบด้านการพัฒนาทรัพยากรท่องเที่ยว เป็นการพัฒนาสถานที่อันเป็นจุดหมายปลายทางที่นักท่องเที่ยวจะเดินทางเข้ามาท่องเที่ยวพร้อมสิ่งอำนวยความสะดวกและบริการทางการท่องเที่ยว ให้สามารถดึงดูดใจนักท่องเที่ยวเดินทางเข้ามาเยี่ยมเยือน โดยมีการประเมินศักยภาพขีดความสามารถในการรับรองของพื้นที่ และกำหนดกิจกรรมท่องเที่ยวที่อนุรักษ์ทรัพยากรท่องเที่ยวและสิ่งแวดล้อม พร้อมทั้งให้ความรู้เกี่ยวกับแหล่งท่องเที่ยวแก่นักท่องเที่ยวด้วย

3.8.2.2 องค์ประกอบด้านการพัฒนาสิ่งแวดล้อมในแหล่งท่องเที่ยว เป็นการพัฒนาเพื่ออนุรักษ์สิ่งแวดล้อมในแหล่งท่องเที่ยวให้อยู่ในสภาพเดิมหรือดีกว่าเดิม และป้องกันผลกระทบด้านลบจากการท่องเที่ยว โดยต้องมีการติดตามประเมินผลกระทบจากการท่องเที่ยวอย่างต่อเนื่อง

3.8.2.3 องค์ประกอบด้านการพัฒนาธุรกิจท่องเที่ยว เป็นการพัฒนารูปร่างด้านการบริการอำนวยความสะดวกโดยตรงแก่นักท่องเที่ยว เพื่อตอบสนองความต้องการของนักท่องเที่ยวให้ได้รับความพึงพอใจ โดยมีความรับผิดชอบต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรท่องเที่ยวและสิ่งแวดล้อมด้วย

3.8.2.4 องค์ประกอบด้านการพัฒนาการตลาดท่องเที่ยว เป็นการพัฒนาเพื่อแสวงหานักท่องเที่ยวที่มีคุณภาพ ซึ่งมีลักษณะเป็นคุณประโยชน์ต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรท่องเที่ยวและสิ่งแวดล้อมให้เข้ามาท่องเที่ยว โดยให้นักท่องเที่ยวเหล่านี้ได้รับความรู้และประสบการณ์จากการท่องเที่ยวตามที่เขาพึงพอใจ

3.8.2.5 องค์ประกอบด้านการพัฒนาการมีส่วนร่วมทางการท่องเที่ยวของชุมชนท้องถิ่น เป็นการพัฒนาในการสร้างโอกาสให้ชุมชนท้องถิ่นมีส่วนร่วมทางการท่องเที่ยวเพื่อสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชนท้องถิ่นให้สามารถจัดการการท่องเที่ยวของตนเองและได้รับผลประโยชน์จากการท่องเที่ยว อันจะทำให้ชุมชนท้องถิ่นเกิดความหวงแหนและรักษาไว้ ซึ่งทรัพยากรท่องเที่ยวและสิ่งแวดล้อมให้คงอยู่ตลอดไป

3.8.2.6 องค์ประกอบด้านการพัฒนาจิตสำนึกทางการท่องเที่ยว เป็นการพัฒนาการสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์ทรัพยากรท่องเที่ยวและสิ่งแวดล้อมแก่ผู้เกี่ยวข้องกับการ

ท่องเที่ยวทุกฝ่าย โดยการให้ความรู้และสื่อความหมายในการอนุรักษ์ทรัพยากรท่องเที่ยวและสิ่งแวดล้อม เพื่อปลูกฝังจิตสำนึกทางการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนให้ทุกฝ่ายเกิดความรักความหวงแหนทรัพยากรท่องเที่ยวและสิ่งแวดล้อม

กล่าวได้ว่า การท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม เป็นการท่องเที่ยวที่ได้ทั้งความรู้ในด้านต่าง ๆ ของวัฒนธรรม และยังได้ความสนุกสนานเพลิดเพลินและความผ่อนคลายไปในระหว่างการท่องเที่ยว และการท่องเที่ยวประเภทนี้ยังจะช่วยสร้างความประทับใจและสัมผัสความงดงามด้านวัฒนธรรมท้องถิ่นให้แก่นักท่องเที่ยวที่พบเห็นแล้วก่อให้เกิดการร่วมมือร่วมใจในการอนุรักษ์บำรุงรักษาวัฒนธรรมประเพณี และสภาพแวดล้อมให้อยู่คู่กับแหล่งท่องเที่ยววันนั้น ๆ อย่างยั่งยืน การท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมมีรูปแบบที่หลากหลาย และสามารถปรับรูปแบบกิจกรรมเพื่อสร้างแรงดึงดูดทางการท่องเที่ยวได้มาก เพราะวัฒนธรรมเป็นสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้น มีการยอมรับในสังคม มีการถ่ายทอดสืบรุ่นต่อรุ่น การท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมจึงเป็นการท่องเที่ยวเพื่อชื่นชมและศึกษาวัฒนธรรมขนบธรรมเนียมประเพณีที่มีเอกลักษณ์ของท้องถิ่น บนพื้นฐานของการมีจิตสำนึกต่อการสืบทอดและรักษามรดกทางวัฒนธรรมของแต่ละท้องถิ่นไว้

ความรู้เกี่ยวกับเส้นทางท่องเที่ยว

แนวคิดด้านการจัดเส้นทางสัญจรเพื่อการท่องเที่ยว

6.1 เส้นทางท่องเที่ยวในเมือง (Harvey. 1992 : 21-22) เส้นทางท่องเที่ยวโดยการเดินเท้า เป็นวิธีการท่องเที่ยวที่ใช้ได้สำหรับเมืองเกือบทุกเมือง และเป็นวิธีที่ค่อนข้างอิสระสะดวกสำหรับนักท่องเที่ยวกลุ่มเล็กและกลุ่มใหญ่ เนื่องจากการเดินเท้าไม่มีการกำหนดระยะเวลา นักท่องเที่ยวสามารถหยุดแวะตามจุดสนใจได้ตามต้องการ และหยุดพักนานเท่าใดก็ได้ ทำให้สามารถเห็นรายละเอียดของสภาพบ้านเมือง วิถีชีวิตของผู้คนเมืองต่าง ๆ เป็นวิธีการที่ไม่ก่อให้เกิดมลภาวะแก่เมืองและเป็นการออกกำลังกายด้วย ในขณะเดียวกันการจัดทำทางเดินเท้าในเมืองสามารถทำได้ง่าย ใช้พื้นที่ไม่มาก ลงทุนน้อย และประชากรของเมืองได้รับประโยชน์จากการมีทางเดินเท้า เหตุผลสำคัญในการพัฒนาทางเดินเท้าในเมืองคือ การขยายและพัฒนาพื้นที่ในบริเวณศูนย์กลางการจับจ่ายใช้สอยหรือสร้างภาพพจน์ใหม่ให้กับเมือง ก่อให้เกิดกิจกรรมที่หลากหลาย เช่น นิทรรศการ การแสดง เทศกาล และกิจกรรมอื่น ๆ โดยต้องเตรียมพื้นที่อำนวยความสะดวก ได้แก่ ทางเดินเท้า ที่นั่งพักผ่อน ประติมากรรม น้ำพุ ร้านอาหาร ร้านค้า และกิจกรรมยามค่ำคืน ทางเดินนับเป็นตัวเชื่อมโยงสำคัญมากอันหนึ่ง คนส่วนใหญ่จะเดินทางในทางที่ตรงที่สุด ดังนั้น ถ้ามีการออกแบบทางเท้าให้มีลักษณะสวยงามและมีความน่าสนใจ (เดชา บุญค้ำ. 2552 : 63) จะช่วยปรับปรุงสภาพแวดล้อม สังคมและพื้นที่ที่เกี่ยวข้องให้ได้รับการพัฒนาด้วยเช่นกัน ประโยชน์ของเส้นทางเดินเท้า มีดังนี้ (Richard. 1984 : 135)

6.1.1 สงวนรักษา พื้นฟูเศรษฐกิจ และป้องกันไม่ให้น่านใจกลางเมืองขยายตัวออกไปยังชานเมือง ใช้ในการวางแผนพัฒนาเมืองเพื่อปรับปรุงการเข้าถึงย่านใจกลางเมือง และรักษาสภาพแวดล้อมเมือง

6.1.2 ช่วยให้เกิดความปลอดภัยแก่ผู้เดินเท้า รวมทั้งส่งเสริมให้เกิดการจับจ่าย

6.1.3 ลดปัญหาจราจรและปัญหาการกีดขวางทางสัญจรของยานพาหนะ

6.1.4 ช่วยปรับปรุงลักษณะทางจินตภาพของชุมชนเมืองให้สวยงามและชัดเจนยิ่งขึ้น

6.1.5 ลดมลภาวะทางเสียงและมลภาวะทางอากาศที่เกิดจากการจราจรบนถนน

6.1.6 รองรับปริมาณนักท่องเที่ยวและนำนักท่องเที่ยวเข้าสู่สถานที่ได้อย่างสะดวก และใกล้ชิดยิ่งขึ้น

6.1.7 ส่งเสริมความสัมพันธ์ทางสังคมภายในเมืองให้บริการสาธารณะและกิจกรรมต่าง ๆ ของประชาชน เช่น การพบปะสังสรรค์ การแสดงต่าง ๆ เป็นต้น

6.1.8 ส่งเสริมการอนุรักษ์โบราณสถาน อาคารทางประวัติศาสตร์ ป้องกันไม่ให้โบราณสถานทรุดโทรมอันเนื่องจากแรงสั่นสะเทือนของรถยนต์ เป็นต้น

6.2 เส้นทางประวัติศาสตร์

การท่องเที่ยวในเมืองประวัติศาสตร์ คือรูปแบบการท่องเที่ยวที่ได้รับความนิยมสูงในปัจจุบัน เนื่องจากเมืองประวัติศาสตร์ และวัฒนธรรมเหล่านี้ได้รับการวางแผนในด้านการอนุรักษ์ ตลอดจนการพัฒนาให้เกิดกิจกรรมที่หลากหลายขึ้น เช่น การจัดนิทรรศการ เทศกาล การจัดแสดงแสง สี เสียง เพื่อเพิ่มความน่าสนใจแก่นักท่องเที่ยว หลักการจัดเส้นทางท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์ มีดังนี้

6.2.1 นำเสนอวัฒนธรรม ความเชื่อ วิถีชีวิตความเป็นอยู่ รวมถึงธรรมเนียม ประเพณี การแต่งกาย ระเบียบแบบแผนในการดำรงชีวิต ศาสนา การได้เข้าไปมีส่วนร่วมในวิถีของท้องถิ่น

6.2.2 นำเสนอศิลปะท้องถิ่น เช่น ดนตรี การละเล่น การพ่อน้ำ และศิลปหัตถกรรมที่ผลิตขึ้น เช่น ภาพวาด งานประติมากรรม เครื่องมือเครื่องใช้ นอกจากนี้รูปแบบทางสถาปัตยกรรมก็เป็นสิ่งดึงดูดใจนักท่องเที่ยวที่สำคัญ

6.2.3 นำเสนอกิจกรรมทางเศรษฐกิจ จากการสำรวจความคิดเห็นด้านการท่องเที่ยวที่ประสบความสำเร็จนั้น มีผลจากกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่น่าสนใจของแหล่งท่องเที่ยวนั้น ๆ เช่น การแสดงช้างในป่าเขตร้อนชื้น เทศกาลล่าสัตว์ งานแสดงสินค้า เกษตรกรรม ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับเทคนิคในการจัดการของแหล่งท่องเที่ยว การเที่ยวชมอุตสาหกรรมท้องถิ่น ตลาด ชุมชน ได้รับ

ความสนใจจากนักท่องเที่ยวมาก และเป็นกิจกรรมหนึ่งที่ถูกจัดอยู่ในโปรแกรมการท่องเที่ยวของบริษัทนำเที่ยวทั่วไป

6.2.4 นำเสนอความแตกต่างของเมืองและชุมชน ความแตกต่างของเมืองและชนบทอาคารบ้านเรือน ความเป็นอยู่ของผู้คนในเมือง ย่านศูนย์กลางเมือง ร้านค้า ร้านอาหาร สิ่งอำนวยความสะดวก สวนสาธารณะ พิพิธภัณฑ์ และอาคารสาธารณะ เหมาะสำหรับนักท่องเที่ยวที่ชอบการศึกษาเรียนรู้ และซึมซับความรู้สึกที่มีต่อเมืองท่องเที่ยว การนั่งรถไปตามถนนสายสำคัญภายในเมือง ผ่านสถานที่สำคัญ เมืองท่องเที่ยวบางแห่งยังได้จัดกิจกรรมกลางแจ้งเพื่อดึงดูดความสนใจของนักท่องเที่ยว ซึ่งการแสดงผลเหล่านี้ได้รับความสนใจจากนักท่องเที่ยวเสมอ

6.2.5 นำเสนอรูปแบบทางวัฒนธรรมผ่านทางพิพิธภัณฑ์ เป็นการบอกกล่าวเล่าเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ อารยธรรม ชาติพันธุ์ งานศิลปะท้องถิ่น หรือแม้กระทั่งความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์ และเทคโนโลยี โดยวัตถุประสงค์หลักของพิพิธภัณฑ์นั้นเพื่อให้ความรู้แก่ประชาชนในเมือง และดึงดูดนักท่องเที่ยวต่างชาติ

6.2.6 นำเสนอประเพณี เทศกาลท้องถิ่น ความเชื่อ ค่านิยมในท้องถิ่น หรืออิทธิพลทางศาสนา ประเพณี และเทศกาล สิ่งเหล่านี้ล้วนก่อให้เกิดฤดูกาลท่องเที่ยวจากความนิยมของนักท่องเที่ยว (Edward. 1999 : 80-85)

6.3 เส้นทางธรรมชาติ

เส้นทางธรรมชาติเป็นเส้นทางสำคัญสำหรับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ เพราะนอกจากการทำหน้าที่เชื่อมโยงจุดท่องเที่ยวแล้ว ยังช่วยรักษาทรัพยากรธรรมชาติในแหล่งท่องเที่ยวจากผลกระทบของการเหยียบย่ำ และกิจกรรมการใช้ประโยชน์ต่าง ๆ ได้อีกด้วย สามารถเป็นสื่อกลางที่จะทำให้นักท่องเที่ยวเข้าไปเรียนรู้ เพื่อสร้างความเข้าใจและซาบซึ้งต่อธรรมชาติอย่างใกล้ชิดมากขึ้น หลักการจัดเส้นทางท่องเที่ยวทางธรรมชาติ มีดังนี้

6.3.1 เส้นทางเดินชมธรรมชาติ มีวัตถุประสงค์เพื่อนักท่องเที่ยวเข้าไปชื่นชมธรรมชาติ ระหว่างการใช้เส้นทางอาจมีการศึกษาเรียนรู้ธรรมชาติบ้าง

6.3.2 เส้นทางเดินป่าระยะไกล เป็นเส้นทางเดินชมธรรมชาติ เพื่อเสริมสร้างความแข็งแรงของร่างกาย หรือเพื่อการเรียนรู้และเข้าใจความเป็นไปของธรรมชาติ

6.3.3 เส้นทางสื่อความหมายธรรมชาติ เป็นเส้นทางที่สร้างขึ้นเพื่อการสื่อความหมาย ให้ความรู้ และความเพลิดเพลินแก่นักท่องเที่ยว มีระยะทางยาวไม่มาก ควรเป็นเส้นทางแบบวงรอบ ซึ่งจุดเริ่มต้นและจุดสิ้นสุดเส้นทางควรมาบรรจบอยู่บริเวณเดียวกัน เส้นทางสื่อความหมายนี้สามารถแบ่งเป็น เส้นทางสื่อความหมายที่มีบุคคลนา หรือเส้นทางสื่อความหมายโดยให้ศึกษาธรรมชาติด้วยตนเอง (กัลยารัตน์ ศิริรัตน์. 2550 : 21 ; อ้างอิงมาจาก USDA Forest Service. 1964)

6.3.4 เส้นทางเชื่อมโยงจุดท่องเที่ยว หรือสิ่งอำนวยความสะดวก เป็นเส้นทางที่สร้างขึ้นเพื่อวัตถุประสงค์หลักในการนำนักท่องเที่ยวจากจุดหมายหนึ่งไปยังอีกจุดหมายหนึ่งในแหล่งท่องเที่ยว มักออกแบบให้เป็นระยะทางที่สั้นที่สุดเพื่อไปถึงจุดหมายปลายทางที่ต้องการอย่างรวดเร็วที่สุด

6.4 เส้นทางแบบผสมผสาน

หลักการจัดเส้นทางท่องเที่ยวแบบผสมผสาน มีดังนี้ (เดชา บุญค้ำ. 2539 :

1)

6.4.1 การกำหนดเส้นทาง ควรสำรวจ และสังเกตการณ์จากพฤติกรรมของนักท่องเที่ยว ประกอบกับแนวโน้มที่ควรจะเป็นในการจัดเส้นทาง เริ่มต้นจากการพิจารณาตำแหน่งของแหล่งท่องเที่ยวประเภทต่าง ๆ จัดลำดับความสำคัญ และความน่าสนใจ จากนั้นจึงพิจารณาความสามารถในการเชื่อมโยงแหล่งท่องเที่ยวต่าง ๆ เข้าด้วยกัน

6.4.2 การจัดเส้นทางในลักษณะวงจรบรรจบ ทำให้นักท่องเที่ยวได้พบเห็นสิ่งแปลกใหม่ เกิดความเพลิดเพลินตลอดเส้นทาง โดยไม่ต้องย้อนกลับไปเส้นทางเดิม

6.4.3 การจัดเส้นทางให้มีความแตกต่าง การกำหนดเส้นทางอาจทำขึ้นหลายเส้นทาง หรือหลายระบบก็ได้ เพื่อเป็นทางเลือกสำหรับนักท่องเที่ยวที่มีเวลาต่างกัน ความแตกต่างกันอันเนื่องมาจากความสนใจของนักท่องเที่ยว เช่น เส้นทางสำหรับผู้สนใจศิลปะและวัฒนธรรม อาจพานักท่องเที่ยวไปตามแม่น้ำลำคลองเพื่อดูวิถีชีวิตและสภาพบ้านเมือง หรืออาจเป็นเส้นทางที่มีความหลากหลายและมีความน่าสนใจหลายด้านอยู่ร่วมกัน

6.4.4 การจัดประเภทพาหนะตามสภาพภูมิประเทศและภูมิอากาศ แต่ละเส้นทางอาจใช้พาหนะในการเดินทางต่างกัน ทำให้เกิดความน่าสนใจแตกต่างกัน ตามสภาพภูมิประเทศ สภาพภูมิอากาศ และลักษณะเฉพาะของเมืองนั้น ๆ

6.4.5 ความต่อเนื่องกับเส้นทางท่องเที่ยวภายนอกเมือง เส้นทางท่องเที่ยวไม่ควรจำกัดอยู่เพียงภายในเมืองเท่านั้น แต่ควรต่อเนื่องกับเส้นทางท่องเที่ยวภายนอกเมืองในแหล่งธรรมชาติด้วย

กล่าวโดยสรุป เส้นทางท่องเที่ยวตามแนวคิดด้านการจัดเส้นทางสัญจรเพื่อการท่องเที่ยวมี 4 เส้นทาง ได้แก่ เส้นทางท่องเที่ยวในเมือง เป็นเส้นทางท่องเที่ยวค่อนข้างอิสระ ไม่มีการกำหนดระยะเวลา นักท่องเที่ยวสามารถหยุดแวะตามจุดสนใจได้ตามต้องการ เส้นทางประวัติศาสตร์ มีหลักการจัดเส้นทางคือ นำเสนอวัฒนธรรม ความเชื่อ วิถีชีวิตความเป็นอยู่ รวมถึงธรรมเนียม ประเพณี การแต่งกาย นำเสนอศิลปะท้องถิ่น นำเสนอกิจกรรมทางเศรษฐกิจ

นำเสนอความแตกต่างของเมืองและชุมชน นำเสนอรูปแบบทางวัฒนธรรมผ่านทางพิพิธภัณฑ์ และนำเสนอเทศกาลงานประเพณีของท้องถิ่น เพื่อดึงดูดใจนักท่องเที่ยว เส้นทางธรรมชาติ เป็นเส้นทางเพื่อสร้างความเข้าใจและสัมผัสความเป็นธรรมชาติ และเส้นทางแบบผสมผสาน โดยมีหลักการจัดเส้นทางท่องเที่ยวคือ การกำหนดเส้นทางและการเชื่อมโยงแหล่งท่องเที่ยวต่าง ๆ เข้าด้วยกัน การจัดเส้นทางในลักษณะวงจรบรรจบ ทำให้นักท่องเที่ยวได้พบเห็นสิ่งแปลกใหม่ เกิดความเพลิดเพลินและความน่าสนใจที่หลากหลายรวมอยู่ด้วยกัน ซึ่งองค์ความรู้ที่ผู้วิจัยสามารถนำไปเป็นกรอบแนวคิดในการพัฒนาเส้นทางสายพระธาตุเพื่อการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม

นโยบายและกฎหมายที่เกี่ยวข้อง

1. ยุทธศาสตร์ของกระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา

กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา ได้จัดทำยุทธศาสตร์กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา 4 ปี (พ.ศ. 2555-2559) เพื่อให้ทิศทางการพัฒนาด้านการท่องเที่ยวและกีฬาของประเทศเป็นไปในทิศทางเดียวกัน สอดคล้องกับแผนในระดับต่าง ๆ เกิดการบูรณาการทั้งกิจกรรมและงบประมาณ ลดความซ้ำซ้อนและให้เกิดความครอบคลุมการท่องเที่ยวและการกีฬา รวมทั้งให้สอดคล้องกับสถานการณ์และบริบทการเปลี่ยนแปลงของการท่องเที่ยวและการกีฬาทั้งในระดับโลกและในระดับประเทศ ซึ่งในอนาคตคาดว่าจะมีการแข่งขันเพื่อเป็นผู้นำด้านการท่องเที่ยวและการกีฬา ขณะเดียวกันก็มีความเสี่ยงในด้านต่าง ๆ ที่มีผลกระทบต่อการพัฒนาของประเทศไทย โดยกำหนดยุทธศาสตร์ 6 ยุทธศาสตร์ คือ (กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา. 2554 : จ-ข)

ยุทธศาสตร์ที่ 1 การพัฒนาสินค้าและบริการด้านการท่องเที่ยวให้มีคุณภาพและปลอดภัยมีแนวทางการพัฒนาที่สำคัญ ได้แก่

1.1 พัฒนาปรับปรุงแหล่งท่องเที่ยวที่มีสภาพเสื่อมโทรมและพัฒนาสร้างแหล่งท่องเที่ยวที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อมและรองรับนักท่องเที่ยวคุณภาพ

1.2 พัฒนามาตรฐานสินค้าและบริการให้สามารถแข่งขันได้อย่างยั่งยืน รวมถึงสถานประกอบการได้นำมาตรฐานด้านการบริการท่องเที่ยวไปใช้

1.3 ส่งเสริมและสนับสนุนอุตสาหกรรมการถ่ายทำภาพยนตร์ต่างประเทศในประเทศไทย

1.4 เตรียมความพร้อมในการรับมือกับวิกฤตและความเสี่ยงในด้านการท่องเที่ยว

1.5 สนับสนุน และกำหนดมาตรการสร้างความเชื่อมั่น การให้บริการ การป้องกัน ดูแลรักษาความปลอดภัยด้านการท่องเที่ยว

1.6 พัฒนาบุคลากรและเทคโนโลยีด้านการท่องเที่ยวให้มีความพร้อมในการรองรับนักท่องเที่ยว

ยุทธศาสตร์ที่ 2 การส่งเสริมการท่องเที่ยวในเชิงคุณภาพให้มีการเติบโตอย่างสมดุล และยั่งยืน มีแนวทางการพัฒนาที่สำคัญ ได้แก่

2.1 ประชาสัมพันธ์ประเทศไทยเพื่อสร้างภาพลักษณ์และความเชื่อมั่นแก่นักท่องเที่ยว

2.2 ส่งเสริมการท่องเที่ยวด้วยการตลาดสมัยใหม่ (Modern Marketing) และส่งเสริมการขายในกลุ่มตลาดนักท่องเที่ยวที่มีคุณภาพ

2.3 ส่งเสริมการเดินทางท่องเที่ยวภายในประเทศ และสร้างสรรค์กิจกรรมการท่องเที่ยวรูปแบบใหม่ ๆ ให้สอดคล้องกับความสนใจและความต้องการของนักท่องเที่ยว

2.4 ส่งเสริมการกระจายการเดินทางท่องเที่ยว และการเดินทางท่องเที่ยวเชื่อมโยงระหว่างกลุ่มจังหวัดและภูมิภาค

ยุทธศาสตร์ที่ 3 การส่งเสริมและพัฒนากีฬา กีฬาขั้นพื้นฐาน กีฬาเพื่อมวลชน นันทนาการ และวิทยาศาสตร์การกีฬา เพื่อให้เยาวชนและประชาชนมีสุขภาพและพละอนามัยที่แข็งแรง มีแนวทางการพัฒนาที่สำคัญ ได้แก่

3.1 รมรณรงค์ให้เด็ก เยาวชน และประชาชน เห็นความสำคัญและตื่นตัวในการเล่นกีฬา ออกกำลังกาย และประกอบกิจกรรมนันทนาการ

3.2 จัดกิจกรรมการกีฬา การออกกำลังกาย และกิจกรรมนันทนาการ สำหรับประชาชนทุกกลุ่มอย่างเหมาะสมและทั่วถึง

3.3 สร้างองค์ความรู้ด้านการเล่นกีฬา การดูกีฬา และสร้างวัฒนธรรมการเล่นกีฬาที่สอดคล้องกับวิถีชีวิต

3.4 จัดสร้างสถานกีฬา ส่งเสริมการใช้และบริหารจัดการสถานกีฬา อุปกรณ์กีฬา สิ่งอำนวยความสะดวกอื่น ๆ ให้เพียงพอและมีคุณภาพ

3.5 สนับสนุนการมีส่วนร่วมของประชาชน องค์กร ชุมชน และเครือข่ายการกีฬา และนันทนาการ

3.6 พัฒนาบุคลากรทางการพลศึกษา กีฬา นันทนาการ และวิทยาศาสตร์การกีฬา

ยุทธศาสตร์ที่ 4 การส่งเสริมและพัฒนากีฬา การจัดการศึกษาระดับพื้นฐาน และระดับอุดมศึกษา ด้านการพลศึกษา นันทนาการกีฬา วิทยาศาสตร์การกีฬาและสุขภาพ มีแนวทางการพัฒนาที่สำคัญ ได้แก่

4.1 ผลิตและพัฒนาคุณภาพการจัดการศึกษาและผลิตบุคลากรด้านพลศึกษา สุขศึกษา กีฬา นันทนาการ วิทยาศาสตร์การกีฬา วิทยาศาสตร์สุขภาพ และสาขาอื่นที่เกี่ยวข้อง

4.2 ส่งเสริมให้มีการศึกษาวิจัย ให้บริการทางวิชาการแก่สังคม สร้างสังคมการเรียนรู้ให้แก่วัยรุ่น

4.3 ส่งเสริม สนับสนุน การจัดการศึกษาสำหรับบุคคลที่มีความสามารถพิเศษทางการกีฬา นันทนาการ และบุคคลที่มีความบกพร่องทางร่างกาย

4.4 ส่งเสริมทะนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม การละเล่นพื้นบ้านและกีฬาไทย
ยุทธศาสตร์ที่ 5 การส่งเสริมและพัฒนาการกีฬาและวิทยาศาสตร์การกีฬาอย่างเป็นระบบเพื่อมุ่งสู่ความเป็นเลิศและเพื่อการอาชีพ

5.1 มีแนวทางการพัฒนาที่สำคัญ ได้แก่ พัฒนาและสนับสนุนวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี การกีฬาเพื่อให้เป็นกลไกสำคัญในความสำเร็จของกีฬา เพื่อความเป็นเลิศ กีฬาเพื่อการอาชีพและการให้บริการทางการกีฬา

5.2 พัฒนาสถานกีฬา อุปรณ์กีฬา สิ่งอำนวยความสะดวก และบุคลากรเพื่อรองรับกีฬาเพื่อความเป็นเลิศ กีฬาเพื่อการอาชีพ และการให้บริการทางการกีฬา

5.3 ส่งเสริม สนับสนุนในการเตรียมทีม การเก็บตัวฝึกซ้อม การเข้าร่วมการแข่งขัน รวมถึงกำหนดมาตรการจูงใจในรูปแบบต่าง ๆ สำหรับนักกีฬา เพื่อมุ่งเน้นความเป็นเลิศในการแข่งขันกีฬาทั้งระดับเอเชียและนานาชาติ

5.4 ส่งเสริมและพัฒนาระบบการบริหารจัดการธุรกิจกีฬา

5.5 ส่งเสริมและพัฒนากีฬาให้เป็นกีฬาอาชีพที่ได้มาตรฐาน สร้างมูลค่าเพิ่มทางเศรษฐกิจ

ยุทธศาสตร์ที่ 6 การพัฒนาระบบการบริหารจัดการและสนับสนุนการพัฒนาเศรษฐกิจสร้างสรรค์ด้านการท่องเที่ยวและกีฬา มีแนวทางการพัฒนาที่สำคัญ ได้แก่

6.1 ส่งเสริมเศรษฐกิจสร้างสรรค์ และผลักดันงานเทศกาล ประเพณี และกิจกรรมที่มีเอกลักษณ์ความเป็นไทยให้เป็งานเทศกาลระดับนานาชาติ

6.2 ดำเนินการตลาดเชิงรุกเพื่อประมุขสิทธิ์การจัดงานระดับโลก ระดับภูมิภาค รวมถึงการจัดงานประชุมงาน Event ระหว่างประเทศ และการจัดการแข่งขันกีฬาระดับนานาชาติ

6.3 สร้างเครือข่ายการพัฒนาและความร่วมมือด้านการท่องเที่ยวและกีฬาทั้งในประเทศและต่างประเทศ

6.4 พัฒนาศักยภาพและขีดความสามารถในการบริหารจัดการองค์กรระบบงาน และบุคลากรในกระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา

2. ยุทธศาสตร์ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

ภาคตะวันออกเฉียงเหนือเป็นภาคที่พึ่งพาการเกษตรสูง เป็นแหล่งปลูกข้าวหอมมะลิที่สำคัญ แต่สภาพพื้นที่แห้งแล้ง มีระบบชลประทานน้อย และประสิทธิภาพการผลิตต่ำ ส่งผลให้

เศรษฐกิจขยายตัวต่ำ อย่างไรก็ตาม การมีที่ตั้งอยู่กลางกลุ่มประเทศอนุภาคลุ่มแม่น้ำโขง และมีบริการพื้นฐานดี จึงเอื้อต่อการพัฒนาความร่วมมือทางด้านการค้า การลงทุน และการท่องเที่ยวกับเพื่อนบ้าน จึงได้กำหนดยุทธศาสตร์การพัฒนาไว้ 4 ยุทธศาสตร์ ดังนี้ (สำนักนโยบายและยุทธศาสตร์ สำนักงานปลัดกระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา และสถาบันวิจัยศิลปะและวัฒนธรรมอีสาน มหาวิทยาลัยมหาสารคาม. 2554 : 15-18)

ยุทธศาสตร์ที่ 1 เพิ่มศักยภาพการแข่งขันด้านเศรษฐกิจ

เป้าประสงค์ เพื่อให้การผลิตทั้งภาคเกษตร อุตสาหกรรม และบริการของภาคมีมูลค่ามากขึ้นและขยายตัวในระดับสูงใกล้เคียงกับประเทศ สามารถสร้างงานและรายได้ให้เกิดขึ้นในภาคและบรรเทาปัญหาความแตกต่างด้านรายได้และการอพยพแรงงาน

แนวทางการพัฒนา มีแนวทางการพัฒนาในด้านต่าง ๆ ดังนี้

1. ยกมาตรฐานและประสิทธิภาพการผลิตด้านการเกษตรโดย (1) ปรับโครงสร้างการผลิตไปสู่พืชและปศุสัตว์ที่มีมูลค่าเพิ่มสูง (2) ส่งเสริมพื้นที่ชลประทาน (น้ำอูน หนองหวาย ลำปาว ลำตะคอง) เป็นเขตเกษตรก้าวหน้าผลิตสินค้ามูลค่าสูง พืชกุลาร่องให้และมุ่งสัมฤทธิ์เป็นแหล่งผลิตข้าวหอมมะลิเพื่อการส่งออก พื้นที่ตอนกลางและตอนล่างเป็นแหล่งผลิตพืชพลังงาน ตอนบนแถบชายโขงและตอนกลางเป็นแหล่งผลิตยางพารา สมุนไพร ไม้ยืนต้นและปศุสัตว์ (3) สนับสนุนการทำ Clustering ภาคเกษตร เช่น เกษตรอินทรีย์ ข้าวหอมมะลิ และเกษตรปลอดภัย (4) ผลิตเมล็ดพันธุ์ดีให้พอกับความต้องการโดยใช้ศูนย์ผลิตพันธุ์ข้าวชุมชน (5) ส่งเสริมผลิตสินค้าปลอดภัย เน้น Value Creation และส่งเสริมระบบราคาเป็นตัวควบคุมคุณภาพของสินค้า (6) พัฒนาแหล่งน้ำ ในเขตอีสานบนกลุ่มจังหวัดอุดรธานีและอีสานล่างกลุ่มนครราชสีมาและอุบลราชธานีให้เต็มศักยภาพ (7) สนับสนุนการวิจัยพัฒนาเพื่อเพิ่มคุณภาพประสิทธิภาพ

2. เพิ่มประสิทธิภาพและศักยภาพการประกอบการด้านอุตสาหกรรมโดย (1) สนับสนุนการปรับเปลี่ยนเทคโนโลยีการผลิตโดยใช้มาตรการภาษี (2) เร่งพัฒนา Motor Way สายบางปะอิน-นครราชสีมา และ EWEC (3) ปรับปรุงระบบ Logistic พัฒนารถไฟรางคู่ (กทม.-นครราชสีมา-ขอนแก่น) สนับสนุนเอกชนตั้งเขตอุตสาหกรรม และ ICD หรือ CY และ Distribution Center ที่ขอนแก่น นครราชสีมา และมุกดาหาร (4) สนับสนุน Industrial Clustering อาทิ นครราชสีมา ขอนแก่น ชัยภูมิ เป็นพื้นที่อุตสาหกรรมสิ่งทอ เครื่องแต่งกาย นครราชสีมาขอนแก่น เป็นพื้นที่อุตสาหกรรมชิ้นส่วนรถยนต์ อิเล็กทรอนิกส์ และซอฟต์แวร์ นครราชสีมา ขอนแก่น กาฬสินธุ์ อุดรธานี เป็นพื้นที่อุตสาหกรรมอาหาร และพลังงานทดแทน (5) ส่งเสริม SMEs ใช้กองทุนร่วมลงทุนเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการผลิต (6) เร่งศึกษาวิจัยพัฒนาต่อยอดผลิตภัณฑ์อุตสาหกรรมแปรรูป (ข้าว อ้อย มัน สมุนไพร) ให้มีคุณภาพและหลากหลายส่งเสริมการสร้าง Brand ของท้องถิ่นให้จังหวัดออกใน Certificate of Origin (7) ร่วมมือกับโรงงาน

ฝึกอบรมทักษะวิชาชีพ และตั้งสถาบันสร้างความพร้อมก่อนเข้าสู่ระบบการทำงานและศูนย์บ่มเพาะผู้ประกอบการในภูมิภาค

3. เพิ่มศักยภาพอุตสาหกรรมบริการและการท่องเที่ยวโดย (1) พัฒนาแหล่งท่องเที่ยวให้มีสภาพสมบูรณ์ เร่งศึกษาและสร้าง Story เป็นภาพยนตร์ให้เห็นความเป็นมา ความยิ่งใหญ่ และความสำคัญของแหล่งท่องเที่ยว พร้อม Studio โดยส่งเสริมให้จังหวัด ขอนแก่น กาฬสินธุ์ อุดรธานี เป็นศูนย์ท่องเที่ยวก่อนประวัติศาสตร์ (ซากไดโนเสาร์ บ้านเชียง) จังหวัด นครราชสีมา ชัยภูมิ เลย เป็นศูนย์ท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (ภูกระดึง ภูเรือ ภูหลวง เขาใหญ่) จังหวัด บุรีรัมย์ เป็นศูนย์ท่องเที่ยวอารยธรรมขอม จังหวัดอุบลราชธานี มุกดาหาร หนองคาย เป็นฐานการท่องเที่ยวเชื่อมโยงกับเพื่อนบ้าน จังหวัดร้อยเอ็ด มหาสารคาม และนครพนม เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (2) พัฒนาสิ่งอำนวยความสะดวกให้ได้ตาม 25 มาตรฐานของการท่องเที่ยว (3) จัดภูมิทัศน์ชุมชนโดยรอบพิพิธภัณฑสถานที่เที่ยวให้เหมาะสม (4) ร่วมมือกับประเทศเพื่อนบ้าน ทำการท่องเที่ยวเชื่อมโยงมรดกโลก (หลวงพระบาง บ้านเชียง เว้ นครวัด) และแหล่งท่องเที่ยวธรรมชาติ (น้ำตกหลี่ผี คอนพะเพ็ง สีพันดอน) และ (5) ส่งเสริมสินค้าทางการท่องเที่ยวใหม่ ๆ เช่นการท่องเที่ยวเชิงแสงบุญ ขนบธรรมเนียมประเพณีท้องถิ่น วิถีชีวิตชุมชน และภูมิปัญญาชาวบ้าน

4. การเพิ่มศักยภาพการค้าและการประกอบธุรกิจ โดยมีองค์การร่วมภาครัฐและเอกชนระดับพื้นที่เป็นแกนกลางประสานงานกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เพื่อส่งเสริมอำนวยความสะดวก แก้ปัญหาการประกอบธุรกิจการค้า การลงทุน

5. ร่วมมือทางเศรษฐกิจกับประเทศเพื่อนบ้าน โดย (1) พัฒนาสิ่งอำนวยความสะดวกขั้นพื้นฐานของเมืองหลักชายแดนให้เอื้อต่อการค้า การลงทุนและการท่องเที่ยวเชื่อมโยงกับเพื่อนบ้าน อาทิ Warehouse, Truck Terminal สะพานข้ามโขงที่นครพนม (2) พัฒนาสนามบินสะพานมิตราร่วมกับเพื่อนบ้านเพื่อใช้ร่วมกันแบบ Domestic ของไทย (3) ร่วมมือทางวิชาการ และทำยุทธศาสตร์การค้า การลงทุน และการท่องเที่ยวแบบทวิภาคี (ไทย-ลาว, ไทย-กัมพูชา) (4) เร่งรัดการดำเนินงาน GMS VISA, Single Window Inspection และ Contract Farming และปรับกระบวนการตรวจปล่อยคนและสินค้าให้รวดเร็ว (5) ส่งเสริมการตัดตั้งเขตเศรษฐกิจชายแดน การก่อสร้าง Distribution Center ที่มุกดาหาร (6) ส่งเสริมการพัฒนาเมืองแฝด (Twin Cities/Sister Cities) อาทิ หนองคาย-เวียงจันทน์ นครพนม-คำม่วน มุกดาหาร-สะพานมิตราร่วมเขต ช่องเม็ก-ปากเซ ช่องสะงำ-อัลลองเวง และช่องจอม-ภูสำโรง

ยุทธศาสตร์ที่ 2 สร้างคนให้มีคุณภาพ

เป้าประสงค์ เพื่อพัฒนาคนให้มีสุขภาพที่ดีทั้งร่างกาย จิตใจและสติปัญญา

รอบรู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลง สามารถดำรงชีพได้อย่างมีคุณภาพ และเป็นทรัพยากรที่มีคุณค่าเป็นพลังทางเศรษฐกิจของภาค

แนวทางการพัฒนา

1. เสริมสร้างความรู้ โดย (1) ยกมาตรฐานโรงเรียนตึกเกณฑ์ทุกแห่ง โดยพัฒนาคุณภาพครู ปรับหลักสูตร สื่อการสอนอินเทอร์เน็ตเพื่อลดความเหลื่อมล้ำ โดยเฉพาะหนองบัวลำภู และชัยภูมิ (2) สนับสนุนให้เด็กนอกระบบ 2.2 แสนคน โดยเฉพาะในกลุ่มจังหวัดนครราชสีมา กลุ่มอุดรธานี และกลุ่มอุบลราชธานี ได้เรียนและจัดการศึกษาให้กับเด็กยากจน (3) ส่งเสริมให้ อปท. ร่วมจัดการศึกษาในพื้นที่ (4) ส่งเสริมการเรียนสายอาชีพให้มากขึ้นในทุกจังหวัด และทักษะการใช้ภาษาต่างประเทศและคอมพิวเตอร์ (5) จัดให้มีหลักสูตรท้องถิ่นเสริมโดยเชื่อมโยงกับปราชญ์ชาวบ้านและขยายเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านให้ครอบคลุมเพื่อสร้างการเรียนรู้พึ่งพาตนเอง (6) จัดการศึกษานอกระบบให้มีมาตรฐาน
2. พัฒนาสุขภาพ โดย (1) รณรงค์การดูแล ป้องกัน รักษา และฟื้นฟูสุขภาพตนเอง ให้ออกกำลังกาย บริโภคอาหารปลอดภัย ลดการแพร่เชื้อ HIV (2) พัฒนาระบบสารสนเทศการบริการดูแลสุขภาพในพื้นที่ มีอัตราการตายทารกและมารดาสูง และมีผู้ป่วยฮาล์สซีเมียมาก (3) พัฒนาคุณภาพบริการด้านสาธารณสุข กระจายแพทย์ บุคลากร และเครื่องมือให้ทั่วถึง (4) พัฒนาระบบส่งต่อผู้ป่วยให้รวดเร็วและมีประสิทธิภาพโดยเฉพาะกลุ่มจังหวัดมุกดาหาร
3. สร้างคุณธรรม โดย (1) สร้างวินัย ค่านิยมรับผิดชอบต่อส่วนรวมตั้งแต่วัยเด็ก และสนับสนุนกิจกรรมยกย่องคนเสียสละเพื่อสังคม (2) ส่งเสริมการพึ่งตนเองหรือพึ่งพากันเอง และการใช้ชีวิตตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง เร่งเผยแผ่แก่นศาสนา นำระบบ บ้าน วัด โรงเรียน มาช่วยดูแลสังคม และขยายเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านและนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาปรับใช้ (3) สนับสนุนให้มีระบบ Social Sanction และให้ชุมชนร่วมจัดการความสงบเรียบร้อยในชุมชน พื้นที่ชุมชนธรรมเนียมประเพณีวัฒนธรรมที่ดิงาม
4. ยกกระดับคุณภาพชีวิตโดย (1) จัดบริการตามเกณฑ์พื้นฐานคุณภาพชีวิต 10 ประการ ให้ทั่วถึง และให้ อปท. สร้างประปาหมู่บ้านให้ครบอีก 9,924 แห่ง (2) จัดให้มีพื้นที่สาธารณะสำหรับกิจกรรมของครอบครัว (3) สร้างระบบสวัสดิการสังคมให้ทั่วถึงโดยส่งเสริมองค์กรปกครองท้องถิ่นให้เข้ามาร่วมจัดสวัสดิการดูแลคนในชุมชน และบริการการศึกษาเด็กก่อนวัยเรียน

ยุทธศาสตร์ที่ 3 สร้างสังคมและเศรษฐกิจฐานรากให้เข้มแข็ง

เป้าประสงค์ เพื่อสร้างความมั่นคงด้านอาหาร แก้ปัญหาความยากจน หนี้สิน และการออมของครัวเรือน มีสัมมาชีพที่มั่นคง สามารถพึ่งตนเองและดูแลครอบครัวได้อย่างอบอุ่น

แนวทางการพัฒนา

1. สร้างชุมชนให้เข้มแข็ง โดย (1) สนับสนุนงบประมาณให้ชุมชนร่วมกันแก้ปัญหาของชุมชน (2) พัฒนาต่อยอดผลิตภัณฑ์ชุมชนและวิสาหกิจชุมชน (3) สนับสนุนความรู้และเทคโนโลยีการผลิตให้สอดคล้องกับ Position ที่ชุมชนกำหนด (4) สนับสนุนให้มีการออมเพื่อกองทุนสวัสดิการในชุมชน (5) ส่งเสริมการค้าเดินชีวิตตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง (6) ส่งเสริมสถาบันทางสังคม (บ้าน วัด โรงเรียน) ให้ทำงานร่วมกัน
2. สร้างสภาพแวดล้อมของสังคมให้น่าอยู่ โดยส่งเสริมกระบวนการประชาธิปไตยและบังคับใช้กฎระเบียบอย่างเท่าเทียมในชุมชนเพื่อสร้างธรรมาภิบาล
3. สนับสนุนการทำงานร่วมกันระหว่าง อปท. และชุมชน ผ่านกระบวนการทำแผนชุมชน
4. ส่งเสริมให้ อปท. สร้างแหล่งรายได้เพิ่มนอกเหนือจากเงินอุดหนุนเพื่อให้พึ่งตนเองได้
5. สร้างศักยภาพและโอกาสการมีงานทำให้คนระดับฐานรากโดย(1) พัฒนาแหล่งน้ำและถ่ายทอดเทคโนโลยีการผลิตที่เหมาะสมให้มากขึ้น (2) ส่งเสริมการทำเกษตรยั่งยืน เกษตรอินทรีย์ การปลูกไม้ยืนต้นในไร่นา (3) จัดสรรสิทธิทำกินในที่ดิน 1-2 ไร่ ให้เกษตรกรยากจนไร้ที่ดินเพื่อทำเกษตรประณีต (4) ฝึกอบรมทักษะอาชีพระยะสั้นทั้งในและนอกระบบการเกษตร

ยุทธศาสตร์ที่ 4 พื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้สมบูรณ์

เป้าประสงค์ เพื่อฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติให้กลับมาชุ่มชื้น อุดมสมบูรณ์ด้วยความหลากหลายทางชีวภาพทั้งดิน น้ำ ป่าไม้ ที่มีการบริหารจัดการที่มีประสิทธิภาพ

แนวทางการพัฒนา

1. เร่งอนุรักษ์และฟื้นฟูพื้นที่ป่าให้ได้ 15.9 ล้านไร่ หรือร้อยละ 25 ของพื้นที่ภาค เน้นพื้นที่จังหวัดนครราชสีมา อุบลราชธานี เลย สกลนคร โดย (1) สนับสนุนการปลูกป่าในพื้นที่ป่าเสื่อมโทรม ป่าชุมชน ที่ สปก. ตามเงื่อนไขการปลูกไม้ยืนต้น และที่นาเกษตรกร (2) ควบคุมดูแลพื้นที่ป่าอนุรักษ์ และป่าสงวนร่วมกับชุมชนเพื่อให้ฟื้นป่าฟื้นตัวตามธรรมชาติ (3) สนับสนุนการสร้างฝายชะลอน้ำหรือฝายชุ่มชื้นตามแนวพระราชดำริในพื้นที่ต้นน้ำ (เลย สกลนคร นครราชสีมา อุบลราชธานี) (4) ประกาศตั้งป่าอนุรักษ์เพิ่มเพื่อให้มีเป้าหมายดำเนินการชัดเจน (5) ให้ความรู้ที่ถูกต้องแก่ชุมชนในการดูแลใช้ประโยชน์
2. ป้องกันการรุกพื้นที่ชุ่มน้ำ โดยตั้งกรรมการของชุมชนเข้ามาช่วยดูแลร่วมกับภาครัฐ
3. พัฒนาแหล่งน้ำและระบบชลประทานให้เต็มศักยภาพ โดย (1) ปรับปรุงแหล่งน้ำเดิม และจัดหาแหล่งน้ำใหม่ อีก 7.1 ล้านไร่ ตามที่กรมชลประทานระบุ และ

สระน้ำในไร่นา (2) เพิ่มประสิทธิภาพการบริหารจัดการ โดยการวางแผนและจัดการลุ่มน้ำอย่างบูรณาการทั้งระบบ ให้ทุกภาคีมีส่วนร่วมบริหารจัดการ มีเครือข่ายเฝ้าระวังของชุมชนริมน้ำ (3) ศึกษาวิจัยภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากรน้ำในทุกระดับเพื่อใช้ประโยชน์ต่อไป

4. ฟื้นฟูดิน ยับยั้งการแพร่กระจายดินเค็ม และเพิ่มประสิทธิภาพการจัดการ โดย (1) ส่งเสริมทำเกษตรอินทรีย์ (2) ให้ความรู้ในการใช้ที่ดินเพื่อป้องกันการแพร่กระจายดินเค็ม (3) ส่งเสริมการปลูกพืชคลุมดินในพื้นที่ 23.8 ล้านไร่ โดยเฉพาะพื้นที่ดินเค็มแถบนครราชสีมา ชัยภูมิ มหาสารคาม อุตรธานี

5. ให้ความรู้ที่ถูกต้องกับชุมชนเกี่ยวกับการเผาวัสดุเกษตรเพื่อพัฒนาศักยภาพการจัดการทรัพยากรฯ และส่งเสริมโรงไฟฟ้าชีวมวลในชุมชน

6. เพิ่มประสิทธิภาพการควบคุมมลพิษโดยส่งเสริมทุกภาคีร่วมมือกันดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

7. พัฒนาระบบข้อมูลสารสนเทศภูมิศาสตร์ให้ทันสมัย ถูกต้อง ชัดเจน โดยเฉพาะแผนที่ 1 ต่อ 4000

สรุปได้ว่า การท่องเที่ยว (Tourism) เป็นกิจกรรมการเรียนรู้และันทนาการประเภทหนึ่ง ที่ได้รับความนิยมมากในปัจจุบัน การคมนาคมสะดวกสบาย การติดต่อสื่อสารในโลกสังคมออนไลน์ รับรู้ข้อมูลข่าวสารรวดเร็วและสะดวกยิ่งขึ้น ทำให้การท่องเที่ยวมีการพัฒนาเจริญเติบโตอย่างไม่หยุดนิ่ง ก่อให้เกิดผลดีต่อการพัฒนาด้านอื่น ๆ ที่หลากหลาย ทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง “อุตสาหกรรมท่องเที่ยวยังเชื่อมโยงกับอุตสาหกรรมอื่นทั้งทางตรงและทางอ้อม เช่น อุตสาหกรรมบริการโรงแรม ขนส่ง ภัตตาคาร สปา ของที่ระลึกทำให้เกิดการสร้างงาน ปัจจัยการผลิตถูกนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุด ก่อให้เกิดการกระจายรายได้สู่ประชาชน ทำให้ฐานะและคุณภาพชีวิตของประชากรดีขึ้นส่งเสริมให้มีการอนุรักษ์ขนบธรรมเนียมประเพณี ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ตลอดจนช่วยส่งเสริมความเข้าใจและสร้างสัมพันธ์ไมตรีอันดีระหว่างประชาชนในชาติต่าง ๆ ทั่วโลก” (บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา. 2548 : 35) ดังนั้น การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย จึงมีนโยบายส่งเสริมการท่องเที่ยว มีแผนการพัฒนาและเพื่อรองรับการท่องเที่ยว ด้วยตระหนักความสำคัญของการท่องเที่ยว การใช้บริการของนักท่องเที่ยว ที่ก่อให้เกิดการสร้างงาน สร้างอาชีพ และรายได้ให้แก่ชุมชน หรือแม้แต่การสร้างกิจกรรมการท่องเที่ยว เพื่อเชิญชวนให้นักท่องเที่ยวเข้ามาเที่ยวในประเทศ ที่เป็นการกระตุ้นเศรษฐกิจด้านการท่องเที่ยวที่สำคัญ ซึ่งยุทธศาสตร์และแผนพัฒนาการท่องเที่ยวดังกล่าวนี้จะสามารถดึงดูดนักท่องเที่ยวไปเที่ยวชม ศึกษาเรียนรู้ สัมผัส และซึมซับความงดงามและยังได้กราบสักการะพระธาตุเจดีย์ ที่สร้างขึ้นด้วยแรงศรัทธาของชาวพุทธ

แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

งานวิจัยครั้งนี้ได้ศึกษาค้นคว้าแนวคิดทฤษฎีดังนี้

แนวคิด

แนวคิดเกี่ยวกับการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม

การท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม (Culture Tourism) คือการเดินทางท่องเที่ยวไปยังแหล่งท่องเที่ยวที่เป็นโบราณสถาน ศาสนสถาน รวมทั้งการเดินทางเพื่อชมวิถีชีวิต เทศกาลงาน ประเพณีและศิลปวัฒนธรรมของชุมชนในท้องถิ่นต่าง ๆ ทั้งนี้ต้องคำนึงถึงผลกระทบที่จะเกิดขึ้นต่อบุคคลในชุมชนนั้น ๆ โดยให้เกิดขึ้นน้อยที่สุดหรือไม่เกิดขึ้นเลยหากเป็นไปได้ ทางด้านเจ้าบ้านหรือชุมชนท้องถิ่นก็สมควรที่จะรักษาวัฒนธรรมพื้นบ้านดั้งเดิมไว้ไม่ให้เกิดการเปลี่ยนแปลงหรือดัดแปลงศิลปวัฒนธรรมเพื่อตอบสนองนักท่องเที่ยว แต่ถ้าหากมีความจำเป็นต้องเปลี่ยนแปลงเพื่อให้เข้ายุคสมัยและเพื่อไม่ให้เกิดความยึดเยื้อก็สามารถทำได้ตั้งแต่ต้องไม่ให้เสียรูปแบบดั้งเดิมหรือความหมายที่เป็นหัวใจสำคัญของวัฒนธรรมนั้น ๆ ซึ่งหากไม่รักษาไว้จะก่อให้เกิดการสูญเสียคุณค่าทางวัฒนธรรมในที่สุด (รัฐทิติยา หิรัณยหาต. 2544 : 15)

การท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม (Culture Tourism) เป็นกลไกที่แยก “นักท่องเที่ยว” ออกจาก “นักท่องเที่ยว” ได้อย่างชัดเจน ตั้งแต่อาชีพ ฐานะทางเศรษฐกิจ โลกทัศน์ รสนิยม และความสนใจที่ค่อนข้างไปทางการศึกษา ทำให้อยากรู้อยากเห็นความแตกต่าง และความหลากหลายทางวัฒนธรรมของสถานที่ที่ไปพบเห็น เพื่อเปรียบเทียบกับบ้านเมืองของตน สะท้อนถึงความเป็นนักคิด นักจัดการที่แสวงประสบการณ์เพื่อปรับปรุงคุณภาพชีวิตมากกว่าจะสนุกอย่างเดียว เหมือนกับนักท่องเที่ยวทั้งหลายที่เอาความพึงพอใจของตนเองเป็นที่ตั้ง โดยไม่คำนึงถึงผลกระทบอย่างหนึ่งอย่างใดชุมชนหรือประเทศที่ตนไปเที่ยว (บริษัทมรดกโลกจำกัด. 2537 : 5)

Swarbrooke (รุ่งรัตน์ หัตถกรรม. 2545 : 10 ; อ้างอิงมาจาก Swarbrooke. 2000 : 306 - 308) กล่าวว่า การท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมเป็นการเดินทางเพื่อการศึกษาและเรียนรู้ถึงวิถีชีวิตทางการดำเนินชีวิต ประวัติศาสตร์ ศิลปะ และเทศกาลประเพณีต่าง ๆ ทั้งที่มีมานานแล้วและที่จัดขึ้นเป็นการเฉพาะ

บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา (2542 : 5) กล่าวว่า การท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมเป็นการท่องเที่ยวที่มีวัตถุประสงค์เพื่อมุ่งให้ความรู้และความภาคภูมิใจที่มุ่งเน้นเสนอลักษณะวัฒนธรรม ประวัติศาสตร์โบราณคดี และสถานที่ต่างๆ ที่มนุษย์สร้างขึ้นจากความเกี่ยวเนื่องกับความเป็นอยู่ของสังคม

สงศรี วงษ์เวช (2545 : 19) กล่าวว่า การท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมเป็นการท่องเที่ยวหาความรู้เพิ่มเติมโดยไม่ต้องเข้าเรียนในชั้นเรียน นักท่องเที่ยวจะได้ทั้งความรู้ทางด้านวัฒนธรรมด้านต่างๆและยังได้ความเพลิดเพลินสนุกสนาน ผ่อนคลายไปในตัว ที่สำคัญการท่องเที่ยว

ประเภทนี้จะช่วยทำให้นักท่องเที่ยวประทับใจ ชาวซึ่งในสิ่งต่างๆ ที่พบเห็นแล้วเกิดความคิดไปสู่การอนุรักษ์ บำรุงรักษาวัฒนธรรมประเพณี และสภาพแวดล้อมให้อยู่คู่กับแหล่งท่องเที่ยว นั้น ๆ

รุ่งรัตน์ หัตถกรรม (2545 : 12) การท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมเป็นการเดินทาง เพื่อศึกษาเรียนรู้ถึงวิถีชีวิต สภาพสังคม ประวัติศาสตร์ โบราณคดี และสถานที่ต่าง ๆ และการเข้าไปสัมผัสและชื่นชมประเพณี งานฉลอง งานเทศกาล งานมหรหรรรม งานแสดงศิลปะที่เกี่ยวข้องความเป็นอยู่ของสังคมทั้งในแง่มานุษยวิทยาและสังคมวิทยา

Coltman (รัฐติดยา หิรัญยหาต. 2544 : 15 ; อ้างอิงมาจาก Coltman. 1989 : 19) ได้ให้แนวทางในการวางแผนพัฒนาการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมไว้ 9 ประการดังนี้

1. ส่งเสริมให้ประชาชนในท้องถิ่นเห็นความสำคัญของการท่องเที่ยวที่มีต่อเศรษฐกิจในสังคม
2. การพัฒนาการท่องเที่ยวจะต้องขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์ และความต้องการของชุมชนว่าต้องการให้เกิดความเปลี่ยนแปลง ในชุมชนมากน้อยเพียงใด
3. วิธีการและความถี่ในการโฆษณาประชาสัมพันธ์ทางการท่องเที่ยว ควรได้รับความเห็นชอบจากประชาชนในท้องถิ่น เพราะจะเป็นเครื่องวัดว่าท้องถิ่นนั้น ๆ ต้องการนักท่องเที่ยวประเภทใด จำนวนเท่าใด
4. ควรมีความร่วมมือระหว่างภาครัฐและเอกชน ในการพยายามที่จะทำให้ท้องถิ่นเป็นสถานที่ท่องเที่ยวที่สมบูรณ์และมีคุณภาพ
5. ในการวางแผนพัฒนาการท่องเที่ยว ไม่ควรให้มีผลกระทบต่อประชาชนในท้องถิ่นผู้เกี่ยวข้องในการวางแผนจึงต้องมีความระมัดระวังในเรื่องนี้ เพื่อที่จะรักษาวัฒนธรรมของท้องถิ่นให้คงอยู่
6. เงินทุน แรงงาน รวมทั้งนักบริหารทางการท่องเที่ยวควรมาจากชุมชนเจ้าของท้องถิ่นเพื่อที่ท้องถิ่นจะสามารถควบคุมการพัฒนาการท่องเที่ยวให้เป็นไปในทิศทางที่ต้องการได้
7. ควรเปิดโอกาสให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรม และงานเทศกาลที่จัดขึ้นเพื่อนักท่องเที่ยว
8. เรื่องราวและงานเทศกาลที่จัดขึ้นในแหล่งท่องเที่ยว จะต้องสะท้อนให้เห็นถึงประวัติศาสตร์ วิถีชีวิตความเป็นอยู่ และสภาพทางภูมิศาสตร์ของท้องถิ่น
9. ก่อนที่จะลงมือพัฒนาการท่องเที่ยว ควรพยายามขจัดปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชนให้เรียบร้อย

สรุปได้ว่า ปัจจัยที่สำคัญที่สุดในการวางแผนพัฒนาการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม คือ ประชาชนในท้องถิ่นต้องเข้ามามีส่วนร่วม เพื่อแสดงความคิดเห็นและแจ้งระดับความต้องการ

พัฒนาสู่การเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม และต้องอาศัยความร่วมมือจากภาครัฐและเอกชนในฐานะเป็นผู้ชำนาญการเพื่อการพัฒนาที่เหมาะสมกับชุมชนต่อไป

1.2 แนวคิดเกี่ยวกับการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน

1.2.1 ความหมายและความสำคัญของการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน แนวคิดของการเดินทางท่องเที่ยวในโลกปัจจุบัน นักท่องเที่ยวจะคำนึงถึงความคุ้มค่าในเชิงเศรษฐกิจและสังคมแล้ว ยังคำนึงถึงการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรมท้องถิ่นด้วย จึงเลือกการเดินทางตามความสนใจของตนเองแต่ละครั้งต้องคุ้มค่าของเงินและค่าของเวลา ดังนั้นจึงเลือกรูปแบบของการเดินทางท่องเที่ยวในแต่ละครั้งที่มีแต่หลากหลายในท้องถิ่นต่าง ๆ

1.2.2 รูปแบบและจิตกรรมการท่องเที่ยวใหม่ ตามที่นักพัฒนาการท่องเที่ยวจากองค์การท่องเที่ยวโลก (World Tourism Organization : Wto.) และสมาคมส่งเสริมการท่องเที่ยวภูมิภาคเอเชียแปซิฟิก (Pacific Asia Travel Association : Pata) ได้คิดรูปแบบการบริการที่สอดคล้องกับการจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยวในแต่ละท้องถิ่นโดยใช้หลักการของของแผนแม่บทของโลกหรือ Agenda 21 เป็นกรอบการจัดการ ดังนั้น การพัฒนาการท่องเที่ยวในศตวรรษที่ 21 จึงเป็นการพัฒนาการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน (Sustainable Tourism Development) แนวคิดต่อการพัฒนาอย่างยั่งยืนมุ่งเน้นในอุตสาหกรรมท่องเที่ยวโดยรวม ปรับเปลี่ยนแนวคิดการจัดการเข้ากับกระแสโลกที่เปลี่ยนไปจากสังคมบริโภคนิยมเข้าสู่สังคมที่คำนึงถึงสิ่งแวดล้อมเป็นสำคัญ ดังนั้น ขอบเขตของการพัฒนา จึงครอบคลุมทุกองค์ประกอบของการท่องเที่ยวหรือกล่าวอีกนัยหนึ่งคือ การพัฒนาการท่องเที่ยวทั้งหมดต้องมุ่งสู่ความยั่งยืน (รัฐทิติยา หิรัญยหาต. 2544 : 15 ; อ้างอิงมาจาก All Tourism Should be Sustainable Tourism : Dowling. 1995 : 22) โดยคำนึง ถึงหลักการปฏิบัติ 4 ประการคือ

- 1) การดำเนินกิจการการท่องเที่ยวในขอบเขตความสามารถรองรับของธรรมชาติ ชุมชน ขนบธรรมเนียม และวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชุมชนต่อกิจกรรมการท่องเที่ยว
- 2) การตระหนักในกิจกรรมการท่องเที่ยวที่มีผลกระทบต่อชุมชน ขนบธรรมเนียมวัฒนธรรมประเพณีและวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชุมชน (เอกลักษณ์และอัตลักษณ์)
- 3) การมีส่วนร่วมในกิจกรรมการท่องเที่ยว ผู้เกี่ยวข้องทั้งผู้เป็นพันธมิตรและผู้มีส่วนได้ส่วนเสียต้องประสานการจัดการร่วมกัน เพื่อลดผลกระทบต่อระบบนิเวศ ชุมชน ขนบธรรมเนียมประเพณี วัฒนธรรม และวิถีชีวิตที่มีต่อการท่องเที่ยว
- 4) การประสานความต้องการและกำหนดแผนงาน ทางเศรษฐกิจ การดำรงอยู่ของสังคม และการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรมท้องถิ่นอย่างยั่งยืนการพัฒนาการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน (Sustainable Tourism Development) หมายถึง การพัฒนาทรัพยากรทางการท่องเที่ยวเพื่อตอบสนองความจำเป็นทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมและสุนทรียภาพ โดยใช้

ทรัพยากรอันทรงคุณค่าอย่างชาญฉลาดสามารถรักษาเอกลักษณ์ของธรรมชาติและวัฒนธรรมท้องถิ่นไว้นานที่สุด เกิดผลกระทบน้อยที่สุด และใช้ประโยชน์ได้ตลอดการยาวนานที่สุด

กล่าวโดยสรุป การพัฒนาการท่องเที่ยวที่ยั่งยืนคือ หลักการจัดการเพื่อให้อารมณ์และกิจกรรมการท่องเที่ยวสามารถดำรงอยู่ได้ มีนักท่องเที่ยวมาเยี่ยมชมอย่างสม่ำเสมอ แม้มีจำนวนเพิ่มมากขึ้นก็ตาม แต่ทรัพยากรการท่องเที่ยวยังคงรักษาไว้ยังคงมีเอกลักษณ์และอัตลักษณ์ดั้งเดิม ไม่เสื่อมคลาย เป็นธุรกิจบริการที่มีผลกำไร แม้ต้องมีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงการให้บริการอยู่เสมอก็ตามผลกระทบที่มีต่อสิ่งแวดล้อมทั้งทางธรรมชาติ สังคมและวัฒนธรรมท้องถิ่นจะต้องไม่เกิดขึ้น หรือหากมีต้องเป็นผลกระทบน้อยที่สุด จึงสามารถคงความยั่งยืนของการท่องเที่ยวไว้ได้ยาวนานที่สุด

1.2.3 การจัดการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน การจัดการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน หรือ Sustainable Tourism เป็นแนวความคิดที่ได้รับความสนใจจากผู้ประกอบการและนักท่องเที่ยวอย่างแพร่หลาย ในปัจจุบัน การเดินทางท่องเที่ยวมีความหมายมากกว่าการได้เห็นภูมิประเทศหรือสัมผัสภูมิอากาศที่แตกต่างออกไป ความสัมพันธ์เหนียวแน่นระหว่าง ผู้ประกอบการ นักท่องเที่ยว และผู้ที่อาศัยอยู่ในท้องถิ่น นั้น ๆ เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ การท่องเที่ยวที่ยั่งยืนประสบความสำเร็จ โดยเฉพาะ การที่ผู้ประกอบการ และนักท่องเที่ยวสามารถจัดการเดินทางท่องเที่ยวโดยปราศจากผลกระทบ (Impacts) ทางธรรมชาติ วัฒนธรรม และสังคม ในการศึกษาวิจัยในปัจจุบันได้ให้ข้อสรุปว่า การท่องเที่ยวที่ยั่งยืนนั้น เกิดขึ้นจากปัจจัยหลายประการ โดยเฉพาะด้านการวางแผน (Tourism Planning) และการจัดการรวมถึงพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ (Human Resources Management and Human Resources Development) ทั้งนี้เนื่องจาก

1) การท่องเที่ยวที่ยั่งยืน หมายถึง การท่องเที่ยวที่รักษา (Protect) อนุรักษ์ (Preserve) และการสร้างความเข้าใจอันดี (Understanding) เกี่ยวกับ ท้องถิ่นท่องเที่ยวของผู้อาศัย นักท่องเที่ยวและผู้ประกอบการ

2) การท่องเที่ยวที่ยั่งยืน จึงมีความหมายกว้างกว่าการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ และมีความสำคัญมากกว่าการจัดการท่องเที่ยวโดยทั่วไปเนื่องจาก การจัดการกิจกรรมท่องเที่ยวที่ยั่งยืนนั้นมุ่งเน้นผลประโยชน์ (Ultimate Benefits) ซึ่งเกิดขึ้นกับผู้อยู่อาศัย นักท่องเที่ยวและผู้ประกอบการ

3) การท่องเที่ยวที่ยั่งยืน ประกอบไปด้วยการวิเคราะห์ และประเมินผลดีและผลเสีย (Cost And Benefit Analysis) การให้ผู้อยู่อาศัยในท้องถิ่นนั้น ๆ มีส่วนวิพากษ์แผนการท่องเที่ยว รวมถึงการศึกษาร่วมกัน ระหว่างผู้อยู่อาศัยในท้องถิ่น ผู้ประกอบการ และนักท่องเที่ยว (สุรพิชัย พรหมสิทธิ์. 2547 : 6)

4) หลักการจัดการการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน นักวิชาการด้านการพัฒนาการท่องเที่ยวได้กำหนดหลักการในการจัดการการท่องเที่ยวทุกรูปแบบที่ยั่งยืนตามหลักการพัฒนาการท่องเที่ยวของโลก ไว้ดังนี้

(1) อนุรักษ์และใช้ทรัพยากรอย่างพอดี (Using Resource Sustainable) หมายถึง ผู้รับผิดชอบการพัฒนาการท่องเที่ยวต้องมีวิธีการจัดการใช้ทรัพยากร ทั้งมรดกทางธรรมชาติและมรดกทางวัฒนธรรมที่มีอยู่อย่างดั้งเดิมอย่างเพียงพอหรือใช้อย่างมีประสิทธิภาพ ใช้อย่างประหยัดต้องคำนึงถึงต้นทุนอันเป็นคุณค่าและคุณภาพของธรรมชาติ ต้นทุนทางวัฒนธรรม และภูมิปัญญาท้องถิ่นซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญประกอบอยู่ด้วย การอนุรักษ์ทรัพยากรการท่องเที่ยว หมายถึงการสงวนรักษาคุณภาพของทรัพยากรให้มีคุณค่าต่อชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีมีความสุข รู้วิธีการใช้ทรัพยากรอย่างคุ้มค่าปรับปรุง บำรุงให้เกิดประโยชน์ได้นาน เพิ่มพูนและเสริมสร้างไว้ให้มีมากเพียงพอต่อการใช้ เพื่อการดำรงชีวิตอย่างเหมาะสม การปรับปรุงและฟื้นฟูทรัพยากรนั้น ต้องคงความเป็นเอกลักษณ์อย่างดั้งเดิมไว้ให้มากที่สุด เกิดผลกระทบอันเป็นผลเสียน้อยที่สุด โดยใช้ภูมิปัญญาพื้นบ้านประยุกต์กับเทคโนโลยีแบบใหม่ การใช้ทรัพยากรอย่างประหยัด อย่างเหมาะสม และสามารถดำเนินธุรกิจได้อย่างยาวนาน ตัวอย่างการอนุรักษ์ป่าไผ่ เราสามารถเข้าไปตัดต้นไม้ที่แก่สามารถใช้งานได้หรือเก็บหน่ออ่อนไปกินเป็นอาหารได้กอละ 2-4 ต้น โดยทิ้งหน่ออ่อนไว้กอละ 3-4 หน่อ และปล่อยให้มันเติบโตต่อไปเป็นต้นแก่ เพื่อเก็บไว้ใช้ต่อไปได้ หรือการจัดงานประเพณีสงกรานต์ ควรจัดงานในรูปแบบเดิมที่ปู่ย่าตาทวดเคยจัดกัน การเล่นน้ำควรเป็นไปอย่างสุภาพใช้ขันตักรดที่ตัวกัน (มิใช่ใช้ถังยกสาด อันเป็นกิริยาที่ไม่สุภาพ)

(2) ลดการบริโภคและใช้ทรัพยากรที่เกินความจำเป็น กับการลดการก่อของเสีย (Reducing Over - Consumption And Waste) ผู้รับผิดชอบการพัฒนาการท่องเที่ยวต้องร่วมกันวางแผนกับผู้เกี่ยวข้องจัดการการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างมีประสิทธิภาพ หรือจัดหาทรัพยากรอื่นที่มีคุณสมบัติ มีคุณภาพเหมือนกัน หรือใช้ทดแทนกันได้ เพื่อลดใช้ทรัพยากรที่หายาก เช่น สิ่งก่อสร้างที่ใช้ไม้จากธรรมชาติ หากคิดให้ลดการใช้ไม้ลงโดยใช้วัสดุที่มีคุณสมบัติคล้ายไม้สร้างเสริมประกอบก็เป็นการลดการใช้ไม้ หรือลดการตัดต้นไม้ลงได้ เป็นต้น หรือกรณีที่สร้างอาคารเพื่อบริการนักท่องเที่ยวผู้ประกอบการจะต้องวางแผนก่อสร้างอาคารให้ได้รับแสงสว่างธรรมชาติมากที่สุด อาจใช้วัสดุโปร่งแสงประกอบ เพื่อลดการใช้แสงสว่างจากไฟฟ้าโรงแรมบางแห่งออกแบบห้องคือฟิซอปให้มีพื้นที่ใช้สอย 2 บริเวณ คือพื้นที่เป็นระเบียงมีแสงสว่างและลมพัดผ่านได้ตลอดเวลา อีกส่วนหนึ่งในอาคารใช้เครื่องปรับอากาศ ซึ่งนับเป็นการจัดการที่ลดการใช้พลังงานไฟฟ้าได้ การใช้เชื้อเพลิงและไฟฟ้าอย่างประหยัดนั้น อาจหาพลังงานจากธรรมชาติทดแทนได้ เช่น การใช้กังหันลม การใช้เซลล์พลังงานแสงอาทิตย์ และการใช้กระเบื้องใส เป็นต้น การลดการใช้ทรัพยากรธรรมชาติและลดการใช้พลังงานไฟฟ้านั้น มีส่วนช่วยในการลดค่าใช้จ่าย หรือลดต้นทุนการผลิต ทำให้

ธุรกิจมีผลกำไรมากขึ้น ส่วนการลดการก่อของเสีย อาทิ ขยะปฏิภูมิล ต้องหาวิธีการจัดการโดยการแยกประเภทขยะ ซึ่งขยะแห้งอาจนำเข้าระบบการหมุนเวียนการใช้ (Reuse) การใช้ซ้ำ (Renew) และการแปรรูปกลับมาใช้ประโยชน์ใหม่ (Recycle) ส่วนขยะเปียก อาจนำไปทำปุ๋ยอินทรีย์ และน้ำหมักปุ๋ยจุลินทรีย์ได้

(3) รักษาและส่งเสริมความหลากหลายของธรรมชาติสังคม และวัฒนธรรม (Maintain Diversity) ผู้รับผิดชอบการพัฒนาการท่องเที่ยวต้องวางแผนขยายฐานการท่องเที่ยวโดยการรักษาและส่งเสริมให้มีความหลากหลาย เพิ่มขึ้นในแหล่งท่องเที่ยวที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติ และแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมที่มีอยู่เดิม โดยการเพิ่มคุณค่า และมาตรฐานการบริการ เพื่อให้นักท่องเที่ยวใช้เวลาท่องเที่ยวในสถานที่นั้นนานขึ้น หรือกลับไปเที่ยวซ้ำอีก เช่น แหล่งท่องเที่ยวที่เป็นน้ำตก อาจเพิ่มกิจกรรมการดูนก การปีนหน้าผา เป็นต้น หรือหมู่บ้านวัฒนธรรม และแหล่งโบราณคดี อาจเพิ่มกิจกรรมการนั่งเกวียนเทียมวัวหรือควาย การทำเส้นทางจักรยานให้นักท่องเที่ยว ชิมรอบหมู่บ้าน เป็นการอาสาสมัครนักโบราณคดีขุดค้น ขุดแต่งแหล่งโบราณคดี โดยมีนักโบราณคดีสอนหลักการเบื้องต้นให้ เป็นต้น

(4) ประสานการพัฒนาการท่องเที่ยว (Integrating Tourism Into Planning) รับผิดชอบการพัฒนาการท่องเที่ยวไม่เพียงพอแต่ทำงานตามแผนที่วางไว้ แต่ต้องประสานแผนการพัฒนา กับหน่วยงานอื่นที่เกี่ยวข้อง เช่น แผนพัฒนาท้องถิ่นขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (อบต. หรือเทศบาล) แผนพัฒนาของสำนักนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม แผนพัฒนาจังหวัด แผนพัฒนาของกระทรวงทบวง กรม ที่เกี่ยวข้องในพื้นที่ เพื่อให้การพัฒนาการทำงานในสถานที่ท่องเที่ยวเดียวกันมีศักยภาพเพิ่มขึ้น

(5) ต้องทำการท่องเที่ยวขยายฐานเศรษฐกิจในท้องถิ่น (Supporting Local Economy) ผู้รับผิดชอบการพัฒนาการท่องเที่ยวจะต้องประสานงานกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และหน่วยงานราชการ ที่เกี่ยวข้องส่งเสริมกิจกรรมการท่องเที่ยวในท้องถิ่น โดยสรรหาความโดดเด่นของทรัพยากรในท้องถิ่น นำไปประชาสัมพันธ์และส่งเสริมการขายการท่องเที่ยว เพื่อให้นักท่องเที่ยวเดินทางเข้าไปเที่ยวให้มากขึ้น เป็นการสร้างรายได้กระจายสู่ประชากรที่ประกอบการในท้องถิ่น ตัวอย่าง เช่น การหาผลิตภัณฑ์และ กิจกรรมใหม่ๆ ในแต่ละตำบล อันเป็นนโยบายของรัฐบาลปัจจุบัน ก็เพื่อการขยายฐานสร้างรายได้เสริมให้กับท้องถิ่น

(6) การมีส่วนร่วม การสร้างเครือข่ายพัฒนาการท่องเที่ยวกับท้องถิ่น (Involving Local Communities) ผู้รับผิดชอบการพัฒนาการท่องเที่ยวควรร่วมทำงานกับท้องถิ่นแบบองค์รวม (Participation Approach) โดยเข้าร่วมทำโดยลักษณะหน่วยงานร่วมจัด เช่น เป็นหน่วยงานร่วมทำกิจกรรมสาธารณะประโยชน์ เป็นหน่วยงานร่วมวิเคราะห์ หรือร่วมแก้ปัญหาด้วยกัน เป็นหน่วยงานร่วมส่งเสริมการขายการท่องเที่ยวด้วยกัน ร่วมประเมินผลการท่องเที่ยว

เป็นต้น นอกจากนี้ยังต้องประสานเครือข่ายระหว่างองค์กรและท้องถิ่น เพื่อยกระดับคุณภาพของ การจัดการการท่องเที่ยวในท้องถิ่นด้วย

(7) หมั่นประชุม และปรึกษาหารือกับผู้เกี่ยวข้องที่มีผลประโยชน์ร่วมกัน (Consulting Stakeholders And The Public) ผู้รับผิดชอบการพัฒนาการท่องเที่ยวต้อง ประสานกับพหุภาคี ได้แก่ ชุมชนหรือประชาคมในพื้นที่ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น กลุ่ม ผู้ประกอบการท่องเที่ยว สถาบันการศึกษา สถาบันการศาสนา หน่วยงานราชการที่รับผิดชอบใน พื้นที่ เพื่อร่วมประชุมปรึกษาหารือ ทั้งการเพิ่มศักยภาพให้กับแหล่งท่องเที่ยวการประเมินผลกระทบ การท่องเที่ยว การแก้ไขปัญหาที่เกิดจากผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อมและด้านการตลาด โดยจัดการ ประชุมกันอย่างสม่ำเสมอเพื่อร่วมปฏิบัติในทิศทางเดียวกัน เป็นการลดข้อขัดแย้งในผลประโยชน์ที่ ต่างกัน เช่น การกำหนดราคาค่าบริการรถโดยสาร หรือรถรับจ้างในท้องถิ่น ควรเป็นราคา มาตรฐานเดียวกัน หรือการใช้ที่สาธารณะประโยชน์ การใช้น้ำดิบเพื่อบริโภคจากแหล่งเดียวกัน การ จัดการขยะ การบำบัดน้ำเสีย เป็นต้น

(8) การพัฒนาบุคลากร (Training Staff) การให้ความรู้ การฝึกอบรม การส่งพนักงานดูงานอย่างสม่ำเสมอ เพื่อให้พนักงานมีความรู้ มีแนวคิด และวิธีการปฏิบัติในการ พัฒนาการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน นับเป็นการพัฒนาบุคลากรในองค์กร เป็นการช่วยยกระดับมาตรฐาน ในการบริการการท่องเที่ยว เช่น การฝึกอบรมพนักงานเสิร์ฟอาหารที่เป็นมาตรฐานสากลการฝึก แม่บ้านให้การต้อนรับแบบโฮมสเตย์ การอบรมนักสื่อความหมายธรรมชาติ อบรมนักสื่อความหมาย ด้านวัฒนธรรม เป็นต้น

(9) การจัดเตรียมข้อมูลคู่มือบริการข่าวสารการท่องเที่ยวให้พร้อม (Marketing Tourism Responsibly) ผู้รับผิดชอบการพัฒนาการท่องเที่ยวจะต้องร่วมกับ ผู้เกี่ยวข้องจัดเตรียมข้อมูลข่าวสารการท่องเที่ยวข่าวสารการบริการการขาย ให้พร้อมมีเพียงพอต่อ การเผยแพร่ ซึ่งอาจจัดทำในรูปสื่อทัศนูปกรณ์รูปแบบต่าง ๆ เช่น คู่มือการตลาดการท่องเที่ยวที่ เป็นเอกสารแผ่นพับ หนังสือคู่มือ วิดีโอ แผ่นซีดีรอม เป็นต้น

(10) ประเมินผล ตรวจสอบ และวิจัย (Undertaking Research) ความ จำเป็นต่อการช่วยแก้ปัญหาและเพิ่มคุณค่า รวมถึงคุณภาพของแหล่งท่องเที่ยวการลงทุนในธุรกิจ ท่องเที่ยวผู้รับผิดชอบการพัฒนาการท่องเที่ยวและผู้ประกอบการจะต้องมีการประเมินผล การ ตรวจสอบผลกระทบ และการศึกษาวิจัยอย่างสม่ำเสมอ โดยการสอบถามผู้ใช้บริการโดยตรง การ สอบความเห็นจากใบประเมินผล หรือการวิจัยตลาดการท่องเที่ยว เพื่อทราบผลของการบริการ นำมาปรับปรุงและแก้ไขการจัดการ การบริการอย่างมีประสิทธิภาพ เพื่อความประทับใจและความ พึงพอใจของนักท่องเที่ยวได้ (ராஹ்மான், கவுசுரியன். 2545 : 10)

5) เกณฑ์กำหนดแหล่งท่องเที่ยว เพื่อการจัดการที่ยั่งยืน (Criteria for Tourism Destination) การจัดการแหล่งท่องเที่ยวเพื่ออำนวยความสะดวกแก่นักท่องเที่ยว ให้ได้รับความพึงพอใจที่คุ้มค่าตามแนวคิดกระแสเศรษฐกิจสมัยโลกไร้พรมแดนนั้น ผู้รับผิดชอบในการพัฒนาและส่งเสริมการท่องเที่ยวจะต้องมีเกณฑ์มาตรฐาน เพื่อกำหนดเป็นแหล่งท่องเที่ยวแต่ละประเภท โดยนำหลักการและขั้นตอนของการท่องเที่ยวที่ยั่งยืนมาใช้แล้ว แต่ละแห่งควรมีเกณฑ์ดังนี้

(1) เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มีเอกลักษณ์และอัตลักษณ์ของท้องถิ่นดั้งเดิม มีความสะอาดร่มรื่น มีความพร้อมในการบริหารจัดการ มีศูนย์ศึกษาธรรมชาติหรือวัฒนธรรม ภายในศูนย์มีบริการอำนวยความสะดวกเบื้องต้น มีเคาน์เตอร์บริการข่าวสาร มุมนิทรรศการ ห้องสุขาสะอาด มุมจำหน่ายอาหารและเครื่องดื่ม มุมจำหน่ายของที่ระลึก รวมทั้งมีระบบบริการคนพิการด้วย การบริหารจัดการในลักษณะการเป็นเจ้าของที่ดี มีความปลอดภัย สะอาดต่อการเดินทางของนักท่องเที่ยวทุกระดับ (เยาวชน คนสูงอายุ และคนพิการ) ต่อการเดินทาง

(2) มีการจัดทำเส้นทางศึกษาแหล่งท่องเที่ยว (ธรรมชาติและวัฒนธรรม) ทั้งเส้นทางไปและกลับทางเดิม เส้นทางเป็นแบบวงรอบหรือวงกลมอย่างน้อย 1 เส้นทาง การจัดทำเส้นทางศึกษาและท่องเที่ยวนั้น ต้องคำนึงถึงความสะดวกสำหรับคนพิการ ตามหลักสากล มีป้ายสื่อความหมายบนเส้นทางศึกษาเป็นระยะ ๆ เพื่อให้เกิดความรู้แก่นักท่องเที่ยว มีแผนที่และคู่มือนำเที่ยวประกอบป้ายสื่อความหมาย เพื่อให้ความรู้แก่นักท่องเที่ยว มีการกำหนดขีดความสามารถในการรองรับของพื้นที่จำนวนนักท่องเที่ยวต่อครั้งต่อวัน มีมัคคุเทศก์ หรือวิทยากร หรือนักสื่อความหมายท้องถิ่น ที่รอบรู้น่าชม เพื่อให้นักท่องเที่ยวได้ความรู้ มีความเข้าใจ มีความทรงจำ ได้รับประสบการณ์เพิ่มขึ้น มีการบริหารจัดการพื้นที่ร่วมกับประชาชนในท้องถิ่นและพหุภาคี เช่น องค์กรภาค รัฐบาล องค์กรเอกชน องค์กรพัฒนาสังคม (Ngo) องค์กรบริหารท้องถิ่น (เทศบาล และอบต.) และแบ่งปันผลประโยชน์อย่างยุติธรรมและโปร่งใส มีนโยบายและแผนงานต่อการพัฒนาและส่งเสริมการท่องเที่ยว รวมทั้งแผนงานการรักษาสภาพแวดล้อมและภูมิปัญญาท้องถิ่น ระยะสั้น ระยะยาว เช่น แผนพัฒนาสิ่งอำนวยความสะดวกและโครงสร้างพื้นฐาน กิจการชยะ การจัดการน้ำเสีย การจัดการมลพิษต่าง ๆ ให้มีมาตรฐานสากล มีแผนพัฒนาบุคลากรและการบริการสู่ระดับมาตรฐานสากล หากแหล่งท่องเที่ยวที่มีที่พักแรมจะต้องเป็นที่พักแรมที่รักษาสภาพแวดล้อมและวัฒนธรรมท้องถิ่น มีแผนงานการประเมินผลการปฏิบัติงาน ผลการบริการ เพื่อพัฒนาการจัดการได้ตามมาตรฐานสากล

6) แนวคิดการวางแผนการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน การท่องเที่ยวแบบยั่งยืน เป็นแนวคิดที่จะดำรงอยู่ของชีวิต หรือระบบความคิดวัฒนธรรมของมนุษย์ ต้องมีความรับผิดชอบต่อป้องกันและอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติทั้งนี้เพื่อให้สิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ

ได้รับใช้อย่างยั่งยืน มนุษย์จึงมีขอบเขตในการจัดการกับสิ่งแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้นอย่างมีความรับผิดชอบ โดยสรุปได้ว่า

- (1) เป็นการท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวทุกประเภท ทั้งแหล่งท่องเที่ยวประเภทธรรมชาติแหล่งท่องเที่ยวประวัติศาสตร์ โบราณวัตถุ และแหล่งท่องเที่ยวประเภทศิลปกรรม ประเพณี กิจกรรมการละเล่นต่าง ๆ
- (2) เป็นการท่องเที่ยวที่เน้นคุณค่าและความเป็นเอกลักษณ์ของแต่ละแหล่งท่องเที่ยว
- (3) เป็นการท่องเที่ยวที่มีความรับผิดชอบต่อแหล่งทรัพยากรท่องเที่ยวและสิ่งแวดล้อมในแหล่งท่องเที่ยว
- (4) เป็นการท่องเที่ยวที่ให้นักท่องเที่ยวได้สัมผัส เรียนรู้ และได้รับประสบการณ์ที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติและวัฒนธรรม
- (5) เป็นการท่องเที่ยวที่ให้ผลตอบแทนแก่ผู้ประกอบการธุรกิจท่องเที่ยวอย่างยุติธรรม
- (6) เป็นการท่องเที่ยวที่ให้ประโยชน์ต่อชุมชน ท้องถิ่น และคืนประโยชน์กลับสู่ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมของท้องถิ่นด้วย (บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา. 2542 : 7)

การพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (Sustainable Tourism Development) เป็นทางออกที่ดีทางหนึ่งของการใช้ทรัพยากรการท่องเที่ยวอย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งรวมถึงทรัพยากรธรรมชาติโบราณสถาน วัฒนธรรม และประเพณีท้องถิ่น แต่อุปสรรคที่สำคัญในการนำเอาแนวคิดมาลงมือปฏิบัติอยู่ที่ความสามารถในการสร้างความสมดุลให้เกิดขึ้นระหว่างกระแสการพัฒนาและกระแสการอนุรักษ์ ซึ่งจะสำเร็จหรือไม่ขึ้นอยู่กับความร่วมมือจากทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องไม่ว่าจะเป็นผู้ประกอบการคนในท้องถิ่น เจ้าหน้าที่ภาครัฐ ตลอดจนนักท่องเที่ยวในการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัดและรอบคอบเพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดทั้งในปัจจุบันและอนาคต แนวคิดของการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนประกอบด้วยลักษณะที่สำคัญ 6 ประการคือ

1. การพัฒนาการท่องเที่ยวในระดับท้องถิ่นและระดับภูมิภาค ควรส่งเสริมและพัฒนาการท่องเที่ยวภายในประเทศอย่างจริงจังก่อนแล้วจึงพัฒนาสู่การท่องเที่ยวระหว่างประเทศ เพื่อเป็นหลักประกันถึงความสัมพันธ์ที่เหมาะสมระหว่างจำนวนนักท่องเที่ยวกับระบบสาธารณสุขปึกที่มีอยู่
2. ควรส่งเสริมให้ประชาชนในท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการตัดสินใจในโครงการต่าง ๆ ที่จะมีผลกระทบต่อวิถีชีวิตของคนส่วนใหญ่ในพื้นที่

3. ควรมีการพิจารณาอย่างรอบคอบถึงขอบเขตที่เหมาะสมต่อการพัฒนา โดยให้ความสำคัญกับขีดความสามารถในการรองรับการพัฒนาการท่องเที่ยว (Carrying Capacity) ทั้งนี้ควรพยายามผลักดันให้การท่องเที่ยวได้รวมเข้าเป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนาเศรษฐกิจของพื้นที่นั้น ๆ
4. ควรสนับสนุนให้มีการใช้วัสดุที่หาได้ในท้องถิ่นเพื่อการก่อสร้าง ตลอดจนการใช้ประโยชน์จากผลผลิตต่าง ๆ ของคนในท้องถิ่น ซึ่งจะช่วยลดดุลการค้ากับต่างประเทศได้ทางหนึ่งและเป็นการเพิ่มรายได้ให้กับคนในท้องถิ่นนั้น ๆ ด้วย
5. การพัฒนาการท่องเที่ยว ควรเป็นรูปแบบที่สามารถนำรายได้เข้าสู่ท้องถิ่นให้มากที่สุดเพื่อประโยชน์ระยะยาวของชุมชน
6. ควรมุ่งส่งเสริมรูปแบบของงานที่มีความน่าสนใจและได้ผลตอบแทนสูงให้กับคนในท้องถิ่น (ศรีพร สมบุญธรรม. 2536 : 25-26)

จากแนวคิดและหลักการข้างต้นสรุปได้ว่า การวางแผนพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนจะต้องอาศัยกระบวนการวางแผน และมีการดำเนินงานเป็นขั้นเป็นตอนซึ่งต้องอาศัยแนวทางการศึกษาเกี่ยวกับความต้องการของนักท่องเที่ยวและชุมชนในท้องถิ่นควบคู่กันไป คือจะทำการพัฒนาเพื่อให้ท้องถิ่นสามารถรองรับนักท่องเที่ยวได้ ขณะเดียวกันท้องถิ่นก็ยังคงรักษาเอกลักษณ์ของตนเองและได้รับประโยชน์จากการท่องเที่ยวอย่างเหมาะสมในปัจจุบันและยังคงมีอยู่อย่างต่อเนื่องในอนาคต

แนวคิดเครือข่าย

เครือข่าย หมายถึง สายใยความสัมพันธ์ทั้งทางตรงและทางอ้อมระหว่างบุคคลคนหนึ่งกับบุคคลอื่น ๆ อีกหลายคน หรือความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างกันและกันของบุคคลต่าง ๆ ที่อยู่ในเครือข่านั้น เป็นความสัมพันธ์ในทุก ๆ ด้าน ที่บุคคลทั้งหมดในเครือข่ายได้ติดต่อกัน โดยมีพฤติกรรมที่ก่อให้เกิดความสัมพันธ์คือ การไปมาหาสู่เยี่ยมเยียนกัน การปรึกษาหารือกัน การช่วยเหลือซึ่งกันและกัน เป็นต้น (พิมพ์วัลย์ ปรีดาสวัสดิ์ และวาทีณี บุญชะลิกษ์. 2536 : 347-348)

เครือข่าย เป็นการร่วมมือกันระหว่างปัจเจกบุคคล กลุ่ม องค์กรประเภทเดียวกันหรืออาจเป็นเครือข่ายเชื่อมโยงระหว่างกลุ่มหรือองค์กรต่างประเภทกัน เพราะฉะนั้นเครือข่ายจึงมีได้หลายระดับ ตั้งแต่การเชื่อมโยงระหว่างปัจเจกชนต่อปัจเจกชน ระหว่างปัจเจกชนกับกลุ่ม ระหว่างกลุ่มต่อกลุ่ม หรือแม้กระทั่งการเชื่อมโยงระหว่างเครือข่ายต่อเครือข่าย (เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์. 2543 : 28)

เครือข่าย หมายถึง สายใย (Web) ของความสัมพันธ์ทางสังคมที่มีเอกภาพ มีพลังที่เชื่อมโยง (Cohesive) สนับสนุนและเกื้อกูลซึ่งกันและกัน เช่นเดียวกับเทคโนโลยีที่มีสายใย

เชื่อมโยงความสัมพันธ์และการสื่อสารของผู้คนต่าง ๆ ในสังคมด้วยระบบเทคโนโลยีคอมพิวเตอร์ และระบบการสื่อสารผ่านวิทยุกระจายเสียง โทรศัพท์ โทรทัศน์ ซึ่งจะมิบทบาทในการสร้าง เครือข่ายรูปแบบต่าง ๆ ที่สมาชิกมารวมกันโดยไม่จำกัดในเรื่องเชื้อชาติ เผ่าพันธุ์ ศาสนา เพศ วัย และฐานะทางเศรษฐกิจ (พระมหาสุทิตย์ อากาศโร. 2547 : 37-38)

เครือข่าย คือ ขบวนการทางสังคมอันเกิดจากการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล กลุ่ม องค์กร สถาบัน โดยมีเป้าหมาย วัตถุประสงค์ และความต้องการบางอย่างร่วมกัน ร่วมกันดำเนิน กิจกรรมบางอย่าง โดยที่สมาชิกของเครือข่ายยังความเป็นเอกเทศไม่ขึ้นต่อกัน (เสรี พงศ์พิศ. 2548 : 8)

เครือข่าย เป็นกระบวนการของการร่วมมือกันเพื่อพัฒนาหรือจัดกิจกรรมที่กลุ่มบุคคล หรือองค์กรสนใจร่วมกัน ซึ่งจะนำไปสู่พลังในการจัดการกับปัญหาทั้งในระดับท้องถิ่นและสังคมโดย ส่วนร่วม ความร่วมมือในลักษณะดังกล่าวนี้ได้ก่อตัว เคลื่อนไหวและพัฒนากว้างขวางออกไป(ธีรพงษ์ แก้วหาวงษ์. 2544 : 251)

1.1 เครือข่ายทางสังคม (Social Network Meaning) พระมหาสุทิตย์ อากาศโร (2547 : 6) ให้นิยามของเครือข่ายทางสังคมว่าหมายถึง ความสัมพันธ์ในสังคมมนุษย์ทั้งในระดับปัจเจกบุคคล ปัจเจกบุคคลกับกลุ่ม กลุ่มกับกลุ่ม และกลุ่มกับเครือข่าย โดยเป็นการอธิบายถึง พฤติกรรมและความสัมพันธ์ที่เกี่ยวข้องกับสิ่งต่าง ๆ เช่น กิจกรรม การสื่อสาร ความร่วมมือ การ ฟังพาดูอาศัย การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ซึ่งเป็นความสัมพันธ์ที่มีโครงสร้างและรูปแบบที่หลากหลาย

กล่าวโดยสรุปได้ว่า เครือข่ายทางสังคมเป็นรูปแบบความสัมพันธ์ทางสังคมของปัจเจกบุคคล กลุ่ม และองค์กร ผ่านรูปแบบของปฏิสัมพันธ์ทางสังคม ในรูปแบบต่าง ๆ เช่น กิจกรรมการสื่อสาร ความร่วมมือ การฟังพาดูอาศัยการแลกเปลี่ยน การเรียนรู้ ซึ่งเป็นปฏิสัมพันธ์ที่มีโครงสร้างและรูปแบบที่หลากหลายตลอดจนมีเป้าหมายร่วมกัน

1.2 การสร้างเครือข่ายทางสังคม (Social Network Construct)

การสร้างเครือข่าย หมายถึง กิจกรรมในการก่อให้เกิดกลุ่ม ซึ่งอาจเป็นกลุ่ม องค์กรหรือกลุ่มบุคคล เพื่อวัตถุประสงค์ในการแลกเปลี่ยน การจัดกิจกรรม หรือการผลิตระหว่าง องค์กรสมาชิก ต้องอาศัยการมีปฏิสัมพันธ์ร่วมกันมาก่อนหน้าที่จะทำความตกลงเป็นองค์กรเครือข่าย (นฤมล นิราทร. 2543 : 8)

สำหรับเหตุผลในการสร้างเครือข่ายทางสังคมนั้น นฤมล นิราทร (2543 : 11-12) ได้กล่าวถึงเหตุผลดังต่อไปนี้

1. ต้องการมีเพื่อนในการทำงาน ต้องการมีหมู่ มีพวก
2. ต้องการทรัพยากรในการทำงาน
3. ต้องการรับภาระความเสี่ยงในกิจกรรมร่วมกัน

4. ต้องการความชำนาญเฉพาะด้านในการแก้ไขปัญหา

5. ต้องการประหยัด

6. ต้องการเรียนรู้ประสบการณ์ในการทำงานร่วมกัน รวมไปถึงมีปัจจัยเสริม

ที่เป็นเงื่อนไขสำคัญคือ ความเต็มใจที่จะเข้าร่วมเป็นเครือข่าย

พระมหาสุทิตย์ อาภากร (2547 : 55-58) ได้กล่าวว่าการสร้างเครือข่ายทางสังคม เกิดจากเหตุผลดังต่อไปนี้

1. สถานการณ์ปัญหาและสภาพแวดล้อมที่ซ้ำซ้อน หลากหลาย และขยายตัวจนเกินความสามารถของปัจเจกบุคคล หรือกลุ่มที่จะดำเนินการแก้ไข
2. เครือข่ายเป็นเครื่องมือหรือยุทธศาสตร์ในการสร้างพื้นที่ทางสังคม
3. เพื่อให้การประสานผลประโยชน์เป็นไปอย่างเท่าเทียม

จากเหตุผลดังกล่าวสรุปได้ว่า การสร้างเครือข่ายทางสังคมคือ การมุ่งที่จะบรรลุเป้าหมายของปัจเจกบุคคล ซึ่งไม่สามารถทำได้ด้วยตนเองโดยลำพัง แต่ต้องอาศัยการรวมตัวกันเป็นกลุ่มเพื่อแลกเปลี่ยนทรัพยากร อันจะส่งผลให้สามารถดำเนินการให้บรรลุเป้าหมาย อันเป็นการประสานผลประโยชน์ซึ่งกันและกัน

1.3 ประเภทของเครือข่ายทางสังคม (Type of Social Network)

นฤมล นีราทร (2543 : 18-21) ได้จำแนกประเภทของเครือข่ายทางสังคมตามมิติ 4 มิติ ดังนี้

1.3.1 จำแนกตามพื้นที่ดำเนินการ เช่น เครือข่ายระดับหมู่บ้าน ตำบล อำเภอจังหวัด ภาค และประเทศ

1.3.2 จำแนกตามกิจกรรมหรือประเด็นปัญหา เช่น เครือข่ายที่ทำงานด้านเด็ก สตรี สาธารณสุข เศรษฐกิจ พัฒนาชุมชน สิทธิมนุษยชน สิ่งแวดล้อม

1.3.3 จำแนกตามอาชีพหรือสถานภาพทางสังคม เช่น เครือข่ายด้านแรงงานเครือข่ายกลุ่มพระสงฆ์ เครือข่ายครูพิทักษ์สิทธิเด็ก เครือข่ายสาววัดนักร้อง

1.3.4 จำแนกตามรูปแบบโครงสร้างหรือความสัมพันธ์ทำให้เกิดเครือข่ายใน 2 ลักษณะคือ

1.3.4.1 เครือข่ายที่มีโครงสร้างเป็นวงชั้น ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างองค์กรภายในเครือข่ายไม่เท่ากัน

1.3.4.2 เครือข่ายตามแนวนอน เป็นเครือข่ายที่ความสัมพันธ์ระหว่างองค์กรภายในเครือข่ายเท่าเทียมกัน

1.4 องค์ประกอบของเครือข่ายทางสังคม (Social Network Components)

พระมหาสุทิตย์ อาภากร (2547 : 48-49) ได้กล่าวว่าองค์ประกอบที่สำคัญของความเป็นเครือข่ายทางสังคม ประกอบด้วย

- 1.4.1 หน่วยชีวิตหรือสมาชิก
- 1.4.2 จุดมุ่งหมาย
- 1.4.3 การทำหน้าที่อย่างมีจิตสำนึก
- 1.4.5 การมีส่วนร่วมและการแลกเปลี่ยน
- 1.4.6 ระบบความสัมพันธ์และการสื่อสาร

นอกจากนี้ เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์ (2543 : 36-43) ได้กล่าวถึงองค์ประกอบที่สำคัญของเครือข่ายมีอยู่ 7 ประการ ประกอบด้วย

1. การรับรู้มุมมองร่วมกัน
2. การมีวิสัยทัศน์ร่วมกัน
3. การมีผลประโยชน์และความสนใจร่วมกัน
4. การมีส่วนร่วมของสมาชิกเครือข่ายอย่างกว้างขวาง
5. มีกระบวนการเสริมสร้างซึ่งกันและกัน
6. มีการพึ่งอิงร่วมกัน
7. การมีปฏิสัมพันธ์เชิงแลกเปลี่ยน

กล่าวโดยสรุปได้ว่า องค์ประกอบของเครือข่ายทางสังคม ประกอบด้วย สมาชิกของเครือข่าย ต้องมีจุดมุ่งหมายร่วมกัน มีการปฏิบัติหน้าที่ของสมาชิกในเครือข่าย มีการสื่อสารภายในเครือข่าย มีปฏิสัมพันธ์เชิงแลกเปลี่ยน และมีการวิเคราะห์เครือข่ายสังคมร่วมกัน

สรุปแนวคิดเครือข่ายได้ว่า เครือข่ายประกอบไปด้วยบุคคล กลุ่มบุคคล ชุมชน ตลอดจนองค์กรที่มีความสัมพันธ์ ตามบทบาทหรือหน้าที่บนพื้นฐานของการรับรู้ การตัดสินใจ มีเป้าหมายแลกเปลี่ยนเรียนรู้ประสบการณ์ในการทำงานร่วมกัน จากการศึกษาองค์ความรู้แนวคิดเครือข่ายนี้ ผู้วิจัยสามารถนำไปเป็นกรอบแนวคิดเครือข่ายด้านการท่องเที่ยวในเส้นทางท่องเที่ยวสายพระธาตุเจดีย์ได้

ทฤษฎี

ทฤษฎีที่ใช้ประกอบในการวิจัยครั้งนี้คือ ทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่นิยม ทฤษฎีนิเวศวิทยาทางวัฒนธรรม ทฤษฎีการแพร่กระจายทางวัฒนธรรม และทฤษฎีสัมพันธ์สัญลักษณ์ ซึ่งจะกล่าวถึงพอสังเขปต่อไปนี้

2.1 ทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่นิยม (Structural Functional Theory)

มีนักทฤษฎีที่ได้เสนอแนวคิดในทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่นิยมไว้หลายแนวคิด ดังต่อไปนี้

2.1.1 โบรนิสโลว์ มาลินอฟสกี (Bronislaw Malinowski) นักมานุษยวิทยาชาวโปแลนด์ ได้เสนอว่า องค์ประกอบต่าง ๆ ของวัฒนธรรมต่างได้ทำหน้าที่ตอบสนองความต้องการจำเป็นของมนุษย์และวัฒนธรรม เช่น อาหาร ที่อยู่อาศัย และการมีลูกหลานสืบเผ่าพันธุ์ จึงต้องมีการรวมตัวกันเป็นชุมชนหรือกลุ่มสังคม หรือแม้แต่การสร้างสัญลักษณ์ทางวัฒนธรรมขึ้นใช้ก็เพื่อทำหน้าที่ควบคุมให้บุคคลต้องปฏิบัติหรือกระทำตามแบบที่กำหนด เพื่อให้ตอบสนองความต้องการจำเป็นได้อย่างเป็นระเบียบและมีประสิทธิภาพ ในขณะที่เดียวกันการตั้งกลุ่มหรือชุมชนและวัฒนธรรมขึ้นใหม่ ก็เป็นสาเหตุให้มีความต้องการจำเป็นเพิ่มขึ้นอีก ความต้องการจำเป็นนี้จะต้องมีกลุ่มหรือชุมชนที่ซับซ้อนขึ้นไปสนองความต้องการที่เพิ่มขึ้นมานั้นอีกทอดหนึ่ง เป็นวัฏจักรอยู่ตลอดไป (ทรงคุณ จันทจร. 2553 : 20-32)

ทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่นิยมของมาลินอฟสกี จะเน้นที่วัฒนธรรมในการทำหน้าที่สนองความต้องการต่อความจำเป็นของปัจเจกบุคคล โดยวัฒนธรรมได้เติบโตมาจากความต้องการต่อความจำเป็น 3 ด้านของมนุษย์คือ

2.1.1.1 ความต้องการด้านความจำเป็นพื้นฐาน (Basic Biological And Psychological Needs) เป็นความต้องการเบื้องต้นของมนุษย์ ได้แก่ ความต้องการที่เกี่ยวข้องกับการดำรงชีพให้มีชีวิตอยู่ เช่น ต้องการอาหาร ที่อยู่อาศัย เครื่องนุ่งห่ม การพักผ่อน การเจริญเติบโต การสืบพันธุ์ เป็นต้น

2.1.1.2 ความต้องการด้านสังคม (Instrumental Needs) จะเกี่ยวกับเรื่องความร่วมมือกันทางสังคมเพื่อแก้ปัญหาพื้นฐานและทำให้ร่างกายได้รับการตอบสนองความต้องการเบื้องต้นได้ เช่น การแบ่งงานกันทำ การแจกจ่ายอาหาร การป้องกันภัย การผลิตสินค้า การบริการ และการควบคุมทางสังคม

2.1.1.3 ความต้องการทางด้านจิตใจ (Symbolic Needs) คือ ความต้องการของมนุษย์เพื่อความมั่นคงทางด้านจิตใจ เช่น ความต้องการสงบทางใจ ความกลมกลืนกันทางสังคมและเป้าหมายชีวิต ระบบสังคมที่สนองความต้องการเหล่านี้ ได้แก่ ความรู้ กฎหมาย ศาสนา นิยายปรัมปรา ศิลปะ และเวทมนตร์คาถา โดยทั่วไปเวทมนตร์คาถาทำหน้าที่ที่ทำให้คนรู้สึกอบอุ่นใจ เพราะงานบางอย่างที่มนุษย์ทำค่อนข้างยากลำบาก และมนุษย์ไม่สามารถคาดการณ์ได้ว่าจะเกิดผลอย่างไรบ้าง ทำให้เกิดความไม่มั่นใจ จึงต้องพึ่งเวทมนตร์คาถาให้ช่วย เพื่อทำให้เกิดความมั่นใจมากขึ้น ส่วนนิยายปรัมปรามักให้อำนาจชนชั้นปกครองและให้ค่านิยมทางสังคม

2.1.2 แรดคลิฟฟ์-บราวน์ (A.R.Radcliffe-Brown) นักมานุษยวิทยาชาวอังกฤษ ได้เสนอว่า ทฤษฎีเปรียบเสมือนอินทรีย์ซึ่งมีชีวิต มีการเกิด เจริญเติบโต อาหาร เจ็บป่วยได้

เยียวยารักษาได้ เมื่อหายแล้วก็จะก้าวเดินต่อไปได้ ร่างกายมนุษย์มีอวัยวะเพื่อการคงอยู่สังคมมีโครงสร้างเพื่อดำรงตน ทั้งอวัยวะของคนและโครงสร้างของสังคมก็ทำหน้าที่ประสานสัมพันธ์กันเพื่อผดุงร่างกายและสังคม หากสังคมเกิดความขัดแย้งกันในโครงสร้างอันเนื่องมาจากการขัดกันในการทำหน้าที่ที่ไม่สอดคล้องกัน ทำให้สังคมชะงักงัน หรือพัฒนาไปได้ช้าสังคมก็จะหาทางแก้ไขหรือปรับโครงสร้างของตนเองเพื่อดำรงอยู่หรือพัฒนาก้าวหน้าต่อไป ร่างกายมนุษย์เมื่อเจ็บป่วยก็เยียวยารักษา รักษาได้ อวัยวะในร่างกายบางส่วนก็สามารถปรับเปลี่ยนได้และแทนที่ได้ แต่อวัยวะสำคัญหลัก ๆ ไม่สามารถเปลี่ยนได้ เช่น ตับ ลำไส้ สมอง เป็นต้น คนจึงตายได้แต่สังคมไม่มีวันตาย หลังจากที่ได้ปรับตัวให้พัฒนาขึ้นแล้วสังคมจะก้าวเดินต่อไปได้ (ทรงคุณ จันทจร. 2553 : 18)

จากทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่นิยมดังกล่าวสรุปได้ว่า สังคมประกอบด้วยระบบโครงสร้างหลักต่าง ๆ และมีส่วนประกอบย่อยของโครงสร้างหลักเหล่านั้น โดยระบบแต่ละระบบต่างทำหน้าที่เชื่อมประสานและตอบสนองความต้องการจำเป็นของมนุษย์และวัฒนธรรม เมื่อระบบย่อยของโครงสร้างส่วนใดส่วนหนึ่งเกิดปัญหาจะส่งผลกระทบต่อระบบอื่น ๆ ไปด้วย เปรียบได้กับสภาพปัจจุบันและปัญหาของการจัดท่องเที่ยวทางด้านวัฒนธรรมซึ่งประกอบด้วยระบบของโครงสร้างย่อยหลายระบบ และมีหน้าที่เชื่อมประสานแตกต่างกัน เมื่อมีการจัดเทศกาลงานประเพณีในแต่ละท้องถิ่นเพื่อดึงดูดใจให้นักท่องเที่ยวเข้ามาท่องเที่ยวมากขึ้น ระบบโครงสร้างย่อยจะมีปฏิสัมพันธ์และทำหน้าที่ปรับตัวเข้าหากัน เพื่อสร้างภาวะสมดุลไม่เกิดความขัดแย้ง เพื่อตอบสนองความต้องการของนักท่องเที่ยวได้อย่างเป็นระเบียบและมีประสิทธิภาพซึ่งถ้าหากเกิดความขัดแย้งกัน การตอบสนองการสร้างปฏิสัมพันธ์ และการปรับตัวเข้าหากันของระบบโครงสร้างย่อยอาจจะนำไปสู่ความล้มเหลวของระบบโครงสร้างหลักได้ในที่สุด จะไม่สามารถบรรลุวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ ดังนั้น การดำรงอยู่ของระบบโครงสร้างสังคมก็เช่นเดียวกัน ระบบโครงสร้างย่อยต่าง ๆ ต้องปฏิบัติหน้าที่และประสานการทำงานให้สอดคล้องซึ่งกันและกันเพื่อรักษาสมดุลของสังคมให้มั่นคงไว้

2.2 ทฤษฎีนิเวศวิทยาวัฒนธรรม (Cultural Ecology Theory) นิเวศวิทยาวัฒนธรรมเป็นแนวคิดทางมานุษยวิทยาที่สนใจศึกษาการเปลี่ยนแปลงทางสังคมวัฒนธรรม โดยเน้นถึงอิทธิพลของสิ่งแวดล้อมว่าเป็นตัวกำหนดกระบวนการวิวัฒนาการทางสังคมวัฒนธรรม (ทรงคุณ จันทจร. 2553 : 50-51) ซึ่งมีนักมานุษยวิทยาได้เสนอแนวคิดในทฤษฎีนิเวศวัฒนธรรมไว้หลายแนวคิด ดังต่อไปนี้

2.2.1 จูเลียน สจิวต์ (Julian Steward) นักมานุษยวิทยาชาวอเมริกันได้อธิบายแนวความคิดทฤษฎีนิเวศวิทยาวัฒนธรรมว่า เป็นกระบวนการปรับตัวของสังคมภายใต้อิทธิพลของสิ่งแวดล้อม โดยเน้นการศึกษาวิวัฒนาการหรือการเปลี่ยนแปลงอันเกิดจากการปรับตัว (Adaptation) ของสังคม มองสังคมเป็นพลวัตหรือเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา การเปลี่ยนแปลงเป็นผลจากการปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อม โดยมีพื้นฐานสำคัญคือ เทคโนโลยีการผลิต

โครงสร้างสังคม และลักษณะทางสภาพแวดล้อมธรรมชาติ เป็นเงื่อนไขหลักกำหนดกระบวนการเปลี่ยนแปลงและปรับตัวของสังคมวัฒนธรรม

สจ๊วตอธิบายว่า การที่วัฒนธรรมซึ่งมีรูปแบบต่างกันเปลี่ยนนามีรูปแบบคล้ายกัน ซึ่งเป็นปรากฏการณ์ที่เขาค้นหาในอารยธรรมในโลกเก่าและโลกใหม่นั้นเกิดจากการปฏิสัมพันธ์ระหว่างวัฒนธรรมกับสภาพแวดล้อม ถึงแม้เขาจะไม่เคยบอกว่าสภาพแวดล้อมเป็นตัวกำหนดซึ่งเห็นได้ชัดจากวิธีการโต้ตอบต่าง ๆ ของมนุษย์ แต่เขาก็ให้เหตุผลว่าสังคมมนุษย์ต้องมีปฏิสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมจะทำให้เป็นไม่รู้ไม่เข้าใจไม่ได้ ในระหว่างที่ปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมนั้น มนุษย์ก็จะสร้างส่วนประกอบที่อยู่เหนือองค์ประกอบหรือวัฒนธรรมนั้น และสจ๊วตมองว่าวัฒนธรรมเป็นเครื่องมือในการปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อม และเสนอให้มีวิชานิเวศวิทยาวัฒนธรรม ซึ่งเป็นการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างสภาพตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมกับตัวมนุษย์ (อุไรรัตน์ จันทร์ธำรง และยุพา คลังสุวรรณ. 2528 : 142-144) โดยสมอง หัวใจ ต่อมต่าง ๆ เป็นระบบระบบ ความคิดที่เป็นระบบธรรมชาติในร่างกายของมนุษย์ ระบบความคิดเป็นอย่างไรอยู่ที่ระบบร่างกาย โดยส่วนรวมจะเป็นอย่างนั้นด้วย ซึ่งถ้าร่างกายผิดปกติระบบความคิดก็จะทำงานไม่สะดวก ไม่คล่องตัว หรือบกพร่อง ถ้ามนุษย์มีนิสัยดีจะทำให้สมองดี จะคิดดี และมีธรรมชาติทางสิ่งแวดล้อมมากกระตุ้นความคิด บุคคลนั้นจะได้รับความสำเร็จหรือมีพฤติกรรมดี สามารถปรับสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติที่ดีส่งเสริมให้ความคิดให้มาเป็นวัฒนธรรมที่ดี (นิยพวรรณ (ผลวัฒน์) วรรณศิริ. 2550 : 110-112)

สจ๊วตได้เสนอบทสรุปกฎของการวิวัฒนาการวัฒนธรรมที่เกิดจากพื้นฐานที่สำคัญ 3 ประการ เพื่ออธิบายนิเวศวิทยาวัฒนธรรมคือ

1. ความสัมพันธ์ระหว่างเทคโนโลยีวัฒนธรรมกับสภาพแวดล้อม ต้องมีการศึกษาวิเคราะห์ประสิทธิภาพของวัฒนธรรมที่สามารถนำทรัพยากรมาใช้ให้เป็นประโยชน์ เช่น มาใช้เป็นอาหารและที่อยู่อาศัยของคนในสังคม
2. ศึกษารูปแบบของพฤติกรรมที่มีความสัมพันธ์กับเทคโนโลยีวัฒนธรรมโดยวิเคราะห์ลักษณะที่สมาชิกในสังคมแต่ละสังคมสร้างวัฒนธรรม และทำกิจกรรมรวมทั้งการทำงานที่ทำให้ชีวิตอยู่รอดได้หรือไม่
3. ความสัมพันธ์ระหว่างรูปแบบพฤติกรรมและระบบวัฒนธรรม วิเคราะห์กิจกรรมของคนในสังคมว่าทำให้สังคมอยู่รอดได้หรือไม่ มีผลกระทบต่อทัศนคติและโลกทัศน์ของคนในสังคมเพียงไร พฤติกรรมเพื่อความอยู่รอดของคนในสังคม มีความเกี่ยวเนื่องกันอย่างไรกับกิจกรรมทางสังคมและความสัมพันธ์ของคนในสังคม (สมศักดิ์ ศรีสันติสุข. 2544 : 100-102)

2.2.2 เลสลีย์ ไวท์ (Leslie White) นักมานุษยวิทยาชาวอเมริกัน ได้อธิบายแนวความคิดทฤษฎีนิเวศวิทยาวัฒนธรรมว่า มนุษย์จำเป็นต้องพึ่งพาอาศัยระบบของวัฒนธรรมต่าง ๆ

ในการปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมซึ่งประกอบด้วย 3 ประการคือ 1) ระบบเทคโนโลยีซึ่งรวมถึงทรัพยากรธรรมชาติ และเครื่องมือเครื่องใช้ต่าง ๆ ที่มนุษย์ประดิษฐ์คิดค้นขึ้น 2) ระบบสังคม ซึ่งเป็นการรวมตัวขององค์กรทางสังคม และพฤติกรรมต่าง ๆ ของมนุษย์ และ 3) ระบบความคิดซึ่งรวมถึงความรู้ ความเชื่อ ทักษะคติ และค่านิยมต่าง ๆ โดยวัฒนธรรมทั้งสามประการจะพัฒนาสูงขึ้นเมื่อมนุษย์สามารถนำเทคโนโลยีมาควบคุมและมาปรับใช้ให้เกิดประโยชน์ได้มากขึ้น และสามารถประดิษฐ์คิดค้นเครื่องมือเครื่องใช้ที่ก้าวหน้าขึ้นด้วย (ทรงคุณ จันทจร. 2553 : 52-53)

นอกจากนี้ Steward (พิสิฐฐ์ บุญไชย. 2549 : 20 ; อ้างอิงมาจาก Steward. 1972 : 114) กล่าวว่า วัฒนธรรมเป็นเครื่องมือช่วยให้มนุษย์ปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อม ซึ่งสภาพแวดล้อมที่ต่างกันย่อมทำให้วิถีการผลิตและสภาพความเป็นอยู่ ตลอดจนวัฒนธรรมต่างกัน โดยแต่ละความแตกต่างนี้มนุษย์จะเกิดการปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อม เทคโนโลยี และโครงสร้างสังคมเป็นหลัก วัฒนธรรมกับสภาพแวดล้อมจึงมีความแนบแน่นใกล้ชิดและส่งผลกระทบต่อซึ่งกันและกันและแยกออกจากกันค่อนข้างยาก ในยุคสมัยที่เทคโนโลยียังไม่เจริญก้าวหน้าอย่างที่ควร มนุษย์จึงจำเป็นต้องมีการปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อม และสภาพแวดล้อมจึงเป็นเป็นตัวกำหนดรูปแบบวัฒนธรรม แต่เมื่อใดที่เทคโนโลยีเจริญก้าวหน้ามากขึ้น มนุษย์ย่อมมีการปรับตัวหรือดัดแปลงให้เข้ากับสภาพแวดล้อมได้มากขึ้น แต่การดำรงวิถีวิถีการผลิต สภาพความเป็นอยู่ รูปแบบและขนบธรรมเนียมประเพณีบางอย่างจะยังไม่สูญหาย และจะมีการสืบทอดจากรุ่นสู่รุ่น

จากทฤษฎีนิเวศวิทยาวัฒนธรรมดังกล่าวสรุปได้ว่า สภาพแวดล้อม เทคโนโลยี และโครงสร้างสังคมเป็นตัวกำหนดของการเปลี่ยนแปลง มนุษย์จึงเกิดการนำเอาวัฒนธรรมเป็นเครื่องมือสำคัญในการควบคุมและปรับตัวให้เข้ากับบริบทที่เปลี่ยนแปลงไปในสังคม วัฒนธรรมที่มนุษย์สร้างขึ้นเพื่อให้เกิดความสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อม เป็นตัวกำหนดลักษณะสังคมและแนวคิดของคนในสังคม วัฒนธรรมจะต้องมีการดำรงอยู่ไว้แต่สิ่งที่ดีงาม เป็นประโยชน์สำหรับมนุษย์ วัฒนธรรมที่เสื่อมเสียหรือทำลายสังคม มนุษย์ก็จะเลิกปฏิบัติตามวัฒนธรรมเหล่านั้น ผู้วิจัยนำทฤษฎีนิเวศวิทยาวัฒนธรรมมาใช้เป็นแนวทางในการวิเคราะห์หาคำตอบในการศึกษาแนวทางการบริหารจัดการเส้นทางสายพระธาตุเพื่อการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม นักท่องเที่ยวและประชาชนทั่วไปได้เดินทางไปสักการบูชาพระธาตุเจดีย์ ซึ่งเป็นแนวทางการปฏิบัติหรือประเพณีอันเป็นสัญลักษณ์ทางวัฒนธรรม นอกจากนั้นยังเป็นการกระตุ้นเศรษฐกิจของชุมชนได้มีการนำทรัพยากรของชุมชนมาใช้ประโยชน์ในการสร้างมูลค่าผสมผสานกับเทคโนโลยีใหม่ ๆ เพื่อก่อให้เกิดรายได้จากการท่องเที่ยวเป็นการพัฒนาทั้งเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม

2.3 ทฤษฎีการแพร่กระจายทางวัฒนธรรม (Diffusion Theory)

มีนักมานุษยวิทยาได้เสนอแนวคิดในทฤษฎีการแพร่กระจายทางวัฒนธรรม

ไว้หลายแนวคิด ดังต่อไปนี้

ฟรานซ์ โบแอส (Franz Boas) นักมานุษยวิทยาชาวเยอรมัน เน้นว่า “การแพร่กระจายทางวัฒนธรรมเป็นกระบวนการที่มีลักษณะสำคัญของวัฒนธรรมหนึ่งแพร่กระจายไปสู่อีกวัฒนธรรมหนึ่ง โดยปรับเปลี่ยนให้สอดคล้องกับวัฒนธรรมใหม่” นอกจากนี้ยังเป็น ผู้สนับสนุนให้เกิดแนวคิดที่เชื่อว่า “วัฒนธรรมสามารถวัดได้โดยนำวัฒนธรรมที่แตกต่างกันมา เปรียบเทียบกันและพิจารณาคุณลักษณะที่สูงกว่าหรือด้อยกว่าของแต่ละวัฒนธรรม แต่ยังคงเชื่อว่า วัฒนธรรมนั้นไม่มีวัฒนธรรมใดที่ดีกว่าหรือเลวกว่ากัน” (ทรงคุณ จันทจร. 2553 : 59)

สมศักดิ์ ศรีสันติสุข (2544 : 148 - 152) กล่าวไว้ว่า การเผยแพร่กระจายทาง วัฒนธรรมกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม การที่รัฐบาลได้กระจายความเจริญต่าง ๆ เข้าไปสู่ชุมชนหมู่บ้านโดยการใช้ระบบการศึกษาเพื่อให้ชาวบ้านได้รับการศึกษากันทั่วถึง พ่อค้าได้มีการค้าขายเข้าไปซื้อผลผลิตการเกษตรในชุมชน หมู่บ้านชาวชนบทได้เข้ามาในเมืองเพื่อเข้ามาค้าขาย ซื้อสินค้า หรือขายผลผลิตการเกษตรหรือการท่องเที่ยว ทำให้อิทธิพลความเป็นอยู่แบบเมืองได้เข้าไปสู่ชนบทมากยิ่งขึ้นสิ่งเหล่านั้นเราอาจกล่าวได้ว่าเป็นการแพร่กระจายทางวัฒนธรรม ซึ่งแน่นอนว่า จะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมในอัตราที่เร็ว มีลักษณะของการเปลี่ยนแปลงที่ ได้รับอิทธิพลจากปัจจัยภายนอกชุมชนอย่างมาก นอกจากนี้ย่อมจะทำให้ชาวบ้านได้มีการพัฒนาชีวิต ความเป็นอยู่ให้ดีขึ้นกว่าเดิมเพราะสิ่งที่ได้รับจากเมือง อันได้แก่ความสะดวกสบาย ฟ้าใหม่ไม่ต้องทอ ด้วยตนเอง แต่สามารถที่จะซื้อที่ตลาดได้ นอกจากนี้ยังเป็นการนำไปสู่ความทันสมัยอีกด้วย กล่าวคือวิถีชีวิตความเป็นอยู่ได้เปลี่ยนแปลงไปจากเดิม

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2540 : 14-18) กล่าวไว้ว่า ทฤษฎีการแพร่กระจายทาง วัฒนธรรม (Diffusion Theory) คือ การติดต่อกับโลกภายนอก (Contact) ซึ่งอธิบายการพัฒนา ว่าเกิดจากการติดต่อกันระหว่างสังคม โดยเฉพาะสังคมด้อยพัฒนาที่ติดต่อกับสังคมพัฒนา จะทำให้ สังคมด้อยพัฒนามีระดับการพัฒนาสูงขึ้น สังคมจะพัฒนาได้ต้องมีเหตุปัจจัย 6 ประการดังนี้

1. ทรัพยากรธรรมชาติ เมื่อมีทรัพยากรจากธรรมชาติที่มีค่าและมีจำนวนมากแล้ว สามารถแปลงมูลค่าเป็นทรัพย์สินเงินทองได้อย่างมหาศาล ส่งผลให้มีการพัฒนาคุณภาพชีวิตให้สูงขึ้น ตามจำนวนทรัพยากรเหล่านั้น
2. ทรัพยากรมนุษย์ โดยเฉพาะทรัพยากรมนุษย์ในวัยแรงงานที่มีกำลัง ความสามารถกำลังแรงงานที่ก่อให้เกิดการพัฒนาที่สูงขึ้นได้
3. องค์การสังคม เป็นพลังในการทำงานที่สำคัญที่ทำให้เกิดประสิทธิภาพเพราะ ช่วยกันคิด ช่วยกันพิจารณา จึงมีความรอบคอบ ไม่บกพร่องหรือบกพร่องน้อย จึงเป็นเหตุให้เกิด การพัฒนาได้

4. ภาวะผู้นำ การมีผู้นำที่มีคุณภาพและมีจำนวนมาก ย่อมทำให้สังการหรือรวมตัวกันทำงานใหญ่หรืองานในปริมาณที่มากได้ ทำงานด้วยความทุ่มเท ส่งผลให้งานนั้นเกิดการพัฒนารวดเร็ว

5. การติดต่อกับโลกภายนอก ไม่ว่าจะเป็นการติดต่อระหว่างชุมชน ระหว่างเมือง หรือระหว่างประเทศ เพราะการติดต่อก่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน ในทุก ๆ ด้าน เพื่อนำองค์ความรู้เหล่านั้นมาปรับใช้ในสังคมของตนเอง ให้เจริญก้าวหน้าตามไปด้วย

6. การฝึกอบรม การได้รับการฝึกอบรมทำให้เกิดการพัฒนาได้ เพราะได้รับองค์ความรู้ต่าง ๆ เกิดขึ้นจากการฝึกอบรม ซึ่งการฝึกอบรมเป็นการศึกษา เป็นทรัพยากรที่มีคุณภาพ เพราะฉะนั้นหากได้รับการฝึกอบรมอย่างต่อเนื่อง ย่อมเกิดการพัฒนารุดขึ้นตามไปด้วย

นิยพวรรณ (ผลวัฒน์) วรรณศิริ (2550 : 85) ได้กล่าวว่าวัฒนธรรมหนึ่ง ๆ จะแพร่กระจายไปยังแหล่งอื่น ๆ ได้ต้องยึดหลักว่า วัฒนธรรมคือ ความคิด และพฤติกรรม (ผลของความคิด) ที่ติดตัวบุคคล บุคคลไปถึงที่ใดวัฒนธรรมก็จะไปถึงที่นั่น ดังนั้น การแพร่กระจายของวัฒนธรรมจะขึ้นอยู่กับปัจจัยต่อไปนี้

1. หลักภูมิศาสตร์ ต้องไม่มีอุปสรรคทางภูมิศาสตร์ขวางกั้น เช่น ไม่มีภูเขา ทะเลกว้าง ทะเลทราย แหล่งหิมะ ป่าทึบ เป็นต้น เพราะสิ่งเหล่านี้เป็นอุปสรรคคือการเดินทางของคนที่มีวัฒนธรรมติดตัว

2. ปัจจัยทางเศรษฐกิจ การที่ผู้คนต้องเดินทางติดต่อไปมาหาสู่กันส่วนมากเนื่องมาจากปัญหาทางเศรษฐกิจ บ้างก็ต้องการไปติดต่อค้าขาย หรือแสวงหาโอกาสที่ดีกว่าทางเศรษฐกิจ บ้างก็ต้องการไปเที่ยวแต่ดูสิ่งแปลกใหม่ แต่ก็ต้องมีเงินทองจึงจะไปเที่ยวยังถิ่นอื่นได้ คนที่มีเศรษฐกิจจึงมีโอกาสนำวัฒนธรรมติดตัวไปสังสรรค์กับวัฒนธรรมอื่นได้

3. ปัจจัยทางสังคม ได้แก่ การจงใจไปแลกเปลี่ยนวิธีการ พฤติกรรมใหม่และความรู้ เป็นต้น การไปศึกษายังถิ่นอื่นจึงเป็นการไปแพร่กระจายวัฒนธรรมโดยตรง การรู้จักใคร่และแต่งงานกับคนต่างวัฒนธรรม การไปร่วมปฏิบัติตามพิธีกรรมทางศาสนาและการอพยพโยกย้ายถิ่นเพราะเกิดภัยทางสังคม เช่น เกิดสงครามและความขัดแย้ง การประสพภัยธรรมชาติ เช่น ข้าวยากหมากแพง แห้งแล้ง และการยึดครองโดยผู้รุกราน เหล่านี้ล้วนเป็นปัจจัยให้เกิดการแพร่กระจายทางวัฒนธรรมทั้งสิ้น

4. การคมนาคมขนส่งที่ดี เป็นปัจจัยเอื้อการแพร่กระจายทางวัฒนธรรม เช่น ถนนดี พาหนะสำหรับการโดยสารและการเดินทางในระยะทางไม่ไกลเกินไป ล้วนแล้วแต่เป็นอัตราเร่งการแพร่กระจายที่ดี

โครเบอร์ (Kroeber) กล่าวว่า รูปแบบวัฒนธรรม (Culture Pattern) นั้นสำคัญที่สุด สิ่งประกอบของวัฒนธรรมเป็นสิ่งที่ต้องเรียนรู้ สนใจเกี่ยวกับสาเหตุของการเกิด

วัฒนธรรมบุคคลหรือวัฒนธรรมเป็นเหตุให้เกิดอารยธรรมได้แต่วัฒนธรรมก็สำคัญ ๆ เหมือนกัน ทั้งนี้ เพราะจุดสูงสุดของความเจริญและความก้าวหน้าของอารยธรรม คือ ช่วงระยะเวลาที่ส่วนประกอบของวัฒนธรรม (แนวความคิด วิถีชีวิต ค่านิยม ฯลฯ) มีลักษณะที่เหมาะสมและเข้ากันได้อย่างสอดคล้องที่สุด เชื่อว่าวิวัฒนาการของวัฒนธรรมในแต่ละพื้นที่เกิดขึ้นเองในลักษณะเฉพาะสำหรับแต่ละสังคมและแต่ละชุมชน กลุ่มชนที่มีลักษณะการวัฒนธรรมเหมือนกันก็รวมอยู่ในเขตวัฒนธรรมเดียวกันไม่สนใจในบทบาทของสภาพแวดล้อมที่มีต่อลักษณะและการกำหนดขอบเขตวัฒนธรรม (ทรงคุณ จันทจร. 2553 : 66)

จากทฤษฎีการแพร่กระจายทางวัฒนธรรมดังกล่าวสรุปได้ว่า การที่สังคมหลาย ๆ สังคมมีวัฒนธรรมเหมือนกันเป็นเพราะการแพร่กระจายของวัฒนธรรม จากสังคมหนึ่งไปอีกสังคมหนึ่ง แล้วเกิดการยอมรับวัฒนธรรมใหม่ที่แพร่กระจายไป ทำให้สังคมมีวัฒนธรรมเหมือนกันและเกิดการประเพณีปฏิบัติอย่างต่อเนื่อง ลักษณะเดียวกันกับการสร้างพระธาตุเจดีย์ เพื่อบรรจุพระบรมสารีริกธาตุ พระอรหันตธาตุ และอัฐิธาตุของพระสงฆ์ที่เป็นที่เคารพสักการะของพุทธศาสนิกชน ที่ได้มีการจัดสร้างในหลายพื้นที่ของจังหวัดขอนแก่น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในพื้นที่ที่ผู้วิจัยได้ดำเนินการศึกษา ได้แก่ อำเภอเมืองขอนแก่น อำเภอน้ำพอง อำเภอกระนวน เป็นต้น เพื่อเผยแพร่มรดกทางวัฒนธรรมให้นักท่องเที่ยวได้เข้ามาเที่ยวชม และนักท่องเที่ยวสามารถที่จะเดินทางท่องเที่ยวไปยังแหล่งมรดกทางวัฒนธรรมที่ใกล้เคียงอื่น ๆ ได้ ซึ่งถือเป็นการแพร่กระจายทางวัฒนธรรมอีกส่วนหนึ่ง ซึ่งผู้วิจัยได้นำทฤษฎีการแพร่กระจายทางวัฒนธรรมไปใช้เป็นแนวทางในการวิเคราะห์หาคำตอบเกี่ยวกับการพัฒนาเส้นทางสายพระธาตุเพื่อการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม จังหวัดขอนแก่น

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

งานวิจัยในประเทศและต่างประเทศมีดังนี้

งานวิจัยในประเทศ

อรศิริ ปาณินท์ และคณะ (2533 : 229 - 234) ได้ศึกษาจัดทำคู่มือการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวทางด้านกายภาพประเภทวัด เล่มที่ 3 วัดในภาคอีสาน วัดอุประสงค์หาแนวทางการอนุรักษ์ พัฒนาและปรับปรุงด้านกายภาพของวัดในพื้นที่ภาคอีสาน ซึ่งมีศักยภาพในการท่องเที่ยวสูง และมีเป้าหมายที่จะเชื่อมโยงแหล่งท่องเที่ยวประเภทวัดและแหล่งท่องเที่ยวอื่นๆ โดยเสนอวัดซึ่งมีศักยภาพการท่องเที่ยวสูง 4 ประเภท ได้แก่ วัดพระธาตุ วัดป่า วัดพื้นบ้าน และวัดร่วมสมัย ซึ่งจะเน้นความสำคัญหรือจุดดึงดูดในแต่ละประเภทพบว่า วัดพระธาตุ เน้นความสำคัญที่องค์พระเจดีย์ ซึ่งเป็นศูนย์รวมความเคารพศรัทธาของประชาชน วัดป่า เน้นความสำคัญของพระสงฆ์ ผู้ก่อตั้งสำนักหรือวัด และเน้นลักษณะเฉพาะของธรรมชาติที่ก่อให้เกิดความวิเวกที่เหมาะสมแก่การปฏิบัติธรรม

วัดร่วมสมัย เป็นวัดซึ่งมีการออกแบบสถาปัตยกรรมร่วมสมัยของภาคอีสาน มีทั้งในเมืองและวัดป่า จะเน้นความสำคัญของสถาปัตยกรรมร่วมสมัยที่เกิดขึ้นใหม่ เป็นจุดดึงดูดความสนใจ ถ้าเป็นวัดป่า จะไม่เน้นความสำคัญของสถาปัตยกรรมแต่จะเน้นความสำคัญหลักของวัด วัดพื้นบ้าน ไม่มีการเน้นความสำคัญ แต่สิมหรือโบสถ์พื้นบ้านจะมีลักษณะเฉพาะ ในด้านรูปทรง และความรู้สึกด้านจิตใจ ต่อสภาพแวดล้อม เป็นคุณลักษณะเฉพาะที่ดึงดูดความสนใจ

จุฑามาศ ไชยศรี (2536 : 76-77) ได้วิจัยการศึกษาศักยภาพของแหล่งท่องเที่ยว เพื่อการพัฒนาการท่องเที่ยวในจังหวัดแม่ฮ่องสอน มีจุดมุ่งหมายเพื่อทำการสำรวจข้อมูลและศึกษารายละเอียดและศักยภาพของแหล่งท่องเที่ยวแต่ละแห่งในจังหวัดแม่ฮ่องสอน รวมทั้งการจัดลำดับความสำคัญของแหล่งท่องเที่ยวและวางแผนเพื่อพัฒนาและส่งเสริมการท่องเที่ยวของจังหวัดแม่ฮ่องสอน การวัดศักยภาพของแหล่งท่องเที่ยวแต่ละแห่งจากตัวแปรที่สำคัญคือ ความสะดวกในการเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยว สิ่งอำนวยความสะดวก คุณค่าของแหล่งท่องเที่ยว และสภาพแวดล้อมของแหล่งท่องเที่ยว ปัญหาการท่องเที่ยวในจังหวัดแม่ฮ่องสอน ที่สำคัญคือปัญหาทางด้านความสะดวกในการเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยว ปัญหาสิ่งอำนวยความสะดวกและการบริการในแหล่งท่องเที่ยว และปัญหาการขาดจิตสำนึกในการรักษาสภาพแวดล้อมของแหล่งท่องเที่ยว ควรมีการวางแผนพัฒนาต่าง ๆ เช่น การปรับปรุงสภาพภายในแหล่งท่องเที่ยวให้สะอาด มีระเบียบคงสภาพสมดุลทางสิ่งแวดล้อมไว้ให้มากที่สุด ให้ประชาชนในท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วม ควรพัฒนาด้านสิ่งอำนวยความสะดวกและการบริการในแหล่งท่องเที่ยวอย่างเร่งด่วน เช่น การปรับปรุงถนนสร้างสุขา การจัดที่จอดรถ การจัดตั้งศูนย์พยาบาล การจัดหาขณะรองรับขยะ การจัดร้านจำหน่ายอาหารและสินค้าพื้นเมืองรวมทั้งของที่ระลึก การจัดทำแผ่นพับประชาสัมพันธ์ การจัดดูแลนักท่องเที่ยวให้ได้รับความปลอดภัย เป็นต้น

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (2537 : 32 - 48) เอกสารประกอบการสัมมนา โครงการถ่ายทอดความรู้ด้านการปรับปรุงและอนุรักษ์วัดแต่พระสงฆ์ ณ ศาลาการเปรียญ วัดถ้ำก่อ อำเภอมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน มีวัตถุประสงค์ เพื่อเป็นการเสนอรูปแบบแนวทางและวิธีการที่เหมาะสมในการปรับปรุงและอนุรักษ์วัด โบราณสถาน ตลอดจนศิลปกรรมในวัด ให้พระภิกษุสงฆ์ได้ทราบและเข้าใจอันจะเป็นการรักษาสภาพแวดล้อมและเอกลักษณ์ท้องถิ่นให้คงไว้ เพื่อให้พระสงฆ์ได้ทราบถึงบทบาทและขอบเขตอำนาจหน้าที่ของตนในการพัฒนาวัด เพื่อให้ทราบถึงบทบาทหน้าที่ของหน่วยงานต่าง ๆ ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในร่วมปรับปรุงและอนุรักษ์วัดและโบราณวัตถุ และเพื่อให้วัดยังคงดำรงสถานภาพเป็นสถานที่ปฏิบัติธรรมและศูนย์รวมแห่งจิตใจของพุทธศาสนิกชนอยู่ต่อไป พอจะกล่าวได้ดังนี้ วัดเป็นสถานที่ที่มีประโยชน์นานาประการ โดยเฉพาะด้านการเป็นแหล่งดึงดูดใจสำคัญ วัดเป็นศูนย์รวมความศรัทธา จึงเป็นที่รวบรวมศิลปกรรมและแฝงไปด้วยอารยธรรม ความเจริญต่าง ๆ แม้ปัจจุบันวัดจะมีบทบาทน้อยลงไปจากอดีต แต่หากพระจะมีบทบาทในการช่วยดูแล

รักษาศาสนสถานและศาสนสมบัติ สามารถให้คำแนะนำช่วยเหลือ รวมทั้งสอดส่องดูแลพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสมของนักท่องเที่ยวก็จะเป็นหนทางหนึ่งที่จะช่วยให้ภาพพจน์ของวัดและพระในสังคมดีขึ้น วัดจึงจำเป็นต้องจัดระเบียบการเข้าชมวัดให้เหมาะสม จำเป็นต้องจัดความพร้อมในด้านต่าง ๆ ไว้คอยต้อนรับและอำนวยความสะดวก เช่น ที่จอดรถ บริการห้องน้ำห้องส้วม สถานที่จำหน่ายสินค้าที่ระลึก ร้านค้าขายอาหารเครื่องดื่ม ให้แก่ผู้ที่มาท่องเที่ยว

ดวงเดือน พันธุมนาวิน และคณะ (2540 : 23-24) ได้ศึกษาความเชื่อและการปฏิบัติทางพุทธศาสนาของคนไทย : การปลูกฝังอบรมและคุณภาพชีวิต พบว่าสถาบันทางสังคมที่มีบทบาทสำคัญในการพัฒนาทางด้านความเชื่อและการปฏิบัติทางพุทธศาสนา คือวัดและชุมชน โดยมีพระสงฆ์เป็นผู้นำในการพัฒนา บทบาทที่วัดและชุมชนปฏิบัติได้แก่

1. มีบทบาทต่อนักศึกษามหาวิทยาลัย โดยเปิดโรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์ และส่งเสริมชมรมพุทธศาสตร์ของมหาวิทยาลัย
2. จัดกิจกรรมส่งเสริมความเชื่อและการปฏิบัติทางพุทธศาสนาแก่เยาวชนที่วัดอย่างสม่ำเสมอ
3. พระสงฆ์ช่วยสอนวิชาที่สอดแทรกพระพุทธศาสนาในโรงเรียนในทุกระดับชั้น
4. พัฒนาชุมชนให้มีคุณภาพทางพุทธศาสนา

เนาวรัตน์ พลายน้อย และคณะ (2538 : 21-23) ได้วิจัยพฤติกรรมการท่องเที่ยว ภายในประเทศของนักท่องเที่ยวภายในประเทศของนักท่องเที่ยวไทย มีวัตถุประสงค์เพื่อประมาณจำนวนนักท่องเที่ยวชาวไทยที่เดินทางท่องเที่ยวภายในประเทศในรอบปี พ.ศ. 2537 เพื่อศึกษาพฤติกรรมในการท่องเที่ยวและความต้องการท่องเที่ยวในอนาคตของนักท่องเที่ยวชาวไทย และเพื่อติดตามผลการใช้สื่อที่การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยพัฒนาขึ้นใช้ในกิจกรรมการตลาดท่องเที่ยวภายในประเทศ สรุปผลการวิจัยได้ดังนี้ พฤติกรรมการท่องเที่ยวของครัวเรือนมีความสัมพันธ์กับภูมิภาคที่อาศัยการตั้งบ้านเรือนอยู่ พฤติกรรมนักท่องเที่ยวที่อยู่ในเมืองมีรายได้ประจำมีฐานะดีการศึกษาสูงกว่าคนไทยโดยเฉลี่ยทั่ว ๆ ไปมักจะมีพฤติกรรมการท่องเที่ยวที่ทันสมัยท่องเที่ยวเพื่อพักผ่อนใช้ข้อมูลข่าวสารประกอบการตัดสินใจท่องเที่ยว มักพักตามโรงแรมมีแนวโน้มใช้บริการนำเที่ยวมากกว่ากลุ่มอื่น มีความคาดหวังคุณภาพ บริการ และมาตรฐานจากแหล่งท่องเที่ยวค่อนข้างมาก อีกกลุ่มเป็นผู้ที่อยู่ในชนบทที่ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม รับจ้างหรือใช้แรงงานสำเร็จการศึกษาที่ไม่สูงนัก เดินทางท่องเที่ยวแบบพื้นบ้าน ที่มีวัตถุประสงค์หลักของการเดินทางท่องเที่ยวเพื่อเยี่ยมญาติเป็นหลักรองลงมาคือ เพื่อกิจกรรมทางพุทธศาสนา และกิจกรรมทางสังคมอื่น ๆ สถานที่พัก หรือที่รับประทานอาหารจึงมักที่บ้านญาติข้อมูลข่าวสารไม่มีความจำเป็นมากนักเพราะมักจะท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวใกล้ ๆ บ้านเพื่อนหรือญาติ การไปเยี่ยมญาติหรือเพื่อนทำให้สามารถพักผ่อนได้นานวัน เพราะสามารถประหยัดค่าใช้จ่ายไปได้มาก

บางครั้งกลุ่มนี้ใช้วิธีการพักผ่อนบนรถโดยสารที่เช่าเหมาไป วัดอุประสงค์การเดินทางไปเที่ยว คือ การพักผ่อน เยี่ยมญาติ และปฏิบัติกิจกรรมทางศาสนา เช่น ทอดกฐิน ทอดผ้าป่า แหล่งท่องเที่ยวที่ไปเรียงลำดับจากมากไปหาน้อย คือ ศูนย์การค้า ตลาดในเมือง วัด ภูเขา น้ำตก ทะเล และเกาะ นักท่องเที่ยวเพศหญิงไปท่องเที่ยวเพื่อการเยี่ยมญาติ และไปประกอบกิจกรรมทางศาสนาสูงกว่า ร้อยละของนักท่องเที่ยวเพศหญิงที่เดินทางโดยการจัดการองค์กร มูลนิธิหรือวัดมีมากกว่านักท่องเที่ยวเพศชาย อายุกับพฤติกรรมการท่องเที่ยว กลุ่มอายุน้อยจะไปทัศนศึกษา กลุ่มกลางคนจะไปประชุมสัมมนา และกลุ่มผู้มียุวัยจะไปปฏิบัติกิจกรรมทางศาสนา

พิสิฐฐ์ บุญไชย และทรงคุณ จันทจร (ทรงคุณ จันทจร. 2549 : 69 ; อ้างอิงมาจาก พิสิฐฐ์ บุญไชย และทรงคุณ จันทจร. 2540 : 25-29) ได้วิจัยศาสนาพุทธ : สถานภาพบทบาทต่อการเปลี่ยนแปลงในสังคมอีสาน พบว่า พระสงฆ์เป็นหลักสำคัญในการเผยแพร่หลักพุทธศาสนาแก่ประชาชน นอกจากนี้ยังมีบทบาทในการพัฒนาสังคมทั้งในด้านการพัฒนา เศรษฐกิจ การพัฒนาสังคม การพัฒนาการศึกษา การพัฒนาด้านสุขภาพอนามัยและการพัฒนา สิ่งแวดล้อม ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความเชี่ยวชาญของพระสงฆ์แต่ละรูปที่สั่งสมมาจากประสบการณ์ การศึกษาเล่าเรียน การทดลองปฏิบัติด้วยตนเอง

ดรุณี แก้วม่วง และลินลี ลิ้มปะลุดัน (2541 : 3-4) ได้ศึกษาอิทธิพลของวัด พุทธศาสนาต่อสังคมและศิลปะวิทยาการไว้ว่า วัดเป็นศูนย์รวมของศิลปะวิทยาการทั้งด้านกิจกรรม สถาปัตยกรรมประติมากรรม วรรณคดีและนาฏศิลป์ เพราะพระสงฆ์จะใช้เวลาว่างเพื่อสร้างงาน ศิลปะและเป็นผู้สืบต่อศิลปะ ทำให้ศิลปะวิทยาการต่าง ๆ มีศูนย์รวมอยู่ที่วัด ผู้ที่ต้องการศึกษาหา ความรู้ด้านต่าง ๆ จึงสามารถหาได้จากวัด นอกจากนี้ยังมีผู้มีจิตศรัทธายึดมั่นในพระพุทธศาสนา ถวายสิ่งที่ดีที่สุดในวัด นอกจากรูปปั้นที่หน้าวัดยังทำหน้าที่เป็นโรงเรียน โดยที่พระสงฆ์ทำหน้าที่เป็นครู เพ็ญศรี เจริญวานิช และนิติพล ภูตะโชติ (2541 : 81) ได้ศึกษาการพัฒนาการ ตลาดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ : กรณีศึกษาแหล่งท่องเที่ยวใน 5 จังหวัด คือ ขอนแก่น นครราชสีมา บุรีรัมย์ เลย และอุบลราชธานี วัดอุประสงค์ทางการ ศึกษาถึงการรับรู้ทัศนคติ และความคิดเห็นที่มีต่อการท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่เหมาะสม วิธีที่เหมาะสม ต่อการพัฒนาการตลาด การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ และปัญหาและอุปสรรคในการพัฒนาการตลาด การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพและเชิงปริมาณ โดยศึกษาจากประชากร 3 กลุ่ม คือ เจ้าหน้าที่ด้านการท่องเที่ยวในหน่วยงานของภาครัฐ ผู้บริหารหรือตัวแทนของสถานประกอบการที่ ทำธุรกิจนำเที่ยว และนักท่องเที่ยว ผลการศึกษาพบว่า นักท่องเที่ยวส่วนใหญ่รู้จักการท่องเที่ยว ขอบการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ถึงแม้ว่าไม่ทราบความหมายที่ชัดเจน แต่ส่วนใหญ่ให้ความเห็นต่อการท่องเที่ยวเชิงนิเวศถูกต้อง มีโอกาสทางการตลาดของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในภาค ตะวันออกเฉียงเหนือ รูปแบบที่เหมาะสมส่วนใหญ่ คือ การท่องเที่ยวเพื่อศึกษารวมชาติและศึกษา

ศิลปวัฒนธรรม กิจกรรมที่เหมาะสม คือ เทียวงานประเพณี การชมการแสดงศิลปะพื้นบ้าน วิธีที่ที่เหมาะสมต่อการพัฒนาตลาดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ คือ การทำประชาสัมพันธ์มากขึ้น และช่วยอนุรักษ์วัฒนธรรมประเพณีในท้องถิ่น ปัญหาและอุปสรรคที่สำคัญมากที่สุดในการพัฒนาตลาดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ คือ การขาดเจ้าหน้าที่ในการดูแลแนะนำนักท่องเที่ยวและการขาดการดูแลเอาใจใส่จากรัฐ

มาณี ไชยธีรานุกัณฐิ และคณะ (รลิกา อังกูร. 2549 : 25 ; อ้างอิงมาจาก มาณี ไชยธีรานุกัณฐิ และคณะ. 2541 : 88) ได้ศึกษาบทบาทของพระสงฆ์ในยุคโลกาภิวัตน์ กรณีศึกษาในภาคกลาง และภาคตะวันออก พบว่าบทบาทของพระสงฆ์ตามบริบทของพระพุทธศาสนายังคงเป็นเช่นเดิม ไม่ได้เปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย แต่พระสงฆ์ในยุคโลกาภิวัตน์ต้องศึกษาเล่าเรียนธรรม ปฏิบัติธรรม เจริญภาวนา เพื่อแตกฉานถึงแก่นของศาสนาแล้วจึงทำบทบาทเผยแพร่ธรรม สั่งสอนและชี้แนะให้ประชาชนรู้เท่าทันสังคม ทันโลกและมีส่วนร่วมในการสนับสนุนการศึกษา

พระมหาชัยนาท อรรถบุตร (2542 : 37) ได้วิจัยแรงจูงใจในการเข้าวัดของคนไทยที่นับถือศาสนาพุทธ : กรณีศึกษาวัดกัลยาณมิตรวรมหาวิหาร ผลการศึกษาพบว่า กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่เข้าวัด 1 ครั้งหรือน้อยกว่าต่อเดือน แรงจูงใจส่วนใหญ่คือการประกอบพิธีกรรมทางศาสนา แรงจูงใจภายนอกคือ ความศรัทธาต่อเจ้าอาวาสและความต้องการวัดถ่มงคล ความมุ่งหมายส่วนใหญ่จะมุ่งเน้นด้านพิธีกรรมมากกว่าเช่น การถวายสังฆทาน การทำบุญตามวันทางศาสนา และงานพิธีเช่นงานบวช งานศพ

เกษสุดา งามขวา (2543 : 40) ได้วิจัยพระธาตุดุม : แนวทางการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรม เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยว มีวัตถุประสงค์ทางการศึกษาภูมิหลังของวัดพระธาตุดุมลักษณะและคุณค่าทางศิลปกรรมของพระธาตุดุม คุณค่าแหล่งสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมและสภาพปัญหา การจัดสภาพภูมิสถาปัตยกรรมเพื่อการส่งเสริมการท่องเที่ยว ผลการวิจัยพบว่า วัดพระธาตุดุม เป็นวัดที่มีโบราณสถานที่สำคัญคือ พระธาตุดุม “พระธาตุดุม” เป็นปราสาทขอมที่สร้างด้วยอิฐเป็นปราสาทหลังเดียว ช่วงเวลาสร้างประมาณ พ.ศ. 1560 – 1630 และได้เสนอแนวทางการแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมศิลปกรรมพระธาตุดุม การดูแลปรับปรุงสภาพแวดล้อมโดยการจัดสภาพภูมิสถาปัตยกรรมที่เหมาะสม มีความเป็นระเบียบเรียบร้อยเพื่อเสริมสร้างความสง่างามและความดึงดูดใจแก่ผู้พบเห็น หรือนักท่องเที่ยวชมแหล่งโบราณสถานแห่งนี้ ให้เกิดความประทับใจในสิ่งแวดล้อมที่ได้พบเห็น และเพื่อส่งเสริมให้เป็นสถานที่ท่องเที่ยวอีกแห่งหนึ่งของจังหวัดสกลนครให้เป็นที่รู้จักแก่บุคคลทั่วไป ได้เสนอแนะการอนุรักษ์โบราณสถานและสภาพแวดล้อมของกรมศิลปากรว่า ควรขยายวัตถุประสงค์เพื่อให้เป็นแหล่งท่องเที่ยว

รสิกา อังกูร และคณะ (2543 : 48 - 54) ได้วิจัยการศึกษาความพร้อมของวัด ในเขตกรุงเทพมหานครเกี่ยวกับการเผยแพร่พระพุทธศาสนาโดยผ่านการนำชมศิลปวัฒนธรรมในวัด เขตกรุงเทพมหานคร ผลการวิจัยสรุปได้ว่า ด้านลักษณะทางกายภาพ วัดส่วนใหญ่มีการดูแล สภาพแวดล้อมให้อยู่ในสภาพดี มีความพร้อมในเรื่องสิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ มีสิ่งที่มีคุณค่า เป็นเอกลักษณ์ของวัด ส่วนใหญ่พระสงฆ์จะทำหน้าที่ในการนำชมวัดและนำชมศิลปวัฒนธรรมในวัด การเผยแพร่พระพุทธศาสนาควบคู่กับการนำชมวัดยังมีน้อย เนื่องจากมีข้อจำกัดในเรื่องภาษาและ ทักษะในการถ่ายทอด

สุภาภรณ์ หาญทอง (2543 : 82-83) ได้วิจัยศึกษาภาพการจัดการท่องเที่ยว จังหวัดพัทลุง ผลการวิจัยพบว่าจังหวัดพัทลุงมีศักยภาพการจัดการท่องเที่ยวค่อนข้างต่ำ เนื่องจาก ขาดหน่วยงานหลักที่จะรับผิดชอบด้านการจัดการท่องเที่ยว ขาดการบริหารจัดการที่ดี ปัญหา อุปสรรคที่สำคัญคืองบประมาณที่ไม่เพียงพอ จำนวนบุคลากรไม่เพียงพอกับงานและขาดพื้นที่ รับผิดชอบ

การขาดการประสานงานจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ข้อเสนอแนะจากงานวิจัยนี้ได้แก่ การจัด หน่วยงานเข้ามารับผิดชอบงานและให้ความสำคัญกับการจัดการท่องเที่ยวของจังหวัด ควรมีการ พัฒนาบุคลากรในด้านการปฏิบัติงาน ด้านการให้ความรู้ในด้านการท่องเที่ยวตลอดจนการจัดเก็บ ข้อมูลการท่องเที่ยวให้พร้อมและสะดวกในการเรียกใช้ ให้มีการประสานงานกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง และให้ประชาชนในพื้นที่เข้ามามีส่วนร่วมในการส่งเสริมการท่องเที่ยวให้มากขึ้น

เนตรชนก นันท์ (2544 : 7-8) ได้ศึกษาการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวทาง วัฒนธรรม กรณีศึกษาชุมชนวัดพระบาทห้วยต้ม อำเภอเถิน จังหวัดลำพูน พบว่าองค์ประกอบของ แหล่งท่องเที่ยวของวัดห้วยต้มมีจุดแข็ง 2 ด้านคือ ด้านสิ่งดึงดูดใจและด้านความสะดวกในการ เข้าถึง และมีจุดอ่อนในด้านสิ่งอำนวยความสะดวกและขาดการให้บริการข้อมูล มีแนวทางการ จัดการ 4 ด้านคือ การจัดการโครงสร้างองค์กรการท่องเที่ยว การจัดการด้านบุคลากร การจัดการ ระบบการดำเนินงาน และการจัดรายการนำเที่ยวที่เหมาะสมสำหรับการพัฒนาให้เป็นแหล่ง ท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม

พระมหาวิชาญ เลี้ยวเส็ง (2544 : 4) ได้ศึกษาพุทธศิลป์กับการท่องเที่ยว : ศึกษาบทบาทของวัดในการอนุรักษ์พุทธศิลป์เพื่อการท่องเที่ยว ผลการศึกษาพบว่า วัดเป็นที่รวมของ ฝีมือเชิงช่างและมรดกทางวัฒนธรรม การมาเที่ยวชมพุทธศิลป์จึงได้คุณค่าทั้งทางด้านการพักผ่อน การแสวงหาความรู้และการแสวงบุญ วัดที่เข้าไปศึกษามีพุทธศิลป์ที่มีคุณค่าโดดเด่นแตกต่างกัน ออกไปมีประโยชน์ทางการใช้สอยเพื่อกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาเป็นหลัก ทุกวัดได้ดูแลรักษาพุทธ ศิลป์ในวัดให้คงอยู่ในสภาพเดิมหรือใกล้เคียงกลมกลืนกับสภาพเดิมมากที่สุด โดยไม่ได้ให้ความสำคัญ

ในเชิงเศรษฐกิจใด ๆ แนวทางการปรับปรุงวัดเพื่อรองรับการท่องเที่ยวอย่างมีประสิทธิภาพโดยไม่สูญเสียเอกลักษณ์ของความเป็นศาสนสถานที่ศักดิ์สิทธิ์

รัฐทิทยา หิรัญยหาด (2544 : 41) ได้ศึกษาแนวทางการพัฒนาเพื่อเพิ่มศักยภาพหมู่บ้านวัฒนธรรมเพื่อการท่องเที่ยว กรณีศึกษาหมู่บ้านหนองขาว อำเภอดำม่วง จังหวัดกาญจนบุรี พบว่าบ้านหนองขาวมีศักยภาพในการเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมในด้านคุณค่าทางการศึกษาการสาธารณสุขโภชนาการขั้นพื้นฐาน และการประชาสัมพันธ์การเป็นแหล่งท่องเที่ยว แต่ขาดศักยภาพด้านความพร้อมของบุคลากรและสาธารณสุขโภชนาการขั้นสูง โดยมีแนวทางในการเพิ่มศักยภาพของหมู่บ้านคือให้ชุมชนเข้ามามีบทบาทในการบริหารจัดการเองและมีองค์กรภายนอกให้การสนับสนุนและควรจัดตั้งคณะกรรมการดูแลการท่องเที่ยวในหมู่บ้านโดยเฉพาะ

เศกสรรค์ ยงวิชัย และคณะ (2546 : 23) ได้วิจัยการพัฒนาศักยภาพการท่องเที่ยวภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ประชากรและกลุ่มตัวอย่างแบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม อย่างแรกคือ เจ้าหน้าที่หน่วยงานของรัฐบาลและผู้ประกอบธุรกิจ กลุ่มที่สอง คือ นักท่องเที่ยวที่มาเที่ยวตามสถานที่ต่าง ๆ จังหวัดที่ทำการศึกษาคือ กาฬสินธุ์ ขอนแก่น มหาสารคาม หนองบัวลำภู อุดรธานี หนองคาย สกลนคร นครพนม และมุกดาหาร ผลการวิจัยมีดังนี้ การศึกษารูปแบบของแหล่งที่พักแรมที่สนับสนุนการท่องเที่ยวกรณีจังหวัดหนองคาย พบว่าจังหวัดหนองคายมีที่พักแรมประเภทโรงแรมรีสอร์ท เกสต์เฮาส์ และบังกะโล ผู้เข้าพักแรมเสนอความคิดเห็นในเรื่องทำเลที่ตั้งที่พักแรม

ที่เหมาะสมมากที่สุด คือ การเลือกทำเลให้ที่พักแรมตั้งอยู่ในเมืองและใกล้สถานบริการต่าง ๆ รองลงมา คือ ทำเลใกล้กับแหล่งท่องเที่ยว และบริเวณชานเมือง ลักษณะของที่พักเพื่อสุขภาพและโฮมสเตย์ หรือที่พักระยะยาว สถานที่ท่องเที่ยวที่นักท่องเที่ยวนิยมมากที่สุดสำหรับผู้เดินทางมายังจังหวัดหนองคาย คือ ตลาดสินค้าอินโดจีน ท่าเสด็จ รองลงมาคือวัดโพธิ์ชัย สะพานมิตรภาพไทย-ลาว ศาลาแก้วกู่และหาดจอมมณี จากผลการวิจัยดังกล่าว ตั้งข้อสังเกตได้ว่า วัดโพธิ์ชัยเป็นสถานที่ท่องเที่ยวเชิงพุทธเป็นหนึ่งในสถานที่ท่องเที่ยวที่นิยมมากที่สุด ธุรกิจบริการอาหารที่สนับสนุนการท่องเที่ยวส่วนใหญ่เป็น อาหารพื้นเมืองซึ่ง แสดงถึงเอกลักษณ์และความเป็นอยู่ของชุมชน การพัฒนาตลาดสินค้าของที่ระลึกเพื่อการท่องเที่ยว พบว่าของที่ระลึกเป็นพวกสิ่งเตือนความทรงจำให้นักท่องเที่ยวระลึกถึงแหล่งท่องเที่ยวในท้องถิ่น ได้แก่ ผ้าฝ้าย ผ้าไหม เสื้อผ้าไหมพรม เครื่องเงิน ผลิตภัณฑ์จากป่า ไวน์ผลไม้ นักท่องเที่ยวส่วนใหญ่เป็นนักท่องเที่ยวชาวไทยที่มาเที่ยวในช่วงวันหยุดหรือวันหยุดเทศกาล การออกแบบพัฒนาสื่อเพื่อการส่งเสริมการตลาดและการประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยว พบว่า สื่อด้านป้ายบอกทางมีการเคลื่อนย้ายชำรุดทำให้นักท่องเที่ยวสับสนในการเดินทาง สื่อสิ่งพิมพ์ประเภทโปสเตอร์และแผ่นพับมีจำนวนน้อยมาก จะพบเห็นเฉพาะในสำนักงานเกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวและห้างร้านโรงแรมขนาดใหญ่ การศึกษาการจัดการและ

การพัฒนาการท่องเที่ยวระหว่างประเทศ พบว่า สปป.ลาว กัมพูชา และเวียดนามมีแหล่งท่องเที่ยวที่มีศักยภาพสูงมีเอกลักษณ์ที่โดดเด่น นักท่องเที่ยวส่วนมากจะใช้ประเทศไทยเป็นจุดเริ่มต้นของการเดินทางเพราะว่าประเทศไทยมีระบบการคมนาคม ไม่ว่าจะทั้งทางอากาศ ทางบกหรือรถไฟที่สะดวกสบายและเชื่อมต่อกับประเทศเพื่อนบ้าน นักท่องเที่ยวสามารถเลือกแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติ โบราณสถาน วัฒนธรรม และวิถีชีวิตของชุมชนได้ตามที่ต้องการ

สุชาดา รัตนภูมิพงษ์ (2546 : 8) ได้วิจัยวัฒนธรรมชุมชนในฐานะเป็นทรัพยากรการท่องเที่ยว : ศึกษากรณีแหล่งโบราณคดีบ้านปราสาท ตำบลธารปราสาท อำเภอโนนสูง จังหวัดนครราชสีมา มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาวัฒนธรรมดั้งเดิมและวัฒนธรรมปัจจุบันของชุมชนบ้านปราสาทในการส่งเสริมการท่องเที่ยว ผลการวิจัยพบว่าชาวบ้านปราสาทมีวัฒนธรรมดั้งเดิมซึ่งปรากฏตามหลักฐานทางโบราณคดีทำให้บ้านปราสาทเป็นแหล่งท่องเที่ยวและทำหน้าที่เป็นสิ่งดึงดูดใจนักท่องเที่ยว และมีวัฒนธรรมปัจจุบันคือด้านการผลิต ความเชื่อ การอยู่ร่วมสัมพันธ์กันเป็นวัฒนธรรมรองทำหน้าที่ส่งเสริมและสนับสนุนการท่องเที่ยวในชุมชน การพัฒนาการท่องเที่ยวต้องอาศัยพื้นฐานทางวัฒนธรรมเป็นหลัก ดังนั้นชาวบ้านจึงให้ความสำคัญในการอนุรักษ์และสืบสานวัฒนธรรมที่ดั้งเดิมโดยเน้นให้ชุมชน ได้เข้ามามีส่วนร่วมอย่างทั่วถึงและเท่าเทียมกัน

พรศุณี อินยะรัตน์ (2547 : 34) ได้วิจัยศึกษาสภาพและแนวทางการจัดการโบราณสถานเพื่อการท่องเที่ยวจังหวัดตรัง มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาสภาพและแนวทางการจัดการโบราณสถานเพื่อการท่องเที่ยวจังหวัดตรัง โบราณสถานที่ทำการศึกษา มี 10 แห่ง คือ วัดถ้ำพระพุทธ ถ้ำเขาปิระ วัดเขาพระ วัดพุทธสิหิงค์ วัดภูเขาทอง วัดคลองน้ำเจ็ด ถ้ำเขาสามบาท พิพิธภัณฑสถานพระยารัษฎานุประดิษฐ์มหิศรภักดี อนุสาวรีย์พระยารัษฎานุประดิษฐ์มหิศรภักดี และศาลหลักเมือง (เมืองเก่าควนธานี) โดยศึกษาเกี่ยวกับประวัติความเป็นมา สถานที่ตั้ง ลักษณะสภาพแวดล้อม ความสัมพันธ์กับชุมชน และแนวทางการจัดการเพื่อการท่องเที่ยว ผลการวิจัยพบว่าสภาพโบราณสถานมีความพร้อมที่จะให้บริการแก่นักท่องเที่ยวเนื่องจากสภาพสิ่งแวดล้อม จุดเด่นด้านศิลปกรรมและธรรมชาติที่สวยงาม มีความปลอดภัย การคมนาคมสะดวก มีการจัดภูมิทัศน์รอบๆ อย่างสวยงาม แนวทางการจัดการเพื่อการท่องเที่ยวผู้วิจัยพบว่าหน่วยงานที่มีหน้าที่รับผิดชอบไม่มีความรู้ในการดำเนินการที่ถูกต้อง เช่น การใช้สื่อประชาสัมพันธ์ที่ไม่เหมาะสมงบประมาณในการจัดการแต่ละด้านไม่เพียงพอควรมีการจัดการวางแผนงานในการจัดการโบราณสถานเพื่อการท่องเที่ยวในทุกด้าน โดยจัดทำเป็นโครงการเช่น โครงการประชาสัมพันธ์แหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม โครงการจัดทำเว็บไซต์เที่ยวเมืองตรัง โครงการท่องเที่ยวในรูปแบบ One Day Tour โครงการปรับปรุงเส้นทางคมนาคม โครงการอนุรักษ์โบราณสถานเพื่อการท่องเที่ยว และควรให้ประชาชนในพื้นที่เข้ามามีส่วนร่วมอย่างแท้จริง

กรณียี่ ถนนมกุฏ (2548 : 9) ได้วิจัยพฤติกรรมการท่องเที่ยวเชิงพุทธของนักท่องเที่ยวที่มาเที่ยวในจังหวัดสกลนคร มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาลักษณะประชากรศาสตร์ การรับรู้ข่าวสารและรูปแบบการดำรงชีวิตที่มีผลต่อพฤติกรรมการท่องเที่ยวเชิงพุทธของนักท่องเที่ยวที่มีเที่ยวในจังหวัดสกลนคร ในการวิจัยนี้ การท่องเที่ยวเชิงพุทธ หมายถึง การท่องเที่ยวที่เกี่ยวข้องกับสถานที่ทางพุทธศาสนา และรวมถึงการมาท่องเที่ยวในงานประเพณีหรือกิจกรรมทางพุทธศาสนา ผลการวิจัยพบว่า กลุ่มตัวอย่างนักท่องเที่ยวส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง อายุระหว่าง 51-60 ปี สมรสแล้ว มีรายได้ต่อเดือนน้อยกว่า 5,000 - 10,000 บาท และมีจุดประสงค์การเดินทางคือการมาท่องเที่ยว มีงานอดิเรกคือการท่องเที่ยว กิจกรรมทำบุญตามวัด ใช้บ้านเป็นสถานที่พักผ่อน ชอบอาหารไทย ศึกษาธรรมะด้วยการอ่านหนังสือธรรมะ คิดว่าตนเองเป็นคนรักสงบ เข้าร่วมพิธีกรรมทางศาสนาเพื่อให้จิตใจสงบความคิดเห็นเกี่ยวกับการทำบุญ บริจาคทานเพื่อช่วยเหลือสังคมความคิดเห็นเกี่ยวกับสภาพทั่วไปของจังหวัดสกลนคร เหมาะสำหรับการปฏิบัติธรรมะ เดินทางโดยรถยนต์ส่วนตัว ระยะเวลาในการท่องเที่ยวในจังหวัดสกลนคร 1-2 วัน พักแรมที่บ้านญาติ เลือกวัดพระธาตุเชิงชุมวรวิหารเป็นแหล่งท่องเที่ยวมากที่สุด และการกราบสักการะพระพุทธรูปเป็นรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงพุทธมากที่สุด เพศ อายุ สถานภาพการสมรส ระดับการศึกษา จุดประสงค์การเดินทาง ที่แตกต่างกันมีผลต่อพฤติกรรมการท่องเที่ยวในจังหวัดสกลนคร การรับรู้ข้อมูลข่าวสาร กิจกรรม ความสนใจ และความคิดเห็นของนักท่องเที่ยวที่มาเที่ยวในจังหวัดสกลนครมีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมการท่องเที่ยวเชิงพุทธในจังหวัดสกลนคร

ทรงคุณ จันทจร (2549 : 42) ได้วิจัยการศึกษาและพัฒนากการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมจังหวัดมหาสารคาม มีวัตถุประสงค์เพื่อสำรวจองค์ความรู้ด้านศิลปะและวัฒนธรรมที่สามารถนำมาเป็นข้อมูลในการพัฒนากการท่องเที่ยวในภาคอีสาน โดยเน้นจังหวัดมหาสารคามเป็นศูนย์กลางการท่องเที่ยว ผลการวิจัยพบว่า การส่งเสริมการท่องเที่ยวทางศิลปะและวัฒนธรรม ภาคอีสาน ทำได้โดยใช้ยุทธศาสตร์ Mice กระตุ้นให้เกิดกิจกรรมการท่องเที่ยว ใช้การประชุมสัมมนาการแสดงผลประติษฐ์ การประชุมใหญ่ระดับนานาชาติ และการจัดแสดงนิทรรศการ การให้สถาบันอุดมศึกษา และส่วนราชการเป็นแกนนำ เพราะจังหวัดมหาสารคามมีสถาบันอุดมศึกษาภาครัฐมากที่สุดในภาคอีสาน กิจกรรมต้องสามารถนำเสนอจุดขายที่เด่นของสถาบันหรือองค์กรเน้นการวางแผนร่วมกันทำอย่างต่อเนื่องตลอดปี และควรวางแผนจัดการท่องเที่ยวให้กระจายไปทุกอำเภอเพื่อให้ประชาชนได้รับประโยชน์และมีรายได้เพิ่มขึ้นจากการจำหน่ายสินค้าแก่นักท่องเที่ยว ข้อเสนอแนะจากผลการวิจัยครั้งนี้คือ การเน้นการท่องเที่ยวสำหรับกลุ่มนักวิชาการข้าราชการ นักศึกษาที่เป็นกลุ่มเป้าหมายรอง ควรจัดการท่องเที่ยวช่วงสั้น 1-2 วัน เน้นให้นักวิชาการ ข้าราชการ นักธุรกิจ ควรมี Package การท่องเที่ยวให้เลือกอย่างหลากหลาย เน้นการใช้จ่ายครบวงจรของนักท่องเที่ยว เริ่มตั้งแต่การเดินทาง การพักแรมแบบท้องถิ่น โรงแรมที่พัก สินค้า

พื้นเมือง การแสดงวัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่น ควรให้สถาบันอุดมศึกษาและหน่วยราชการต่าง ๆ เป็นเจ้าภาพในการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวของจังหวัดทุกเดือน และควรคำนึงถึงฤดูกาลที่เหมาะสมกับการท่องเที่ยวแต่ละประเภท นอกจากนี้ควรส่งเสริมการท่องเที่ยวกับประเทศเพื่อนบ้าน โดยเฉพาะประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว

ทัศนีย์ บัวระภา (2549 : 43) ได้วิจัยการพัฒนาการตลาดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรมแบบยั่งยืนของกลุ่มจังหวัดร้อยแก่นสาร มีจุดมุ่งหมายเพื่อสำรวจและศึกษาพฤติกรรมและความพึงพอใจและความต้องการของนักท่องเที่ยวที่มีต่อรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมแบบยั่งยืน รวมทั้งศึกษาแนวทางการพัฒนาการตลาดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่ยั่งยืนในกลุ่มจังหวัดร้อยแก่นสาร ผลการศึกษาพบว่า นักท่องเที่ยวมีความพึงพอใจต่อองค์ประกอบด้านแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมคือ มีแหล่งท่องเที่ยวที่มีความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะถิ่นมีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ มีความสมบูรณ์ของศิลปวัฒนธรรมประเพณีและกิจกรรมที่สืบทอดกันมา การพัฒนาการสร้างความจิตสำนึกทางการท่องเที่ยวอยู่ในระดับน้อย คือ ไม่มีการห้ามไม่ให้นักท่องเที่ยวเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยวโดยตรงเพื่อที่จะไม่รบกวนระบบนิเวศหรือสถานที่ท่องเที่ยวที่สำคัญ ไม่มีเส้นทางศึกษาธรรมชาติหรือ วัฒนธรรมโดยการขี่จักรยาน ไม่มีการให้ข้อมูลข่าวสารหรือสร้างความเข้าใจแก่นักท่องเที่ยวก่อนออกเดินทาง พฤติกรรมของนักท่องเที่ยวที่มีต่อการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมแบบยั่งยืน พบว่าลักษณะการเดินทางของนักท่องเที่ยวที่เดินทางเข้ามาท่องเที่ยวในกลุ่มจังหวัดร้อยแก่นสารส่วนใหญ่เป็นการเดินทางแบบส่วนตัวและใช้รถยนต์ส่วนตัว ไม่ได้พักค้างแรม ผู้ที่พักค้างแรมส่วนใหญ่จะพักแรมที่โรงแรมในตัวจังหวัด นักท่องเที่ยวส่วนใหญ่เคยเดินทางมาแล้วมากกว่า 1 ครั้ง เหตุผลส่วนใหญ่คือ เพื่อพักผ่อน / เยี่ยมญาติ / เพื่อน รูปแบบการท่องเที่ยวคือการนมัสการสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ถัดมาเป็นการชมโบราณสถานศิลปวัฒนธรรม และสุดท้ายคือการชมวิถีชีวิตชนบท ความได้เปรียบเสียเปรียบในการแข่งขันด้านการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในกลุ่มจังหวัดร้อยแก่นสาร มีดังนี้

1. มีความเข้มแข็งในด้านศักยภาพของพื้นที่ หรือมีแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมที่โดดเด่น
2. มีความเข้มแข็งในป่าชุมชน การเกษตร การเป็นแหล่งโบราณสถาน วิถีชีวิตด้านวัฒนธรรม
3. มีความสามารถในการเป็นแหล่งศึกษาดูงาน
4. มีกลุ่มคนเข้ามาประชุมในพื้นที่มาก เช่น การประชุมนานาชาติหรือระดับชาติ ระดับท้องถิ่นที่จัดขึ้นในมหาวิทยาลัยขอนแก่นและมหาวิทยาลัยมหาสารคาม
5. มีหน่วยงานของรัฐให้การสนับสนุน เช่น การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย สมาคมธุรกิจการท่องเที่ยว เป็นต้น

6. มีทุนทางวัฒนธรรมของบุคคลในท้องถิ่นที่เป็นคนชื่อ เอาใจใส่ต่อผู้มาเยือน และมีความมีน้ำใจ
7. ทุนทางวัฒนธรรมด้านกิจกรรมประเพณี ในท้องถิ่นที่น่าส่งเสริม เช่น กิจกรรมไหลเรือไฟชุมชนท่าขอนยาง กิจกรรมบุญบั้งไฟในหมู่บ้านต่าง ๆ แหล่งโบราณสถาน โบราณวัตถุ ที่มีเอกลักษณ์และคุณค่าทางประวัติศาสตร์
8. ทุนทางวัฒนธรรมด้านความโดดเด่นทางศาสนา มีพระนักปฏิบัติหลายองค์ที่มีชื่อเสียง
9. วิถีชีวิตพื้นที่ถิ่น อาหารพื้นเมืองที่น่าสนใจ
10. อาชีพท้องถิ่นเช่นการทำนาเกลือ การทำนาข้าว การประมงพื้นบ้าน การทำปลาร้า ปลาสาม การปั้นหม้อ การทำหมอนขิด เป็นต้น

แนวทางการพัฒนาตลาดการท่องเที่ยวในกลุ่มจังหวัดร้อยแก่นสาร ควรกำหนดจุดกระจายทางการท่องเที่ยว เป็นการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม โดยกำหนดเส้นทางท่องเที่ยวให้ครบ 3 จังหวัด เพื่อให้แบ่งส่วนการตลาด จากจังหวัดขอนแก่นให้กระจายไปยังจังหวัดใกล้เคียง กำหนดเส้นทางท่องเที่ยวตามประเภทของแหล่งท่องเที่ยว เช่น เส้นทางท่องเที่ยวแหล่งอารยธรรมขอม เส้นทางท่องเที่ยวแหล่งผ้าไหม เส้นทางท่องเที่ยวชุมชนโบราณและ เส้นทางนัมสการเกจิอาจารย์ เป็นต้น ในขณะเดียวกันก็มุ่งเน้นการอนุรักษ์ทรัพยากรการท่องเที่ยวและอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมควบคู่ไปพร้อมกันเพื่อตอบสนองความพอใจของนักท่องเที่ยวและเสริมสร้างคุณภาพชีวิตของชุมชนท้องถิ่น รัฐทิตยา หิรัณยหาด (2544 : 80-85) ได้วิจัยแนวทางการพัฒนาเพื่อเพิ่มศักยภาพหมู่บ้านวัฒนธรรมเพื่อการท่องเที่ยว : กรณีศึกษาบ้านหนองขาว อำเภอกำแพง จังหวัดกาญจนบุรี พบว่า วิถีชีวิต ความเป็นอยู่ และประเพณีพื้นบ้านของชุมชนบ้านหนองขาว ซึ่งเป็นชุมชนโบราณมีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ เกิดการผสมผสานกันทางวัฒนธรรมของชนหลายชาติพันธุ์ได้อย่างกลมกลืนจนเกิดเป็นวัฒนธรรมเฉพาะของชุมชนขึ้น และมีการสืบทอด ดำรงรักษาเอกลักษณ์ของท้องถิ่นไว้ได้เป็นอย่างดี ไม่ว่าจะเป็นการสืบทอดงานประเพณีทั้งที่ปฏิบัติเป็นประจำทุกเดือนในรอบปี และประเพณีอันเกี่ยวเนื่องกับวิถีการดำเนินชีวิตนับแต่เกิดจนกระทั่งตาย การประกอบพิธีกรรมทางความเชื่อ ภาษาพูดที่เป็นเอกลักษณ์ วิธีการดำเนินชีวิต และโบราณวัตถุสถานที่ได้รับนักท่องเที่ยวที่เข้ามาส่วนมากเป็นชาวไทยที่มาเพื่อศึกษาและดูงานทางด้านวัฒนธรรม โดยมาเป็นหมู่คณะ มีนักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศที่นำเที่ยวโดยบริษัทนำมาเที่ยวบ้างเล็กน้อย ด้านศักยภาพในการเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมของบ้านหนองขาว พบว่า ศักยภาพในด้านคุณค่าทางการศึกษา ความปลอดภัย สาธารณูปโภคขั้นพื้นฐาน การประชาสัมพันธ์ในการเป็นแหล่งท่องเที่ยวและมีศักยภาพของพื้นที่ในการรองรับ การพัฒนาทางการท่องเที่ยวอยู่ในระดับสูง แต่ศักยภาพในด้านความพร้อมของบุคลากรควรมีการปรับปรุง นอกจากนี้ต้องมีการเพิ่มเติมศักยภาพทางด้าน

สาธารณูปโภคขั้นสูงในสิ่งต่าง ๆ เช่น ร้านอาหาร ร้านขายสินค้าที่ระลึก ห้องสุขาสำหรับ
นักท่องเที่ยว และศูนย์บริการข้อมูลนักท่องเที่ยว

เนตรชนก นันท์ (2544 : 89-91) ได้วิจัยการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม :
กรณีศึกษาชุมชนวัดพระบาทห้วยต้ม อำเภอเถิน จังหวัดลำพูน พบว่า องค์ประกอบของแหล่ง
ท่องเที่ยวของชุมชนวัดพระบาทห้วยต้มพบว่า มีจุดอ่อนในเรื่องสิ่งอำนวยความสะดวก คือ การ
ให้บริการอาหารและเครื่องดื่มที่ไม่หลากหลาย และการขาดการให้บริการด้านข้อมูล ด้านแนวทาง
การจัดการที่เหมาะสมสำหรับการพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม การจัดโครงสร้างองค์กร
การท่องเที่ยว การจัดการด้านบุคลากร การจัดระบบการดำเนินงาน และการจัดรายการนำเที่ยวยัง
ไม่มีการประชาสัมพันธ์ที่เพียงพอ อีกทั้งชุมชนขาดทักษะในการลงมือปฏิบัติการ ส่งผลให้ไม่มี
นักท่องเที่ยวเข้ามาเที่ยวในชุมชน

อนุชา ปัญจพันธ์ (2545 : 78-90) ได้วิจัยการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของชุมชน
บนพื้นที่สูง : กรณีศึกษาตำบลผาช้างน้อย อำเภอปาง จังหวัดพะเยา พบว่า การจัดการท่องเที่ยว
เชิงนิเวศของตำบลผาช้างน้อย เป็นการดำเนินงานโดยมีทรัพยากรท่องเที่ยวประเภทธรรมชาติเป็นสิ่ง
ดึงดูดใจนักท่องเที่ยว สภาพภายในแหล่งท่องเที่ยวมีลักษณะของป่าไม้ที่อุดมสมบูรณ์มีความ
หลากหลายทางชีวภาพ มีทรัพยากรท่องเที่ยวประเภทวิวทัศนที่สวยงาม เป็นจุดดึงดูดใจให้ท่องเที่ยว
เข้ามาท่องเที่ยวในพื้นที่ ลักษณะของกิจกรรมคือ การเดินป่าศึกษาธรรมชาติ การพักผ่อน ในส่วนที่
ควรดำเนินการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของตำบลผาช้างน้อย เพื่อพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่
เหมาะสม ได้แก่ การประเมินขีดความสามารถในการรองรับการท่องเที่ยวของพื้นที่ กำหนด
มาตรการควบคุมเสี่ยงอีกที วางแผนการจัดการขยะ น้ำเสีย ภายในแหล่งท่องเที่ยว จัดให้มีคู่มือ
เกี่ยวกับระบบนิเวศให้นักท่องเที่ยวสามารถศึกษาได้ด้วยตัวเอง ส่งเสริมให้ชุมชนท้องถิ่นมีส่วนร่วมใน
การวางแผนจัดการมากยิ่งขึ้น และสร้างเครือข่ายกับองค์กรที่สนับสนุนการท่องเที่ยว

ภูสวัสดี สุขเลี้ยง (2545 : 85-90) ได้วิจัยการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม
: กรณีศึกษาหมู่บ้านห้วยโป่งผาลาด อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย พบว่า วิถีชีวิตความ
เป็นอยู่และประเพณี วัฒนธรรม พิธีกรรม ความเชื่อ ของชุมชนบ้านห้วยโป่งผาลาดมีวัฒนธรรม
เฉพาะของชาวเขาเผ่ามูเซอดำ ยังคงสืบทอดวัฒนธรรมการแต่งกาย โดยผู้ชายแต่งกายด้วยเสื้อผ้าสี
ดำทั้งชุด ผู้หญิงสวมชุดสีดำยาวตกแต่งด้วยผ้าสีขาวที่บริเวณแขนและสาบเสื้อ และมีการสืบทอด
งานประเพณีปีใหม่เรียกว่า “เขาะจาเว” รวมทั้งพิธีกรรมที่ปฏิบัติกันเป็นประจำทุกเดือนในรอบปี
อันเกี่ยวเนื่องกับวิถีการดำเนินชีวิตตั้งแต่เกิดจนตาย ตลอดจนการประกอบพิธีกรรมตามความเชื่อต่าง
ๆ พิธีไหว้ผีประจำทิศ เพื่อบอกกล่าวผีย่าให้มีความเสียหายแก่พืชผล และพิธีกินข้าวใหม่ “การกิน
วอ” เป็นพิธีจัดขึ้นก่อนที่จะมีการเก็บเกี่ยวข้าวนำมาเก็บไว้ในยุ้งฉาง

ทัตดาว บุญปัญญาโรจน์ (2545 : 100-109) ได้วิจัยแนวทางการบริหารจัดการ

แหล่งท่องเที่ยววนอุทยานภูชี้ฟ้า ตามหลักการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ผลการศึกษาพบว่า แหล่งท่องเที่ยววนอุทยานภูชี้ฟ้ามีความพร้อมในองค์ประกอบของแหล่งท่องเที่ยว 3 ประการคือ 1) มีสิ่งดึงดูดใจ 2) มีเส้นทางคมนาคมเข้าถึง 3) มีสิ่งอำนวยความสะดวก สำหรับระดับความรู้ของนักท่องเที่ยวเกี่ยวกับพื้นที่วนอุทยานภูชี้ฟ้า และความรู้เกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศอยู่ในระดับปานกลางปัญหาและผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยววนอุทยานภูชี้ฟ้าในมุมมองของนักท่องเที่ยว พบว่า ยังขาดข้อมูลรายละเอียดของแหล่งท่องเที่ยวสำหรับบริการนักท่องเที่ยว ขาดความชัดเจนเกี่ยวกับป้ายสัญลักษณ์ และขาดกิจกรรมทางการท่องเที่ยว ที่พักและร้านอาหารไม่เพียงพอให้บริการในฤดูกาลท่องเที่ยว ไม่มีสินค้าที่ระลึกที่สื่อความเป็นเอกลักษณ์ของวนอุทยานภูชี้ฟ้า ขาดเจ้าหน้าที่ให้บริการดูแลนักท่องเที่ยว จำนวนถึงขยะสาธารณะไม่เพียงพอ นักท่องเที่ยวส่วนใหญ่ขาดความตระหนักในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม และขาดความมีมนุษยสัมพันธ์กับนักท่องเที่ยวด้วยกันเอง ในการบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยว พบปัญหาและอุปสรรคเกี่ยวกับข้อจำกัดของงบประมาณ บุคลากรไม่เพียงพอในช่วงฤดูกาล ควรมีการเพิ่มจุดดึงดูดความสนใจในพื้นที่ใกล้เคียง หน่วยงานที่เกี่ยวข้องยังขาดความเข้าใจในระบบการบริหารจัดการของหน่วยงานวนอุทยานภูชี้ฟ้า นักท่องเที่ยวบางส่วนไม่เคารพกฎระเบียบของวนอุทยาน และผู้ประกอบการฉวยโอกาสขึ้นราคาในช่วงฤดูกาลท่องเที่ยว

สุนิสา ฉันทรัตน์โยธิน (2546 : 2-3) ได้ศึกษาผลกระทบของการท่องเที่ยวต่อชุมชน : บ้านมั่งดอยปุย ตำบลสุเทพ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ พบว่า เมื่อการท่องเที่ยวเข้าสู่หมู่บ้านดอยปุย ชาวบ้านเรียนรู้ที่จะนำลักษณะทางวัฒนธรรมของตนมาปรับเปลี่ยนเป็นสินค้าและบริการต่างๆ เพื่อตอบสนองความต้องการของนักท่องเที่ยวในการบริโภควัฒนธรรมที่แปลกแตกต่างจากตนเอง นอกจากนี้ยังได้มีการจัดฉากแหล่งท่องเที่ยวดอยปุย เพื่อสร้างจุดขายและจุดดึงดูดความสนใจ อาทิ เช่น ของที่ระลึก เครื่องแต่งกาย งานหัตถกรรม ฯลฯ นอกจากนี้สินค้าวัฒนธรรมที่จำหน่ายมาจากชุมชนหรือนำมาจากภายนอกจะเน้นให้เข้ากับเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมมั่งและคนต่างกลุ่มชาติพันธุ์เป็นส่วนใหญ่ นอกจากนี้ยังพบว่าการท่องเที่ยวก่อให้เกิดผลกระทบต่อชุมชนในด้านเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม ทั้งด้านบวกและด้านลบ เช่น การท่องเที่ยวทำให้ชาวบ้านมีอาชีพมากมายเกี่ยวกับการท่องเที่ยว ทำให้มีรายได้มากขึ้น มีการขยายตัวด้านการลงทุน มีการสร้างประเพณี ประดิษฐ์ มีการเปลี่ยนแปลงสถานภาพและบทบาทของหญิงและชาย มีปัญหาสังคมและปัญหาขยะเกิดขึ้น ผลการศึกษาดังกล่าวชี้ให้เห็นว่า มั่งไม่มีความเข้าใจในเรื่องการจัดการ กลับมุ่งเน้นในเรื่องรายได้เป็นหลัก ซึ่งส่งผลกระทบต่อด้านลบอย่างมากในเรื่องการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน ซึ่งมีจิตใจที่รักการอนุรักษ์ทรัพยากรในท้องถิ่นและวัฒนธรรมอันดีงาม ดังนั้นการศึกษาผลกระทบของการท่องเที่ยวต่อชุมชนกรณีบ้านมั่งดอยปุยครั้งนี้ จึงเป็นผลจากการท่องเที่ยวที่ขาดความสมดุล และสามารถนำผลการศึกษาที่เกิดขึ้นไปพัฒนาการท่องเที่ยวของชุมชนต่อไป

อภิญญา จิตรวงศ์นันท์ (2546 : 187-195) ได้วิจัยการท่องเที่ยวเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตชุมชนลำน้ำว่า จังหวัดน่าน ผลการศึกษาพบว่า 1) สภาพการณ์ของชุมชนลำน้ำว่า เป็นพื้นที่ท่องเที่ยวที่มีทรัพยากรธรรมชาติ ป่าไม้ เกษะแก่ง และวังปลา ชุมชนลำน้ำว่ามีวิถีชีวิตที่ผูกพันกับทรัพยากรธรรมชาติ จึงได้ให้คุณค่าและร่วมกันดูแลรักษาให้คงความสมบูรณ์ และมีความหลากหลายทางชีวภาพของต้นไม้ พืชพรรณ สัตว์ป่า และสัตว์น้ำมาจนถึงปัจจุบัน การท่องเที่ยวผจญภัยกึ่งอนุรักษ์ ประเภทล่องแก่งแพยาง ซึ่งแนวโน้มในอนาคตอาจมีนักท่องเที่ยวเพิ่มมากขึ้น และชุมชนมีรูปแบบการท่องเที่ยวที่สามารถดำเนินการเอง 2) การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของชุมชนหลังจากมีนักท่องเที่ยวเข้ามาท่องเที่ยวไม่มากนัก ส่วนใหญ่เกิดการเปลี่ยนแปลงกับผู้ที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว เพราะการท่องเที่ยวได้เข้ามาในชุมชนอย่างช้า ๆ ทำให้ชุมชนค่อย ๆ ปรับตัว และความสามารถในการปรับตัวของคนในชุมชนไม่เท่ากัน การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตที่ชัดเจนที่สุดคือด้านเศรษฐกิจ ส่วนด้านสิ่งแวดล้อมทางกายภาพมีผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงวิถีชุมชน เป็นไปในเชิงบวก 3) แนวทางร่วมกับชุมชนเพื่อลดผลกระทบในอนาคต ได้แก่ การสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนด้านการท่องเที่ยว การรวมกลุ่มผู้รับจ้างล่องแก่งแพยาง การควบคุมจำนวนผู้ประกอบการ การให้หน่วยงานท้องถิ่นเข้ามาดูแลการท่องเที่ยวอย่างจริงจัง การป้องกันพื้นที่ที่มีความเปราะบางทางระบบนิเวศ การเพิ่มกฎกติกาสำหรับนักท่องเที่ยว และการเพิ่มกิจกรรมการท่องเที่ยวที่ชุมชนดำเนินการเอง ส่วนแนวทางการจัดการท่องเที่ยวที่เหมาะสมของชุมชนคือ การดำเนินการท่องเที่ยวตามแนวทางการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน โดยให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการดำเนินการ และได้รับผลประโยชน์อย่างเท่าเทียมกันในรูปแบบองค์กรกึ่งอิสระ

วรพักตร์ เลอสิทธิศักดิ์ (2547 : 100-105) ได้วิจัยการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการด้านสิ่งแวดล้อมจากกิจกรรมการท่องเที่ยว : กรณีศึกษาเมืองโบราณเวียงกุมกาม อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่ ผลการศึกษาพบว่า กลุ่มตัวอย่างโดยรวมได้รับผลกระทบจากกิจกรรมการท่องเที่ยวในระดับปานกลาง โดยเรื่องที่ได้รับผลกระทบมากที่สุด ได้แก่ เรื่องขยะมูลฝอยและอาชีพเรื่องที่ได้รับผลกระทบน้อยที่สุด ได้แก่ เรื่องมลภาวะทางเสียง ทั้งนี้เพราะชาวบ้านคิดว่าเสียงที่เกิดจากกิจกรรมการท่องเที่ยว ไม่ว่าจะเป็นเสียงรถม้า รถรางนำเที่ยว หรือเสียงจากการจัดงานต่าง ๆ เป็นเสียงที่ก่อให้เกิดความรำคาญ

พชระ พิพัฒน์โยธะพงษ์ (2547 : 97-103) ได้วิจัยการจัดการแหล่งพักอาศัยแบบโฮมสเตย์เพื่อการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ : กรณีศึกษาหมู่บ้านวัฒนธรรมผู้ไทยบ้านโคกโก่ง อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ พบว่า 1) มีการจัดการองค์กรแบบที่ชุมชนมีส่วนร่วมอย่างเป็นรูปธรรม ชุมชนให้ความร่วมมือและพอใจในกระบวนการที่ดำเนินการอยู่ในปัจจุบัน แต่มีจุดอ่อนคือ ไม่มีการแบ่งงานให้ผู้รับผิดชอบด้านการประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยว และการให้คำปรึกษาของที่ปรึกษาไม่เป็นไปอย่างต่อเนื่อง 2) การจัดการด้านกายภาพพบว่า หมู่บ้านโคกโก่งไม่มีเอกลักษณ์ทางด้าน

กายภาพที่ชัดเจนของสถาปัตยกรรมผู้ไทย จึงไม่ได้นำเสนอลักษณะทางกายภาพของหมู่บ้านเป็นจุดเด่นในการท่องเที่ยว มีการจัดการเพียงบำรุงรักษาความสะอาดและความเป็นระเบียบของบ้านพักโฮมสเตย์ โดยเจ้าของบ้านเป็นผู้ดำเนินการ ส่วนใหญ่สามารถทำได้เรียบร้อย และนักท่องเที่ยวพอใจ 3) การประชาสัมพันธ์ที่ดำเนินการเองโดยชุมชนในปัจจุบัน ยังไม่เข้าใจถึงกลุ่มเป้าหมายหลัก ทำให้นักท่องเที่ยวเข้ามาท่องเที่ยวน้อย จึงต้องการสนับสนุนของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องอย่างต่อเนื่อง เพื่อให้เข้าถึงนักท่องเที่ยวกลุ่มเป้าหมายได้ชัดเจน และเพิ่มจำนวนนักท่องเที่ยว 4) ชุมชนมีความต้องการเงินทุนสำหรับบำรุงรักษาบ้านพักที่เป็นโฮมสเตย์และแหล่งท่องเที่ยวในหมู่บ้าน จึงควรให้การสนับสนุนเงินกองทุนเพิ่มเติม สำหรับใช้จ่ายในการบำรุงรักษาบ้านพัก และแหล่งท่องเที่ยวดังกล่าว จากเดิมที่มีการจัดการจัดสรรสำหรับกิจกรรมการต้อนรับนักท่องเที่ยวเท่านั้น 5) การจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวของหมู่บ้านเน้นการนำเสนอด้านวัฒนธรรมความเป็นอยู่ที่เป็นเอกลักษณ์ของชุมชนและวิถีชีวิตของชาวผู้ไทยบ้านโคกโก่งที่สัมพันธ์กับป่าและภูเขา และควรส่งเสริมให้จัดกิจกรรมการท่องเที่ยวที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิต เช่น ในฤดูกาลเกี่ยวข้าวให้นักท่องเที่ยวมีส่วนร่วมในกิจกรรมด้วย เพื่อเพิ่มจุดเด่นในกิจกรรมการท่องเที่ยวของหมู่บ้าน 6) ขีดความสามารถในการรองรับนักท่องเที่ยวของชุมชนควรคำนึงถึงจำนวนที่พักที่ชุมชนสามารถจัดให้นักท่องเที่ยวเข้าพักได้ และมีการจัดการขยะและน้ำเสียในหมู่บ้าน ข้อเสนอแนะอื่น ๆ ที่ควรเร่งดำเนินการ ได้แก่ การจัดให้มีการรวมกลุ่มของแหล่งท่องเที่ยวต่าง ๆ ที่อยู่ใกล้เคียง และกิจกรรมร่วมกันเพื่อเพิ่มศักยภาพในการดึงดูดให้นักท่องเที่ยวเข้ามาท่องเที่ยวในชุมชนให้มากขึ้น

โยธิน จันทวี (2548 : 96-99) ได้วิจัยการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของชุมชนบนพื้นที่สูง : กรณีศึกษาโครงการสถานีสาธิตและถ่ายทอดการเกษตร ป่าไม้ สิ่งแวดล้อมอันเนื่องมาจากพระราชดำริ ผลการวิจัยพบว่า การจัดการเพื่อการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของโครงการ เพื่อให้เกิดความยั่งยืน มีการดำเนินตามนโยบายการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ มีการจัดการโดยใช้ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเพื่อให้เป็นสิ่งที่ดึงดูดใจสำหรับนักท่องเที่ยว สภาพพื้นที่ภายในโครงการ มีป่าไม้ที่ค่อนข้างอุดมสมบูรณ์ มีความหลากหลายทางพันธุ์พืชและสัตว์ป่า ในโครงการมีกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงนิเวศ คือกิจกรรมเส้นทางศึกษาธรรมชาติ ชมทัศนียภาพธรรมชาติ การพักค้างแรมทั้งกางเต็นท์ บ้านพักนักท่องเที่ยว และบ้านพักโฮมสเตย์ เยี่ยมชมงานหัตถกรรมลือชื่อ เพื่อให้ นักท่องเที่ยวและผู้ที่เกี่ยวข้องเกิดการเรียนรู้เกิดจิตสำนึกในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและเกิดการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมที่เหมาะสม

ทรงคุณ จันทจร (2549 : 96-101) ได้วิจัยการศึกษาและการพัฒนาการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมจังหวัดมหาสารคาม มีวัตถุประสงค์เพื่อสำรวจองค์ความรู้ด้านศิลปะและวัฒนธรรมที่สามารถนำมาเป็นข้อมูลในการพัฒนาการท่องเที่ยวในภาคอีสาน โดยเน้นจังหวัดมหาสารคามเป็นศูนย์กลางการท่องเที่ยว ผลการวิจัยพบว่า การส่งเสริมการท่องเที่ยวทางศิลปะและวัฒนธรรมภาค

อีสาน ทำได้โดยใช้ยุทธศาสตร์ MICE กระตุ้นให้เกิดกิจกรรมการท่องเที่ยว ใช้การประชุมสัมมนา การแสดงสิ่งประดิษฐ์ การประชุมใหญ่ระดับนานาชาติ และการจัดแสดงนิทรรศการควอร์ให้ สถาบันอุดมศึกษา และส่วนราชการเป็นแกนนำ เพราะจังหวัดมหาสารคามมีสถาบันอุดมศึกษา ภาครัฐมากที่สุด ในภาคอีสาน กิจกรรมจะต้องสามารถนำเสนอจุดขายที่เด่นของสถาบัน หรือองค์กร เน้นการวางแผนร่วมกันทำอย่างต่อเนื่องตลอดปี และควรวางแผนจัดการท่องเที่ยวให้กระจายไปทุก อำเภอเพื่อให้ประชาชนในชุมชนได้รับประโยชน์และมีรายได้เพิ่มขึ้นจากการจำหน่ายสินค้าแก่นักท่องเที่ยว ข้อเสนอแนะจากผลการวิจัยครั้งนี้คือ การเน้นการท่องเที่ยวสำหรับกลุ่มนักวิชาการ ข้าราชการ นักศึกษาที่เป็นกลุ่มเป้าหมายรอง ควรจัดการท่องเที่ยวช่วงสั้นในเวลา 1 ถึง 2 วัน เน้นให้กลุ่มนักวิชาการ ข้าราชการ นักธุรกิจ ควรมี Package การท่องเที่ยวให้เลือกอย่าง หลากหลาย

เน้นการใช้จ่ายอย่างครบวงจรของนักท่องเที่ยว เริ่มตั้งแต่การเดินทาง การพักผ่อนแบบท้องถิ่น โรงแรมที่พัก สินค้าพื้นบ้าน การแสดงวัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่น ควรให้สถาบันอุดมศึกษาและหน่วยราชการต่าง ๆ เป็นเจ้าภาพในการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวของจังหวัดทุกเดือน และควรคำนึงถึงฤดูกาลที่เหมาะสมกับการท่องเที่ยวแต่ละประเภท นอกจากนี้ควรส่งเสริมการท่องเที่ยว เชื่อมโยงประเทศเพื่อนบ้าน โดยเฉพาะประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ชลิดา รินทร์พรหม, เปรมฤดี ชลัวิเชียร และพิธาน พงศ์นุรักษ์ (2550 : ไม่มี เลขหน้า) ได้วิจัยความยั่งยืนของโฮมสเตย์ในอีสานใต้ ผลการศึกษาพบว่า ความพึงพอใจและความ ต้องการของนักท่องเที่ยว ในภาพรวมนักท่องเที่ยวมีความพึงพอใจในการท่องเที่ยวโฮมสเตย์ในระดับ ปานกลาง ประเด็นที่นักท่องเที่ยวพึงพอใจระดับมากที่สุดคือ อรรถาศัยไมตรีของเจ้าบ้านและชุมชน ประเด็นที่จัดอยู่ลำดับต่ำที่สุดคือ การจัดการด้านการให้ความรู้และการสร้างจิตสำนึกซึ่งนักท่องเที่ยว พึงพอใจในระดับน้อย นักท่องเที่ยววัยผู้ใหญ่ไทย มีความพึงพอใจในระดับมาก ขณะที่นักท่องเที่ยว วัยรุ่นไทยและวัยรุ่นต่างชาติ มีความพึงพอใจในระดับปานกลาง เจ้าของบ้านพักโฮมสเตย์ นักท่องเที่ยวมีความพึงพอใจในระดับมาก ขณะที่ภาพรวมของความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวอยู่ใน ระดับปานกลาง ส่วนการศึกษาความต้องการของนักท่องเที่ยวพบว่า ความต้องการสำคัญของ นักท่องเที่ยวในการท่องเที่ยวโฮมสเตย์มี 5 ประการ โดยสามประการแรกจัดเป็นความต้องการขั้น ต่ำ คือ ความต้องการทางกายภาพ ส่วนความต้องการอีกสองประการเป็นความต้องการขั้นสูง คือ ความต้องการด้านความรู้และความเพลิดเพลินใจ ผลการศึกษาสามารถกำหนดยุทธศาสตร์ที่พึงพาเพื่อ เสริมสร้างความเข้มแข็งการพัฒนาและจัดการท่องเที่ยวเชิงพื้นที่กลุ่มอีสานใต้เพื่อความยั่งยืน โดย การเชื่อมโยงเชื่อมโยงเส้นทางการท่องเที่ยวด้านวิถีชีวิต วัฒนธรรมและธรรมชาติกับประเทศเพื่อน บ้าน และร่วมมือกันในการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวโฮมสเตย์ให้เกิดขึ้นอย่างเหมาะสมและได้มาตรฐาน บนเส้นทางท่องเที่ยว

ชัยสิทธิ์ ดำรงวงศ์เจริญ (2550 : 90) ได้วิจัยการจัดการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมเชิงอนุรักษ์โดยการมีส่วนร่วมของชุมชน : กรณีศึกษาภูผายนต์ อำเภอภูพาน จังหวัดสกลนครพบว่า มีการวางแผนแบบมีส่วนร่วมและมีแผนปฏิบัติการที่จะขับเคลื่อนการดำเนินงานให้บรรลุเป้าหมาย โดยผู้นำด้านการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์มีการฝึกอบรมภาคทฤษฎีให้แก่ชาวบ้าน มีการเตรียมให้มี กิจกรรมการแสดงด้านวัฒนธรรมแก่ผู้มาเยี่ยมชมและพักผ่อนหย่อนใจ พร้อมทั้งมีการปรับปรุงภูมิทัศน์อย่างต่อเนื่อง

พรพิมล ปาฐะเดชะ (2550 : 145-150) ได้วิจัยการท่องเที่ยวแบบโฮมสเตย์กับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่หมู่บ้านบ้านป่าสักงามตำบลแวงเหนือ อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ ผลการศึกษาพบว่า ชุมชนมีการพัฒนาการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศแบบบ้านพักมีส่วนร่วม กับชุมชน การจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของชุมชนบ้านป่าสักงาม มีทรัพยากรท่องเที่ยวประเภท ธรรมชาติเป็นสิ่งดึงดูดใจ มีความหลากหลายทางชีวภาพพันธุ์พืชและพันธุ์สัตว์ มีค่ายสิ่งแวดล้อม ศึกษาเพื่อเป็นพิพิธภัณฑ์ทางธรรมชาติที่มีชีวิต เป็นศูนย์การเรียนรู้ ส่งเสริมการปลูกจิตสำนึกในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เพื่อให้นักท่องเที่ยวและผู้สนใจเกิดการเรียนรู้ และ เกิดจิตสำนึกในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม เพื่อปรับเปลี่ยนพฤติกรรมให้เหมาะสมในการอนุรักษ์ ทรัพยากรธรรมชาติเพื่อนำไปสู่การพัฒนาอย่างยั่งยืน มีกิจกรรมการเดินทางธรรมชาติ การตั้งแคมป์พักแรม บริการบ้านพักแบบมีส่วนร่วมกับชุมชน สำหรับปัญหาที่สำคัญคือ ขาด มาตรการในการควบคุมปริมาณนักท่องเที่ยว ซึ่งอาจส่งผลกระทบต่อสภาพแวดล้อมและการ ท่องเที่ยวของชุมชนเอง เส้นทางเดินทางบางช่วงยังขาดความปลอดภัย ขาดความรู้ในการจัดการ ขยะและบำบัดน้ำเสียตามหลักการวิชาการที่ถูกต้อง ชุมชนท้องถิ่นมีโอกาสน้อยในการมีส่วนร่วม ในการจัดการท่องเที่ยว การดำเนินการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของชุมชนบ้านป่าสักงามสอดคล้อง กับแนวทางการจัดการ

แหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศของการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ได้แก่ การศึกษาและสร้างจิตสำนึก การ จัดการโครงสร้างพื้นฐานและบริการท่องเที่ยว ส่วนแนวทางการจัดการที่ไม่สอดคล้อง ได้แก่ การ จัดการทรัพยากรแหล่งท่องเที่ยวและสิ่งแวดล้อม การจัดการมีส่วนร่วมของประชาชนในท้องถิ่น การ จัดการส่งเสริมตลาดและบริการนำเที่ยว

สมประสงค์ อ่อนแสง (2551 : 188-191) ได้วิจัยแนวทางการพัฒนาศักยภาพ ของวัดจังหวัดมุกดาหารเพื่อการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม ผลการวิจัยพบว่า จังหวัดมุกดาหารมี ศักยภาพในการท่องเที่ยวที่หลากหลายเพียงพอ สภาพภูมิทัศน์ทางธรรมชาติและกิจกรรมเด่นที่มี ลักษณะเฉพาะที่เน้นการปฏิบัติทางด้านจิตใจ การศึกษาประวัติความเป็นมา ศิลปกรรม เอกลักษณ์ ของท้องถิ่น การพักผ่อนหย่อนใจ และการชมทัศนียภาพที่สวยงาม รมรื่น รวมทั้งการรักษาสืบ ทอดประเพณีท้องถิ่น การเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยว เช่น สภาพเส้นทาง ลักษณะการเดินทาง

ระยะทางจากตัวเมืองไปยังแหล่งท่องเที่ยว และสิ่งอำนวยความสะดวก เช่น ที่พัก การสาธารณูปโภค ความปลอดภัยของนักท่องเที่ยว ร้านอาหาร เครื่องดื่ม ระบบไฟฟ้า ประปา โทรศัพท์ การประชาสัมพันธ์ และความพร้อมของบุคลากร มีขีดความสามารถในการรองรับเพียงพอ เมื่อเปรียบเทียบกับจำนวนของนักท่องเที่ยว เนื่องจากจำนวนนักท่องเที่ยวที่มาท่องเที่ยวมีปริมาณน้อย จึงไม่ส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม ประกอบกับนักท่องเที่ยวที่เข้ามาเที่ยวชมนั้นไม่ได้สร้างความรำคาญให้กับชาวบ้านในชุมชนแต่อย่างใด

ศุภิสรา ประเสริฐ (2551 : 196-210) ได้วิจัยการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมในกลุ่มชาติพันธุ์ฮกเกอร์ เป็นวิธีการหนึ่งในการเผยแพร่ขนบธรรมเนียมประเพณี ศิลปวัฒนธรรม มรดกสิ่งแวดล้อม ผลการวิจัยพบว่า องค์ความรู้เกี่ยวกับขนบธรรมเนียมประเพณีของกลุ่มชาติพันธุ์ฮกเกอร์ที่สามารถนำมาพัฒนาการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมของจังหวัดชัยภูมิได้ กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่เห็นว่าควรมีการอนุรักษ์เรื่องของภาษาฮกเกอร์ ทั้งการพูดและการเขียนให้มีการสอนในโรงเรียนอย่างเป็นรูปธรรมที่ชัดเจน และให้มีการนำไปใช้ในชีวิตประจำวัน การแต่งกายชุดประจำกลุ่มชาติพันธุ์ฮกเกอร์ควรมีการสวมใส่ทุกวัน โดยภาครัฐควรช่วยในการจัดหางบประมาณในการจัดซื้อ อีกทั้งควรส่งเสริมให้มีการเล่นตามประเพณีของชาวฮกเกอร์เป็นประจำทุกปีและอย่างต่อเนื่อง โดยหมุนเวียนจัดตามหมู่บ้านเครือข่ายฮกเกอร์ให้ครบทุกหมู่บ้าน ในการจัดการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมในหมู่บ้านฮกเกอร์จังหวัดชัยภูมิ ควรจำลองวิถีชีวิตชาวฮกเกอร์ไว้ที่อุทยานแห่งชาติป่าหินงามอย่างถาวร ควรสนับสนุนให้ทุกชุมชนของเครือข่ายช่วยกันผลิตของที่ระลึกส่งไปจำหน่ายให้แก่นักท่องเที่ยวอย่างต่อเนื่อง และควรมีการจัดตั้งคณะกรรมการของชุมชนเครือข่ายเพื่อหารายได้กระจายเข้าสู่ชุมชนให้มากขึ้น

พรวิไล วงศ์ไตรพิพัฒน์ (2552 : 184-197) ได้ทำการวิจัยเส้นทางสายหิน : การจัดการแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม เพื่อส่งเสริมเศรษฐกิจชุมชน จังหวัดนครราชสีมาผลการวิจัยพบว่า เส้นทางสายหินที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม เพื่อส่งเสริมเศรษฐกิจในจังหวัดนครราชสีมาได้แก่ แหล่งหินตัด ตั้งอยู่ในเขตอำเภอสีคิ้ว ปรางค์ร่องรอยการตัดหินไว้เป็น 2 แห่ง คือ บ้านมอจะบก ตำบลลาดบัวขาว และวัดเขาหินตัด บ้านคลองตะแบก ตำบลลาดบัวขาว ซึ่งหินเหล่านี้จะนำไปใช้ในการสร้างปราสาทในเขตอำเภอสูงเนินและอำเภอใกล้เคียง ร่องรอยการสร้างโบราณวัตถุสถานในเขตอำเภอสูงเนิน เป็นการสะท้อนถึงวิถีของความเชื่อ ความศรัทธาทางศาสนาของมนุษย์ในยุคประวัติศาสตร์ แสดงถึงผลงานด้านสถาปัตยกรรม ประติมากรรม และจิตรกรรมบนแผ่นหิน ซึ่งบ่งบอกถึงการรวมกลุ่มที่ชัดเจนของวัฒนธรรมชุมชนด้วยผลงานทางวัฒนธรรม เช่น ยุคสมัยทวารวดี ในเขตเมืองเสมา ซึ่งเป็นเมืองโบราณของจังหวัดนครราชสีมาในยุคแรก ๆ และผลงานทางวัฒนธรรมยุคสมัยขอม ตำบลโคราช อำเภอสูงเนิน ซึ่งถือเป็นเมืองโบราณของจังหวัดนครราชสีมาในยุคหลัง ปัจจุบันคนในท้องถิ่นได้ใช้ศาสนสถานดั้งเดิมเป็นศูนย์รวมของคนในชุมชนจัดพิธีกรรมบวงสรวง เช่น ไหว้เทพยดา จัดประเพณีกินเขาค่ำ และประเพณีลอยกระทงพระราชทาน

ซึ่งกลายเป็นกิจกรรมที่มีชื่อเสียงโดดเด่นเป็นเอกลักษณ์ของอำเภอสูงเนิน สามารถดึงดูดให้นักท่องเที่ยวให้มาสัมผัสกับบรรยากาศย้อนยุค และเป็นการสร้างรายได้ให้กับคนท้องถิ่นเป็นประจำทุกปี ในส่วนของการจัดการแหล่งท่องเที่ยวของแต่ละตำบล กรมศิลปากรได้เข้ามามีบทบาทสำคัญในการดำเนินการ และมอบหมายให้ชุมชนท้องถิ่นดำเนินการดูแลสถานที่ดังกล่าว ปัญหาที่เกิดจากการท่องเที่ยวที่สำคัญคือ ขาดการประชาสัมพันธ์ในการนำเสนอข้อมูลให้นักท่องเที่ยวทราบ โดยเฉพาะแผ่นป้ายแสดงประวัติความเป็นมา และความสำคัญของแหล่งท่องเที่ยว ขาดข้อมูลในด้านการบริหารจัดการด้านนโยบายและการสารสนเทศ เพื่อนำไปวางแผนพัฒนาอย่างยั่งยืน อีกทั้งโครงสร้างของการจัดการยังไม่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ศูนย์กลางของหมู่บ้านยังไม่สามารถใช้ประโยชน์ในด้านการท่องเที่ยวได้อย่างเต็มที่ ปัญหาในนโยบายการท่องเที่ยวของจังหวัดและอำเภอต่าง ๆ จะเน้นส่งเสริมการจัดงานประเพณีมากกว่าส่งเสริมการท่องเที่ยว ขาดการประสานงานเพื่อการร่วมมือกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น กรมศิลปากร การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ทำให้การพัฒนาการท่องเที่ยวไม่เป็นไปในทิศทางเดียวกัน ความพร้อมของบุคลากรเพื่อการท่องเที่ยวมีจำกัด โดยเฉพาะงานวิชาการของบุคลากรในตำบลเป็นคนนอกเขตพื้นที่ จึงทำให้ขาดการสื่อความหมายให้เห็นคุณค่าของแหล่งท่องเที่ยวของท้องถิ่น แนวทางในการจัดการแหล่งท่องเที่ยวจึงต้องควรเน้นให้มีการประชาสัมพันธ์ ที่แสดงให้เห็นถึงคุณค่าของร่องรอยอารยธรรมทางประวัติศาสตร์ควบคู่ไปกับการจัดงานประเพณีท้องถิ่น โดยส่งเสริมให้ชุมชนและหน่วยงานในท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วม นอกจากนี้หน่วยงานของรัฐ องค์กรบริหารส่วนจังหวัด และองค์กรบริหารส่วนตำบล ควรส่งเสริมให้การสนับสนุนและให้คำปรึกษาเกี่ยวกับการท่องเที่ยวอย่างจริงจัง ตลอดจนการจัดสรรงบประมาณในการปรับปรุง ดูแล รักษา และพัฒนาองค์ประกอบของแหล่งท่องเที่ยวเพื่อดึงดูดและเป็นจุดขายอย่างต่อเนื่อง เช่น จัดทำป้ายบอกทาง สิ่งอำนวยความสะดวก ป้ายประชาสัมพันธ์ข้อมูลสารสนเทศ จัดทำเอกสารหรือแผ่นพับแนะนำแหล่งท่องเที่ยว ประชาสัมพันธ์ผ่านสื่ออิเล็กทรอนิกส์ให้มากขึ้น จัดอบรมมัคคุเทศก์ให้ความรู้แก่เยาวชนอาสาสมัครในหมู่บ้าน และบุคลากรด้านการท่องเที่ยว

อำคา แสงงาม (2553 : 605-792) ได้ทำการวิจัยการศึกษาศักยภาพทรัพยากร และการจัดการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมโดยชุมชน เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวในเขตทุ่งกุลาร้องไห้ ผลการวิจัยพบว่า ในเขตทุ่งกุลาร้องไห้ในอดีตมีการผลิตเกลือที่บ่อพันขันสมัยก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย ส่งผลให้ขอมเข้าไปสร้างชุมชนและสร้างคูในทุ่งกุลาร้องไห้ เมื่อวัฒนธรรมขอมเสื่อมคนลาวเข้าไปอยู่แทนที่เดิมของขอม ได้ถือเอาคูเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ เกิดเป็นประเพณีเฉพาะถิ่น จากนั้นประชาชนอพยพเข้าไปอยู่ในทุ่งกุลาร้องไห้มากขึ้น ภาครัฐเข้าไปพัฒนาและส่งเสริมให้มีการปลูกข้าวหอมมะลิ รวมทั้งบูรณะคูให้เป็นแหล่งท่องเที่ยว มีการจัดตั้งกลุ่มทอผ้า โรงสีข้าว การจัดการป่าพร้อมกับเปิดหมู่บ้านท่องเที่ยวเชิงการเกษตร ส่งผลให้มีนักท่องเที่ยวเข้าไปท่องเที่ยวในชุมชนมากขึ้น องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นจึงกำหนดการท่องเที่ยวเป็นนโยบายทรัพยากรที่มีศักยภาพทำให้คนเข้าไป

เที่ยวคือ ธนาคารชยะรีไซเคิล สุสาน กู๋ บ่อพันขัน ป่าทามกุดเป่ง ศูนย์ส่งเสริมและผลิตพันธุ์ข้าว ชุมชน ศูนย์ผ้าไหม เกจิอาจารย์ สิม คูคลองเมือง สวนเกษตร วรรณกรรม ดนตรีและการตัดลาย กระดาษ ทรัพยากรเสริมศักยภาพการท่องเที่ยวได้แก่ ประเพณีสงกรานต์ บุญบั้งไฟ พิพิธภัณฑสถาน บ่อเลี้ยงปลา องค์กรในชุมชนให้การสนับสนุนจัดท่องเที่ยวและคนในชุมชนมีอริยาคัยไมตรีที่ดี สภาพ ปัจจุบันการจัดการ กู๋ สุสาน คูคลองเมือง สระน้ำ ชาวบ้านจะเข้ามาบริหารจัดการโดยประกอบ พิธีกรรมตามคติผีพุทธและพราหมณ์ การจัดการสวนเกษตร ธนาคารชยะ การตัดลายกระดาษ วรรณกรรม บ่อเลี้ยงปลา บริหารจัดการโดยกลุ่มแม่บ้าน การจัดการเส้นทางศึกษาประวัติศาสตร์ ศึกษาวิถีชีวิต และศึกษาธรรมชาติ บริหารจัดการโดยคณะบริหารหรือชมรมหรือบุคคล ซึ่งในกิจกรรมการบริหารจัดการดังกล่าวนี้สามารถสร้างรายได้จากการจำหน่ายสินค้าให้กับนักท่องเที่ยวและ การเป็นวิทยากรให้ความรู้ ส่วนในด้านการจัดการทรัพยากรควรพัฒนาโดยชุดบูรณะกู๋ สุสาน คูและ คลอง สระน้ำ และถนน ปรับภูมิทัศน์ให้กลมกลืนกับบริบทเป็นอัตลักษณ์ชุมชนโบราณ เร่งฟื้นฟู และยกระดับประเพณีท้องถิ่นให้เป็นงานเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรม ในแนววิถีพอเพียงและคงไว้ซึ่งมิติ วัฒนธรรมชุมชน พัฒนาป่าเป็นแหล่งเรียนรู้ การผลิตข้าวอินทรีย์และแปรรูปข้าว ผ้าไหมให้ได้ มาตรฐาน ด้านการบริหารจัดการเร่งโอนภารกิจการดูแลรักษาโบราณสถานให้กับองค์กรปกครองส่วน ท้องถิ่น ส่งเสริมองค์กรชาวบ้านให้มีส่วนร่วมและมีความเข้มแข็งในการจัดการท่องเที่ยว สร้าง เครื่องมือการท่องเที่ยวทั้งภาครัฐและเอกชน พัฒนาบุคลากรโดยการอบรม ศึกษาดูงาน การเรียนรู้ ท้องถิ่น พร้อมทั้งประชาสัมพันธ์และจัดทำแผนแม่บทพัฒนาการท่องเที่ยวให้ชัดเจนมากขึ้น

สุวรรณี จันทะดารา (2554 : 330-349) การพัฒนาการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม กลุ่มชาติพันธุ์มอญ-เขมร กรณีศึกษาที่ราบอลงเวณ ลาวตอนใต้ สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชน ลาว ผลการวิจัยพบว่า กลุ่มชาติพันธุ์มอญ-เขมรบริเวณชายแดนประเทศเวียดนาม เมื่อได้รับ ผลกระทบจากสงครามได้อพยพเข้ามาอยู่อาศัยบริเวณลุ่มแม่น้ำเซกอง แขวงเซกอง และแขวงอัตตะ ปือ เมื่อสงครามยุติรัฐบาลได้จัดให้ชาวบ้านตั้งบ้านเรือนเป็นกลุ่มบ้านในพื้นที่ราบ ในปัจจุบันกลุ่ม ชาติพันธุ์มอญ-เขมรมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น เช่น มีน้ำบ่อบาดาล มีไฟฟ้า มีถนนดินลูกรัง มีโรงเรียน และมีสุขศาลา ชาวบ้านประกอบอาชีพทำนา ทำไร่ ปลูกยางพาราและปลูกชา แต่ละเผ่ามีฝีมือการ จักสานและการทอผ้าที่เป็นเอกลักษณ์สวยงาม มีวัฒนธรรมการพูด การแต่งกาย การนับถือผี ประเพณีสำคัญคือการทำบุญแปงฮีต เรียกว่าฮีตควาย ฮีตหมู ฮีตไก่ เผ่ากะตู่และชนเผ่าเงะมีแบบ แผนในการสร้าง “หอแก้ว” เป็นสถานที่ประกอบพิธีแปงฮีตไว้กลางลานบ้าน และสร้างบ้านอยู่ อาศัยโดยรอบ แนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวชนเผ่า ได้แก่ ควรให้ชนเผ่าเรียนรู้ประวัติศาสตร์ ของตนเพื่อสร้างจิตสำนึกร่วมในการพัฒนา มีการจัดอบรมและศึกษาดูงานการท่องเที่ยวด้านการ บริหาร ควรมีการจัดตั้งคณะกรรมการจัดการท่องเที่ยวชนเผ่า มีกติกากการทำงาน และแบ่งปัน รายได้ที่เป็นธรรม ด้านทรัพยากรคนเผ่าควรจัดให้นักท่องเที่ยวได้สัมผัสภาษาชนเผ่า คติความเชื่อ

ประเพณี การแต่งกาย อาหาร การทอผ้า การจักสาน การปั้นถ้วยชาม วรรณกรรม ดนตรี และ
ควรมีจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ชนเผ่าเพื่อเป็นจุดขายด้านการท่องเที่ยว

พนมพร สารสิทธิยศ (2555 : 397-400) ได้วิจัยเรื่องศาสนสถาน : การพัฒนา
ยุทธศาสตร์แหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมลุ่มน้ำโขง ผลการวิจัยพบว่า มียุทธศาสตร์การพัฒนา 9
ยุทธศาสตร์ คือ 1) ยุทธศาสตร์การพัฒนาด้านโครงสร้างพื้นฐานและสิ่งอำนวยความสะดวกโดยการ
พัฒนาห้องน้ำ ห้องส้วม ทางเดิน ที่พัก ร้านอาหาร จุดบริการนักท่องเที่ยว บริการน้ำดื่ม 2)
ยุทธศาสตร์การพัฒนาบุคลากรด้านการท่องเที่ยวโดยการพัฒนาพระมัคคุเทศก์ 3) ยุทธศาสตร์การ
กระตุ้นเพื่อเพิ่มผลผลิตโดยการพัฒนาร้านจำหน่ายของที่ระลึก ร้านอาหาร ศาลาพักผ่อน
พิพิธภัณฑ์ แหล่งการเรียนรู้ 4) ยุทธศาสตร์การบริหารจัดการด้านการท่องเที่ยวโดยมีการส่งเสริม
สนับสนุนจากภาครัฐ ทั้งด้านงบประมาณและการออกกฎระเบียบ ข้อปฏิบัติ และข้อห้ามในการ
เยี่ยมชม 5) ยุทธศาสตร์การจัดเส้นทางท่องเที่ยวโดยการจัดเส้นทางท่องเที่ยวที่เชื่อมโยงกับแหล่ง
ท่องเที่ยวอื่นในภาคอีสาน 6) ยุทธศาสตร์การจัดระบบสื่อประชาสัมพันธ์ด้านการท่องเที่ยว โดยใช้
สื่อแบบบูรณาการเพื่อนำเสนอข้อมูลด้านการท่องเที่ยว 7) ยุทธศาสตร์การสร้างฐานข้อมูลด้านการ
ท่องเที่ยวโดยการปรับปรุงระบบฐานข้อมูลด้านการท่องเที่ยวในทันสมัยอยู่เสมอ 8) ยุทธศาสตร์การ
สร้างเครือข่ายด้านการท่องเที่ยวโดยการสร้างเครือข่ายด้านการท่องเที่ยว ทั้งในระดับจังหวัด ระดับ
ภาค ระดับนานาชาติ และ 9) ยุทธศาสตร์การวิจัยด้านการท่องเที่ยวโดยส่งเสริมสนับสนุนให้มีการ
ทำวิจัยเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของศาสนสถาน รวมทั้งควรให้มีการจัดสรรงบประมาณสนับสนุน
การท่องเที่ยวอย่างต่อเนื่อง

พัชรี ลิธิฐฎา (2555 : 212-223) ได้วิจัยเรื่อง วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม : การ
พัฒนาศักยภาพการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมสู่สากล ผลการวิจัยพบว่า วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม
เป็นพระอารามหลวงชั้นเอก ได้รับยกย่องเป็นมหาวิทยาลัยเปิดแห่งแรกของประเทศไทย ศักยภาพ
การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมสู่สากลของวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ในด้านการดึงดูดใจการ
ท่องเที่ยววัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามเป็นมรดกโลก เป็นแหล่งองค์ความรู้ที่หลากหลายทั้งด้าน
การแพทย์แผนไทย สถาปัตยกรรม พุทธศิลป์ วรรณศิลป์ ปรัชญา ประวัติศาสตร์ที่สมบูรณ์แบบ
ที่สุด แต่มีการใช้องค์ความรู้เฉพาะทางด้านวิทยาศาสตร์การแพทย์และการนวดแผนไทยเท่านั้น ด้าน
การรองรับการท่องเที่ยว สามารถรองรับนักท่องเที่ยวได้วันละ 5,000-10,000 คนจากทั่วโลก ซึ่ง
จากจำนวนนักท่องเที่ยวในปริมาณมากนี้ ส่งผลกระทบเรื่องการจราจรแออัด ที่จอดรถไม่เพียงพอ
สุขาไม่สะอาด การปฐมพยาบาลและเจ้าหน้าที่ดูแลความปลอดภัยของนักท่องเที่ยวไม่ทั่วถึง น้ำดื่ม
และถังขยะไม่เพียงพอ ด้านการบริหารจัดการการท่องเที่ยวมีฝ่ายสงฆ์ที่รับผิดชอบอย่างชัดเจน และ
มีคณะกรรมการบริหารจัดการการท่องเที่ยวกันเองภายในวัด ทำให้ประสบปัญหาระบบ
สาธารณูปโภค การประชาสัมพันธ์และการประสานงาน การบริหารทรัพยากรและการเงิน การ

จัดการสัตว์เลื้อยและสัตว์เร่ร่อนในเขตท่องเที่ยวของวัด รูปแบบการพัฒนาศักยภาพการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมสู่สากลของวัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามคือ มีเป้าประสงค์มุ่งพัฒนาวัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมในระดับสากล โดยมียุทธศาสตร์การพัฒนา 4 ยุทธศาสตร์ ได้แก่ 1) ยุทธศาสตร์การพัฒนาศักยภาพการดึงดูดใจการท่องเที่ยว โดยกำหนดกลยุทธ์คือ พัฒนางค์ความรู้และปรับปรุงรูปแบบกิจกรรมให้น่าสนใจ สร้างศักยภาพและมาตรฐานด้านกิจกรรมการท่องเที่ยวให้เป็นที่ยอมรับในระดับสากล 2) ยุทธศาสตร์การพัฒนาศักยภาพการรองรับการท่องเที่ยว โดยมีกลยุทธ์เพิ่มขีดความสามารถในการรองรับนักท่องเที่ยว 3) ยุทธศาสตร์การพัฒนาศักยภาพการบริหารจัดการการท่องเที่ยว มีกลยุทธ์ส่งเสริมและพัฒนากลุ่มผู้บริหารและกลุ่มผู้นำชุมชนให้มีความรู้ความเข้าใจในหลักการบริหารจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในระดับสากล 4) ยุทธศาสตร์การพัฒนาศักยภาพการโฆษณาประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยว โดยพัฒนาสื่อประชาสัมพันธ์ให้ได้มาตรฐานสากล ส่งเสริมการประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยวหลากหลายรูปแบบ และกระตุ้นการประชาสัมพันธ์ให้ตรงกลุ่มเป้าหมาย

ถนัด ยันต์ทอง (2555 : 268-308) ได้วิจัยเรื่องการพัฒนาศักยภาพการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมลุ่มน้ำรอบเกาะเมืองนครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยาจรดโลก โดยการมีส่วนร่วมของชุมชน ผลการวิจัยพบว่า เมืองพระนครศรีอยุธยาในอดีตเป็นศูนย์กลางการค้าและเศรษฐกิจของภูมิภาคเอเชียและของโลก มีการผสมผสานกันทางวัฒนธรรมของชนหลายชาติ จึงมีความหลากหลายทางวัฒนธรรมที่เป็นอัตลักษณ์โดดเด่นเอื้อต่อการท่องเที่ยว ซึ่งประกอบด้วยแหล่งโบราณสถานโบราณวัตถุ แหล่งประวัติศาสตร์ ประเพณี พิธีกรรม แหล่งธรรมชาติ และวิถีชีวิตชุมชน การพัฒนาศักยภาพการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมลุ่มน้ำรอบเกาะเมืองนครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยาจรดโลกที่สำคัญ พบว่า ขาดการประชาสัมพันธ์ในการสร้างความเข้าใจในการอนุรักษ์พัฒนาแหล่งท่องเที่ยว และการพัฒนาการท่องเที่ยว ในประเด็นปัญหาด้านสิ่งอำนวยความสะดวก ขาดหน่วยงานรับผิดชอบที่ชัดเจน ปัญหาด้านการบริหารจัดการ ขาดความร่วมมือ ร่วมคิด ร่วมวางแผน ร่วมปฏิบัติ ร่วมประเมิน ร่วมรับประโยชน์ และขาดการมีส่วนร่วมจากประชาชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องทุกฝ่าย

ทรงฤทธิ์ แสงวุฒิ (2555 : 314-372) ได้วิจัยรูปแบบการพัฒนาการจัดการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมของเขตการท่องเที่ยวภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เขต 3 ผลการวิจัยพบว่า จังหวัดร้อยเอ็ด มีศิลปะและวัฒนธรรมที่หลากหลาย มีการจัดตั้งกลุ่มอาชีพหลายกลุ่ม มีโฮมสเตย์ที่จัดแสดงศิลปวัฒนธรรมประเพณีอันดีงามของท้องถิ่นไว้ มีสินค้าที่มีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักของคนทั่วไป จังหวัดขอนแก่น มีหมู่บ้านเต่าเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมที่สำคัญ มีสวนเกษตรผสมผสานหรือเกษตรทฤษฎีใหม่ซึ่งเป็นแหล่งเรียนรู้ได้ตามฐานต่าง ๆ มีกลุ่มวิสาหกิจชุมชนและกลุ่มเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเอง จังหวัดมหาสารคาม มีบ้านแพงที่เป็นแหล่งหัตถกรรมทอเสื่อกกที่มีชื่อเสียง มี

อุทยานมัจฉาโขงกุดหวายที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวระดับจังหวัด จังหวัดกาฬสินธุ์ บ้านหนองห้างมี ประเพณีวัฒนธรรมขนบธรรมเนียมประเพณีดั้งเดิมที่สามารถจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม ให้ยั่งยืนได้ มีป่าชุมชนที่เป็นแหล่งเรียนรู้ป่าต้นแบบของภาคีเครือข่ายต่าง ๆ มีหัตถกรรมทอผ้าแพรวาที่มีชื่อเสียงมีกลุ่มชาติพันธุ์ภูไทบ้านโคกโก่งที่ยังคงรักษาวัฒนธรรมประเพณีอันดีงามไว้ ในส่วนของ การจัดรูปแบบการท่องเที่ยวที่มีการดำเนินการในรูปแบบของกลุ่ม บริหารจัดการตามระเบียบข้อบังคับ ของกลุ่ม โดยใช้แหล่งท่องเที่ยวประเภทธรรมชาติ แหล่งท่องเที่ยวประเภทประวัติศาสตร์ โบราณสถาน โบราณวัตถุ และศาสนา และแหล่งท่องเที่ยวประเภทศิลปวัฒนธรรม ประเพณี และ กิจกรรม ปัญหาที่พบในการจัดการท่องเที่ยว ได้แก่ งบประมาณสนับสนุนมีจำกัด ขาดการพัฒนาที่ ต่อเนื่อง การไม่เห็นความสำคัญของชุมชน ตลอดจนขาดบุคลากรที่ทำงานอย่างต่อเนื่องและจริงจัง ชุมชนขาดความเอาใจใส่ และขาดการเชื่อมโยงด้านการท่องเที่ยวอย่างต่อเนื่อง รูปแบบการ พัฒนาการจัดการท่องเที่ยวนั้น ภาครัฐควรให้การสนับสนุนอย่างต่อเนื่องและจริงจัง พร้อมทั้งควร สร้างบุคลากรในชุมชนให้เข้าใจหลักการบริหารการท่องเที่ยว สร้างกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน เพื่อนำมาพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวในชุมชนของตนเองอย่างต่อเนื่อง อีกทั้งคณะกรรมการบริหารหมู่บ้าน ท่องเที่ยวต้องมีการบริหารจัดการที่ชัดเจนและมีการบริหารงบประมาณที่โปร่งใสตรวจสอบได้ นอกจากนี้ควรขยายช่องทางการประชาสัมพันธ์ผ่านสื่อต่าง ๆ ให้มากขึ้น

โรจนันท์ ทรงอยู่ (2556 : 219-218) ได้วิจัยรูปแบบการพัฒนาการจัดการท่องเที่ยว เชียงวัฒนธรรมสองฝั่งโขงจังหวัดหนองคายและนครหลวงเวียงจันทน์ ผลการวิจัยพบว่า การ พัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมได้มีความร่วมมือทั้งประเทศไทยและประเทศลาว โดยต้องมี นโยบายส่งเสริมการท่องเที่ยวที่ใกล้เคียงกัน มีกลยุทธ์ด้านการบริหารจัดการท่องเที่ยว มีโครงสร้าง การบริหารที่กระจายการบริหารจัดการไปสู่ท้องถิ่น รัฐบาลควรทำหน้าที่เป็นส่งเสริมและสนับสนุน ด้านระบบของการบริหารจัดการเป็นการบริหารงานในรูปแบบของคณะกรรมการเพื่อส่งเสริมการ ท่องเที่ยวสองฝั่งโขง รูปแบบการบริหารจัดการท่องเที่ยวเป็นการบริหารงานในรูปแบบของการบูรณา การและมีการแบ่งปันผลประโยชน์ร่วมกัน มีการแลกเปลี่ยนประสบการณ์หรือความคิดเห็นร่วมกัน นอกจากนี้แหล่งท่องเที่ยวต้องมีความปลอดภัยเพื่อตอบสนองความต้องการของนักท่องเที่ยวและ ดึงดูดใจให้นักท่องเที่ยวได้เดินทางมาเที่ยวซ้ำอีก

สุพัตรา ชาญศิริรัตน (2556 : 217-231) ได้วิจัยของที่ระลึกพื้นเมือง : แนว ทางการพัฒนาผลิตภัณฑ์เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม จังหวัดกาฬสินธุ์ผลการวิจัยพบว่า ของที่ระลึกพื้นเมืองของจังหวัดกาฬสินธุ์ประเภทประเภทของใช้และของตกแต่งได้รับการสืบทอดภูมิ ปัญญาความรู้จากบรรพบุรุษจากรุ่นสู่รุ่น ซึ่งแต่ก่อนผลิตเพียงใช้ในการดำรงชีวิตประจำวัน ต่อมา มี การรวมกลุ่มของชาวบ้านร่วมกันนำพื้นฐานภูมิปัญญาท้องถิ่น วัฒนธรรม ประเพณี และใช้ ทรัพยากรในท้องถิ่น มาผลิตเป็นผลิตภัณฑ์ชนิดต่าง ๆ ที่สร้างความเป็นเอกลักษณ์ของชุมชน

ออกจำหน่ายให้กับบุคคลทั่วไปและนักท่องเที่ยว ปัจจุบันมีการพัฒนาตลาดและรูปแบบของผลิตภัณฑ์ให้ได้มาตรฐานตรงกับความต้องการของลูกค้ามากขึ้น มีการเรียนรู้เพิ่มเติมตามการส่งเสริมของภาครัฐและภาคเอกชนที่เกี่ยวข้องในการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ของชุมชน

นิภาพร ปาวพรม (2556 : 88-102) ได้วิจัยความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยทางการตลาดกับความจงรักภักดีของลูกค้า แหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม บ้านด่านเกวียน อำเภอโชคชัย จังหวัดนครราชสีมา ผลการวิจัยพบว่า ลูกค้ามีความคิดเห็นด้วยเกี่ยวกับปัจจัยทางการตลาดโดยรวมและรายด้านอยู่ในระดับมาก ได้แก่ ด้านผลิตภัณฑ์ ด้านราคา ด้านช่องทางการจัดจำหน่าย ด้านการส่งเสริมการตลาด ด้านบุคลากร ด้านกระบวนการให้บริการ และด้านสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ และลูกค้ามีความคิดเห็นด้วยเกี่ยวกับความจงรักภักดีของลูกค้าโดยรวมและรายด้าน อยู่ในระดับมาก ได้แก่ด้านความประทับใจหรือความชอบ ด้านการบอกต่อเชิงบวก และด้านความตั้งใจที่จะกลับมาเยี่ยมชม ลูกค้าที่มีเพศแตกต่างกัน มีความคิดเห็นเกี่ยวกับปัจจัยทางการตลาด ด้านราคาแตกต่างกัน ลูกค้าที่มีอายุแตกต่างกันมีความคิดเห็นเกี่ยวกับปัจจัยทางการตลาด ด้านราคาแตกต่างกัน และมีความคิดเห็นเกี่ยวกับความจงรักภักดีของลูกค้า ด้านความประทับใจหรือความชอบแตกต่างกันลูกค้าที่มีสถานภาพแตกต่างกันมีความคิดเห็นเกี่ยวกับปัจจัยทางการตลาด ด้านราคา ด้านช่องทางการจัดจำหน่าย และด้านการส่งเสริมการตลาดแตกต่างกัน ลูกค้าที่มีระดับการศึกษาแตกต่างกันมีความคิดเห็นด้วยเกี่ยวกับปัจจัยทางการตลาดโดยรวม และด้านผลิตภัณฑ์ด้านราคา ด้านช่องทางการจัดจำหน่าย ด้านการส่งเสริมการตลาดแตกต่างกัน ลูกค้าที่มีอาชีพแตกต่างกัน มีความคิดเห็นเกี่ยวกับปัจจัยทางการตลาดโดยรวมและรายด้านทุกด้านแตกต่างกัน และลูกค้าที่มีรายได้ต่อเดือนแตกต่างกันมีความคิดเห็นเกี่ยวกับความจงรักภักดีของลูกค้า ด้านการบอกต่อเชิงบวกแตกต่างกัน จากการวิเคราะห์ความสัมพันธ์และผลกระทบ พบว่า ปัจจัยทางการตลาด ด้านบุคคล ด้านสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ มีความสัมพันธ์และผลกระทบเชิงบวกกับความจงรักภักดีของลูกค้าด้านความประทับใจหรือความชอบ ปัจจัยทางการตลาด ด้านผลิตภัณฑ์ ด้านช่องทางการจัดจำหน่าย และด้านสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ มีความสัมพันธ์และผลกระทบเชิงบวกกับความจงรักภักดีของลูกค้า ด้านการบอกต่อเชิงบวก และด้านความตั้งใจที่จะกลับมาเยี่ยมชม ดังนั้นธุรกิจหรือผู้ประกอบการในแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมบ้านด่านเกวียน จึงต้องมุ่งเน้นในการพัฒนาปัจจัยทางการตลาดเพื่อตอบสนองความต้องการของลูกค้า เพื่อสร้างความได้เปรียบทางการแข่งขัน อีกทั้งเป็นการช่วยวางแผนกลยุทธ์ในการดำเนินงาน เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพและประสิทธิผลให้แก่กลุ่มธุรกิจแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมที่สนใจนำไปใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาการดำเนินงานของธุรกิจในอนาคตต่อไป

พระมหาสมชาย ธีรปภาโส (บุญเกลี้ยง) (2546 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “ความเชื่อเรื่องพระบรมสารีริกธาตุในสังคมไทย” 13 ผลการวิจัยสรุปได้ว่า พุทธศาสนิกชนมีความเชื่อ

ว่าพระบรมสารีริกธาตุสูงยิ่ง และเชื่อมั่นในอนุภาพของพระบรมสารีริกธาตุที่ประดิษฐานอยู่ในพระสถูปเจดีย์ ผู้มีพระบรมสารีริกธาตุไว้สักการบูชาจะมีความสุขความเจริญในชีวิต ดังนั้นพุทธศาสนิกชนจึงพยายามปฏิบัติตนให้บริสุทธิ์เพื่อบูชาพระบรมสารีริกธาตุ เพราะเชื่อว่าพระบรมสารีริกธาตุเป็นสิ่งแทนองค์พระพุทธเจ้า

พระมหามนตรี วลลโภ (ป้อมสุข) (2546 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “อิทธิพลของวัดมุงคลที่มีต่อสังคมไทยในปัจจุบัน” 14 ผลจากการวิจัยสรุปได้ว่า “ทัศนคติและความเชื่อในสังคมไทย มีความเชื่อเรื่องวัดมุงคล เชื่อในอนุภาพของวัดมุงคลที่ได้รับการปลุกเสก และเชื่อว่าวัดมุงคลเป็นเรื่องของพระพุทธศาสนา จึงได้ยอมรับและศรัทธาต่อวัดมุงคลอย่างสนิทใจ ทั้งยังทำให้เกิดความเชื่อต่อความขลังและศักดิ์สิทธิ์ ในด้านพุทธานุภาพ ธรรมานุภาพ และสังฆานุภาพต่อวัดมุงคลว่าจะช่วยคุ้มครองให้รอดปลอดภัย

พระมหาสมจินต์ สมมาปัญญา (2547 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษาเรื่อง พระธาตุและพระบรมสารีริกธาตุกับคนไทย ได้กล่าวไว้ว่า คำว่า "พระธาตุ" มีความหมายเหมือนกับคำว่า "ธาตุ" แต่มีข้อพิเศษออกไปก็คือเป็นส่วนต่างๆ ของร่างกายคนที่บรรลุนิพพาน มีจิตใจบริสุทธิ์ หมดกิเลสเป็นพระอรหันต์ซึ่งเหลือจากการถูกเผา บางทีเรียกว่า "พระอรหันต์ธาตุ" พระสาวก สาวิกาของพระพุทธเจ้า (หมายรวมถึงพระปัจเจกพุทธเจ้า และอุบาสก อุบาสิกาผู้เป็นอรหันต์ด้วย) คำว่า "พระบรมสารีริกธาตุ" หมายถึงกระดูกของพระพุทธเจ้า(พระสัมมาสัมพุทธเจ้า) เผ่าชนทั้งหลายในอดีตถือว่ากระดูกคนเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ประเพณีนิยมในพระพุทธศาสนาไม่ว่าจะในยุคของพระพุทธเจ้าองค์ไหน นับตั้งแต่พระพุทธเจ้าพระนามว่าทีปังกรมาจนถึงพระพุทธเจ้าพระนามว่าโคตม การเก็บกระดูกไว้บูชาสักการะปรากฏให้เห็นอยู่ทั่วไป

พระมหาประสพฤกษ์ จารุวาโท (รัตนยงค์) (2550 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์แนวความคิดเรื่องการบูชาในพระพุทธศาสนา” 16 เกิดผลจากการศึกษา ได้ข้อสรุปว่า “การบูชาเป็นหลักธรรมสำคัญประการหนึ่ง ที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า เป็นมงคลอันสูงสุด พื้นฐานของการบูชา เกิดจากมนุษย์เห็นปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ เชื่อว่าเป็นอำนาจของสิ่งที่ไม่มองเห็น จึงเกิดกลัวภัย หวังความปลอดภัยในชีวิตจึงทำการอ้อนวอนบูชา แต่คำว่าศรัทธา คือความเชื่อ ความเลื่อมใส เป็นอีกสาเหตุหนึ่งที่ทำให้มีการบูชา แต่ความเชื่อ ความเลื่อมใสนั้นต้องอาศัยปัญญา เป็นเครื่องกำกับ

พระชุตินันท์ อานนโธ (นามสมุทฺธ) (2552 : บทคัดย่อ) ทำการศึกษาเรื่อง อิทธิพลของเจดีย์ในพระพุทธศาสนาที่มีผลต่อสังคมไทย 17 พบว่า การสร้างเจดีย์นั้น ได้วิวัฒนาการมาจากกาการจัดศพของผู้ตาย ซึ่งเดิมมีการฝังอย่างเดียว ส่วนการเผานั้นเพิ่งจะมีขึ้นภายหลังเมื่อมนุษย์มีความเชื่อว่าคนที่ตายไปแล้วจะไม่กลับฟื้นคืนชีพขึ้น จึงได้มีการเผาศพขึ้น แต่ก็ยังเก็บเถ้าถ่านและอัฐิบรรจุไว้ในเนินดินหรือในเจดีย์ เพื่อการสักการบูชา หรือเพื่อเป็นอนุสาวรีย์เตือนใจแก่ผู้ที่ยังมีชีวิตอยู่ การสร้าง

พระเจดีย์ในพระพุทธศาสนามีลักษณะใหญ่ 2 แบบ คือ(1) แบบทรงโอ่งคว่ำ มีแต่รูปอยู่บนยอด (2) แบบสี่เหลี่ยม ซึ่งมีลักษณะคล้ายเทวาลัยในศาสนาฮินดู

ประเสริฐ จันทน์หอม (2540 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษาเรื่อง วิวัฒนาการเจดีย์ประธาน สมัยสุโขทัย18พบว่า กระแสการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง สังคม และศาสนา มีผลกระทบต่อรูปแบบของเจดีย์โดยเฉพาะกระแสแนวคิดของการเผยแพร่ศาสนาในแต่ละยุค และลัทธิธรรมที่ชนชั้นปกครองมาเผยแพร่ในสังคม อันแสดงถึงความต้องการในเชิงศีลธรรมและคุณธรรมในแต่ละยุคสมัย ของสังคมชาวสุโขทัย มีผลกระทบต่อารเปลี่ยนแปลงของรูปแบบเจดีย์มาโดยตลอด พระสถูปเจดีย์สมัยสุโขทัยสร้างขึ้นมีต้นกำเนิดแนวคิดมาจากคัมภีร์อรุณภคาที่แต่งในลังกาและพุกาม คือ"คัมภีร์ไตรภูมิพระร่วง" ที่เรียบเรียงขึ้นโดยพระมหาธรรมราชาลิไทย พระสถูปเจดีย์สมัยสุโขทัยเป็นภาพจำลองของจักรวาลวิทยา ในทฤษฎีของชาวสุโขทัย ด้วยกลวิธีทางสถาปัตยกรรมผ่านระเบียบแนวความคิด ระบบสัญลักษณ์และแบบแผนพิธีกรรม เพื่อปลูกจิตสำนึกผู้พบเห็นให้ระลึกถึงคำสอน หรือลัทธิธรรมที่เป็นรากฐานและเป็นที่ยอมรับของสังคม

สุพจน์ ทองเนื้อขาว (2541 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษาถึงความเชื่อเกี่ยวกับพระธาตุขามแก่น ตำบลบ้านขาม อำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น19 ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาสารคาม พบว่า ประเพณีและพิธีกรรมที่เกี่ยวกับพระธาตุขามแก่น มี 3 แบบคือ ประเพณีพิธีกรรมประจำปี ประเพณีพิธีกรรมส่วนบุคคลและประเพณีพิธีกรรมส่วนรวม ซึ่งประเพณีพิธีกรรมทั้ง 3 แบบนี้เป็นความเชื่อเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา เกี่ยวกับความเชื่อพื้นบ้าน ซึ่งเป็นลัทธิพราหมณ์และฮินดู 12 เป็นสำคัญ การทำบุญในฮินดู 12 นั้นเป็นงานบุญเกี่ยวเนื่องจากพระพุทธศาสนา ส่วนพิธีกรรมพื้นบ้านเกี่ยวเนื่องกับลัทธิพราหมณ์ คือ พิธีการถวายสักการะแด่องค์พระธาตุ เพราะเชื่อว่ามีดวงวิญญาณที่ศักดิ์สิทธิ์สถิตอยู่

พิบูลย์ ลี้มพานิชย์ (2549 : 11) ได้กล่าวไว้ว่า สถูปกับเจดีย์มีความหมายแตกต่างกันคือสถูปหมายถึง เฉพาะสิ่งก่อสร้างในทางสถาปัตยกรรม แต่เจดีย์นั้นมีความหมายกว้างกว่าสถูปคือไม่ได้หมายถึงเฉพาะสิ่งก่อสร้างในทางสถาปัตยกรรมเท่านั้น แต่คำว่า เจดีย์ ยังมีความหมายรวมถึงวัตถุสิ่งของต่าง ๆ ที่ควรแก่การสักการบูชาทุกอย่าง เช่น พระพุทธรูป วิหาร ต้นโพธิ์ เป็นต้น ส่วนเจดีย์ ที่มีความหมายตรงกับสถูป ก็คือ เจดีย์ประเภทธาตุเจดีย์ ซึ่งมีลักษณะเป็นสิ่งก่อสร้างในทางสถาปัตยกรรมเหมือนกับสถูป ดังนั้น สถูปกับเจดีย์ที่เป็นธาตุเจดีย์จึงใช้เรียกแทนกันได้

เชษฐะ ธีรทินรัตน์ (2550 : 147) ได้ศึกษาถึงพระบรมสารีริกธาตุมหาสถาน 21 พบว่า พระบรมสารีริกธาตุที่มีผลต่อวัฒนธรรมของพุทธศาสนิกชนชาวไทยอย่างมาก โดยมีประวัติศาสตร์สืบทอดมาอย่างยาวนาน ตั้งแต่ครั้งการเข้ามาของพุทธศาสนาจากชมพูทวีปสู่ดินแดนสยามประเทศที่รู้จักกันในสมัยนั้นว่า “สุวรรณภูมิประเทศ” และเราชาวพุทธก็ยึดถือปฏิบัติต่อพระบรมสารีริกธาตุอย่างดีเสมอมา ปรากฏเป็นหลักฐานทั้งเอกสาร และโบราณวัตถุ-สถานมากมายที่ยังคง

หลงเหลือร่องรอยแห่งความรุ่งเรืองของพุทธศาสนา นอกจากนี้ชาวพุทธยังได้ถือประเพณีปฏิบัติสืบมาอย่างต่อเนื่อง ทั้งนี้เนื่องจากความเชื่อที่ว่าการได้บูชาพระบรมสารีริกธาตุเปรียบได้กับการได้เข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าต่อหน้าพระพักตร์นั่นเอง

นฤมล บุญญานิตย์ (2548 : 199) ได้ทำการศึกษาการบูรณะพระปฐมเจดีย์จากเอกสารจดหมายเหตุ พบว่า การบูรณะพระปฐมเจดีย์ตั้งแต่รัชการที่ 4 เป็นลำดับมา มีผลทำให้เกิดชุมชนที่พระปฐมเจดีย์ ชุมชนแห่งนี้เกิดและเจริญเติบโตเป็นเมืองใหม่ขึ้นอีกครั้ง และพัฒนามาเป็นจังหวัดนครปฐมในปัจจุบัน เป็นผลสืบเนื่องจากการบูรณะปฏิสังขรณ์พระปฐมเจดีย์ในสมัยรัตนโกสินทร์ เพราะนอกจากการบูรณะองค์พระเจดีย์แล้ว ยังทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างสิ่งสำคัญจำเป็นต่าง ๆ จนกระทั่งบริเวณโดยรอบของพระปฐมเจดีย์ที่เคยรกร้างอยู่กลางป่า มีราษฎรอพยพมาอยู่มากขึ้นโดยลำดับ และขยายแนวออกไปในวงกว้าง กลายเป็นตลาดของสดในหัวเมืองที่สำคัญตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 เป็นต้นมา โดยมีพระปฐมเจดีย์เป็นศูนย์กลางที่สำคัญของเมือง

รัชนิกร เศรษฐ์ (2536 : 58-59) กล่าวถึงสถาบันศาสนา ว่ามีบทบาทสำคัญที่ทำให้สังคมอยู่รอดได้ บทบาทหลักมี 4 ประการ คือ หนึ่ง เป็นหลักเกณฑ์ของศีลธรรมและเป็นที่มาของวัฒนธรรมและมรดกของชาติ สอง เป็นสื่อหรือกลไกในการควบคุมสังคม สาม เป็นสื่อกลางสร้างความสามัคคีในสังคม และสี่ เป็นที่รวมแห่งความรู้และบุคคลที่มีคุณค่า เป็นสถานที่รวบรวมและอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม

อิชฎี ปักกันต์ธร (2550 : 173-174) ทำการศึกษาวิถีชีวิต ความเชื่อ ในงานสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นของชาวยุโรปในพื้นที่จังหวัดหนองคาย มุกดาหาร และอุบลราชธานี พบว่าความเชื่อของชาวยุโรปที่มีอยู่นำไปสู่การเกิดภูมิปัญญาสร้างสรรค์ได้ เกี่ยวกับทรัพยากรธรรมชาติและสภาพแวดล้อมเป็นสิ่งที่เห็นได้เด่นชัด การมีอยู่ของผีปูดากับการรักษาพื้นที่ป่าที่เหลืออยู่น้อย แม้ว่าอิทธิพลของความเชื่ออื่น ๆ อย่าง ศาสนาพุทธ หรือความเชื่อแบบชาวอีสานจะเข้ามามีอิทธิพลต่อความเชื่อของชาวยุโรปก็ตาม แต่เป็นการรับเอาความเชื่ออื่น ๆ เข้ามาปรับใช้ให้ผสมผสานและกลมกลืนมากกว่าที่จะเป็นการปรับเปลี่ยนตัวเองไปโดยสิ้นเชิง

ทรงธรรม ปานสกุล (2548 : 169-171) วิจัยร่องรอยพระพุทธศาสนาในอาณาจักรเขมรโบราณก่อนพุทธศตวรรษที่ 17 พบว่าหลักฐานจากเอกสารจีนและศิลาจารึกในอาณาจักรเขมรโบราณในสมัยก่อนพระนครแสดงให้เห็นว่าน่าจะมีการนับถือพุทธศาสนาทั้งแบบหินยานและมหายาน โดยพุทธศาสนาแบบมหายานนั้น จากหลักฐานน่าจะเป็นมหายานนิกายโยคจาระ เพราะพบว่ามีการกล่าวถึงคำว่า “วาสนา” ซึ่งเป็นคำที่นิยมใช้กันมากในพุทธศานามหายานนิกายโยคจาระ ต่อมาในสมัยพระนครก่อนพุทธศตวรรษที่ 17 พุทธศานามหายานนิกายโยคจาระยังเป็นที่เคารพนับถืออยู่ โดยค้นพบร่องรอยหลักฐานจากจารึกแปรรูปในรัชกาลของพระเจ้าราเชนทรธรรมัน นอกจากนี้หลักฐานทางจารึกในสมัยพระนครก่อนพุทธศตวรรษที่ 17 ยังแสดงให้เห็นถึง

การเคารพนับถือของพุทธศาสนาแบบหินยานนิกายสรวรวาทด้วย ช่วงคาบเกี่ยวก่อนเข้าสู่พุทธศตวรรษที่ 17 สันนิษฐานว่าเริ่มมีการเปลี่ยนแปลงจากนิกายโยคจาจร เป็นพุทธศาสนานิกายตันตระ-วัชรยาน

วันชัย ปกซีเลิศ (2546 : 130-133) ศึกษาการปรับตัวของสถาบันสงฆ์ไทย พ.ศ. 2464-2544 ผลการศึกษาสรุปได้ว่า สถาบันสงฆ์ไทยมีความจำเป็นในการปรับตัวให้มีความสัมพันธ์และสอดคล้องกับสภาพสังคมที่เป็นอยู่ในแต่ละช่วงเวลา เช่น ช่วงที่การปกครองระบอบประชาธิปไตยเข้ามาสู่ประเทศไทย สถาบันสงฆ์ก็ต้องการปรับการปกครองของตนเองให้สอดคล้องกับบ้านเมือง อันนำไปสู่การออกพระราชบัญญัติการปกครองคณะสงฆ์ พ.ศ. 2484 หรือในช่วงที่ปัญหาทางเศรษฐกิจมีความสำคัญในชีวิตประจำวันมากกว่าเรื่องอื่น ๆ สถาบันสงฆ์ก็ต้องปรับตัวเองให้พร้อมที่จะเผชิญกับระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม โดยการใช่วิธีการดำเนินธุรกิจแบบเอกชนในการหารายได้สำหรับเป็นค่าใช้จ่ายต่าง ๆ ภายในวัด เพื่อการดำรงอยู่และคงไว้ซึ่งความสำคัญตลอดไป

วิริยา อุทธิเสน (2546 : 90-93) ศึกษาคติความเชื่อของชุมชนโบราณสมัยทวารวดีในกลุ่มน้ำชีตอนกลางจากพระพิมพ์ดินเผา พบว่า พระพิมพ์ดินเผาที่พบในชุมชนโบราณสมัยทวารวดีในกลุ่มน้ำชีตอนกลาง ได้รับรูปแบบมาจากศิลปะทวารวดีในภาคกลางของประเทศไทย และผสมผสานรูปแบบแบบเขมรและแบบท้องถิ่นจนเกิดเป็นเอกลักษณ์เฉพาะของท้องถิ่นเอง คติในการสร้างพระพิมพ์เหล่านี้เป็นคติจากพุทธศาสนาทั้งนิกายเถรวาทและนิกายมหายาน แต่มีความนิยมในการนับถือแบบเถรวาทเป็นหลัก พระพิมพ์เหล่านี้มีอายุอยู่ในช่วงประมาณพุทธศตวรรษที่ 14-16 ส่วนจุดประสงค์ของการทำพระพิมพ์เพื่อการทำบุญและอุทิศส่วนกุศล

บุญหนา จิมานั่ง (2545 : 83-84) ทำการศึกษาพฤติกรรมการทำบุญของชาวพุทธในเขตอำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น พบว่า ชาวพุทธส่วนมากมีพฤติกรรมการทำบุญระดับปานกลาง ส่วนมากเป็นการให้ทาน รองลงมาคือการรักษาศีล และฝึกภาวนาอยู่ในระดับน้อย ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อพฤติกรรมการทำบุญของชาวพุทธ ได้แก่ ค่านิยมเชิงศีลธรรม อายุ สถานภาพทางสังคม ค่านิยมเชิงบริโภคนิยม ทักษะต่อบทบาทพระสงฆ์ และแหล่งขัดเกลาทางสังคม

นริศชัย ชัยมาลา (2544 : 78-79) ศึกษาบทบาทในการพัฒนาสังคมของวัดในจังหวัดขอนแก่น พบว่าบทบาทในการพัฒนาสังคมของวัดอยู่ในระดับปานกลาง โดยมีบทบาทในด้านการพัฒนาจิตใจและการส่งเสริมวัฒนธรรมมากที่สุด รองลงมาได้แก่การเป็นศูนย์กลางชุมชน การสังคมสงเคราะห์ และการศึกษา ปัจจัยที่มีผลต่อบทบาทในการพัฒนาสังคมของวัด ได้แก่ระยะเวลาที่ก่อตั้ง การวางแผน ระเบียบมหาเถรสมาคม การสนับสนุนจากชุมชน และความร่วมมือกับชุมชน

ชัยมงคล จินดาสมุทร์ (2532 : 52-61) ทำการศึกษารูปแบบทางสถาปัตยกรรมของพระธาตุพนมและพระธาตุอื่น ๆ ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยกล่าวถึงประวัติการก่อสร้างและปฏิสังขรณ์พระธาตุพนมว่า พระธาตุพนมเป็นปูชนียสถานที่สำคัญของชาวภาค

ตะวันออกเฉียงเหนือ รวมทั้งบริเวณใกล้เคียงมาตั้งแต่ครั้งโบราณ โดยมีเชื่อว่าพระมหากษัตริย์จะเป็นผู้นำพระอรุณธาตุของพระพุทธเจ้ามาประดิษฐานมาไว้ พระธาตุพนมที่มีความสัมพันธ์โดยตรงกับสมัยล้านช้าง ในประวัติศาสตร์ได้กล่าวถึงกษัตริย์ล้านช้างว่า ได้มาบูรณปฏิสังขรณ์องค์พระธาตุพนมเมื่อราว พ.ศ. 2072-2103 รวมถึงการบูรณะซ่อมสร้างองค์พระธาตุในครั้งหลังสุด เมื่อ พ.ศ. 2483 ก่อนที่พระธาตุพนม จะล้มเมื่อ 11 สิงหาคม พ.ศ. 2518 แต่นักโบราณคดีเชื่อว่าพระธาตุพนมมีอายุราวพุทธศตวรรษที่ 12-14

ธงชัย เมืองจันทร์ (2549 : 187-188) ทำการศึกษาคติธรรมไทยจากประเพณีการไหว้พระธาตุเมืองจันทร์ พบว่า การประกอบพิธีกรรมสะท้อนถึงการผสมผสานระหว่างความเชื่อดั้งเดิม การถือผี พราหมณ์ และพุทธศาสนา ประเพณีการไหว้พระธาตุทำให้ผู้คนมีจิตสำนึกและมีความผูกพันในท้องถิ่น มีสัมพันธ์ภาพที่ดีระหว่างผู้คน องค์กร และหน่วยงานราชการ ทำให้ผู้คนในชุมชนได้แสดงถึงความรักความสามัคคี การเสียสละ นับเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ใช้ประเพณีเป็นกระบวนการขัดเกลาจิตใจของผู้คนให้มีวินัย มีสำนึกในการสืบทอดประเพณีพิธีกรรม

พระมหาบุญชู ภูศรี (2550 : 146-147) ทำการศึกษาโลกทัศน์แบบพุทธของชาวอีสานในวรรณกรรมเรื่อง สังข์อมธาตุ พบว่า ทักษะแบบพุทธของชาวอีสานในวรรณกรรมนี้มีลักษณะ 3 ประการ คือ 1) เพิ่มเติมแนวคิดท้องถิ่นในหลักพุทธศาสนา 2) ปรับหลักพุทธศาสนาให้เหมาะสมกับสังคม 3) เพิ่มเติมแนวปฏิบัติแบบท้องถิ่นในประเพณีปฏิบัติเกี่ยวกับพุทธศาสนา

เกวลิน ภูมิภาค (2543 : 144-145) ศึกษาความเชื่อทางศาสนาและลัทธิที่ปรากฏในวรรณกรรมคำสอนของชาวอีสาน จากการศึกษาพบว่า ชาวอีสานมีความเชื่อถือและศรัทธาในศาสนาพุทธค่อนข้างมาก ถึงแม้จะมีความเข้าใจในหลักคำสอนไม่ลึกซึ้งนัก แต่ก็มีความผูกพันในเรื่องการทำความดีละเว้นความชั่วและทำจิตใจให้สงบ ขณะเดียวกันชาวอีสานก็มีความเชื่อถือในเทพเจ้าของศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ส่วนความเชื่อเรื่องผีสงเทวดา ชาวอีสานมีความเชื่อถือในเรื่องนี้มาก

สุพจน์ ทองเนื้อขาว (2541 : 85-87) ศึกษาความเชื่อเกี่ยวกับพระธาตุขามแก่น อำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น สรุปผลการวิจัยได้ดังนี้ ประเพณีพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับพระธาตุขามแก่นมี 3 แบบ คือ ประเพณีพิธีกรรมประจำปี พิธีกรรมส่วนบุคคล และพิธีกรรมส่วนรวม ประเพณีพิธีกรรมประจำปี ได้แก่ ประเพณีนมัสการพระธาตุขามแก่น ประเพณีบุญเดือนสาม (บุญข้าวจี) ประเพณีบุญพระเวด ประเพณีบุญสงกรานต์ ประเพณีบุญวิสาขบูชา ประเพณีบุญบั้งไฟ ประเพณีบุญเข้าพรรษา ประเพณีบุญออกพรรษา พิธีกรรมส่วนบุคคล ได้แก่ พิธีการบ่าหรืออบนบาน พิธีกรรมปงหรือแก้บน พิธีกรรมขอขมาและบอกกล่าว พิธีกรรมส่วนรวม ได้แก่ ประเพณีทอดผ้าป่า และประเพณีทอดกฐิน ประเพณีพิธีกรรมดังกล่าวเป็นความเชื่อเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา ระดับพื้นฐานซึ่งมีลัทธิพราหมณ์ปะปน และความเชื่อพื้นฐานของชาวอีสานเรื่องฮีดลีสบอง

สรุปจากงานวิจัยในประเทศทั้งในอดีตและปัจจุบันที่เกี่ยวข้อง พบว่า การพัฒนาการท่องเที่ยวเพื่อให้มีศักยภาพที่โดดเด่น มีความเป็นเอกลักษณ์ มีวิถีชีวิต ความเป็นอยู่ มีวัฒนธรรมประเพณีพื้นบ้านของชุมชนที่ผสมผสานได้อย่างกลมกลืน มีการสืบทอด ดำรงรักษา เอกลักษณ์ของท้องถิ่นไว้ได้เป็นอย่างดี มีรูปแบบการจัดการและแนวทางการพัฒนาองค์ประกอบของแหล่งท่องเที่ยวที่เหมาะสมสำหรับเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมที่สำคัญ มีสิ่งดึงดูดใจ มีเส้นทางคมนาคมเข้าถึง มีสิ่งอำนวยความสะดวก ชุมชนสามารถที่จะสร้างกระบวนการเรียนรู้และสามารถนำเอาลักษณะทางวัฒนธรรมและทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชนของตนเองมาปรับเปลี่ยนเป็นสินค้าทางการท่องเที่ยวและบริการต่าง ๆ มีการบริหารจัดการด้านสิ่งแวดล้อมจากการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยว ตลอดจนหน่วยงานภาครัฐและเอกชนได้ส่งเสริมการประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยวที่หลากหลายรูปแบบ มีการบริหารจัดการระบบโครงสร้างพื้นฐานให้มีประสิทธิภาพ เพื่อให้แหล่งท่องเที่ยวประเภทต่างๆ เป็นจุดขายที่โดดเด่นและสามารถตอบสนองความต้องการของนักท่องเที่ยวได้ทุกกลุ่มเป้าหมาย

งานวิจัยต่างประเทศ

Kozak (2002 : 221-232) ได้วิจัยการวิเคราะห์เชิงเปรียบเทียบแรงจูงใจนักท่องเที่ยวจากสัญชาติและสถานที่ท่องเที่ยว ความสำคัญในงานวิจัยนี้ องค์ความรู้คือการตรวจสอบความแตกต่างของแรงจูงใจนักท่องเที่ยวระหว่างสัญชาติและสถานที่ท่องเที่ยว พบว่า ปัจจัยที่มีผลต่อแรงจูงใจแบ่งได้ 4 อย่างคือ วัฒนธรรม การแสวงหาความเพลิดเพลิน การพักผ่อนทางกายภาพ นักท่องเที่ยวชาวเยอรมันวัฒนธรรมและธรรมชาติ นักท่องเที่ยวจากสหราชอาณาจักรชอบสนุกและรวมกลุ่มกับนักท่องเที่ยวคนอื่น ๆ สรุปการวิจัยนี้ศึกษาเปรียบเทียบแรงจูงใจของนักท่องเที่ยวผ่านสถานที่ท่องเที่ยวต่าง ๆ และจากคนสัญชาติต่าง ๆ

Abdulla (2003 : 52-57) ได้ศึกษาแผนการท่องเที่ยวเชิงตลาดประเทศคูเวตและประเทศอื่น ๆ พบว่า การท่องเที่ยวมีส่วนเพิ่มเติมให้มีความสำคัญกับพื้นที่บริการ โดยนักท่องเที่ยวได้เสียเงินค่าบริการได้กระจายรายได้ไปสู่การปรับปรุงความสมดุลของทรัพยากรธรรมชาติ โดยการบริการการท่องเที่ยวเป็นกุญแจที่ส่งออกปัจจัยภายในประเทศภายใน 2-3 ปี ที่จะพัฒนาเทศกาลท่องเที่ยว อย่างไรก็ตามภาพของการท่องเที่ยวในส่วนนี้ของโลกยังเริ่มต้น การวิจัยครั้งนี้นำไปสู่คุณภาพการบริการที่จะปรับปรุงที่พักหรือโรงแรมให้เหมาะสมกับชาวต่างประเทศ โดยมีเป้าหมายดึงดูดนักท่องเที่ยวเข้าไปในช่วงเทศกาลการท่องเที่ยว

Casellas (2003 : 2282) ได้วิจัยรูปแบบบาร์เซโลนาหรือนโยบายและการวางแผนพลวัตในการพัฒนาการท่องเที่ยว พบว่า รูปแบบของบาร์เซโลนาในการพัฒนาการท่องเที่ยวจากทศวรรษที่ 1980 จนถึง 1990 ตามแนวคิดแบบเขตเมืองแล้วมาพัฒนาที่ดินการปฏิรูปเขตเมืองใน

บาร์เซโลนาต้องใช้ลักษณะการประกอบการอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวตามลักษณะนโยบายในเมืองใหญ่ในยุโรปและสหรัฐ โดยหุ้นส่วนของรัฐและเอกชนไทยขาดการมีส่วนร่วมของชุมชน จึงต้องสร้างศูนย์วัฒนธรรมเพื่อการท่องเที่ยวในเมืองขึ้นและควบคุมแรงงานและอุตสาหกรรมโรงแรมตามกฎหมายท้องถิ่นและกฎหมายแห่งชาติจึงสามารถดำเนินไปด้วยดี

Liu (2003 : 2934) ได้วิจัยการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์และการวางแผนการท่องเที่ยว : กรณีศึกษาจากสาธารณรัฐประชาชนจีนและประเทศมาเลเซีย พบว่า เมื่อกำหนดให้มีพลวัตการท่องเที่ยวควรบรรจุการจ้างงานการท่องเที่ยวในบริษัทที่กว้างขึ้นให้ครอบคลุมประเด็นวัฒนธรรมศาสนา ชาติพันธุ์ และอุดมคติวิทยาต้องเอาใจใส่เรื่องทรัพยากรมนุษย์ด้านการท่องเที่ยวมากกว่านี้ ทั้งนโยบายและแผน มีข้อจำกัดเกี่ยวกับผลประโยชน์ของท้องถิ่นจากการท่องเที่ยวที่เพิ่มขึ้นเพราะขาดแคลนทรัพยากรมนุษย์ ขาดทักษะการท่องเที่ยว ทั้ง ๆ ที่บูรณาการการท่องเที่ยวไว้ในแผนเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติแล้วและขาดการปลูกฝังโมติวีจิตในบุคลากรรวมทั้งกลยุทธ์อีกหลายประการ

George (2003 : 575-585) ได้วิจัยความเข้าใจในความปลอดภัยและสวัสดิภาพในขณะที่ไปเที่ยวเมือง Cape ของนักท่องเที่ยว พบว่า จากการสำรวจจำนวนนักท่องเที่ยว 438 คน รับรู้ความปลอดภัยและสวัสดิภาพ ถึงแม้ว่ารู้สึกไม่ปลอดภัยในเวลากลางคืนและใช้รถโดยสารสาธารณะ ซึ่งอาจมาจากสัญชาติและประสบการณ์ด้านอาชญากรรม ได้เปรียบเทียบกับงานวิจัยจำนวนมาก พบว่า อุตสาหกรรมท่องเที่ยวและบริษัทบังคับด้านกฎหมายพยายามปรับปรุงปกป้องในด้านอาชญากรรมเข้มงวดขึ้น

Beerli และ Martin (2004 : 623-636) ได้วิจัยอุปนิสัยของนักท่องเที่ยวกับการรับรู้สถานที่ท่องเที่ยว เกี่ยวกับเรื่องของการตลาดการท่องเที่ยว โดยเฉพาะกระบวนการสร้างภาพสถานที่ท่องเที่ยว พบว่า 1) อิทธิพลของแรงจูงใจเป็นองค์ประกอบที่มีผลกระทบต่อการสร้างภาพ/จินตนาการ 2) ประสบการณ์การท่องเที่ยวพักผ่อนมีความสัมพันธ์ที่สำคัญกับองค์ความรู้และผลกระทบต่อการสร้างภาพ 3) อิทธิพลอุปนิสัยของประชากรในสังคมมีผลต่อองค์ความรู้และการประเมินการสร้างภาพ/จินตนาการ

Boi (2004 : 2013) ได้วิจัยทัศนคติและการรับรู้ต่ออุทยานแห่งชาติและการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศใน Ghana : กรณีของชุมชนในอุทยานแห่งชาติ Digna โดยทั่วไปการจัดตั้งสวนสาธารณะมักจะขัดแย้งกับการใช้ประโยชน์ของแหล่งธรรมชาติ การวิจัยนี้ใช้กรณีศึกษาตรวจสอบทัศนคติและการรับรู้ของผู้ที่อาศัยในชุมชน Dome จนถึงอุทยานแห่งชาติ Digna และการพัฒนาการท่องเที่ยวในกานา ใช้การสัมภาษณ์และการสังเกตแบบมีส่วนร่วมเป็นแหล่งข้อมูลหลัก ศึกษาความสำคัญของอุทยานต่อผู้อาศัย และวิธีการรับมือกับผลกระทบที่เกิดขึ้นและทางเลือกในการพัฒนาศักยภาพการท่องเที่ยว ประเมินจากลักษณะทางกายภาพและผลผลิตทางวัฒนธรรมของชุมชน

Done การรับรู้ของผู้อาศัยต่อการท่องเที่ยวก็เช่นเดียวกัน ถึงแม้ผู้อาศัยเข้าใจผลกระทบทางลบของการท่องเที่ยว แต่ก็มี การส่งเสริมการพัฒนาการท่องเที่ยวมากมาย แม้ว่าการส่งเสริมการพัฒนาการท่องเที่ยวในอุทยานจะเพิ่งเริ่มต้นด้วยการศึกษา เพื่อหลีกเลี่ยงความคาดหวังที่ยังไม่บรรลุเป้าหมายของผู้ที่อาศัยในชุมชน Dome

Brown (2004 : 25) ได้ศึกษาเกี่ยวกับระบบและธรรมเนียมการปฏิบัติทางสังคม ผลการศึกษาพบว่า ในสังคมที่รวมกันเป็นกลุ่มมีการใช้ความสัมพันธ์และการอยู่รวมกันเป็นกลุ่ม เพื่อให้เข้าถึงปัจเจกบุคคลและแสดงอัตลักษณ์หรือสิ่งที่มีลักษณะเฉพาะของกลุ่มให้เป็นต้นแบบทางสังคมได้ จึงมีการให้ความสำคัญทางด้านเชื้อชาติ ชาติพันธุ์ เพื่อแสดงอัตลักษณ์ระหว่างกลุ่มเมื่อมีการรวมกับกลุ่มชาติพันธุ์อื่น ๆ

Ramsa (2004 : 583-589) ได้ศึกษาการท่องเที่ยวทางธรรมชาติโดยชุมชนโดยการเรียนรู้จะสามารถช่วยพัฒนาและอนุรักษ์ธรรมชาติในมาเลเซีย โดยกล่าวว่า การให้อำนาจชุมชนจัดการและปกครองตนเองภายในพื้นที่จะช่วยลดการรั่วไหลของเงินมีผลกระทบน้อยและเกิดคุณประโยชน์ต่อพื้นที่อย่างมากมหาศาลและการจัดการ ซึ่งการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน โดยการสนับสนุนของรัฐบาลสามารถรักษาทรัพยากรการท่องเที่ยวได้ และมีการแบ่งปันผลประโยชน์ที่เป็นธรรม และยังส่งผลต่อองค์กรชุมชนให้มีความเข้มแข็งขึ้น

Xie (2004 : 3843-A) ได้วิจัยการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมที่ไหหลำ ประเทศจีน (Authenticating Cultural Tourism : Folk Villages in Hainan, China) จากการวิจัยพบว่า การไปเที่ยวที่ไหหลำเป็นการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมที่แสดงให้เห็นถึงวัฒนธรรมประจำเผ่าที่สืบทอดต่อกันมา ในขณะเดียวกันก็มีการพิจารณาว่ามีความเหมาะสมกับการลงทุนหรือไม่ นักวิจัยได้ทำการวิจัยโดยแสดงให้เห็นว่า เกาะไหหลำเป็นสถานที่เปี่ยมไปด้วยวัฒนธรรมอันเก่าแก่ โดยมีจุดมุ่งหมายหลักคือ การนำเอาวัฒนธรรมของชนเผ่าลีในเกาะไหหลำ ประเทศจีน พัฒนาให้เป็นหมู่บ้านการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม คนที่เข้ามามีบทบาทสำคัญคือ รัฐบาล นักลงทุน นักท่องเที่ยว และกลุ่มชนพื้นเมือง โดยเปรียบเทียบกับมาตรฐานการพัฒนา ปี ค.ศ. 1989 เกี่ยวกับสิ่งที่เกี่ยวข้องกับสินค้า วิวัฒนาการทางวัฒนธรรม ตัวการที่เก็บรักษาวัฒนธรรมความมีเสรีภาพของชนเผ่าและการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมมีข้อขัดแย้งระหว่างกลุ่มต่าง ๆ แม้ว่าวัฒนธรรมหลายอย่างค่อนข้างจะสมบูรณ์และสวยงามมีเอกลักษณ์ แต่นักลงทุนบางคนมีความคิดเห็นขัดแย้ง ก่อความตึงเครียดในกลุ่มนักลงทุน เนื่องจากรัฐบาลสนใจเรื่องเสรีภาพของประชาชน มากกว่าการพัฒนาอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว ฝ่ายนักลงทุนเข้าใจในเจตนาของชนเผ่าผิดไปว่าพวกเขาต้องการงานและเงิน แต่พวกเขาต้องการรักษาไว้ซึ่งวัฒนธรรมของพวกเขา มากกว่า งานวิจัยนี้แสดงให้เห็นว่า สิ่งที่ดีอยู่แล้วไม่ควรจะไปให้ใครประเมินค่าเพื่อทำให้เกิดความ

สนใจ อีกทั้งเกาะไหหลำนี้ควรยึดความเป็นธรรมชาติและเอกลักษณ์ของตนเองไว้ ไม่ควรยึดมาตรฐานพื้นฐานการพัฒนา

Mitz (2007 : 1-2) ได้ทำการวิจัยเกี่ยวกับการพัฒนาการท่องเที่ยวของประเทศแคนาดา เป็นงานวิจัยระดับปริญญาโทของมหาวิทยาลัยรอยัลโรด (Robyn Royal Roads University) เรื่องมุมมองของชุมชนต่อการพัฒนาการท่องเที่ยว (A Community's Perspective on tourism Development) มีวัตถุประสงค์ในการศึกษาพิสูจน์มุมมองของมิชต์ต่อการพัฒนาการท่องเที่ยวมากกว่านั้นเป็นการค้นพบการท่องเที่ยวชุมชน การต้องการติดต่อสื่อสารและต้องร่วมมือกันจากบุคคลหลายฝ่าย เพื่อเพิ่มมูลค่าเพิ่มการท่องเที่ยว จากการหารือหรือผู้มีส่วนร่วมในกลุ่มเล็กและกลุ่มใหม่ นอกจากนี้ได้มุมมองหลาย ๆ มุมมอง มากกว่าระบบมุมมองต้องการความร่วมมือภายในอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวภาพรวมทั้งหมดต้องมองภายในชุมชน การเพิ่มมูลค่าและวิสัยทัศน์ที่จะทำองค์กรแข็งแกร่งเพื่อการพัฒนาการท่องเที่ยว

Ng, Lee และ Soutar. (2007 : 1497-1506) ได้วิจัยเกี่ยวกับนักท่องเที่ยวมีเจตนาไปเที่ยวชนบท : ผลกระทบแห่งหนทางวัฒนธรรม พบว่า วัฒนธรรมเป็นเหตุผลที่เป็นไปได้ทำไมคนที่มาจากประเทศต่าง ๆ มีการตัดสินใจที่ต่างกัน แต่การวิจัยผลกระทบต่อบริบทการท่องเที่ยวที่มีจำกัด การศึกษานี้อธิบายว่า ช่องว่างที่มีอิทธิพลในการตรวจสอบหนทางแห่งวัฒนธรรมต่อทางเลือกสถานที่ท่องเที่ยวของนักท่องเที่ยวได้มีการตรวจสอบหนทางแห่งวัฒนธรรม 5 อย่าง มีความเกี่ยวเนื่องเป็นอย่างมากต่อนักท่องเที่ยวชาวออสเตรเลีย มีความต้องการไปเที่ยวสถานที่ต่าง ๆ ในช่วงวันหยุด

Andersson และ Getz (2009 : 847-856) ได้วิจัยการท่องเที่ยวคืออุตสาหกรรมแบบผสมผสาน : ความแตกต่างระหว่างเอกชน รัฐบาลไม่ใช่เทศบาลเพื่อหวังกำไร/ประโยชน์ การวิจัยนี้ได้กล่าวถึงความสำคัญของการจัดการและนโยบายของการท่องเที่ยวแบบผสมผสาน ซึ่งรัฐบาลไม่หวังผลกำไร ส่วนเอกชนมีการแบ่งปันและสร้างผลิตภัณฑ์เพื่อนักท่องเที่ยว จัดแสดงให้ชมมี 4 ตัวอย่างเทศบาล จากประเทศอังกฤษ ออสเตรเลีย นอร์เว สวีเดน เปรียบเทียบอย่างเป็นระบบ ในแง่ของความเป็นเจ้าของ การกำกับดูแล โครงสร้างความปลอดภัย ถึงแม้ว่าการนำเสนอเทศบาลมีผลิตภัณฑ์และทฤษฎีที่เหมือนกัน พวกเขาก็แตกต่างในแง่ของแหล่งที่มาของภาษีอากร โครงสร้างราคาใช้อาสาสมัคร ผู้สนับสนุน การตัดสินใจ ความแตกต่างนี้มีความสำคัญอย่างมากต่อสถานที่ท่องเที่ยว ซึ่งพิจารณาว่าเทศบาลเป็นสิ่งดึงดูดใจและทำให้เกิดการตลาด

Xu (2010 : 607-610) ได้ทำการวิจัยความเข้าใจในผลิตภัณฑ์การท่องเที่ยว กล่าวได้ว่า แนวคิดของผลิตภัณฑ์การท่องเที่ยวได้เป็นหัวใจแห่งอาชีพทางอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว ได้พัฒนาอย่างรวดเร็ว ซึ่งการวิจัยนี้ยังไม่ได้ชี้วัดในเรื่องของผลิตภัณฑ์การท่องเที่ยวและระเบียบ

ปฏิบัติ นาย Smith (1994) ได้จำแนกองค์ประกอบของผลิตภัณฑ์การท่องเที่ยวมี 5 องค์ประกอบ คือ a single core และ 4 encapsulating shells ซึ่งเขาได้วิเคราะห์ผลิตภัณฑ์การท่องเที่ยวที่หลากหลายจากฝ่ายการท่องเที่ยวที่แตกต่างกัน ผลลัพธ์คือ 5 องค์ประกอบเป็นที่แพร่หลาย แต่ว่าความแตกต่างของนักท่องเที่ยวเกิดจากความหลากหลายของผลิตภัณฑ์ สามารถจับต้องได้ นักท่องเที่ยวเกิดความพอใจในผลิตภัณฑ์นั้น ๆ

Frey และ George (2010 : 621-628) ได้ทำวิจัยความพึงพอใจในการจัดการท่องเที่ยว : ขาดการสัมพันธ์ระหว่างทัศนคติของเจ้าของธุรกิจและพฤติกรรมเกี่ยวกับอุตสาหกรรมท่องเที่ยวในเมือง Cape กล่าวว่า การคุกคามของโลกจากการเปลี่ยนแปลงทางสภาพภูมิอากาศ ส่งผลให้ทรัพยากรลดน้อยถอยลงและความไม่เสมอภาคทางเศรษฐกิจของสังคมกำลังบังคับบริษัทต่าง ๆ และบุคคลทั่วไปต้องประเมินผลกระทบที่พวกเขากำลังเผชิญอยู่เกี่ยวกับธรรมชาติและเศรษฐกิจแนวโน้มทำให้มีความต้องการเพิ่มขึ้น ซึ่งอุตสาหกรรมท่องเที่ยวเชื่อมั่นในความเอื้อเฟื้อและความสวยงามยังคงตัวประคับประคองไว้ สถานที่ท่องเที่ยวและสังคมต่าง ๆ ยังอยู่ภายใต้ความกดดันต่อการจัดการของผลกระทบในแง่บวกและแง่ลบ การวิจัยนี้ค้นพบทัศนคติและความเข้าใจของเจ้าของธุรกิจนักท่องเที่ยวในเมือง Cape เป็นเมืองที่มีสถานที่ท่องเที่ยวที่ดีแต่ขาดการสนับสนุนจากรัฐบาล เนื่องจากการดำเนินการใช้เงินเป็นจำนวนมาก

Podoshena และ Huntb (2011 : 1332-1342) ได้ทำการวิจัยเกี่ยวกับการฟื้นฟูความเสมอภาค ความหยามเหยียด และการท่องเที่ยวสถานที่อันศักดิ์สิทธิ์ กล่าวว่า จากเหตุการณ์ที่โศกสลดได้กระทำผิดต่อจริยธรรมและกลุ่มรักศาสนา พยายามยุติเหตุการณ์ที่รุนแรงหลายครั้งในดินแดนแห่งการท่องเที่ยว มีนักท่องเที่ยวเป็นเหยื่อจากความเกลียดชังของคนบางกลุ่มงานวิจัยนี้คือข้อมูลทางภูมิศาสตร์ที่เป็นประโยชน์ต่อการตรวจสอบการกระทำของชาวฮิวบางกลุ่มสัมพันธ์กับกิจกรรมการท่องเที่ยว สถานที่ทางประวัติศาสตร์ในยุโรปตะวันออกถูกทำลาย ต้องได้รับการปฏิสังขรณ์ก่อน การควบคุมดูแล การวิจัยนี้ยังพบว่าทำไมนักท่องเที่ยวหลีกเลี่ยงการไปเที่ยวสถานที่แห่งนี้เพราะตำแหน่งทางกายภาพ ความทรงจำ และการต่อต้านชาวยิว

Beritellia และ Laessera (2011 : 1299-1309) ได้ทำการวิจัยมิติของพลังและชื่อเสียงที่มีอิทธิพลต่อสถานที่ท่องเที่ยว : หลักฐานที่ชัดเจนจากเครือข่ายของผู้กระทำและผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย กล่าวว่า ฉันทามติระหว่างนักวิชาการและผู้ปฏิบัติ คือ การวางแผนและการตลาดเกี่ยวกับสถานที่ท่องเที่ยว ใครสร้างต่อชุมชน ต้องการให้เข้ามาให้ความร่วมมือกัน จนมีอำนาจและมีอิทธิพลเกิดเครือข่าย มีการวางแผนร่วมกันและตัดสินใจร่วมกัน อย่างไรก็ตาม มิติของอำนาจมาจากบริบทชุมชน สถานที่ท่องเที่ยว การวิจัยนี้สนับสนุนความเข้าใจอำนาจได้มาจากความแตกต่างของตัวบุคคลและผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย

Thrane (2012 : 126-132) ได้วิเคราะห์ระยะเวลาพักอาศัยในสถานที่ท่องเที่ยว

กับรูปแบบการดำรงชีวิตของนักท่องเที่ยว พบว่า การสร้างแบบจำลองทางสถิติสำหรับระยะเวลาพักอาศัยในสถานที่ท่องเที่ยวเพื่อนักท่องเที่ยว ได้มีความเจริญรุ่งเรืองซ้ำในวรรณกรรมการท่องเที่ยว เหตุผลที่สำคัญต่อการพัฒนาคือ งบประมาณในระหว่างการท่องเที่ยว นักท่องเที่ยวต้องใช้จ่ายอย่างประหยัดนั้นเป็นสาเหตุของระยะเวลาในการพักอาศัยของนักท่องเที่ยว

Coghlan และ Filo (2013 : 122-131) ได้วิจัยเกี่ยวกับการใช้วิธีเปรียบเทียบข้อมูลเชิงคุณภาพเพื่อเข้าใจประสบการณ์ในการท่องเที่ยว กีฬาและงานการกุศลโดยมุ่งเน้นทำความเข้าใจความหมายประสบการณ์อันต่อเนื่องของการท่องเที่ยว กีฬาและการกุศล ใช้วิธีการเปรียบเทียบคงที่ (CCM) เป็นวิธีการวิจัย ที่อธิบายวิเคราะห์ประสบการณ์ส่วนตัว เพื่อให้เข้าใจประสบการณ์ทางวัฒนธรรมกับการท่องเที่ยว ด้วยการสนทนากลุ่มและการสัมภาษณ์ เน้นการศึกษา รูปแบบของประสบการณ์การท่องเที่ยวที่หลากหลาย พบว่า บทบาทสำคัญของการท่องเที่ยวปรากฏหลายระดับที่เชื่อมโยงรวมทั้งกับตัวเองและคนอื่น ๆ และด้วยสภาพทางสังคมที่สะดวก ประสบการณ์ต่อเนื่องเหล่านี้จะส่งผลต่อการขยายงานวิจัยเกี่ยวกับประสบการณ์การท่องเที่ยว สถานการณ์และเหตุการณ์เหล่านี้อาจเป็นวิธีที่สะดวก นอกจากนี้ยังส่งผลให้วิธีการวิจัยอธิบาย วิเคราะห์ประสบการณ์ส่วนตัว เพื่อให้เข้าใจประสบการณ์และการจัดการทางวัฒนธรรมในการท่องเที่ยว

Williamsa และ Balaz (2013 : 209-221) ได้ทำการวิจัยเกี่ยวกับความเสี่ยงในการท่องเที่ยวและความสามารถขององค์กรการเดินทางและอันตรายต่อการท่องเที่ยว งานวิจัยนี้เป็นวิธีการที่นักท่องเที่ยวแต่ละคนตอบสนองต่อความเสี่ยง ได้มุ่งความสนใจกับการรับรู้ถึงความเสี่ยง การศึกษานี้วิเคราะห์จากเศรษฐศาสตร์พฤติกรรม อิทธิพลของความเสี่ยงและโอกาสของความเสี่ยงที่เกี่ยวข้องในการท่องเที่ยว ให้ความสำคัญกับประเภทของอันตรายในการท่องเที่ยว ในขณะที่การวิจัยเกี่ยวกับการท่องเที่ยวส่วนมาก พบว่าความเสี่ยงที่ได้รับขึ้นอยู่กับเด็กหรือผู้สูงอายุ งานวิจัยนี้ใช้ นวัตกรรมการสำรวจประชากรจำนวนมากในสหราชอาณาจักร มีความแตกต่างอย่างมีนัยสำคัญระหว่างนักท่องเที่ยวและบุคคลทั่วไป นักท่องเที่ยวสามารถจัดการกับความเสี่ยงต่อการท่องเที่ยวด้วยวิธีการที่หลากหลายผสมผสานกัน

Minnaert (2014 : 282-289) ได้ทำการศึกษาเชิงคุณภาพเกี่ยวกับการท่องเที่ยวที่มีประโยชน์ทางสังคมและแรงงาน จากการสนับสนุนทางสังคม ซึ่งสำรวจผ่านการสัมภาษณ์และสนทนากลุ่ม แพคเกจการท่องเที่ยวที่แตกต่างกันสามารถยืดหยุ่นได้อย่างมีประสิทธิภาพ เพื่อตอบสนองความต้องการ ผลการศึกษาเน้นบทบาทที่สำคัญของประสบการณ์การเดินทางและความไม่แน่นอนในการตัดสินใจเดินทาง ผลการวิจัยแสดงให้เห็นว่า ภาครัฐเป็นผู้ให้บริการด้านการท่องเที่ยวทางสังคมที่เหมาะสมมากที่สุด และอาจมากที่สุดในแพคเกจการท่องเที่ยวที่คุ้มค่า โดยพิจารณาจากประสบการณ์ในการเดินทางและความไม่แน่นอนก่อนที่จะออกเดินทาง

Oscar และ Rossello (2014 : 273-281) ได้ศึกษาการสร้างแบบจำลองผลกระทบต่อการท่องเที่ยวในมลพิษทางอากาศ : กรณีศึกษาของ PM10 ในมายอร์ก้า ประเทศสเปน เป็นที่ยอมรับกันว่าการท่องเที่ยวมีผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม โดยเฉพาะอย่างยิ่งกับสภาพภูมิอากาศ การศึกษานี้ได้ประเมินบทบาทของภาคการท่องเที่ยวที่นำไปสู่ภาวะเรือนกระจก (GHG) ประเมินผลกระทบของการท่องเที่ยวในมลพิษทางอากาศจากมุมมองร่วมกัน ผลที่ได้แสดงให้เห็นว่าชีวิตประจำวันของนักท่องเที่ยวที่ไม่ได้เป็นเพียงการคำนวณอย่างมีนัยสำคัญของระดับความเข้มข้นมลพิษทางอากาศ แต่มีการปรับปรุงข้อกำหนดมาตรฐานของเมืองจำลองมลพิษทางอากาศที่มีลักษณะของการใช้สภาพอากาศเป็นตัวแปรหลัก นอกจากนี้ยังมีการใช้สารเติมแต่งแบบทั่วไปในรูปแบบกึ่งตัวแปรของมัน แสดงให้เห็นว่านักท่องเที่ยวที่เพิ่มขึ้น 1% ทำให้มลพิษเพิ่มระดับความเข้มข้นขึ้น 0.45%

Su และ Lin (2014 : 46-58) ได้ทำการศึกษาวินิจฉัยผลกระทบต่อการท่องเที่ยวของนักท่องเที่ยวนานาชาติที่เกิดจากการปรากฏตัวของแหล่งมรดกโลก สถิติที่ได้มาจากข้อมูล 66 ประเทศ ในช่วงปี ค.ศ. 2006-2009 ผลการวิจัยพบว่า มีความสัมพันธ์เชิงบวกระหว่างการมีแหล่งมรดกโลกดังกล่าวและจำนวนนักท่องเที่ยว นักท่องเที่ยวจะให้ความสำคัญกับธรรมชาติมากกว่ามรดกทางวัฒนธรรม หลักฐานยังแสดงให้เห็นการปรากฏตัวของความสัมพันธ์รูปตัวยูระหว่างตัวเลขของแหล่งมรดกโลกในประเทศและการท่องเที่ยวที่มีตัวเลข ความสัมพันธ์เหล่านี้จะพบว่ามีความสัมพันธ์ที่เหนียวแน่น แม้ว่าความแตกต่างในรูปแบบที่พบในภูมิภาคที่แตกต่างกัน

สรุปจากงานวิจัยต่างประเทศทั้งในอดีตและปัจจุบันที่เกี่ยวข้องพบว่า การพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม โดยแหล่งวัฒนธรรมเหล่านั้นยังคงดำรงรักษา ความเป็นเอกลักษณ์ของตนเองอย่างมั่นคงเด่นชัด มีการส่งเสริมกิจกรรมท่องเที่ยวต่าง ๆ ตลอดทั้งพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว โดยมีเป้าหมายในการดึงดูดนักท่องเที่ยวให้เข้าไปท่องเที่ยวในช่วงการจัดเทศกาล การท่องเที่ยวและตามแหล่งท่องเที่ยวต่าง ๆ ซึ่งส่งผลให้ชุมชนเกิดรายได้เสริมและยกระดับคุณภาพชีวิตให้ดีขึ้น

ชาวลส์ และวาร์ (Chailes and Var. 1976 : 21) ได้ศึกษา Planning For Tourism Development ผลการศึกษาพบว่า กลุ่มแหล่งท่องเที่ยวที่ดึงดูดนักท่องเที่ยวให้มาเที่ยวชมแบ่งออกเป็น 5 กลุ่ม คือ

1. กลุ่มธรรมชาติ ได้แก่ ความงามทางธรรมชาติ และสภาพภูมิอากาศ
2. กลุ่มสังคม ได้แก่ งานประเพณี สินค้าพื้นเมือง งานแสดงสินค้า เอกลักษณ์ของพื้นที่บ้าน
3. กลุ่มทางประวัติศาสตร์ ได้แก่ โบราณสถาน ลักษณะเด่นทางประวัติศาสตร์

4. ความบันเทิงและสิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆ ได้แก่ ร้ายขายสินค้า ด้านการพักผ่อน ด้านการศึกษา ด้านสุขภาพ สถานบันเทิง

5. โครงสร้างพื้นฐานด้านอาหารและที่พัก

โรเบิร์ต และเฮลเบอร์ (Robert and Helber. 1980 : 25-29) ได้ศึกษา Tourism : Principles, Practies, Philosophies จากการศึกษาพบว่าตัวกระตุ้น (Motivator) ให้เกิดการเดินทางท่องเที่ยวเกิดขึ้นมี 4 ประการ คือ

1. ตัวกระตุ้นทางกายภาพ (Physical Motivators) เป็นตัวกระตุ้นเพื่อผ่อนคลายทางกายภาพ หรือเพื่อร่างกายเช่น การไปพักผ่อนร่างกาย การไปตากอากาศชายทะเล เป็นต้น

2. ตัวกระตุ้นทางวัฒนธรรม (Calture Motivators) เป็นตัวกระตุ้นที่ทำให้เกิดการเดินทางเพื่อการเรียนรู้วัฒนธรรม ความเป็นอยู่ของผู้คน

3. ตัวกระตุ้นทางความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล (Interpersonal Motivators) เป็นตัวกระตุ้นที่ทำให้เกิดการเดินทางไปเยี่ยมญาติ เพื่อน หรือพบคนอื่น ๆ

4. ตัวกระตุ้นด้านฐานะและชื่อเสียง (Status And Prestige Motivators) เป็นตัวกระตุ้นที่ต้องการยกฐานะของตนเองให้สูงขึ้น เป็นการเดินทางไปประกอบธุรกิจในต่างประเทศ หรือไปศึกษาต่อ

รุ่งเรืองสุข (Roongrerngsuke. 1990 : 8) ได้วิจัยการวิเคราะห์ ประสิทธิภาพของวัดไทยพุทธและสถาบันพระสงฆ์ต่อการพัฒนาชุมชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย เป็นการศึกษาเกี่ยวกับการจัดการปัญหาเศรษฐกิจ โดยเฉพาะปัญหาความยากจน ปัญหาหนี้สิน ปัญหาผลผลิตไม่ได้ตามต้องการ และปัญหาอื่น ๆ ของชาวนาในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย ซึ่งวัดมีพระสงฆ์ได้นำเอาขนบธรรมเนียมประเพณีมาเป็นกรอบแนวคิดในการส่งเสริมและพัฒนาโดยให้ประชาชนมีส่วนร่วม โดยสังเกตจากชุมชนต่าง ๆ คือ บ้านกะค้อ จังหวัดสุรินทร์ บ้านโนนเมือง จังหวัดนครราชสีมา บ้านท่าสว่าง จังหวัดสุรินทร์ จากการศึกษาพบว่าชุมชนตัวอย่างเหล่านี้ประสบผลสำเร็จในด้านผลผลิต ความต้องการขั้นพื้นฐาน การสุขาภิบาล ทำให้ชุมชนมีมาตรฐานการพัฒนาสูงขึ้น

กันน์ (Gunn. 1994 : 31) ได้อธิบายเรื่องการวางแผนพัฒนาการท่องเที่ยวว่าการวางแผนการท่องเที่ยวควรเริ่มจากกิจกรรมของคนเข้ามาเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยว และต้องการรวบรวมข้อมูลเพื่อหากิจกรรมของนักท่องเที่ยว สิ่งที่สำคัญคือ สามารถหาความชัดเจนของความสามารถในการรองรับการท่องเที่ยวในพื้นที่นั้น ตลอดจนสามารถคาดการณ์ถึงแนวโน้มการเสื่อมโทรมของสภาพแวดล้อมได้ การพัฒนาการท่องเที่ยวไม่ควรคำนึงถึงผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจอย่างเดียว ควรมาพัฒนาบุคคลที่เกี่ยวข้องทั้งที่เป็นเจ้าบ้าน (Host) และแขก (Guest) หรือนักท่องเที่ยวที่มาเยือนอีกด้วย

คาร์ลา (Carla. 1995 : 23) ได้วิจัยการตอบสนองของชาวพุทธต่อการพัฒนาสู่ความทันสมัยที่เกิดขึ้นในประเทศไทย (อ้างอิงจากกรณีพระป่าอนุรักษ์ธรรมชาติ) มีเนื้อหาตั้งนี้จากการวิจัยจำนวนมากที่ดำเนินการในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 1970 โดยนักวิจัยชาวตะวันตกสรุปผลการวิจัยว่า พุทธศาสนาเป็นอุปสรรคสำคัญต่อการพัฒนาทางเศรษฐกิจของไทย แนวคิดในลักษณะนี้เป็นแนวคิดที่เป็นไปในลักษณะเดียวกันกับที่เกิดขึ้นในการพัฒนาสู่ความทันสมัยและการปฏิบัติในการพัฒนาของประเทศในโลกที่สาม เช่นเดียวกัน ในช่วงหลายปีที่ผ่านมาหลังจากเสร็จสิ้นสงครามโลกครั้งที่ 2 นโยบายต่าง ๆ ที่มุ่งหมายเพื่อพัฒนาสู่ความทันสมัยได้ถูกโจมตีว่าทำให้เกิดความเสียหายทางสิ่งแวดล้อม และการพัฒนาเหล่านี้มิได้ช่วยพัฒนาสภาพความเป็นอยู่ของประชาชนให้ดีขึ้น โดยดูได้จากโครงการต่าง ๆ ที่ได้ดำเนินการไปแล้ว ทั้งนี้เกิดจากแนวคิดของชาวตะวันตกที่มุ่งเน้นที่การให้ผลผลิตสูงและการบริโภคโดยไม่คำนึงถึงในแง่ความดำรงอยู่ของสภาพทางเศรษฐกิจและสังคมด้านอื่นๆ งานวิจัยนี้ผู้วิจัยมุ่งเน้นที่ชุมชนชาวพุทธกับการปฏิบัติต่อสิ่งแวดล้อม เป็นการตอบสนองต่อความยากลำบากที่เป็นผลกระทบจากการพัฒนาสู่ความทันสมัยกับระบบจริยธรรมและจิตวิญญาณซึ่งยึดเป็นหลักในการปฏิบัติ โดยเฉพาะอย่างยิ่งแสดงให้เห็นจากวัตรปฏิบัติของพระป่าในประเทศไทย

ลีซาน (Leshan. 1995 : 12) ได้วิจัยพุทธเถรวาทกับเศรษฐกิจหมู่บ้าน : การศึกษาเปรียบเทียบในมณฑลสิบสองปัน ในเขตภาคตะวันตกเฉียงใต้ของจีน และเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งมีเนื้อหาตั้งต่อไปนี้ พุทธฝ่ายเถรวาทคงมีผู้นับถือและปฏิบัติอยู่ ไม่เฉพาะในประเทศเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ อันได้แก่พม่า ไทย ลาว และกัมพูชาเท่านั้น กล่าวคือยังมีผู้นับถือพุทธเถรวาทตามแนวชายแดนของจังหวัดยูนนานของจีน กลุ่มชนที่นับถือพุทธเถรวาทที่ใหญ่ที่สุดในจีนคือกลุ่มไตลื้อในสิบสองปันนา ในเขตยูนนานตอนใต้ ซึ่งได้เริ่มนับถือพุทธศาสนาประมาณคริสต์ศตวรรษที่ 13 ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้พุทธศาสนาเถรวาทเป็นศาสนาที่ประดิษฐานขึ้นอย่างมั่นคง ได้รับการเลื่อนไศศรัทธาและอุปถัมภ์จากมหากษัตริย์และรัฐบาล ในทางตรงกันข้ามพุทธศาสนาเถรวาทในประเทศจีนได้รับขัดขวางจากการโฆษณาชวนเชื่อที่ไม่ให้เชื่อถือในศาสนาและถูกทำลายโดยรัฐบาล ในช่วงปฏิวัติของพวกหัวรุนแรงตั้งแต่ปี ค.ศ. 1950 จากการกดขี่ทางการเมือง การแทรกแซงทางวัฒนธรรมของชาวจีนฮั่น และการกระตุ้นของเศรษฐกิจการตลาดได้ส่งผลต่อเอกลักษณ์พิเศษของความเป็นพุทธเถรวาทของสังคมนไตลื้อในสิบสองปันนาในการเปรียบเทียบกับพุทธเถรวาทในเอเชียอาคเนย์ พุทธเถรวาทแบบไตลื้อมีลักษณะเป็นแบบชาวบ้านเป็นอันมาก เช่น ความหมายของคำว่า นิพพาน ซึ่งโดยหลักในทางพุทธแล้วคือ จุดมุ่งหมายสูงสุดในการปลดปล่อยตนเองจากวัฏจักรแห่งการเวียนว่ายตายเกิด แต่ชาวไตลื้อเข้าใจว่า นิพพานคือสวรรค์ชั้นสูงสุดและเป็นที่ดีที่สุดสำหรับอยู่อาศัย

อลิสารา (Alisara. 1999 : 52) ได้ศึกษาวัดหลวงในเขตเมือง : วัดโพธิ์ กรุงเทพฯ

ซึ่งมีเนื้อหา ดังนี้ การวิจัยนี้เป็นการศึกษาเกี่ยวกับคนและสถานที่ในสถานการณ์ชีวิตจริง เป็นการตรวจสอบวัดหลวงแห่งหนึ่ง ที่รู้จักกันในนามวัดโพธิ์ซึ่งตั้งอยู่ที่กรุงเทพฯ ประเทศไทย คุณค่าของวัดทั้งในด้านประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมและสถาปัตยกรรม ทำให้วัดโพธิ์เป็นวัดที่สำคัญที่สุดในประเทศไทยที่ยังมีพระภิกษุอยู่ประจำวัด วัดนี้ถูกสร้างขึ้นให้เป็นวัดของชุมชน ในตอนปลายคริสต์ศตวรรษที่ 18 ต่อมาได้กลายเป็นวัดของเมืองในสมัยรัชกาลที่ 1 การวิจัยนี้มีจุดประสงค์ 4 ประการคือ เพื่อศึกษาวิวัฒนาการด้านบทบาทของวัดโพธิ์สำหรับชุมชนเมืองกรุงเทพฯ เพื่อศึกษาบทบาทของเจ้าหน้าที่ในการบริหารจัดการวัดเพื่อศึกษาถึงเหตุผลที่อยู่เบื้องหลังการเปลี่ยนแปลงทั้งในทางบวกและทางลบ และ เพื่อนำข้อเสนอแนะเพื่อแก้ไขปัญหาที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในทางลบ ซึ่งผู้วิจัยได้ศึกษาในแง่มุมต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นด้านกายภาพ ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม สังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ การเมืองและอุดมการณ์ เพื่อทำความเข้าใจถึงกระบวนการเปลี่ยนแปลงของวัด ข้อมูลหลักได้จากการสังเกตและสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง ข้อมูลรองได้จากเอกสาร แผนที่รูปภาพ และรายการโทรทัศน์ ผลการวิจัยพบว่า วัดโพธิ์เริ่มจากการได้รับการอุปถัมภ์จากพระเจ้าแผ่นดินและดูแลรักษาโดยภิกษุสงฆ์และชุมชนในท้องถิ่น ต่อมาได้กลายเป็นเขตพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์สนับสนุนโดยคนไทยและชาวต่างชาติ และกลายเป็นมรดกแห่งชาติ ปัจจุบันวัดโพธิ์ได้รับการดูแลรักษาโดยพระภิกษุสงฆ์และองค์กรของรัฐ ปัญหาที่เกิดขึ้นคือ 1) ระบบทุนนิยมและการท่องเที่ยวได้นำไปสู่บทบาทของผู้เชี่ยวชาญซึ่งเป็นการผสมผสานระหว่างบทบาททางศาสนาดั้งเดิม บทบาททางสังคมวัฒนธรรมของพระภิกษุกับวัด 2) การอุปถัมภ์ได้เปลี่ยนจากพระเจ้าแผ่นดินมาเป็นนักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศ ซึ่งก่อให้เกิดผลทางลบต่อการบำรุงรักษา เพราะว่าขณะที่พระภิกษุพยายามจะปรับปรุงวัดเพื่อเอาใจนักท่องเที่ยวโดยไม่มีความรู้ในการซ่อมแซม 3) สถานภาพที่สูงเกียรติของพระภิกษุทำให้เจ้าหน้าที่กรมศิลปากร ไม่กล้าเข้ามากำกับดูแล ข้อเสนอแนะสำหรับแผนการบำรุงรักษาและการบริหารจัดการนักท่องเที่ยว ตามแนวพุทธ มีว่า วัดตามแนวพุทธควรจะมีลักษณะเป็นอย่างไร โดยพิจารณาถึงข้อจำกัดและความเป็นไปได้ภายในบริบทของชุมชนในเมืองของไทย

ไซ (Xie. 2001 : 42) ได้ศึกษาการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมที่ไหหลำ ประเทศจีน (Authenticating Cultural Tourism : Folk Villages In Hainan, China) จากการศึกษาพบว่า การไปเที่ยวที่ไหหลำ เป็นการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม ที่แสดงให้เห็นถึงวัฒนธรรมประจำเผ่าที่สืบทอดต่อกันมา ในขณะเดียวกันก็มีการพิจารณาว่ามีความเหมาะสมกับการลงทุนหรือไม่ นักวิจัยได้ทำการวิจัยโดยแสดงให้เห็นว่า เกาะไหหลำเป็นสถานที่เปี่ยมไปด้วยวัฒนธรรมอันเก่าแก่ วิทยานิพนธ์นี้มีจุดมุ่งหมายหลักคือ อธิบายให้เข้าใจถึงวัฒนธรรมของชนเผ่าลี ในเกาะไหหลำ ประเทศจีน โดยพัฒนาให้เป็นหมู่บ้านท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม คนที่เข้ามามีบทบาทสำคัญคือ รัฐบาล นักลงทุน นักท่องเที่ยว และกลุ่มชนพื้นเมือง โดยเปรียบเทียบกับมาตรฐานการพัฒนา ปี

ค.ศ.1989 เกี่ยวกับ สิ่งที่เกี่ยวข้องกับสินค้า วิวัฒนาการทางวัฒนธรรม ตัวการที่เก็บรักษา วัฒนธรรมความมีเสรีภาพของชนเผ่า และการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวทาง วัฒนธรรมมีข้อขัดแย้งระหว่างกลุ่มต่าง ๆ แม้ว่าวัฒนธรรมหลายอย่างค่อนข้างจะสมบูรณ์และ สวยงาม มีเอกลักษณ์ แต่นักลงทุนบางคนมีความคิดเห็นขัดแย้งกับความตึงเครียดในกลุ่มนักลงทุน เนื่องจากรัฐบาลสนใจเรื่องเสรีภาพของประชาชนมากกว่าการพัฒนาอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว ฝ่าย นักลงทุนเข้าใจในเจตนาของชนเผ่าผิดไปว่าพวกเขาต้องการงานและเงิน แต่พวกเขาต้องการรักษาไว้ ซึ่งวัฒนธรรมของพวกเขามากกว่า วิทยานิพนธ์ฉบับนี้แสดงให้เห็นว่า สิ่งที่ดีอยู่แล้วไม่ควรจะไปให้ ใครประเมินค่า เพื่อทำให้เกิด ความสนใจ อีกทั้งเกาะไหหลำนี้ ควรยึดความเป็นธรรมชาติและ เอกลักษณ์ของตนเองไว้ไม่ควรยึดมาตรฐานพื้นฐานการพัฒนา

ลิว (Liu. 2002 : 19) ได้วิจัยการศึกษาแนวทางการพัฒนาและการวางแผน การท่องเที่ยว กรณีศึกษาจาก Pr จีนและมาเลเซีย พบว่า การพัฒนาอย่างสำคัญในธุรกิจการ ท่องเที่ยว ซึ่งได้รับการวางแผน การสร้างรากฐาน จุดประสงค์ในการพัฒนาธุรกิจการใส่ใจต่อลูกค้า นโยบายแบบแผนที่พอเพียง การเตรียมความพร้อม แหล่งที่มา สมาคมแลการทำงานเพื่อพัฒนาใน ธุรกิจการท่องเที่ยว ได้สรุปนโยบายดังนี้คือ ขอบเขตของธุรกิจการท่องเที่ยวต้องมีการวางแผน สมาคมต้องมีการว่าจ้างและมีส่วนเกี่ยวข้องกับการพัฒนาเศรษฐกิจและธรรมชาติเพื่อนำมาสู่ท้องถิ่น ทรัพยากรที่ใช้ประโยชน์ต้องได้ฝึกฝนเรียนรู้ เข้าใจในการพัฒนาเพื่อประชาชน ในจังหวัด Hainan ของจีน และ Kedan ของมาเลเซีย เป็นตัวอย่างการพัฒนา มียุทธศาสตร์ กลไก การช่วยรัฐบาล แบ่งเบาหน้าที่ ผลลัพธ์ชี้ให้เห็นว่าการว่าจ้างในธุรกิจการท่องเที่ยวควรมีสถานที่กว้างและมีวัฒนธรรม ที่มีเอกลักษณ์ การพัฒนาธุรกิจการท่องเที่ยว อุปสรรคที่สำคัญคือ ความขาดแคลนและปริมาณ นักท่องเที่ยว การพัฒนาการท่องเที่ยวจึงมีขีดจำกัด และความพอใจของนักท่องเที่ยว การบริการ จะต้องมีมาตรฐาน มียุทธศาสตร์ รวมทั้งมีความหลากหลาย

จิงจิง (Gingging. 2003 : 12) ได้ศึกษาเกี่ยวกับการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมของ รัฐซาบารุ ประเทศมาเลเซีย โดยการสำรวจสิ่งที่เป็นเอกลักษณ์ของชาวพื้นเมืองเผ่าต่าง ๆ ที่เข้า มาตั้งรกรากอยู่ที่เกาะบอร์เนียว โดยร่วมมือกันระหว่างภาครัฐและเอกชน เพื่อตัดสินใจการลงทุน ในธุรกิจการท่องเที่ยวโดยเน้นการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม โดยทำการศึกษามาตั้งแต่ปี 2002 โดยจัดเป็นพิพิธภัณฑ์ของหมู่บ้านขึ้นที่หมู่บ้านคูตา คินาบาลู (Kota Kinabalu) และไคย (Kiau) มีการบันทึกแหล่งที่มา มีการรวบรวมไว้เป็นพิพิธภัณฑ์เพื่อพัฒนาการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมของ มาเลเซียต่อไป

จตุรวงศ์ (Chaturawong. 2003 : 93) ได้วิจัยสถาปัตยกรรมวัดพุทธทรงพม่าใน พม่าตอนบนและไทยเหนือ : ชิวประวัติของ มีเนื้อหา ดังนี้ งานวิจัยในอดีตที่เกี่ยวกับสถาปัตยกรรม ของวัดมักจะเน้นที่ลักษณะงานดั้งเดิมด้านสุนทรียะ แต่ในงานวิจัยครั้งนี้จะใช้วิชาการด้าน

สังคมนาสรมาเป็นเครื่องมือในการวิเคราะห์สถาปัตยกรรมของวัดพม่าในพม่าตอนเหนือ (ค.ศ. 1853-1885)และในภาคเหนือของประเทศไทย ในช่วงปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 และต้น คริสตศตวรรษที่ 20 โดยมองเผ่าประวัติชีวิตของต้นไม้ ต้นไม้เป็นผู้ให้วัสดุในการก่อสร้างวัดและต้นไม้ก็มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับศาสนา เศรษฐกิจ และวิถีทางการเมืองของประชาชนชาวพม่า ต้นไม้ ตามวิถีความเชื่อแบบพุทธของชาวพม่าเชื่อว่าผีไม้ ซึ่งสามารถบันดาลผลดีแก่มนุษย์ตามที่ร้องขอ ให้ความคุ้มครองป้องกันและความเจริญรุ่งเรืองแก่ชีวิตลัทธิการนับถือต้นไม้ได้เชื่อมโยงวัดที่สร้างด้วยไม้สัก กับ ผีต้นไม้ แม่อรณี และผีฟ้า ป่าของไม้สักได้แปรรูปมาเป็นวัด วัดของพระเจ้าแผ่นดินเป็นสัญลักษณ์ของป่าและต้นไม้ อันเป็นสัญลักษณ์ของพระพุทธเจ้าต้นไม้และต้นไม้สักมีความเกี่ยวข้องกับการเมืองและเศรษฐกิจของพม่าตอนบน ต้นไม้และเขาพระสุเมรุเป็นสัญลักษณ์ที่บ่งบอกถึงศูนย์กลางแห่งความศักดิ์สิทธิ์ที่สะท้อนให้เห็นรูปแบบและตำแหน่งที่ตั้งของพระที่นั่งสี่หะ พระราชวัง และกรุงมณฑลทะเลย์ สิ่งปลูกสร้างเหล่านี้เป็นสัญลักษณ์แทนองค์พระเจ้าแผ่นดินเป็นศูนย์รวมของราชอาณาจักร แทนโลกมนุษย์ แทนจักรวาล และทำให้เห็นเป็นรูปธรรมได้โครงการรวมศูนย์อำนาจของพระเจ้าแผ่นดิน นอกจากนี้ไม้สักยังเป็นเครื่องมือในการรวมศูนย์อำนาจทางการเมือง การเศรษฐกิจ การควบคุมคณะสงฆ์และวัดวาอารามของสงฆ์ และเพื่อจัดหารายได้เพื่อทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาและราชอาณาจักร และเนื่องด้วยคุณภาพและคุณค่าของไม้สัก ไม้สักจึงเป็นปัจจัยหนึ่งที่นำไปสู่สงครามระหว่างอังกฤษกับพม่าถึงสามครั้ง เป็นเหตุให้กษัตริย์มณฑลต้องสูญเสียพม่าส่วนล่างซึ่งอยู่ใกล้กับภาคเหนือของไทยแก่อังกฤษ และพุทธศาสนากลายเป็นเครื่องมือการรวมตัวของคนในชาติ วัดในตอนเหนือของพม่าเป็นส่วนหนึ่งของพุทธการเมืองของพระเจ้าแผ่นดิน ธุรกิจการค้าไม้สักในภาคเหนือของไทยเป็นต้นตอของการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองและทางเศรษฐกิจในภาคเหนือและนำพม่าตอนใต้ให้มาใกล้ชิดกับไทยในภาคเหนือ ปรากฏการณ์เหล่านี้ได้สะท้อนให้เห็นในรูปแบบของวัดแบบพม่าในเชียงใหม่และลำปาง ซึ่งสร้างโดยพ่อค้าไม้สักที่ย้ายจากพม่าตอนใต้มาสู่บริเวณนี้

กุลเดิน (Guelden. 2005 : 10) ได้ศึกษาการเข้าทรงของผีบรรพบุรุษในเขตภาคใต้ของไทย : การแสดงโนรา สัญลักษณ์ของชาวใต้ในเขตที่ศาสนาพุทธเป็นศาสนาประจำชาติ โดยทำการวิจัยที่จังหวัดปัตตานี สงขลาและพัทลุงระหว่างปี ค.ศ. 2000 ถึง 2003 ผลการวิจัยพบว่า นับแต่คริสต์ทศวรรษที่ 1970 การเข้าทรงรูปแบบใหม่ได้ปรากฏขึ้นในเขตชุมชนเมืองของประเทศไทยและร่างทรงได้ตอบสนองปัญหาความต้องการของลูกค้าในยุคปัจจุบัน ในขณะที่ประเทศได้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญจากสังคมนเกษตรไปสู่สังคมเศรษฐกิจอุตสาหกรรมแบบโลกาภิวัตน์ ในขณะเดียวกันก็เป็นช่วงที่เกิดความอ่อนแอทางพุทธศาสนาของรัฐ ก่อให้เกิดกลุ่มอิสระย่อยๆ ทางศาสนาขึ้นหลายกลุ่มในทางใต้สุดของประเทศ หนึ่งในรูปแบบของการเข้าทรงที่เก่าแก่ที่สุด ได้ช่วย

แก้ปัญหาที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคม และศาสนา โนราเป็นการละเล่นประเภท ฟ้อนรำ ซึ่งเกิดขึ้นสำหรับเป็นสื่อในการสื่อสารกับบรรพบุรุษในบริเวณรอบทะเลสาบสงขลา

เมื่อหลายศตวรรษที่ผ่านมา สมาชิกของชุมชนโนรา ถือว่าเขาเองเป็นคนเชื้อสายไทย นับถือศาสนาพุทธเถรวาท และมีความจงรักภักดีต่อพระเจ้าอยู่หัวและประเทศชาติ แต่พิธีกรรมทาง โนรา ได้รับอิทธิพลจากความเชื่อในเรื่องการนับถือผี พร้าหมณ์เต่า อิสลามและความเชื่ออื่นๆ ถึงแม้ว่าจำนวนประชากรของชาวโนราจะมีน้อย แต่การแสดงของโนราก็ทำให้เกิดความสำคัญเกี่ยวกับ สัญลักษณ์ทางวัฒนธรรมของชาวใต้ คำถามหลักของผู้วิจัยคือ การแสดงของร่างทรงแบบดั้งเดิม อย่างเช่น โนรา นี้ส่วนในการสร้างสรรค์ประเทศไทยในปัจจุบันในสหัสวรรษที่ 2000 อย่างไร โดยความเชื่อของผู้วิจัยเชื่อว่า โนราเป็นสัญลักษณ์ของคนไทยทางใต้ ซึ่งสนับสนุนโดยรัฐบาลกลางที่ ถือว่าโนราเป็นหนึ่งในสัญลักษณ์ของชาติ อย่างไรก็ตามก็ยังคงมีความตึงเครียดเมื่อโนรายังคงรักษา ไว้ซึ่งความแบ่งแยกขณะเดียวกับที่ผสมผสานเข้ากับส่วนกลาง ความสัมพันธ์ในลักษณะนี้ ได้ถูก วิเคราะห์โดยใช้กรอบแนวคิดทฤษฎี 3 กรอบ คือ กรอบแนวคิดเกี่ยวกับชาตินิยมและเอกลักษณ์ กรอบแนวคิดเกี่ยวกับศาสนา และกรอบแนวคิดเกี่ยวกับเพศ ผู้วิจัยเชื่อว่า มีการแข่งขันระหว่าง เพศ เพราะพบว่าเพศหญิงได้เพิ่มจำนวนในการเข้าร่วมพิธีกรรมมากยิ่งขึ้น ในด้านศาสนาผู้วิจัยพบว่า โนราเป็นระบบความเชื่อที่เกิดประโยชน์แก่ชุมชนในชนบทและได้รับการยอมรับทางสังคมจากการที่มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนามาเป็นเวลายาวนาน

Chan. (2005 : 9) ได้ศึกษาธุรกิจการค้าขายและการท่องเที่ยวในลาวไกล เวียดนาม กรณีศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างจีน - เวียดนาม และการพัฒนาชายแดน งานวิจัยนี้ ชี้บอกถึงความสัมพันธ์ระหว่างเวียดนามและจีน ทางวัฒนธรรม การเมือง ซึ่งแสดงให้เห็นแน่ชัดว่า สังคมได้มีความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างชาวเวียดนามและจีน ในแง่เศรษฐกิจ การค้า และการท่องเที่ยว ในบริเวณชายแดนของจีนและเวียดนาม ซึ่งนำไปสู่ความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นในประวัติศาสตร์ การ พัฒนาสภาพแวดล้อม และเศรษฐกิจได้มีการฟื้นฟูขึ้นมาตั้งแต่ปี 1990 ได้มีการขยายขอบเขตใน การติดต่อ ในขณะที่ศึกษาพบว่าการค้าระหว่างพรมแดนขยายตัวอย่างรวดเร็ว ซึ่งแสดงให้เห็นว่า การร่วมงาน การใช้กลยุทธ์ และหนทางในการพัฒนาความสัมพันธ์ ซึ่งได้รับความร่วมมือจากรัฐ มีการสร้างมิตรภาพและความสัมพันธ์ที่ดี ลดความซับซ้อนยุ่งยากในการแข่งขัน สิ่งสำคัญที่สุดในการ พัฒนาเศรษฐกิจและเศรษฐกิจประสบความสำเร็จจะต้องมีเป้าหมาย มีทัศนคติ มุมมองจาก จุดเริ่มต้นด้วยกัน นอกจากนี้ต้องศึกษาเรียนรู้มหาวิทยาลัยและวัฒนธรรมที่นำไปสู่ความทันสมัยต่อไป

Thomas. (2006 : 42) ได้ศึกษาการให้การศึกษาแก่ภิกษุสงฆ์ : พุทธ ศาสนา การเมือง และ อิสรภาพทางศาสนาเขตชายแดนด้านตะวันตกเฉียงใต้ของจีนผลการวิจัยมี ดังนี้ การวิจัยนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อค้นหาว่า ศาสนากับการเมือง ดำเนินไปด้วยกันได้อย่างไรใน มณฑลสิบสองปันนา ซึ่งเป็นเขตของชนกลุ่มน้อยในจีนปัจจุบัน ผู้วิจัยได้ตรวจสอบการศึกษาของ

ภิกษุสงฆ์ของชาวไตที่นับถือพุทธศาสนาเถรวาท โดยเฉพาะชาวไตลื้อ ซึ่งเริ่มฟื้นตัวขึ้นมาในช่วง 3 ทศวรรษ หลังจากมรณกรรมของเหมาเจ๋อตุง ในขณะที่เกี่ยวกับการศึกษาในรูปแบบดั้งเดิมกำลัง ดำเนินไป กลุ่มภิกษุสงฆ์ในระดับแนวหน้าของไตลื้อ ได้ก่อตั้งสถาบันสงฆ์ของตนเองขึ้น ก็ได้สร้างความสัมพันธ์ในลักษณะเครือข่ายระดับนานาชาติและระดับชาติขึ้น เพื่อส่งพระนักศึกษามาฝึกอบรม ณ ต่างประเทศ โดยเนื้อหาแล้วพระภิกษุและสามเณรเหล่านี้ มิได้เรียนเพียงเพื่อปฏิบัติตนในฐานะ ภิกษุสามเณรเท่านั้น แต่เรียนถึงหน้าที่ในการเป็นสมาชิกของชุมชน ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาถึงการ ฝึกฝนอบรมภิกษุสามเณรที่วัดในหมู่บ้านต่างๆ และสถาบันสงฆ์ในเขตสิบสองปันนา สถาบันสงฆ์ที่ เชียงไฮ้ และโรงเรียนปริยัติธรรมสายสามัญระดับมัธยมปลายในประเทศไทย ทั้งนี้เพื่อทำความเข้าใจ ถึงบทบาทของพุทธศาสนาที่มีต่อการก่อตัวทางเอกลักษณ์ไตลื้อ โดยเฉพาะอย่างยิ่งต่อความสัมพันธ์ กับรัฐ แทนที่จะไปมองว่า พุทธศาสนาเป็นแหล่งที่ทำให้เกิดการต่อต้านกับรัฐ ผู้วิจัยเห็นว่าพุทธ ศาสนาเป็นแหล่งที่มาสำหรับพัฒนาเอกลักษณ์ของชาติระดับย่อยของชาวไตลื้อ ซึ่งบอกให้ทราบถึง ลักษณะแตกต่างภายในจีน มิใช่มีไว้เพื่อการแยกตัวออกเป็นอิสระ โดยสรุป ผู้วิจัยเห็นว่า ศาสนา เป็นสื่อสัมพันธ์ในการสร้างความเข้าใจระหว่างรัฐกับชนกลุ่มน้อย ไม่ใช่ก่อให้เกิดความตึงเครียด แต่ ง่ายดาย

เอสพินแนล (Aspinall. 2006 : 18) ได้วิจัยการเปลี่ยนแปลง : การสนับสนุนทาง สังคมกับการท่องเที่ยว ผู้วิจัยได้ทำการวิจัยเมืองที่มีการพัฒนาการท่องเที่ยวและคุณภาพชีวิตของ ผู้คนในเมืองที่มีการท่องเที่ยวเป็นตัวอย่างในการวิจัย การวิจัยนี้มีเป้าหมายคือต้องการทราบว่า การ ท่องเที่ยวมีผลต่อผู้คนในสังคมอย่างไร โดยตรวจสอบสภาวะสังคมก่อนและหลังการเปลี่ยนแปลง วิทยานิพนธ์นี้จะประเมินค่าความเหมาะสมในการตัดสินใจในการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเพื่อยกระดับ คุณภาพชีวิต โดยมีจุดประสงค์ที่สำคัญคือ ประเมินคุณภาพชีวิตจากการท่องเที่ยว ประเมิน สิ่งแวดล้อมสังคม เศรษฐกิจ จากการท่องเที่ยว และประเมินความพึงพอใจจากการพัฒนาการ ท่องเที่ยว ผลการวิจัยสรุปได้ว่าชุมชนในชนบทอาจมีศักยภาพการท่องเที่ยวที่น้อยกว่าสังคมเมือง และ มีขีดจำกัดเกี่ยวกับสังคมและยังพบว่าคุณภาพชีวิตก็ด้อยกว่า การประเมินเกี่ยวกับสังคม การประเมินไม่อาจนำมาใช้ได้ เพราะเรื่องอย่างนี้ขึ้นอยู่กับจิตใจด้วย

มิทซ์ (Mitz. 2006 : 27) ได้วิจัยการพัฒนาธุรกิจการท่องเที่ยว ผลจากการสำรวจ โดยเฉพาะจากการสำรวจการท่องเที่ยวในชุมชน จากการเก็บข้อมูลจากบุคคลที่มีส่วนร่วมทั้งกลุ่มเล็ก และกลุ่มใหญ่ ผลลัพธ์ที่ได้มีทั้งผลดีและผลเสีย การที่ชุมชนมีรากฐานที่มั่นคง แข็งแรง ควบคู่กับ การพัฒนาธุรกิจการท่องเที่ยวไปด้วย จะเป็นแนวทางที่มีประโยชน์และเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพใน การท่องเที่ยวต่อไป

สรุปว่า กระบวนการทำพุทธศาสนาให้เป็นสินค้าของธุรกิจชาวอเมริกา ว่าพระพุทธรูปศาสนา จะดำรงอยู่ภายใต้องค์ประกอบใหม่คือต้องทำให้กลายเป็นสินค้าที่มีชื่อเสียงผู้นำทางศาสนาต้องมี

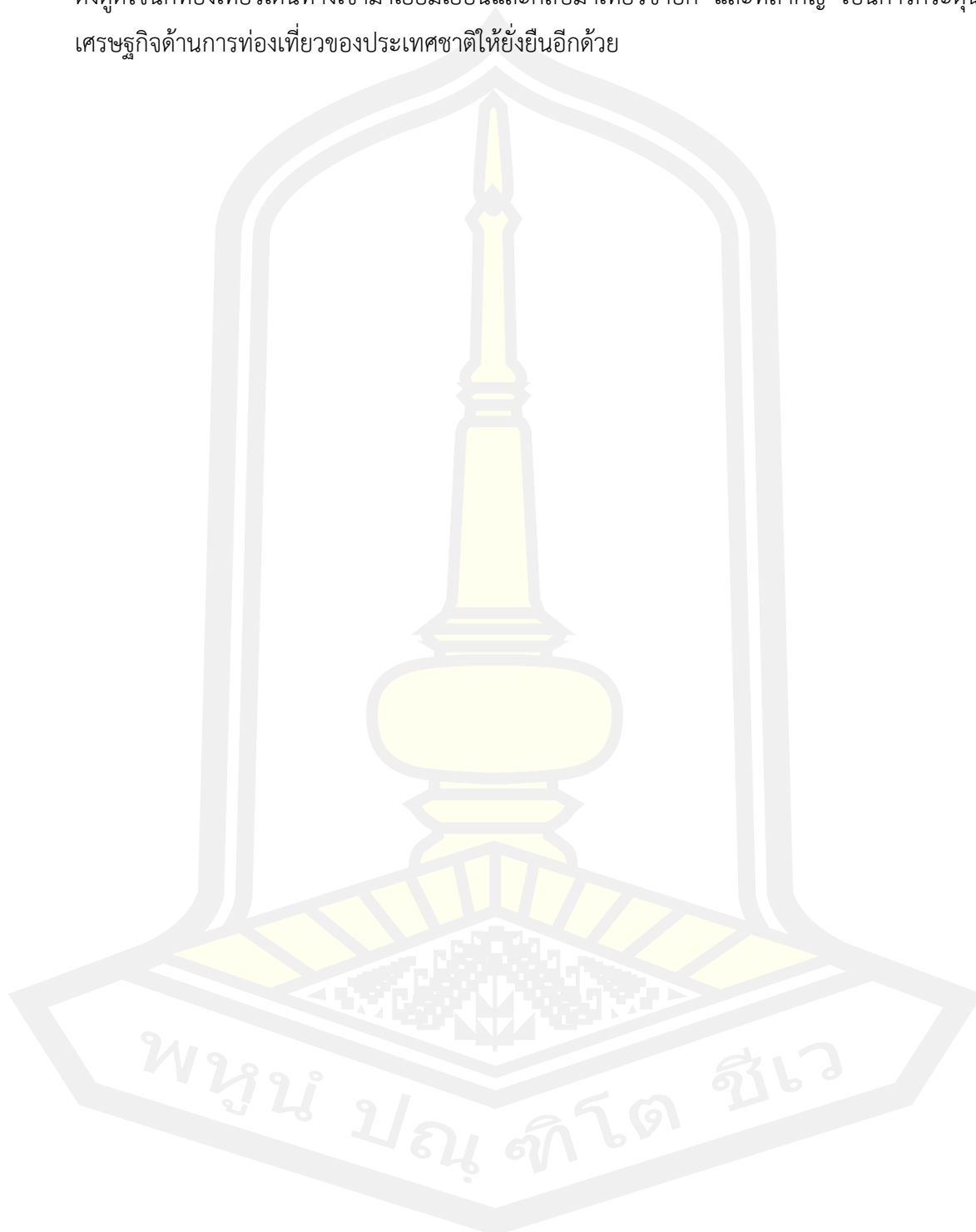
ความชำนาญด้านการโฆษณาและการตลาด เพื่อการดึงดูดผู้คน การตลาดต้องใช้กระบวนการ เดียวกับการตลาดในการจำหน่ายข้าวโพดคั่วหรือถั่วโปเกมอน การสอนปฏิบัติธรรมชั้นสูงทาง พระพุทธศาสนาทำให้ผู้เรียนเข้าถึงน้อย วิธีการเปลี่ยนบทบาทให้กลายเป็นสินค้าต้องประยุกต์หลัก ปฏิบัติให้เข้าสู่เป้าหมายสามขั้น หนึ่งการดำรงชีวิตภายใต้ลัทธิการบริโภคนิยมคือการนำพาตนเองสู่ ความล้มเหลว การบริโภควัตถุไม่ใช่การบรรลุความสุขที่ยั่งยืน

สรุปงานวิจัยที่เกี่ยวข้องในประเทศและต่างประเทศได้ว่า แหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมที่จะ ประสบผลสำเร็จ สามารถไปสู่การพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนได้นั้น ต้องอาศัยแนวทาง ยุทธศาสตร์การอนุรักษ์ที่จริงจัง มีการบริหารจัดการที่มีประสิทธิภาพซึ่งต้องอาศัยความร่วมมือจาก หลายฝ่ายทั้งภาครัฐ เอกชน ชุมชน และประชาชนทั่วไป มีการพิจารณาให้ถึงขีดความสามารถ อันจะส่งผลให้สามารถรองรับผลประโยชน์จากนักท่องเที่ยว จากการท่องเที่ยวและผลกระทบที่ เกิดขึ้นในแหล่งท่องเที่ยว สำหรับการพัฒนาเส้นทางสายพระธาตุเพื่อการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม จำเป็นต้องอาศัยหลักการบริหารจัดการ การพัฒนา การจูงใจ เครือข่ายด้านการท่องเที่ยว เพื่อเป็น แนวทางในการพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยว ซึ่งการนำหลักการเหล่านี้มาเป็นแนวทางในการนำไปใช้นั้น ทำให้สามารถวิเคราะห์ข้อประเด็นต่าง ๆ ที่จะเกิดขึ้นได้อย่างเหมาะสม โดยปัจจุบันได้มีการจัด เทศกาลงานประเพณีและมีแหล่งท่องเที่ยวมรดกทางวัฒนธรรมที่มีความเป็นเอกลักษณ์โดดเด่นเฉพาะ แต่ละท้องถิ่นอย่างหลากหลาย ล้วนแต่มีการพัฒนาโดยมุ่งเน้นถึงการอนุรักษ์ขนบธรรมเนียม ประเพณีอันดีงามที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมไว้ บทบาทของผู้ใช้ประโยชน์จากการ ท่องเที่ยวที่สำคัญ ไม่ว่าจะเป็นนักท่องเที่ยว ผู้ประกอบการ หรือผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง ได้ตระหนักและ ให้ความสนใจถึงการพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวเทศกาลงานประเพณีของแต่ละท้องถิ่นที่มีอยู่ ร่วมกัน พัฒนาส่งเสริมให้เป็นการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน เกิดประโยชน์ต่อนักท่องเที่ยว ชุมชนท้องถิ่นนั้น ๆ เกิด ความห่วงใยในวัฒนธรรมประเพณีในชุมชนของตนเอง และผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องทุกฝ่ายเกิดความ ร่วมมือในการสร้างสรรค์คุณค่าจากทรัพยากรการท่องเที่ยวให้ยั่งยืนต่อไป

สรุปจากการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องสามารถอธิบายได้ว่า พระธาตุเจดีย์เป็น สมบัติทางวัฒนธรรมที่มีคุณค่า เป็นทั้งองค์ความรู้ ภูมิปัญญา ค่านิยม บรรทัดฐานทางสังคม ซึ่ง ถิ่นและปฏิบัติสืบทอดกันมาแตกต่างกันไปตามแต่ละสังคม แสดงออกในรูปแบบของการดำรงวิถีชีวิต ความเป็นอยู่และพิธีกรรมประเพณี ซึ่งเป็นปัจจัยหนึ่งของการท่องเที่ยวมรดกทางวัฒนธรรม ที่ได้ทั้ง ความรู้และสัมผัสความงดงามที่มีเอกลักษณ์และความหลากหลายทางวัฒนธรรมของท้องถิ่น การ ท่องเที่ยวเกี่ยวข้องกับกิจกรรมการเดินทางของนักท่องเที่ยวที่มีวัตถุประสงค์แตกต่างกัน แหล่ง ท่องเที่ยวประเภทต่าง ๆ เป็นผลิตภัณฑ์ทางการท่องเที่ยวหลักในการดึงดูดใจนักท่องเที่ยวเดินทาง ไปเยี่ยมชม โดยมิโครสร้างพื้นฐานเป็นสิ่งอำนวยความสะดวกที่สนับสนุนให้การท่องเที่ยวสามารถ ดำเนินไปได้ด้วยดี การพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวเพื่อเชื่อมโยงแหล่งมรดกทางวัฒนธรรม เป็นการทำ

ให้เกิดการเปลี่ยนแปลงนำไปสู่การจัดการทรัพยากรที่สนองความต้องการทุก ๆ ด้าน ให้สามารถ
ดึงดูดนักท่องเที่ยวเดินทางเข้ามาเยี่ยมเยือนและกลับมาเที่ยวซ้ำอีก และที่สำคัญ เป็นการกระตุ้น
เศรษฐกิจด้านการท่องเที่ยวของประเทศชาติให้ยั่งยืนอีกด้วย

บทที่ 3

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยเรื่อง แนวทางการบริหารจัดการเส้นทางสายพระธาตุเพื่อการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม จังหวัดขอนแก่น ผู้วิจัยได้ศึกษาแนวทางการพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวเพื่อเชื่อมโยงแหล่งมรดกทางวัฒนธรรม 3 อำเภอ ของจังหวัดขอนแก่น โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพทางวัฒนธรรม (Cultural Qualitative Research) และการวิเคราะห์ข้อมูลภาคสนาม ซึ่งการดำเนินการวิจัยดังต่อไปนี้

1. ขอบเขตของการวิจัย ประกอบด้วย
  - 1.1 เนื้อหาการวิจัย
  - 1.2 ระยะเวลาในการวิจัย
  - 1.3 วิธีการวิจัย
  - 1.4 พื้นที่การวิจัย
  - 1.5 ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง
2. วิธีดำเนินการวิจัย ประกอบด้วย
  - 2.1 เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย
  - 2.2 การเก็บรวบรวมข้อมูล
  - 2.3 การจัดกระทำและการวิเคราะห์ข้อมูล
  - 2.4 การนำเสนอข้อมูล

ขอบเขตของการวิจัย

การศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตด้านเนื้อหาในเรื่อง แนวทางการบริหารจัดการเส้นทางสายพระธาตุเพื่อการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม จังหวัดขอนแก่น โดยมีขอบเขตของการวิจัยประกอบด้วย

1. เนื้อหาการวิจัย
  - 1.1 ศึกษาเอกสารเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของพระธาตุเจดีย์ที่ปรากฏในพระพุทธศาสนา
  - 1.2 ศึกษาเอกสารเกี่ยวกับสภาพปัจจุบันและปัญหาของการบริหารจัดการพระธาตุเจดีย์

1.3 ศึกษาเอกสารเกี่ยวกับแนวทางการพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวสายพระธาตุ เพื่อการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม

2. ระยะเวลาในการวิจัย

ตั้งแต่เดือนมิถุนายน 2564 ถึงเดือนธันวาคม 2564

3. วิธีการวิจัย

การวิจัยเรื่อง แนวทางการบริหารจัดการเส้นทางสายพระธาตุเพื่อการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม จังหวัดขอนแก่น เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพทางวัฒนธรรม (Cultural Qualitative Research) ผู้วิจัยได้ทำการรวบรวมข้อมูลจากเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และทำการเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม โดยการสำรวจ (Basic Survey) การสังเกต (Observation) การสัมภาษณ์ (Interview) และการสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) ทำการบันทึกข้อมูล จากนั้นนำข้อมูลที่ได้จากการเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนามมาจัดกระทำข้อมูล และตรวจสอบข้อมูลด้วยวิธีการตรวจสอบสามด้านข้อมูล ทำการวิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้แนวคิด ทฤษฎี เอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง โดยจำแนกตามความมุ่งหมายของการวิจัย โดยวิธีพรรณนาวิเคราะห์ (Descriptive Analysis)

4. พื้นที่การวิจัย

การศึกษาการพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวสายพระธาตุทางวัฒนธรรม ของจังหวัดขอนแก่น ผู้วิจัยได้กำหนดพื้นที่การวิจัยแบบเจาะจง จำนวน 3 พื้นที่ ประกอบด้วย อำเภอเมือง อำเภอน้ำพองและอำเภอกะนวน ซึ่งมีเกณฑ์ในการเลือกพื้นที่การวิจัยดังต่อไปนี้

4.1 เป็นพื้นที่ทางวัฒนธรรมที่พระธาตุเจดีย์ที่สำคัญของจังหวัดขอนแก่นเชื่อมต่อไปในเส้นทางเดียวกัน ทำให้ง่ายต่อการเดินทางไปกราบสักการะและมีพระธาตุที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ของพระพุทธศาสนาที่เชื่อมโยงไปยังพระธาตุพนม จังหวัดนครพนม นั่นคือ พระธาตุขามแก่น ซึ่งเป็นพระธาตุที่สำคัญประจำจังหวัดขอนแก่น

4.2 เป็นพื้นที่ที่มีพระธาตุเจดีย์ที่เป็นที่รู้จักของประชาชนทั่วไป และมีนักท่องเที่ยวเข้าไปท่องเที่ยวอย่างต่อเนื่อง

พระธาตุเจดีย์ที่มีในพื้นที่การวิจัย ประกอบด้วย

1. อำเภอเมืองขอนแก่น

1.1 พระธาตุนครเดิม วัดธาตุ พระอารามหลวง

1.2 พระมหาธาตุราชขัณฉิมมาเฉลิมพระเกียรติ วัดกลาง

หลวง

1.3 พระมหาธาตุแก่นนครอนุสรณ์สาธุชน(เจดีย์ 9 ชั้น) วัดหนองแวง พระอาราม

1.4 พระมหาเจดีย์ศรีไตรโลกธาตุ วัดทุ่งเศรษฐี

2. อำเภอน้ำพอง

2.1 พระธาตุขามแก่น วัดเจติยภูมิ

2.2 พระธาตุตั้งคเจดีย์ วัดถ้ำผาแดงพานิฆิต

3. อำเภอกระนวน

3.1 พระมหาเจดีย์ศรีวิจิตรการ วัดป่าจันทรมณี (ภูกระแต)

5. ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

5.1 ประชากร ได้แก่ ประชากรที่อาศัยอยู่ในอำเภอเมือง อำเภอเมือง อำเภอกระนวนและนักท่องเที่ยวที่มีโอกาสเข้ามาทำบุญกราบสักการะพระธาตุเจดีย์

5.2 กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ จำนวน ... คน เป็นผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสีย (Stakeholder) เกี่ยวกับการท่องเที่ยวในพื้นที่วิจัย ผู้วิจัยได้เลือกกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง (Purposive Selection) ซึ่งเป็นผู้มีบทบาทในการพัฒนา ดูแล จัดการบริหารและส่งเสริมวัดและพระธาตุเจดีย์เป็นแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม ประกอบด้วย

5.2.1 กลุ่มผู้รู้ (Key Informant) จากภาครัฐและภาคชุมชน รวม ... คน เพื่อสอบถามเกี่ยวกับความเป็นมาของพระธาตุเจดีย์ ประกอบด้วย

1) ภาครัฐ ได้แก่ วัฒนธรรมอำเภอ นายกองค์การบริหารส่วนตำบล นายกเทศมนตรี

2) ภาคชุมชน ได้แก่ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ปราชญ์ชาวบ้าน ผู้นำชุมชน ผู้นำท้องถิ่น

5.2.2 กลุ่มผู้ปฏิบัติ (Casual Informant) จำนวน 3 กลุ่ม ๆ ละ 10 คน รวม 30 คน ประกอบด้วย เจ้าอาวาส นักท่องเที่ยว เจ้าหน้าที่ราชการที่มีส่วนข้องเกี่ยวกับการท่องเที่ยว

5.2.3 กลุ่มประชาชนทั่วไป (General Informant) จำนวน 3 กลุ่ม ๆ ละ 10 คน รวม 30 คน ประกอบ พ่อค้า แม่ค้า เจ้าของร้านค้า เพื่อสอบถามข้อมูลเกี่ยวกับการแนวทางการบริหารจัดการเส้นทางสายพระธาตุเพื่อการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม จังหวัดขอนแก่น

วิธีดำเนินการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษาและเก็บรวบรวมข้อมูลในการศึกษาแนวทางการบริหารจัดการเส้นทางสายพระธาตุเพื่อการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม จังหวัดขอนแก่น ผู้วิจัยดำเนินการวิจัย ดังนี้

1. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ประกอบด้วย

1.1 แบบสำรวจ (Basic Survey) ใช้สำรวจพื้นที่ที่จะศึกษาเกี่ยวกับข้อมูลพื้นฐาน สิ่งอำนวยความสะดวก ความน่าสนใจของเส้นทางสายพระธาตุ จากสภาพที่พบเห็น แล้วบันทึกลงในแบบสำรวจ เพื่อทราบถึงสภาพปัจจุบันและปัญหาการบริหารจัดการภายในวัด

1.2 แบบสอบถาม (Questionnaire) กลุ่มผู้รู้ กลุ่มผู้ปฏิบัติ กลุ่มผู้ให้ข้อมูลทั่วไป เพื่อให้ได้ทราบความเป็นมา และเพื่อให้ได้แนวทางในการพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวสายพระธาตุทางวัฒนธรรม

1.3 แบบสัมภาษณ์ (Interview Guide) ใช้สัมภาษณ์กลุ่มผู้รู้ กลุ่มผู้ปฏิบัติ กลุ่มผู้ให้ข้อมูลทั่วไป เพื่อให้ได้ทราบความเป็นมา เพื่อทราบถึงสภาพปัจจุบันและปัญหาการบริหารจัดการ และเพื่อให้ได้แนวทางในการพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวสายพระธาตุทางวัฒนธรรม ซึ่งประกอบด้วย แบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง (Structured Interview) และแบบสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง (Non-Structured Interview) เป็นแบบสัมภาษณ์ที่ผู้วิจัยสร้างขึ้นจากกรอบแนวคิด และตามความมุ่งหมายของการวิจัย

2. การเก็บรวบรวมข้อมูล

การเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม (Field Study) การวิจัยครั้งนี้ใช้ข้อมูลภาคสนามเป็นหลัก ประกอบด้วย

2.1 การสำรวจเบื้องต้น (Basic Survey) เป็นการสำรวจพื้นที่ก่อนการลงพื้นที่เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูล เป็นการกำหนดพื้นที่เพื่อให้การเก็บข้อมูลในขั้นต่อไปได้ข้อมูลที่ต้องการและเป็นจริง

2.2 การสังเกต (Observation) ประกอบด้วย การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant Observation) และการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (Non-Participant Observation) ดังนี้

1) การสังเกตแบบ (Participant Observation) ผู้วิจัยได้เข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรม พร้อมกับสังเกต ซักถามข้อมูลที่ยังสงสัยและจดบันทึกอย่างเป็นระบบ

2) การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (Non-Participant Observation) ผู้วิจัยได้ทำการสังเกตสภาพทั่วไปของชุมชนและการจัดการภายในวัด

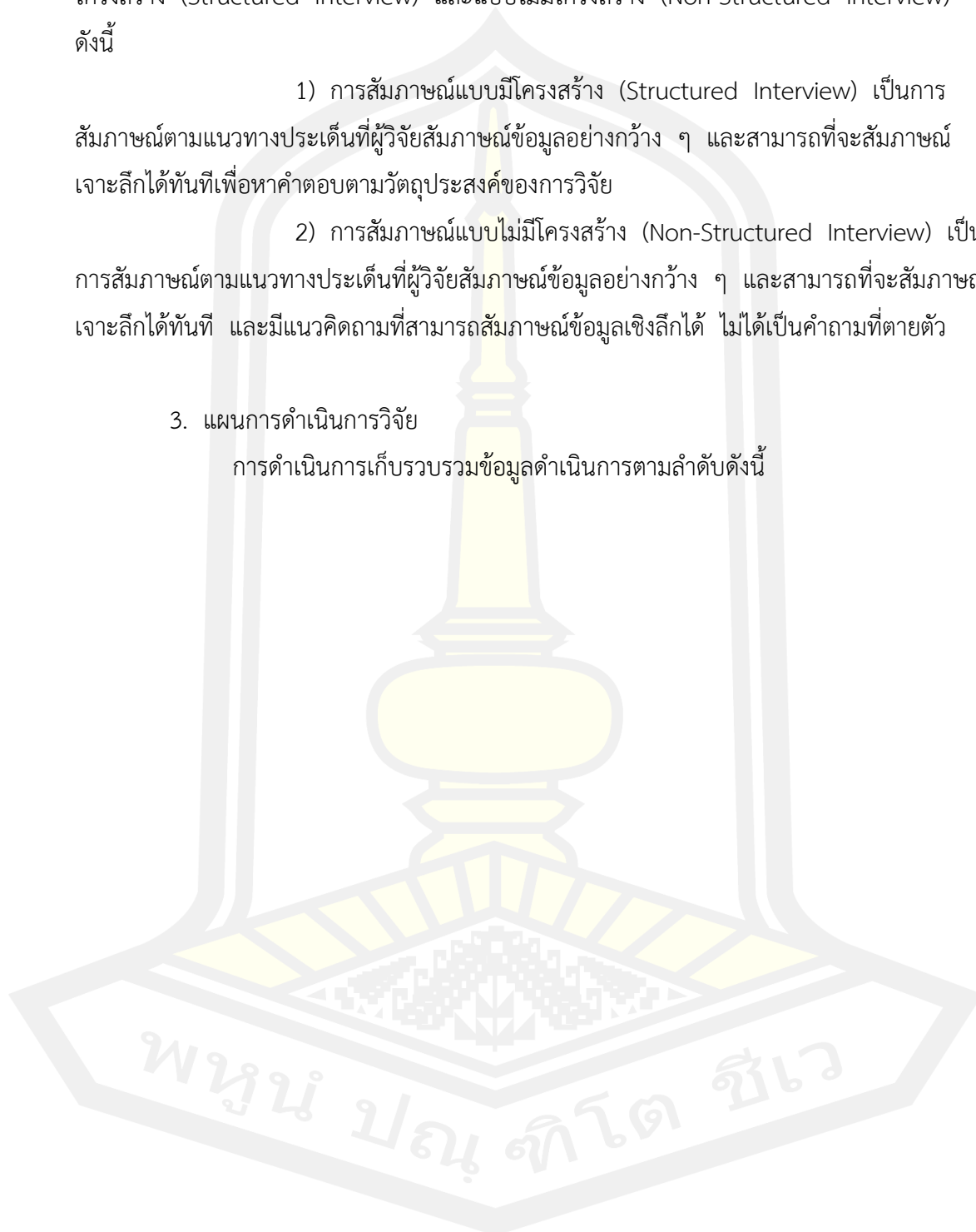
2.3 การสัมภาษณ์ (Interview Guide) ประกอบด้วย แบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง (Structured Interview) และแบบไม่มีโครงสร้าง (Non-Structured Interview) ดังนี้

1) การสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง (Structured Interview) เป็นการสัมภาษณ์ตามแนวทางประเด็นที่ผู้วิจัยสัมภาษณ์ข้อมูลอย่างกว้าง ๆ และสามารถที่จะสัมภาษณ์เจาะลึกได้ทันทีเพื่อหาคำตอบตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย

2) การสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง (Non-Structured Interview) เป็นการสัมภาษณ์ตามแนวทางประเด็นที่ผู้วิจัยสัมภาษณ์ข้อมูลอย่างกว้าง ๆ และสามารถที่จะสัมภาษณ์เจาะลึกได้ทันที และมีแนวความคิดที่สามารถสัมภาษณ์ข้อมูลเชิงลึกได้ ไม่ได้เป็นคำถามที่ตายตัว

3. แผนการดำเนินการวิจัย

การดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลดำเนินการตามลำดับดังนี้

ตาราง 1 วิธีดำเนินการวิจัย

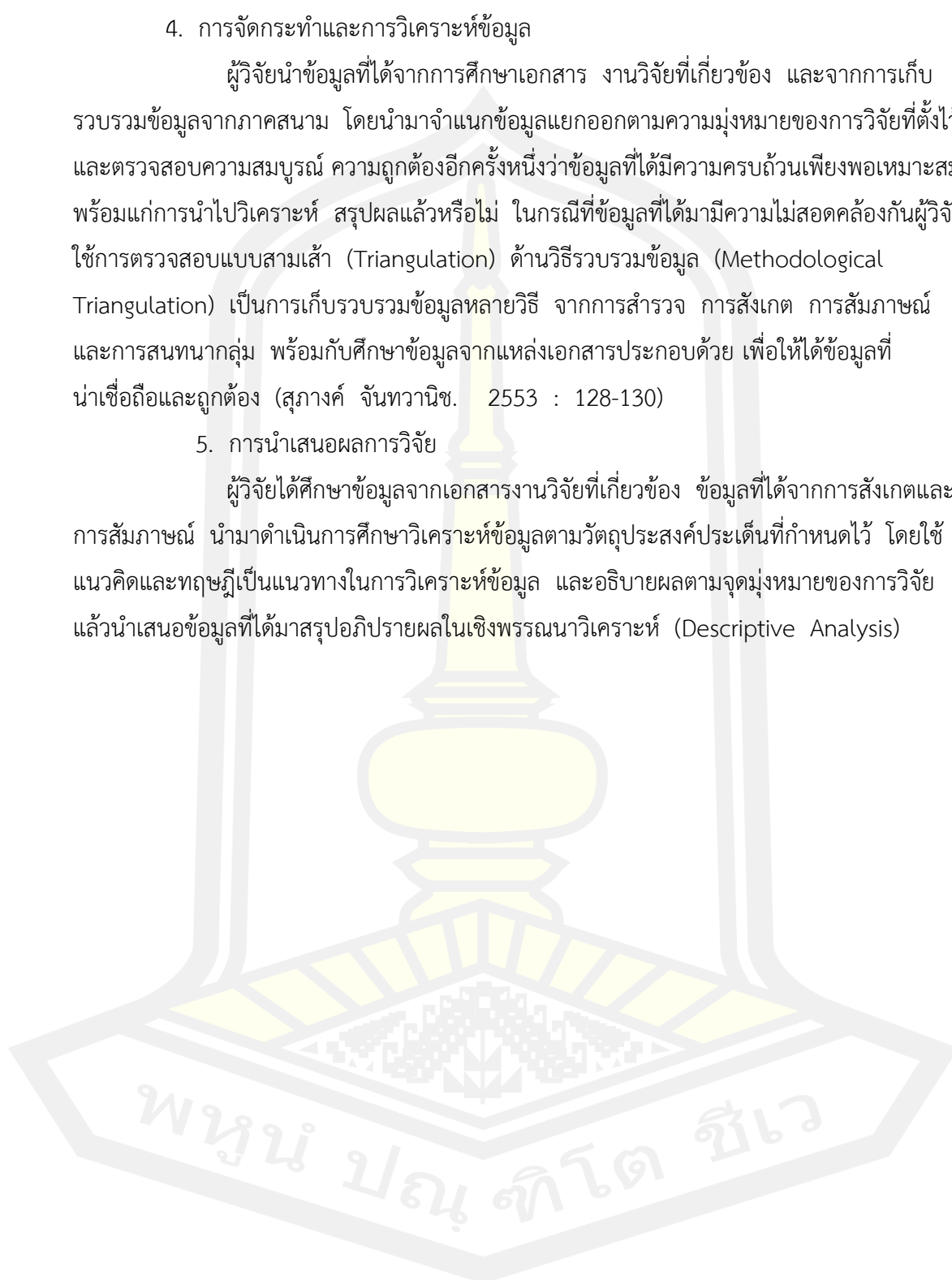
ความมุ่งหมาย	รายการ	กลุ่มตัวอย่าง	เครื่องมือ	ผล
	สำรวจและเลือกพื้นที่ทำการวิจัย	-อำเภอเมืองขอนแก่น -อำเภอน้ำพอง -อำเภอกระนวน	แบบสำรวจ	ได้พื้นที่ในการวิจัย
ความเป็นมา แนวทางการ บริหารจัดการ และพระธาตุ เจดีย์ที่ปรากฏ ใพระพุท ศาสนา	-การสังเกต -การสัมภาษณ์ -การสอบถาม	-วัฒนธรรมอำเภอ -นายกเทศมนตรี -เจ้าอาวาส -ปราชญ์ชาวบ้าน -ผู้นำท้องถิ่น ชุมชน -กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน	-แบบสังเกต -แบบสัมภาษณ์	ได้ความเป็นมา ของเทศกาล งานประเพณี ลุ่มน้ำโขง
สภาพปัจจุบัน และปัญหา การบริหาร จัดการภายใน วัดและ เส้นทาง ท่องเที่ยว	-การสังเกต -การสัมภาษณ์ -การสอบถาม	-วัฒนธรรมอำเภอ -เจ้าอาวาส -นักท่องเที่ยว -นายกเทศมนตรี -ปราชญ์ชาวบ้าน -ผู้นำท้องถิ่น ชุมชน -กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน	-แบบสังเกต -แบบสัมภาษณ์	ได้ข้อมูล เกี่ยวกับสภาพ ปัจจุบันและ ปัญหาของการ บริหารจัดการ เส้นทางสาย พระธาตุเพื่อ การท่องเที่ยว
การพัฒนาแนว ทางการ บริหารจัดการ เส้นทางสาย พระธาตุเพื่อ การท่องเที่ยว ทางวัฒนธรรม	-การสัมภาษณ์ -การสนทนา กลุ่ม -การสอบถาม	-เจ้าอาวาส -วัฒนธรรมอำเภอ -นายกเทศมนตรี -ปราชญ์ชาวบ้าน -ผู้นำท้องถิ่น ชุมชน -กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน	-แบบสังเกต -แบบสนทนา กลุ่ม	ได้เส้นทาง ท่องเที่ยว สายพระธาตุ ทางวัฒนธรรม 3 อำเภอที่ เชื่อมโยงกัน

4. การจัดกระทำและการวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยนำข้อมูลที่ได้จากการศึกษาเอกสาร งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และจากการเก็บรวบรวมข้อมูลจากภาคสนาม โดยนำมาจำแนกข้อมูลแยกออกตามความมุ่งหมายของการวิจัยที่ตั้งไว้ และตรวจสอบความสมบูรณ์ ความถูกต้องอีกครั้งหนึ่งว่าข้อมูลที่ได้มีความครบถ้วนเพียงพอเหมาะสม พร้อมแก่การนำไปวิเคราะห์ สรุปผลแล้วหรือไม่ ในกรณีที่ข้อมูลที่ได้มาไม่สอดคล้องกันผู้วิจัยใช้การตรวจสอบแบบสามเส้า (Triangulation) ด้านวิธีรวบรวมข้อมูล (Methodological Triangulation) เป็นการเก็บรวบรวมข้อมูลหลายวิธี จากการสำรวจ การสังเกต การสัมภาษณ์ และการสนทนากลุ่ม พร้อมกับศึกษาข้อมูลจากแหล่งเอกสารประกอบด้วย เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ น่าเชื่อถือและถูกต้อง (สุภางค์ จันทวานิช. 2553 : 128-130)

5. การนำเสนอผลการวิจัย

ผู้วิจัยได้ศึกษาข้อมูลจากเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ข้อมูลที่ได้จากการสังเกตและการสัมภาษณ์ นำมาดำเนินการศึกษาวิเคราะห์ข้อมูลตามวัตถุประสงค์ประเด็นที่กำหนดไว้ โดยใช้แนวคิดและทฤษฎีเป็นแนวทางในการวิเคราะห์ข้อมูล และอธิบายผลตามจุดมุ่งหมายของการวิจัย แล้วนำเสนอข้อมูลที่ได้มาสรุปอภิปรายผลในเชิงพรรณนาวิเคราะห์ (Descriptive Analysis)

บทที่ 4

ผลการวิเคราะห์ข้อมูล

การศึกษาเรื่อง แนวทางการบริหารจัดการเส้นทางสายพระธาตุเพื่อการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมผู้วิจัยได้ทำการเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยวิธีการศึกษาเอกสาร การสำรวจ การสังเกต สัมภาษณ์และการสนทนากลุ่มนำมาสังเคราะห์ข้อมูลโดยมีรายละเอียดที่จะนำเสนอในหัวข้อต่อไปนี้

ตอนที่ 1 ความเป็นมาของพระธาตุเจดีย์จังหวัดขอนแก่น

ตอนที่ 2 สภาพปัจจุบันและปัญหาบริหารจัดการสถานที่ท่องเที่ยววัดพระธาตุเจดีย์

ตอนที่ 3 แนวทางการบริหารจัดการสถานที่ท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมเส้นทางสายพระธาตุจังหวัดขอนแก่น

ความเป็นมาของพระธาตุเจดีย์จังหวัดขอนแก่น

พระธาตุเดิมที่มีความหมายอย่างเดียวกันกับคำว่าเจดีย์ ภาษาบาลีเขียนว่า เจตีย ส่วนภาษาสันสกฤต ใจตียะ หรือ สตุป ภาษาบาลี ฎูป , ภาษาสันสกฤต สตุป เป็นสิ่งก่อสร้างในพุทธศาสนา พบได้ทั่วไปในอนุทวีปอินเดียและเอเชีย เจดีย์ หมายถึงสิ่งก่อสร้างหรือสิ่งของที่สร้างขึ้น เพื่อเป็นที่เคารพบูชาระลึกถึง สตุป หมายถึงสิ่งก่อสร้างเหนือหลุมฝังศพ หรือสร้างขึ้นเพื่อบรรจุอัฐิธาตุของผู้ที่ล่วงลับไปแล้ว เพื่อให้ลูกหลานและผู้เคารพนับถือได้สักการบูชา ถือกันว่ามีบุคคลที่ควรบรรจุอัฐิธาตุไว้ในสตุปเพื่อเป็นที่สักการะของมหาชนอยู่เพียง 4 พวก เรียกว่า ฎูปารหบุคคล ได้แก่ พระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า พระอรหันตสาวก และพระเจ้าจักรพรรดิ สำหรับประเทศไทย คำว่า สตุป และ เจดีย์ เรามักรวมเรียกว่า “สตุปเจดีย์” หรือ “เจดีย์” มีความหมายเฉพาะ ถึงสิ่งก่อสร้างในพุทธศาสนาที่สร้างขึ้นเพื่อบรรจุอัฐิ หรือเพื่อประดิษฐานพระพุทธรูป หรือเพื่อเป็นที่ระลึก ทั้งนี้อาจเป็นเพราะ ในสมัยหลังลงมาคงมีการสร้างสถานที่เพื่อบรรจุอัฐิของบุคคลทั่วไป และเพื่อเคารพบูชาระลึกถึงพร้อมกันไป

สำหรับเจดีย์สาญจีสตุป สันนิษฐานว่าพระมหาเจดีย์องค์แรกในพระพุทธศาสนา (มรดกโลก) สถานที่ตั้ง สตุปสาญจี อยู่ห่างจากเมืองโบบาล ประมาณ 68 กิโลเมตร ในรัฐมัธยประเทศ ตอนกลางของประเทศอินเดีย เจดีย์สาญจี หรือสาญจีสตุป สร้างโดยพระเจ้าอโศกมหาราช (ครองราชย์ พ.ศ. 270 – 311) ทรงเป็นจักรพรรดิแห่งจักรวรรดิโมริยะ ปกครองแคว้นมคธในขณะนั้น หลังจากที่พระองค์หันมานับถือพระพุทธศาสนาแล้ว พระองค์ก็ทรงกลายเป็นเอกอัครพุทธศาสนูปถัมภก ผู้อุปถัมภ์บำรุงพระพุทธศาสนา และเป็นผู้สร้างสตุปแห่งนี้ บนเนินเขา ที่สูงประมาณ 91 เมตร ในเขตหมู่บ้านสาญจี (Sanchi) อำเภอไรเซน (Raisen) รัฐมัธยประเทศ (Madhya Pradesh) ประเทศ

อินเดีย สถูปสาญจี ได้สำรวจพบเป็นครั้งแรก ในปี ค.ศ.1818 (พ.ศ.2361) โดย พล.ท.เทเลอร์ นักโบราณคดีชาวอังกฤษและต่อมาได้พบสถูปองค์ที่ 1, 2, 3 รวมทั้งที่พำนักของพระสงฆ์เป็นจำนวนมาก แต่สถูปได้ถูกทำลายไปมากโดยพวกนักล่าสมบัติ ซึ่งต่อมาได้รับการบูรณปฏิสังขรณ์อีกครั้ง เมื่อปี ค.ศ. 1912 - 1919 (พ.ศ.2455 - 2462)

สถูปสาญจี มีความสูง 52.5 ฟุต บนยอดสถูปตกแต่งด้วยฉัตร มีประตูทางเข้าสถูป 4 ทิศ แต่ละประตูมีภาพแกะสลักพุทธประวัติของพระพุทธเจ้าและการใช้ชีวิตของคนในยุคสมัยนั้น ซึ่งเป็นหลักฐานชิ้นสำคัญที่ยังหลงเหลือตั้งแต่ครั้งแรกสร้าง นอกจากนี้ยังพบเสาศีลาจารึก ตั้งอยู่ข้างซุ้มประตูด้านทิศใต้ มีสภาพสมบูรณ์ บนยอดเสามีสิงโต 4 ตัวอยู่บนปลายเสา อันเป็นสัญลักษณ์ของเสาที่สร้างขึ้นในสมัยของพระเจ้าอโศกมหาราช

พระประสงค์ในการสร้างมหาสถูปสาญจีของพระเจ้าอโศกมหาราชมี

1. เพื่อเป็นที่ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุขององค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า
  2. เพื่อบรรจุพระธาตุของพระอัครสาวก พระสาวรีบุตรและพระมหาโมคคัลลานะ รวมทั้งพระธาตุของพระสมณทูตอีก 10 รูป ที่ทรงส่งไปประกาศพระศาสนาภายหลังการสังคายนาครั้งที่ 3
  3. เพื่อเป็นอนุสรณ์แก่พระโอรสหมิ่นพระเถระและพระธิดาพระสังฆมิตตาเถรี
  4. เพื่อเป็นอนุสรณ์แก่พระมเหสีนามว่า พระนางเวทิสกา ผู้มีถิ่นกำเนิดที่เมืองนี้
- เจดีย์ที่สร้างขึ้นมาในพระพุทธศาสนา มีไว้เพื่อระลึกถึงพระรัตนตรัยทั้งสิ้น สามารถแบ่งได้เป็น 4 ประเภท นั่นคือ

1. พระธาตุเจดีย์คือ เจดีย์ที่ถูกสร้างขึ้นเพื่อใช้บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ หรือ พระธาตุ เช่น พระธาตุพนม พระธาตุดอยสุเทพ บรมบรรพต(ภูเขาทอง) ฯลฯ
2. พระธรรมเจดีย์ มีผู้สันนิษฐานว่าเกิดขึ้นจากการที่ทรงมีพุทธดำรัสก่อนพุทธปรินิพพานว่า พระธรรมวินัยจักเป็นศาสดาแทนพระองค์ จึงเกิดมีการคิดจารึกพระธรรมลงบนวัตถุแล้วนำมาบูชาแทนพระธรรม เช่น พระไตรปิฎก หนังสือธรรมะ ฯลฯ
3. บริโภคเจดีย์ คือ สถานที่หรือสิ่งของทั้งหมดที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้า เช่น สังเวชนียสถานทั้งสี่ ต้นพระศรีมหาโพธิ์ พุทธบริจาร รอยพระพุทธบาท ฯลฯ
4. อุเทศิกเจดีย์ คือสิ่งทีสร้างขึ้นเพื่อระลึกถึงพระรัตนตรัย โดยไม่มีการกำหนดรูปแบบอย่างชัดเจน เช่น พระพุทธรูป พระผง พระเครื่อง พระพุทธบาท(จำลอง) ฯลฯ ทั้งนี้ รวมถึงพระบรมสารีริกธาตุ และ พระธาตุจำลองด้วย

ส่วนคำว่าพระธาตุ คงมาจากคำว่าพระบรมธาตุเจดีย์ซึ่งชาวพุทธที่เคารพในพระสัมมาสัมมาพุทธเจ้าก็ให้ความ และอีกนัยหนึ่งพระธาตุเกี่ยวข้องกับความหมายสองประการคือ

1. พระธาตุเกี่ยวข้องกับพระเจดีย์เสมือนเป็นที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ จึงเรียกติดต่อกันมาโดยหมายรวมเอาพระธาตุเจดีย์ที่มีลักษณะเดียวกันเรียกว่าพระธาตุและธาตุตั้งแต่ที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาจนถึงสามัญชน

2. พระพุทธศาสนา กล่าวว่า คนเราประกอบด้วย ธาตุ 4 ประการ ได้แก่ ปฐวีธาตุ ธาตุดิน (สิ่งที่มีสถานะเป็นของแข็งในร่างกาย เช่น ผิวหนัง ตา จมูก ปาก ลำไส้ ตับ ฯลฯ) อาโปธาตุ ธาตุน้ำ (สิ่งที่มีสถานะเป็นของเหลวในร่างกาย เช่น โลหิต น้ำปัสสาวะ เหงื่อ ฯลฯ) วาโยธาตุ ธาตุลม (สิ่งที่มีสถานะเป็นแก๊สหรือก๊าซในร่างกาย เช่น ลมหายใจ แก๊สในกระเพาะอาหาร ฯลฯ) และเตโชธาตุ ธาตุไฟ (อุณหภูมิของร่างกาย พลังงานในการเผาผลาญอาหาร ให้ความร้อนในร่างกายและให้ความอบอุ่นแก่ร่างกาย) ซึ่งหากรวมกันแล้วนับได้ 4 พอดี

ความเชื่อเรื่องพระธาตุเจดีย์ แต่เป็นคติความเชื่อดั้งเดิมของชาวล้านนา ความเชื่อนี้จะมีมาตั้งแต่เมื่อใดไม่ปรากฏ พบว่ามีบันทึกอยู่ในตำราพื้นเมืองโบราณ สรุปลงใจความได้ว่า ก่อนที่วิญญานจะมาปฏิสนธิในครรภ์ของผู้เป็นมารดานั้น วิญญานจะลงมา ชูธาตุ ซึ่งหมายถึงการที่ดวงวิญญานจะลงมาพักอยู่ที่เจดีย์แห่งใดแห่งหนึ่ง โดยมี ตัวเป็ง (สัตว์ประจำนักษัตร) พามาพักไว้ และเมื่อได้เวลา ดวงวิญญานก็จะเคลื่อนจากพระเจดีย์ ไปสถิตอยู่บนกระหม่อมของผู้เป็นบิดาเป็นเวลา 7 วัน ก่อนที่จะเคลื่อนเข้าสู่ครรภ์ของมารดา และเมื่อเสียชีวิตลงแล้ว ดวงวิญญานก็จะกลับไปพักอยู่ที่เจดีย์นั้นๆ ตามเดิม ซึ่งความเชื่อเหล่านี้เองที่แพร่หลายไปสู่หลายๆพื้นที่ของประเทศ ก่อให้เกิดคติความเชื่อเช่นเดียวกันนี้ แต่จะแตกต่างกันบ้าง ในส่วนของเจดีย์ประจำปีนักษัตรต่างๆ อีกทั้งยังพบว่ามีคติความเชื่อเรื่องพระธาตุประจำวันเกิด ซึ่งเป็นเจดีย์ที่อยู่ในเขตจังหวัดนครพนมเพียงจังหวัดเดียวอีกด้วย เมื่อพิจารณาถึงความเชื่อเรื่องนี้แล้ว ถือได้ว่าเป็นความชาญฉลาดของบรรพชนชาวล้านนา ที่สอนให้ลูกหลานมีความเคารพในพระรัตนตรัย และเหตุที่ให้นับถือพระเจดีย์องค์ใดองค์หนึ่งเป็นพิเศษ อาจเป็นไปได้ว่า การเดินทางไปสักการะพระเจดีย์แต่ละองค์ในสมัยโบราณนั้น ถือเป็นเรื่องใหญ่ เนื่องจากการเดินทางที่ยากลำบาก จำเป็นต้องใช้ความวิริยะและอุตสาหะอย่างสูง ดังนั้นการได้ไปกราบไหว้พระธาตุเจดีย์แม้เพียงองค์ใดองค์หนึ่ง ย่อมก่อให้เกิดความชื่นอกชื่นใจแก่สาธุชนผู้มีความมุ่งมั่นในการเดินทางไปกราบไหว้ ภาพพระธาตุเจดีย์ที่ตั้งตระหง่านอยู่เบื้องหน้า จะก่อให้เกิดความปีติสุขและความอิมอกอิมใจเอ่อท้น ประทับติดตรึงตราอยู่ภายในใจ เมื่อใดก็ตามที่ร่างกายถึงกาลละแตกดับไปตามธรรมชาติ จิตก่อนตายจะไขว่คว้าหาบุญกุศลที่เคยทำมา เมื่อนั้น ภาพการไปกราบไหว้พระธาตุเจดีย์และความรู้สึกสุขใจในบุญกุศลจะปรากฏสว่างไสวในจิต ซึ่งจะเป็นเหตุปัจจัยให้ไปสู่สุคติภพได้ (นัฐชัย แยมพิกุลสกุล.2556 : ออนไลน์) ความเชื่อของชาวล้านนาและล้านช้างมีสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมทางด้านพุทธศาสนา เพราะในอดีตสองอาณาจักรนี้มีการแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรมตลอดมา ศรีศักร วัลลิโภดม (2539 : 141) กล่าวว่า คติการสร้างพระมหาสถูปเจดีย์เพื่อบรรจุพระบรมธาตุในดินแดนไทย เป็นสิ่งที่มีพัฒนาการมาแต่ยุคต้นประวัติศาสตร์ ตั้งแต่สมัยทวารวดี ราวพุทธศตวรรษที่ 12 อันเป็น

ระยะเวลาที่มีหลักฐานให้เห็นว่ามีการสร้างศาสนสถานที่เป็นถาวรวัตถุชัดเจน เกิดการสร้างพระมหาธาตุเจดีย์ที่เป็นหลักของบ้านเมืองและท้องถื่นเรื่อยมา จนถึงการสร้างเพื่ออุทิศส่วนกุศลให้แก่บุคคลที่เคารพกันขึ้นอย่างมากมาย ดินแดนแถบถื่นลุ่มน้ำโขงโดยเฉพาะกลุ่มวัฒนธรรมลาว ทั้งไทยอีสานและ สปป.ลาว

ตอนที่ 1 ความเป็นมาของพระธาตุเจดีย์จังหวัดขอนแก่น

การศึกษาการพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวสายพระธาตุเพื่อการท่องเที่ยวเชิงทางวัฒนธรรมของจังหวัดขอนแก่น ผู้วิจัยได้กำหนดพื้นที่การวิจัยแบบเจาะจงในจังหวัดขอนแก่น จำนวน 3 อำเภอ ประกอบด้วย อำเภอเมือง อำเภอน้ำพองและอำเภอกระนวน ซึ่งเป็นพื้นที่ทางวัฒนธรรมที่มีพระธาตุเจดีย์ที่สำคัญของจังหวัดขอนแก่นเชื่อมต่อไปในเส้นทางเดียวกัน ทำให้ง่ายต่อการเดินทางไปกราบสักการะและมีพระธาตุที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ของพระพุทธศาสนาที่เชื่อมโยงไปยังพระธาตุพนม จังหวัดนครพนม โดยเริ่มที่อำเภอเมืองขอนแก่น ประกอบด้วย 1) พระธาตุนครเดิม วัดธาตุ พระอารามหลวง 2) พระมหาธาตุราชมณีมาเฉลิมพระเกียรติ วัดกลาง 3) พระมหาธาตุแก่นนครอนุสรณ์ สารุชน(เจดีย์ 9 ชั้น) วัดหนองแวง พระอารามหลวง 4) พระมหาเจดีย์ศรีไตรโลกธาตุ วัดทุ่งเศรษฐี ต่อมาในพื้นที่อำเภอน้ำพอง ประกอบด้วย 1) พระธาตุขามแก่น วัดเจติยภูมิ 2) พระธุดงค์เจดีย์ วัดถ้ำผาแดงผานิมิต และในพื้นที่อำเภอกระนวน คือ พระมหาเจดีย์ศรีวิจิตรการ วัดป่าจันทรมณี (ภูกระแต) รวมทั้งสิ้น 7 สถานที่ ซึ่งมีประวัติความเป็นมา ที่ตั้งและสภาพแวดล้อม รูปแบบและโครงสร้างของพระธาตุเจดีย์อันนำไปสู่เส้นทางท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมสายพระธาตุจังหวัดขอนแก่น ดังนี้

1.1 พระธาตุนครเดิม วัดธาตุ พระอารามหลวง

วัดธาตุ พระอารามหลวง ตั้งอยู่เลขที่ 237 ถนนกลางเมือง (บ้านเมืองเก่า) ตำบลในเมือง อำเภอเมืองขอนแก่น จังหวัดขอนแก่น สังกัดคณะสงฆ์มหานิกาย สร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2332 โดยพระนครศรีบริรักษ์บรมราชภักดี (เพี้ยเมืองแพน) เจ้าเมืองขอนแก่น เป็นผู้ก่อสร้างขึ้นพร้อมกับการตั้งเมืองขอนแก่น และได้สร้างพระธาตุขึ้นเป็นปูชนียสถานที่เคารพสักการะของชาวเมืองขอนแก่น จึงเรียกชื่อวัดนี้ว่า "วัดธาตุ" ได้รับการสถาปนาขึ้นเป็นพระอารามหลวง ชั้นตรี ชนิดสามัญ เมื่อปี พ.ศ. 2521 มีเนื้อที่ 12 ไร่มีอาณาเขตดังนี้

ทิศเหนือติดต่อกับที่ดินเอกชน ทิศตะวันออก ติดต่อกับซอยสาธารณะและถนนรอบบึงแก่นนคร ทิศใต้ติดต่อกับซอยสาธารณะและทิศตะวันตก ติดต่อกับถนนกลางเมืองและที่เอกชน

พ.ศ. 2335 ท้าวสีก ตำแหน่ง เพี้ยเมืองแพน อยู่บ้านชีโหล่น เมืองสุวรรณภูมิ ได้ชักชวนครอบครัวได้ประมาณ 330 ครอบครัว อพยพมาตั้งบ้านเรือนขึ้นใหม่อีกแห่งหนึ่ง เรียกว่า บ้านบึงบอน ต่อมา พ.ศ. 2340 พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก มีพระบรมราชโองการยกฐานะให้เป็น "เมืองขอนแก่น" แต่งตั้งให้ "ท้าวสีก" เป็นเจ้าเมืองขอนแก่นคนแรก มีนามว่า "พระนครศรีบริรักษ์"

เนื่องจากชนชั้นปกครองเมืองต่างๆ ในภาคอีสาน ซึ่งมีเชื้อสายเนื่องมาจากนครเวียงจันทน์ เมื่อท้าวเมืองแพน หรือพระนครศรีบริรักษ์ บรมราชภักดี ได้ตั้งเมืองขอนแก่นขึ้นที่บ้านบึงบอนแล้วก็ได้เริ่มสร้างวัดขึ้น 4 วัด ตามแบบประเพณีโบราณเนื่องจากวัดเหนือ(วัดธาตุ) เป็นวัดสำหรับเจ้าเมืองดังกล่าว

1. วัดเหนือ อยู่ทางทิศเหนือของตัวเมืองหรืออยู่ทางต้นน้ำสำหรับเป็นสถานที่ชุมนุมทำบุญของเจ้าเมืองปัจจุบันคือ วัดธาตุพระอารามหลวง
2. วัดกลาง อยู่กึ่งกลางระหว่างวัดเหนือกับวัดใต้ สำหรับเป็นที่ชุมนุมทำบุญของประชาชนทั่วไป ปัจจุบันคือ วัดกลาง
3. วัดใต้ อยู่ทางทิศใต้ของตัวเมือง หรืออยู่ทางใต้ของสายน้ำ ปัจจุบัน คือ วัดหนองแวง พระอารามหลวง
4. วัดท่าแขก สำหรับพระภิกษุอาคันตุกะจากถิ่นอื่นมาพักและประกอบพุทธศาสนพิธี ปัจจุบันคือ วัดโพธิ์

วัดธาตุมีเจ้าอาวาสผู้ปกครองวัดสืบต่อกันมามากกว่าศตวรรษ เจ้าอาวาสอาจจะมีตำแหน่งเป็นพระครูหลักคำ พระครูสังฆราช พระครูด้าน พระครูฝ่าย พระครูยอดแก้วหรือพระครูลูกแก้ว ตามศักดิ์ที่ใช้เรียกตำแหน่งสมณศักดิ์ในสมัยนั้นมาบ้างแล้วหลายรูป แต่ไม่สามารถจะหาหลักฐานมายืนยันได้ วัดธาตุแม้จะมี ปุชนิยมสถานคือพระธาตุเจดีย์อยู่ก็จริง แต่พระเจดีย์หลายองค์ ก็ชำรุดทรุดโทรมพังทลายไปเกือบหมดสิ้น จนไม่สามารถจะสังเกตได้ว่าองค์ไหนเป็นพระธาตุดั้งเดิม ซึ่งเจ้าเพี้ยเมืองแพนได้สร้างขึ้น หลักฐานใด ๆ ก็ไม่มีปรากฏ

เมื่อ พ.ศ.2513 คณะกรรมการวัดเห็นว่าพระธาตุมีรวมกันหลายองค์ ทุกองค์ล้วนมีลักษณะทรุดโทรม จนไม่สามารถทราบได้ว่าองค์ไหนเป็นพระธาตุองค์เดิม จึงได้ตัดสินใจให้นายช่างออกแบบสร้างพระธาตุองค์ใหม่ขึ้นครอบองค์เดิมไว้ ทั้งหมด โดยสร้างให้ใหญ่และสูงกว่าเดิม เพื่อรักษาทรัพย์สินและศักดิ์สิทธิ์ไว้ และให้ชื่อว่าเจดีย์พระธาตุนครเดิม ตามที่ปรากฏอยู่ทุกวันนี้ มีส่วนสูงวัดจากยอดสุดลงมา 45 เมตร เป็นเจดีย์ทรงระฆังคว่ำ ศิลปะรัตนโกสินทร์ ก่อด้วยอิฐหุ้มด้วยกระเบื้องเคลือบสีทองเหลืองอร่ามทั้ง โดยพระนครศรีบริรักษ์บรมราชภักดี ซึ่งเป็นเจ้าเมืองขอนแก่นขณะนั้น เป็นผู้ก่อสร้างขึ้นมากับการตั้งเมืองขอนแก่น และสร้างพระธาตุเป็นปูชนียสถานเพื่อเป็นสิ่งสักการะของประชาชนชาวขอนแก่น และยังเป็นสถานที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุด้วย

พ.ศ. 2430-2473 พระครูพุทธา พุทฺธสโร เจ้าอาวาส การปกครองในยุคนี้เป็นระเบียบเรียบร้อย มีพระภิกษุ สามเณรมาก มีการศึกษาพระธรรมวินัย เรียกในสมัยนั้นว่า เรียนสนธิ เรียนนามเรียนมูลกัจจายน์ และมีการส่งเสริมการเทศน์เสียงล้ามหาชาติทำนองพื้นเมือง พระครูพุทธา เจ้าอาวาส เป็นผู้ทรงความรู้ความสามารถในการเทศน์ทำนองเสียงล้ามหาชาติพื้นเมืองชั้นหนึ่ง ถึงมรณภาพในปี 2473

พ.ศ. 2430 - 2483 พระครูบับ ปญญาโว ศิษย์ของพระครูพุทธา ได้เป็นเจ้าอาวาส ต่อมาท่านได้ปกครองวัดเจริญรอยตามพระครูบาอาจารย์ทุกอย่าง พระสงฆ์ สามเณร และประชาชน เคารพนับถือมาก เช่น เมื่อ พ.ศ. 2475 ได้มีศรัทธาสร้างกุฏิถวายพระครูบับสำหรับเป็นที่อยู่ของเจ้าอาวาสในสมัยนั้น (ขณะนี้รื้อไปแล้ว) พระครูบับ ปญญาโว เป็นเจ้าอาวาสอยู่ประมาณ 10 ปี ได้ลาสิกขาไปเมื่อปลายปี พ.ศ. 2483

พ.ศ. 2483 - 2490 พระครูวิเวกธรรมปฏิบัติ (พั้ว พุทฺธโชโต) เจ้าคณะแขวงพระลับ เจ้าอาวาสวัดท่าราชไชยศรี ได้รับความเห็นชอบจากทางคณะสงฆ์และทายก-ทายิกา ให้ย้ายมาดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสวัดธาตุ ท่านได้ปรับปรุงการปกครอง การศึกษาการเผยแผ่ และการสาธารณูปการ โดยกว้างขวาง ซึ่งนับเป็นรากฐานของวัดธาตุสืบมาจนบัดนี้ ทั้งนี้เพราะท่านเป็นทั้งนักปกครอง นักศึกษา นักเทศน์ และนักก่อสร้าง

พ.ศ. 2490 - 2552 พระธรรมวิสุทธาจารย์ (เหล่ว สุมโน ป.ธ. 5, พธ.ด.) เป็นเจ้าอาวาส ได้มีการปรับปรุง พัฒนาทั้งด้านการศึกษา การปกครอง การเผยแผ่ และสาธารณูปการเต็มรูปแบบ ซึ่งในอดีตนั้นวัดธาตุมีการจัดการศึกษาเล่าเรียนตามแบบพื้นเมืองโบราณ ถ้าพระภิกษุสามเณรรูปใดสนใจใฝ่ศึกษาจะต้องเดินทางไปศึกษาเล่าเรียนที่กรุงเทพฯ จนกระทั่งสมัยพระครูวิเวกธรรมปฏิบัติ (พั้ว เป็นเจ้าอาวาส ได้วางรากฐานการศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกนักธรรม-บาลีขึ้น โดยได้สร้างโรงเรียนพระปริยัติธรรมและจัดหาครูสอนพระปริยัติธรรมจากวัดมหาธาตุ กรุงเทพฯ 2 รูป คือ พระมหาเหล่ว สุมโน ป.ธ.5 (พระธรรมวิสุทธาจารย์) และพระมหาพราหม จิตตเสโน ป.ธ.6 มาเป็นครูสอนประจำสำนักแรก ต่อมาเมื่อถึงสมัยพระธรรมวิสุทธาจารย์ (เหล่ว สุมโน) เป็นเจ้าอาวาส ได้ส่งเสริมและปรับปรุงพัฒนาสำนักเรียนให้เจริญก้าวหน้ามากยิ่งขึ้น โดยแต่ละปีมีพระภิกษุสามเณรเข้าศึกษาและสอบเปรียญธรรมได้เป็นจำนวนมาก มีครูสอนพระปริยัติธรรมที่มีความรู้ความสามารถทำการสอนประจำในอดีต ได้แก่

1. พระมหาคำพันธ์ โกวิท ป.ธ.7 (พระเทพมงคลเมธี อดีตเจ้าคณะจังหวัดขอนแก่น)
2. พระมหาทองสา วรลาโภ ป.ธ.8 (พระเทพกิตติรังษี ป.ธ. 8, พธ.ด. เจ้าอาวาส-เจ้าคณะจังหวัดขอนแก่น)
3. พระมหาบัวผัน ปคุณธมโม ป.ธ.8 (พระกิตติญาณโสภณ อดีตเจ้าอาวาสวัดศรีนวล-รจจ.ขอนแก่น)
4. พระมหานิยม อุตตโม ป.ธ.7
5. พระครูประสารณปริยัติกิจ (ปาว เตชธมโม ป.ธ. 4)
6. พระครูอรุณสารเมธี (จ่านง อติเมโธ ป.ธ. 4, เจ้าอาวาสวัดวุฒาราม, เจ้าคณะอำเภอเมืองขอนแก่น)

7. พระครูศรีวิสุทธิวิวัฒน์ (จำเริญ ปสุโต ป.ธ.6, กศ.ม., ผอ.ร.ร.วิเวกธรรมประสิทธิ์
วิทยารูปปัจจุบัน)

พ.ศ. 2553 –ปัจจุบัน พระเทพกิตติรังษี (ทองสา วรภาโภ ป.ธ. 8, พธ.ด.) เจ้าอาวาส
รูปปัจจุบันและดำรงตำแหน่งเจ้าคณะจังหวัดขอนแก่น ได้ดำเนินการพัฒนาวัดธาตุ พระอารามหลวง
อย่างที่บูรพาจารย์เคยปฏิบัติมา โดยเฉพาะวัดธาตุถือได้ว่าเป็นศูนย์กลางของการศึกษาของคณะสงฆ์
จังหวัด จึงมีพระภิกษุสามเณรอยู่จำพรรษาเพื่อศึกษาและปฏิบัติศาสนกิจปีละประมาณ 150 รูป
ดังนั้น ท่านจึงได้แบ่งการปกครองออกเป็น 7 คณะ ตามหมายเลขประจำกุฏิ หรือกลุ่มกุฏิ โดยมีเจ้า
คณะแต่ละรูปทำหน้าที่เป็นผู้ช่วยเจ้าอาวาส ดูแลปกครองและสงเคราะห์พระภิกษุสามเณรภายใน
คณะ ให้ปฏิบัติชอบตามพระธรรมวินัย ระเบียบกติกา ของวัด และให้ได้รับความสัปปายะตามสมควร
แก่ฐานะ

การพัฒนาการศึกษาภายในวัด

พ.ศ.2486 จัดตั้งสำนักเรียนวิเวกธรรมประสิทธิ์วิทยา เปิดสอนแผนกมัธยมศึกษา-บาลี

พ.ศ.2529 โรงเรียนวิเวกธรรมประสิทธิ์วิทยา ได้ขอเปิดขยายโอกาสทางการศึกษา
ขึ้น โดยขอเป็นสาขาของมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วัดมหาธาตุ กรุงเทพฯ ฯ ในนาม “มหาจุฬาลง
กรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์วิทยาเขตขอนแก่น” เปิดสอนในระดับอุดมศึกษาคณะพุทธ
ศาสตร์

พ.ศ.2531 เปิดศูนย์การศึกษาโรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์ เพื่อให้โอกาสแก่
เยาวชนที่สนใจได้ศึกษาพุทธประวัติและหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา

พ.ศ.2534 โรงเรียนวิเวกธรรมประสิทธิ์วิทยา เปิดสอนแผนกสามัญศึกษา

พ.ศ.2536 มหาจุฬาฯ เปิดสอน 2 คณะ คือ คณะครุศาสตร์ และรัฐศาสตร์และ
สังคมศาสตร์ ปัจจุบันได้เปิดสอนเพิ่มอีก 2 คณะ คือ คณะมนุษยศาสตร์ คณะพุทธศาสตร์ และเปิด
สอนหลักสูตรมหาบัณฑิต 4 สาขา คือ สาขาพระพุทธศาสนา สาขาปรัชญา สาขาบริหารศึกษา
สาขารัฐประศาสนศาสตร์

ทำเนียบเจ้าอาวาส

รูปที่ 1 พระครูพุทธา พุทธสโร พ.ศ.2430-พ.ศ.2473

รูปที่ 2 พระบับ ปณฺญาโวโร พ.ศ.2473-พ.ศ.2484

รูปที่ 3 พระครูวิเวกธรรมปฏิบัติ พ.ศ.2484-พ.ศ.2490

รูปที่ 4 พระธรรมวิสุทธิธารจารย์ (เหล่ว สุมโน ป.ธ.5) พ.ศ.2490-พ.ศ.2542

รูปที่ 5 พระเทพกิตติรังษี (ทองสา วรลาโภ ป.ธ.4) พ.ศ.2542-พ.ศ.2561

รูปที่ 6 พระโสภณพัฒนบัณฑิต พ.ศ.2561 - ปัจจุบัน (โสภณพัฒนบัณฑิต,พระครู,
สัมภาษณ์ 18 มิถุนายน 2564)

ภาพประกอบ 3 พระธาตุนครเดิม วัดธาตุ พระอารามหลวง

1.2 พระมหาธาตุราชมัญฉิมมาเฉลิมพระเกียรติ วัดกลาง

ตั้งอยู่ที่บ้าน เมืองเก่า เลขที่ 347 หมู่ที่ – ถนนกลางเมือง ตำบลในเมือง อำเภอเมือง ขอนแก่น จังหวัดขอนแก่น สังกัดคณะสงฆ์ มหานิกาย เป็นวัดคู่บ้านคู่เมืองจังหวัดขอนแก่น สร้างขึ้นเมื่อปี พุทธศักราช 2333 โดยพระนครศรีบริรักษ์ บรมราชภักดี (ท้าวเพี้ยเมืองแพน) เจ้าเมืองขอนแก่นคนแรก เป็นผู้ก่อสร้างพร้อมการตั้งเมืองขอนแก่น เป็นวัดที่อยู่ระหว่างวัดเหนือ (ปัจจุบันวัดหนองแวง พระอารามหลวง) และวัดใต้ (ปัจจุบันวัดธาตุ พระอารามหลวง) มีพื้นที่ 7 ไร่ 2 งาน 20 ตารางวา ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา ครั้งที่ 1 เมื่อ พ.ศ.2350 กว้าง 20 เมตร ยาว 40 เมตร ครั้งที่ 2 เมื่อ พ.ศ. 2552 กว้าง 40 เมตร ยาว 80 เมตร เมื่อวันที่ 5 มิถุนายน พ.ศ. 2552 มีอาณาเขตดังนี้ ทิศเหนือ ประมาณ 2 เส้น 4 วา จรดที่ดินเอกชน ทิศใต้ ประมาณ 2 เส้น 3 วา จรดถนนเหล่านาดี ทิศตะวันออก ประมาณ 3 เส้น 7 วา จรดถนนรอบบึงและทิศตะวันตก ประมาณ 3 เส้น 5 วา จรดถนนกลางเมือง

ปูชนียวัตถุที่สำคัญมีหลวงพ่อใหญ่ พระประธานประจำอุโบสถ ขนาดหน้าตัก 2 เมตร สูง 5 เมตรสร้างเมื่อ พ.ศ. 2333 พระประธานประจำศาลาการเปรียญ ปางพุทธชินราช ขนาดหน้าตัก 1.50 เมตร สูง 3 เมตร สร้างเมื่อ พ.ศ. 2523 พระมหาธาตุราชมัญฉิมมาเฉลิมพระเกียรติ (พระมหาธาตุสองแผ่นดิน) กว้าง 9 เมตร 84 เซนติเมตร ยาว 9 เมตร 84 เซนติเมตร สูง 29 เมตร สร้างเมื่อ พ.ศ. 2554

อาคารเสนาสนะ ประกอบด้วย อุโบสถ คอนกรีตเสริมเหล็ก กว้าง 40 เมตร ยาว 80 เมตร สร้างเมื่อ พ.ศ. 2510 ศาลาการเปรียญ คอนกรีตเสริมเหล็ก กว้าง 16 เมตร ยาว 30 เมตร สร้าง

เมื่อ พ.ศ. 2523 กุฏิสงฆ์ จำนวน 5 หลัง คอนกรีตเสริมเหล็ก จำนวน 3 หลัง อาคารครึ่งตึกครึ่งไม้ จำนวน 2 หลัง

วิหาร กว้าง 5 เมตร ยาว 12 เมตร สร้างเมื่อ พ.ศ. 2560 พลับพลาพิศาลมงคล คอนกรีตเสริมเหล็ก กว้าง 12 เมตร ยาว 26 เมตร สร้างเมื่อ พ.ศ. 2562 ศาลาบำเพ็ญการกุศล คอนกรีตเสริมเหล็ก จำนวน 3 หลัง สร้างเมื่อ พ.ศ. 2550 อาคารปฏิบัติธรรม คอนกรีตเสริมเหล็ก กว้าง 8 เมตร ยาว 26 เมตร สูง 4 ชั้น สร้างเมื่อ พ.ศ. 2561 นอกจากนี้มีอาคารเสนาสนะต่างๆ ดังนี้ ฼าปนสถาน จำนวน 1 หลัง หอระฆัง จำนวน 1 หลัง หอกลอง จำนวน 1 หลัง และเรือนร้บรอง จำนวน 1 หลัง

ด้านการศึกษาและการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

มีโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกธรรม ระดับชั้น นธ.ตรี – นธ.เอก เปิดสอนเมื่อ พ.ศ.
2493

มีโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกบาลี ระดับชั้น ปธ.1-2 , ปธ. 3 เปิดสอนเมื่อ พ.ศ.
2554

มีศูนย์อบรมเด็กก่อนเกณฑ์ในวัด ระดับชั้น อนุบาลปฐมวัย เปิดสอนเมื่อ พ.ศ. 2558
เป็นสำนักปฏิบัติประจำจังหวัด แห่งที่ 35 แต่งตั้งเมื่อ พ.ศ. 2555 มติ มส. ครั้งที่
181/2555

การบริหารและการปกครองมีลำดับเจ้าอาวาสตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน ดังนี้
ลำดับที่ 1 ไม่ปรากฏชื่อ ตั้งแต่ พ.ศ. 2333 ถึง พ.ศ. 2440
ลำดับที่ 2 พระครูพิศาลรัฐญูเขตร ที่สังฆปรมาโมกษ์ ตั้งแต่ พ.ศ. 2440 ถึง พ.ศ.
2471

ลำดับที่ 3 ไม่ปรากฏชื่อ ตั้งแต่ พ.ศ. 2472 ถึง พ.ศ. 2493
ลำดับที่ 4 พระมหาสุบิน สุวณโณ ตั้งแต่ พ.ศ. 2494 ถึง พ.ศ. 2497
ลำดับที่ 5 พระครูมงคลสารนิเทศ ตั้งแต่ พ.ศ. 2498 ถึง พ.ศ. 2550
ลำดับที่ 6 พระครูมัชฌิมธรรมโสภณ ตั้งแต่ พ.ศ. 2550 ถึง ปัจจุบัน

พหุ น บณุ ทิโต ชีเว

6. เพื่อเป็นศูนย์ร่วมศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นและเป็นมรดกแก่อนุชน เพื่อประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุ ที่ได้รับประทานจากสมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณสังวร และเป็นศาลาประชารธรรมในการศึกษาเรียนรู้ของชุมชนในเขตเทศบาลนครขอนแก่น

ลักษณะทางสถาปัตยกรรมขององค์พระมหาธาตุ

ความสูงขององค์พระมหาธาตุฯ 29 เมตร มียอดจุลธาตุ 8 ยอด ตั้งอยู่ 4 ทิศล้อมรอบยอดพระมหาธาตุ

ภายในองค์พระมหาธาตุมีอยู่ 3 ชั้น

ชั้นที่ 1 เมื่อเดินขึ้นภายในพระธาตุบริเวณชั้นแรก เป็นหอประชุมมีพระบรมสารีริกธาตุประดิษฐานอยู่บนบุษบกและแวดล้อมด้วยพระอสีติมหาเถระ 80 องค์ สี่เหลี่ยมสถาน 4 แห่ง (สถานที่ประสูติ, ตรัสรู้, แสดงปฐมเทศนา, ปรีณิพพาน) มีจิตรกรรมฝาผนังเป็นเทพชุมนุม ดาวล้อมเดือน และพุ่มข้าวบิณฑ์

ภาพประกอบ 5 ชั้นที่ 1 ภายในพระมหาธาตุราชามัชฌิมาเฉลิมพระเกียรติ วัดกลาง

ชั้นที่ 2 เป็นห้องพระธรรมบรรจุของมงคลและคัมภีร์

ชั้นที่ 3 เป็นห้องพระธาตุ บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ

สำหรับรูปแบบพระมหาธาตุเป็นศิลปะสถาปัตยกรรมไทยที่ใช้โครงสร้างสมัยใหม่เปิดให้เข้าใช้พื้นที่ภายในเบื้องล่าง และมีลานประทักษิณโดยรอบสำหรับการใช้สอยได้ ซึ่งมีการคลี่คลายมาจากรูปแบบพระมหาธาตุเฉลิมราชศรีท้าวที่วัดไทยกุสินาราเฉลิมราชย์ สาธารณรัฐอินเดียลักษณะเก๋ายอด สื่อถึงพระมหาธาตุเจดีย์ในสมัยรัชกาลที่ 9 และ นวโลกุตระธรรม 9 ประการในพระพุทธศาสนา ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุโดยได้รับการประทานจาก สมเด็จพระสังฆราช พระองค์ที่ 19 ในส่วนลักษณะทางศิลปะสถาปัตยกรรมได้ออกแบบให้มีลักษณะของเจดีย์เหลี่ยมทรวดทรงแบบอีสานมีซุ้มพระพุทธรูปอยู่โดยรอบเจดีย์ภายในมีห้องเก็บพระธาตุ ห้องเก็บพระธรรม ห้องพระบรมสารีริกธาตุ ห้องโถงและประดิษฐานพระอสีติมหาสาวก 80 รูปและสังเวชนียสถาน 4 แห่ง รวมเป็น 84 องค์ ขนาดฐานพระเจดีย์กว้าง 9.84 เมตร ยาว 9.84 เมตร ความสูงถึงยอดฉัตรสูงสุด 29 เมตร โดยวางศิลาฤกษ์ในวันที่ 16 สิงหาคม 2553 เสร็จ ปี พ.ศ. 2561 ใช้ระยะเวลาในการก่อสร้าง 9 ปี สิ้นงบประมาณ 29 ล้านบาท โดยได้รับการอุปถัมภ์ทุนเบื้องต้นจากเทศบาลนครขอนแก่นจำนวน 5 ล้านบาท และสาธุชนชาวขอนแก่น จำนวน 24 ล้านบาท ประกอบพิธียกฉัตร เมื่อวันที่ 1 มกราคม 2563 เพื่อเป็นปูชนียสถานในพระพุทธศาสนาและแผ่นดินสืบไป (มัชฌิมธรรมโสภณ,พระครู, สัมภาษณ์, 14 มิถุนายน 2564)

1.3 พระมหาธาตุแก่นนครอนุสรณ์สาธุชน(เจดีย์ 9 ชั้น) วัดหนองแวง พระอารามหลวง

ตั้งอยู่ที่ถนนกลางเมือง ริมบึงแก่นนคร อำเภอเมือง ภายในวัดหนองแวงเมืองเก่าซึ่งเป็นพระอารามหลวง มีพระมหาธาตุแก่นนคร หรือ พระธาตุเก้าชั้นฐานสี่เหลี่ยมกว้างด้านละ 50 เมตร เรือนยอดทรงเจดีย์จำลองแบบจากพระธาตุขามแก่น จัดสร้างขึ้น เนื่องในวโรกาสที่ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงครองสิริราชสมบัติครบ 50 ปี และ มหามงคลอนุสรณ์ 200 ปี เมืองขอนแก่น ความสูงขององค์พระธาตุฯ 80 เมตร มีพระจุลธาตุ 4 องค์ ตั้งอยู่ 4 มุมและมีกำแพงแก้วพญานาค 7 เศียร ล้อมรอบ เป็นศิลปะสมัยทวารวดี ผสมผสานศิลปะอินโดจีน ซึ่งเป็นลักษณะแบบชาวอีสานปากแหว่ วัดหนองแวง เดิมชื่อวัดเหนือ ตั้งขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2332 พร้อมกับวัดกลาง และวัดธาตุ โดยท้าวเพี้ยเมืองแพน เจ้าเมืองคนแรก ณ บ้านบึงบอน (บึงแก่นนคร) พ.ศ. 2354 ท้าวจามบุตร ท้ายเพี้ยเมืองแพน เจ้าเมืองคนที่ 2 ได้ย้ายเมืองไปอยู่บ้านดอนพันชาติ เขตเมืองมหาสารคาม (บ้านโนนเมือง ตำบลแพน อำเภอกุสุมาลย์ จังหวัดมหาสารคาม) บ้านบึงบอนจึงกลายเป็นเมืองเก่า

ตั้งแต่นั้นมา ปัจจุบันตั้งอยู่ เลขที่ 593 ถนนกลางเมือง ตำบลในเมือง อำเภอเมืองขอนแก่น จังหวัดขอนแก่น ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมาครั้งแรก เมื่อปี พ.ศ. 2442 โดยพระยานครศรีบริรักษ์ (อู) และได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมาครั้งสุดท้าย เมื่อวันที่ 27 สิงหาคม พ.ศ. 2527 เขตวิสุงคามสีมา กว้าง 40 เมตร ยาว 80 เมตร มีเนื้อที่ดินที่ตั้งวัด 26 ไร่ 65 ตารางวา โดยมีหนังสือแสดงกรรมสิทธิ์เป็นโฉนด 713 เลขที่ 28 หน้าสำรวจ 794 เล่มที่ 8 หน้า 13 ลักษณะพื้นที่ตั้งวัดและบริเวณ

โดยรอบเป็นที่ราบเรียบ เป็นลักษณะ 6 เหลี่ยม มีหมู่บ้านล้อมรอบสามด้าน และมีบึงแก่นนครอยู่ทางทิศตะวันออกของวัด เคยได้รับรางวัล เป็นวัดพัฒนาตัวอย่าง ปี พ.ศ. 2524 เป็นวัดพัฒนาดีเด่น ปี พ.ศ. 2526 และทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ยกฐานะขึ้นเป็น พระอารามหลวง ปี พ.ศ. 2527

หนังสือที่ระลึกงานบำเพ็ญกุศลอายุวัฒนมงคล 90 ปี พระธรรมวิสุทธิธารจารย์ (คุณ ขนติโก ป.ธ.4) (2562) รวมเรื่องราวของพระมหาธาตุแก่นนคร อนุสรณ์สาธุชน” ซึ่ง พระธรรมวิสุทธิธารจารย์ (คุณ ขนติโก ป.ธ.4) เป็นผู้ริเริ่มการสร้าง เพื่อเทิดพระเกียรติครองราชย์ 50 ปี รัชกาลที่ 9 และครบ 200 ปี เมืองขอนแก่น เริ่มสร้าง 7 ตุลาคม พ.ศ.2533 ใช้เวลาสร้างเสร็จประมาณ 10 ปี พระมหาธาตุมีทั้งหมด 9 ชั้น ฐานกว้าง 50 x 50 เมตร ความสูงถึงยอดฉัตร 80 เมตร มีพระจุลธาตุ 4 องค์ ตั้งอยู่ 4 มุม มีกำแพงแก้วพญานาค 7 เศียร ออกแบบโดยใช้ศิลปะสมัยทวารวดีหรือเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ผสมผสานกับศิลปะอินโดจีน รูปทรงแบบอีสานตากแห ในแต่ละชั้นของพระมหาธาตุจะเป็นทั้งพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น เป็นแหล่งรวมความรู้ นิทาน เรื่องเล่า ปรัชญาชีวิตของชาวอีสาน ผ่านภาพจิตรกรรมฝาผนังในแต่ละชั้นของพระมหาธาตุแก่นนคร ซึ่งรายละเอียดในแต่ละชั้นมีดังนี้

บริเวณชั้นที่ 1 ของพระมหาธาตุแก่นนครฯ จะมีบุษบพประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุและพระอรหันตสาวกโดยรอบ มีรูปปั้นเหมือนหลวงปู่คุณ ขนติโก อยู่ด้านฝั่งขวาของด้านหน้าพระบรมสารีริกธาตุ ด้านหลังของพระบรมสารีริกธาตุ เป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปปางประทาน 5 องค์ องค์กลางรวมถึงพระมหาธาตุนั้นได้หันหน้าไปทางด้านทิศตะวันตกหรือถนนกลางเมือง (ในขณะที่พระอุโบสถจะหันหน้าไปทางด้านทิศตะวันออกหรือบึงแก่นนคร) อีกสององค์อยู่ด้านทิศใต้ และอีกสององค์อยู่ด้านทิศเหนือ

ภาพประกอบ 6 บริเวณชั้นที่ 1 ของพระมหาธาตุแก่นนคร

บริเวณชั้นที่ 2 ของพระมหาธาตุแก่นนครฯ จะเป็นพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น เก็บรักษา เครื่องมือเครื่องใช้ในชีวิตประจำวันของชาวอีสาน มีตู้พระธรรมเก็บคัมภีร์ใบลานรูปแบบอีสานโบราณ มีโครงกระดูกมนุษย์สอนใจธรรมะ นอกจากนี้ยังมีจิตรกรรมฝาผนังเกี่ยวกับ คชะล่า หรือ ข้อห้ามปฏิบัติ ของชาวอีสาน และนิทานเรื่อง สิ้นไซ่ ที่บานประตูหน้าต่าง เป็นต้น

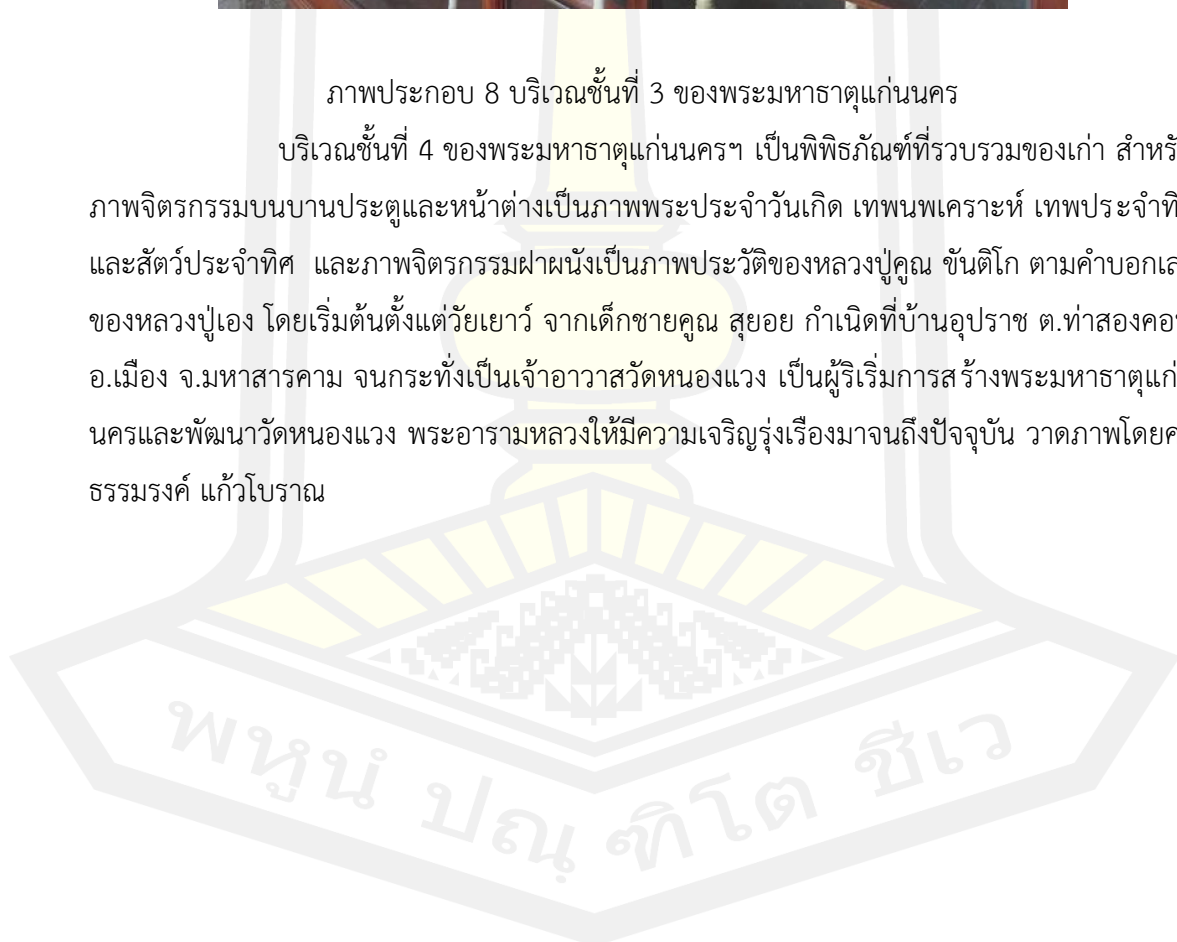
ภาพประกอบ 7 บริเวณชั้นที่ 2 ของพระมหาธาตุแก่นนคร

บริเวณชั้นที่ 3 ของพระมหาธาตุแก่นนครฯ เป็นหอปริยัติ ประกอบไปด้วยตู้เก็บ ตาลปัตร พัดยศ และเครื่องอัฐบริวารของพระภิกษุผู้มีชื่อเสียงในขอนแก่น นอกจากนี้ยังมีภาพวาด จิตรกรรมฝาผนัง เรื่อง พระเวสสันดร และหน้าต่างเป็นภาพวาด เรื่อง นางผมหมอม จากชั้นสามเป็น ชั้นสูงสุดที่มีช่องภายในพระมหาธาตุแก่นนคร ที่สามารถมองลงไปเห็นบุษบพที่สวยงามของพระบรม สารีริกธาตุและพระสาวกในชั้นล่างได้

ภาพประกอบ 8 บริเวณชั้นที่ 3 ของพระมหาธาตุแก่นนคร

บริเวณชั้นที่ 4 ของพระมหาธาตุแก่นนครฯ เป็นพิพิธภัณฑ์ที่รวบรวมของเก่า สำหรับภาพจิตรกรรมบนบานประตูและหน้าต่างเป็นภาพพระประจำวันเกิด เทพนพเคราะห์ เทพประจำทิศ และสัตว์ประจำทิศ และภาพจิตรกรรมฝาผนังเป็นภาพประวัติของหลวงปู่คุณ ขันดีโก ตามคำบอกเล่าของหลวงปู่เอง โดยเริ่มต้นตั้งแต่วัยเยาว์ จากเด็กชายคุณ สุยออย กำเนิดที่บ้านอุปราษ ต.ท่าสองคอน อ.เมือง จ.มหาสารคาม จนกระทั่งเป็นเจ้าอาวาสวัดหนองแวง เป็นผู้ริเริ่มการสร้างพระมหาธาตุแก่นนครและพัฒนาวัดหนองแวง พระอารามหลวงให้มีความเจริญรุ่งเรืองมาจนถึงปัจจุบัน วาดภาพโดยครูธรรมรงค์ แก้วโบราณ

ภาพประกอบ 9 บริเวณชั้นที่ 4 ของพระมหาธาตุแก่นนคร

บริเวณชั้นที่ 5 ของพระมหาธาตุแก่นนครฯ เป็นหอพิพิธภัณฑ์ มีบริการของหลวงปู่พระครูปลัดบุชา สุมนโณ อดีตเจ้าอาวาสรูปที่ 6 บานประตูหน้าต่างแกะสลักภาพพุทธประวัติ มีภาพวาดปริศนาธรรมและสุภาชิตีอีสาน (ขณะนี้กำลังดำเนินการวาด สามารถศึกษาการวาดภาพจิตรกรรมฝาผนังได้ วาดโดยครูธรรมรงค์ แก้วโบราณ)

ภาพประกอบ 10 บริเวณชั้นที่ 5 ของพระมหาธาตุแก่นนคร

บริเวณชั้นที่ 6 ของพระมหาธาตุแก่นนครฯ เป็นหอพระอุปัชฌายาจารย์ บานประตู
แกะสลักภาพพุทธประวัติ

ภาพประกอบ 11 บริเวณชั้นที่ 6 ของพระมหาธาตุแก่นนคร

บริเวณชั้นที่ 7 ของพระมหาธาตุแก่นนครฯ เป็นหอพระอรหันตสาวก บนบานประตู
หน้าต่างแกะสลักเรื่อง ทศชาติชาดก เน้นเรื่อง พระเวสสันดร

พหุ น ปณุ ทิโต ชีเว

ภาพประกอบ 12 บริเวณชั้นที่ 7 ของพระมหาธาตุแก่นนคร

บริเวณชั้นที่ 8 ของพระมหาธาตุแก่นนครฯ เป็นหอพระธรรม รวบรวมพระธรรม คัมภีร์สำคัญทางพระพุทธศาสนามีพระไตรปิฎก ฯลฯ บานประตูแกะสลักรูปพรหม 16 ชั้น จนถึงชั้นที่ 9

ภาพประกอบ 13 บริเวณชั้นที่ 8 ของพระมหาธาตุแก่นนคร

บริเวณชั้นที่ 9 ของพระมหาธาตุแก่นนครฯ เป็นหอพระพุทธรูป มีบุษบกบรรจุพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้าที่ได้รับจากพม่าและสมเด็จพระสังฆราช บานประตูแกะสลักรูปพรม 16 ชั้น 3 มิติ ด้านนอกสามารถเดินบนระเบียงชมทิวทัศน์เมืองขอนแก่นได้โดยรอบ

ภาพประกอบ 14 บริเวณชั้นที่ 9 ของพระมหาธาตุแก่นนคร

1.4 พระมหาเจดีย์ศรีไตรโลกธาตุ วัดทุ่งเศรษฐี

วัดทุ่งเศรษฐี มีจุดเริ่มต้นเล็กๆ ด้วยความคิดที่จะสร้างสถานที่ปฏิบัติธรรมของหลวงตาย่อมแดง กล่าวถึงหลวงตาย่อมแดงพอสังเขป ว่าท่านเคยบวชเป็นพระญาติโยมเรียกท่านว่าหลวงตา เมื่อสึกออกมาท่านนั่งขายหมี่ขาว สะพายย่ามสีแดง ปฏิบัติตนอยู่ในพระธรรมเหมือนเช่นสมัยที่เป็นพระ ลูกศิษย์ลูกหาก็ยังคงเรียกท่านว่าหลวงตา ด้วยย่ามสีแดงที่สะพายเป็นประจำ ในบางครั้งก็นั่งหมี่สีแดงด้วย เลยเรียกกันว่าหลวงตาย่อมแดง ที่ดินที่จะสร้างสถานปฏิบัติธรรมเป็นที่ดินของท่านเองในตำบลพระลับ อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น เนื้อที่ประมาณ 5 ไร่ ท่านเรียกกรวดแบกโฮมาปรับที่ดินขุดพบ

พระขรรค์เกล้าแก่ยาราวฟุตกว่า เห็นว่าน่าจะมีคามพิเศษบางอย่างบนที่ดินผืนนี้ ท่านเข้าญาณ
 เล็งเห็นว่าเป็นพื้นที่บรรจบกันของ 3 โลก คือสวรรค์โลกมนุษย์และบาดาล จึงคิดจะสร้างเป็นวัดขึ้น
 เหล่าศิษยานุศิษย์ช่วยกันซื้อที่ดินขยายพื้นที่ออกไปจนรวมได้ 73 ไร่ จุดบรรจบของสามโลกธาตุนั้นได้
 กำหนดให้เป็นที่ตั้งสร้างพระมหาเจดีย์ครอบเอาไว้ ก่อนการออกแบบจะเริ่มขึ้นหลวงตาี่ยมแดงได้กล่าว
 ว่า เจดีย์นี้เมื่อสร้างเสร็จแล้วจะเป็นแบบนานาชาติ ธิเบต ไทย แวก จีน ฝรั่งเศส ผสมกัน ไม่ว่าคนชาติไหน
 มากก็จะเข้าใจศิลปะของมหาเจดีย์องค์นี้ได้ไม่ยาก สถาปนิกผู้ได้รับมอบหมายให้ออกแบบถึงกับง
 เพราะยังไม่มีความคิดอะไรเกี่ยวกับเจดีย์นี้เลยสักอย่าง หลวงตาี่ยมแดงให้สร้างเจดีย์นี้ในโครงการที่
 ชื่อว่า มหาเจดีย์ร้อยล้าน พร้อมยังกล่าวกับลูกศิษย์ว่าจะมีมหาเศรษฐีพันล้านมาช่วยเป็นธุระรับ
 ก่อสร้างให้ ท่านวางศิลาฤกษ์วันที่ 23 ตุลาคม พ.ศ. 2548 ยกยอกฉัตรทองคำเมื่อวันที่ 17 มกราคม
 2551 หลังจากยกยอกฉัตรแล้วก็เกิดสิ่งอัศจรรย์รถเครนหมุนข้ามยอดฉัตรไม่ได้ จนสุดท้ายต้องถอด
 ถอนเครนลงมา เมื่อสร้างเสร็จแล้วหลวงตาให้ชื่อมหาเจดีย์องค์นี้ว่า มหาเจดีย์รัตนะ พ้องกับชื่อ จุฬ
 มณีเจดีย์บนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ตามความเชื่อที่ว่าจุดนี้เป็นจุดบรรจบของสามโลก และอยู่ตรงกลาง
 ระหว่างจุฬามณีเจดีย์ บรรจุพระเขี้ยวแก้วซี่บนขวา กับเจดีย์ในนาคพิภพบรรจุพระเขี้ยวแก้วซี่ล่างซ้าย
 หลวงตาได้อธิษฐานอัญเชิญพระเขี้ยวแก้วซี่ล่างขวามาบรรจุไว้ในพระมหาเจดีย์องค์นี้ หลังจากสร้าง
 มหาเจดีย์แล้ว ท่านเจ้าคุณสมาน (พระธรรมดิลก เจ้าอาวาสวัดป่าแสงอรุณ) ได้ให้ความเมตตาแนะนำ
 ให้ขยายนามมหาเจดีย์รัตนะ ให้มีความหมายกว้างและลึกซึ้งกว่าเดิม ว่า "มหารัตนเจดีย์ศรีไตร
 โลกธาตุ" มีความหมายสอดคล้องกับแนวคิดที่หลวงตาได้วางไว้ คือเป็นมหาเจดีย์แก้วรัตนะแห่งสาม
 โลก ตอนที่หลวงตาดำริให้สร้างวัดก็ตั้งชื่อวัดไว้พร้อมสรรพแล้ว ว่า วัดทุ่งเศรษฐี คำว่าเศรษฐีนั้นเป็น
 คำสันสกฤต อย่างบาลี ต้องเขียนว่า เสฏฐี แปลว่าผู้ประเสริฐ

ภาพประกอบ 15 พระมหาเจดีย์ศรีไตรโลกธาตุ วัดทุ่งเศรษฐี

เจดีย์จะตั้งอยู่กลางบึง มีน้ำล้อมรอบ บันไดทั้งหมด 4 ด้าน ตกแต่งด้วยลวดลายของสัตว์ทั้ง 4 ตระกูล ที่เรียกว่า บันไดธาตุสี่ พร้อมผู้ดูแลครบทั้ง 4 ทิศ องค์พระเจดีย์จะเป็นโลงโล่ง ทรงระฆังคว่ำ เป็นการออกแบบที่ผสมผสานศิลปะ ทั้งแบบ ไทย ธิเบต จีน และแบบฝรั่ง ภายในมหาเจดีย์ จะมีพระพุทธรูปนาลวรรณ- ศีโลทรัพย์อุดม หรือ หลวงปู่ดำ ประดิษฐานอยู่ จะเป็นพระพุทธรูปเนื้อทองเหลืองผิวสีดำทรงเครื่อง ปิดทองประดับด้วยพลอยสีต่างๆ ปางสมาธิ เป็นศิลปะในแบบลพบุรี และใต้มหาเจดีย์ จะมี ห้องปริศนาธรรมวงศ์ไฉศยวรรณ เป็นห้องที่แสดงเกี่ยวกับภาพปริศนาธรรมต่างๆ เกี่ยวกับวงจรชีวิตของคนเรา ก็คือ การเกิด การแก่ การเจ็บ และการตาย โดยรอบๆ บริเวณวัด ก็จะมีทุ่งนาสี่เหลี่ยมล้อมรอบ มีสะพานศิลปะอุทุมพรพิสัย เป็นสะพานแขวนไว้ให้เดิน รวมไปถึง วิหาร พระอวโลกิเตศวร มณฑปองค์ปฐม สวรรนรก รูปปั้นพญานาค แทนแวนฟ้าจุฬามณีและท่านาคเจดีย์ศรีนาคิน เป็นต้น เป็นวัดที่สร้างสิ่งปลูกสร้างต่างๆ ที่สอดแทรกปริศนาธรรมได้สวยงาม

ภาพประกอบ 16 พระพุทธรูปนิลวรรโณศีโลทรพยุตม หรือ หลวงปู่ดำ

1.5 พระธาตุขามแก่น วัดเจติยภูมิ

ตั้งอยู่ที่วัดเจติยภูมิ บ้านขาม หมู่ที่ 1 ตำบลบ้านขาม อำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น เป็นปูชนียสถานของจังหวัดขอนแก่น บ้านขามเคยเป็นเมืองมาตั้งแต่สมัยโบราณ เป็นเวลาประมาณ 2000 ปี ตั้งแต่ พ.ศ 500 ต่อมาเจ้าเมืองสุวรรณภูมิ ชื่อ เพี้ยเมืองแพน (ปัจจุบันคือ จังหวัดร้อยเอ็ด) ได้มาตั้งเมืองขามแก่นที่ บ้านขาม พุทธศตวรรษที่ 5 พระยาหลังเขียว หรือโมริย กษัตริย์เจ้าเมืองโมริย์ (เมืองโมริย์อยู่ในอาณาเขตของประเทศกัมพูชา) สร้างพระธาตุขามแก่น ตั้งอยู่ในวัดเจติยภูมิ ตำบลบ้านขาม พระธาตุขามแก่น มีฐานกว้างผายออกเป็นรูปทรงสี่เหลี่ยมจัตุรัส เป็นฐานบัวคว่ำ 2 ชั้น ต่อด้วยเรือนธาตุซึ่งมีลักษณะเป็นบัวเหลี่ยมซ้อนกัน 2 ชั้น ปลียอดทำเป็น 3 ชั้น แต่ละชั้นเรียวยไปสู่ออดระหว่างชั้นของยอดกรวยต่อเชื่อมด้วยบัวรัดเกล้า ส่วนยอดพระธาตุมีฉัตรโลหะ 5 ชั้น ความสูงจากพื้นดินถึงยอดฉัตรประมาณ 25 เมตร พระธาตุมีกำแพงแก้ว สูงประมาณ 1.20 เมตร ล้อมรอบ กำแพงแก้วห่างจากองค์พระธาตุโดยเฉลี่ย 2.30 เมตร ทุกด้านมีประตูเข้าออก ด้านทิศเหนือ 2 ช่อง และทิศใต้ 2 ช่อง กว้างช่องละ 1 เมตร ฐานกว้างด้านละ 11 เมตร กำหนดอายุราวพุทธศตวรรษที่ 24-25 สมัยวัฒนธรรมล้านช้าง โดยมีตำนานเล่าขานมากมายดังนี้

ตำนานที่หนึ่ง

นับแต่การเสด็จดับขันธปรินิพพานขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ในวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 6 เมื่อถวายพระเพลิงเสร็จ แล้วพระบรมสารีริกธาตุได้ถูกนำไปประดิษฐานไว้ในที่ต่าง ๆ คือ

พระสารีริกธาตุกระโยงหัว (กะโหลกศีรษะ) ฆะฎิการพรมนำไปไว้บนเทวโลก, พระธาตุเขี้ยวหมากแกง (พระเขี้ยวแก้ว) พระอินทร์นำไปไว้บนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์, พระธาตุกระดูกด้ามมีด (พระรากขวัญ) พระยานาคนำไปไว้เมืองบาดาลครั้งต่อมาโมริยกษัตริย์เจ้านครโมริย์ (อยู่ในประเทศกัมพูชาปัจจุบัน) ทราบข่าวภายหลังเพราะอยู่ห่างไกลและเดินทางช้า จึงได้แต่พระอังคารธาตุ (ฝุ่น) แล้วนำไปไว้ที่นครของตน ประมาณพุทธศักราชล่วงมาได้ 3 ปี พระมหากัสสปะเถระเจ้า พร้อมด้วยพระอรหันต์ 500 องค์ นำเอาพระอรังคะธาตุ (กระดูกส่วนนอก) ไปประดิษฐานไว้ภูภักพรา (พระธาตุพนมในปัจจุบัน) พระยาหลังเขี้ยวโมริยกษัตริย์ และพระอรหันต์ยอดแก้ว, พระอรหันต์รังษี, พระอรหันต์คันทิ และไม่ปรากฏชื่ออีก 6 องค์ จึงเดินทางพร้อมอัญเชิญเอาพระอังคารธาตุเพื่อไปบรรจุไว้ในพระธาตุพนมด้วย ระหว่างทางได้มาถึงพื้นที่แห่งหนึ่ง (ที่ตั้งของพระธาตุขามแก่นในปัจจุบัน) มีพื้นที่พื้นที่ดอน ราบเรียบ มีห้วยสามแยกน้ำไหลผ่านรอบดอน และมีต้นมะขามใหญ่ที่ตายแล้วเหลือแต่แก่นอยู่ต้นหนึ่งขณะนั้นเป็นเวลาพลบค่ำพอดี ประกอบกับพื้นที่มีความเหมาะสมจึงได้พักแรมที่นี่ และนำเอาพระอังคารธาตุไปวางพักไว้บนแก่นของต้นมะขามที่ตายแล้วดังกล่าว พอรุ่งเช้าทั้งคณะก็เดินทางมุ่งหน้าสู่สถานที่ก่อสร้างพระธาตุพนมต่อไปพอไปถึงปรากฏว่าพระธาตุพนมได้สร้างเสร็จแล้ว ไม่สามารถนำพระอังคารธาตุบรรจุลงไปได้อีก จึงจำต้องนำเอาพระอังคารธาตุนั้นกลับตามเส้นทางเดิม โดยตั้งใจว่าจะนำกลับไปไว้ที่นครของตนตามเดิม เมื่อมาถึงดอนมะขามซึ่งเคยเป็นที่พักแรม ครั้งก่อน ได้เห็นต้นมะขามใหญ่ที่ล้มตายเหลือแต่แก่นนั้นกลับผลิดอก ออกผล แตกกิ่งก้านสาขามีใบเขียวชะอุ่มแลดูงามตาอย่างยิ่ง จะเป็นด้วยเทพเจ้าสร้างนิมิต หรือด้วยอำนาจอิทธิฤทธิ์ของพระอังคารธาตุก็มีอาจรู้ได้ เห็นเป็นอัศจรรย์เช่นนั้นจึงพร้อมกันก่อสร้างพระธาตุครอบต้นมะขาม และบรรจุพระอังคารธาตุของพระเจ้าไว้ภายในด้วย โดยมีรูปลักษณะดังที่เราเห็น อยู่ในปัจจุบันนี้ จึงเรียกชื่อพระธาตุนี้ว่า “พระธาตุขามแก่น” หลังจากการก่อสร้างพระธาตุเสร็จแล้ว พระยาหลังเขี้ยวพร้อมด้วยบริวารได้สร้างบ้านแปลงเมืองอยู่ตรงนี้ และได้สร้างวัดให้เป็นที่พักของพระอรหันต์ทั้ง 9 องค์ ซึ่งมีวิหาร และพัทธสีมาเคียงคู่กับองค์พระธาตุสืบมา ครั้นกาลล่วงมาพระอรหันต์ทั้ง 9 องค์ก็ได้ดับขันธปรินิพพาน ชาวเมืองนำเอาอัฐิธาตุของท่านบรรจุไว้ในพระธาตุองค์เล็ก ซึ่งอยู่ด้านทิศตะวันออกของ อุโบสถในเวลานี้ ต่อมาประชาชนจึงเรียกพระธาตุองค์ใหญ่ว่า ครูบาทั้งเก้าเจ้ามหาธาตุ ส่วนพระธาตุองค์เล็กเรียกว่า ครูบาทั้งแปด

ตำนานที่สอง

มีเรื่องราวคล้ายตำนานที่หนึ่ง แต่กล่าวว่าพระอรหันต์ที่อัญเชิญพระอังคารธาตุนั้น มีเพียง 2 องค์เท่านั้น

ตำนานที่สาม

แต่เดิม ณ ที่นี้เป็นที่รกร้างว่างเปล่า ต่อมาเมื่อเริ่มมีชาวบ้านเข้ามาหักร้างถางพง จับจองที่ดินทำกินและที่อยู่อาศัยนั้น ชาวบ้านพบว่ามีต้นมะขามที่ตายแล้วเหลือแต่แก่นอยู่ต้นหนึ่ง แต่ต่อมาปรากฏว่าแก่นมะขามนั้นกลับมีการแตกใบ ผลิดอก ดูแปลกประหลาด และพบว่าหากมีใครที่ไป

ทำการอะไรที่เป็นการดูหมิ่นหรือลบหลู่ต่อมะขามนั้น คนผู้นั้นก็จะมีอันเป็นไป ชาวบ้านจึงเกิดความเคารพบูชา และร่วมกันสร้างเจดีย์ครอบต่อมะขามนั้นไว้ พร้อมกับบรรจุพระธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า 9 ประการ ไว้ในนั้นด้วย จึงเรียกเจดีย์ที่สร้างนั้นว่า พระเจ้าเก้าพระองค์ หรือ เจดีย์บ้านขาม ต่อมาจึงเป็นพระธาตุขามแก่น

งานฉลองและนมัสการพระธาตุขามแก่น ในวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 6 การสักการะ ใช้รูปเทียน ดอกไม้ ชันแปดเก้า ในวันขึ้น 15 ค่ำ ของทุกเดือน พระธาตุขามแก่น พระธาตุขามแก่นเป็นปูชนียสถานสำคัญคู่เมืองขอนแก่นและเป็นที่เคารพสักการะของชาวจังหวัดขอนแก่น ตั้งอยู่ในบริเวณวัดเจติภูมิ บ้านขาม หมู่ที่ 1 หมู่ที่ 15 ตำบลบ้านขาม อำเภอน้ำพอง อยู่ห่างจากจังหวัดขอนแก่น ประมาณ 30 กิโลเมตร เดินทางไปตามถนนสายขอนแก่น -กาฬสินธุ์ เลี้ยวซ้ายที่หลักกิโลเมตรที่ 12 บ้านโคกสี เป็นถนนลาดยางตลอด มีป้ายบอกทางไปพระธาตุ ขามแก่นเป็นระยะๆ จนถึงองค์พระธาตุพระธาตุขามแก่นมีลักษณะเป็นเจดีย์ฐานสามเหลี่ยมทรงอีสาน องค์พระธาตุสูง 19 เมตร ฐานด้านทิศตะวันออกและตะวันตกกว้าง 10.90 เมตรเท่ากัน รอบองค์พระธาตุมีกำแพงแก้วล้อมรอบ ทั้ง 4 ด้าน สูง 1.20 เมตร กำแพงแก้วห่างจากองค์พระธาตุโดยเฉลี่ย 2.30 เมตร ทุกด้านมีประตูเข้าออก ด้านทิศเหนือ 2 ช่อง และทิศใต้ 2 ช่อง กว้างช่องละ 1 เมตร ตำนานพระธาตุขามแก่น ประมาณ พ.ศ. 3 พระมหากัสสปได้นำเอาพระอัฐธาตุของพระ พุทธเจ้ามาประดิษฐานที่ภูเก้าและได้สร้างองค์พระธาตุพนมขึ้น พระยาหลังเขี้ยวโมริยกษัตริย์ทราบ ชาวดังนั้น เกิดศรัทธาใคร่นำพระอังคารมาบรรจุไว้ด้วยกัน จึงได้เดินทางมาพร้อมกับข้าราชการ และพระอรหันต์ทั้ง 9 องค์ ในระหว่างเดินทางได้ผ่านดอนมะขามแห่งหนึ่งเป็นเวลาค่ำพอดี จึงได้พากันพักแรมในสถานที่นี้ ในบริเวณที่พักมีต้นมะขามตายต้นใหญ่ต้นหนึ่ง มีแต่แก่นข้างใน จึงได้เอาพระ อังคารเก็บไว้ในต้นมะขามต้นนี้ ครั้งเมื่อเดินทางต่อไปยังภูเก้าปรา ปรากฏว่าองค์พระธาตุพนมสร้างเสร็จไปเรียบร้อยแล้ว จึงต้องเดินทางกลับถิ่นเดิม เมื่อเดินทางมาถึงดอนมะขามบริเวณที่พักที่เดิมก็พบว่าต้นมะขามที่ตายเหลือแต่แก่นต้นนั้น กลับยืนต้นแตกกิ่งก้านสาขา มีใบเขียวชะอุ่ม และดูงามตาเป็นอัศจรรย์ พระยาหลังเขี้ยวและพระอรหันต์ทั้ง 9 องค์ จึงตกลงใจสร้างพระธาตุครอบต้นมะขาม โดยบรรจุพระอังคารของพระพุทธเจ้าพร้อมด้วยแก้วแหวนเงินทอง โดยทำเป็นพระพุทธรูปแทนพระองค์เข้าบรรจุไว้ในองค์พระธาตุ และก่อสร้างบ้านเรือน บริเวณใกล้ๆพระธาตุ ส่วนพระอรหันต์ทั้ง 9 องค์ ก็ได้จัดสร้างวัดเคียงคู่พระธาตุ เมื่อพระอรหันต์ทั้ง 9 องค์ได้ดับขันธปรินิพพาน ประชาชนได้นำพระธาตุของพระอรหันต์บรรจุไว้ในพระธาตุองค์เล็ก ซึ่งอยู่ใกล้พระธาตุขามแก่นเรียกว่าครุบาทั้งเก้า เจ้ามหาธาตุ มาจนทุกวันนี้ทุกวันนี้เพ็ญ เดือน 6 จะมีงานฉลององค์พระธาตุขามแก่นเป็นงานประจำปี (สุพจน์ ทองเนื้อขาว, 2541)

ภาพประกอบ 17 พระธาตุขามแก่น วัดเจติยภูมิ

1.6 พระธาตุเจติย วัดถ้ำผาแดงผานิมิต

วัดถ้ำผาแดงผานิมิต บ.ดงเย็น ต.บัวเงิน อ.น้ำพอง จ.ขอนแก่น มี หลวงตาศิริ อินทสิริ พระที่ถือว่าเป็นพ่อแม่ครูบาอาจารย์วัดป่ากรรมฐาน เป็นเจ้าอาวาส ก่อตั้งเมื่อปี พ.ศ.2532 บนพื้นที่กรรมป่าไม้ เนื้อที่ 3,000 กว่าไร่ โดยที่มาของชื่อวัดเนื่องมาจากช่วงเวลาเย็นๆจะเห็นหน้าผาเป็นสีแดงที่มาจากแสงที่ส่องมาจากดวงอาทิตย์ที่กำลังคล้อยต่ำจะตกดิน ภายในถ้ำก็เป็นหินงอกหินย้อยธรรมดาสวนบริเวณรอบวัดจะเป็นป่าที่มีความอุดมสมบูรณ์มีทิวทัศน์สวยงามและบริเวณหน้าผาในช่วงหน้าหนาวเราจะสามารถสัมผัสเมฆได้เพราะเมฆในช่วงหน้าหนาวจะลอยต่ำ พระธาตุเจติย วัดถ้ำผาแดง ก่อสร้างพระธาตุเจติย เพื่อให้เป็นมโนภาวนิยสถานที่ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุและอัฐิธาตุของพระธาตุกรรมฐาน อันเป็นบูรพาจารย์ที่ละสังขารไปแล้ว เช่น หลวงปู่เสาร์ กนตสีโล หลวงปู่มั่น ภูริทัตโต หลวงปู่ดุลย์ อตุโล หลวงปู่ชอบ ฐานสโม หลวงปู่หลุย จันทสาโร หลวงปู่ขาว อนาลโย พระอาจารย์ฝั้น อาจาโร หลวงปู่พรหม จิรปุณฺโญ หลวงปู่ตื้อ อจลธมโม หลวงปู่สาม อภิณฺจโน หลวงปู่คำดี ปภาโส หลวงตาพระมหาบัว ญาณสัมปันโน หลวงปู่หล้า เขมปัตโต หลวงปู่ฝาง ปริบูรณ์ หลวงปู่เทศก์ เทศรังสี และ หลวงพ่อสีทน สีลธโน เป็นต้น

พระธาตุเจติยที่จะจัดสร้างขึ้นที่ วัดถ้ำผาแดงผานิมิต อำเภอ น้ำพอง จังหวัดขอนแก่น นั้น มีลักษณะเป็นเจติยสองชั้น มีทั้งหมด 13 ยอด มีองค์เจติยองค์ประธานอยู่ตรงกลาง และมีเจติยบริวารล้อมรอบ 12 องค์ ชั้นสองของพระธาตุเจติยจะเป็นห้องเก็บรักษาพระบรมสารีริกธาตุและพระ

อรหันตธาตุ ชั้นหนึ่งเป็นสถานที่ปฏิบัติธรรม ด้านล่างของพระธุดงค์เจดีย์จะเป็นอาคารจอดรถ ยอด 13 ยอดเป็นสัญลักษณ์แห่ง "ธุดงค์วัตร 13 ข้อ" เจดีย์ 13 ยอด เป็นนัยแห่งธรรม กล่าวคือ ธุดงค์ 13 องค์คุณ เครื่องกำจัดกิเลสส่งเสริมความมักน้อยสันโดษ ข้อปฏิบัติประเภทวัตรที่ผู้สมัครใจ พึงสมาทานประพฤติได้มีดังนี้

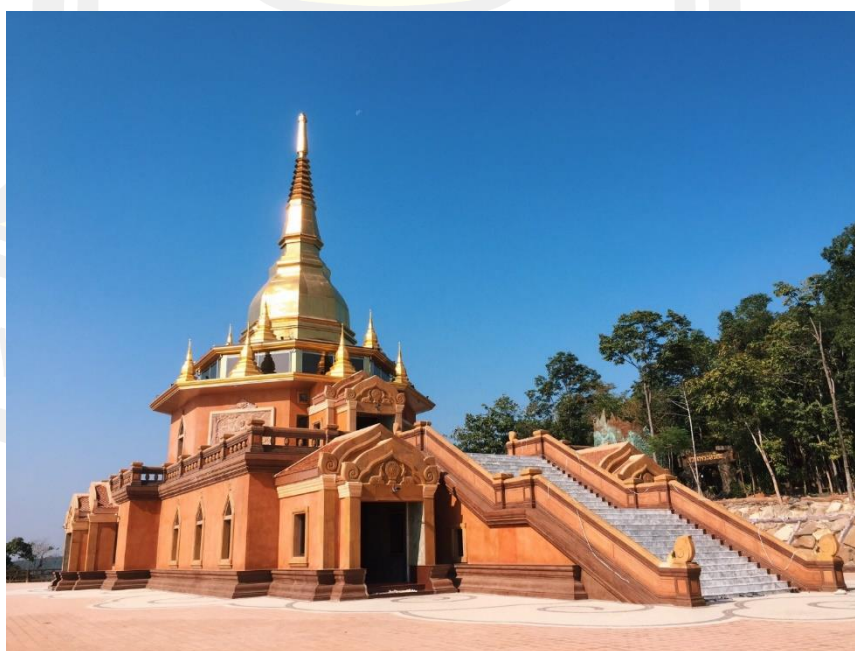
หมวดที่ 1 จีวรปฏิสังยุตต์ (1) ถือใช้แต่ผ้าบังสุกุล (2) ใช้ผ้าเหลือง 3 ผืน

หมวดที่ 2 บิณฑบาตปฏิสังยุตต์ (3) เทียวบิณฑบาตเป็นประจำ (4) บิณฑบาตตามลำดับบ้าน (5) ฉ้นมือเดียว (6) ฉ้นเฉพาะในบาต (7) ลงมือฉ้นแล้วไม่ยอมรับเพิ่ม

หมวดที่ 3 เสนาสนปฏิสังยุตต์ (ถืออยู่ป่า (9) อยู่โคนต้นไม้ (10) อยู่กลางแจ้ง (11) อยู่ป่าช้า (12) อยู่ในที่แล้วแต่จัดให้

หมวดที่ 4 วิริยปฏิสังยุตต์ เกี่ยวกับความเพียร (13) คือ นั่งอย่างเดียวไม่นอน

ลักษณะเด่นเป็นหน้าผาหินทรายหนาประมาณ 10 เมตร ยาวประมาณ 10 เมตร ที่จุดชุมวิวเทือกเขาสวนกวางของวัด จะเห็นลักษณะของแอ่งรูปประทุน (anticlinal valley) ชัดเจน ภายในวิหารวัดมีลักษณะคล้ายเพิงถ้ำเดิมมีขนาดยาว 26 เมตร สูง 3 เมตร ลึก 7 เมตร ปัจจุบันมีการสร้างอาคารปกคลุมโดยมีเพิงถ้ำดังกล่าวเป็นส่วนหนึ่งของอาคารสร้างเพื่อใช้ในการประกอบพิธีทางศาสนา การเดินทางจากตัวเมืองขอนแก่น ไปตามถนนมิตรภาพ หรือทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 2 ประมาณ 50 กิโลเมตร ถึงทางแยกอำเภอเขาสวนกวาง แยกขวาไปบ้านดงเย็น ผ่านบ้านห้วยบาก บ้านนาอ่างทอง ระยะทางประมาณ 15 กิโลเมตร จากบ้านดงเย็นมีทางขึ้นเขาไปวัดถ้ำผาแดง

ภาพประกอบ 18 พระธุดงค์เจดีย์ วัดถ้ำผาแดงผานิมิต

1.7 พระมหาเจดีย์ศรีวิจิตรการ วัดป่าจันทรมณี (ภูกระแต)

วัดป่าจันทรมณี (ภูกระแต) อยู่ที่บ้านโคกสะอาด หมู่ที่ 8 และหมู่ที่ 10 ตำบล ห้วยโจด อำเภอ กระนวน ขอนแก่นออกมาจากอำเภอกระนวน ถึงบ้านหนองโน แวะเข้าบ้านห้วยโจดทางซ้ายมือ แล้วถึงบ้านโคกสง่า ระยะทางประมาณ 4-5 กิโลเมตร ไม่ไกลจากกระนวนเท่าไร และถ้าจะมาราบนมัสการพระธาตุขามแก่น สามารถเดินทางมาต่อที่วัดภูกระแตได้เลยไม่ไกลกัน แต่ถ้าจากจังหวัดขอนแก่นมาภูกระแต ประมาณ 60 กิโลเมตร แล้วก็เข้าอำเภอกระนวน วัดป่าจันทรมณี(ภูกระแต) เป็นวัดที่มีองค์พระธาตุเจดีย์ ที่สวยงาม โดดเด่น เป็นแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมและมีประวัติมาว่า มีพระพุทธรูปองค์ดำ เป็นที่ประดิษฐานมาก่อน เป็นพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์ที่มีตำนานเล่าว่า เป็นพระพุทธรูป ที่บันดาลให้ฝนตกต้องตามฤดูกาลได้ เป็นที่ประดิษฐานของ พระเจดีย์ศรีวิจิตรการ ภายในบรรจุพระบรมสารีริกธาตุของเกจิอาจารย์หลายองค์ วัดป่าจันทรมณี มีเนื้อที่ 173 ไร่ 1 งาน 23 ตารางวา มีฐานะเป็นสำนักสงฆ์ที่ถูกต้องตามพระราชบัญญัติปกครองสงฆ์ ฉบับที่ 2 (พ.ศ. 2535) มาตรา 31 วรรค 2 กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม ได้ขึ้นทะเบียนเมื่อวันที่ 28 เดือน เมษายน 2542 อาคารเสนาสนะ ประกอบด้วย ศาลาการเปรียญ กุฏิสงฆ์ กุฏิแม่ชี เจดีย์ศรีวิจิตรการ อาคารพิพิธภัณฑ์ อาคารเรือนไทย

ประวัติสำคัญ เมื่อปี พ.ศ. 2528 ชาวบ้านโคกสะอาดและชาวบ้านห้วยโจด ได้ไปเชิญแม่ชีไพจิตร เจดีย์มาอยู่ที่วัดแห่งนี้และได้เริ่มบูรณะวัดเป็นต้นมาจนถึงปัจจุบัน โดยมีแม่ชีไพจิตร เจดีย์ เป็นผู้นำในการก่อสร้างและบูรณะวัดปัจจุบันมีพระภิกษุ สามเณร แม่ชี ชีพราหมณ์ อยู่ปฏิบัติธรรมเสมอมา และมีพระบุญมา ปสนนจิตโต เป็นผู้รักษาการแทนเจ้าอาวาส(พระครูอัมพวันธรรมานุรักษ์) เรื่อยมา

พnun ปณ จิตโต ชีเว

ภาพประกอบ 19 พระมหาเจดีย์ศรีวิจิตรการ วัดป่าจันทรมณี (ภูกระแต)

จากประวัติความเป็นมาของพระธาตุที่เป็นพื้นที่วิจัยของผู้วิจัยมีความน่าสนใจในเรื่องราวที่เป็นศูนย์รวมใจของพุทธศาสนิกชนอีกทั้งเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจ มิ่งองค์พระธาตุที่มีความโดดเด่นเป็นสง่าเป็นที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ พระอรหันต์ธาตุ พระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์นำไปสู่แนวทางในการบริหารจัดการเส้นทางสายพระธาตุเพื่อการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม เพื่อให้เกิดการท่องเที่ยวที่ยั่งยืนรวมทั้งเกิดระบบการบริหารจัดการภายในวัด ทั้งยังเป็นการสร้างเครือข่ายทางศาสนาและการท่องเที่ยวก่อให้เกิดประชาชนมีรายได้จากการที่มีนักท่องเที่ยวให้ความสนใจเดินทางมาในพื้นที่ ด้วยเหตุนี้ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะลงพื้นที่เพื่อดูข้อมูลในการบริหารจัดการเพื่อนำมาเป็นแนวทางในการจัดการท่องเที่ยว ดังจะกล่าวในตอนต่อไป

ตอนที่ 2 สภาพปัจจุบันและปัญหาบริหารจัดการสถานที่ท่องเที่ยววัดพระธาตุเจดีย์

จากการศึกษาข้อมูลจากเอกสารและการลงพื้นที่เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้นำข้อมูลสภาพปัจจุบันและปัญหาการบริหารจัดการสถานที่ท่องเที่ยววัดพระธาตุเจดีย์ที่เป็นพื้นที่ศึกษาทั้ง 7 แห่ง มาวิเคราะห์และสรุปเป็นประเด็นข้อเสนอแนะเพื่อตอบวัตถุประสงค์ของการศึกษาได้ ดังนี้

2.1 สภาพปัจจุบันและปัญหาบริหารจัดการสถานที่ท่องเที่ยวของพระธาตุนครเดิม วัดธาตุ พระอารามหลวง

2.1.1 ลักษณะทางกายภาพ สังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรม

พระเจดีย์องค์นี้วัดรอบฐานได้ 25 เมตร สูง 45 เมตร เท่ากับพระวัสสาของสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ฉัตรสูงอีก 5 เมตร จึงเป็นความสูงทั้งองค์พระธาตุและฉัตรสูง 50 เมตร พระธาตุนี้สร้างตามแบบพระธาตุสมัยกรุงศรีอยุธยาหรือรัตนโกสินทร์ ส่วนท่อนบนสร้างตามแบบพระธาตุนครศรีธรรมราช เพราะต้องการอยากให้มีความสูงถึง 45 เมตร และเจดีย์พระธาตุนครเดิมนั้นหุ้มหรือปิดด้วยกระเบื้องเคลือบทั้งองค์ ภายในบรรจุพระบรมสารีริกธาตุที่พระธรรมวิสุทธาจารย์ (เหล่ว สุมโน) เจ้าอาวาสวัดธาตุ พระอารามหลวงรูปก่อนได้รับถวายมาจาก 3 แหล่งสำคัญ คือ 1. พระบรมสารีริกธาตุ ของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า จำนวน 60 องค์ ได้มาจากพระเทพรัตนโมลี เจ้าอาวาสวัดพระธาตุพนมและเจ้าคณะจังหวัดนครพนม 2. พระบรมสารีริกธาตุที่มอบถวาย โดย ดร.จิณวิภา มุ่งการดี จำนวน 500 องค์และ 3. พระบรมสารีริกธาตุจากตระกูลสิงหเสนี สกุลของเจ้าพระยาบดินทรเดชา ผู้ได้รับการขนานนามว่า “เจ้าพระยาปราบฮ่อ” โดยท่านได้รับมองพระพุทธรูปเชียงแสน ครั้งเมื่อไปหัวเมืองเหนือ แต่ไม่ทราบว่าในเศียรของพระพุทธรูปนั้น บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ คุณหญิงเจือ นครราชสีมา ทายาทตระกูลเป็นผู้พบ แล้วนำมาถวายหลวงปู่ พระธรรมวิสุทธาจารย์ เพื่อสืบทอดพระศาสนา บริเวณภายในวัดมีคณะกรรมการวัดที่ประกอบด้วยพระ เณรและชาวบ้านผลัดเปลี่ยนหมุนเวียนกันมาอำนวยความสะดวกรวมทั้งจำหน่ายของที่ระลึก ทั้งนี้ยังมีบริการผ้าถุงสำหรับพุทธศาสนิกชนได้เปลี่ยนใส่เพื่อให้เกิดความงดงามและเป็นระเบียบ สถานที่ตั้งของพระธาตุนครเดิมนั้นตั้งอยู่ห่างจากวัดพระธาตุแก้วชั้นวัดหนองแวงเพียง 200 เมตร เป็นพระธาตุที่มีความงดงามต่างกันตั้งอยู่ริมบึงแก่นนคร มีทิวทัศน์ที่สวยงามสามารถถ่ายรูปรูปจากฝั่งของบึงแก่นนครแล้วจะมองเห็นองค์พระธาตุอย่างสวยงาม

สิ่งที่น่าสนใจในวัดธาตุ พระอารามหลวงคือหลวงพ่พระลับ (พระศรีสัตนาคนหุต) เป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัย หล่อด้วยสัมฤทธิ์ทั้งองค์และฐานขนาดหน้าตักกว้าง 10 นิ้ว สูง 29 นิ้ว ประทับนั่งขัดสมาธิบนแท่นสัมฤทธิ์รูปสี่เหลี่ยม (แหงข้าง) องค์พระจะเอนไปทางด้านหลังเล็กน้อย หลวงพ่พระลับ จัดอยู่ในกลุ่มพระพุทธรูปศิลปะลาว “สกุลช่างเวียงจันทน์” คล้ายพระพุทธรูปปางมารวิชัยที่ระเบียงหอพระแก้ว กรุงเวียงจันทน์ มีอายุราวพุทธวรรษที่ 22-24 ตามประวัติเล่าว่า เมื่อ พ.ศ.1794 เมืองล้านช้าง (เวียงจันทน์) เป็นอิสระจากการปกครองของขอม พร้อมทั้งเมืองล้านนากษัตริย์ล้านช้างจึงได้สถาปนาเมืองเวียงจันทน์ขึ้นเป็นเมืองหลวง เมื่อปี พ.ศ.2058 ขนานนามว่า “กรุงศรีสัตนาคนหุต” แปลว่า เมืองมีช้างล้านตัว หรือ มีช้างร้อยคนหุต (1 หุต เท่ากับ 10,000) เมื่อพระเจ้าไชยเชษฐาธิราชที่ 1 ขึ้นครองสิริราชสมบัติ พระองค์มีนโยบายที่จะขยายอาณาเขตออกไปทั่วอาณาจักรโคตรบูรณและอาณาจักรล้านนา เพื่อหาสมัครพรรคพวกไว้สู้กับขอม การดำเนินนโยบายดังกล่าวพระองค์เห็นว่า ประชาชนในอาณาจักรเหล่านี้นับถือ พระพุทธศาสนาลัทธิหินยาน (เถรวาท)

พระองค์จึงได้อาศัยพระพุทธศาสนาเป็นสื่อสัมพันธ์ เพื่อให้เมืองต่าง ๆ อ่อนน้อมและยอมเป็นเมืองขึ้นของพระองค์ พระองค์ได้หล่อพระพุทธรูปสัมฤทธิ์และพระแก้วขึ้นเป็นจำนวนมาก เพื่อมอบให้แก่เจ้าเมืองต่าง ๆ นำไปสักการบูชา พระพุทธรูปสัมฤทธิ์นี้ชาวเมือง เรียกว่า “พระพุทธรูปศรีสัตนาคนหุต” หรือ “พระศรีสัตนาคนหุต” ส่วนพระพุทธรูปที่หล่อด้วยแก้ว ชาวเมืองนิยมเรียกว่า “พระแก้วล้านช้าง” เหตุที่มีชื่อว่า “พระลับ” ก็สืบเนื่องมาจากครั้งเวียงจันทน์กับกรุงธนบุรีเป็นคู่อริกัน พระเจ้ากรุงธนบุรีมีพระบัญชาให้สมเด็จพระยามหากษัตริย์ศึกยกทัพไปตีเวียงจันทน์ ทำสงครามอยู่ 4 เดือน ในที่สุดเวียงจันทน์แตก สมเด็จพระยามหากษัตริย์ศึกได้จัดการปกครองเวียงจันทน์ใหม่ เสร็จแล้วได้อัญเชิญพระแก้วมรกต พระบาง พระสุก พระใส พระเสริม กลับกรุงธนบุรี โดยผ่านมาอุดรธานี ขอนแก่น และนครราชสีมา ขณะนั้นพระวอที่อยู่พระนครจำปาศักดิ์ก็ทราบข่าว จึงแจ้งมายังท้าวศักดิ์ผู้เป็นหลานให้เก็บพระพุทธรูปศรีสัตนาคนหุตและพระแก้วล้านช้างให้มิดชิด และให้ถือเป็นความลับ ท้าวศักดิ์และพระราชครูหลวงได้ปฏิบัติตาม โดยก่อเจดีย์ขึ้นที่วัดใต้ จำนวน 9 องค์ (วัดธาตุ ตามประวัติศาสตร์อยู่ปลายน้ำชี จึงเรียก วัดใต้ ส่วนวัดหนองแวง เรียกว่า วัดเหนือ เพราะอยู่ต้นน้ำชี ที่ไหลผ่านบึงบอนไปยังทุ่งสร้าง) โดยสร้างให้พระธาตุหรือเจดีย์ มีรูปเหมือนกันเพื่อพรางสายตาผู้คน แล้ววัดใต้ ได้เปลี่ยนชื่อมาเป็น “วัดธาตุ” เพราะได้สร้างเจดีย์พระธาตุนครเดิมขึ้นครอบพื้นที่เก็บซ่อน “หลวงพ่พระลับ” เอาไว้

ภาพประกอบ 20 หลวงพ่พระลับ (พระศรีสัตนาคนหุต)

2.1.2 สภาพการบริหารจัดการสถานที่ท่องเที่ยว

2.1.2.1 ด้านการบริหารจัดการบุคลากร

องค์กรมีหลวงพ่เจ้าอาวาสวัดที่เป็นประธานใหญ่ และมีพระเลขา ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดและมีคณะกรรมการชุมชนเข้ามาร่วมวิธีการจัดการท่องเที่ยว วัดนี้มีพระประมาณ 32 องค์ สามเณรประมาณ 15 องค์ อีกทั้งยังเป็นโรงเรียนพระปริยัติธรรมที่มีพระเณรเข้ามาศึกษาหาความรู้อยู่เป็นประจำในจำนวนนี้มีทั้งพระและเณรที่อยู่จำวัดประจำและมีจากภายนอกเข้ามา การทำงานเป็นคณะ มีการวางแผน มีการทำงานร่วมกันเป็นที่พูดคุยปรึกษากัน ในคณะส่วนที่รับผิดชอบ ให้ชุมชนมีส่วนร่วมในด้านบริหารเข้ามาเป็นกรรมการบริหารวัดและยังมีญาติโยมที่เป็นผู้อุปถัมภ์วัดประจำซึ่งก็เป็นผู้ที่มีกำลังทรัพย์คนสำคัญในจังหวัดขอนแก่นให้การสนับสนุนทั้งร่างกายและทุนทรัพย์

2.1.2.2 ด้านการบริหารจัดการงบประมาณ

วัดได้รับการจัดสรรงบประมาณเพื่อสืบสานพระพุทธศาสนาให้เกิดความมั่นคงและยั่งยืน อาทิ การบูรณะปฏิสังขรณ์ วัด อุโบสถ งบอุดหนุนการศึกษาปริยัติธรรม การจัดกิจกรรมวันสำคัญ ซ่อมแซมอาคารโรงเรียน รวมถึงดูแลวัด ทั้งนี้ก็เป็นเพียงแค่ส่วนหนึ่งเท่านั้น เงินงบประมาณหลักที่ได้มาจัดการภายในวัดส่วนใหญ่ได้อาจมาจากศรัทธาของสาธุชนญาติโยมที่เข้ามาร่วมทำบุญและบริจาค เงินจากการทำบุญประเพณีประจำปี มีกรรมการวัดที่ดูแลเรื่องงบประมาณนำเงินเข้าฝากบัญชีที่เปิดโดยกรรมการวัดหลายคน

2.1.2.3 ด้านอาคารที่พักและระบบสาธารณูปโภค

เนื่องจากวัดพระธาตุนครเดิมมีเนื้อที่ค่อนข้างจำกัดแต่ก็สามารถจัดสรรที่อยู่ให้กับพุทธศาสนิกชนที่เดินทางมาทำบุญได้พักผ่อนชั่วคราว ด้านสถานที่จอดรถจะมีลานลานจอดรถอยู่ทั่วบริเวณวัด แต่ถ้ามีกิจกรรมสำคัญทางศาสนาอาจจะไม่สามารถที่จะรองรับได้เพียงพอ พุทธศาสนิกชนสามารถจอดได้บริเวณรอบนอกวัดคือถนนรอบบึงแก่นนคร ด้านนอกรอบบริเวณวัดยังมีร้านค้าที่จำหน่ายสินค้ามีร้านอาหารชั้นน้ำและหลากหลายสะดวกสบาย ด้านห้องน้ำในการใช้ทำภารกิจส่วนตัวและอาบน้ำมีพอเพียง แต่จะมีปัญหาเรื่องของความสะอาดเมื่อมีนักท่องเที่ยวเข้ามากันอย่างต่อเนื่อง ซึ่งเป็นหน้าที่ของสามเณรที่ว่างเว้นจากการเรียนก็จะมาทำความสะอาดรวมทั้งพุทธศาสนิกชนที่จะมาทำความสะอาดเป็นครั้งคราว

2.1.2.4 ปัญหา อุปสรรคและผลกระทบในการจัดการท่องเที่ยว

ปัญหาที่พบบ่อยในการจัดการท่องเที่ยวคือเนื่องจากวัดพระธาตุนครเดิมตั้งอยู่ใกล้กับพระธาตุเก่าชั้นวัดหนองแวงพระอารามหลวง ทำให้ความโดดเด่นของวัดพระธาตุเก่าดึงดูดความสนใจและทำให้พุทธศาสนิกชนที่เดินทางมาต่างมุ่งหน้าไปที่วัดพระธาตุเก่าชั้น จะมีเพียงแค่มุคคัลที่มีความรู้เกี่ยวกับความเป็นมาของวัดพระธาตุนครเดิมและรู้ว่าเป็นที่ประดิษฐานขององค์พระลี้ลับจะแวะเข้ามากราบไหว้ ทำให้วัดพระธาตุนครเดิมยังไม่เป็นที่รู้จักของนักท่องเที่ยว ยังขาดหน่วยงานที่จะเข้ามาจัดประชาสัมพันธ์ให้ความรู้กับนักท่องเที่ยวได้รับรู้ถึงความสำคัญขององค์พระธาตุและความสวยงามโดดเด่น เก้าแก่คู่บ้านคูเมืองจังหวัดขอนแก่น

2.2 สภาพปัจจุบันและปัญหาบริหารจัดการสถานที่ท่องเที่ยวของพระมหาธาตุราชมณีฉิมมา เฉลิมพระเกียรติ วัดกลาง

2.2.1 ลักษณะทางกายภาพ สังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรม

พระมหาธาตุราชมณีฉิมมาเฉลิมพระเกียรติ วัดกลางเป็นอีกวัดที่ตั้งที่ด้อยอยู่ใกล้กับบึงแก่นนครห่างกับวัดพระธาตุ 9 ชั้นวัดหนองแขวงพระอารามหลวงและวัดพระธาตุนครเดิมไม่ไกลนัก เป็นพระธาตุที่สร้างขึ้นใหม่มีรูปแบบที่สวยงามแต่ยังไม่เป็นที่รู้จักของประชาชนและนักท่องเที่ยว ทำให้ไม่ค่อยมีผู้คนเข้าไปสักการะเท่าที่ควรจึงยังเป็นวัดที่ยังรักษาวัฒนธรรมและควบคุมการเข้าออกของพุทธศาสนิกชนได้อย่างดี ด้านการจัดจำหน่ายของที่ระลึกหรือวัตถุมงคลทางวัดไม่ได้มีการจัดสร้าง เพียงแต่เป็นที่ให้พุทธศาสนิกชนได้กราบไหว้พระบรมสารีริกธาตุที่บรรจุอยู่ในองค์พระธาตุและรูปปั้นของพระเกจิอาจารย์เท่านั้น ทั้งนี้วัดยังเป็นที่ทำให้พุทธศาสนิกชนที่มาบวชบรรพชาที่วัดจะเป็นการบวชแบบมีระยะเวลาสั้นๆ เป็นการบวช 7 วันและ 15 วัน เพื่อเป็นสิริมงคลแก่ชีวิตตนเองและครอบครัว ญาติพี่น้องใกล้ชิดให้ได้รับบุญกุศลด้วย เป็นการบำเพ็ญตน รักษาศีล ทำให้จิตใจสงบ บริสุทธิ์เบิกบาน เพื่อน้อมนำหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาไปใช้ในชีวิตประจำวันต่อไป (ปริยัติ มัชฌิมธัมมโสภณ, พระครู, 22 มิถุนายน 2564)

2.2.2 สภาพการบริหารจัดการสถานที่ท่องเที่ยว

2.2.2.1 ด้านการบริหารจัดการบุคลากร

วัดมีระบบการบริหารจัดการบุคลากรเหมือนกับวัดอื่น ๆ ทั่วไปคือมีเจ้าอาวาสเป็นประธานและมีฆราวาสเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารวัดด้วยเพื่อเป็นการสร้างความสัมพันธ์อันดีงามระหว่างวัดและชุมชนที่อยู่รอบ

2.2.2.2 ด้านการบริหารจัดการงบประมาณ

วัดได้รับการจัดสรรงบประมาณเพื่อใช้จ่ายในกิจกรรมทางพุทธศาสนาเหมือนกับวัดอื่น ๆ รวมทั้งได้รับงบประมาณจากการศรัทธาของพุทธศาสนิกชนที่มาร่วมทำบุญบริจาค ซึ่งเป็นเงินงบประมาณหลักที่วัดสามารถเอามาจัดสรรในการบริหารจัดการงบประมาณของวัด ให้ออกมาอย่างมีประสิทธิภาพที่สุดเงินที่ได้จากวัดก็จะเป็นที่ได้จากการบริจาคในวันพระวันสำคัญทางพุทธศาสนิกชน เช่น เงินกฐิน เงินผ้าป่าและเงินค่าเช่าอุปกรณ์ต่าง ๆ มีกรรมการวัดที่คอยนำเงินที่ได้รับการบริจาคจะทำบัญชีรายรับรายจ่ายของทางวัดและนำเข้าฝากธนาคาร

2.2.2.3 ด้านอาคารที่พักและระบบสาธารณูปโภค

วัดไม่ได้มีสถานที่พักให้กับประชาชนที่เข้ามาพักที่วัดเพียงแต่มีศาลาที่รองรับพุทธศาสนิกชนที่เข้ามาปฏิบัติธรรมและนอนพักค้างคืน ที่วัดมีระบบสาธารณูปโภคที่พร้อมมีห้องน้ำ และห้องอาบน้ำคอยบริการ มีสถานที่จอดรถเพียงพอเนื่องจากไม่มีอาคารและสิ่งก่อสร้างในวัดมากเท่าที่ควรจึงยังคงมีพื้นที่สำหรับที่ให้ประชาชนได้จอดรถและดำเนินกิจกรรมภายในวัดได้

2.2.2.4 ปัญหา อุปสรรคและผลกระทบในการจัดการท่องเที่ยว

ปัญหาที่พบเจอในวัดเกี่ยวกับการจัดการท่องเที่ยวก็จะคล้ายกับวัดพระธาตุนครเดิมซึ่งอยู่ใกล้กับวัดหนองแวงพระธาตุเก้าชั้น ทำให้ความโดดเด่นของวัดหนองแวงพระธาตุเก้าชั้นดึงดูดพุทธศาสนิกชนและนักท่องเที่ยวเข้าไปมากกว่า ถ้ามีการประชาสัมพันธ์ของหน่วยงานภาครัฐและเอกชนจะสามารถดึงดูดนักท่องเที่ยวเข้ามากราบไหว้สักการะองค์พระธาตุนครมากกว่านี้ โดยให้ความสำคัญของทั้ง 3 พระธาตุที่ตั้งอยู่บริเวณบึงแก่นนครให้เป็นแลนด์มาร์คที่สำคัญที่มีความเกี่ยวข้องกับทางพระพุทธศาสนา ให้ประชาชนได้รับรู้และเกิดความสนใจที่จะเข้ามากราบไหว้ให้ครบทั้งสามแห่ง

2.3 สภาพปัจจุบันและปัญหาบริหารจัดการสถานที่ท่องเที่ยวของพระมหาธาตุแก่นนคร อนุสรณ์สาธุชน (เจดีย์ 9 ชั้น) วัดหนองแวง พระอารามหลวง

2.3.1 ลักษณะทางกายภาพและวัฒนธรรม

วัดหนองแวงเป็นวัดที่ตั้งอยู่ริมบึงแก่นนครมีภูมิทัศน์ที่สวยงามและยังมีองค์พระธาตุที่สูงตระหง่านสามารถมองเห็นวิวรอบเมืองขอนแก่นได้อย่างสุดลูกหูลูกตา มีความเงียบสงบถึงแม้ว่าจะอยู่ภายในเมืองที่มีความเจริญก็ตาม จากการสัมภาษณ์ผู้วิจัยพบว่า ร้านอาหารมีเพียงพอที่จะอำนวยความสะดวกเนื่องจากทางวัดจัดแบ่งเขตพื้นที่ในการจำหน่ายอาหารทั้งยังมีอาหารที่หลากหลายและมีสถานที่ขายของที่ระลึกภายในตัวอาคารเจดีย์ โดยมีกรรมการวัด พระ เณรคอยเปลี่ยนหมุนเวียนกันมาดูแล มีการรณรงค์ให้แต่งกายสุภาพเข้าวัด การแต่งกายเข้าวัดของชาวพุทธต้องสุภาพผู้หญิงต้องใส่ผ้าถุง ผู้ชายก็ต้องใส่กางเกงขายาว ดังนั้นนโยบายเรื่องการแต่งกายสุภาพจึงเป็นเรื่องสำคัญที่วัดควรเข้มงวด จึงมีผ้าถุงไว้คอยบริการนักท่องเที่ยวและรณรงค์ให้แต่งกายสุภาพเข้าวัด เพื่อภาพลักษณ์ที่ดีของชาวพุทธ

2.3.2 สภาพการบริหารจัดการสถานที่ท่องเที่ยว

2.3.2.1 ด้านการบริหารจัดการบุคลากร

องค์กรมีหลวงพ่ोज้าอวาสวัดที่เป็นประธานใหญ่ และมีพระเลขา ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดหนองแวงพระอารามหลวงและมีคณะกรรมการชุมชนเข้ามาร่วมวิธีการจัดการท่องเที่ยว วัดนี้มีพระประมาณ 60 องค์ สามเณรประมาณ 200 องค์ที่บวชเข้ามาเรียนในวัดและรอบนอกมาเรียนที่วัดหนองแวงวิทยา การทำงานเป็นคณะ มีการวางแผน มีการทำงานร่วมกันเป็นทีมพูดคุยกัยปรึกษากันในคณะส่วนที่รับผิดชอบเพื่อแก้ไขหรือหาทางป้องกันไม่ให้เกิดขึ้นอีก ให้ชุมชนมีส่วนร่วมในด้านบริหารชุมชนเป็นกำลังสำคัญของวัดหากวัด ชุมชน โรงเรียน ร่วมมือกันดีจะเกิดประโยชน์ในการบริหารจัดการ ในการจัดกิจกรรมต่าง ๆ เช่น ปีใหม่ หรือสงกรานต์ ถ้ามีกิจกรรมอะไรตรงนี้ ทางคณะกรรมการชุมชนตลอดจนหน่วยงานของจังหวัดจะเข้ามามีส่วนร่วมรับรู้และลงมือช่วยทำกิจกรรมต่าง ๆ ให้สำเร็จลุล่วงไป

2.3.2.2 ด้านการบริหารจัดการงบประมาณ

ทางวัดได้รับการจัดสรรงบประมาณจากหน่วยงานของภาครัฐ เนื่องด้วยวัดมีพระธาตุที่องค์ใหญ่และสวยงามทำให้มีงบประมาณในการบริการจัดการกิจกรรมภายในวัดเงินส่วนใหญ่จะมาจากเงินบริจาค มีการตรวจสอบเงินบริจาคทุกวัน โดยการตรวจสอบงานเป็นสิ่งสำคัญในการบริหารจัดการวัด หากไม่มีการตรวจสอบอาจก่อให้เกิดปัญหาได้ โดยเฉพาะเรื่องเงินอย่างผู้รับบริจาคก็ต้องเก็บทุกวันและเปิดออกไปฝากในบัญชีของวัดโดยเปิดบัญชีในลักษณะร่วมกันหลายคนเพื่อให้เกิดความโปร่งใส โดยต้องเปิดออกไปทุกวันเพื่อป้องกันการขโมยผู้รับบริจาคและเมื่อจะเบิกเงินออกมาใช้ต้องได้รับการอนุมัติจากกรรมการวัดทุกคน

2.3.2.3 ด้านอาคารที่พักและระบบสาธารณูปโภค

ในเรื่องของสถานที่พักผ่อนหรือปฏิบัติธรรมทางวัดมีศาลาชั้นเดียวให้พักได้หลายคน มีอุปกรณ์ที่ใช้ในการนอนแบบเสื่อผืนหมอนใบ แต่ที่พักรางวัดไม่ได้มีนโยบายหลักเกี่ยวกับเรื่องการพักค้างคืน ส่วนใหญ่จะให้ในกรณีที่ติดต่อล่วงหน้าเพื่อจะได้จัดเตรียมไว้ให้ ด้านสถานที่จอดรถจะมีลานลานจอดรถอยู่บริเวณด้านหลังองค์พระธาตุซึ่งสามารถจอดรถได้จำนวนหนึ่งแต่ต้องไม่กีดขวางการจราจรรอบองค์พระธาตุ แต่ถ้ามีกิจกรรมสำคัญทางศาสนาอาจจะไม่สามารถที่จะรองรับได้เพียงพอ เช่น เวียนเทียน ซึ่งบริเวณที่จะสามารถจอดได้บริเวณรอบนอกวัดคือถนนรอบบึงแก่นนคร นอกจากนี้ชุมชนรอบบริเวณวัดยังมีร้านค้าที่จำหน่ายสินค้าสำหรับบริการนักท่องเที่ยวมีร้านอาหารชั้นนำและหลากหลายสะดวกสบาย ด้านห้องน้ำในการใช้ทำภารกิจส่วนตัวและอาบน้ำมีพอเพียง แต่จะมีปัญหาเรื่องของความสะอาดเมื่อมีนักท่องเที่ยวเข้ามากันอย่างต่อเนื่อง ด้านฝ่ายฌาปนกิจมีพระและเณรที่มีความสามารถและมีฝีมือในการจัดตกแต่งดอกไม้ ฝ้ายประดับเมรุ เป็นผู้รับผิดชอบด้านจัดดอกไม้ในพิธีซึ่งราคาถูกกว่าท้องตลาด เป็นราคาที่สามารถตกลงกันได้ตามแบบที่ได้คัดเลือก มีราคาตั้งแต่ 5,000-20,000 บาท มีที่พักสงเคราะห์ผู้ที่ต้องการพักไม่คิดค่าห้องพักแต่ให้บำรุงวัดตามศรัทธา

2.3.2.4 ปัญหา อุปสรรคและผลกระทบในการจัดการท่องเที่ยว

ในด้านปัญหาที่เกิดขึ้นบ่อยคือเรื่องรองเท้าหายโดยเฉพาะรองเท้ายี่ห้อดัง ๆ จะหายกันบ่อย แต่เราก็ตามมาได้เนื่องจากมีบุคคลที่ต้องสงสัยที่เป็นบุคคลเร่ร่อนที่เข้ามา ทางวัดก็จะเฝ้าระวังเป็นพิเศษและหางานให้ทำ แต่ถ้าไม่ให้ความร่วมมือก็จะผลักดันให้ออกไปจากวัด ภายหลังมีการแก้ปัญหาเรื่องเท้าหายทางวัดโดยทางวัดจะมีถุงเอาไว้ให้นักท่องเที่ยวใส่ไว้ก่อนเพื่อป้องกันรองเท้าหายหรือฝากไว้ที่ช่องวางรองเท้า ก็แก้ปัญหาได้ส่วนหนึ่ง

2.4 สภาพปัจจุบันและปัญหาบริหารจัดการสถานที่ท่องเที่ยวของพระมหาเจดีย์ศรีไตรโลกธาตุ วัดทุ่งเศรษฐี

2.4.1 ลักษณะทางกายภาพและวัฒนธรรม

วัดทุ่งเศรษฐีเป็นอีกหนึ่งวัดสวยในจังหวัดขอนแก่นที่มีความโดดเด่นอยู่ที่ “มหาเจดีย์รัตนะ” หรือ “มหาเจดีย์ศรีไตรโลกธาตุ” อันวิจิตรงดงาม รวมถึงสิ่งปลูกสร้างต่างๆ ภายในวัดที่เต็มไปด้วยความสวยงามและสอดแทรกปริศนาธรรมไว้มากมาย ภายในมหาเจดีย์เป็นที่บรรจุพระทันต์แก้วซึ่งขวาล่างของพระพุทธเจ้า และประดิษฐาน “พระพุทธรูปนลวรรณโณศีโลทรพุดม” หรือ “หลวงปู่ดำ” เป็นพระพุทธรูปปางสมาธิ ศิลปะแบบลพบุรี เนื้อทองเหลืองผิวสีดำทรงเครื่อง ปิดทองประดับด้วยพลอยสีต่างๆ ได้มหาเจดีย์มีห้องปริศนาธรรมวงศไวยศวรรณ แสดงภาพปริศนาธรรมต่างๆ เกี่ยวกับวงจรชีวิตของมนุษย์ตั้งแต่เกิด แก่ เจ็บ และตาย รอบ ๆ บริเวณวัดยังล้อมรอบด้วยทุ่งนาสีเขียว บรรยากาศร่มรื่นอุดมสมบูรณ์ มีสะพานแขวนเรียกว่า “สะพานศิลอุดมทรัพย์” ให้เดินข้ามไปได้ รวมถึงมี วิหารพระอวโลกิเตศวร มณฑปองค์ปฐม สวนนรก รูปปั้นพญานาค แท่นแก้วฟ้าจุฬามณีและทำนาคเจดีย์ศรีนาคินอยู่ด้วย

สถานที่ที่ได้รับความสนใจของเหล่าชาวพุทธ รวมไปถึงนักท่องเที่ยวชาวไทยและชาวต่างชาติที่ขณะนี้ทางวัดได้เปิดให้มีการเที่ยวชมในเวลากลางวัน คือ สวนนรกภูมิ หรือลานนรก กลางคืนสถานที่ที่เตือนสติชาวพุทธทุกคนที่ต้องยึดมั่นในศีล 5 และดำรงตนตามหลักธรรมคำสั่งสอนในพระพุทธศาสนา ด้วยการจัดสร้างเป็นพิพิธภัณฑ์กลางแจ้งที่จัดแสดงรูปปั้นเรื่องนรกขุมต่างๆ จากผลกรรมที่ล่วงละเมิดศีล 5 โดยเปิดให้นักท่องเที่ยววันนั้นได้เที่ยวชมทั้งกลางวันและกลางคืนโดยภายในลานนรกนั้น ได้แบ่งพื้นที่ออกเป็น 8 ส่วน ประกอบด้วย ลานนรกศีล 5 หรือนรก 5 ขุม, ลานพญายม, ลานพญานาค เป็นรูปปั้นพญานาคตนใหญ่ อยู่ในท่าทางที่กำลังเลื้อยขึ้นมาจากสระน้ำใหญ่ที่อยู่เบื้องหลัง และลานพระหิน ซึ่งผู้ที่เข้าเยี่ยมชม สามารถที่จะเรียนรู้เรื่องศีลธรรม บาปบุญคุณโทษต่างๆ ตามหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาที่มาแล้วไม่ควรที่จะกลับมาอีก (มานะ จิระนภากุล, สัมภาษณ์, 2 กรกฎาคม 2564)

2.4.2 สภาพการบริหารจัดการสถานที่ท่องเที่ยว

2.4.2.1 ด้านการบริหารจัดการบุคลากร

วัดทุ่งเศรษฐีมีกรรมการบริหารวัดที่มีความเข้มแข็งเข้ามาดูแลบริหารจัดการภายในวัดได้อย่างมีประสิทธิภาพ เพื่อสานต่อปฏิบัติของหลวงตาอ้อย มีบริษัท น้อมบุญ จำกัด ของคุณมานะ จิระนภากุลเข้ามาดูแลและให้การอุปถัมภ์วัดร่วมกับชาวบ้านอยู่มิได้ขาด

2.4.2.2 ด้านการบริหารจัดการงบประมาณ

การบริหารจัดการงบประมาณภายในวัดก็เหมือนกับวัดทั่วไป ได้รับเงินสนับสนุนจากทางภาครัฐบ้าง เงินส่วนใหญ่ที่เอามาบริหารจัดการภายในวัดได้มาจากเงินบริจาคของสาธุชนญาติโยมที่เข้ามากราบสักการะองค์พระธาตุและทำบุญตามจุดทำบุญต่าง ๆ ที่ทางวัดได้จัดทำไว้ เมื่อได้เงินบริจาคมก็จะนำเงินเข้าไปฝากในบัญชีที่ทางมาสร้างขึ้นและเบิกออกมาใช้ในกิจกรรมคราวจำเป็น

2.4.2.3 ด้านอาคารที่พักและระบบสาธารณูปโภค

อาคารที่พักภายในวัดทุ่งเศรษฐีมีสาธารณูปโภคได้กลายเป็นลักษณะของกฎอ เป็นจำนวนมากสามารถใช้เป็นที่พักของผู้ที่เข้ามาปฏิบัติธรรมและกราบไหว้สักการะได้ นอกจากนี้ยังมี ศาลาพักรับรองสามารถนอนพักในศาลานั้นได้จำนวนมาก มีระบบสาธารณูปโภคที่พร้อมมีห้องน้ำ เพียงพอสำหรับการทำธุระส่วนตัวและอาบน้ำได้ สถานที่ในการจอดรถกว้างขวางเนื่องจากวัดมีพื้นที่ที่ มากพอสมควรผนวกกับสถานที่ตั้งของวัดอยู่ติดกับถนนรอบเมืองจังหวัดขอนแก่นทำให้การเดินทาง สะดวกและง่ายอยู่ใกล้กับสถานีขนส่งจังหวัดขอนแก่นแห่งที่ 3 และสนามบินขอนแก่นง่ายต่อการเดินทาง เข้ามาท่องเที่ยวของประชาชนทั้งในจังหวัดขอนแก่นและทั่วประเทศไทย

2.4.2.4 ปัญหา อุปสรรคและผลกระทบในการจัดการท่องเที่ยว

ด้านปัญหาและอุปสรรคภายในวัดทุ่งเศรษฐีถือว่าเป็นอีกหนึ่งวัดที่ไม่ค่อยประสบ ปัญหาเนื่องจากทางวัดมีทีมประชาสัมพันธ์ที่เข้มแข็งมีแฟนเพจ Facebook ของวัดทุ่งเศรษฐีที่อัปเดต ข้อมูลข่าวสารอยู่ตลอดเวลา รวมทั้งมีการไลฟ์สดกิจกรรมสวดมนต์ทำวัตรเย็นหรือกิจกรรมงานบุญ ต่าง ๆ ของวัดอยู่เป็นประจำ ทำให้มีผู้คนรู้จักวัดทุ่งเศรษฐีมากขึ้น บวกกับชื่อวัดที่มีความเป็นสิริมงคล ทำให้ผู้คนที่ได้ยินชื่อก็อยากเดินทางเข้ามาภายในวัดให้เป็นเศรษฐีสมดังชื่อวัด มีการลงประชาสัมพันธ์ ในแฟนเพจ Facebook เพื่อรับบริจาคเงินในการทำบุญสร้างสาธารณูปโภคหรืออาคารภายในวัดและ ชำระหนี้สงฆ์ ชำระค่าน้ำ ค่าไฟภายในวัดอยู่เป็นประจำ จึงทำให้วัดไม่ค่อยประสบปัญหาและสมควร ได้รับเป็นตัวอย่างในการบริหารจัดการแก่วัดอื่น ๆ เพื่อเป็นแบบอย่างในการบริหารจัดการ

2.5 สภาพปัจจุบันและปัญหาบริหารจัดการสถานที่ท่องเที่ยวของพระธาตุขามแก่น วัดเจติย ภูมิ

2.5.1 ลักษณะทางกายภาพและวัฒนธรรม

พระธาตุขามแก่น หนึ่งในปูชนียสถานคู่บ้านคู่เมืองที่มีประวัติยาวนานพร้อมๆ กับ จังหวัดขอนแก่นเลย ที่สำคัญยังอยู่ในตราสัญลักษณ์ประจำจังหวัด และคำขวัญประจำจังหวัดด้วย เป็นเรื่องยืนยันได้แล้วว่าที่นี่มีความสำคัญสำหรับจังหวัดขอนแก่นเป็นอย่างมาก กิจกรรมภายในวัดมี การปิดทองคำเปลวองค์พระธาตุฯ จำลอง การให้อาหารปลา การเคาะระฆังให้เสียงดังกังวาลเพื่อเอา ฤกษ์เอาชัย รวมทั้งการถวายปัจจัยไทยทาน และถวายสังฆทาน เสริมความเป็นสิริมงคลให้กับ ตัวเองและครอบครัวอีกด้วย วัดพระธาตุขามแก่นที่เป็นเคารพบูชาของประชาชนชาวขอนแก่นและ จังหวัดใกล้เคียง รวมถึงประเทศเพื่อนบ้านอย่างมาก ดังนั้นในทุกเทศกาลจะมีพุทธศาสนิกชนมากราบ ไหว้ขอพร เพราะพระธาตุขามแก่นแห่งนี้คนในชุมชนเชื่อถือนันว่าหากได้มากราบไหว้ก็จะทำให้เรื่อง ร้ายกลายเป็นดีจุดดั่งแก่นขามตายแล้วฟื้น โรคภัยที่มีพื้กหนึ่ห่างหายซึ่งถือเป็นวัฒนธรรมด้านความ เชื่อ ชาวขอนแก่นและใกล้เคียงต่างให้ความเคารพนับถือพระธาตุขามแก่นอย่างสูงโดยเชื่อถือนในความ ศักดิ์สิทธิ์ขององค์พระธาตุว่าได้ปกป้องรักษาให้ชาวขอนแก่นมีชีวิตที่ร่มเย็นเป็นสุข และมีความ เจริญรุ่งเรือง และหากมาสักการะขอพระพระธาตุขามแก่นจะมีความสำเร็จดังปรารถนา ดังคำที่ชาว

ขอนแก่นกล่าวต่อ ๆ กันว่า อภินิหารของพระธาตุถ้าใครทำมีดีมีร้าย เช่น ดูถูกดูหมิ่น พูดคำหยาบ ไม่เคารพสักการะเทพสถิตรักษา พระธาตุจะดลให้มีอันเป็นไปโดยปัจจุบันทันด่วน เช่น ล้มลง แต่ถ้าใครไม่ทำการดูหมิ่น ก็จะได้รับความสะดวก มีความสุขสบายประสงค์จะทำได้ คำขาย เจ็บป่วย ถูกขโมย ถูกคดี เมื่อมาบนบานวิงวอนขอให้ช่วยจะสำเร็จสมดังหวัง

พระธาตุขามแก่น เป็นเจดีย์ที่มีความงดงามและมีเอกลักษณ์เฉพาะตัว เป็นสถาปัตยกรรมที่ผสมผสานระหว่างศิลปะท้องถิ่นและล้านช้าง ประติมากรรมหรือโบสถ์เก่าสร้างคู่กับพระธาตุมาแต่โบราณ เป็นสถาปัตยกรรมแบบล้านช้าง รูปทรงสวยงาม ปลายฉลุไม้ที่หน้าบัน ซ่อฟ้า ใบระกา หางหงส์ และลายรวงผึ้งที่บริเวณซุ้มด้านหน้า ฝีมือประณีตงดงาม ฝาผนังบริเวณประติมากรรมมีภาพวาดฝีมือชาวบ้านเป็นรูปตำรวงถือปืนยาว ถือเป็นทวารบาล แสดงถึงความร่วมมือของคนในท้องถิ่นและความเชื่อในเรื่องนรก สวรรค์ พระธาตุขามแก่นจึงมีความสำคัญอย่างมากต่อผู้คนในชุมชน ทั้งเรื่องความเชื่อและความศรัทธา ชาวบ้านมีความเชื่อในปาฏิหาริย์ของพระบรมสารีริกธาตุ ที่บรรจุไว้ภายในองค์พระธาตุ คือเชื่อในพุทธานุภาพที่บริสุทธิ์ ปราศจากสรรพกิเลส ทำให้ผู้ที่มากราบไหว้สักการะเกิดความอิมเอิบใจ และยังช่วยปกป้องรักษาให้ชาวขอนแก่นมีชีวิตที่ร่มเย็นเป็นสุข และมีความเจริญรุ่งเรือง

2.5.2 สภาพการบริหารจัดการสถานที่ท่องเที่ยว

2.5.2.1 ด้านการบริหารจัดการบุคลากร

วัดพระธาตุขามแก่นซึ่งเป็นวัดที่ตั้งอยู่ในแคว้นล้อมของชาวบ้านชนบทอย่างแท้จริง มีความร่วมมือระหว่างวัดบ้านและโรงเรียนเข้ามาบริหารจัดการ ทำให้มีบุคลากรที่เข้มแข็งมีภาคีเครือข่ายที่เป็นนักเรียนต่างแคว้นเข้ามาให้ความรู้กับนักท่องเที่ยวได้เที่ยวชมพระธาตุขามแก่น ซึ่งได้รับเป็นมรดกของประเทศที่สำคัญอีกสถานที่หนึ่ง

2.5.2.2 ด้านการบริหารจัดการงบประมาณ

วัดพระธาตุขามแก่นได้รับการสนับสนุนงบประมาณจากรัฐบาลเหมือนกันกับวัดอื่น ๆ และเงินบริจาคที่ได้จากชาวบ้านในงานประจำปีต่างๆ เช่น ผ้าป่า กฐิน บุญประเพณีตาม 12 คลอง 14 และเงินทำบุญที่พุทธศาสนิกชนจะแคว้นเข้ามาทำบุญอยู่มิได้ขาดเนื่องจากวัดพระธาตุขามแก่นเป็นรอยต่อระหว่างอำเภอเมืองจังหวัดขอนแก่นและอำเภอน้ำพองเป็นเส้นทางที่สามารถผ่านไปสู่อำเภอของจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดใกล้เคียงได้

2.5.2.3 ด้านอาคารที่พักและระบบสาธารณูปโภค

วัดพระธาตุขามแก่นมีพื้นที่ในการจัดการค่อนข้างน้อย เนื่องจากเป็นวัดที่อยู่ในชุมชน พื้นที่รอบข้างก็เป็นพื้นที่ของชาวบ้าน ทำให้ไม่มีพื้นที่เพียงพอสำหรับการเข้ามาพัก จะมีก็เพียงแต่ศาลาการเปรียญที่เป็นที่รองรับพุทธศาสนิกชนที่เข้ามาปฏิบัติธรรมและชาวบ้านที่มาประกอบกิจกรรมทางพุทธศาสนาในช่วงเช้าพรรษาของชาวอีสาน ซึ่งจะมาเข้าวัดฟังธรรมและนอนจำวัดที่วัดในช่วงวัน

พระตลอดช่วงเช้าพรรษา ด้านสาธารณูปโภคมีบริการน้ำไฟที่เพียงพอมีห้องน้ำสำหรับทำภารกิจ ส่วนตัวและมีห้องอาบน้ำเพียงพอ สถานที่จอดรถมีค่อนข้างจำกัดถึงแม้ว่าทางวัดจะมีพื้นที่ที่เพิ่มขึ้น ด้านนอกวัดให้จอดรถแต่ก็จอดได้ไม่มากพอเพราะส่วนใหญ่ที่มาจะเป็นรถทัวร์ที่คันใหญ่สำหรับนักท่องเที่ยวที่มาจากหลายสถานที่

2.5.2.4 ปัญหา อุปสรรคและผลกระทบในการจัดการท่องเที่ยว

ปัญหาและอุปสรรคที่พบเจอในวัดพระธาตุขามแก่นดังที่กล่าวมาข้างต้นคือ สถานที่จอดรถภายในวัด ซึ่งเป็นปัญหาที่พบเจอและยังไม่สามารถหาทางออกได้ เนื่องจากที่ดินรอบบริเวณวัดก็ต่างมีเจ้าของหมดแล้ว วิธีการที่จะแก้ไขปัญหาสถานที่จอดรถได้คือทางวัดต้องจัดหาสถานที่เพิ่มเติมที่อยู่นอกเหนือไปจากวัด จัดให้มีการบริการรถรางหรือรถรับส่งจากสถานที่จอดรถมายังวัด เพื่อเป็นการแก้ปัญหาของสถานที่จอดรถได้ สามารถรองรับนักท่องเที่ยวและพุทธศาสนิกชนที่เข้ามายังบริเวณวัดได้เพิ่มมากขึ้นอันจะนำไปสู่การสร้างการท่องเที่ยวและสร้างรายได้ให้กับชาวบ้านในชุมชนได้อย่างยั่งยืน

2.6 สภาพปัจจุบันและปัญหาบริหารจัดการสถานที่ท่องเที่ยวของพระธุดงค์เจดีย์ วัดถ้ำผาแดงผานิมิต

2.6.1 ลักษณะทางกายภาพและวัฒนธรรม

พระธุดงค์เจดีย์ภายในวัดถ้ำผาแดงผานิมิต อำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่นก่อสร้างขึ้นตามดำริและเจตนาขององค์หลวงตาศิริ อินทสิริ เพื่อให้เป็นมโนภาวนิยสถาน ที่ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุ(รวม 7 ประเทศ) และบรรจุอัฐิธาตุพระธุดงค์กรรมฐาน อันเป็นบูรพาจารย์ที่ละสังขารไปแล้ว เช่น หลวงปู่เสาร์ กนตสีโล พระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต หลวงปู่ดุลย์ อตุโล หลวงปู่ชอบ ฐานสโม หลวงปู่หลุย จันทสาโร หลวงปู่ขาว อนาลโย พระอาจารย์ฝั้น อาจาโร หลวงปู่พรหม จิรปุณฺโญ หลวงปู่ตื้อ อจลธมฺโม หลวงปู่สาม อภิภูจโน หลวงปู่คำดี ปภาโส หลวงตาพระมหาบัว ญาณสัมปันโน หลวงปู่หล้า เขมปตฺโต หลวงปู่ผาง ปริปุณฺโณ หลวงปู่เทศก์ เทสรังสี และ หลวงพ่อสีทน สีธโน เป็นต้น เพื่อเป็นศูนย์รวมจิตศรัทธาของสาธุชนพุทธบริษัทที่ต้องการกราบนมัสการสักการบูชา และเพื่อสืบสานพระสัทธรรมให้มั่นคงสถิตสถาพรต่อไป ลักษณะทางกายภาพเป็นเจดีย์ขนาดใหญ่ตั้งอยู่บนภูเขาในเขตพุทธอุทยานของกรมป่าไม้มีพื้นที่จำนวน 104 ไร่ 54 ตารางวา ซึ่งกรมป่าไม้ได้อนุมัติให้สร้างเป็นพุทธอุทยาน เพื่อเป็นการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้งอกงามร่มรื่นและยั่งยืน ทั้งนี้เพื่อส่งเสริมการปลูกป่า ลดภาวะโลกร้อน สร้างถาวรวัตถุไว้ในพระพุทธศาสนา และเป็นเกียรติแก่ผู้ถวายที่ดินเป็นมหากุศลอันยิ่งใหญ่ไพศาล เป็นแบบอย่างที่ดีแก่อนุชนต่อไป วัฒนธรรมของที่นี่วัดที่มีครูบาอาจารย์ พระภิกษุสงฆ์อย่างองค์หลวงตาศิริ อินทสิริที่มีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักและเคารพนับถือของบุคคลทั้งหลาย จะมีผู้คนมาเยี่ยมเยือนและนำสิ่งของวัตถุปัจจัยต่างๆมากมายมาอุทิศถวายแด่ครูบาอาจารย์ผู้ที่ประสบความสำเร็จและเป็นที่ยอมรับนับถือ นำชื่อเสียงมาสู่วัด ยึดแนวปฏิบัติแบบพระป่า

เป็นผู้มีก้น้อยสันโดษ เครื่องครัดในพระธรรมวินัยและการบำเพ็ญเพียรภาวนาของครูบาอาจารย์ผู้มี ปัญญาและเป็นที่เคารพจะช่วยดำรงรักษาความเป็นอยู่แบบดั้งเดิมตามคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าไว้ ได้

2.6.2 สภาพการบริหารจัดการสถานที่ท่องเที่ยว

2.6.2.1 ด้านการบริหารจัดการบุคลากร

การบริหารจัดการบุคลากรภายในวัดถ้ำผาแดงเป็นไปอย่างเข้มแข็งและมี ประสิทธิภาพเนื่องจากมีลูกศิษย์ต่างเป็นผู้ที่มากด้วยความรู้ อุทิศตนเข้ามาเป็นบุคลากรเพื่อดูแลความ เรียบร้อยภายในวัด มีการแบ่งงานเป็นสัดส่วนและดูแลการเข้ามาของผู้ที่เข้ามาปฏิบัติ ธรรมและพุทธศาสนิกชนได้เป็นอย่างดี

2.6.2.2 ด้านการบริหารจัดการงบประมาณ

ด้านการบริหารจัดการงบประมาณก็เป็นไปด้วยดีเช่นกัน เนื่องจากวัดเองมี ชื่อเสียงด้านการปฏิบัติธรรมและมืองค์หลวงตาศิริ อินทสิริ ผู้ที่เป็นพระปฏิบัติดีปฏิบัติชอบมีลูกศิษย์ ทั่วฟ้าเมืองไทยและยังมีไปถึงต่างประเทศ ร่วมทำบุญเข้ามาเพื่อสร้างอาคารสถานที่ภายในบริเวณวัดที่ มีเนื้อที่มากและกว้างขวางรองรับพุทธศาสนิกชน มีการบริหารจัดการเงินที่เป็นระบบสามารถ ตรวจสอบได้และในแผนงานของวัดยังมีการวางแผนที่จะสร้างปูชนียสถานที่สำคัญอีกหลายอย่างเพื่อ เป็นอนุสรณ์แก่คนรุ่นหลัง

2.6.2.3 ด้านอาคารที่พักและระบบสาธารณูปโภค

ด้านอาคารที่พักรับรองแก่พุทธศาสนิกชนที่จะเข้ามาปฏิบัติธรรมก็มีมากมาย เพียงพอจนได้หลายร้อยคน แต่ต้องอยู่อย่างสงบและการเข้ามาที่วัดแห่งนี้ก็ต้องเข้ามาเพื่อปฏิบัติ ธรรมไม่ใช่มาเพื่อเป็นสถานที่ท่องเที่ยว กล่าวคือต้องมาด้วยความสงบเรียบร้อยและปฏิบัติตาม ข้อบังคับของทางวัดที่มีให้อย่างเคร่งครัด มีระบบสาธารณูปโภคห้องน้ำและห้องอาบน้ำมากเพียงพอ ด้านสถานที่จอดรถก็มีมากเพียงพอเช่นกันสามารถจุรถได้หลายร้อยคัน ถือเป็นวัดที่มีความพร้อมที่จะ จัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมแต่ต้องอยู่บนความสงบและเข้ามาเพื่อความสงบเห็นสังขารของชีวิต อย่างแท้จริง

2.6.2.4 ปัญหา อุปสรรคและผลกระทบในการจัดการท่องเที่ยว

ปัญหาและอุปสรรคที่พบเจอภายในบริเวณวัดถือว่าไม่พบเจอปัญหาเท่าที่ควร ยกเว้นนักท่องเที่ยวหรือพุทธศาสนิกชนที่ไม่ให้ความร่วมมือหรือไม่ปฏิบัติตามกฎระเบียบข้อบังคับของ ทางวัดก็อาจจะถูกตักเตือนจากกรรมการวัดและพระสงฆ์ภายในวัดได้ ฉะนั้นแล้วการที่จะเข้ามาภายใน วัดต้องปฏิบัติตามกฎระเบียบข้อบังคับอย่างเคร่งครัด ให้สมกับเป็นวัดป่าที่เดินตามรอยปฏิบัติพาพ่อแม่ ครูบาอาจารย์อย่างแท้จริง

2.7 สภาพปัจจุบันและปัญหาบริหารจัดการสถานที่ท่องเที่ยวของพระมหาเจดีย์ศรีวิจิตรการ วัดป่าจันทรมณี (ภูกระแต)

2.7.1 ลักษณะทางกายภาพและวัฒนธรรม

ป่าจันทรมณี (ภูกระแต) เป็นที่ประดิษฐานของ พระเจดีย์ศรีวิจิตรการ ภายในบรรจุ พระสารีริกธาตุของเกจิอาจารย์หลายองค์เป็นวัดที่มีองค์พระธาตุ ที่สวยงามและโดดเด่นมาก ทั้งยังเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม มีพระพุทธรูปองค์ดำเป็นพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์ ที่มีตำนานเล่าว่าเป็นพระพุทธรูป ที่บันดาลฝนให้ตกตามฤดูกาลได้ วัดป่าจันทรมณีมีพื้นที่ 173 ไร่ 1 งาน 32 ตารางวา มีฐานะเป็นสำนักสงฆ์ถูกต้องตามพระราชบัญญัติปกครองสงฆ์ ปัจจุบันมีพระภิกษุ สามเณร แม่ชี ซี พรหมณ อยู่ปฏิบัติธรรมเสมอมา มีบรรยากาศรายล้อมโดยธรรมชาติป่าไม้ที่สำคัญและวัฒนธรรมของที่นี่ชาวบ้านที่ปฏิบัติต่อศาสนสถานที่สำคัญของหมู่บ้าน เข้ามาเพื่อประกอบกิจกรรมทางศาสนา อยู่ไม่ขาดทำให้วัดมีความเจริญรุ่งเรืองและเป็นที่ยึดใจของผู้คนมากมาย

2.7.2 สภาพการบริหารจัดการสถานที่ท่องเที่ยว

2.7.2.1 ด้านการบริหารจัดการบุคลากร

การบริหารจัดการด้านบุคลากรก็เป็นเหมือนกับวัดทั่วไป ที่มีเจ้าอาวาสเป็นประธานและแม่ชีไพจิตร เจดีย์ผู้ที่เป็นผู้อุปถัมภ์วัด มีกรรมการที่เกิดขึ้นจากผู้นำชุมชนและกรรมการที่ได้รับการแต่งตั้งจากชาวบ้านภายในหมู่บ้านผลัดเปลี่ยนเข้ามาดูแลกิจการภายในวัด เป็นพลังสำคัญในการทำให้วัดมีความน่าเลื่อมใสศรัทธาของคนในหมู่บ้านและท่องเที่ยวที่เข้ามา ได้รับความสะดวกสบายและจะรู้แนวทางในการปฏิบัติให้เหมาะสมกับการเป็นพุทธศาสนิกชนที่ดี

2.7.2.2 ด้านการบริหารจัดการงบประมาณ

งบประมาณที่ทางวัดได้รับส่วนใหญ่เป็นงบประมาณที่ได้จากการทำบุญของพุทธศาสนิกชนและงานบุญประเพณีประจำปี เช่น กล้าิน ผ้าป่า โดยมีแม่ชีไพจิตร เจดีย์ ผู้เป็นผู้นำพาพุทธศาสนิกชนเข้ามาทำบุญอย่างปี 2558 ที่ผ่านมานายณเดชน์ รันโยธิโอ, นางสุดารัตน์ คูกิมิยะ, นางสาว อรุสยา นายชุกี๊ด, นางอุไร เสปอร์บันด์, นายศุภชัย ศรีวิจิตร, นายพงษ์ภัทร์ ดาววีระกุล และบริษัทบางกอกเอ็นเตอร์เทนเมนท์ จำกัด ร่วมกันทอดกฐินสามัคคีเพื่อสมทบทุนสร้างอาคารพิพิธภัณฑ์ โดยมีพระราชปริยัติโสภณ เจ้าคณะจังหวัดขอนแก่น พระอธิการคำสิงห์ รัตนปัญญา เจ้าอาวาสวัดป่าจันทรมณี และแม่ชีไพจิตร เจดีย์ พร้อมด้วยพุทธศาสนิกชนจำนวนมากร่วมกันทอดถวาย ทำให้ผู้คนเกิดความเลื่อมใสและทำบุญร่วมกับทางวัดไม่ขาดมีกรรมการวัดเข้ามาดูแลเงินบริจาคและนำฝากเหมือนกับวัดอื่นและนำออกมาใช้ตามความจำเป็น

2.7.2.3 ด้านอาคารที่พักและระบบสาธารณูปโภค

ด้านอาคารสถานที่ภายในวัดมีสถานที่เพียงพอที่จะรองรับพุทธศาสนิกชนที่เข้ามาทำบุญสามารถนอนพักภายในศาลาการเปรียญได้ โดยมีเครื่องนอนมากพอสมควร ด้านห้องน้ำและ

ห้องอาบน้ำก็มีเพียงพอรองรับผู้ที่เข้ามาพักภายในวัด ขอเพียงรักษาความสะอาดร่วมกันไม่ปล่อยให้ เป็นหน้าที่ของพระและ แม่ชีรวมถึงกรรมการวัดที่ต้องมาคอยทำความสะอาด ด้านสถานที่จอดรถสามารถจอดรถได้มากเพียงพอความต้องการของพุทธศาสนิกชน

2.7.2.4 ปัญหา อุปสรรคและผลกระทบในการจัดการท่องเที่ยว

ปัญหาอุปสรรคที่พบภายในวัดคือสถานที่ตั้งของวัดอยู่ห่างไกลจากตัวอำเภอเมือง ขอนแก่นมากพอสมควร ทำให้นักท่องเที่ยวและพุทธศาสนิกชนไปไม่ถึง รวมถึงการเดินทางถ้าจะให้ รวดเร็วทันใจต้องเดินทางด้วยรถส่วนตัว ถ้าเป็นการนั่งโดยรถประจำทางจะทำให้ล่าช้าและเสียเวลาไม่ สามารถไปต่อวัดอื่นได้ ถือเป็นปัญหาที่พบเจอภายในวัดและวัดยังขาดเรื่องของการ ประชาสัมพันธ์เพื่อให้เข้าถึงนักท่องเที่ยว

จากผลการวิจัยสภาพปัจจุบันและปัญหาบริหารจัดการสถานที่ท่องเที่ยววัดพระธาตุเจดีย์ สภาพการจัดการท่องเที่ยวของวัดที่อยู่ภายในตัวอำเภอเมืองขอนแก่นนั้นมีสภาพที่ใกล้เคียงกันคือวัดมี สภาพการจัดการด้านกายภาพโดยภาพรวมดี มีความสงบ ร่มเย็น ร่มรื่น สะอาด ควรแก่การประพฤติ ปฏิบัติธรรม และทำบุญรักษาศีลเจริญจิตภาวนา รักษาความสะอาดห้องสุขา การจัดระเบียบร้านค้า ต่าง ๆ มีประสิทธิภาพ สถานที่จอดรถสามารถรองรับพุทธศาสนิกชนได้อย่างเพียงพอโดยปรับเปลี่ยน ให้เข้ากับบริบท ที่พักผ่อนมีพอต่อผู้ใช้บริการ และการประชาสัมพันธ์เริ่มมีแพร่หลายทั้งในประเทศ ส่วนวัดที่อยู่ภายนอกอย่างวัดถ้ำผาแดงผานิมิต ถือเป็นวัดที่อยู่รอบนอกที่มีการบริหารจัดการได้ อย่างดีเยี่ยม ไม่ว่าจะเป็นลักษณะทางกายภาพที่มีกายภาพห้อมล้อมวัดด้วยธรรมชาติอันงดงาม มากกว่า 100 ไร่และมีวัฒนธรรมการปฏิบัติอย่างสมถะ สงบ เรียบร้อย ตามปฏิปทาของพระสายวัด ป่า มีอาคารที่พักมากเพียงพอรวมไปถึงสถานที่จอดรถและงบประมาณที่มากมายเพียงพอต่อการ บริหารจัดการ มีบุคลากรที่มากด้วยความรู้เข้ามาผลัดเปลี่ยนหมุนเวียนกันดูแลวัดอย่างไม่ขาดสาย จะ มีเพียงแต่วัดป่าจันทร์มณี (ภูกระแต) ที่อยู่ห่างไกลทำให้นักท่องเที่ยวและพุทธศาสนิกชนไปไม่ถึง ส่งผลให้การบริหารจัดการเป็นไปได้อย่างจำกัด

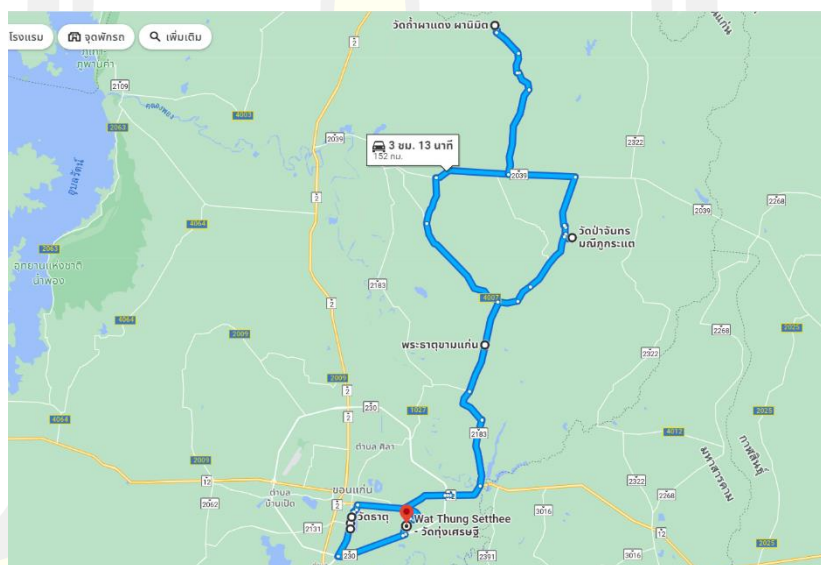
ด้วยเหตุดังที่กล่าวมานี้ทำให้ผู้วิจัยรวบรวมสภาพปัจจุบันและปัญหาที่พบมาเพื่อสร้างแนว ทางการบริหารจัดการสถานที่ท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมเส้นทางสายพระธาตุจังหวัดขอนแก่นให้มี ประสิทธิภาพทัดเทียมกันสร้างชื่อเสียงให้กับจังหวัดขอนแก่น รวมไปถึงสร้างรายได้ที่ยั่งยืนให้กับ ประชาชนที่อยู่หยาบรอบของวัดที่เป็นเส้นทางไปพระธาตุจังหวัดขอนแก่น ดังจะกล่าวในตอนต่อไป

ตอนที่ 3 แนวทางการบริหารจัดการสถานที่ท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมเส้นทางสายพระธาตุจังหวัดขอนแก่น

จากการศึกษาสภาพปัจจุบันและปัญหาที่พบนำมาสู่แนวทางการบริหารจัดการสถานที่ท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมเส้นทางสายพระธาตุจังหวัดขอนแก่น ผู้วิจัยขอเสนอแนวทางที่ได้จากการลงพื้นที่และประสบการณ์ของผู้วิจัยเสนอแนวทาง ดังนี้

3.1 สร้างเส้นทางสายพระธาตุจังหวัดขอนแก่น

เส้นทางสายพระธาตุเริ่มต้นจากวัดทุ่งเศรษฐีไปสิ้นสุดที่วัดป่าจันทร์มณี (ภูกระแต) เป็นระยะทางรวมทั้งสิ้น 152 กิโลเมตร สร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์ขนบธรรมเนียมประเพณี วัฒนธรรมให้แก่ชาวชุมชนและนักท่องเที่ยว และส่งเสริมให้มีการรักษาทรัพยากรทางธรรมชาติ โบราณวัตถุ อนุสรณ์สถานไม่ทำลายให้เสื่อมสลายไปจากการส่งเสริมการท่องเที่ยว โดยรักษาความเป็นธรรมชาติให้คงอยู่ตราบนานเท่านาน

ภาพประกอบ 21 เส้นทางสายพระธาตุจังหวัดขอนแก่น

3.2 สร้างความเชื่อเรื่องพระธาตุประจำวันเกิดให้กับพระธาตุทั้ง 7 องค์ตามเส้นทางสายพระธาตุจังหวัดขอนแก่น

การสร้างความเชื่อเรื่องพระธาตุประจำวันเกิดให้กับพระธาตุทั้ง 7 ตามเส้นทางสายพระธาตุในจังหวัดขอนแก่น ได้รับความเมตตาจากพระเกจิอาจารย์ผู้ที่มีความรู้เกี่ยวกับตำราหรือปราชญ์ชาวบ้านที่มีความรู้ในจังหวัดขอนแก่นร่วมปรึกษาหารือเพื่อกำหนดให้พระธาตุทั้ง 7 นั้นเป็นพระธาตุประจำวันเกิดอาศัย ความเชื่อโบราณและลักษณะการสร้างขององค์พระธาตุและพระประธานที่

ประดิษฐานในพระธาตุมากำหนดกำลังวัน ดังเช่น 7 พระธาตุประจำวันเกิดในจังหวัดนครพนม ถือเป็นแม่แบบที่สำคัญในการนำมาประยุกต์ใช้กับพระธาตุในจังหวัดขอนแก่นได้ ดังนี้

- 1) พระธาตุขามแก่น วัดเจติยภูมิ เป็นพระธาตุประจำวันเกิดวันอาทิตย์
- 2) พระธาตุนครเดิม วัดธาตุ พระอารามหลวง เป็นพระธาตุประจำวันเกิดวันจันทร์
- 3) พระมหาธาตุราชมณีมาเฉลิมพระเกียรติ วัดกลาง เป็นพระธาตุประจำวันเกิดวัน

อังคาร

- 4) พระมหาธาตุแก่นนครอนุสรณ์สาธุชน(เจติย์ 9 ชั้น) วัดหนองแวง พระอารามหลวง

เป็นพระธาตุประจำวันเกิดวันพุธ

- 5) พระมหาเจติย์ศรีไตรโลกธาตุ วัดทุ่งเศรษฐี เป็นพระธาตุประจำวันเกิดวัน

พฤหัสบดี

- 6) พระมหาเจติย์ศรีวิจิตรการ วัดป่าจันทร์มณี (ภูกระแต) เป็นพระธาตุประจำวันเกิด

วันศุกร์

- 7) พระธาตุตั้งเจติย์ วัดถ้ำผาแดงผานิมิต เป็นพระธาตุประจำวันเกิดวันเสาร์

3.3 สร้างความรู้ในการใช้สื่อโซเชียลมีเดียเพื่อประชาสัมพันธ์เส้นทางสายพระธาตุจังหวัด

ขอนแก่น

จัดให้มีการอบรมการใช้สื่อโซเชียลมีเดียให้กับกรรมการบริหารวัด ให้มีความรู้เกี่ยวกับการจัดทำแฟนเพจ Facebook เพื่อประชาสัมพันธ์ข่าวสาร ความรู้ ประวัติความเป็นมาและกิจกรรมต่าง ๆ ภายในวัดให้กับผู้ที่เข้ามาท่องเที่ยวได้ติดตามและรับทราบความเคลื่อนไหวตลอดเวลา รวมไปถึงมีการถ่ายทอดสดการสวดมนต์ทำวัตรเย็น ทำวัตรเช้า ของพุทธศาสนิกชนและมีการเทศนาของพระสงฆ์ที่อยู่ภายในวัดออกสู่พุทธศาสนิกชนให้ได้รับฟังและน้อมนำไปปฏิบัติเชิญชวนให้เข้ามาทำบุญ ถวายศรัทธาเพื่อลดละกิเลสให้หมดสิ้นไป

3.4 สร้างประเพณีและพิธีกรรมเพื่อดึงดูดนักท่องเที่ยว

การสร้างพิธีกรรมเพื่อนำเสนอความโดดเด่นของวัดและไม่ให้ขัดกับสำนัก

พระพุทธศาสนา ทางวัดสามารถนำฮีตสิบสองของชาวอีสานที่มีประเพณีพิธีกรรมปฏิบัติครบทั้ง 12 เดือน นำมาเป็นส่วนในการสร้าง อัตลักษณ์และเชิญชวนให้นักท่องเที่ยวและพุทธศาสนิกชนเข้ามายังวัดได้ โดยฮีตสิบสองที่ว่านี้หมายถึงประเพณี 12 เดือนที่เกี่ยวข้องกับหลักทางพุทธศาสนา ความเชื่อและการดำรงชีวิตทางเกษตรกรรมซึ่งชาวอีสาน ยึดถือปฏิบัติกัน มาแต่โบราณ มีแนวปฏิบัติแตกต่างกันไปในแต่ละเดือนเพื่อให้เกิดสิริมงคลในการดำเนินชีวิต เรียกอย่างท้องถิ่น ว่างานบุญ ชาวอีสานให้ความสำคัญกับ ประเพณีฮีตสิบสองเป็นอย่างมากและยึดถือปฏิบัติมาอย่างสม่ำเสมอ นับเป็นเอกลักษณ์ของ ชาวอีสาน อย่างแท้จริง คำว่า "ฮีตสิบสอง"มาจากคำว่า "ฮีต" อันหมายถึงจารีต การ

ปฏิบัติที่สืบทอดกันมาจนกลายเป็นประเพณี "สิบสอง" คือประเพณีที่ปฏิบัติตามเดือนทางจันทรคติทั้งสิบสองเดือน ดังนี้

- 1) ฮีตที่ 1 เดือนอ้าย บุญเข้ากรรม
- 2) ฮีตที่ 2 เดือนยี่ บุญคุณลาน
- 3) ฮีตที่ 3 เดือนสาม บุญข้าวจี
- 4) ฮีตที่ 4 เดือนสี่ บุญผะเหวด
- 5) ฮีตที่ 5 เดือนห้า บุญสงกรานต์
- 6) ฮีตที่ 6 เดือนหก บุญบั้งไฟ
- 7) ฮีตที่ 7 เดือนเจ็ด บุญข้าฮะ
- 8) ฮีตที่ 8 เดือนแปด บุญเข้าพรรษา
- 9) ฮีตที่ 9 เดือนเก้า บุญข้าวประดับดิน
- 10) ฮีตที่ 10 เดือนสิบ บุญข้าวสาก
- 11) ฮีตที่ 11 เดือนสิบเอ็ด บุญออกพรรษา
- 12) ฮีตที่ 12 เดือนสิบสอง บุญกฐิน และงานลอยกระทง

โดยให้ยึดถือและประกอบประเพณี พิธีกรรมตามฮีต 12 อย่างเคร่งครัด ทั้งเพื่อสร้างอัตลักษณ์และภาพจำที่ตึงงามแก่พุทธศาสนิกชนและนักท่องเที่ยวให้เกิดการเล่าเรื่องปากต่อปากเพื่อดึงดูดให้ผู้ที่ยังไม่เคยได้เข้ามาชมได้เข้ามาชมในเวลาอันไม่ช้า นอกจากนี้ยังมีวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา เช่น วันวิสาขบูชาวันมาฆบูชา วันอาสาฬหบูชา ที่จะต้องประกอบพิธีอย่างสม่าเสมอและมีการประชาสัมพันธ์ผ่านช่องทาง Facebook ของวัดให้ประชาชนที่อยู่ใกล้เคียงได้เข้ามาร่วมกิจกรรมดังกล่าว รวมทั้งกิจกรรมที่เพิ่งสร้างขึ้นใหม่และได้รับความสนใจจากประชาชนทั่วประเทศคือการสวดมนต์ข้ามปี ส่งท้ายปีเก่าต้อนรับปีใหม่ ให้มีพิธีกรรมนี้เกิดขึ้นโดยใช้บริเวณโดยรอบขององค์พระธาตุในการสวดมนต์ข้ามปีเพื่อสร้างภาพจำที่สวยงามและใช้ประโยชน์กับปูชนียสถานให้มีความโดดเด่นเป็นที่กล่าวขานต่อไป

3.5 จัดการเดินรถเส้นทางสายพระธาตุในจังหวัดขอนแก่น

จัดให้มีการเดินรถโดยสารประจำทางเส้นทางสายพระธาตุระยะทางราว 150 กิโลเมตร โดยอาจจะใช้เป็นรถรางพลังงานไฟฟ้าที่มีต้นแบบมาจากมหาวิทยาลัยขอนแก่น นำมาเดินรถเพื่อให้บริการนักท่องเที่ยวและพุทธศาสนิกชนที่ต้องการท่องเที่ยวและร่วมทำบุญสืบสานพระพุทธศาสนาทั้ง 7 พระธาตุภายใน 1 วัน โดยจัดให้มีการเดินรถต่อวัน 2 รอบคือ รอบเช้าและรอบบ่าย เป็นการสร้างรายได้ให้กับจังหวัดและรายได้เพื่อเข้าไปบริหารจัดการภายในวัดได้อย่างมีประสิทธิภาพ

3.6 จัดให้มีการจำหน่ายสินค้าของชุมชน

ระยะทางราว 150 กิโลเมตรผ่านเส้นทางของหมู่บ้านหลายหมู่บ้านในจังหวัดขอนแก่น ถือว่าเป็นนิมิตหมายอันดีที่จะสร้างรายได้ให้เกิดขึ้นกับชาวบ้านตลอดเส้นทางการเดินทางเจริญรุ่งเรืองพระธาตุทั้ง 7 แห่งจัดให้ชาวบ้านได้นำสินค้าที่เกิดขึ้นจากการเกษตร จากฝีมือหัตถกรรมของชาวบ้าน มาตั้งขายบริเวณข้างทางและบริเวณโดยรอบวัดพระธาตุทั้ง 7 แห่ง โดยสินค้าอาจจะผลิตเปลี่ยนหมุนเวียนตามฤดูกาลและเป็นสินค้าที่สร้างชื่อเสียงให้กับจังหวัดขอนแก่นได้ ไม่ว่าจะเป็น ข้าวโพดม่วง แต้ม มะม่วงน้ำดอกไม้ ข้าวเหนียว ข้าวหอมมะลิ ผลิตภัณฑ์จักสาน ผ้าไหมมัดหมี่ทอมือลายเอกลักษณ์ของจังหวัดขอนแก่น ให้นักท่องเที่ยวและพุทธศาสนิกชนได้เลือกซื้อเลือกใช้ตามความชอบของตน เพื่อสร้างรายได้และการเข้าถึงให้กับชุมชนเกิดเป็นเงินหมุนเวียนและมีกำลังใจที่จะสร้างสรรค์ผลงานต่อไป

จากแนวทางข้างต้นที่ผู้วิจัยได้รับจากการลงพื้นที่และจากประสบการณ์ของผู้วิจัยสามารถเสนอเป็นแนวทางให้กับกรรมการบริหารวัดและหน่วยงานของภาครัฐที่จะมีส่วนเข้ามาร่วมผลักดันให้เกิดการทำงานที่เป็นรูปธรรมมากยิ่งขึ้น เพื่อนำไปสู่เส้นทางท่องเที่ยวสายพระธาตุในจังหวัดขอนแก่น เสนอเข้าไปเป็นแผนพัฒนาเพื่อสร้างการรับรู้ให้กับนักท่องเที่ยวและพุทธศาสนิกชน เกิดเป็นการท่องเที่ยวที่ยั่งยืนและสร้างชื่อเสียงรวมถึงรายได้ให้กับประชาชนในจังหวัดขอนแก่นได้ตลอดไป

บทที่ 5

สรุปผล อภิปรายผลและข้อเสนอแนะ

การวิจัยเรื่อง แนวทางการบริหารจัดการเส้นทางสายพระธาตุเพื่อการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม จังหวัดขอนแก่น ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) เลือกพื้นที่ทำการเก็บข้อมูลภาคสนามที่เกี่ยวกับประเด็นวิจัย สามารถสรุปขั้นตอนและเสนอผลการวิจัยตามลำดับต่อไปนี้

1. ความมุ่งหมายของการวิจัย
2. สรุปผล
3. อภิปรายผล
4. ข้อเสนอแนะ

ความมุ่งหมายของการวิจัย

1. ศึกษาความเป็นมาของพระธาตุเจดีย์จังหวัดขอนแก่น
2. ศึกษาสภาพปัจจุบันและปัญหาบริหารจัดการสถานที่ท่องเที่ยววัดพระธาตุเจดีย์
3. ศึกษาแนวทางการบริหารจัดการสถานที่ท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมเส้นทางสายพระธาตุจังหวัดขอนแก่น

สรุปผล

1. ความเป็นมาของพระธาตุเจดีย์จังหวัดขอนแก่น

การศึกษาการพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวสายพระธาตุเพื่อการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของจังหวัดขอนแก่น ผู้วิจัยได้กำหนดพื้นที่การวิจัยแบบเจาะจงในจังหวัดขอนแก่น จำนวน 3 อำเภอ ประกอบด้วย อำเภอเมือง อำเภอน้ำพองและอำเภอกกระนวน ซึ่งเป็นพื้นที่ทางวัฒนธรรมที่มีพระธาตุเจดีย์ที่สำคัญของจังหวัดขอนแก่นเชื่อมต่อไปในเส้นทางเดียวกัน ทำให้ง่ายต่อการเดินทางไปกราบสักการะและมีพระธาตุที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ของพระพุทธศาสนาที่เชื่อมโยงไปยังพระธาตุพนม จังหวัดนครพนม โดยเริ่มที่อำเภอน้ำพอง ประกอบด้วย 1) พระธาตุนครเดิม วัดธาตุ พระอารามหลวง 2) พระมหาธาตุราชขัณฉิมมาเฉลิมพระเกียรติ วัดกลาง 3) พระมหาธาตุแก่นนครอนุสรณ์สาธุชน(เจดีย์ 9 ชั้น) วัดหนองแวง พระอารามหลวง 4) พระมหาเจดีย์ศรีไตรโลกธาตุ วัดทุ่งเศรษฐี ต่อมาในพื้นที่อำเภอน้ำพอง ประกอบด้วย 1) พระธาตุขามแก่น วัดเจดีย์ภูมิ 2) พระธุดงค์เจดีย์ วัดถ้ำผาแดงผานิมิต และในพื้นที่อำเภอกกระนวน คือ พระมหาเจดีย์ศรีวิจิตรการ วัดป่าจันทรมณี (ภูกระแต)

รวมทั้งสิ้น 7 สถานที่ ซึ่งมีประวัติความเป็นมา ที่ตั้งและสภาพแวดล้อม รูปแบบและโครงสร้างของ พระธาตุเจดีย์อันนำไปสู่เส้นทางท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมสายพระธาตุจังหวัดขอนแก่น สามารถสรุป ความเป็นมาขององค์พระธาตุทั้ง 7 แห่งคือประวัติความเป็นมาและมูลเหตุของการสร้างพระธาตุ ทั้งนี้ ก็เพื่อเป็นที่ประดิษฐานของพระบรมสารีริกธาตุขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าและอัฐิธาตุของ พระอรหันต์สาวกของพระพุทธเจ้าตลอดจนอัฐิธาตุของเกจิอาจารย์ ซึ่งสร้างขึ้นเพื่อเป็นสถานที่ให้ผู้คน ได้สักการะกราบไหว้ปรารถนาปวารณาตนเข้าสู่พระนิพพานในอนาคตกาลเบื้องหน้า โดยพระธาตุที่ เก่าแก่ที่สุดคือพระธาตุขามแก่นที่มีอายุมากกว่า 2000 ปีและได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นโบราณจาก กรมศิลปากรเข้ามาบูรณะและให้การดูแล ส่วนพระธาตุองค์อื่นที่สร้างขึ้นมาในยุคหลังก็ล้วนแล้วแต่มี จุดประสงค์เดียวกัน คือเพื่อเป็นการระลึกถึงคุณงามความดีขององค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่ตรัสรู้และ ประกาศศาสนาเพื่อให้เป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของพุทธศาสนิกชน ซึ่งในความเชื่อของคนไทยเชื่อว่าสิ่ง ที่บูชาและปรารถนาเป็นอำนาจที่มองไม่เห็นหวังความปลอดภัยและความผาสุกในชีวิตจึงทำการอ้อน วอนบูชา จึงเกิดเป็นความศรัทธามาจวบจนปัจจุบัน

2. สภาพปัจจุบันและปัญหาบริหารจัดการสถานที่ท่องเที่ยววัดพระธาตุเจดีย์

ผลการวิจัยสภาพปัจจุบันและปัญหาบริหารจัดการสถานที่ท่องเที่ยววัดพระธาตุเจดีย์ สภาพการจัดการท่องเที่ยวของวัดที่อยู่ภายในตัวอำเภอเมืองขอนแก่นนั้นมีสภาพที่ใกล้เคียงกันคือวัดมี สภาพการจัดการด้านกายภาพโดยภาพรวมดี มีความสงบ ร่มเย็น ร่มรื่น สะอาด ควรแก่การประพฤติ ปฏิบัติธรรม และทำบุญรักษาศีลเจริญจิตภาวนา รักษาความสะอาดห้องสุขา การจัดระเบียบร้านค้า ต่าง ๆ มีประสิทธิภาพ สถานที่จอดรถสามารถรองรับพุทธศาสนิกชนได้อย่างเพียงพอโดยปรับเปลี่ยน ให้เข้ากับบริบท ที่พักผ่อนมีพอต่อผู้ใช้บริการ และการประชาสัมพันธ์เริ่มมีแพร่หลายทั้งในประเทศ ส่วนวัดที่อยู่ภายนอกอย่างวัดถ้ำผาแดงผานิมิต ถือเป็นวัดที่อยู่รอบนอกที่มีการบริหารจัดการได้ อย่างดีเยี่ยม ไม่ว่าจะเป็นลักษณะทางกายภาพที่มีกายภาพห้อมล้อมวัดด้วยธรรมชาติอันงดงาม มากกว่า 100 ไร่และมีวัฒนธรรมการปฏิบัติอย่างสมถะ สงบ เรียบร้อย ตามปฏิปทาของพระสายวัด ป่า มีอาคารที่พักมากเพียงพอรวมไปถึงสถานที่จอดรถและงบประมาณที่มากมายเพียงพอต่อการ บริหารจัดการ มีบุคลากรที่มากด้วยความรู้เข้ามาผลัดเปลี่ยนหมุนเวียนกันดูแลวัดอย่างไม่ขาดสาย จะ มีเพียงแต่วัดป่าจันทร์มณี (ภูกระแต) ที่อยู่ห่างไกลทำให้นักท่องเที่ยวและพุทธศาสนิกชนไปไม่ถึง ส่งผลให้การบริหารจัดการเป็นไปได้อย่างจำกัด

3. แนวทางการบริหารจัดการสถานที่ท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมเส้นทางสายพระธาตุจังหวัด ขอนแก่น

ผู้วิจัยขอเสนอแนวทางที่ได้จากการลงพื้นที่รวบรวมข้อมูลและประสบการณ์ของผู้วิจัย เสนอแนวทาง ดังนี้

3.1 สร้างเส้นทางสายพระธาตุจังหวัดขอนแก่น โดยเริ่มต้นจากวัดทุ่งเศรษฐีไปสิ้นสุดที่วัดป่าจันทรมณี (ภูกระแต) เป็นระยะทางรวมทั้งสิ้น 152 กิโลเมตร สร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์ขนบธรรมเนียมประเพณี วัฒนธรรม ให้แก่ชาวชุมชนและนักท่องเที่ยว และส่งเสริมให้มีการรักษาทรัพยากรทางธรรมชาติ โบราณวัตถุ ปูนูนียสถานไม่ทำลายให้เสื่อมสลายไปจากการส่งเสริมการท่องเที่ยว โดยรักษาความเป็นธรรมชาติให้คงอยู่ยาวนานเท่านั้น

3.2 สร้างความเชื่อเรื่องพระธาตุประจำวันเกิดให้กับพระธาตุทั้ง 7 องค์ตามเส้นทางสายพระธาตุจังหวัดขอนแก่น โดยได้รับความเมตตาจากพระเกจิอาจารย์ผู้ที่มีความรู้เกี่ยวกับตำราหรือปราชญ์ชาวบ้านที่มีความรู้ในจังหวัดขอนแก่นร่วมปรึกษาหารือเพื่อกำหนดให้พระธาตุทั้ง 7 นั้นเป็นพระธาตุประจำวันเกิดอาศัย ความเชื่อโบราณและลักษณะการสร้างขององค์พระธาตุและพระประธานที่ประดิษฐานในพระธาตุมากำหนดกลางวัน ดังเช่น 7 พระธาตุประจำวันเกิดในจังหวัดนครพนม ถือเป็นแม่แบบที่สำคัญในการนำมาประยุกต์ใช้กับพระธาตุในจังหวัดขอนแก่นได้ ดังนี้ 1) พระธาตุขามแก่น วัดเจติยภูมิ เป็นพระธาตุประจำวันเกิดวันอาทิตย์ 2) พระธาตุนครเดิม วัดธาตุ พระอารามหลวง เป็นพระธาตุประจำวันเกิดวันจันทร์ 3) พระมหาธาตุราชมณีมาเฉลิมพระเกียรติ วัดกลาง เป็นพระธาตุประจำวันเกิดวันอังคาร 4) พระมหาธาตุแก่นนครอนุสรณ์สาธุชน(เจติย 9 ชั้น) วัดหนองแวง พระอารามหลวง เป็นพระธาตุประจำวันเกิดวันพุธ 5) พระมหาเจติยศรีไตรโลกธาตุ วัดทุ่งเศรษฐี เป็นพระธาตุประจำวันเกิดวันพฤหัสบดี 6) พระมหาเจติยศรีวิจิตรการ วัดป่าจันทรมณี (ภูกระแต) เป็นพระธาตุประจำวันเกิดวันศุกร์และ 7) พระธาตุตั้งคเจติย วัดถ้ำผาแดงผานิมิต เป็นพระธาตุประจำวันเกิดวันเสาร์

3.3 สร้างความรู้ในการใช้สื่อโซเชียลมีเดียเพื่อประชาสัมพันธ์เส้นทางสายพระธาตุจังหวัดขอนแก่น จัดให้มีการอบรมการใช้สื่อโซเชียลมีเดียให้กับกรรมการบริหารวัด ให้มีความรู้เกี่ยวกับการจัดทำแฟนเพจ Facebook เพื่อประชาสัมพันธ์ข่าวสาร ความรู้ ประวัติความเป็นมาและกิจกรรมต่าง ๆ ภายในวัดให้กับผู้ที่เข้ามาท่องเที่ยวได้ติดตามและรับทราบความเคลื่อนไหวตลอดเวลา

3.4 สร้างประเพณีและพิธีกรรมเพื่อดึงดูดนักท่องเที่ยว การสร้างพิธีกรรมเพื่อนำเสนอความโดดเด่นของวัดและไม่ให้ขัดกับสำนักพระพุทธศาสนา ทางวัดสามารถนำฮีตสิบสองของชาวอีสานที่มีประเพณีพิธีกรรมปฏิบัติครบทั้ง 12 เดือน นำมาเป็นส่วนในการสร้างอัตลักษณ์และเชิญชวนให้นักท่องเที่ยวและพุทธศาสนิกชนเข้ามายังวัดได้

3.5 จัดการเดินรถเส้นทางสายพระธาตุในจังหวัดขอนแก่น โดยรถโดยสารประจำทางเส้นทางสายพระธาตุระยะทางราว 150 กิโลเมตร โดยอาจจะใช้เป็นรถรางพลังงานไฟฟ้าที่มีต้นแบบมาจากมหาวิทยาลัยขอนแก่น นำมาเดินรถเพื่อให้บริการนักท่องเที่ยวและพุทธศาสนิกชนที่ต้องการท่องเที่ยวและร่วมทำบุญสืบสานพระพุทธศาสนาทั้ง 7 พระธาตุภายใน 1 วัน โดยจัดให้มีการเดินรถ

ต่อวัน 2 รอบคือ รอบเช้าและรอบบ่าย เป็นการสร้างรายได้ให้กับจังหวัดและรายได้เพื่อเข้าไปบริหารจัดการภายในวัดได้อย่างมีประสิทธิภาพ

3.6 จัดให้มีการจำหน่ายสินค้าของชุมชน ตลอดระยะทางราว 150 กิโลเมตรผ่านเส้นทางของหมู่บ้านหลายหมู่บ้านในจังหวัดขอนแก่น ถือว่าเป็นนิมิตหมายอันดีที่จะสร้างรายได้ให้เกิดขึ้นกับชาวบ้านตลอดเส้นทางการเดินรถสักการะพระธาตุทั้ง 7 แห่งจัดให้ชาวบ้านได้นำสินค้าที่เกิดขึ้นจากการเกษตร จากฝีมือหัตถกรรมของชาวบ้าน มาตั้งขายบริเวณข้างทางและบริเวณโดยรอบวัดพระธาตุทั้ง 7 แห่ง เพื่อสร้างรายได้และการเข้าถึงให้กับชุมชนเกิดเป็นเงินหมุนเวียนและมีกำลังใจที่จะสร้างสรรค์ผลงานต่อไป

อภิปรายผล

งานวิจัยเรื่อง แนวทางการบริหารจัดการเส้นทางสายพระธาตุเพื่อการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม จังหวัดขอนแก่น สามารถอภิปรายผลได้ดังนี้

1. ความเป็นมาของพระธาตุเจดีย์จังหวัดขอนแก่น จากการศึกษาสามารถนำมาอภิปรายผลถึงมูลเหตุแห่งการสร้างเจดีย์ที่ถือเป็นสิ่งก่อสร้างที่ควรแก่การเคารพในทางพระพุทธศาสนา ถูกสร้างขึ้นเพื่อบรรจุพระบรมสารีริกธาตุ เมื่อพระสงฆ์สาวกเดินทางไปประกาศศาสนายังดินแดนต่าง ๆ หากได้นำพระบรมสารีริกธาตุไปด้วยเพื่อบรรจุในสถูปเจดีย์ที่ก่อไว้ เพื่อให้คนเคารพบูชาเป็นหลักยึดเหนี่ยวของจิตใจสอดคล้องกับสมชาย ธีรภาโส(บุญเกลี้ยง) , พระมหา (2546) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “ความเชื่อเรื่องพระบรมสารีริกธาตุในสังคมไทย” 13 ผลการวิจัยสรุปได้ว่า พุทธศาสนิกชนมีความเชื่อว่าพระบรมสารีริกธาตุสูงยิ่ง และเชื่อมั่นในอำนาจของพระบรมสารีริกธาตุที่ประดิษฐานอยู่ในพระสถูปเจดีย์ ผู้มีพระบรมสารีริกธาตุไว้สักการบูชาจะมีความสุขความเจริญในชีวิต ดังนั้นพุทธศาสนิกชนจึงพยายามปฏิบัติตนให้บริสุทธิ์เพื่อบูชาพระบรมสารีริกธาตุ เพราะเชื่อว่าพระบรมสารีริกธาตุเป็นสิ่งแทนองค์พระพุทธเจ้าและสมศักดิ์ ธนปญโญ (ทองสม), พระครูสังฆรักษ์ และคณะ (2562) ยังกล่าวว่าเจดีย์ เป็นเจดีย์ที่ประดิษฐานบรรจุพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้า และพระอรหันตสาวกทั้งหลาย มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อความคิดความเชื่อและความศรัทธาเลื่อมใสของชาวพุทธ นอกจากนั้น เจดีย์ยังเป็นสิ่งสำคัญที่บ่งบอกถึงความเจริญรุ่งเรืองของพระพุทธศาสนา เป็นสิ่งสำคัญล้ำค่าเป็นของคู่บ้านคู่เมืองมาตั้งแต่ครั้งอดีต สังคมไทย เป็นสังคมที่ประชาชนมีการนับถือพระพุทธศาสนามาเป็นเวลายาวนาน ประเพณีวัฒนธรรม รวมถึงวิถีชีวิตของผู้คนก็ต่างได้รับอิทธิพลความคิดความเชื่อและแนวทางดำเนินชีวิตมาจากพระพุทธศาสนา การสร้างเจดีย์ในสังคมไทย จึงมีปรากฏให้เราได้เห็นในทั่วทุกภูมิภาคของประเทศ การปฏิบัติบูชาต่อเจดีย์ของชาวพุทธ จึงเป็นวัฒนธรรมอันสวยงามคู่สังคมไทยมาช้านาน ด้วยเหตุผลความศรัทธาเลื่อมใสที่ชาวพุทธมีต่อองค์เจดีย์ นั่นคือมีความเชื่อความ

ศรัทธาว่าในเจดีย์นั้น มีการบรรจุพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้าไว้กราบไหว้บูชาเจดีย์จึงเสมือนเป็นการแสดงความเคารพกราบไหว้พระพุทธรูปนั่นเอง

2. สภาพปัจจุบันและปัญหาบริหารจัดการสถานที่ท่องเที่ยววัดพระธาตุเจดีย์ถ้ำมีสภาพคล่องในการบริหารจัดการเป็นไปในแนวทางที่ถูกต้องคือมีประธานสงฆ์คือเจ้าอาวาสและมีการบริหารวัดที่เป็นคณะทำงานสอดคล้องกับกฤษฎีกา ฎิลวงษ์ (2559) ที่กล่าวถึงวิธีการบริหารจัดการท่องเที่ยวของโรงแรมธรรมชาติ ภูเก็ต เป็นการบริหารจัดการโดยผู้นำทางศาสนา ผู้นำท้องถิ่น และชาวชุมชน ในรูปแบบที่ปรึกษาโครงการ เป็นการบริหารงานแบบกระจายอำนาจ (Decentralized Management) มีลักษณะแบ่งงานเป็นแบบร่วมคิดร่วมทำ เอื้อเพื่อเอื้อแก่ เน้นหลักความเสมอภาคเท่าเทียมกัน โดยมีการจ้างชาวชุมชนมาเป็นอาสาสมัครในการดูแลความสะอาดของโรงแรมธรรมชาติ โดยสิ่งที่ทำให้การบังคับบัญชาสั่งการเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพและได้รับความร่วมมือเป็นอย่างดีนั้นส่วนหนึ่งเกิดจากการที่ชาวบ้านหรือผู้ถูกสั่งมีความเคารพรักและศรัทธาตลอดจนไว้วางใจในตัวผู้นำสูงสุดของการบริหารจัดการโรงแรมธรรมชาติและวัดภูเก็ต ทำให้การตัดสินใจในการบริหารจัดการเป็นไปด้วยความมีเอกภาพและเกิดความคล่องตัวเกิดการมีส่วนร่วมของสมาชิกในชุมชน และมีการกระจายรายได้ให้แก่ชาวชุมชนที่มีส่วนร่วมในการบริหารจัดการโรงแรมธรรมชาติอย่างเป็นธรรม ส่วนปัญหาที่เกิดขึ้นมีเพียงส่วนน้อยซึ่งผู้วิจัยได้เสนอแนวทางการแก้ไขปัญหาไว้ในผลการศึกษาแล้ว

3. แนวทางการบริหารจัดการสถานที่ท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมเส้นทางสายพระธาตุจังหวัดขอนแก่น โดยนำจุดเด่นที่มีภายในวัดและศิลปวัฒนธรรมประเพณีนำเสนอแล้วจัดให้เป็นรูปธรรมเกิดขึ้นสอดคล้องพัชรี ลิธิฐฎา (2555) ที่ได้วิจัยการพัฒนาศักยภาพการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมสู่สากลวัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามผลการวิจัยพบว่า ในด้านการดึงดูดใจการท่องเที่ยววัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามเป็นมรดกโลก เป็นแหล่งองค์ความรู้ที่หลากหลายทั้งด้านการแพทย์แผนไทย สถาปัตยกรรม พุทธศิลป์ วรรณศิลป์ ปรัชญา ประวัติศาสตร์ที่สมบูรณ์แบบที่สุด แต่มีการใช้องค์ความรู้เฉพาะทางด้านวิทยาศาสตร์การแพทย์และการนวดแผนไทยเท่านั้น ด้านการรองรับการท่องเที่ยว สามารถรองรับนักท่องเที่ยวได้วันละ 5,000-10,000 คนจากทั่วโลก ด้านการบริหารจัดการการท่องเที่ยวมีฝ่ายสงฆ์ที่รับผิดชอบอย่างชัดเจนและมีคณะกรรมการบริหารจัดการการท่องเที่ยวกันเองภายในวัด รูปแบบการพัฒนาศักยภาพการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมสู่สากลของวัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามคือ มีเป้าประสงค์มุ่งพัฒนาวัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมในระดับสากล โดยมียุทธศาสตร์การพัฒนา 4 ยุทธศาสตร์ ได้แก่ 1) ยุทธศาสตร์การพัฒนาศักยภาพการดึงดูดใจการท่องเที่ยว โดยกำหนดกลยุทธ์คือ พัฒนางค์ความรู้และปรับปรุงรูปแบบกิจกรรมให้น่าสนใจ สร้างศักยภาพและมาตรฐานด้านกิจกรรมการท่องเที่ยวเป็นที่ยอมรับในระดับสากล 2) ยุทธศาสตร์การพัฒนาศักยภาพการรองรับการท่องเที่ยว โดยมีกล

ยุทธเพิ่มขีดความสามารถในการรองรับนักท่องเที่ยว 3) ยุทธศาสตร์การพัฒนาศักยภาพการบริหารจัดการการท่องเที่ยว มีกลยุทธ์ส่งเสริมและพัฒนาในกลุ่มผู้บริหารและกลุ่มผู้นำชุมชนให้มีความรู้ความเข้าใจในหลักการบริหารจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในระดับสากล 4) ยุทธศาสตร์การพัฒนาศักยภาพการโฆษณาประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยว โดยพัฒนาสื่อประชาสัมพันธ์ให้ได้มาตรฐานสากล ส่งเสริมการประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยวหลากหลายรูปแบบ และกระตุ้นการประชาสัมพันธ์ให้ตรงกลุ่มเป้าหมายสอดคล้องกับบุญญา ปรกโม, พระมหา (2561) ที่กล่าวถึงการบูชาพระธาตุของชาวพุทธในล้านช้าง คือ การให้ความรู้เกี่ยวกับการบูชาพระธาตุที่ถูกต้อง โดยการนำเสนอข้อมูลให้ครบถ้วน ทั้งการกำเนิดของพระธาตุแนวคิด จุดมุ่งหมายและวิธีการบูชาพระธาตุ หากมีการผสมผสานความเชื่อดั้งเดิมกับพระพุทธรูปศาสนาควรให้ยึดพระธรรมคำสอนเป็นหลัก ไม่ควรไหลเลื่อนไปตามความเชื่อของท้องถิ่นอย่างเดียว แนวทางการแก้ไขผลกระทบที่สำคัญอีกอย่าง คือ การบริหารจัดการพระธาตุให้มีประสิทธิภาพ มีการบริหารจัดการพื้นที่ได้อย่างเหมาะสม มีการจัดภูมิทัศน์โดยรอบให้ร่มรื่น สะอาด สว่าง งดงาม มีการสร้างพระธาตุให้เป็นศูนย์รวมน้ำใจและศรัทธาของคนในชุมชน ให้ความสำคัญกับความรู้มากกว่าความเชื่อและให้ความสำคัญกับธัมมบูชาควบคู่กับอามิสบูชา มีแนวทางปฏิบัติที่เหมาะสมในการบูชาพระธาตุที่ถูกต้อง

ข้อเสนอแนะ

งานวิจัยเรื่อง แนวทางการบริหารจัดการเส้นทางสายพระธาตุเพื่อการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม จังหวัดขอนแก่น มีข้อเสนอแนะ ดังนี้

1. ข้อเสนอแนะสำหรับการนำไปใช้

1.1 แนวทางการสร้างความหมายและกำหนดพระธาตุทั้ง 7 แห่ง ตามเส้นทางสายพระธาตุให้เป็นพระธาตุประจำวันเกิดสามารถนำเอาไปใช้ให้เกิดเป็นรูปธรรมได้

1.2 หน่วยงานภาครัฐและเอกชนควรให้การสนับสนุนด้านการเผยแพร่ประชาสัมพันธ์เส้นทางสายพระธาตุให้เป็นที่ยอมรับ

2. ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

2.1 ควรศึกษาประวัติและความเป็นมาของพระธาตุที่สำคัญในจังหวัดขอนแก่นเพิ่มเติมเพื่อให้ได้มาซึ่งเส้นทางสายพระธาตุใหม่ที่มีความเชื่อมโยงกันทางวัฒนธรรม

บรรณานุกรม

บรรณานุกรม

- กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา. 2551. <<http://www.mots.go.th/tourism>>
15 พฤศจิกายน 2551.
- กาญจนา แก้วเทพ. เครื่องมือการทำงานแนววัฒนธรรม. กรุงเทพฯ : สภาคาทอลิกแห่งประเทศไทย, 2538.
- การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. นโยบายและแนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์. 2551.
<http://www2.tat.or.th/stat/web/static_index.php> 15 พฤศจิกายน, 2551.
- . แผนปฏิบัติการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศแห่งชาติ. กรุงเทพฯ : อัลซา, 2544.
- . HOME STAY – FARM STAY. 2552.
<http://www.geocities.com/tourismclub2005/home_stay.htm> 2552.
- . 2545.
- เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์. กระบวนทัศน์วัฒนธรรมไทย “ต้นตอ” เศรษฐกิจถดถอย. กรุงเทพฯ : ชัดเชลมีเดีย, 2541.
- โครงการวิถีทรรศน์. วิถีไทย : การท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม. กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้ง, 2540.
- งามพิศ สัตย์สรวง. หลักมานุษยวิทยาวัฒนธรรม. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ : รามการพิมพ์, 2543.
- จังหวัดมุกดาหาร. ข้อมูลทั่วไป. 2551. <<http://www.mukdahan.go.th/>> 14
พฤศจิกายน 2551.
- จามะรี พิทักษ์วงศ์. การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม. เชียงใหม่ : คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2543.
- จารุวรรณ ธรรมวัตร. วิเคราะห์ภูมิปัญญาอีสาน. มหาสารคาม : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2538.
- จำนงค์ อติวัฒนสิทธิ์ และคณะ. สังคมวิทยา. พิมพ์ครั้งที่ 10. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2533.
- ฉลองศรี พิมลสมพงษ์. การวางแผนและพัฒนาตลาดการท่องเที่ยว. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2542.
- ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และพรพีไล เลิศวิชา. สังคมนิยมประชาธิปไตย. กรุงเทพฯ : สร้างสรรค์, 2537.

- ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. เศรษฐกิจหมู่บ้านไทยในอดีต. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ : ต้นไทร
การพิมพ์, 2537.
- ชัยสิทธิ์ ดำรงวงศ์เจริญ. การจัดการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมเชิงอนุรักษ์โดยการมีส่วนร่วมของ
ชุมชน : กรณีศึกษาภูผายนต์ อำเภอภูพาน จังหวัดสกลนคร. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม.
มหาสารคาม : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2550.
- ชลิดา รินทร์พรหม, เปรมฤดี ชลังวิเชียร และพิชาน พงศ์นุรักษ์. “การศึกษาความยั่งยืนของ
โฮมสเตย์ในอีสานใต้,” ใน รายงานวิจัย. 1 มิถุนายน 2549- 31 พฤศจิกายน,
2550.
- ชาญวิทย์ เกษตรศิริ. การท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม. กรุงเทพฯ : อัมรินทร์พรินต์ติ้ง, 2540.
- ชูวิทย์ ศิริเวชกุล. การประชาสัมพันธ์ภายในโรงแรมเอเชีย ศึกษาเฉพาะกรณี "พนักงานสัมพันธ์"
กรุงเทพฯ : คณะวารสารศาสตร์และสื่อสารมวลชน มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2534.
- ณรงค์ เส็งประชา. วิถีไทย. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, 2544.
- เดชา ไต้สูงเนิน. การบริหารจัดการการท่องเที่ยวเกษตร กรณีศึกษาบ้านม่วงคำ ตำบลโป่งแยง
อำเภอแมริม จังหวัดเชียงใหม่. การค้นคว้าแบบอิสระ ศศ.ม. เชียงใหม่ :
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2543.
- ดุษฎี ชุมสาย. ปฐมบทแห่งวิชาการท่องเที่ยว. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, 2527.
- ถวิล ทองสว่างรัตน์. ประเพณีในรอบปีของชาวม้ง. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, 2527.
- หัตตดาว บุญปัญญาโรจน์. แนวทางการบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยว วนอุทยานภูชี้ฟ้า
ตามหลักการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ. การค้นคว้าแบบอิสระ ศศ.ม. เชียงใหม่ :
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2545.
- ธนาคารแห่งประเทศไทย. 2551. <<http://emis.fpo.go.th/txtlstvw.aspx?LstID=95ce6107-81b6-4e7b-881e-09d2a2e82dc5>> 20 พฤศจิกายน 2551.
- ธันวา ใจเที่ยง. หมู่บ้านชาวนาปฏิวัติบนแผ่นดินอีสานตอนบน. กรุงเทพฯ : พิมพ์ดี, 2546.
- นิคม มุสิกคามะ. วัฒนธรรม : บทบาทใหม่ในยุคโลกาภิวัตน์. กรุงเทพฯ : รุ่งศิลป์การพิมพ์,
2545.
- นินิ เอียวศรีวงศ์. ความหลากหลายของวัฒนธรรมไทย : การท้าทายใหม่ ใน ปัจจุบันและอนาคต
ของงานวัฒนธรรม . สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงศึกษาธิการ.
กรุงเทพฯ : อัมรินทร์พรินต์ติ้งกรุ๊ป , 2533.
- นียบพรรณ (ผลวัฒน์) วรรณศิริ. มานุษยวิทยาสังคมและวัฒนธรรม. กรุงเทพฯ :
คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2540.

- เนตรชนก นันท์. การพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม : กรณีศึกษาชุมชนวัดพระบาท
 ้วยตัม อำเภอลี้ จังหวัดลำพูน. การค้นคว้าแบบอิสระ ศศ.ม. เชียงใหม่ :
 มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2544.
- บริษัท มรดกโลก จำกัด. รายงานโครงการการศึกษาความเหมาะสมและออกแบบรายละเอียด
 การให้แสงสว่างโบราณสถานในตัวเมืองเชียงใหม่. กรุงเทพฯ : เพทายการพิมพ์, 2537.
- บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา. การจัดการอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว. เชียงใหม่ : คณะมนุษยศาสตร์
 และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2543.
- . การวางแผนพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน. เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัย
 เชียงใหม่, 2542.
- บุญสม ยอดมาลี. การสืบค้นประวัติชุมชน แบบประชาชนมีส่วนร่วม กรณีบ้านสระบัว
 ตำบลกู่สันตรัตน์ อำเภอนาดูน จังหวัดมหาสารคาม. มหาสารคาม : สถาบันวิจัย
 ศิลปะและวัฒนธรรมอีสานมหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2548.
- ประพิมพ์พร สมณาแสง, ผการัตน์ รัฐเขตต์ และสุมาลี รัตนปัญญา. การประเมินภาวะโภชนาการ
 ในชุมชน. ขอนแก่น : คณะแพทยศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2532.
- ประเวศ วะสี. ภูมิปัญญาชาวบ้านกับการพัฒนาชนบท เล่ม 1. กรุงเทพฯ :
 อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป, 2545.
- พระพิพัฒน์โยธะพงศ์. การจัดการแหล่งพักอาศัยแบบโฮมสเตย์เพื่อการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ :
 กรณีศึกษา หมู่บ้านวัฒนธรรมผู้ไทยบ้านโคกโก่ง อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์.
 วิทยานิพนธ์ ศพ.ม. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2547.
- พงศธร เกษสำลี. งานเทศกาลประเพณีที่น่าสนใจทางการท่องเที่ยว. กรุงเทพฯ :
 การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, 2531.
- พรพิมล ปาฐะเดชะ. การท่องเที่ยวแบบโฮมสเตย์กับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่หมู่บ้านป่าสักงาม
 ตำบลหลวงเหนือ อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่. การค้นคว้าแบบอิสระ ศศ.ม.
 เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2550.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). พระไตรปิฎก สิ่งที่ชาวพุทธต้องรู้. พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพฯ :
 เอส.อาร์.พริ้นติ้ง แมสโปรดักส์, 2547.
- พระมหาปัญญา เขมปญโญ. ชนชาติผู้ไท. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, 2542
- พระมหาวิรวงศ์ (ติสโส อ้วน). นิพนธ์บางเรื่อง. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย,
 2519.
- พิทยา พิณสาร. รูปแบบการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมของชุมชนชาวเขา. วิทยานิพนธ์
 ศศ.ม. เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2543.

- เพลินพิศ เครือบุญ. วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมกับการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม
ของชุมชนบ้านจิวเหนือ ตำบลบ้านสาบ อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา. การค้นคว้า
แบบอิสระ ศศ.ม. เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2545.
- ไพโรจน์ สโมสร, อภิชาติ ทองอยู่ และมณีนัย ทองอยู่. รายงานการวิจัยเรื่องการเปลี่ยนแปลง
ของหมู่บ้านในภาคอีสาน และรูปแบบงานพัฒนาที่เหมาะสม. ขอนแก่น : มหาวิทยาลัย
ขอนแก่น, 2532.
- ภราเดช พยัทธิเชียร. เขาสก : เทือกเขาหินปูนแห่งผืนป่าสุราษฎร์ธานี. กรุงเทพฯ :
การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, 2544.
- ภัทธิตยา ยิมเรวัต. ประวัติศาสตร์สิบสองจุไท. กรุงเทพฯ : สร้างสรรค์, 2544.
- ภูสวัสดิ์ สุขเลี้ยง. การพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม : กรณีศึกษาหมู่บ้านห้วยโป่งผาลาด
อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย. การค้นคว้าแบบอิสระ ศศ.ม. เชียงใหม่ :
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2545.
- มธุรส ปราบไพรี. ศักยภาพของชุมชนในการจัดการแหล่งท่องเที่ยว : กรณีชุมชนไทยทรงดำ
บ้านเขาย้อย ตำบลเขาย้อย อำเภอเขาย้อย จังหวัดเพชรบุรี. การค้นคว้าแบบอิสระ
ศศ.ม.เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2543.
- มันนี่ ชาแนล. องค์การท่องเที่ยวโลกเผยธุรกิจท่องเที่ยวโตแตะระดับสูงสุด. 2552.
< <http://www.moneychannel.co.th/Menu6/BreakingNews/> > 21 กุมภาพันธ์,
2552.
- มิตรา สามารถ. การมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่น ในการบริหารจัดการด้านการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ
: รายงานผลการศึกษาวิจัย. กรุงเทพฯ : กลุ่มงานพัฒนายุทธศาสตร์มหาดไทย
สถาบันดำรงราชานุภาพ สำนักงานปลัดกระทรวงมหาดไทย, 2543.
- โยธิน จันทวี. การจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของชุมชนบนพื้นที่สูง : กรณีศึกษาโครงการ
สถานีสาธิตและถ่ายทอดการเกษตร ป่าไม้ สิ่งแวดล้อม อันเนื่องมาจากพระราชดำริ.
การค้นคว้าแบบอิสระ ศศ.ม. เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2548.
- สุรจิตต จันทรสชา. เมืองมุกดาหาร. มุกดาหาร : สภาวัฒนธรรมจังหวัดมุกดาหาร, 2543.
- รพีพรรณ สุวรรณรัฐโชติ. การปรับตัวของประชากรชนบทบริเวณลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา
ต่อการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการผลิต. สงขลา : คณะวิทยาการจัดการ
มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์, 2537.

รักบ้านเกิด. รากฐานไทยฐานข้อมูลเพื่อการพัฒนาประเทศ. 2551.

<http://www.rakbankerd.com/01_jam/thaiinfor/province_info/index.html?pid=71> 2551.

รัฐทิตยา หิรัณยหาด. แนวทางการพัฒนาเพื่อเพิ่มศักยภาพหมู่บ้านวัฒนธรรมเพื่อการท่องเที่ยว : กรณีศึกษาบ้านหนองขาว อำเภอกำแพง จังหวัดกาญจนบุรี. การค้นคว้าแบบอิสระ ศศ.ม. เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2544.

รัตนารณ มหาศรานนท์. การวิเคราะห์ความต้องการของนักท่องเที่ยวต่อการจัดโฮมสเตย์ในประเทศไทย. กรุงเทพฯ : สำนักศิลปวัฒนธรรม สถาบันราชภัฏธนบุรี, 2546.

วรพัทธ์ เลอสิทธิศักดิ์. การมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการด้านสิ่งแวดล้อมจากกิจกรรมการท่องเที่ยว : กรณีศึกษาเมืองโบราณเวียงกุมกาม อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่. การค้นคว้าแบบอิสระ ศศ.ม. เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2547.

วรรณ วังษ์วานิช. ภูมิศาสตร์การท่องเที่ยว. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2546.

วัชร ปลายนาทร. สังคมวิทยา. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, 2530.

วาลิกา แสนคำ. การพัฒนาการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมบ้านเปียงหลวง อำเภอเวียงแหง จังหวัดเชียงใหม่. การค้นคว้าแบบอิสระ ศศ.ม. เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2545.

วิชชุดา ให้เจริญ. การจัดการท่องเที่ยวแบบโฮมสเตย์เพื่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมกรณีศึกษาชุมชนเกาะยาวน้อย จังหวัดพังงา. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม. สงขลา : มหาวิทยาลัยทักษิณ, 2546.

ศรีศักร วัลลิโภดม. มองอนาคต : บทวิเคราะห์เพื่อปรับเปลี่ยนทิศทางสังคมไทย. กรุงเทพฯ : มูลนิธิปัญญา, 2536.

----- วิเทศคดีศึกษา : รากฐานของเมืองไทยในระบบโลกสมัยใหม่. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2538.

ศิริ ฮามสุโพธิ์. การพัฒนาศักยภาพการท่องเที่ยวตนเองในระดับหมู่บ้าน. วิทยานิพนธ์ ศศ.ด. ขอนแก่น : มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2546.

ศิริวรรณ เสรีรัตน์. องค์กรและการจัดการ. กรุงเทพฯ : ธีระฟิล์มแอนดีไซท์เท็กซ์, 2542.

ศูนย์เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร สำนักงานปลัดกระทรวงคมนาคม. 2552.

<http://www.news.mot.go.th/motc/portal/graph/tab21.xls>> 20 กุมภาพันธ์, 2552 .

- สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย. รายงานขั้นสุดท้ายการดำเนินการ
เพื่อกำหนดนโยบายการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ. กรุงเทพฯ : สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และ
เทคโนโลยีแห่งประเทศไทย, 2542.
- สมศักดิ์ ศรีสันติสุข. การศึกษาสังคมและวัฒนธรรม. ขอนแก่น : ภาควิชาสังคมวิทยา
และมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2544.
- สามพร มณีไมตรีจิต. การฝึกอบรมด้านความปลอดภัย สำหรับซูเปอร์ไวเซอร์. กรุงเทพฯ :
กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ, 2533.
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. แนวทางการพัฒนาประเทศ.
กรุงเทพฯ : คณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2527.
- สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ. พลังท้องถิ่นในบริบทนโยบายใหม่.
กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, 2545.
- สำนักงานปลัดกระทรวงมหาดไทย. ข้อมูลเพื่อการวางแผนมหาดไทย ข้อมูลพื้นฐาน ปี 2541.
กรุงเทพฯ : ศูนย์สารสนเทศ สำนักงานปลัดกระทรวงมหาดไทย กระทรวงมหาดไทย,
2541.
- สำนักงานพัฒนาการท่องเที่ยว กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา. 2552 .
<<http://www.tourism.go.th/>> 24 กุมภาพันธ์, 2552
- สุดาพร วรพล. การสัมมนาทางวิชาการโครงการสืบสานวัฒนธรรมไทย “ภูมิไทย นิยมไทย”.
กรุงเทพฯ : สำนักเสริมศึกษาและบริการสังคม มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2539.
- สุรางค์ จันทวานิช. วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2542.
- เสรี วงศ์ไพจิตร. จุดหักเหของอุตสาหกรรมท่องเที่ยว ชนวนให้เกิดขบวนการนิเวศวิทยาทาง
การเมือง. กรุงเทพฯ : วิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักร, 2530.
- องค์การสหประชาชาติ. แนวคิดเชิงทฤษฎีของการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมกับการลดภาวะ
เจริญพันธุ์. กรุงเทพฯ : สถาบันประชากรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2543.
- อนุชา ปัญจพันธ์. การจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของชุมชนบนพื้นที่สูง : กรณีศึกษาตำบล
ผาช้างน้อย อำเภอปาง จังหวัดพะเยา. การค้นคว้าแบบอิสระ ศศ.ม. เชียงใหม่ :
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2545.
- อภิญา จิตรวงค์นันท์. การท่องเที่ยวกับการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตชุมชนลำน้าว้า จังหวัดน่าน.
การค้นคว้าแบบอิสระ ศศ.ม. เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2546.
- อภิศักดิ์ โสมอินทร์. โลกทัศน์อีสาน. มหาสารคาม : อภิชาติการพิมพ์, 2537.

- อมรา พงศาพิชญ์. “ทุนทางสังคมในภาวะวิกฤตเศรษฐกิจในสังคมไทย,” ใน วารสารวิจัยสังคม 23(1) : 34-50 ; 2543.
- อังคณา ใจเหิม. การวิเคราะห์ทัศนคติพื้นเมืองเหนือ. ปริญญาโท กศ.ม. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, 2546.
- Amant, J. and V. Helweg. Aquatic Microbiology New Letter. New Zealand : University Auckland, 1996.
- Aspinall, Alison Jean. Communities in Change : Social Sustainability and Tourism Development. Canada : University of Waterloo (Canada), 2006.
- Bourdieu. 1986
- Bronislaw, Malinowski. Magic Science and Religion. New York : Doubleday, 1995.
- Carey, Janet May. Continuing Cultural Viability Via Cultural Tourism as an Economic Survival Project for Pueblo Indian People. Northern : Northern Arizona University, 2001.
- Christina, Ann Joseph. Temples, Tourists and the Politics of Exclusion : The Articulation of Sacred Space at the Hindu Pilgrimage Center of Pushakr, India. India : The University of Rochester, 1994.
- Edward W, Weiner. The Elements of Development Administration. Tenseese : Kingsport Press, 1970.
- Freeman, Kassie. African American Culture and Heritage in Higher Education Research and Practice. 1998.
- Gilbert David. “Rural Tourism and Marketing,” Tourism Management. 10(1) : 1254-1258 ; March, 1987
- Grootaert and Van Bastelaert. 2002
- Kawachi and others. 1997

Mitz, Robyn. A Community's Perspective on Tourism Development. Canada : Royal Roads University (Canada), 2006.

Nan Lin. 2001

Putnam. 1993

Sprecher, Dawn. "Village-based Tourism : Monitoring Tourism Change on the Mekong River," in Environmental Design. p.129-133. The University of Calgary, 2000.

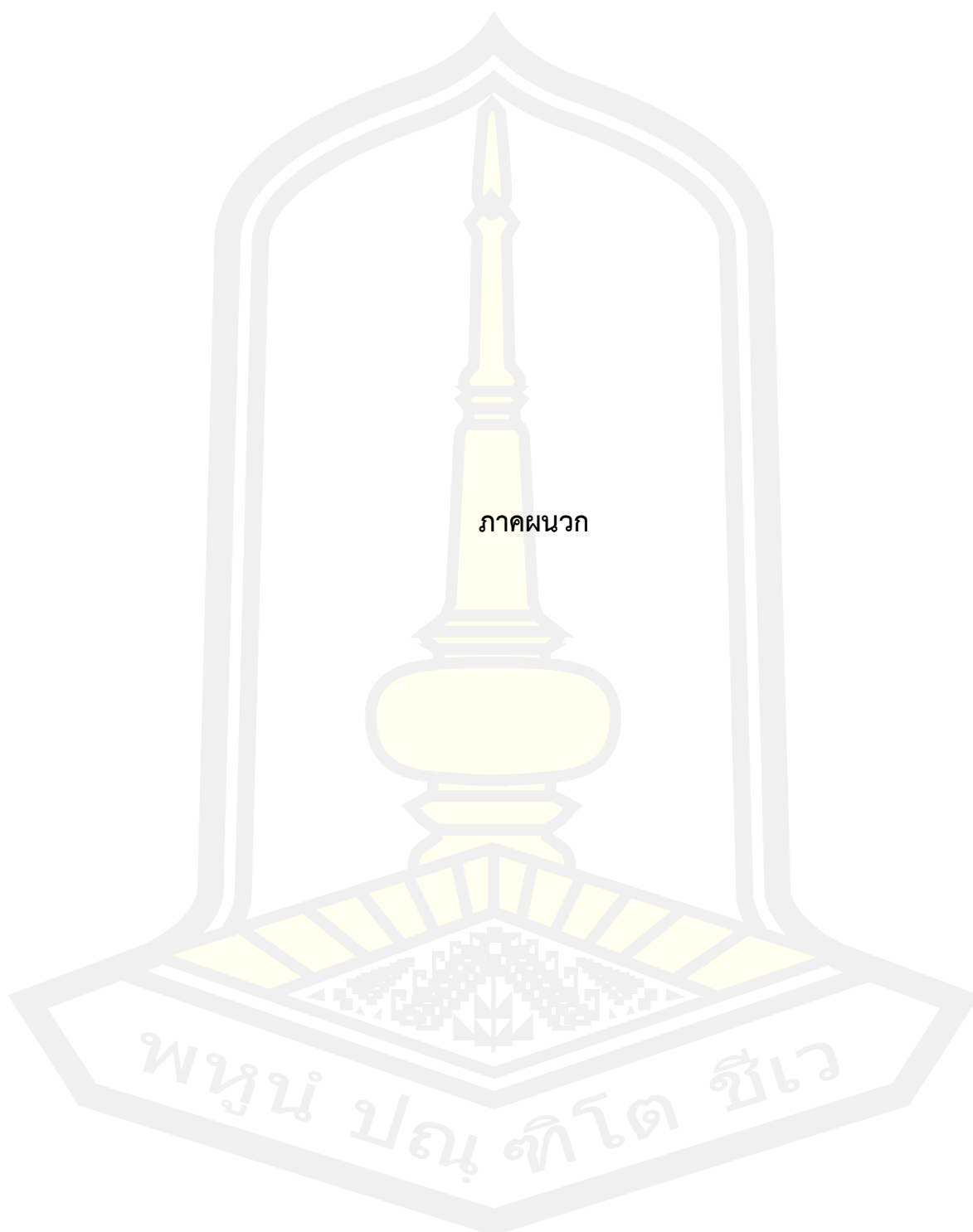
Stephen and others. 2002

Steward H, Julian. Theory of Cultural Change. Urbana ILL : University of Illinois, 1963.

Wah, R. Trade and Tourism in Lao Cai, Vietnam : A Study of Vietnamese-Chinese Interaction and Borderland Development. Hong Kong : The Chinese University of Hong Kong, 2005.

Xie, Philip Feifan. Authenticating Cultural Tourism : Folk Villages in Hainan, China. Canada : University of Waterloo (Canada), 2001.

ภาคผนวก
เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล

พหุบัณฑิต วิเว

แบบสำรวจวัดพระธาตุในจังหวัดขอนแก่น
เพื่อบันทึกข้อมูลต่างๆ เพิ่มเติมในส่วนที่เกี่ยวข้องกับเรื่องต่างๆ ในพื้นที่ที่จะศึกษา

1. ข้อมูลพื้นฐาน

1.1 ชื่อทรัพยากรท่องเที่ยว

.....

1.2 ที่ตั้งทรัพยากรท่องเที่ยว หมู่บ้าน.....ตำบล

.....

1.3 ขนาดพื้นที่.....

1.4 การเข้าถึงและระยะทาง.....

1.5 ตั้งอยู่ริมถนนสายหลักเส้นทางหมายเลข.....

ระหว่าง.....กับ.....ก.ม.ที่.....

1.6 ตั้งอยู่ริมถนนสายรองแยกจากถนนสายหลักเส้นทางหมายเลข.....

ระหว่าง.....กับ.....ก.ม.ที่.....

1.7 ประวัติความเป็นมา

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

2. โครงสร้างพื้นฐานและสิ่งอำนวยความสะดวก

2.1 สถานที่พักค้างแรมบริเวณทรัพยากรท่องเที่ยว.....

ลักษณะที่พัก.....

ระยะทางจากที่พักถึงทรัพยากรท่องเที่ยว.....กิโลเมตร

จำนวนคนที่สามารถเข้าพักได้.....คน/วัน

สถานที่ให้บริการในทรัพยากรท่องเที่ยว.....จุด จุดละ.....ห้อง

ความสะอาด.....

2.3 สถานที่จอดรถปริมาณรถที่เข้าจอดได้ .....

2.4 การสื่อสารบริเวณทรัพยากรท่องเที่ยว.....

2.5 ความปลอดภัยของทรัพยากรท่องเที่ยว.....

- 2.6 สถานพยาบาลที่ใกล้ทรัพยากรท่องเที่ยวมากที่สุด.....
- 2.7 สถานบริการน้ำมันที่ใกล้ทรัพยากรท่องเที่ยวมากที่สุด.....
ระยะทางจากทรัพยากรท่องเที่ยว.....ก.ม.
3. ความน่าสนใจและความมีชื่อเสียง
- 3.1 เอกลักษณ์หรือลักษณะเด่น.....
- 3.2 ความน่าสนใจ.....
- 3.3 ความหลากหลายในทรัพยากรท่องเที่ยว.....
- 3.4 กิจกรรมต่างๆในประเพณีความเชื่อของท้องถิ่น
.....
.....
4. การเข้าถึงทรัพยากรท่องเที่ยว
- 4.1 ประเภทถนนที่เข้าถึงทรัพยากรท่องเที่ยว.....
- 4.2 ประเภทพาหนะที่เข้าถึงทรัพยากรท่องเที่ยว.....
- 4.3 ฤดูที่เหมาะสมสำหรับท่องเที่ยว.....
- 4.4 ช่วงเดือนที่เหมาะสมสำหรับท่องเที่ยว ช่วงเดือน.....จนถึงเดือน.....
- 4.5 เหตุผลที่ไม่สามารถท่องเที่ยวได้.....

พระสุนัยเมธ สาสนสิริ/ศรีประยา

ผู้บันทึกการสำรวจ.....

วันที่.....เดือน.....พ.ศ.....

พหุบัณฑิต ชีวะ

แบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้างสำหรับผู้ที่มีเกี่ยวข้องกับวัดพระธาตุในจังหวัดขอนแก่น

เรื่อง แนวทางการบริหารจัดการเส้นทางสายพระธาตุเพื่อการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม จังหวัดขอนแก่น

คำชี้แจง ในการออกแบบสัมภาษณ์

1 การศึกษานี้เป็นการศึกษาทางวิชาการ ไม่มีผลกระทบต่อผู้ให้ข้อมูลแต่อย่างใดแต่จะเป็นประโยชน์ต่อส่วนรวมในอนาคตจึงใคร่ขอให้ท่านได้กรุณาตอบแบบสอบถามความคิดเห็นของท่านเพื่อประโยชน์ต่อการนำข้อมูลไปใช้ในการพัฒนาต่อไป

2 แบบสอบถามชุดนี้แบ่งออกเป็น 3 ตอน ประกอบด้วย

ตอนที่ 1 ข้อมูลพื้นฐานของผู้ให้สัมภาษณ์

ตอนที่ 2 ข้อมูลทรัพยากรท่องเที่ยววัดพระธาตุในจังหวัดขอนแก่น

ตอนที่ 3 ข้อมูลเกี่ยวกับแนวทางการบริหารจัดการของวัดพระธาตุเพื่อการท่องเที่ยว

ตอนที่ 1. ข้อมูลพื้นฐานของผู้ให้สัมภาษณ์

1. ชื่อผู้ให้สัมภาษณ์.....
2. ที่อยู่ปัจจุบัน.....
3. อาชีพ.....อายุ..... ปี การศึกษาสูงสุด.....
4. สถานที่ท่องเที่ยว ..... บ้าน.....
ตำบล..... อำเภอ ..... จังหวัดขอนแก่น
รหัสไปรษณีย์.....
5. หน่วยงานที่รับผิดชอบ.....
6. เวลาที่เปิดให้บริการ.....
7. งบประมาณที่ได้รับ/ปี.....บาท

ตอนที่ 2 ข้อมูลทรัพยากรท่องเที่ยววัดพระธาตุในจังหวัดขอนแก่น

1. ประวัติและพัฒนาการของวัดพระธาตุเป็นมาอย่างไร

.....

2. จุดเด่นของวัดพระธาตุ/ทรัพยากรท่องเที่ยว

.....

.....

.....

3. ให้บริการแก่นักท่องเที่ยวในช่วงเวลาใดมากที่สุด

.....

.....

.....

4. เฉลี่ยมีนักท่องเที่ยวเดินทางมาเที่ยวที่ทรัพยากรท่องเที่ยวประมาณ/วัน.....คน

5. สิ่งอำนวยความสะดวกสำหรับรองรับนักท่องเที่ยวมีเพียงพอหรือไม่

.....

.....

6. ท่านส่งเสริมวัดพระธาตุ/ทรัพยากรท่องเที่ยวและอำนวยความสะดวกในการท่องเที่ยวอย่างไรบ้าง

.....

.....

7. ภาพรวมของวัดพระธาตุเจดีย์เป็นอย่างไร

.....

.....

ตอนที่ 3 ข้อมูลเกี่ยวกับการบริหารจัดการของวัดพระธาตุเจดีย์เพื่อการท่องเที่ยว

1. ท่านอำนวยความสะดวกอะไรบ้างแก่นักท่องเที่ยวอย่างไร

.....

.....

2. ประชาชนในท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการจัดการวัดพระธาตุ/ทรัพยากรท่องเที่ยวบ้างหรือไม่อย่างไร

.....

.....

3. มีการรณรงค์ให้อนุรักษ์วัดพระธาตุ/ทรัพยากรท่องเที่ยวหรือไม่อย่างไร

.....

.....

4. รูปแบบกิจกรรมของวัดพระธาตุในปัจจุบันมีลักษณะอย่างไร

.....

.....

.....

5. รูปแบบกิจกรรมทางวัฒนธรรมที่ท่านต้องการเพิ่มเติม มีลักษณะอย่างไร

.....

.....

.....

6. วัดพระธาตุมีการให้บริการที่พักสำหรับนักท่องเที่ยวหรือไม่

.....

7. ท่านบำรุง ดูแล รักษา วัดพระธาตุ / ทรัพยากรท่องเที่ยวอย่างไร

.....

.....

8. งบประมาณที่ใช้ในการดำเนินงาน / กิจกรรมต่างๆ ส่วนใหญ่มาจากที่ใด มีปัญหาหรือไม่

.....

.....

9. นักท่องเที่ยวส่วนใหญ่เป็นกลุ่มใด

.....

.....

10. ท่านประชาสัมพันธ์วัดพระธาตุ / ทรัพยากรท่องเที่ยวหรือไม่ ในรูปแบบใด

.....

.....

ขอขอบพระคุณที่ท่านให้ความร่วมมือ

พระสุนัยเมธ สาสนสิริ/ศรีประยา

นิสิตปริญญาโท สาขาวัฒนธรรมศาสตร์

มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

พูนุ ปณ ทิโต ชีเว

วันที่สัมภาษณ์ ..... เวลา..... น.

แบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้างสำหรับกลุ่มผู้ให้บริการการท่องเที่ยวเอกชน

เรื่อง แนวทางการบริหารจัดการเส้นทางสายพระธาตุเพื่อการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม จังหวัดขอนแก่น

คำชี้แจง ในการออกแบบสัมภาษณ์

1. การศึกษานี้เป็นการศึกษาทางวิชาการ ไม่มีผลกระทบต่อผู้ให้ข้อมูลแต่อย่างใด แต่จะเป็นประโยชน์ต่อส่วนรวมในอนาคต จึงใคร่ขอให้ท่านได้กรุณาตอบแบบสอบถามตามความคิดเห็นของท่าน เพื่อประโยชน์ต่อการนำข้อมูลไปใช้ในการพัฒนาต่อไป

2. แบบสอบถามชุดนี้แบ่งออกเป็น 3 ตอน ประกอบด้วย

ตอนที่ 1 ข้อมูลพื้นฐานของผู้ให้สัมภาษณ์

ตอนที่ 2 ข้อมูลทรัพยากรการท่องเที่ยววัดพระธาตุในจังหวัดขอนแก่น

ตอนที่ 3 ข้อมูลเกี่ยวกับแนวทางการบริหารจัดการของการบริการท่องเที่ยว

ตอนที่ 1. ข้อมูลเบื้องต้นของผู้ให้สัมภาษณ์

- 1 ชื่อผู้ให้สัมภาษณ์.....
- 2 ที่อยู่ปัจจุบัน.....
- 3 อาชีพ.....อายุ..... ปี การศึกษาสูงสุด.....
- 4 สถานที่ท่องเที่ยว ..... บ้าน.....
ตำบล..... อำเภอ ..... จังหวัดขอนแก่น
รหัสไปรษณีย์.....
- 5 หน่วยงานที่รับผิดชอบ.....
- 6 ผู้บริหารหน่วยงาน..... โทรศัพท์.....
- 7 เวลาที่ให้บริการ.....

ตอนที่ 2 ข้อมูลทรัพยากรการท่องเที่ยววัดพระธาตุในจังหวัดขอนแก่น

1. ท่านมีทัศนคติต่อการท่องเที่ยวอย่างไร

.....

.....

2. ภาครัฐสนับสนุนด้านการบริการการท่องเที่ยวอย่างไร

.....
 .....
 3. การประสานงานกับหน่วยงานต่างๆที่ท่านดำเนินการอย่างไร

.....
 .....

4. ท่านมีวิธีการอย่างไรในการพัฒนาสิ่งอำนวยความสะดวกแก่นักท่องเที่ยว

.....
 .....

5. วัดพระธาตุใดที่เป็นทรัพยากรท่องเที่ยวใกล้สถานประกอบของท่าน

.....
 .....

ตอนที่ 3 ข้อมูลเกี่ยวกับการบริหารจัดการของการบริการนักท่องเที่ยว

1. ผู้มาเที่ยวชมของท่านส่วนใหญ่มาจากจังหวัดพระธาตุใด

.....

2. สถานประกอบการของท่านมีแรงงานประมาณเท่าใด.....

3. สถานประกอบการของท่านรองรับนักท่องเที่ยวเพียงพอหรือไม่.....

4. ท่านประสานกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องอย่างไร

.....
 .....

5. ท่านเคยนำผู้มาเที่ยวชมไปเที่ยววัดพระธาตุใดบ้างในจังหวัดขอนแก่น (เลือกได้มากกว่า 1 ข้อ)

วัดพระธาตุนครเดิมนคร วัดพระมหาธาตุราชมัยฉิมมาเฉลิมพระเกียรติ วัดพระมหาธาตุ
 แก่นนครอนุสรณ์สาธุชน วัดพระมหาธาตุเจดีย์ศรีไตรโลกธาตุ วัดพระมหาเจดีย์ศรี
 วิจิตรการ วัดพระธาตุตั้งคเจดีย์ และ วัดพระธาตุขามแก่น

อื่นๆ (โปรดระบุ).....

ขอขอบพระคุณที่ท่านให้ความร่วมมือ
 พระสุนัยเมธ สาสนสิริ/ศรีประยา
 นิสิตปริญญาโท สาขาวัฒนธรรมศาสตร์
 มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

แบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้างสำหรับกลุ่มผู้รู้

เรื่องการศึกษาแนวทางการบริหารจัดการเส้นทางสายพระธาตุเพื่อการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม จังหวัดขอนแก่น

คำชี้แจง ในการออกแบบสัมภาษณ์

1. การศึกษานี้เป็นการศึกษาทางวิชาการ ไม่มีผลกระทบต่อผู้ให้ข้อมูลแต่อย่างใด แต่จะเป็นประโยชน์ต่อส่วนรวมในอนาคต จึงใคร่ขอให้ท่านได้กรุณาตอบแบบสอบถามตามความคิดเห็นของท่าน เพื่อประโยชน์ต่อการนำข้อมูลไปใช้ในการพัฒนาต่อไป

2. แบบสอบถามชุดนี้แบ่งออกเป็น 2 ตอน ประกอบด้วย

ตอนที่ 1 ข้อมูลพื้นฐานของผู้ให้สัมภาษณ์

ตอนที่ 2 ข้อความคิดเห็นด้านความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการท่องเที่ยววัดพระธาตุใน
จังหวัดพระธาตุขอนแก่น

ตอนที่ 1 ข้อมูลเบื้องต้นของผู้ให้สัมภาษณ์

1. ชื่อผู้ให้สัมภาษณ์.....
2. ที่อยู่ปัจจุบัน.....
3. อาชีพ.....อายุ.....ปี การศึกษาสูงสุด.....
4. สถานที่ท่องเที่ยว.....บ้าน.....
ตำบล.....อำเภอ.....จังหวัดพระธาตุขอนแก่น
รหัสไปรษณีย์.....

ตอนที่ 2 ข้อคิดเห็นด้านความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการท่องเที่ยววัดพระธาตุในจังหวัดขอนแก่น

1. ท่านมีความเข้าใจเกี่ยวกับการท่องเที่ยววัฒนธรรมอย่างไรบ้าง

.....
.....

2. ท่านมีความคิดเห็นอย่างไรในการพัฒนาวัดพระธาตุให้เป็นทรัพยากรท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม

.....
.....

3. ปัจจุบันท่านคิดว่ากรณีที่นักท่องเที่ยวเดินทางมาท่องเที่ยวในวัดพระธาตุในจังหวัดขอนแก่นประสบปัญหาด้านใดมากที่สุด

- .....
- .....
4. ถ้าท่านเข้ามามีส่วนร่วมการพัฒนาวัดพระธาตุเพื่อการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม ท่านอย่างพัฒนาด้านใดเป็นการเร่งด่วน
- .....
- .....
5. ท่านต้องการให้มีการจัดกิจกรรมเพื่อส่งเสริมวัดพระธาตุเพื่อการท่องเที่ยวอย่างไรบ้าง
- .....
- .....
6. ท่านต้องการให้มีการพัฒนาวัดพระธาตุในจังหวัดพระธาตุขอนแก่นเป็นทรัพยากรท่องเที่ยวหรือไม่ อย่างไร
- .....
- .....
7. ท่านเคยไปเที่ยววัดพระธาตุใดบ้างในจังหวัดพระธาตุขอนแก่น (เลือกได้มากกว่า 1 ข้อ)
- วัดพระธาตุนครเดิม วัดพระมหาธาตุราชมีชัยมาเฉลิมพระเกียรติ วัดพระมหาธาตุแก่นนครอนุสรณ์สาธุชน วัดพระมหาธาตุเจดีย์ศรีไตรโลกธาตุ วัดพระมหาเจดีย์ศรีวิจิตรการ วัดพระธาตุตั้งคเจดีย์ และ วัดพระธาตุขามแก่น

ตอนที่ 3 ข้อมูลเกี่ยวกับการบริหารจัดการของการบริการนักท่องเที่ยว

1. ผู้มาเที่ยวชมของท่านส่วนใหญ่มาจากจังหวัดพระธาตุใด
- .....
2. สถานประกอบการของท่านมีแรงงานประมาณเท่าใด.....
3. สถานประกอบการของท่านรองรับนักท่องเที่ยวเพียงพอหรือไม่.....
4. ท่านประสานกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องอย่างไร
- .....
- .....

ขอขอบพระคุณที่ท่านให้ความร่วมมือ
พระสุนัย เมธ สาสนสิริ/ศรีประยา

นิสิตปริญญาโท สาขาวัฒนธรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

แบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้างสำหรับกลุ่มนักท่องเที่ยว

เรื่อง แนวทางการบริหารจัดการเส้นทางสายพระธาตุเพื่อการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมจังหวัด
ขอนแก่น

คำชี้แจง ในการออกแบบสัมภาษณ์

1. การศึกษานี้เป็นการศึกษาทางวิชาการ ไม่มีผลกระทบต่อผู้ให้ข้อมูลแต่อย่างใด แต่จะเป็นประโยชน์ต่อส่วนรวมในอนาคต จึงใคร่ขอให้ท่านได้กรุณาตอบแบบสอบถามตามความคิดเห็นของท่าน เพื่อประโยชน์ต่อการนำข้อมูลไปใช้ในการพัฒนาต่อไป
2. แบบสอบถามชุดนี้แบ่งออกเป็น 3 ตอน ประกอบด้วย
  - ตอนที่ 1 ข้อมูลพื้นฐานของผู้ให้สัมภาษณ์
  - ตอนที่ 2 ข้อมูลเกี่ยวกับความต้องการของนักท่องเที่ยวและแบบแผนการท่องเที่ยว
  - ตอนที่ 3 ข้อเสนอแนะเพื่อแนวทางการบริหารจัดการการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม

ตอนที่ 1 ข้อมูลเบื้องต้นของผู้ให้สัมภาษณ์

1. ชื่อผู้ให้สัมภาษณ์.....
2. เพศ.....อาชีพ.....อายุ.....ปี
3. การศึกษาสูงสุด.....
4. อยู่บ้านเลขที่.....ตำบล.....อำเภอ.....จังหวัดพระธาตุขอนแก่น รหัสไปรษณีย์.....

ตอนที่ 2 ข้อมูลเกี่ยวกับความต้องการของนักท่องเที่ยวและแบบแผนการท่องเที่ยว

1. ท่านเคยปฏิบัติธรรมอย่างไรบ้าง (เลือกได้มากกว่า 1 ข้อ)

☐ ไม่เคยปฏิบัติธรรม	☐ ฟังเทศน์
☐ ทำบุญตักบาตร	☐ ไหว้พระสวดมนต์ นั่งสมาธิ
☐ ศึกษาธรรมะ	☐ ร่วมกิจกรรมตามประเพณีความเชื่อ
☐ ถือนศีล	☐ อื่นๆ (โปรดระบุ).....

2. ท่านได้ทราบข้อมูลทรัพยากรท่องเที่ยวนี้จากใคร

แบบสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง

เรื่อง แนวทางการบริหารจัดการเส้นทางสายพระธาตุเพื่อการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม จังหวัด
ขอนแก่น

แบบสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้างเพื่อบันทึกข้อมูลต่างๆ เพิ่มเติมและมีส่วนร่วมเกี่ยวข้องกับ
เรื่องราวต่างๆ ในพื้นที่ที่จะศึกษาและบุคคลอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง

วันที่.....เดือน.....พ.ศ. 2564 เวลา.....น.

ชื่อ - นามสกุล ผู้ร่วมสนทนา (นาย / นาง / นางสาว) .....

อายุ.....ปี อาชีพ.....บ้านเลขที่.....หมู่ที่.....

ตำบล.....อำเภอ.....จังหวัดพระธาตุ.....

หัวข้อสนทนา.....

บันทึกรายละเอียด.....

.....
.....
.....
.....
.....

สรุป / ข้อสังเกต .....

.....
.....
.....

พระสุนัยเมธ สาสนสิริ/ศรี

ประยา

ผู้สัมภาษณ์

แบบสังเกตแบบมีส่วนร่วม

คำชี้แจง ในการกรอกแบบสอบถาม

การศึกษานี้เป็นการศึกษาทางวิชาการ ไม่มีผลกระทบต่อผู้ให้ข้อมูลแต่อย่างใด แต่จะเป็นประโยชน์ต่อส่วนรวมในอนาคต จึงขอให้ท่านกรุณาตอบแบบสอบถามตามความคิดเห็นของท่าน เพื่อประโยชน์ต่อการนำข้อมูลไปใช้

เรื่อง แนวทางการบริหารจัดการเส้นทางสายพระธาตุเพื่อการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม จังหวัดขอนแก่น

1. ข้อมูลพื้นฐาน

1.1

ชื่อทรัพยากรท่องเที่ยว

.....

1.2

ที่ตั้งทรัพยากรท่องเที่ยว

หมู่บ้าน.....ตำบล

ตำบล

.....

1.3 ขนาดพื้นที่.....

1.4 การเข้าถึงและระยะทาง.....

1.5 ตั้งอยู่ริมถนนสายหลักเส้นทางหมายเลข.....

ระหว่าง.....กับ.....ก.ม.

ที่

.....

1.6 ตั้งอยู่ริมถนนสายรองแยกจากถนนสายหลักเส้นทางหมายเลข.....

ระหว่าง.....กับ.....ก.ม.

ที่

.....

1.7 ประวัติความเป็นมา

.....
 .....
 .....
 .....
 .....
 .....

2 โครงสร้างพื้นฐานและสิ่งอำนวยความสะดวก

- 2.1 สถานที่พักค้างแรมบริเวณทรัพยากรท่องเที่ยว.....
 ลักษณะที่พัก.....
 ระยะทางจากที่พักถึงทรัพยากรท่องเที่ยว.....กิโลเมตร
 จำนวนคนที่สามารถเข้าพักได้.....คน / วัน
- 2.2 สุขภาพที่ให้บริการในทรัพยากรท่องเที่ยว.....จุด จุดละ.....ห้อง
 ความสะอาด.....
- 2.3 สถานที่จอดรถปริมาณรถที่เข้าจอดได้.....
- 2.4 การสื่อสารบริเวณทรัพยากรท่องเที่ยว.....
- 2.5 ความปลอดภัยของทรัพยากรท่องเที่ยว.....
- 2.6 สถานพยาบาลที่ใกล้ทรัพยากรท่องเที่ยวมากที่สุด.....
- 2.7 สถานีบริการน้ำมันที่ใกล้ทรัพยากรท่องเที่ยวมากที่สุด.....
 ระยะทางจากทรัพยากรท่องเที่ยว.....ก.ม.
3. ความน่าสนใจและความมีชื่อเสียง
- 3.1 เอกลักษณ์หรือลักษณะเด่น.....
- 3.2 ความน่าสนใจ.....
- 3.3 ..... ความหลากหลายภายในทรัพยากรท่องเที่ยว
- 3.4 ..... กิจกรรมต่างๆ ..... ในทรัพยากรท่องเที่ยว
4. การเข้าถึงทรัพยากรท่องเที่ยว
- 4.1 ประเภทถนนที่เข้าถึงทรัพยากรท่องเที่ยว
 .....
- 4.2 ประเภทพาหนะที่เข้าถึงทรัพยากรท่องเที่ยว
 .....
- 4.3 ฤดูที่เหมาะสมสำหรับท่องเที่ยว.....

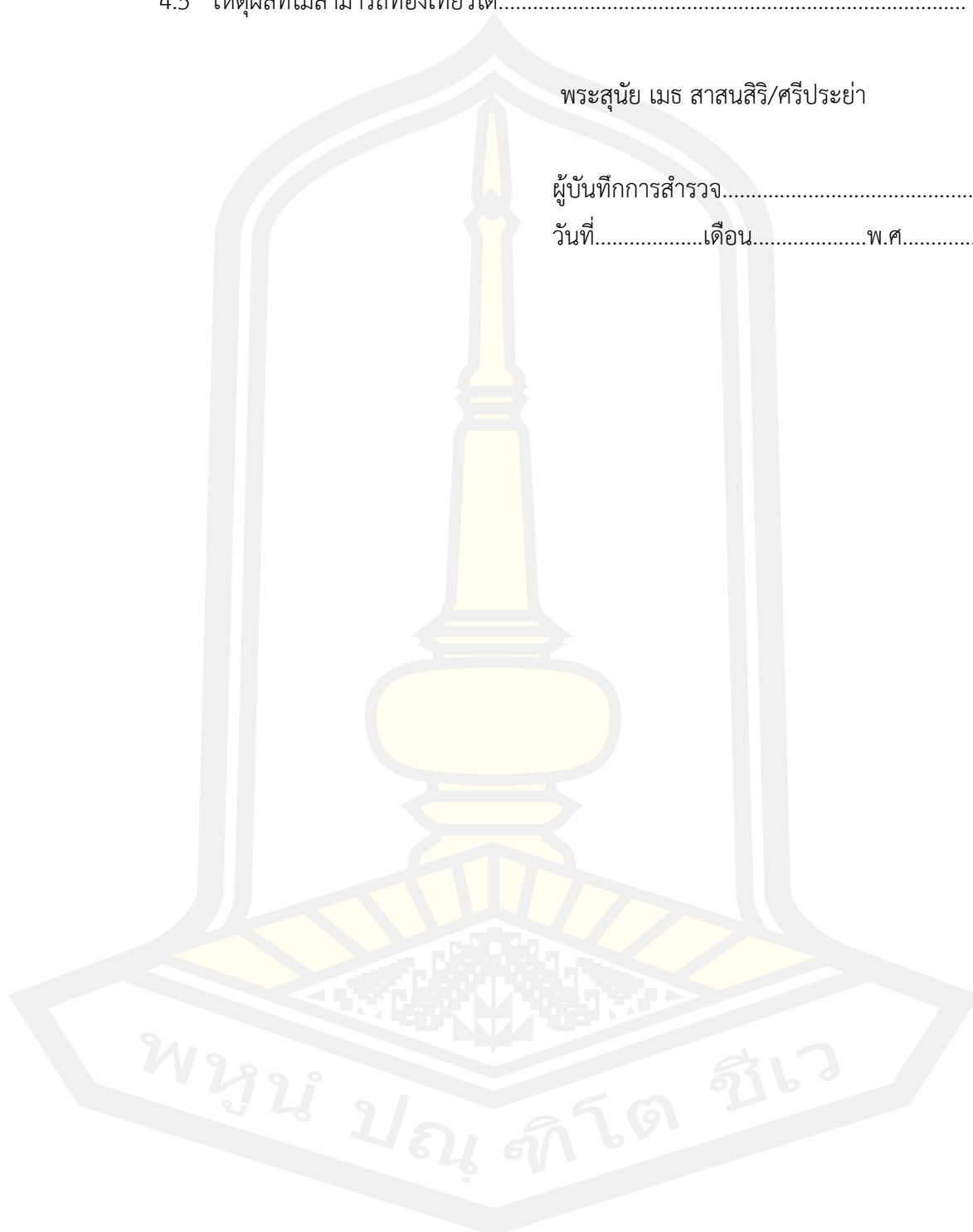
4.4 ช่วงเดือนที่เหมาะสมสำหรับท่องเที่ยว ช่วงเดือน.....จนถึง.....

4.5 เหตุผลที่ไม่สามารถท่องเที่ยวได้.....

พระสุนัย เมธ สาสนสิริ/ศรีประยา

ผู้บันทึกการสำรวจ.....

วันที่.....เดือน.....พ.ศ.....

แนวทางการสนทนากลุ่ม

งานวิจัยเรื่อง แนวทางการบริหารจัดการเส้นทางสายพระธาตุเพื่อการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม
จังหวัดขอนแก่น

เรื่องที่สนทนา

1. ความเป็นมาของพระธาตุเจดีย์จังหวัดขอนแก่น

.....
 .....

2. สภาพปัจจุบันและปัญหาบริหารจัดการสถานที่ท่องเที่ยววัดพระธาตุเจดีย์

.....
 .....

3. แนวทางการบริหารจัดการสถานที่ท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมเส้นทางสายพระธาตุ
จังหวัดขอนแก่น.....

ผู้บันทึก.....

วัน/เดือน/ปี.....

ประวัติผู้เขียน

ชื่อ	พระสุนัยเมธ ศรีประยา (สาสนสิริ)
วันเกิด	วันที่ 12 เมษายน พ.ศ.2539
สถานที่เกิด	จังหวัดสุรินทร์
สถานที่อยู่ปัจจุบัน	เลขที่ 99 หมู่ที่ 2 วัดหนองตุม ตำบลหนองตุม อำเภอเมืองขอนแก่น จังหวัดขอนแก่น รหัสไปรษณีย์ 40000
ตำแหน่งหน้าที่การงาน	-
สถานที่ทำงานปัจจุบัน	-
ประวัติการศึกษา	พ.ศ. 2554 มัธยมศึกษาตอนต้น โรงเรียนบ้านลำหาด จังหวัดสุรินทร์ พ.ศ. 2557 มัธยมศึกษาตอนปลาย โรงเรียนบาลีสหรัทธศึกษามหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วัดอภิลิขิต์ จังหวัดมหาสารคาม พ.ศ. 2562 ปริญญาพุทธศาสตรบัณฑิต (พธ.บ) สาขาวิชาการสอนภาษาไทย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น จังหวัดขอนแก่น พ.ศ. 2565 ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (ศศ.ม) สาขาวิชาวัฒนธรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม จังหวัดมหาสารคาม

พูนุ ปณุกิตโต ชีวะ